ROMUALDAS

OZOLAS

RINKTINIAI RAŠTAI

IV

Poezija. Proza.
Kritika

Autošaržas, 2005 04 12. Popierius, flomasteris, 21 × 29,6 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 849

ROMUALDAS

OZOLAS

RINKTINIAI RAŠTAI

IV

Poezija. Proza.
Kritika

VILNIUS
2024

ROMUALDO OZOLO PARAMOS FONDAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

Redakcinė kolegija
Algimantas Jankauskas, Irena Perkauskienė,
Vytautas Radžvilas, Antanas Rybelis (*sudarytojas*), Vytautas Rubavičius,
Vytautas Sinica, Eugenijus Skrupskelis

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, taip pat padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas: parduoti, nuomoti, teikti panaudai ar kitaip perduoti nuosavybėn.
Draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose, mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti visiems prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

ISBN 978-609-8143-40-9 (4 tomas)
ISBN 978-609-8143-14-0 (bendras)
© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2024
© Romualdo Ozolo paramos fondas, 2024

TURINYS

Pratarmė 13
Valentinas Sventickas. Romualdas Ozolas – rašytojas 19

I. POEZIJA

SEPTYNIASDEŠIMT PENK(T)I 25
Mirties šešėlis 25
Justinai, paklausyk! 26
Žibutei 27
Ką dainuoti turiu 28
Žodis 28
Salomėjai 28
Nukirstai pušiai 29
Laisvei 30
Mūšis už laisvę. *Poema* 31
Bomba 35
Kaip ir meilėje... 35
Sena vyšnia 35
Varlė keliauninkė. *Pasakėčia* 36
Ilgu... 38
Vakaras ir rytas 39
Mėgstu materialistinę filosofiją 40
Lietus 41

Noriu pabėgti 41
Bobų vasara 42
Poema Žemei 43
Kodėl aš taip galvoju 44
Raudonieji kviečių laukai 45
Žalias katinas 45
Žemės plentai 46
Kiškio žvaigždynas 46
Gilės po kojom 47
Paryžiaus Dievo Motinos katedros žiurkė 47
Moterų vienatvė 48
Paskutiniai mamutai 49
Gervių kelias 50
Likimas 50
Ilgesys 51
Žemės šneka 51
Mano dienos 51
Ar sugrįši? 52
Sėk! 52
Mėlynos pušys 52
Dieve, neišeik! 53
Ramu kaip po karo 53
Laike, sugrįžk! 54
Mūsų būtis 55
* Baigėsi vasara 55
Vilniaus senamiestis 56
Ateik 56
Malda 56
* Aš – žmogus 57
Kančia 57
Neviltis 57
Atradimas 58
Svetimšalis 59
* Plūsta upė man į akis 59
Žaliosios Žemės atradimas 60
Lapkričio saulė 60

* Vaikštom nuogi nuo gimimo ... 61
Raudonodžiams ... 61
Lietuvai ... 61
Lietuva ... 62
Gėla ... 62
Mano žemei ... 62
Aš gyvenau ... 63
Vaikai ... 63
Kas tu? ... 63
Mūsų tiesa ... 64
Naujoji sąjunga ... 65
Santariškės ... 65
* Rugsėjo kaitra ... 66
* Žydi ieva ... 66
* Debesio juodo fone ... 66
* Krinta vėjas į žemę ... 66
* Lesa varnėnas ... 67
* Paukščių takas ... 67
* Liepa žiedų nenulaiko ... 67
* Mano svirplys ... 67
* Rudenio musės ... 68
* Vyno šlakelį išgėrus ... 68
* Bombonešiu leidžiasi ... 68
* Tylos vienatvėj ... 68
* Gervių klyksmas ... 69
* Triukšmo griuvėsiuose ... 69

KITI EILĖRAŠČIAI ... 70
Įkvėpimo beieškant ... 70
Jūrai ... 72
Amžinoji kova ... 73
Poetas ... 74
Draugams ... 74
Mano daina ... 76
Naktį. *Dramos etiudas* ... 78
Eilėraštis apie dar vieną Pergalę ... 85

Mes nemirsim! 90
Sodas žiemą 91
Parduodu liūdesį 91
* Ar matei liepos saulėj 92
Malda prašant noro gyventi 92
Gėlas džiaugsmas 93
Mano žodžiai 94
Pakeliui. *Meditacija* 94
Tik du tikri žodžiai 95
* Tau, poezija, atiduosiu 95

II. PROZA

APYSAKOS 99

PIEVŲ ŽYDĖJIMAS 99
Pievų pasaka. *Prologas* 99
Pirmoji diena 106
Gegužės rytas 107
Traukinys važiuoja per Lietuvą 119
Vidury lauko trys senos vyšnios 120
Sugrįžimas 125
Namų naujienos 129
Svaigulys 134
Pirtis 141
Moterų likimai 148
Antroji diena 158
Interviu 158
Ta didžioji kelionė 178
Kaimo žvaigždės 188
Kitos dienos
Žalio lietaus diena 197
Juk mes gyvenam! 206
Pievų žydėjimas. *Epilogas* 209

VISI METAI YRA GERI ... 213

APSAKYMAI IR NOVELĖS ... 236

RINKTINĖ ... 236
Duokit man moterį! ... 236
Vitaminas C ... 245
Sekmadienis pirmadienį ... 254
Plaukia debesys. *Triptikas* ... 262
Ramybė: Baltos musės ... 262
Ilgesys: Kada pajunti kitą pasaulį ... 263
Optimizmas: Rudens debesys ... 265
Viskas lieka žmonėms ... 266
Taip ir bus ... 269
Žalieji vandenys ... 279
Kažkas pasikeitė ... 287
Aš ta, kurios laukiama ... 291
Kaip grįžta bokštai ... 293
Pereiti turint laiko ... 297
Vyresnysis brolis nori būti vienas ... 301
Keturi vyrai geria sausą vyną ... 316
Musė ... 321
Pokalbis karštą vasaros dieną ... 323
Švelnumas ... 330
Nakties kalbėjimas ... 335
Aš, valkata, diiiiidis žmogus ... 338
Šiandien jau nebedirbsiu ... 342
Saulės grąžos metas ... 346
Sugrįžimas ... 350
Jūsų ramybės jėga ... 356
Ką pagalvojo mergaitė ... 365
Didžiausia meilė ... 366
Turtas ... 367
Kelias aukštyn ir žemyn ... 368
Ekskursija ... 370
Kibiras raugintų kopūstų ... 372

Ką pasakė senelė 376
Liūdesys 381
Rytą į darbą 388
Gera diena 393
Ūkio prekių parduotuvė 395
Kareiva 399
Vienos meilės istorija 401

ĖJIMAS. *Novelės* 404
Trys staliukai už šešiasdešimt kapeikų 404
Ėjimas 408
Nušauti muziką 411
Ramybė 417
Kai motokrosas baigiasi 420
Marse užpustyti užrašai 422
Paskutinieji 424
Senukai naktį, kai daužosi perkūnas 427

KITI APSAKYMAI IR NOVELĖS 431
Miške 431
Paprasta istorija 434
Pavasaris pelkėje 436
Laidotuvės 439
Motinos širdis 442
Duktė mirė... 443
Kaimynėliai 444
Medžioklė 446
Paleistuvė 450
Paklausyti Bethoveno 457
Vargonų muzika 463
Svetimi 464
Sugrįžimai 466
Čemberleno irisai 468
Jėzus Kristus šypsosi 471
Mirštančios žolės 475
Demonstracija 479

Sprendimas ... 482
Išmintingas žmogus ... 483

MINIATIŪROS ... 488

Naujųjų metų naktį ... 488
Neringoje ... 489
Saulė ... 489
Peizažas ... 490
Pastaba ... 490
Pavasario rytas ... 491
Mano kiemo gluosnis ... 491
Sveikas, liūdesy! ... 492
Tu genijus – tavo dainoje skamba Tėvynė ... 497
Mergaitės lietuje ... 498
Tavo aureolė – sustingusio cemento raukšlės ... 499
Kur ir kada prasideda muzika ... 500
Pasauli, ar tu matai savo vaikus? ... 502
Tas laikas atėjo ... 502
Žmogaus portretas ... 503
Nuskintieji žiedai ... 503
Japonų meno parodoje ... 504
Žolytė ... 505
Laiko tėkmėje ... 506
Sugrįžimas į tėvų namus ... 506
Upė ... 506

ESĖ IR APYBRAIŽOS ... 508

Neideologizuotos tikrovės vaizdai. *Keli autobiografiniai štrichai, kurie bent kiek siejasi ir su Lietuvos istorija* ... 508
Čia mano žemė ... 513
Žmogiškoji mūrinės Lietuvos prasmė ... 520
Užgeso medžių šviesa ... 530
Vilniaus šviesa ... 533
Nemuno principas. *Ieškant Nemuno ateities* ... 538

Vilnius ir atgimimas ... 544
Pirmasis atgimstančios Lietuvos savaitraštis ... 549

III. KRITIKA

Poezija, intelektas, ideologija ... 563
Kristijono Donelaičio „Raštų“ recenzijai ... 568
Laiškai į ateitį ... 572
Trys lietuvių tarybinės literatūros dešimtmečiai (1940–1970) ... 578
Neviltingosios tiesos šviesa ... 584
Žmogus atsakingas už žmogų ... 588
Ar galimas lietuvių istorinis romanas? ... 590
Netradiciniai žanrai ... 596
Europos ryto erdvės ... 602
Antivoldenas, arba Gyvenimas mieste ... 609
Buvimo kančia ir džiaugsmas ... 614
Algimantas Švėgžda: alternatyva ... 622
Kartų ryšys – mūsų uždavinys ... 625
Apie fotokamerą ir naująją dailę ... 627
Lietuvos fotografija ... 631
Pirmoji „Regnum“ variacija Vilniaus tema ... 634
Antanas Poška dar laukia būti atrastas. *A. Poškos fotografijų parodos katalogo įžangai* ... 636
Mano biblioteka ... 638

Paaiškinimai ... 650

Asmenvardžių rodyklė ... 654

Pratarmė

Romualdo Ozolo kūrybinis palikimas gausus ir įvairiapusis. Jo domėjimosi laukas buvo visas pasaulis, visa, kas vyksta Žemės planetoje, ne tik intelektinė žmogaus veikla, bet ir fizinė gamtos įvairovė. Tai liudija jo mėginimai šviečiamaisiais tikslais enciklopediškai aprašyti net Žemės gyvūnus, augalus, įvairias gyvybės raiškos formas. Suprantama, tokie universalistiniai užmojai vienam žmogui ne pagal jėgas. Nuo pat jaunumės Ozolas niekada nesiskyrė su rašikliu ir popieriaus lakštu, o vėliau su magnetofonu. Fiksavo visur ir viską, kad ir kur būtų, kad ir ką veiktų: gamtos vyksmus, politinius ir kultūrinius įvykius, spontaniškai blykstelėjusias mintis, savo jausenas. „Laikau save rašto kultūros žmogumi <…>, mąstau raštu, raštu kalbu kur kas geriau negu balsu“, – prisipažįsta jis apybraižoje „Mano biblioteka“ (p. 638). Galima pasakyti ir stipriau: jis buvo tikras rašymo fanatikas ir maniakas. Jo rašytinį palikimą sunku aprėpti, nedaug kas galėtų šiuo atžvilgiu su juo konkuruoti.

Pažinti ir suprasti buvo pagrindinė Ozolo aistra. Maža to, jis nuolat ieškojo supratimo *tikrumo* kaip absoliučios tiesos. Tai vėliau atvedė jį į filosofiją. Tad suprantama, kad daugiausia jis reiškėsi intelektinės kūrybos baruose. Jo kūrybos skalė labai plati, taip pat universalistinė, apimanti literatūrą (poeziją, prozą, eseistiką), filosofiją, žurnalistiką, politinę publicistiką, įvairių meno rūšių (literatūros, dailės, kino, fotografijos) filosofines interpretacijas ir kritiką.

Visa, ką Ozolas rašė iki Sąjūdžio, rašė daugiausia savo malonumui, ne spaudai, kitaip sakant – „į stalčių“, o kai kuriuos rankraščius (pavyzdžiui, dienoraštį) net slėpė nuo pašalinių akių. Atvirai išsakytos mintys apie sovietinės Lietuvos politinę ir kultūrinę padėtį, konkrečių to meto realijų

vertinimai buvo aiškiai disidentiški. Jis spausdino tik tai, kas priklausė pagal pareigas jam dirbant oficialių leidinių redakcijose arba „pagal užsakymą“. Kilus Sąjūdžiui, jau peržengęs į antrąją savo gyvenimo pusę, nuolat pasinėręs į politinę veiklą jis priešokiais vis dėlto grįždavo prie savo rankraščių, pirmiausia prie dienoraščių. Iš jų jis parengė ir išleido penkis stambius tematinius tomus, skirtus kultūrai („Atgimimo ištakose“, 1996 ir „Išsivadavimas“, 1998), metafiziniams apmąstymams („Supratimai“, 2007) ir Sąjūdžio istorijai bei politikai („Žvaigždės blėsta auštant“, 2007; „Aušros raudoniai“, 2010). Tuo metu jis daug rašė apie jau nepriklausomos Lietuvos ir pasaulio gyvenimo realijas, politologinius (teorinius ir publicistinius) straipsnius, leido juos atskiromis knygomis. Atitrūkdamas nuo intensyvios politinės veiklos priešokiais rašė savo *magnus opus* – taip jis vadino autobiografinį romaną „Pradžių knyga“. Be to, paskutiniais gyvenimo metais jis puolė tvarkyti savo gausų rankraštyną, klasifikuoti jį į atskirus teminius pluoštus, organizavo jų perrašymą kompiuteriu. Kuris iš šių pluoštų yra didžiausios apimties, sunku būtų įvertinti – visi jie gana masyvūs. Deja, jis spėjo parengti ir išleisti atskiromis knygomis (be minėtų dienoraščių) tik paskutiniais gyvenimo metais rašytus politologinius užrašus ir straipsnius (iš viso trylika knygų; žr. 2018 metais išleistą Ozolo spausdintų darbų bibliografiją).

Pirmiausia remiantis minėtais Ozolo sudarytais teminiais pluoštais, juos papildant atitinkamomis brandžiausiomis publikacijomis bei archyvui perduotais rankraščiais po jo mirties jo bendražygių rengiami ir leidžiami šie „Rinktiniai raštai“. Pirmieji du tomai reprezentuoja Ozolo filosofijos, istoriosofijos ir kultūrologijos palikimą, trečiasis – politologiją, o šiuo ketvirtuoju tomu siekiama pristatyti Ozolą kaip rašytoją.

Jau mokyklos suole Ozolas puoselėjo viltį tapti rašytoju, mėgino jėgas įvairiuose literatūros žanruose. Rašė eiles, apsakymus, apysakaites, noveles, miniatiūras, beletrizuotus gamtos vaizdelius, jo vadinamus etnologiniais užrašais, ir šiaip neapibrėžto žanro kūrinius. Nors rašė daug ir prirašė tikrai nemažą pluoštą, tačiau iš savo kūrybos nedrįso ką nors spausdinti. Kaip matyti iš Ozolo raštų bibliografijos, tik septyni apsakymai (arba novelės) buvo paskelbti respublikinėje sovietmečio spaudoje. Visa kita liko rankraščiuose. Tik paskutiniais gyvenimo metais jis sugrįžo prie savo kūrybos rankraščių, juos sudėliojo maždaug pagal žanrą ir chronologiškai pagal parašymo metus į atskirus pluoštus, ciklus, vieniems iš jų suteikė

atskirus pavadinimus (pavyzdžiui, „Rinktinė“, „Ėjimas“, „Mano žemė“, „Vaizdai ir mintys“), o kitus pavadino tiesiog pagal žanrą. Iš šių pluoštų atrinkti kūriniai ir sudaro šio „Rinktinių raštų“ tomo pirmąją ir antrąją dalis.

Pirmojoje dalyje, pavadintoje „Poezija“, ištisai perspausdinamas paties Ozolo sudarytas ir jo septyniasdešimt penktojo gimtadienio proga bendradarbių pastangomis išleistas rinkinys „Septyniasdešimt penk(t)i: autobiografija eilėmis. Iš pabaigos į pradžią“ (2014). Siekiant parodyti platesnę jo poetinės kūrybos skalę, jos žanrinę įvairovę iš poezijos rankraštinio pluošto dar parinkta keliolika Ozolo poetinei kūrybai būdingos tematikos eilėraščių, tarp jų draminis etiudas, poemėlė, kurie atskleidžia tuo metu dar vos pradėjusias ryškėti poezijos formų modernėjimo tendencijas.

Poeziją, šalia apsakymų, Ozolas rašė maždaug iki 1983 metų, nors jau nuo 1963 metų, kaip pats deklaruoja tais metais parašytu dvieiliu, labiau „palinksta į prozą“ (žr. p. 95). Daugiausia poezijos parašyta jaunystės metais. Prie jos dar kartą epizodiškai jis sugrįžta jau po 2000-ųjų, kuria daugiausia trumpus aforistinius ketureilius ar dvieilius.

Ozolo požiūris į poeziją ir apskritai į literatūrą yra akivaizdžiai racionalistinis. Jo supratimu, svarbiausias poezijos reikalavimas – stimuliuoti gyvenimą ir tuo tenkinti amžiną žmogaus pasaulio harmonijos troškimą. Poezija esanti „pasaulio harmonizavimo būdas menu“ (p. 565).

Racionalistinis Ozolo požiūris į poeziją lėmė ir jo jaunystės metų eilėraščių deklaratyvumą. Pagrindinės temos, kurias jis deklaruoja, yra tėvynės meilė, kova už laisvę. Su jaunatvišku entuziazmu jis kviečia keršyti tėvynės pavergėjams: „Šauk, mūza, liaudį! Ji kovos…“ („Įkvėpimo beieškant“, p. 71), „Pakilk, šalie, iš vargo pančių! / Tironus trenk šalin juodus“ („Mano daina“, p. 77), nes laisvė – „tai giliau už melsvą dangų“ („Laisvei“, p. 28). „Kas apsvaigęs laisvės kvapu – / Vergu niekam nebus“ („Mūšis už laisvę“, p. 31). Poeto svajonė „pajusti džiugesį kovų“ („Naktį“, p. 82) po daugelio metų vis dėlto išsipildė įsiliejus į aktyvią Sąjūdžio veiklą. Tačiau vėlyvojoje, posąjūdinėje poezijoje tą „kovų džiugesį“ netrukus užgožė abejonės dėl vykdomos nepriklausomos Lietuvos politikos. Joje daugiau santūrumo, skepsio, susirūpinimo politine tėvynės ateitimi, taip pat ir gilinimosi į save.

Intymių meilės eilėraščių, paprastai būdingų poetams, Ozolo poezijoje beveik nėra. „Aš meilėj laimės nerandu“ („Įkvėpimo beieškant“, p. 70), – pareiškia jis. Visa jo meilė sutelpa tėvynės meilėje.

Antrąją šio tomo dalį sudaro Ozolo proza: pora apysakų, apsakymai, novelės ir miniatiūros. Visa tai parašyta daugiausia iki jo apsisprendimo pasukti į filosofijos studijas. Smulkesnių kūrinėlių jis parašė ir vėliau, atotrūkiais nuo tiesioginio darbo. Savo prozos rankraščius paskutiniais gyvenimo metais jis sugrupavo į atskirus įvardytus ir neįvardytus pluoštelius, ciklus. Didžiausias pluoštas apsakymų „Rinktinė“ ir novelių ciklas „Ėjimas“ čia spausdinami ištisai tokia tvarka, kokia yra sudėta paties Ozolo. Kiti apsakymai ir novelės parinkti iš ciklų „Vaizdai ir mintys“, „Mano žemė“ ir kitų pluoštelių be pavadinimų (konkrečiai kas iš kur, aptarta paaiškinimuose). Miniatiūros taip pat parinktos iš įvairių pluoštelių.

Žanriniu požiūriu Ozolo prozos kūriniai sunkiai apibrėžiami. Įprastų žanro kanonų nesilaikoma. Vadinamieji apsakymai arba novelės yra tarsi be pradžios ir pabaigos, be aiškaus intriguojančio siužeto, todėl palieka skaitytojui neišbaigtumo įspūdį. Tai tiesiog tarsi atsitiktinės įprastos kasdienybės iškarpos, atsiradusios iš autoriaus rašymo manijos. Jų turinį sudaro epizodai, dažniausiai paimti iš tuometinės autoriaus aplinkos. Personažų pokalbiai susiję su jų profesine veikla, buitinio (kartais būtinio) gyvenimo rutina. Išoriškai jie nerodo kokių nors stipresnių emocinių proveržių. Tiesa, dažnai jų nuotaika siejama su gamtos apraiškų kaita, spalvų ir atspindžių ribėjimais, ramybe, garsų, kvapų dvelksmų lyginimais. Apskritai apie gamtą Ozolas kalba itin pagarbiai, gėrėdamasis jos tvarka ir su rūpesčiu ją saugoti. Gamtoje jis įžvelgia, kaip rašo vienoje recenzijoje, „augališkai skaidrią išmintį“ (p. 572). Gamtos ekologija – pagrindinė apysakos „Pievų žydėjimas“ tema. Ekologiniai motyvai būdingi ir kai kuriems apsakymams, novelėms, miniatiūroms.

Krinta į akis autoriaus pastabumas, pomėgis gilintis į detales, smulkiai jas aprašinėti. Tačiau jų fiksavimu paprastai ir apsiribojama. Jas įprasminti paliekama skaitytojui, todėl meniniu požiūriu vertinti Ozolo tekstus gana keblu.

Brandžiausias ir didžiausias Ozolo prozos veikalas yra autobiografinis romanas „Pradžių knyga“. Dukters Jurgos liudijimu, tai Ozolo sumanytos devynių knygų epopėjos, pavadintos „Laikai“, pirmoji knyga, išleista netrukus po jo mirties 2015 metais. Antroji knyga poetišku pavadinimu „Pasaulis rytą rasotas“ taip pat buvo rengiama spaudai, bet liko neišleista. Paskutiniais gyvenimo metais buvo rašomos ir kitos šios epopėjos knygos. Tai, kas parašyta, kažin ar sutilptų į vieną „Rinktinių raštų“ tomą, tik

vargu ar kas ryžtųsi parengti jį spaudai. Šiame veikale per pagrindinio veikėjo Tomo gyvenimo istoriją, kuri daugeliu atvejų sutampa su paties autoriaus biografijos epizodais, užsimota atskleisti sovietinėje Lietuvoje gyvenusių ir dirbusių žmonių (inteligentijos) santykį su okupaciniu režimu.

Prie Ozolo raštų prozos dalies atskirame poskyryje pridedami ir geriausi rinktiniai jo eseistikos bei apybraižų pavyzdžiai. Ir šioje srityje būta grandiozinių Ozolo užmojų. Kaip liudija jo rankraštiniai užrašai, jis planavo parengti knygų ciklą, pavadintą „Lietuvos apybraižos“ su paantrašte „Lietuvos gamta, istorija ir žmonės“. Pagal išlikusį planą, jį turėjo sudaryti Žemaitijos, Dzūkijos ir Aukštaitijos apybraižų rinktinės. Žemaitijos apybraižų („Balčiausias – žemaičių medus“, „Garsusis parkas“, „Skuodo parkas“, „Mūsų norų kaina“, „Mūsų meilės prasmė“, „Žemė sumažėjo“) tėra išlikę tik nedideli apmatai. Iš Dzūkijos apybraižų tėra tik vienos apybraižos „Nueinančio pasaulio salos“ vieno puslapio rankraštis. Apie Aukštaitijos apybraižas nieko nėra, kaip ir apie planuotą prie „Lietuvos apybraižų“ pridėti ciklą „Urbanizuojamos Lietuvos vaizdai“.

Vėlesnis ciklo „Lietuvos apybraižos“ variantas suskirstytas į kitokias tris dalis: „Žemė“, „Žmonės“, „Problemos“. Pirmąją dalį turėjo sudaryti apybraižos apie Palangą, Klaipėdą, Skuodą, Žagarę, Šiaulius, Bazilionus, Biržus, Žiūrus, Dūkšto kraštą ir Vilniaus senamiestį, antrąją – apybraižos apie agronomą Petrą Vasinauską, architektą Vytautą Landsbergį-Žemkalnį, architektą Kazimierą Šešelgį, žolininkę Eugeniją Šinkūnaitę, astronomą Paulių Slavėną, fiziką Adolfą Jucį, archeologę Reginą Volkaitę-Kulikauskienę, istoriką Juozą Jurginį, filosofą Eugenijų Meškauską, ir geografą Česlovą Kudabą, trečiąją – probleminės apybraižos. Šiai daliai priskirtos dvi parašytos apybraižos („Žmogiškoji mūrinės Lietuvos prasmė“ ir „Užgeso medžių šviesa“) ir spausdinamos šiame tome. Pirmųjų dalių tėra tik nerealizuotų sumanymų pavadinimai. Vėlesniųjų metų esė ir apybraižos spausdinamos iš išleistų Ozolo knygų (žr. paaiškinimus).

Trečioji šio tomo dalis skirta literatūros ir meno kritikai. Ozolas yra parašęs ir paskelbęs nemažai straipsnių, recenzijų ir atsiliepimų apie išleistas įvairaus pobūdžio knygas (ne tik lietuvių autorių ir nebūtinai beletristines). Čia parinkti tik reikšmingesni straipsniai ir recenzijos apie įvairių meno sričių (literatūros, dailės, kino, fotografijos) kūrinius. Dalis pradedama dar sovietmečiu rašytu programiniu straipsniu, kuriame Ozolas išdėsto savo požiūrį į literatūros vaidmenį ir reikšmę. Juo turėjo prasidėti

jo sumanytas rinkinys „Straipsniai apie literatūrą“, kuriame, kaip matyti iš išlikusio planelio, būtų apžvelgta atskirų rašytojų kūryba pagal žanrus nuo seniausių laikų iki dabarties, tačiau šis užmojis liko neįgyvendintas.

Ir literatūros srityje Ozolas turėjo didelių ambicijų. Apie 1970 metus jis buvo sumanęs parengti straipsnių ir esė rinktinę, pavadintą „Istorijos vėjų nugludinti deimantai: lietuvių literatūra iki 1940 metų“. Planuota parašyti apie lietuvių raštijos pradininkus (tėra išlikę tik ranka rašyti apmatai), esė apie Maironį („Liūdnas pavasario džiaugsmas“, jos išlikęs tik vienas puslapis), apie Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Gedimino ir Vytauto laiškus, parašyti etiudai apie Kristijoną Donelaitį (jie paskelbti Ozolo „Rinktinių raštų“ II tome, p. 527–538), esė apie Joną Bretkūną, Antaną Baranauską, Motiejų Valančių, Simoną Daukantą, Vaižgantą (ši esė išspausdinta žurnale „Nepriklausomybės sąsiuviniai“, 2015, nr. 1 (11), p. 2–6) ir kt. Jis siūlė ir kitokius tokio rinkinio pavadinimus: „Literatūriniai lietuvių rašytojų portretai“, „Literatūros esė“. Tačiau ir šio sumanymo nepavyko įgyvendinti iki galo. Nerealizuoti liko ir kiti šios srities sumanymai, pavyzdžiui, knygų ciklas „Literatų kartos“ (apie prieškario, karo ir pokario metų lietuvių rašytojų kūrybą).

Visa tai rodo, kokį galingą kūrybinį potencialą turėjo Ozolas ne tik kaip politikas, filosofas, bet ir kaip literatas. Tik trūko dar vieno gyvenimo, kad būtų realizuoti visi šie grandioziniai sumanymai. Be to, Ozolas mėgino jėgas ir dailėje. Iš Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomų jo grafikos ir tapybos darbų keletas grafikos kūrinių spausdinama šiame tome.

Baigiant Ozolo „Rinktinių raštų“ leidybą reikia priminti, kad į juos neįtraukti, be dienoraščių ir minėto romano „Pradžių knyga“, dėmesio verti kelionių įspūdžių aprašymai, beletrizuoti gamtos užrašai, etnologiniai užrašai („Sodyba“, „Kaimas“, „Miestelis“), kuriuos jis mini savo autobiografijoje (žr. „Romualdas Ozolas: išsaugoti sielą“, 2019, p. 90–91; „Sodybą“ paskutiniais gyvenimo metais buvo beveik parengęs spaudai). Kad visa tai, kas nepublikuota, virstų knygomis, prireiktų sunkaus parengiamojo darbo, tad tegu tai lieka ateičiai, jei iškils poreikis turėti išsamesnius Ozolo raštus.

Sudarytojas

Romualdas Ozolas – rašytojas

Valentinas Sventickas

Šis Romualdo Ozolo „Rinktinių raštų“ tomas išsiskiria žanrų įvairove. Jame – poezija, apysaka, apsakymai, tikrais stebėjimais grįstos miniatiūros, apybraižos, kritikos straipsniai, recenzijos, įsiterpia ir autobiografinių užrašų. Tai liudija, kad Ozolas buvo ir literatūros žmogus, kad žodžio menas jam labai rūpėjo ir kad jo kūrybiniai polėkiai bei gabumai buvo įvairialypiai.

Viską perskaičiusiems nesunku bus patikimai apibrėžti Ozolo kūrybos svarbiausiąjį meninį vaizdą – tai gamtos pasaulis. Ką žmogui davė gamta ir kaip su ja turėtume sugyventi. Šią išvadą, gal kam netikėtą, skatina daryti ne tik jo bei jo personažų išmintingi samprotavimai šia tema, bet ir peizažų menas, kuriuo čia daug progų pasigėrėti. Tenka konstatuoti, kad šią Ozolui nepaprastai svarbią poziciją buvo užstojusi jo filosofinė, intelektualinė, paskui ir politinė frazeologija, tad beletristika, laimei, iškelia gyvenimo gamtoje ir su gamta idėją kaip reikšmingą Ozolo gyvenimiškosios koncepcijos sudedamąją dalį.

Antra iš karto sakytina bendrybė būtų tai, kad savo poezijoje ir prozoje Ozolas kliovėsi ne tiek išgyvenimų ir jausmų išlydžiais, kiek idėjomis ir apmąstymais. Tai „galvota literatūra“. Tikrai rastume išimčių, bet vyrauja šioji tėkmė.

Ozolą arčiau pažinti ir bendrauti su juo teko po 1979 metų, kai pradėjau dirbti „Vagos“ leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju. Jis tokias pačias pareigas nuo 1980 metų ėjo „Minties“ leidykloje. Tais laikais leidykloms (jų tebuvo keturios) komandavo Valstybinis leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komitetas. Leidyklų atstovai būdavo kviečiami į posėdžius, susirinkimus, kitokius renginius. Viešus kalbėjimus lydėdavo intymesni tarpusavio pasišnekėjimai. Šioje terpėje sutinkamą Ozolą

iš karto suvokiau kaip reikšmingą asmenybę, gilaus valstybinio (nacionalinio) mąstymo žmogų. Be abejo, žinojau, kokiais konkrečiais sumanymais jis turtino lietuviškąją knygų leidybą, ypač filosofinę jos kryptį. Detalė: per visą tokio bendravimo laiką Ozolas nė karto nepasiūlė „Vagai" savo prozos, nors buvo jos daug parašęs. Lieka mįslių: ar jis nebuvo tikras dėl savo beletristikos vertės, ar vengė tarpleidyklinio „interesų konflikto", ar jam atrodė, kad kiti jo darbai svarbesni? Geriausias savo noveles parašė maždaug tuo laiku, kai novelistikoje sėkmingai reiškėsi Juozas Aputis, Romualdas Granauskas, Jonas Mikelinskas, ir pastarųjų kūrybos fone, jeigu tada būtų leidęs knygas, būtų atrodęs garbingai. Bet neleido nei tada, nei vėliau. Pirmą kartą su prozos rankraščiu mano darbo kambaryje Ozolas pasirodė 2013 metų rudenį. Tai buvo romanas „Pradžių knyga", ir Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla jį išleido 2015-aisiais. Užtruko laukiant paramos ir vis sulaukiant autoriaus tobulinimų.

Nebeletristinėje šio tomo dalyje rasime daug paliudijimų, kaip rimtai ir su kokiu išmanymu Ozolas vertino knygų ir periodikos leidybą. Nesitenkino kasdienine tėkme, formavo knygų serijas, straipsnių ciklus, aktualizavo filosofijos palikimą, brėžė ateities trajektorijas. Greta to, kas bendra, daug kartų pabrėžė tai, kas konkretu ir Lietuvai lemtinga – lietuvių kalbos vaidmenį valstybingumo formavimo raidoje ir būtinybę ją puoselėti.

Rinktiniai raštai yra kas kita nei moksliniai, juoba akademiniai raštai, turintys aprėpti visumą. Žodis „rinktiniai" teikia galimybių sudarytojams pasirinkti tai, kas dabar atrodo svarbiausia, bet neišvaduoja nuo mįslių. Tarkim, ar rinktis vien tai, kas tebėra aktualu ir tinka šiandieninei recepcijai, ar imti ir tuos kūrinius, kurie suvokiami kaip tam tikro laiko ženklai ir kaip autoriaus tam tikro laiko polėkių bei pajėgumų paroda. Šio tomo sudėtis balansuoja tarp abiejų nuostatų. Tekstų kaip laiko ir kūrybos raidos ženklų yra nemažai. Sudarytojas bus pagalvojęs, kad akademiniai Ozolo raštai ar kada bus, ar ne, tad naudojosi galimybe paskelbti kuo daugiau tekstų.

Eilėraščiai, pradėję rastis 1956 metais, jeigu jie parašymo laiku būtų buvę publikuoti, būtų labai išsiskyrę sovietinės to meto poezijos fone savo motyvais ir raiškos būdu. Tiesa, jie gerokai paveikti kitų Ozolui patikusių to laiko poetų, pavyzdžiui, Eduardo Mieželaičio. Poezijos Ozolas neapleido ir vėliau, iki 2011 metų, ir joje esama grakščios mažakalbės lyrikos, kurią lig šiol galime skaityti su malonumu, nepaisydami laiko distancijos. Įdomybė: Ozolas beveik nerašė meilės lyrikos.

Vis dėlto poezijos daugiausia parašyta tarp 1956 ir 1980 metų, vėliau – atskiri pliūpsniai. Opozicinės laikysenos ženklų nėra daug, bet kai kas būtų kliuvę sovietinei cenzūrai, pavyzdžiui: „– Ne, netiesa! Tas ne poetas, / Jei jis vergijai pažadėtas, / Jei laisve žodis neliepsnos!“ (tai iš 1957 03 25 parašyto eilėraščio). Būtų kliuvę tamsos įvaizdžiai ir eilėraščiai apie Lietuvą:

Yra dar vienas šventas žodis: LIETUVA.
Many jo niekas nenutildys.
Jame – būties prasmė, gyvenimo šviesa
Ir naujo atgimimo viltys.

Pasirinkau cituoti šį trumpą 1979 metų eilėraštį ir dėl to, jog matytume, kad Ozolas dažnai kliovėsi ne tiek nuotaika, emocija, vaizdu, kiek idėja, mintimi. Pats, rašydamas apie poeziją, teigė „lemiamą intelekto vaidmenį“.

Ryškiausia duoklė ankstyvosios Ozolo prozos pažinimui yra didelės apysakos „Pievų žydėjimas“ publikacija. Jaunas kūrybiškas žurnalistas Jonas leidžiasi į kelionę, užsidegęs parašyti apybraižą apie anuometinio kolūkinio kaimo padėtį, apie tai, kaip lietuviško kaimo sanklodą užsimojusi keisti sovietinė žemės ūkio politika. Ypač jam rūpi, kaip kaimą keičia melioracija, „plačių dirbamų laukų“ formavimas, ardantis natūraliai susiklosčiusį gamtovaizdį, naikinantis pievas, miškelius, medžius. Teka žurnalisto stebėjimų ir įspūdžių srautas, įsilieja kaimo senių patirtis ir išmintis, pasirodo „gerasis pirmininkas“, nepiktybiškas, bet entuziastingai vykdantis sovietinį kolūkinio kaimo modernizavimo planą. Tai panašu į „gamybinius romanus“, anais laikais įsiliejusius ypač į rusų prozą. Į apysaką įpinama daug kitų siužetinių linijų, atšlijusių nuo pagrindinės, ji tampa padrika. Tėvų, artimųjų, gimtinės aplinkos vaizdavimas teikia galimybių atrasti autobiografinių detalių. Netikėtumas laukia apysakos pabaigoje. Apybraižą pateikęs redaktoriui ir sulaukęs kritikos, simpatiškasis žurnalistas be jokio prieštaravimo ir nusiminimo perrašo ją taip, kaip redaktoriui reikia.

Taigi „Pievų žydėjimas“ dabar skaitomas kaip konkretaus laiko beletristikos faktas, ir tiek. Galbūt ir kaip autoriaus tuometiniai supratimai apie susitaikymą ir prisitaikymą.

Septinto ir aštunto dešimtmečio apsakymuose krinta į akis Ozolo dėmesys jauniems žmonėms, jų darbams, skurdui, išgėrimams, meilės

nuotykiams. Pasakotojas irgi dažniausiai jaunas žmogus, neretai žurnalistas ar kūrėjas. Užeigos yra dažna veiksmo scena. Apsakymai dažniausiai dialoginiai, su psichologizavimo ženklais.

Kur kas mažesnis ir kitoks yra tuo pačiu laiku parašytų novelių pluoštas. Novelės komponuojamos poromis, taip nurodant jų asociatyvią sąšauką. Vyrauja nuotaikų, išgyvenimų raiška, yra netikėtų siužetų. Novelės pavykusios, įvairaus pasakojimo būdo, šiandien skaitomos be jokio pasipriešinimo. Išsiskiria borchesiškos situacijos novelė „Trys staliukai už šešiasdešimt kapeikų“, be kito ko liudijanti, kad Ozolui buvo pavaldus ne tik realistiškas, lyriškas, bet ir modernus pasakojimas bei fantazavimai.

Apybraižų ir kritikos bloką gaubia du tekstai, reikšmingi Ozolui pažinti. Tai „Neideologizuotos tikrovės vaizdai“ (1968) ir „Mano biblioteka“ (2009). Pirmasis atskleidžia atkaklaus tiesos ieškotojo charakterį, tokio ieškotojo pastangas ir nusivylimus sovietmečio sąlygomis ir nurodo, kada įvykęs lūžis Ozolo sąmonėje – 1968-aisiais, su tankais Prahoje. Antrojo esmę atskleistų netrumpa, bet būtina citata: „Šiuos savo gyvenimo faktų ir mąstymų užrašus šiandien laikau akivaizdžiausiu įrodymu, kad viena vienintelė – žodžio ir rašto – santykio problema gali paveikti visą žmogaus gyvenimą, pasukdama filosofijos studijų ir politinio veikimo keliu <…>. Šiaip ar taip, toks buvo bent jau mano gyvenimas – su raštu ir per raštą.“

Prie šių žodžių glaustųsi kituose straipsniuose pabrėžiamas tautos, tautiškumo lemiamas vaidmuo ir lietuvių kalbos branginimo akcentas: „Kalba yra aukščiausia tautos kultūros lytis; ji parodo ne tik tautos grožį, bet ir gyvenimo būdą bei jo filosofiją.“

Išliekamosios faktografinės reikšmės turi pasakojimai apie žurnalą „Kultūros barai“, savaitraštį „Atgimimas“, kai kurių knygų serijų sumanymai, pavyzdžiui, iš filosofijos palikimo. Ozolui sekėsi sieti tai, kas buvo, yra ir turėtų būti.

Apie kritikos skyrių įvade samprotauti nebūtina – daug kas skaityta, likę žmonių atmintyje. Ozolo recenzento dėmesio laukas platus, jam atrodė svarbu reaguoti pasirodžius fotografijų albumui, dailės parodai, Romualdo Granausko ar Čingizo Aitmatovo knygai.

Įsivaizduodamas šį tomą tarp kitų išėjusių ir išeisiančių tomų, suprantu, kad „Rinktiniai raštai“ bent iš dalies, bent rašto kalba padės atskleisti Ozolo kūrybos, darbų, interesų, visuomeninės ir politinės veiklos neaprėpiamą visumą. Būta galingo pilietinio užtaiso ir neįtikėtino darbštumo.

I

POEZIJA

Triptikas. *Aušra'1.* 1965 m. Popierius, rotaprintas, 59,5 × 88,7 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 864

SEPTYNIASDEŠIMT PENK(T)I

Mirties šešėlis

Kalno atšlaitė. Vėjely
Supasi eglės šaka.
Gurga pakalnėn upelis,
Plasteli varna sena.

Svyra pušis samanota,
Trūni po ja granata.
Žvelgia žeminė kuprota
Saulėn akim drumzlina.

Veržias srovė krištolinė,
Tviska bangoj spindulys.
Šalmą vikriai apiplaukęs
Nyra gelmėn ešerys.

Dugnas vaiskus ir saulėtas,
Juokas suskamba džiugus
Čia po audros debesėtos
Žaidžiant vaikams „slapukus“.

O iš po kelmo gumbuoto
Lyg pasalkandė sena
Savo geluonį paruošus
Laukia sau peno mina.

Kranktels gal varna nušiurus,
Spindulį saulės užstos.
Miela galvute papurus,
Pirštu bedantė tau mos.

Virs čia pavasario srautai,
Vasara miglas paskleis,
Tu, ne laiku iškeliavęs,
Klaidžiosi žvaigždžių takais.

1956 11 05

Justinai, paklausyk!

„Ne todėl dainuoju,
Kad daina skambi,
Bet todėl, kad džiaugsmas
Netelpa širdy.“

Bet kodėl džiaugiesi?
Atsakyt gali?
Gal dėl to, kad klesti
Priespauda baisi?

Gal dėl to, kad laisvės
Lietuvoj nėra?
Gal kad žemė vengrų
Tapo vėl „laisva“?

Gal todėl, kad žemę
Siekiat užvaldyti?
Kad neleidžiat man
Nė žodžio pasakyti?

Paklausyk, tavu ritmu
Savo žodį aš tariu:

„Ne todėl dainuoju,
Kad daina skambi,
Bet todėl, kad kerštas
Netelpa širdy!“

1957 02 10

Žibutei

Kam pražydai, žibut,
Po rasotu klevu?
Nežinojai – tavim
Džiaugtis aš negaliu.

Slenka juoda audra,
Jos sutikt aš einu
Ir tavu žydrumu
Pasidžiaugt negaliu.

Slenka, ūžia audra.
Bus klaiku, bus klaiku…
Oi, pražydai, žibut,
Nelaiku, nelaiku…

Bet neliūsk! Po audros
Pasidžiaugsim abu.

1957 03 02

Ką dainuoti turiu

Nuostabi ši diena su žiedų vėsumu,
Vieversėlio giesme ir laukų žalumu.
Pasakyki, saulut, ką dainuoti turiu,
Ar gyvenimo grožiu aš džiaugtis galiu?

Tu tyli, nesakai. Bet girdžiu aš gerai,
Kaip pro žiedus ataidi prislėgti balsai…
Tai nejau apie grožį dainuoti galiu?
Ne!
Kelti žmones į mirtiną kovą turiu!

1957 03 10

Žodis

Kiek daug pasako kartais
vienas žodis! –
Norėtum visą žemę išbučiuot…
O koks šisai?
– Tu niekšas!
O man rodės,
Jog jį kitam galėjai dovanot!..

1957 11 18

Salomėjai

Amžiną džiaugsmą,
Skaidrų pavasarį
Tu mums žadėjai,

O paklausyki –
Gedulo maršą
Stūgauja vėjai.

Džiaugtis žydėjimu
Linksmo pavasario
Aš negalėjau –

Tai aš žinojau,
Tai aš girdėjau –
Atūžia vėjai.

Džiaugtis pavasariu,
Džiaugtis žydėjimu
Tu ar galėjai?

Ne!

O aš einu jau
Per juodą naktį. –
Stūgaukit, vėjai!

1957 12 31

Nukirstai pušiai

Neliūdėki, pušie, kad kritai nelaiku,
Saulėn stiebias šimtai augmenėlių jaunų.

Aš dažnai ateinu pasidžiaugt šiuo vaizdu
Ir ties kelmu tavu naują dainą kuriu.

Apie tavo dienas, pilnas džiaugsmo kovų,
Apie juodas naktis ir siautimą žaibų.

Aš dainuoju vis ją šioms pušelėms gajoms,
Kad jos augtų greičiau, nesilenktų audroms.

1957 03 25

Laisvei

Laisvė!
Kas išreikštų jėgą šito žodžio?
Kas jos prasmę gali išmatuot?
Ne, nėra pasauly kito žodžio,
Galinčio šį žodį pavaduot!

Laisvė – tai giliau už melsvą dangų,
Už bekraštę jūrą tai plačiau!
Jeigu laisvė į pasaulį žengia –
Užtvaros! Prasmekite tuojau!

Kas išvydo tekant laisvės saulę,
Vaizdo to niekam neužslopint!
Tas nebetikės melu, apgaule,
Tam širdy ugnies neužgesint!

Ne, nėra tokios jėgos pasauly,
Kas galėtų laisvės aušrą užgesint!

1957 03 27

Mūšis už laisvę

Poema

1

Dykumą drebina griausmas kovos.
Temsta padangė. Tartum audros
Debesys tamsūs pakilo aukštai.
Saulė krauju juos aplieja kraupiai.
Karštis ir dulkės. Džeržgia ginklai.
Žūstančių šauksmas netyla seniai –
Vyras prieš vyrą, prieš karį karys,
Sužeistas krinta jo žemėn arklys,
Skyla šalmai, lūžta ietys perpus,
Juosta krauju gelsvas smėlis lakus.
Žybčioja saulėje aštrūs kardai,
Linkčioja skydai ir blyksi šalmai,
Įniršiu degdami puola būriai.

Lyra, tu griauski lyg griausmas perkūno
Mūšį už laisvę šlovink garsiau!
Tokia kova juk retai kada būna –
Tropijos karžygiai! Mūšin! Drąsiau!
Mušk it serdiuką, tą niekšą grobiką!
Tropija jiems niekada nevergaus!
Pamoką žiaurią serdiukai čia gaus –
Juodvarnis kranksi – bus grobiu grobikas.

2

Štai kalvoje – tropiečių vėliava
Dangaus mėlynėj plasta lyg gyva,
Aistringa mūšio įkvėpėja.
Čia silpsta ji, čia plakasi veržliai,
Tartum gyvybę teiktų jai garsai,
Kurie iš lygumos atskrieja.

Rimachas vaikšto nekantriai.
Atjoja, vėl nujoja jo pasiuntiniai
(Putoti ir sušilę jų tvirti žirgai).
Bet vis Rimachui neramu.
Jis ima žirgą. Su draugų būriu
Lyg vėjas priekin nulekia lauku.

Kariai, drąsiau!
Kardus aukščiau!
Kirsk linksmiau!
Durk stipriau!

Jau pergalė mūs –
Į priešą kardus!
Serdiukams tebus
Čia kapas niaurus.
Kirsk priešų pulkus!
Bus pergalė mūs!

Ir akys karių suspindi ryžtu –
Pats Rimachas kovoja kartu!
Valdovas su savo būriu
Puola ten, kur daugiausia kardų.

Dar tvirčiau gniaužia ietį ranka,
Džergsi skydai, dejonės, šauksmai…
Jei nusvyra tropiečiui galva –
Dar žiauriau kaunas likę draugai.

3

Kas nugalėtų laisvės karius?
Niekšams maža jėgų!
Kas tik apsvaigęs laisvės kvapu –
Vergu niekam nebebus.

Prieše, drebėk! Traukis! Bėk!
Karde, kaip pridera tau, kalbėk!
Juodo grobiko kraujas aitrus
Troškulio mūs neužlies!
Kritusio priešo balsas klaikus
Laisvės gaida mums skambės!
Prieše, drebėk! Traukis! Bėk!
Karde, kaip pridera tau, kalbėk!

Dulkių, šauksmų, kraujo tvaiko banga
Jaudina chaną serdiukų.
Kas gi tai? Svyra kovų vėliava
Jo, chano Ali Jusufo?
Akys jo žybsi rūstybės žaibais:
– Priekin, galvijų banda!
Puola į mūšį palyda tvirta,
Staugia, kapoja kardais…
Argi įveikti jiems laisvės karius?
Ne, neužteks jiems jėgų!
Prieše, drebėk! Traukis! Bėk!
Karde, kaip pridera tau, kalbėk!
Akys Rimacho liepsnoja džiaugsmu.
Mūšy tvirta jo ranka
Priekin! – kur liumpsi ereliu plėšriu
Priešų kovos vėliava.

4

Chazano dykuma dundėjo,
Alsavo dūmais, ugnimi.
Kovos šauksmai joje aidėjo,
Kardai žėravo kruvini.
Puikiais arkliais serdiukai skriejo,
Spindėjo saulėje šalmai,
Tiesiom gretom tropiečiai ėjo –
Ir susitiko jų kardai!

Žvėrim patrankos suriaumojo
Joms būgnai pritarė piktai –
Padangę debesys užklojo,
Girdėt tik žūvančių riksmai.

Žvengia žirgai,
Džergši kardai,
Skyla šalmai,
Krinta kariai.
Smėlis lakus,
Smėlis purus…
Kraujas aitrus
Girdo laukus.
Betgi kariai –
Laisvės vaikai –
Mirti nebos,
Drąsiai kovos.
Maišos pulkai,
Griaudžia šauksmai:
Ar laisvė, ar mirtis,
Šis mūšis pasakys.

* * *

O lyra mana, bejėgė esi
Dainuot apie tai, ką jaučiu:
Ar kas apdainuos
Didybę kovos
Už laisvę?..
Žmonių kalboje, nors ji ir puiki,
Aš žodžių tokių nerandu!

1957 04 10–27

Bomba

Šaltas plieno spindesys
Slepia baisią jėgą.
Tartum plieno spindesys
Mano dienos bėga.

Net jei rūdžių dėmėmis
Metai pliene sėda –
Bomba ir po rūdimis
Slepia baisią jėgą.

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _
_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

1957

Kaip ir meilėje...

Žvilgtelk į ledą – koks jis skaidrus!
O kai ištirps – vis tiek nuosėdų bus.

1957

Sena vyšnia

Kodėl vis sustoju ties vyšnia sena,
Išsukęs iš savojo tako?

Ant kalno, palinkus po metų našta
Nugairinta vėjų, audrų nuplakta
Ji apie gyvenimą šneka.

1957

Varlė keliauninkė

Pasakėčia

Sau pačiam,
didžiai išmintingam,
skiria šias eilutes autorius.

Linksmam draugų būry,
Kai darbo neturi,
Gali plepėt ką nori,
Tik saugokis –
Nenuvažiuok per daug toli.

Štai kartą tvenkiny,
Prie seno gluosnio kelmo
Varlių būrelis susirinko.
Ir pakalbėt,
Ir paplepėt,
Ir reikalų svarbiausių apsvarstyti.
– Kur – kurrr!
– Kva – kva!
Puiki diena!
– Lietutis šiltas…
– Kva! Kva! Kva!
– Nustos lietus –
Uodų tuoj bus…
– Ir jūrą šitokiu laiku
Perplaukti būtų nebaisu.
– Kva! Kva!
Per jūrą!
Aš seniai per dykumą keliaut galvoju.
– Kur – kurrr?!
– Per dykumą!
– Kva! Kva!
– Tai netikit?

Gerai!
Ryt iškeliauju su aušra.

… Kažkur toli tenai
Paliko tvenkinys, namai,
draugai.
Aplink lygu,
Aplink tylu
Ir nejauku.
Kiukt – šlept!
Kiukt – šlept!
O nugara jau ima kept…
… Jau padai svyla…
Šlept ir kiukt…
Į kokią pusę reikia sukt?
… Oda suskilo…
Vos krutu…
Vandens… Vandens…
Aš jau degu!
Kva… Kva!..
Kurrr!.. Kvu…
Staiga:
Juntu…
Tikrai juntu…
Vandens dvelkimą…
Taip, juntu!
Ten upė!
Tik pirmyn!
Pirmyn…
Į gaivią srovę kuo greičiau!
Ach… pagaliau!..

Varlė tik pliumpt!
Srovė greita.
Verpetai šniokščia ties uola.

Srovė srauni,
Srovė greita,
Uola stati.
Varlės nėra.

* * *

Taip ir gyvenime yra:
Kol tu patirsi, kas yra
Ir dykuma, ir kas uola,
Kas kerinti srovė greita,
Žiūrėk, moralo jau nereikia.
Visi tokius drąsuolius peikia.
Ir aš sakau:
Drąsiųjų reikia!
Tik ne tokių,
kaip ta varlė.
Jei nori jūrą nugalėti
Ar dykumos smiltis perjoti,
Turi gerokai pagalvoti –
Septynis kartus atmatuoti
Ir tiktai vieną sykį rėžt!

1957 07 12

Ilgu...

Nakties tamsa.
Ir tavo akys.
Kodėl ilgi
Švilpukai garvežių
Į kelią šaukia?
Ko ilgu?

Nakties tamsa.
Joj tavo akys.
Keliai keleliai…
Kaip ilgu…

1958 05 26

Vakaras ir rytas

Apkiužę čerpių stogai
dengia romantikos skraiste
dulkes po lova,
džiaugsmingą alpulį
ir blusas,
įsisiurbusias į nuvargusį sprandą.
O raudoni saulės spinduliai,
kuriuos ji kartais pasiunčia nuvargusiai žemei,
nudažo raudonai tik stogus ir gatves,
ir kartais dar vieną kitą langą.

Žmonės nuo jų užsidengia akis.

Sąnariai nerangiai lankstosi
ir maudžia nugaros raumenis.
O skrandis ir mašinų gausmas
Plėšia užtinusius vokus,
kad vakare,
darbo romantikos išsunktą,
geliančią nugarą
patinusios kojos
po sukiužusiais čerpių stogais nuverstų.

Tada…
ak!..
kokia graži yra žemė,
saulės visa nudažyta raudonai.

1963

Mėgstu materialistinę filosofiją

Mėgstu filosofiją
materialistinę –
gryną,
tvirtą,
nenugalimą.

Mėgstu filosofiją
materialistinę,
kol ji gryna,
tvirta,
nenugalima.

Gera būti
materialistinės
filosofijos
filosofu! –
materialu!

1963

Lietus

Tupi pašiurpę balandžiai –
Lietus.
Gatvėmis upės sklendžia –
Lietus.

Kerta įstrižos srovės –
Lietus.
Debesys braunas kaip brovės.
Saulės nebus.

1983 05 04

Noriu pabėgti

Noriu pabėgti
noriu nebūti čia,
nebematyti šitų langų,
užgesusių ir šviečiančių
raudonai,
geltonai
ir mėlynai.

Noriu matyti
mėlynus ežerus,
geltonas dykumas,
aksominius elnių ragus
ir blizgančią juodą anglį.

Aš nepabėgsiu,
aš būsiu čia,
matysiu šituos langus,
užgesusius ir šviečiančius
raudonai,
geltonai
ir mėlynai.

Aš nematysiu
mėlynų ežerų,
geltonų dykumų,
aksominių elnių ragų
ir juodos, blizgančios anglies. –

Aš pabėgti nenoriu.

1963

Bobų vasara

Eina vieškeliais ji,
eina palaukėmis,
eina paežerėm
ir pievomis,

žalią lapą parausvina,
sausą kietį suvirpina,
pakabindama pilkšvą voratinklį.

Eina gatvėmis ji
pasikūprinus,
bulvių maišą turgun nešdama,
sėdi skveruose,
lūpas dažydama,
tris studentus slapčia sekdama.

Ir į mūsų kiemą užeina ji,
pasižiūrėti pro mūsų langą,
bet manęs per protokolų tomus
nepamato.
Neranda.

Ir nueina ji gatvėmis, vieškeliais
ir palaukėmis,
braukdama šalną.
Man palieka muses ir žvirblius,
ir kasdien rašaluotą delną.

1963

Poema Žemei

Tau, Žeme,
dėsningai, kaip tas arbūzas patvorio saulėj
varinėjąs savo drungnas sultis,
spindinčiai tokia šilta melsva šviesa,
vienintele po Saule melsva šviesa,
į kurią žiūrint darosi ne šalta, o šilta,
ramiai skriejančiai savo balta orbita
ir nepaliekančiai pėdsako juodoje erdvėje,
pilnoje kosminių šnabždesių
ir dulkių,
ir su Galaktika kaip atomu
skriejančiai link Laiko branduolio

ir su daugybe tokių branduolių
besijungiančiai į vieną didingą
Materiją – Amžinybę,
tau, Žeme,
skiriu vienintelę
savo poemą –
savo gyvenimą.

1963

Kodėl aš taip galvoju

Kodėl tai, ką aš galvoju,
galvoju taip, o ne kitaip.
Todėl, kad mūsų žemė – molis arba smėlis;
ir kad kalvelės kalnais vadinamos;
ir kad upeliai vingiuoja lėtomis kilpomis,
su dumblinu dugnu, viksvomis, meldais ir ajerais krantuose
ir nužvarbusiais alksniais;
ir kad senose tuopose
ir šiaip šimtamečiuose medžiuose gandralizdžiai riogso,
o žmonės kiekvieną pavasarį moja kepurėmis;
ir kad pakelėse obelys auga ir žydi,
o dar labiau soduose;
ir kad dievų ir šventųjų veidai vilties ir skausmo iškentėti,
ir kokių formų akmeniniai kirvukai muziejuose
ir milžinkapiuose guli;
ir kad laukai akmenimis nusėti,
ir kad iš jų galima pastatyti namus, malūnus, bažnyčias, kelius
ir paminklus;
ir kad moterys negražios ir stiprios;
kol jaunos – sveikos, pagyvenusios – ligotos,
bet vaisingos iki žilų plaukų,
o pradėdamos naują gyvybę, kvepia prakaitu lyg žeme,
ir žemė kartais kvepia lyg jos;

ir kad pakelėse stovi mediniai kryžiai,
o palaukėse ir pamiškėse irgi kryžių nemaža.

1964 02 09

Raudonieji kviečių laukai

Raudoni kviečių laukai lygumomis ir kalvomis driekiasi –
galo ir krašto nesimato.
Niekas nenuims to derliaus.
Vos tik prisiliečia dalgis ar kombaino peiliai kviečio stiebą,
byra į žemę kraujo lašai, ir žemė juos geria,
palaimingai pūkšėdama.
Bet niekas tų nunokusių varpų ir neliečia – nėra žmonių,
nė vieno žmogaus Žemėje nėra.
Taip ir stovi raudoni kviečių laukai
nuo žemyno krašto iki krašto,
O grūduose vis daugiau kraujo tvinksta,
kol kiekvienas jų tampa saulę uždengiančiu rezervuaru.

1965

Žalias katinas

Žalias katinas sėdi ant akmeninės tvoros ir laukia,
kol ateis geltona katė,
kuri jį nuramins ir paguos.
Aštuonioliktą amžių sėdi žalias katinas ant akmeninės tvoros,
bet geltona katė neateina.
Ir kaipgi ateis ta geltonoji katė,
jeigu lagūnose dar tik patys primityviausi duobagyviai plaukioja.
O katinas sėdi ir laukia.

1965

Žemės plentai

Plentai tie –
lygūs ir randuoti,
su arklių ir liūtų pėdom,
smėliu nešami,
raudonom dulkėm
ir apledіję –
plentai,
visą Žemę apjuosę –
negi negirdi jie,
kaip aplink
lietas metalas vėl žlagsi?

1966

Kiškio žvaigždynas

Tupi kiškis sniego laukuose vienas ir didelis, ir galvoja,
kuris žvaigždynas toliau, nes visi jie guli po kojom, sniege spindėdami.
Ir gaila kiškiui pajudėti, nes visi žvaigždynai tada
vienodai tolimi pasidaro.

O kai kiškis šuoliuoja per lauką į tolimą pamiškę,
bėga lauku paskui jį ir žvaigždynai,
nešdami kiškiui minkštus laukinių obelaičių bruzgynus
į tuščią ir šaltą mišką.

O kai nubėga kiškis į mišką, nusinešdamas savo žvaigždynus,
pro apšalusį langą pamatau aš danguj dar vieną žvaigždyną –
Kiškio žvaigždyną.

Dabar jis šviečia vienas vienintelis – VIENAS IR DIDELIS.

1966

Gilės po kojom

Kai rytą einu į darbą
Ir ant asfalto tako papsi prinokusios gilės,
Aš noriu surinkti viso pasaulio giles
Ir pasodinti ąžuolynus,
tokius ąžuolynus! –
O gilės treška po kojom.

1967

Paryžiaus Dievo Motinos katedros žiurkė

Paryžiaus Dievo Motinos katedros žiurkė
klausėsi vargonų ir snūduriavo.
Jai patikdavo klausytis vargonų, jų muzika maloniai vibravo
sienose ir ant grindų patiestose letenose ir pilve,
ir kūrė kažkokią naują,
žiurkės pavidalą turinčią harmoniją.
Jausdama tą nuostabios formos harmoniją,
žiurkė snūduriuodavo,
sapnuodama dideles numirėlių eiles atidengtuose karstuose,
malonų pūvančios baltos mėsos kvapą ir kol kas dar visai
jaudinantį ordinų ir medalių oksidacijos kvapelį;
ordinai dar spindėjo net požemių tamsoj,
ir vos juntamas jų gedimo kvapas
taip tiko prie baltos mėsos minkštumo,
kad žiurkei iš malonumo
pasišiaušdavo visi uodegos žvynai
ir pro sapnus ji palaimingai išsišiepdavo.
Už sienos griaudėjo vargonai.

1968

Moterų vienatvė

O viešpatie! –
Kiek jų dabar
Guli –
Prakaituotom šlaunim ir delnais.
Užsimerkusių.
Trokštančių.
Šypsančių. –

Trokštančių oro, vėsos ir dar.
Išplėtusių vyzdžius po užmerktais vokais.
Šypsančių viso pasaulio tamsai.
Virpančiais pirštais praeinantį laiką stabdančių.

Kiek jų
Šitą naktį
Džiaugsmingai dejuoja
Pradėjimo vienatvę.

Dieve!
Kiek jų dabar prakaituotom kaktom
Paskutinę minutę
Jaučia. –

Išplėtusios vyzdžius po bejėgiais vokais,
Trokštančios oro ir šilumos,
Tylinčios viso pasaulio tamsai ir sau
Virpančiais pirštais praėjusį laiką stabdo.

Kiek jų
Šią naktį
Pačią didžiąją
Ir paskutinę
Vienatvę
Tyli.

1968

Paskutiniai mamutai

Kas ten vaikšto
Dideli,
Vietos sau
Neranda?
Kur jie eina,
Tie mamutai –
Baltu sniegu
Brenda?

Eina, kūprina
Per žemę –
Spindinčia
Negandą.

Vaikšto žmonės
Ir mamutai
Vietos sau
Neranda.

1968 08 18

Gervių kelias

Lekia gervės į tėvynę –
skrenda gervės pilkos.
Gieda seniai sutartinę –
gervių kelias ilgas.

Gieda seniai ant dirvonų –
apie gervę mėlyną.
Plaukia debesys geltoni –
gervės šiemet vėlina.

Grįžta gervės į tėvynę –
žemė žolę kelia.
Guli seniai ant dirvonų –
giesmės žole želia.

1969 01 19

Likimas

Dienos eis, prie tavęs nesustodamos,
Tavo norus juose kartos,
Tu, likimą savo žinodamas,
Lauksi savo likimo dienos.

1969

Ilgesys

Kam atiduosiu aš
Savo ilgesį?
Kam šitą vasarą
Žolės žydės?

1969

Žemės šneka

Skinsiu sausą alksnio šaką,
žalią gluosnio lapą,
gyvulėliams šieno duosiu,
sau – ką žemė šneka.

1969

Mano dienos

Žydi smilga pamiškėj,
Rugiuose – aguona.
Mano dienos, tavo dienos – –
Žemėj noksta duona.

1969

Ar sugrįši?

džiūva šienas pradalgiuos
upėse – vanduo
ar sugrįši
kai sugrįši
bus ruduo

1969

Sėk!

Rugio varpą,
Miežio grūdą
Imk į saują –
Sėk į žemę
Ir į dangų
Dieną naują.

1969

Mėlynos pušys

Du karveliai, du purpleliai
Girioje burkavo –
Kur mes skrisim, kur lakiosim
Lietuvos žemelėj.

Tai ir skrido, tai plasnojo,
Girelė šlamėjo.
Ant kalnelių aukštos pušys
Mėlynai žydėjo.

1969

Dieve, neišeik!

Nemoku aš
nei burtų, nei maldų – –
o Dieve! Dieve,
neišeik nors tu – –

1969 07 25

Ramu kaip po karo

Taip ramu
ir tylu –
kaip po karo.
Kaip po karo
ramume –
nežinia.
Kaip po karo –
nežinia,
kas ką daro,
ką rytoj darys – – –
Bus diena.
Rytas bus.
Reiks eiti
darbus dirbti.
Tų darbų
dabar
visiems
gana.
Ką pradėti?
Kaip pradėti?
Kokią mintį
mes pavadinsim
mūsų
valia?

O ramu.
Ir tylu.
Kaip po karo.
Kaip po karo
ramume –
nežinia.
Kaip po karo –
nežinia,
kas ką daro.
Mes –
prieš karą
pralaimėjusi
tauta.

1969 08 06

Laike, sugrįžk!

Sugrįžk, laike,
sugrįžk,
kaip vėjas
į ežerą.

Negrįžk, laike,
negrįžk,
baltas vanduo
ežere.

Sugrįžk – laike –
negrįžk –
krantai
balto smėlio.

1969 08 23

Mūsų būtis

O ne,
Tai ne verksmų
Ir ne dejonių kraštas,
Tai ne vergų
Paniekintų šalis.
Mūs raudos,
Mūsų lėtas lino raštas –
Tai mūs pačių
Sau atrasta
Būtis.

Lėtai mes einam
Per pasaulio amžius –
Nelepinta, bet niekuo
Nenustebinta tauta. –

Suklupę – keliamės,
O kai pakylam – džiaugiamės
Pasaulio šiaurės
Saule balzgana.

1970 01 17

* * *

Baigėsi vasara. Baigės. Dabar jau tikrai.
Per Lietuvą debesys plaukia – juodi aitvarai.
Baigėsi vasaros vaišės. Stalai išnešti.
Ko, palydėto galiausiai, neužmiršti?

1970 09 25

Vilniaus senamiestis

Varinių angelų varinės dūdos
Negirdimas varines giesmes griežia.
Žaidi, žaibais žaibus nutrenkęs,
Šešėliais atmintį užklostęs.

1971 01 24

Ateik

Ne praeitį minėsiu čia,
kuri nebesugrįš –
tai šiaurės vėjai klebina
neužsklęstas duris.

Ateik ir pasivėlinus –
mums visko bus gana.
Už lango tyliai merkiasi
pavargusi diena.

1971 04 25

Malda

Ačiū, Dieve,
kad leidai paklausti.
Ačiū, Viešpatie,
kad neatsakei.

1971 10 27

* * *

Aš – žmogus,
kol sakau:
– Kaip gražu.
Vergas aš,
kai paklausiu:
– O kas tai?

1971 10 27

Kančia

Svarbiausias klausimas:
kas tai?
Kokia prasmė?
Atsakymas tik vienas –
visada –
kančia.

1971 11 25

Neviltis

Viskas viskas – juoda neviltis,
viskas vien tik juoda beprasmybė.
– – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – –

Juodas medžių ošimas, kalba
pro miegus apie brolio vienatvę,
paukščių takas vasario speige,
išsipildžiusios meilės švelnumas,

ir švininė saulės šviesa,
ir šventasis kvailių atlaidumas – – –

– – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – –
Viskas vien tik juoda beprasmybė,
viskas viskas – viena neviltis.

1972 06 17

Atradimas

Aš sėdžiu ir žiūriu, kaip žmonės naikina Žemę.
Sėdžiu ir liūdžiu, kaip žmonės naikina Žemę.
Netgi neliūdžiu, tik sėdžiu sau, kai žmonės naikina Žemę.
Sėdžiu be žado ir net sau pasakyt negaliu:
žmonės, kodėl jūs taip naikinat Žemę?
Kodėl jūs rausiat šituos kalnus, kertat šituos miškus,
teršiat šias jūras ir vandenynus, bjaurojat šituos laukus?
Kodėl jūs mušat šituos bizonus, garnius,
banginius, kengūras ir liūtus?
Kodėl negali augti čia šitie kaštonai, beržai,
eukaliptai, paparčiai, ramunės, rūgštynės?
Kodėl jūs į orą spjaudotės siera ir kancerogenais?
Kodėl jums visa ta Žemės darna šitaip nieko nereiškia?
Negi jums jūsų tas valgis, tas pogulis, atlėgis, miegas
pernakt ligi kitos jėgą ir protą išsunkiančios darbo dienos
yra jūsų aukščiausia saldybė?
Ar aš apeisiu visus jus ir šito paklausti suspėsiu?
O ir paklausęs – kokį atsakymą jūsų išgirsiu?
Sėdžiu štai šitaip be žado ir net sau apsakyt negaliu
savo to atradimo vienatvės.

1972 12 03

Svetimšalis

Iš kokių nežinomų tolių ateini tokia skurdi ir pavargus?
Ką slepi savo akyse? Irgi nusivylimą?
Kur tu gyvenai ir ką ten dirbai,
kad su tokia išmanančiojo ramybe
klaupies ant žemės sodinti pirmą daigą
po mūsų blausiąja saule?
Kodėl žiūrėdamas į tavo palinkusią nugarą
aš jaučiu tokias bekraščių platybių erdves?
– Pasitrauk, svetimšali, su savo naiviais klausimais.
Netrukdyk man gyventi.
Vis tiek nesuprasi manęs,
kaip ir aš tavęs nė nebandysiu suprasti.

1972 12 04

* * *

Plūsta upė man į akis, pila skardų požemių garsą,
neša aidų dangaus mėlynumą,
žaliu vandeniu lieja mano širdin visą pasaulio gyvastį,
permatomą iš dangaus ir iš žemės skaidrumą.
Plūsta upė man į akis, žaliu vandeniu plauna
raudoną dirvą ir orą,
raudonu vandeniu mano raudonas akis gilina.
Plūsk, upe, man į akis, nešk juodą vandenį į juodą dangų.
Plūsk, upe, man į akis, kam gi jos reikalingos,
jei ašarinės išseko,
jeigu nė čia nebeliko žaliosios gyvybės druskos.

1972 12 24

Žaliosios Žemės atradimas

Kur aš vaikščiojau, kur aš buvau, kol atėjau čia?
Į ką žiūrėjau, ką aš mačiau, kol į tą dangų pažvelgiau?
Lietingą dangų, žalią miškų ir pievų platybę!

Ar aš buvau pasauly, buvau šičia, Žemėj,
Kad laimės sala, džiaugsmu miško laukymėj
Man pasirodė tas pajūrio krašto ramumas?

Iš kur sugrįžau, ką pamačiau, ką atradau aš,
Kad vieną pavasario dieną supratau grįžęs,
Sugrįžęs būti tik šitai žemei ir tik jai numirti?

1973 03 10

Lapkričio saulė

Žmogeli lapkričio saulėj, kuo tu skiries nuo to gluosnio,
spindinčią galvą panėrusio stingdančion Žemės erdvėn?
Tuo, kad tu aprėpi viską, žodžiais gali pavadinti,
matyti nematomus daiktus ir dusti nuo tos aiškumos?
Tuo, kad tuos daiktus nubloškęs į begalybę pakyli,
o jos nepažintas bedugnes verti pažinimo džiaugsmu?
Žmogeli lapkričio saulėj, tu vėl arinėsi bulves
savo didelėj Žemės tvarkoj su stingstančia Žemės erdve.

1973 10 20

* * *

vaikštom nuogi nuo gimimo
akių baime siaustomės
įeik į žodžio rūbą
kurio nusirengt nereikėtų

1975 08 26

Raudonodžiams

Kaip jūs šiandien pasitinkat ryto saulę?
Kaip sapnuojat savo mėlynų padangių aukso kalnus,
Didžiojo Raudonojo žemyno šeimininkai,
Didžio Naujojo pasaulio kaliniai?

1978 06 08

Lietuvai

Košia rudenio vėjai
Naktį ir sielą.
Gūdu.
Amžiaus baigmės pašvaistę
Tyloj regiu.
Kur tu tenai, nedvejojusi
Savo dievų gerumu? –
Rudenio vėjai alsuoja
Amžių baigties šalčiu.

1978 09 11

Lietuva

Yra dar vienas šventas žodis: LIETUVA.
Many jo niekas nenutildys.
Jame – būties prasmė, gyvenimo šviesa,
Ir naujo atgimimo viltys.

1979 10 04

Gėla

Jau greit nueisiu savo kelią.
Jau visą tiesą supratau.
O tau, brangioji, ar lengviau?
Kodėl tyla taip širdį gelia?

1983 03 19

Mano žemei

Pasaulio mano ne kalnai ribas man brėžė,
ne dykumos erdvė žymėjo jas –
per pievas ir miškus lėtai tekėjo upė
į tokias pat miglotas ir tykias marias.

Netvarųjį tos žemės pastovumo grožį
pajutęs savo kraujo sruvime –
ką nuo pasaulio negandų jam ginti
galėjau pasitelkti? – Tik save.

Dabar, gyvenimui auksiniuos popietės šešėliuos šviečiant,
Viltingai žvelgdamas į tolius netekties,
ramiai žinau: ne kažkieno mielaširdystės mano žemei reikia,
ne dykumų, kalnų aiškumo, o minties.

1983 06 11

Aš gyvenau

Man žydėjo pievos.
Man krito sniegas.
Aš gyvenau.

2000 01 09

Vaikai

juk žinai –
tai jų nuostaba, džiaugsmas,
jų siaubas
yra mūsų pasaulio prasmė

2002 05 07

Kas tu?

Lietuva, Lietuva, Lietuva,
Lietuva! Kur tu eini?
Lietuva, Lietuva, Lietuva,
Lietuva! Kam gyveni?

Šitiek dėl laisvės kovojusi.
Kam tu vėl galvą lenki?
Darsyk savęs atsisakiusi,
Lietuva, kas tu esi?

2003 12 31

Mūsų tiesa

Sukasi
sutemas maldamas
varnų būrys.
Lapkrity gruodas –
ir žmonės
užsklendžia duris.

Kur tu,
tiek metų kartojęs vis:
mūsų tiesa! –
Spindi danguj
abejingų pasaulių
šviesa.

2005 12 09

Naujoji sąjunga

Lietuva mano,
Brangi tėvyne,
Kas tavo garbę
Briusely gynė?

Gynė, oi gynė,
Narsiai kariavo,
Kol naują sąjungą
Lietuvai gavo.

Sąjungą naują,
O džiaugsmą seną.
Iš to gerumo
Žmoneliai stena.

2006 10 02

Santariškės

– Tartum pabučiavimas staigus
Smigo tavo adata į mano pirštą…
– Ko tų senių čia tiek daug?
Ko jie dvokia? Ko nemiršta?

2011 06 06

* * *

Rugsėjo kaitra.
Vėjas
tyliai glosto nueinančią meilę.

2011 09 05

* * *

Žydi ieva
Mėnulio naktį.
Kur tu?

2011 05 12

* * *

Debesio juodo fone
Skrajoja drugelis.
Vidurdienį temsta.

2011 05 13

* * *

Krinta vėjas į žemę.
Laužo šakas.
Viršūnėje amalas žydi.

2011 05 14

* * *

Lesa varnėnas
Lietuvos vabalus.
Valgyk!
Tave valgys Afrikoj.

2011 05 14

* * *

Paukščių takas.
Žemai –
Lietuva meldžias krepšiniui.

2011 09 02

* * *

Liepa žiedų nenulaiko.
Vidudienis.
Laša medus.

2011 07 03

* * *

Mano svirplys
Dubenėly prigėrė.
Raudu visą naktį.

2011 09 25

* * *

Rudenio musės.
Senmergės!
Baikit čia zyzti!
Vėlu.

2011 10 28

* * *

Vyno šlakelį išgėrus
Guli užvertusi kojas
Musė.

2011 09 25

* * *

Bombonešiu leidžiasi
uodas.
Gers mano kraują,
bičiulis.

2011 09 25

* * *

Tylos vienatvėj
Žiūriu į sielą:
Gyvenimo krešulys.

2011 11 26

* * *

Gervių klyksmas
Lapkričio naktį.
Greit iškeliausim.

2011 10 27

* * *

Triukšmo griuvėsiuose –
Skausmo atodangos.
Pasaulio bedugnė.

2011 11 27

KITI EILĖRAŠČIAI

Įkvėpimo beieškant

Gili žiema. Laukai visi
Po sniego apklotu užmigo.
Čia saulė šviečia danguje,
Čia debesys balti užklydo.

Vėl krinta baltos snaigės,
Krinta pamažu.
Sidabrina jaunučio beržo kasą.
Vėjelis snaigę vaiko… Kaip gražu.
Pušelė priglaudžia prie beržo šaką…

Draugai kiti dainuoti dainą ima.
Gal čia ir man ieškoti įkvėpimo?

Seniau puikiam kalne Olimpo
Poetus laimino dievai.
Patardavo gražuolė nimfa,
Kaip lyra skambinti laisvai.

Ne vieną jų ir Apolonas
Nuvesdavo dievų keliu,
Mėnulio spindesį, kolonas
Ir amžinas dievų valiones
Išgarbint liepdavo balsu giliu.

Praėjo tie laikai…
Dievai paseno.
Užgeso ir ugnis,
Kur aukure ruseno…

Karšinčius kreta Apolonas,
Išgriuvo menių jo kolonos…
O iš širdies ugnis išseko…
Pas jį ieškoti įkvėpimo?

Gal sekti Bairono keliu
Ir meilėje drąsos ieškoti?
O gal draugams dainuot turiu,
Skriaudas visas jiems dovanoti?

Ne!

Šalin, nukaršęs Apolone!
Išblėso jau tava galia…
Tu tik viduramžių uliones
Mokėjai vainikuot daina.
Bet nūdien jau laikai kiti,
Manęs įkvėpt tu negali!

Šalin puiki žiemos diena!
Šalin blanki žvaigždžių šviesa!
Šalin švelni gėlė laukų!
Nereikia apie tai dainų.

Nereikia man gerų draugų.
Nuo meilikavimo šlykštu!
Aš meilėj laimės nerandu.
Man reikia kitokių dainų!

Nedrįsk dainuot švelnių dainų!
Žodžius paversk ugnies srautu!
Tylėt – daugiau negu šlykštu,
Kai žemė liejasi krauju!

Jei mūza bijosi mirties –
Ji išdaviką tau atstos!
Šauk, mūza, liaudį! Ji kovos!
Ir kovoje tave minės.

O mūza, būkim mes abu
Draugais kovų, žiaurių kovų.
Geriau diena kovos lauke,
Nei amžius šliaužioti purve!

1957 02 05

Jūrai

Jūra plačioji! Jūra rūsčioji!
Tu audros paukščių tėvyne puiki!
Aš lyg matau, kaip laisvai tu banguoji,
Tu – mano mintys, siekimai visi.

Kvapiosios gėlės, balti debesėliai
Neteikia sielai galingų jausmų.
Jūra, kada susitiksim mes vėlei?
O, atsiliepki nors audros griausmu!

Jūra, aš trokštu be tavojo vėjo!
Jūra, kur tavo galinga banga?
Nepagailėki jėgos įkvėpėjo –
Mano daina nuaidės lyg audra!

Tada jos klausysis mūs žemė visa,
O tu vėl banguosi per amžius laisva!

1957 03 02

Amžinoji kova

Juk žemė mūs –
kovų vieta…
S. Nėris

Kai pakyla vėjas iš rytų
Ir siūbuoja šimtametės pušys,
Ežeras nerimsta tarp krantų
Bangos, rodos, veržiasi į mūšį.

Vėjas kaukia žiauriai, įkyriai
Kampuose apskilusių griuvėsių.
Mintyse žiaurių kovų laikai
Kaip gyvi pakyla iš pelėsių.

Šlamėjo šventos girios ąžuolų
Lietuvis čia Perkūnui atnašavo,
Iš vakarų su žvangesiu ginklų
Vienuolis, kovą nešdamas, žygiavo.

Ugnim, kardu kryžiuotis Vakarų
Atimdavo iš jų Perkūną, Žaibą.
Lietuvis tankmėje gūdžių girių
Augino neapykantos ir keršto daigą.

[Nebaigta.]
1957 03 09

Poetas

– Poetas – vergas idealo,
O jungas šis neturi galo.
Iš jo mirtis teišvaduos…

– Ne, netiesa! Tas ne poetas,
Jei jis vergijai pažadėtas,
Jei laisve žodis neliepsnos!

1957 03 25

Draugams

Man gėda dėl jūsų, draugai!
Man gėda dėl jūsų; skaudu,
Kad dingo senieji laikai,
Kai degėm draugystės jausmu…

Atsimenat, kokiu džiaugsmu
Žibėdavo akys visiems,
Kai lobį jaunų paslapčių
Atverdavom protams lakiems.

Atsimenat – buvo džiugu
Sudaužti putotus stiklus,
Išgerti už siekius tvirtus
Audringų jaunystės dienų.

Svajojom kovoti bendrai,
Neboti darbų ir vargų,
Nelenkti galvos ir aukštai
Ją nešti narsuolių keliu.

Kur šiandien tie žodžiai karšti?
Kur mūsų draugystė sena?
Beliko iš jos tik karti,
Niūri, nusivylus daina…

Jau šiandien prekiaujat garbe –
Ją norit nupirkti šmeižtu.
Kaip, drauge, vadinti tave
Turiu, jei ne išdaviku?

Kame idealas kilnus?
Jo vietoje – stiklas, daina.
Jūs renkatės meilės sapnus,
Užmirštat, kad laukia kova.

Tikėjau tau, drauge, šventai,
Atvėriau slapčiausias mintis.
Ji buvo draugystės viltis –
Įžeisti tu ją išdrįsai!..

Nėra kam atverti širdies.
Vienatvę tarp jūsų jaučiu.
Bet šitaip geriau. Juk išties –
Daugiau bus darbų nei kalbų.

Laikykitės, mano draugai!
Lankstytis prieš jus nemanau.
Pražus jūs piktybių daigai –
Aš tikrą draugystę žinau.

Garsinu pasauliui aš ją.
– – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – –
Ir man bus lengviau širdyje.

1957 04 23

Mano daina

Tėvyne, tau dainuoju dainą
Jaunos širdies kančių baisių.
Žinok, brangioji, žodžių kainą,
Pasruvusią krauju karštu.

Tik dėl tavęs, šalie gimtoji,
Džiaugsmų ir laimės nematau,
Tik dėl tavęs, šalie brangioji,
Žodžius tuos šiandien aš rašau!

Likimo man nebuvo skirta
Tūpčioti vien apie save –
Jaunystėje kančia pavirto
Niūri gyvenimo tiesa.

O viešpatie, kaip aš norėjau
Palikt aplūžusius namus,
Bet bėgti niekur negalėjau –
Aplink mačiau veidus niūrius.

Mačiau aš elgetą bedalį.
Girdėjos pirkioj aimana…
Bet ką gi padaryti gali
Gyvenimui mana ranka?

Aš bėgau į miškus drevėtus,
Ramybės troškau gamtoje,
Bet vargo letenos kaulėtos
Ir ten bolavo prieš mane.

Aš meilėj užmaršties ieškojau,
Bet jos ir ten nesuradau –
Gyvenimo tiesa žiaurioji
Po to šypsojos dar baisiau.

Jėgų krūtinėj nebebuvo
Matyt vien naktį, vien vargus.
Sudie, jaunyste, skausmas buvo
Manasis draugas nebylus.

Likime, tau karštai dėkoju,
Kad tu tikėjai manimi –
Tąnakt širdis man suliepsnojo
Jau Neapykantos glėby.

Ji taurę paėmė auksinę,
Pripiltą sklidinai nuodų,
Ir mano akys nusiminę
Sublizgo spindesiu kitu.

Keli lašai nuodų juodųjų
Užvaldė protą ir aistras,
Ir nuo tada ašai dainuoju
Vien Neapykantai dainas.

Netrokštu aš miškų ramybės
Ir nekenčiu laukų tylos,
Aš puolu ten, kur iš tamsybės
Atsklinda atgarsiai raudos.

Ir meilės žemiškos netrokštu,
Ji – Neapykantos širdy.
– – – – – – – – – – – – – –
O žeme, vieno aš tetrokštu –
Būk tu tokia kaip ji – puiki.

Todėl aš pyktį tau dainuoju:
Pakilk iš purvo ir vargų.
Tada, gimtine mylimoji,
Mylėsiu taip, kaip Ją myliu.

Klausyk, šalie, varge suklupus!–
Ar taip ilgai kentėt gali?
Klausyk, ką šaukia mano lūpos,
Nors tildo jas ranka baisi:

Pakilk, šalie, iš vargo pančių,
Tironus trenk šalin juodus!
Gana tylėt ir baisią kančią
Pakelti kaip visus vargus!

Pakilk, širdie, iš vargo pančių!
Tironus trenk šalin juodus!
– – – – – – – – – – – – – –
Šiandieną tai rašau krauju.

1957 05 05

Naktį

Dramos etiudas

Kada naktis apgaubia žemę,
Kada aplink tylu, tylu,
Mėnulį baltas beržas remia
Savu kupliuoju vainiku,
Atrodo – žemėje ramybė
Ir džiaugsmas klesti – taip puiku!

O man gyvenimo teisybė
Ir naktį nesumerks akių.

Mėnesienos naktis. Miško aikštelė prie upės.
Ant kranto stovi Vaikinas.

Vaikinas:
Kokia tyla, kokia ramybė!
Dangau, kaip šitai man baisu!..
Nejau ir tie, kuriuos taip myliu,
Nepamatys manų kančių?
Ne, nematys. Draugus tironas
Sukaustė pančių grandimis.
Dabar tik požemių kolonas
Jie šildo savo širdimis.
O tėve, tėve, tau neteko
Išvysti saulės spindulių.
Tu nesukai iš savo tako,
Pirmyn ėjai žingsniu tvirtu.
Širdis liepsnojo tau pykčiu
Ir tu bailiams jį dainavai.
Kiek teko tau patirt kančių,
Kol baimės ledą ištirpdei!
Bet kruvina ranka siaubūno
Nutraukė tas kančias žavias…
Toks jau likimo amžiais būna
Atlyginimas už kovas.
Vėl žmonės baimėje paskendo
Ir tyli, kenčia baisumus,
Bet aš žinau, tarp jų jau sklando
Šešėlis keršto atkaklus.
Ne, negaliu daugiau dejuoti,
Graudenti žuvusių dvasias!
Aš eisiu niekšams padėkoti
Už žemės vargą ir kančias.
Pripildysiu širdis varguolių
Aš neapykantos nuodų.
Parodys jiems būriai drąsuolių,
Kaip žemė keršija.
Einu!

Priešais pasirodo juoda skraiste apsirengęs Kerštas.

Kerštas:
Palauk, kur tu skubi, vaikine?

Vaikinas:
Tu šmėkla?.. Ne?.. Kas tu esi?!

Kerštas:
Neišsigąsk! Nepasižinę
Jau esame draugai geri.

Vaikinas:
Su šmėklomis aš nebendrauju.
Pranyk! Matyti negaliu!
Tai jūs, juodieji, čiulpiat kraują.
Išsmaugti jus visus galiu.

Kerštas:
Tie tavo žodžiai man patinka.
Gerai, kad tu degi kerštu…

Vaikinas:
Kas tu? Kuo man tave vadinti?

Kerštas:
Gerai! Vadink mane Kerštu!

Vaikinas:
Tu Kerštas?..

Kerštas:
Taip! Ir širdį tavo
Aš uždegiau ugnim gaivia.
Ir nuo tada tu protą savo
Vis kankini mintim mana.

Bet paklausyk, jaunasis drauge!
(Tiktai tave taip vadinu.)
Aplinkui kraujas gausiai kliaugia
Nenoriu, kad jį lietum tu!
Tironai žemę šią užvaldė,
Jų rankose baisi jėga.
Kas pirmas šitą jėgą skaldė,
Tas krito kaip kovos auka.
Be mūšio pergalės nebūna.
Nebūna mūšio be aukų.
Ir daug karštų širdžių ten žūva…

Vaikinas:
Ir aš garbingai žūt galiu!

Kerštas:
Žinau, vaikine, tu nebosi
Kovot ir žūti…

Vaikinas:
Štai ranka!
Žinoki, Keršte, nesustosiu,
Kol žemėj girdis aimana.
Ir savo tėvo mintį drąsią
Pasėsiu širdyse žmonių,
Uždegs jinai varguolio dvasią!
Tada… ir mirti nebaisu.

Kerštas:
Žmogau jaunasis! Lengva mirti
Ir tuo labiau tokiu laiku,
Kada, aš tau kartoju, skirti
Drąsuoliai žemę liet krauju.
Seniau ir aš norėjau mirti
Dar niekingiau, nei nori tu.
Šiandieną mano žygiai skirti

Žmonių širdis uždegt kerštu.
Ir man dalios nebuvo skirta
Tūpčioti tik apie save –
Jaunystėje kančia pavirto
Niūri gyvenimo tiesa.
O Viešpatie, kaip aš norėjau
Palikt aplūžusius namus
Ir bėgti, bėgti… Negalėjau… –
Aplink mačiau veidus niūrius.
Mačiau kaip elgeta kretėjo,
Dūlėjo žemė apleista…
Bet ką gi padaryt galėjo
Gyvenimui mana ranka?
Aš bėgau į miškus drevėtus,
Ramybės troškau gamtoje,
Bet vargo letenos kaulėtos
Ir ten bolavo prieš mane.
Aš meilėj užmaršties ieškojau,
Bet jos ir ten nesuradau –
Gyvenimo tiesa žiaurioji
Po to šypsojos dar baisiau…
Jėgų krūtinėj nebebuvo
Matyt vien naktį, vien vargus –
Sudie, jaunyste! Skausmas buvo
Manasis draugas nebylus.
Bet kaip likimui aš dėkoju,
Kad jis tikėjo manimi! –
Tąnakt širdis man suliepsnojo
Jau Neapykantos glėby.
Ji taurę paėmė auksinę,
Pripiltą sklidinai nuodų
Ir mano akys nusiminę
Sublizgo spindesiu kitu.
Keli lašai nuodų juodųjų
Užvaldė protą ir jausmus
Ir nuo tada ašai dainuoju

Vien Neapykantos himnus.
Netrokštu aš miškų ramybės
Ir nekenčiu laukų tylos!
Aš puolu ten, kur iš tamsybės
Atsklinda atgarsiai raudos.
Baisiu žvilgsniu perskrodęs naktį
Alsuoju aš nuodų kvapu.
Daigai piktybės ima degti
Nuo spindesio akių šaltų.
Juoduoja, rangosi ir žūva
Jie tarsi šliužai kaitroje.
Šešėliu persmeigęs siaubūną,
Aš vėl pranykstu tamsoje.
Krūtinėj kerštas nemažėja,
Drebu aš džiugesiu kraupiu,
Kada tironas žemę lieja
Savuoju niekšišku krauju.
Ir tu, vaikine, kaupki pyktį,
Plieniniu kamuoliu pavirsk!
Kas bręsta, tas turės įvykti
Tik mano žodžių nepamiršk!

Vaikinas:
Bet ką dabar daryt, sakyki!
Aš šmėkla tapti negaliu,
O aš geidžiu, geidžiu bent sykį
Pajusti džiugesį kovų!

Kerštas:
Keliauk su manimi!

Vaikinas:
Keliauti?!

Kerštas:
Taip, eik su manimi kartu.

Tu Keršto skraistę užsisiausi,
Pajusi džiugesį kovų.
Bet tu turi save užmiršti
Ir savo potroškius slaptus.
Laimingas būsi: teks tau kirsti
Retežius jungo plieninius.

Vaikinas:
Kas mano potroškiai ir aistros –
Nelaisvėje jos žūtų greit.
Nuodai krūtinėj tegu kaista –
Per priešus laisvė kelsis eit.

Kerštas užmeta jam juodą apsiaustą.

Dėkoju tau, puikusis Keršte!
Mana širdis nesudrebės!
Tironas juodas lai drebės.
Dėkoju tau, puikusis Keršte!
Pirmyn, kur žemė prispausta –
Mūs laukia kruvina puota!

Abu išnyksta miške.

Pažvelk į tylią žemę naktį –
Aplink tylu, ramu, ramu…
Bet ar žinai, kada ims degti
Tauri, karšta širdis kerštu?
O jų kaskart daugiau liepsnoja,
Šešėliai traukiasi tamsos,
O Kerštas dar drąsiau skrajoja.
Jis žino – žemė suliepsnos.

1957 05 07

Eilėraštis apie dar vieną Pergalę

Vakaras apžeria miesto grindinį
Šalta tyre.
Virpa elektros žibintas užlūžęs
Vandens klane.
Supasi vėjai bažnyčių bokštuos –
Kas sulaikys!?
Skutais paleidęs miglą švininę
Jam atsakys
garvežys.
Širdį pervers išdavikiškas klyksmas…
Kas atsilieps? –
– Eiti tvarkingai!
Nesisklaidyti! –
Kažkas palieps.

Brūžinam grindinį,
Taškome purvą,
Einam gatve.
– Kas leido, įsakė
Šitaip kankinti
mane,
tave?
– Kas leido?!
Paklausė!..
Tėvynė įsakė.
Tėvynė šaukia tave.
Jos darbus,
Jos žmones,
Jos žemių platybes
Turėsi apginti
sava krūtine!

… Idėjos…

Ir kam gi tie skandalingi šauksmai?
Pažvelk tu, šaligatviu kaukšintis,
draugas *staršina!*
Pažvelk!
Pamatysi kas dedasi
Šitų žmonių širdyse.

Geriau įsakytum iš karto:
– Visi paskui mane!
Klausyti! *Molčatj!*
Nė žodžio!
Tėvynės sargybon išvykstam
na dniach.
Karo tarnyba –
Kiekvieno piliečio garbės pareiga!
Partija įsakė –
įsakymą vykdysim.
Partijai *ura!*

Ura…
Bet kodėl gi kolonoj tyla?
Draugas *staršina!*
Vykdydamas įsakymą
Nepastebėjai
Kaip tapai mašina…
O gaila.
Pažiūrėk –
Ten stovi
Mėlynanosis,
sustipęs,
apsiblausęs
Vaikėzas.
Tikras vaikėzas.
Ir gaila žiūrėt į tą
vargo nukamuotą veidą.

Po mėnesio bus jis
Tarybų armijos karys.
– Garbė jam! – trimitais laikraščiai pragys.

O jis, suspaudęs šautuvą,
Jo plienu vėsindamas liepsnojančią kaktą,
Galvos apie namus,
Kur tėvas krenkšdamas
Kinkuoja už vežimo mėšlo,
Sesuo po fermą vaiko kolūkio kiaules,
Ir už metus abu uždirba
Tris centnerius javų.
Kur pasilikus jo linksmoji juodaakė, –
Tai kas, kad negražus jis –
Širdies, ne grožio reikia!–
Galvoja vakarais tik apie jį,
O jis, jaunystės džiaugsmą, tokį mažą,
Į plieną šautuvo išmainęs
Kankinsis tris metus…
Kas žino, gal vietoje jos pabučiavimo
praplyšus tamsa jam pasiųs
meilesnį,
saldesnį,
nei tas pabučiavimą –
Mažytį, greitą, smailų…

Pajus mylimoji tada,
kad jo nebėra, nebėra…
Krūtinę jai plėšys rauda,
Tačiau ar išgirs ją kada,
tą baisiąją raudą,
valdovai;
Valdovai kraštų ir žmonių?

Ir kas jiems vaikino mirtis?
Ir kas jiems mergaitės rauda?

– Gana! Nekentėsim, gana!
Težus kapitalas!
Pirmyn! –
Ir ritas lava.
Ir žūva vaikai.
Ir rauda tėvai.
Mergaitei pabąla plaukai…

Bet eina būriai
Ir krinta kariai –
– Už savo tėvynę, draugai!
Ji greit vėl žydės,
didvyrius minės
ir kelią į laimę nuties!

O aplink – dykuma…
Tai valdovų valia…

Staršina, staršina, pažiūrėk!
– Ne, gana!
Būry! Lygiuok!
Ramiai!
Kairėn!
Žengte marš!
Viens du!
Viens du!
Su-stot! Viens du!

Perone jau gūžias keleivių minia,
Bet jie nepaguos, nepažvelgs į mane…
Krūtinėj skausmu skamba draugo daina:
– Neišeik, neišeik tu iš čia…

Suspiegia naktis šaižia sirena –
Traukinys atvažiuoja… jau čia…

Ir staiga skamba balsas ore
Lyg džiaugsminga daina:

– Tarybų Sąjunga parodė kovos už taiką pavyzdį:
Šiandien Ministrų Tarybos nutarimu
Sumažintos TSRS ginkluotosios pajėgos.
Buvę kariai įsijungs į taikos statybą
Kolūkių laukuose, gamyklose, fabrikuose.
Kapitalizmas ginkluojasi pasiutusiu greičiu;
Bet taikos jėgos tars jam – ne!
Ir pergalė bus mūsų! Jau vien tas faktas,
Kad TSRS mažina savo karines pajėgas,
Įkvepia milijonus kovotojų naujiems žygiams.
Šis nutarimas –
Tai dar viena puiki mūsų taikingosios politikos pergalė!

Tai ne žodžiai – daina!
Neliūdėk, juodaake mana!

– Lygiuok!
Ramiai!
Į vagonus žengte marš!

Prie vagonų vis eina nauji būriai,
nauji kariai.

Švilpia vėjas stulpe,
Šviesos lūžta purve,
O naujieji būriai vis žygiuoja gatve.

Ką jie daro, mano mielas drauge?
Ką jie daro su mumis, sakyk!
Tu tyli.
O virš pasaulio skrieja žodžiai:
Taika!

Taika!
Taika!
Ir į naktį puola traukiniai –
Tai nauji taikos karių būriai.
Tik kodėl pasaulis apie juos nežino?

_ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _

Traukiniai,
nauji būriai,
tamsa…

1958 01 23

Mes nemirsim!

Tu sakai, kad mes mirsim.
Klysti.
Labai.
Ar pasaulyje miršta kas nors?
Kūną sustingusį priglaudžia žemė
Ir jis susilieja su ja,
Kad iš naujo pakiltų
Gyvu srautu
Kaip ąžuolo daigas,
Gaivaus oro banga
Arba gležnas, klykiantis kūdikis.
Tu sakai, kad mes mirsim.
Klysti.
Ar pasaulyje mirė kas nors,
Kas apdainuoja
Ąžuolo daigą,
Oro bangą
Ir gimusį kūdikį?
Jie augs, ir juose bus mūsų kūno dalelė,
Jie galvos, ir jų smegenyse

Plaks mūsų mintis.
Tu galvoji taip pat?
Tai kodėl tada sakai,
Kad mes mirsim?

1960 01 30

Sodas žiemą

Juodi medžiai baltame lauke metalu skamba.
Obelys – lyg barokiniai geležies pinučiai.
Vyšnios – vielų tinklais apsigobusios.
Laukinė kriaušė, patvorio pusnyne įklimpusi, –
Tarsi spygliuotos vielos kupeta.
Net serbentai – tarsi korozijos išgraužti virbai.
Rūstus laikas – žiema – visą sodą plieno spalva nudažo,
Metaliniu garsu virpina.
Bet turbūt lapai nebūtų tokie žali,
Ir žiedai tokie drėgni ir vėsūs,
Jeigu rūstusis laikas – žiema – sodo šakų plienu neužgrūdintų,
Jei metaliniu garsu jie gūdžiomis naktimis neskambėtų.

1962

Parduodu liūdesį

O tai ir parduosiu savo liūdesį,
Širdį dar pridėsiu magaryčių!
Imk, mergyte. Juk kopūstą teneši.
Ar bijai neapsirikti – iš netyčių?

Nebijok, tas liūdesys ne laikinas –
Juk ne šaldytuvas ir ne lova!
Geras daiktas. Akyse nelaikomas,
Tai ir nelietė jo niekas, ir neplovė.

Nebijok, kad kaina rodos didelė –
Tik ateik – ir paderėk iš tyko.
Eik, mergele, eik. Daugiau aš nieko neturiu.
Šitų tau – žinau – nereikia ir už dyka.

1969 08 03

* * *

Ar matei liepos saulėj liulančių linų
lauko spalvą?
Ar neatrodė tau tada, kad ta spalva
ir yra Lietuva?

1970 07 26

Malda prašant noro gyventi

O Viešpatie, Viešpatie, Viešpatie,
Kodėl man nedavei ašarų, Viešpatie,
Kodėl man, Viešpatie, nedavei ašarų,
Kodėl man neleidai verkti?
Verkčiau šiandien aš, Viešpatie,
Verkčiau tavo gerumą matydamas,
Kaip pirmametis šunytis
Naktį prieš lapkritį verkčiau aš šiandien.
Verkčiau aš, Viešpatie,
Tavo gerumą patyręs,
Tokį gerumą, tokį gerumą,

Kad nė blogu man būt nebereikia,
Kad nė blogu būti nebegaliu.
Kam tu taip, Viešpatie,
Kam gi tu šitaip,
Kam gi tu šitaip myli mus, Viešpatie,
Savo meile beribe?
Tokia beribe, tokia beribe,
Kad mūsų meilei vietos nelieka.
Kam gi tu šitaip myli mus, Viešpatie,
Kad netgi skausmui ašarų neskiri?
Leisk man paverkti, Viešpatie,
Leisk man paverkti,
Viešpatie, leisk man paverkti šiandien!
Leisk!
Leisk, nes kitaip – kam gi tas tavo gerumas,
Kam reikalingas tas tavo gerumas,
Tavo šita nežmoniška meilė,
Mums ne tik meilės, betgi ir verksmo neskyrus?

1971 07 11

Gėlas džiaugsmas

Kai šniokščia vėjai, kai pila lietūs,
Kai žemę smelkia gėla naktis,
Kas pasakys, kad gyvenimo džiaugsmas
Nėra pasaulio pikta lemtis?

Kas pasipriešins nykai beribei
Būti pačiam savo būvio kapu,
Kada pasaulio drangos ledinės
Plaka į žemę juodu lapu?

1973 10 23

Mano žodžiai

Mano žodžiai manęs juk nereiškia,
mano žodžiai – tik oro virpėjimas.
Argi žemė kalbėjo kada kuo kitu,
negu vėju, kaitros ribuliais?
Mano žodžiai yra mano sielos šarvai,
strėlės, lekiančios į pasikėsintoją.
Žolės pridengia žemės nuogumą,
lapai nubloškia vėjus dangun.
Ar aš kaltas, kad žodžiai bejėgiai,
kad juos pats marinu dainose, raudose?
Ar iš džiaugsmo atsiveria dykumos –
sudaiktėjusi Žemės kančia?

1974 01 22

Pakeliui

Meditacija

Vienatvės palaima,
tai ką aš mylėjau?
Tave?
Tavo lemtį?
Gal tavo vaikus?

Sustojau paėjęs.
Ėjau pastovėjęs.
Grįžtu per rudus
išgriovėtus laukus.

Tu, mano gimtine,
padangių bedale!
Tu vis dar švieti man
praamže šviesa!

Tu man pirmutinė,
tu man paskutinė.
Ir skausmo,
ir džiaugsmo
lemtie –
Lietuva.

1978 08 13

Tik du tikri žodžiai

Daug žodžių
Baisiai tuščių
Paleidau gyvent
Per skubėjimą.

Myliu tave!
Netektie!
Nutolink
Žiemos artėjimą.

1983 05 04

* * *

Tau, poezija, atiduosiu savo dvejones,
Mintį tvirtą paliksiu prozai.

1963 09 29

Fatališkoji, 1962 05 26. Popierius, tušas, 9 × 12 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 855

II
PROZA

Triptikas. *Aušra'2*. 1965 m. Popierius, rotaprintas, 59,5 × 88,7 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 865

PIEVŲ ŽYDĖJIMAS

Pievų pasaka

Prologas

Tai taip ir pradėsim: buvo gyveno kartą?..

O kodėl ne?

Buvo gyveno kartą trys broliai žurnalistai ir dirbo jie viename sostinės žurnale. Vienas iš jų rašė apie pramonę, kitas apie žemės ūkį, o trečias – apie kultūrą.

Pasikvietė kartą juos vyriausiasis redaktorius ir pranešė:

– Planuosim naują numerį. Siūlykit temas.

Vyriausias brolis pasiūlė parašyti apie penkmečio pramonės įmonių statybą.

Redaktorius pagalvojo, linktelėjo galvą:

– Gerai. Tema aktuali. Tik, žiūrėk, nenukrypk į detales. Išryškink visumą – kryptis ir mastus.

Jaunesnysis brolis pasiūlė analizuoti sodininkystės perspektyvas.

Vėl galvojo redaktorius, pagaliau sutiko:

– Gerai. Apie tai dar nerašėm. Žiūrėk, kad būtų atskleistos neišnaudotos galimybės. Apie perspektyvas rašyk, atsižvelgdamas į viso liaudies ūkio vystymo planą.

Jauniausias brolis sėdėjo ir žiūrėjo pro langą į seną uosį – jo viršūnėj prieš saulę švilpavo varnėnas.

– Gal ir tu ką nors pasiūlysi? – paklausė jo redaktorius.

– Aš? – išsigando. – Aš norėčiau… aš norėčiau parašyti apie pievas.

– Apie pievas? Bet čia ne tavo sritis – čia žemės ūkis.

– Aš ne taip… ne tuo aspektu, – muistėsi jauniausias brolis.

– Tai apie ką tu siūlai rašyti? Apie miglą? – neteko kantrybės redaktorius.

– Iš dalies, – atsakė jauniausias brolis. – O šiaip tai apie melioraciją, žemės, gamtos pertvarką ir kaip tie tvarkymai skatina žmones ugdyti savo kūrybines galias. Žodžiu, apie naują žmonių aplinką, apie naują pasaulį.

Redaktorius ilgai žiūrėjo į savo pavaldinį, paskui giliai atsiduso:

– Gerai. Rašyk. Tik kad nebūtų jokios miglos!

– Neprasidėk tu su tom pievom, – paskui bandė patarti vyriausias brolis. – Vis tiek nieko doro neišeis.

Jauniausias klausėsi ir tylėjo. Paskui nukirto:

– Ne!

Jam sakė:

– Pamatysi, tik laiką veltui sugaiši.

– Man kas? Aš laiko turiu.

– Ar tik nebus čia ta tavo temelė? – šypsodamas klausė vyriausias brolis.

– Galbūt ir ta, – niaukėsi jaunėlis. Jis jau atsitokėjo ir dabar pats gailėjosi taip kvailai įklimpęs.

Tikrai per anksti dar tos temos ėmiausi, graužėsi jis, eidamas namo. Mieste sprogo medžių pumpurai ir šilo šaligatvių plokštės. Dar reikėjo nuvažiuoti, pasižvalgyti, pagalvoti.

Bet, teisino pats save, ko gi sulauksi? Šiandien vieni dalykai svarbūs, ryt – kiti. Poryt apie juos visus pats gal kitaip galvosi. Rašyk, kaip išmanai, kiti, jei kas ne taip bus, pataisys, papildys. Svarbu yra veikti.

Veikti, tikino jis save, veikti! Norint veikti, reikia kai ką mokėti, reikia šį tą išmanyti. O aš va ir temos tiksliai įvardyti negalėjau. Teisybė, kažin kaip staiga…

Čia leisim jam guostis vienam, nes ne mes, o jis turi suprasti, kad galų gale atėjo laikas imtis „temelės“, apie kurią nuolat užsimindavo, kai koks pažįstamas pagirdavo jo eilinę apybraižą.

– Gerą dalykėlį, Jonai, parašei, – sakydavo.

– Kokį? Aaa… Sakai?

Tada, kaip ir tinka jaunam ir daug žadančiam, pridurdavo:

– Čia niekai. Turiu vieną tokią temelę. Kada nors…

Tik viena bėda – metai ėjo, o ta temelė kuo toliau, juo mažiau visus žavėjo. Gal todėl, kad niekas jo gabumais neabejojo, o gal atsakymas buvo pernelyg gerai žinomas ir nė iš tolo nesiderino su Jono išradingumu

apybraižose. Tai ir buvo neaišku, kaip tą atsakymą suprast – kaip artėjantį banalumą ar talento keistybę. Juo labiau kad ir pats Jonas buvo ir banalus, ir keistas: dirbs, gers, pluš ir vėl siaus, o kai kartais sustos, tai ir užmirš ką daręs: žiūri nei šiokiom, nei tokiom akim, galvoja, paskui vėl kaip niekur nieko eina, dirba, lekia.

– Ar tu kartais eilėraščių nerašai? – klausdavo jo.

– O tu?

Nepasakysi, kad kvailas!

Bet ką toks žmogus gali galvoti? Užkluptas Jonas ir pats netvirtintų galvojęs. Ar gali pavadint galvojimu akyse regėtą vaizdą, nuo kurio ima suktis galva? Netgi ne vaizdą: regėjimą ne regėjimą, jutimą ne jutimą – tarsi nieko neliko, tarsi laikas susispaudė į spindintį kamuoliuką kaip jonvabalis vidury nakties – ką ten jonvabalis, nėra jokių jonvabalių, jokios nakties, nieko nėra, viskas turi tik prasidėti, mes net nežinom, kad turi, tik kažkas sužimba, žiba ir žėri, pamažu įsidega, įsiplieskia ir pliūpteli šviesa: kartais tamsia, oranžine spalva, paskui balta, geltona ar žalzgana, tokia begaline, kaip okeanų vanduo tingiai seikėjantis pakrančių smėlį. Kur mes dabar? Ką čia veikiam ir ką galvojam? Galvojam? Oi, Jonai, Jonai, kam tos vizijos!

– Matai, – sako Jonas, – žinoma…

Jis nesiginčija. Šitai jis žino, tiek, aišku, supranta, kad čia vizijos, fantazijos ir visa kita – *netikra*. Žmogus pasaulį pažįsta ne iš „ten“, o iš „čia“, nes jeigu pasaulis pažįstamas mąstant, galvojant, tai tikras tėra vienintelis kelias: jeigu yra *taip*, tai turi būti šitaip, o jeigu šitaip nėra, tai kažkas ne taip yra anuose *taip*. Arba tuose tavo *jeigu*.

– Arba tuose mano *jeigu*. O kas pasakys – kur?

– Kas? O kam tau duota galva?

– Aš ir galvoju, – sako Jonas.

– Apie ką? Kokiose pievose ganėsi dinozaurai?

– O geros turėjo būti tos pievos, ar ne?

– Patikėk, Jonai…

– … aš daug kuo galiu patikėti, tik kam tada iš tiesų man ta galva?

– Šneki kaip mažvaikis. Yra dalykų, dėl kurių sukti galvą visai nėra prasmės, gyvenime nuo to tau nepasidarys nė kiek aiškiau. Užtat yra ir tokių dalykų, apie kuriuos nedvejodamas gali pasakyti *taip*.

– Pavyzdžiui?

– Pavyzdžiui? Gal neimsi tvirtinti, kad medis yra ne medis?

– Tai tu tą sakai.

– Klausau! Klausau!

– Medis yra lapai, šakos, kamienas, šaknys. Medis yra šerdis, mediena, brazdas, žievė; medis – deguonis, anglis, vandenilis, mikroelementai; medis – junginiai ir struktūros; medis – procesai ir reiškiniai. Visa tai *taip*. O kurgi pats medis?

– Scholastika!

– Būtent tą aš ir sakau!

Tai kas galų gale yra medis?

– Medį reikia jausti, – sako Jonas.

Ir taškas. Dabar jau kalba baigta, nes Jonas vėl kažin kur žiūri ne tik medžio, bet ir tavęs nematydamas.

– Nesiblaškyk, Jonai, – dažnai sakydavo jam vyriausias brolis. – Pasirink vieną sritį ir pirmyn! Visko vis tiek neaprėpsi. Pradėjai apie liaudies menininkus – tęsk toliau! Supranti jų dvasią, moki parodyti žmones – rašyk. Parašysi kelias apybraižas, išleisi knygą – bus ir žmonėms malonumas, ir tau nauda. Negi nesupranti, kokios čia perspektyvos?

– Ne, – purto galvą Jonas ir keliasi nuo suoliuko aikštės pakrašty, – dabar apie tą dalyką turiu rašyti. Lieka tik susikaupti ir rasti išeities tašką.

– Mūsų žurnalistai, – įsiterpia profesorius Jurkštas, – daro vieną esminę klaidą: pradeda nuo Adomo ir Ievos. – Profesorius patyli, pabarbena pirštais į storą mašinėle perrašytų lapų kaugę: bus nauja knyga. – Važinėja, važinėja po rojaus sodą, ir tik apie vidurį susigriebia, kad jau į žemę laikas. O kitąsyk ir nesuprasi, apie ką yra kalba. Nori rašyti, pradėk nuo to, ką nori pasakyti.

Ką gi tu, Jonai, nori jiems pasakyti savo apybraiža?

Jonas daug ką norėtų pasakyti mums savo apybraiža!

Jis norėtų sudėti į ją visą savo meilę žemei, tam keistam gražiam tvariniui, tai mažytei melsvai žalsvai dulkelei, tam didžiajam stebuklui, kažkada kažin kieno kažin kodėl pašauktam Žeme. Jis norėtų iškloti, ką mato ir girdi, ką junta ir jaučia, ką sužino ar tik nutuokia, viską, o viską – kad ir kiti apstulbę sustotų: kaip šitaip anksčiau to nesupratom, neaprėpėm… Jis norėtų parašyti taip, kad visiems nušvistų ir akys, ir širdys, kad gyvenimas rodytųsi viena palaima, kad būtų ką prisiminti sunkią minutę – tada ji nebus tokia sunki. Žmogui reikia džiaugsmo ir laimės, žmogus turi nugalėti visas negandas. Žodžiu…

Žodžiu, Jonas norėtų labai daug ką pasakyti.

O labiausiai jis norėtų papasakot apie pievas, tą didžiausią pasaulio stebuklą, kurio nieks dar kaip dera nei mato, nei vertina, nors jis čia pat, gretimais, tik ranką ištiesti. Kažin kaip susieti visas tas mintis ir jausmus su pievom, apšviesti jų spindesiu, jų žalsva šviesa, kad nieks negalėtų netikėti – taip, nėra didesnio stebuklo, vien tik dėl jo galima būtų gyventi!

Ne, ne visai taip, nesutinka Jonas. Gražios pasauly ne tiktai pievos, pasauly yra begalės stebuklų, bet tik jos man įsigėrė į kraują, manau, visiems mums jos kažin ką paliko – lėtumą, ramumą, kažkokį skaidrumą gal… tokius bendriausius bruožus… lydėjo mus visą laiką. Tai aš ir noriu į visa tai atidžiau pažvelgti dabar, kai pasaulis taip keičiasi, daug kas nyksta, kuriasi nauja… Ko mes netenkam, o ką įsigyjam…

Labai jau neapibrėžti dalykai, Jonai.

Neapibrėžti, kol nebandysi apibrėžti.

Kiekvienas apibrėžimas yra netikslus.

Nepradėkim filosofuoti! Man dabar rūpi parašyti apybraižą, aš privalau rasti jos išeities tašką. Tiek man terūpi dabar bendriausi dalykai. Suprantu, kad viską į ją nesukrausiu, kad to nė nereikia, kad turiu rasti kažin ką visuotina, bendra, kaip ta pievų šviesa, kuri nė nematoma gaubia mūsų darbus, mintis, jausmus.

Tik kur jos ieškoti?

Medžio drožėjus buvau jau „įkandęs“ – svarbiausia čia jų pasaulėjauta. Dabar… viskas yra nauja – rašyti teks ne apie vieną žmogų, apie daugybę! Kas yra jų kūrybinių galių pamatas, kaip jos skleidžiasi šioje industrinėje eroje, į kurią negrįžtamai įžengia visas pasaulis. Nuo tų kūrybinių galių, nuo naujų gebėjimų priklausys, kaip žmonės gyvens, tad apie tai reikia galvoti iš pat pradžių. Kas yra gera ir kas bloga, ką turim taisyti ir toliau ugdyti bei tobulinti – štai ką aš noriu pažinti, apie ką noriu rašyti.

Labai platu. Neaprėpiama!

Užtat ir kalbu apie išeities tašką, apie patį svarbiausią dalyką gyvenime. Jis turi tapti ir mano apybraižos atsparos tašku.

– Aš, gerbiamasis, ir dabar dar nesuprantu, ką jūs norėtumėt pasakyti, – sako profesorius Jurkštas. – Atsparos taškas, išeities pozicija! Atsparos taškas, išeities pozicija yra tema. Kokia jūsų tema? Apie ką jūs labiau norėtumėt rašyti? „Industrinė visuomenė ir gamta“? Tema labai plati, vargu ar įveiksit. Reikėtų paieškoti ko nors paprastesnio, artimesnio mūsų

sąlygoms. Pavyzdžiui, galėtumėt imtis tokios temos: „Gamta ir estetiniai idealai“. Jums, susipažinusiam su estetika, kūrybos psichologija, būtų visai paranku! O tema – nepaprastai įdomi.

Ačiū, profesoriau, ačiū. Aš įsitikinęs, kad įdomi! Tikiu! Ir žinau dar kai ką – kiekviena tema gali būti įdomi. Apie ką gi mes čia kalbėjom, jei ne apie tai, kad mano tema turi būti išnagrinėta ir perteikta įdomiai, kad ji atskleistų svarbiausias laikmečio problemas!

Kiekviena tema siejasi su laikmečio problemom, nes jas pats laikmetis vienaip ar kitaip iškelia.

O man, profesoriau, svarbu, kad atspindėtų ne vienaip ar kitaip, o taip, kaip aš ją jaučiu. Ar ne tada ji bus įdomi?

Aš noriu rasti kažin ką visuotina, tokį aspektą, tokį požiūrį, kuris autentiškai atskleistų tą pievos stebuklo jausmą, kad aš kalba ir apybraižos forma galėčiau jį perteikt žmonėms, kurie jį turi pajusti ir suprasti, noriu, kad jie ir pajustų, ir suprastų. Aš ieškau tokio žinojimo…

Taip, galvoja Jonas, nori ir ieškai, bet toliau iš šios vietos nepajudi. Vos sukruti, vos tik užkliūvi kur, kažką užgriebi, kas sieja ir jungia, vėl viskas subyra ir vėl esi toj pat vietoj, trijų kelių kryžkelėj.

Visai kaip pasakoj. Eisi į kairę – prieisi profesorių Jurkštą. Moksliškai, sakot, tuos klausimus norit gvildenti? Ką gi, rašykit, gerbiamasis, disertaciją. Jus dominantys klausimai nėra lengvi, bet dirva minčiai dėkinga.

Ar aš noriu tapti filosofijos arba istorijos mokslų daktaru? Sėdėti už poliruoto stalo ir šypsotis…

Ne, nė kiek! Bent jau dabar. Dabar aš turiu ir noriu parašyti apybraižą. Dešimties puslapių apybraižėlę eiliniam savo žurnalo numeriui.

Eiti į dešinę, iš kur smelkiasi tas noras? Ką ten rasi? Savo paties vaikystės pievas, tą pasaulį, kuriame augai ir išaugai toks, koks esi – su savo polinkiais ir aistrom, patirtimi ir minties negaliom, visom tom žinių spragom ir klystkeliais, kurie kiekvieną kartą išves ten, iš kur pradėjai, ir iš visų pusių spindinti žalia erdvė galiausiai taps tik tuo, kuo tu dabar pats sau esi, bejėgis, kaskart vis labiau ant kažin ko nertėjantis puskvailis!

Aš tai žinau ir dar labiau suprantu, kad iš tos aklavietės privalau išsiveržti!

Tai eiti tiesiai? Ką ten rasiu? Ten tiesina plentą ir kertą mišką kur reikia nereikia: žaliūkai nutarė, kad mašinoms su žvyru čia nebus kur apsisukti. Ten kažin koks keistuolis sugalvojo, kad prie tiltelio per melioracijos

griovį labai gražiai atrodys stogastulpis su kolūkio pavadinimu: iškalė iš geležies ir iškėlė, dabar visi stebisi. Ten vaikai prie upelės ant seno gluosnio šaknų sukrovė laužą ir šoka – ak, kaip gražu, o du žmogeliai, pats su pačia, sėdi ir žiūri, o kai gluosnis nuvirsta, jie pasiima pjūklą, pjauna tą medį į gabalus ir neša juos į kiemą – gerai, kad pirmieji suskubo. Ten pajūry toks žemaitis rajono architektui bando įrodyti, kad kelią pro ąžuolyną visai nesunku būtų šiek tiek kryptelti šonan – tie medžiai kelio neužstos, užtat vaizdas kaip buvęs išliks. Čia kloja velėna pakelių atodangas, užlygina senas žvyrduobes ir sėja lubiną, kuris daug metų džiugins dangaus mėlyniu ir gumbuotom šaknim suverš tas birias kalnelio liekanas. Ten kankorėžiai krinta ant asfalto, o mašinos gali skuosti be kvapo ligi pat jūros, ir tie, kurie vairuoja, sako, kad plentai geri, o tie, kurie sėdi greta, kad gražūs. Jie skuodžia pro kaimus ir vienkiemius, miestus ir pievas, upes ir miškus ir nė negalvoja… Kodėl taip manai? Kodėl negalvoja? Gal pirma patirk, ką galvoja. Ką daro ir ką galvoja.

Išvažiuosiu! Taip bus geriausia. Ryt rytą. Į savo tėviškę. Kur viskas tebėra – pievos, kur pirmąsyk pro žvirblio kanapės varpelių šiušėjimą išgirdai to kito, visai nežinomo, pasaulio buvimą, į kurį pasinešei atidėjęs „Vadovą augalams pažinti“, ta visa pasaka, kuri eina kartu ir gyvena tarp visų šiandienos darbų ir darbelių.

Taip, nuspręsta.

Ryt išvažiuoju.

Pievos čia žydi nuo sniego lig sniego, nuo ankstyvo pavasario iki vėlyvo rudens. Žydi pavasarį, vasaros pradžioj, rugpjūčiui baigiantis, žydi šalnotos. Visus metus žydi čia pievos, žalios lankos, tokios žalios, kad nė nesuprasi, kad žydi ir kaip jos žydi, jeigu bent kartą nepasėdėsi saulės atokaitoj čirpiant žiogams, jei nepareisi bent kartą paryčiui slidžiu nuo rasos taku, jei nebūsi bent kartą čia buvęs sprogstant pumpurams arba sustojęs, kai saulei kylant šalna tik šešėliuose iki pusdienio užsilaiko. Čia tu neatvažiuosi su ekskursija, niekas tau nesustos ir nepasakys: štai, gerbiamieji, čia tos garsiosios pievos, dabar pats jų žydėjimas, o ir važiuodamas pro šalį – nepasakysi, kaip jos žydi, beje, nieko čia nėra, kas senu garsu ar savo prigimties ryškumu galėtų skubančio žvilgsnį patraukti, tik ta žaluma. Reikia pabūti, reikia ilgokai būti, kol pasiliks atmintyje tos žalumos variacijos, santūrus to žalumo kitimas, saulei su kiekviena diena vis

platesnius lankus vedant per dangų: tie balkšvi ožkabarzdžių debesiukai ir geltoni raktažolių varpeliai pradžioj užklius už akies kaip buvę nebuvę, vieniši atolų vėdrynai gal ilgiau užsiliks, jei turėsi noro ir laiko pagalvot apie rudens artėjimą ir pats pievų spindėjimas prieš šienapjūtę gal nesulaikys žvilgsnio, jei nepavargsi ir neatsigulsi kur pakliuvo, o danguj nepakibs miglės šluotelės, tokie maži pilki debesiukai mėlynam danguj. Tada gal išgirsi, kad žemė čia skamba, be menkiausio vėjelio ji skamba iki dangaus. Kokie čia stebuklai? Iš kur tas skambėjimas? Iš kur tie varpai? Senos pasakos ką tik atėjo iš knygų? Ar tas mėlynumas, ta vėjų erdvė kažkada nusileido į knygas, kur kažin ką skaitei apie prakeiktas ir skradžiai pasmegusias baltas bažnyčias? Tik virpa dangus, tik siūruoja varpeliai, tik gaudžia tyla gelmėse ir aukštybėse, o čia žydi pieva visokiausių žolių ir žolelių žiedais, mažais ir miglotais, ir aidi padangėj ir pirštuose kaip monotoniškos šio krašto dainos, jei žinai. Jas žinai, o čia kas – daina ar pasaka? Nei daina, nei pasaka, tik žydi pievos, žalios to krašto lankos, kur išaugai, kur viskas prasidėjo, kur viskas gyvena, kas buvo ir bus, ką kiekvienas sau pats turi atrasti ir kur ieškos.

Pirmoji diena

Šviesa pamažu slenka bekraščiais miškais, paskui stepėmis ir laukais, pietuose nušvinta kalnų viršūnės ir jūros, iš melsvo ūko išnyra didelė upė, o vakaruos ima dūluoti dar viena jūra, dabar jau tamsi ir grėsminga. Ten, šiaurėjančioj Europoj, dar ryto prieblanda, ir šviesa pirmiausia leidžiasi ant jūros ir ežerų, apmeta neaiškius miškų ir miestų kontūrus, bet po valandėlės jau srūva ant upių, kalvų ir kelių.

Kai pirmi spinduliai nuslysta miškų viršūnėmis ir įsiremia į baltus pajūrio smėlynus, pačiam tų lygumų vidury, kur krūmų kepurėm apsikaišiusios srovena vėsios upelės, kaip ir visam šitam krašte upėm vadinamos, kur spindi plentas, bėgantis į šiaurės ir pietų platumas, vienkiemy ant vienos iš čionykščių kalvų į saulėtą kambarį įeina gerumu alsuojanti moteris ir sako:

– Kelkis, Vaceli, pusryčiai baigia virti.

Taip čia prasideda nauja diena, gražus ir saulėtas

Gegužės rytas

1

Ką ten sapnavo Vacelis, ką taip gražiai sapnavo?

– Keltis, keltis, Vaceli, jau laikas.

Uošvienė žiūri į savo žentelį, glostyte glosto gailėdama ir šonu, šonu išeina į savo kvapiąsias valdas.

Žentelis Vacelis, kolūkio pirmininkas Vaclovas Norkus, jaunas ir energingas ūkio vadovas, leipsta iš miego, o kai dar pusmiegis atsisėda ir kojomis grabalioja jau paruoštų šlepečių, jį užplūsta įniršis ir jis stojasi, skėtrioja rankomis ir mirksėdamas į langą ant kėdės atkaltės ieško kelnių.

Saulė jau pakilus, jos šviesa sodri dabar kiekvieną rytą, ir ši diena, aišku, bus dar viena graži pavasario darbymečio diena.

Tą sekundę pirmininkui paširdžius suspaudžia malonus nerimas. Jis regi kontorą, traktorius, fermas, nušvinta pavasario ryto šviesa, nuo miškelių nutįsta šešėliai, kontoroj sučirškia telefonas ir nei sapnų, nei miegų kaip nebūta.

Žentelis Vacelis, daug žadantis ūkio vadovas Vaclovas Norkus, greit užsitempia kelnes, įsispiria į šlepetes ir čiukši į virtuvę. Išeidamas jaučia, kaip lovoj patogiau įsitaiso jo žmonelė, kaip per plonus šilkinius marškinaičius plūsta jauki šiluma, jos atodūsis dar kartą tvyksteli alsiu nakties karščiu – ir viskas keičiasi.

Virtuvėj saulė ir šutinamų bulvių kvapas, erdvus jaukumas ir pagarbos bei didžiausio pasigėrėjimo kupinas uošvienės žvilgsnis.

– Labas rytas.

– Labas, labas. Prauskis, čia tau įpilta.

– Atrodo, graži dienelė bus?

– Turėtų, turėtų.

– Išsinešiu į lauką. Seniai lauke nesiprausiau.

– Žiūrėk, kad vėjas nepertrauktų.

Kas čia tau pertrauks, jokio vėjelio, tik vėsa.

Dubenį su vandeniu pirmininkas padeda ant žolės netoli šulinio, pamaigo pečių raumenis, pažiūri į žydinčius gluosnius pakalnėj ir eina į išvietę. Tvarto gale sukrautos malkos dar kvepia mediena ir atšutusia žieve. Šalinė irgi prigrūsta sakingų eglinių pliauskų, o ant skiedryno, kur uošvis

pavakariais baigia pjaustyti visokias medžių atliekas, geltonuoja krūva pjuvenų, dar žymu, kur stovėjo diskinis pjūklas.

Grįždamas pirmininkas visais plaučiais traukia nakties vėsą, į nugarą maloniai sminga įkypa saulė, o nuo vandens išgaruoja paskutiniai nakties gaivalai ir kūnas kaip tuščias indas jau pasirengęs priimti naujos dienos nuovargį. Pirmininkas veja šalin norą tuoj pat sėsti prie vairo ir dumti saulėtais vieškeliais ir laukų keliukais.

Tiesą sakant, jam nė nereikia valdytis. Visa ta ryto ceremonija jau įsigėrė jam į kraują. Pusryčiaudamas jis pamažu apsunksta, paskui su pasimėgavimu pūkši ir šliurpia karštą ir labai stiprią gruzinišką arbatą, o kai padėkojęs uošvienei sėda į „gaziuką“, užveda variklį ir motorui kaistant užsidega cigaretę, taip aiškiai pasijunta esąs savo vietoj, tarsi šis glotnus ebonito vairas ir juoda klijuote aptraukta sėdynė, kurioj jis per trejus metus jau išsėdėjo savo sėdėjimą, būtų sukurti specialiai jam ir tarsi visas jo gyvenimas vedė jį būtent į šią vietą.

Pradžioj mašina pasilinguodama skuodžia lauko keliuku, ant kurio užpernai papiltas žvyras jau įsisiurbė į smėlingą dirvožemį, todėl padangos su keliuku kaip suleistos, motoras veikia kaip laikrodis, ir mašina vienu ypu užšoka ant kalniuko, be garso puola pakalnėn, kryžkelėj šiek tiek stabteli ir nušokčioja per vieškelio nelygumus.

Dešinėj, šalia kultūrinių pievų, lauką cukriniams runkeliams aria Bakštys. Geras vyras, tas visada ir visur su aušra.

Pirmininkas sustabdo „gaziuką“, peršoka per griovį ir rudenį nulėkščiuota rugiena tvirtu žingsniu eina traktoriaus link.

Bakštys mato lauku artėjantį pirmininką, pažįsta iš tolo jo šleivojančią eiseną, išlipęs iš traktoriaus patikrina plūgus, kareivišku batu į drėgnus grumstus įmyga kumščio didumo akmenį, nusispjauna į vagą ir tepaluotų kelnių kišenėje ieško cigarečių. Pakelis „Parašiutisto“ gerokai apsitrynęs, susimaigęs ir ištepliotas, cigaretės išdžiūvusios ir kone iki pusės išbyrėjusios. Bakštys uždega tuščiąjį cigaretės galą, jis plyksteli, baltas sudegusio popieriaus plėnis pakyla ir sūpuodamasis leidžiasi į arimą.

– Sveikas gyvas, – sveikinasi iš tolo pirmininkas. Nėra abejonės, nusiteikęs kuo geriausiai.

– Sveiki, – atsako Bakštys.

Pirmininkas lyg tarp kitko įvertina vagos gylį, paspiria vieną vagon nuriedėjusį grumstą – jis skyla ir subyra į daugybę smulkių grumstelių.

– Pats tas, – sako pirmininkas lyg sau, lyg traktorininkui.

Bakštys tyli ir klausosi, iš kur girdėti vieversys. Rodos, visai virš galvos, bet virš galvos tik mėlyna.

– Šiandien gerokai „pavarysi“, – kalba pirmininkas, žiūrėdamas dabar jau į Bakštį.

– Tikriausiai, – pritaria Bakštys ir kreivai šypteli: vis tikrini, pirmininke?

– Kada manai baigti?

– Šiandien.

– Rytoj imkis Jasiuliškės gabalo. Ten irgi cukrinius sėsim. Pasakyk Varkalai.

– Gerai, – sutinka Bakštys smilium nukrėsdamas pelenus, paskui nusišypso. – Kur nurodysi, pirmininke, ten ir arsiu.

Jis šypsosi net dūmą traukdamas. Ir panagės, ir gyvaplaukių pašaknės primirkusios tepalo. Nenusiplaus lengvai.

Pirmininkas žiūri į arimą, į kultūrinę pievą žemėliau, į miestelį už jos, įkalnėj, į saulę virš medžių, kažką galvoja, paskui sako:

– Gera dienelė turėtų būti.

– Matyt.

– Gerai, važiuosiu, – tarsteli nueidamas.

Bakštys pažiūri į pirmininką, į nuorūką, numeta ją po kojom, bato kulnu užgesina ir lipa į kabiną.

Nueidamas pirmininkas girdi, kaip traktorius suburzgia, o paskui lygiai nužlega žemyn. Klausydamasis pamažu tolstančio dudenimo galvoja apie Bakštį. Tas tai žmogus. Gerai – ir viskas aišku. Kažkur širdies gilumoj pirmininkui nemalonu. Gal kad kiekvienas susitikimas verčia galvoti apie žmones, apie save jų akimis žiūrint ir tai nėra labai malonu, nes visada nuveda į visokias painiavas, pykčius, nesusipratimus, į buities rutiną, apie kurią taip nesinori galvoti klausantis traktoriaus motoro džiūvančiuose laukuose ir žinant, kad darbai spėriai eina į priekį. O gal ta jo šypsenėlė yra šis tas daugiau? Ką jis iš tiesų galvoja, ko nepasako?

Ne laikas, dabar ne laikas pasinert į apmąstymus. Jau pusė aštuonių, metas būti kontoroj.

Pagriovy pirmininkas nubraukia nuo batų žemę. Pro sušutusią pernykštę žolę jau prasimušę jauni daigeliai, garbanotais kuokštais virsta kiečių šeimynos, vešlūs šunažolės kupstai.

Pirmininkas atleidžia sankabą ir perjungęs bėgius išvažiuoja į kelio vidurį. Už alksnynėlio, kuris želia ant buvusios „puodinės“ griuvėsių, –

mechaninės dirbtuvės ir garažai. Reikėtų užsukti, sudvejoja, paskui apsisprendžia – ne, užtruksiu; užsuksiu paskui, gal popiet: jam labai knieti pamatyti naująjį sunkvežimį. Būtų gerai, jei dar vieną vairuotoją kur surasčiau, galvoja ūkio vadovas ir čia pat pripažįsta, kad tai kol kas beviltiškas reikalas. Vairuotojų trūksta ne tik kolūkiams, bet ir miestų ATK, skelbimas rajono laikrašty kartojamas jau gerą laikelį, ir, matyt, teks palaukti, kol iš kariuomenės sugrįš Povilaičiukas: jis su Stankute susimetęs, rodos, visai rimtai, o ta, kiek jam žinoma, iš kolūkio neišvažiuos – nėra kas prižiūri motiną.

Dirbtuvių kieme, mato važiuodamas, sukinėjasi Prunskus, pasiutęs sukčius, tikras visų galų meistras. Vedybos jam, deja, nepavyko, pagalvoja. Girdėjo, kuo toliau, juo labiau tiedu nesutaria, geru tas tikrai nesibaigs. Kol kas reikia ir jam pakentėti, nėra kuo Prunskaus pakeisti, kito žmogaus kol kas nėra.

Žmonių! Žmonių! Ar perstosim kada jautę žmonių trūkumą? Miestai su savo statybom ryja, čiulpte iščiulpia jaunus žmones, ir jei tik kuris nėra susaistytas, žmona ar senais tėvais neprisegtas prie kaimo – lekia kaip įkirpti. Ir ką jiems padarysi? Technika! Kas man ta technika, prie technikos reikia žmonių! O žmonių, kurie su technika sugyvena, nė abiejų rankų pirštų suskaičiuot nepritrūktum. Ir brangini juos kaip auksą, daug ką nutyli, priemoką kokią suki, kad tik nepurkštautų, liktų ir dirbtų. Technika! Žinoma, ką ir kalbėt – ką su tais laukais darytum be technikos. Kai pagalvoji – galva nuo darbų sukasi. Kitąsyk nori viską trenkti ir eiti šalin. Jeigu ne dabar jau visai neblogai susiklostęs jo paties gyvenimas, gal ir būtų pradėjęs galvoti. Nelengva būtų išeiti, nes rajone jį vertina – pirmininkų irgi niekas neperi, nenorėtų išleisti, bet, teisybę sakant, kol kas jis to ir nenori. Tos mintys – nuovargio, valios silpnumo minutės – šiokį rytą atrodo tokios pat naivios, kaip ir visos jo ateities svajonės. Per tuos kelerius metus jis kai ką suvokė, kai ką atrado ir kol atras ką nors nauja – darys, ką daro. Svarbiausia – jis išmano, ką daryti ir kaip daryti. Jis perprato svarbiausią darbo kryptį, pritapo prie naujos aplinkos, rodos, visai neblogų draugų rado. Rajono centre dirba šaunūs vyrai, savą jie visada užstos ir palaikys. Tą solidarumą jis pirmiausia pajuto ir yra dėkingas gavęs jį kaip kompensaciją už tai, kad visą vaikystę ir jaunystę jautėsi atliekamas ir vienišas. Vadovauti jam patinka, jėgų užtenka ir užteks dar ne vieną dešimtmetį, o visi klausimai yra išsprendžiami, jeigu ne šiandien, gal rytoj.

Tai dar vienas svarbus jo atrastas dalykas, kurį išaiškinęs jis pasijuto subrendęs ir net ramus: nebeliko jaunystei būdingo ūmumo, viskas atrado savo vietas. Jis suvokė, kad viską reikia priimti taip, kaip yra, bet svarbu žinoti, ko pats nori. Daug visokiausių kliūčių aplink, gal net kiekviename žingsnyje, bet smulkmenos neturi užgožti svarbiausio. Trūksta žmonių, technikos, lėšų, bet niekas savaime neatsiras, viską reikia pačiam susikurti. Penkmetis, daugiausia dešimtmetis – ir jis pertvarkys visas dirvas, sukaups technikos, susirinks patikimų, darbus išmanančių žmonių – va tada pažiūrėsim! Kai nebereiks dalgiais po kemsynes mojuoti, traktoriui kas šimtą metrų sukinėtis, arkliais šieno ar javų tįsti, kai laukus aprėmins žvyruotais keliukais – va tada ir su tais pačiais žmonėmis kitaip versimės.

Saulė jau pakilo, švyti pro šalį pralenkiančiuose medžiuose ir pirmininkui atrodo, kad viskas jau čia pat, netoliese, o kaimą kaip dailią, tiksliai veikiančią mašiną jaučia jis savo širdimi ir tvirtai laikydamas „viliuko“ vairą lekia miestelio gatve.

Prie kontoros stoviniuoja ir rūko du brigadininkai, laukia jo. Po langu sėdi pora kolūkiečių, gatve atkulniuoja apylinkės pirmininkas. Prie tvoros pririštas Rankelės arklys ištempęs viršutinę lūpą mėgina pagauti žalius žolės daigus.

Pirmininkas visiems sako labą rytą, visi saviškai linkčioja, o jis jau veria kontoros duris.

Tiedu seniai pakyla nuo suolo ir stoviniuoja, laukia, kol brigadininkai sueis ir pakalbės su pirmininku. Aišku, vėl koks nors prašymas, o su prašymais geriau nuo ryto, tik neskubant, savo vietoj.

Brigadininkai juokiasi, ir vienas senis pasibeldžia.

– Įeik, – sako pirmininkas ir linkteli degdamas cigaretę, kai šis pasilabina. – Kas atvijo?

– Pirmininke, gal man rytojui arkliuką? Arus noriu suarti.

– Kur?

– Ar kur?

– Kur gyveni, neatsimenu.

– Simoniškėj. Čia, už Dubysos.

– Kas ten daugiau gyvena? Kas kaimynai?

– Aplinkui ten Barbaila, Jasutis, Mitkus.

– Tai jie irgi norės arti?

– Turbūt, pirmininke, nežinau.

– Reikėjo susitart. Būčiau traktorių pasiuntęs.

– Ką ten sutarsi. Vienam tada, kitam tada patogiau.

– Jums patogiau! O kada man patogiau – nesvarbu?

– Tai mat, pirmininke…

– Beje, Pelecki, kiek pernai pats darbadienių išdirbai? Šimtą vos vos, ar ne? Atsimenu.

– Kad žmona sirgo. Ne sykį sakiau.

– O savo darže pluša kaip reikiant?

– Kad jau kitam darbui nelabai ji ir tinka, pirmininke.

– Turim ir mes daržų.

– Cukrinių runkelių mes irgi dvi normas turėjom, nurovėm, pirmininke.

– Ką čia kalbi, Pelecki, gėda klausytis! Kiek jūs prikasėt? Visa ta jūsų Simoniškė – kaip koks Kamčiatkos kraštas. Neturiu dabar arklių. Kol kas visi užimti. Kai atliks koks – pasiųsim. Susitark su brigadininku. Gausit savaitei, žiūrėkit, kad visi savo žemes suartumėt ir pasėtumėt. Prasidės bulviasodis, tada jau man galvos nesukit, negausit. Kaip jūs mums, taip mes jums.

– Ačiū, pirmininke.

– Pasišnekėk su brigadininku.

– Šnekėjau. Sakė, kai tamsta leisit, tai jis ir duos.

– Iš tiesų nevertėtų jums duoti. Sukitės, kaip išmanot. Kai prie kolūkio darbų – nė vieno: nei išprašysi, nei išvarysi.

– Gal ir ne visai taip, pirmininke. Dirbam, kiek galim. Anokie mes ir darbininkai – mus jau galėtų ir „apeiti“.

– Oho! Oho! Nesisendink, Pelecki, pats dar ir už kitą jauną stipresnis.

– Ačiū, pirmininke, ačiū. Bet tamstos tai jau neįveikčiau nei ant jėgos, nei ant šnektos.

Ne, tą Simoniškę teks dar pajudinti. Pernai trys hektarai cukrinių dirvoje užšalo. Penki hektarai linų per žiemą nerauti klojėjosi. Teisybę pasakius, visi ten baigia pasenti, bet ką aš turiu daryti? Kartu dejuoti?

– Varkala, – šaukia pirmininkas brigadininką, – užeik.

– Tuoj, pirmininke, tuoj.

Tai liežuvėlis! Pradės – nebaigs.

– Ką ten taip sprendžiat?

– A, pirmininke, Ranka apie Zelionką pasakojo.

Rankelė jau irgi čia, geltonus dantis iškišęs nuo pat durų – juokiasi jis nuolat, lyg niekas daugiau nerūpėtų.

– Vėl kas nors? – klausia pirmininkas ir šypsosi.

Žino jis senbernio Zelionkos istoriją. Rinkosi, rinkosi tas žmoną, kol nupliko ir į plotį vos ne kaip į aukštį išsikėtojo. O vyras ir taip ne iš laibųjų buvo. Mėgo jis pavalgyti ir išgerti. Sykį, prieš porą metų, toks smagus iš svečių keliavo, taip jam patogu buvo ant šio pasaulio, kad atsitūpęs savo reikalu ant griovelio krašto daineles dainavo, kol užmigo. O buvo žiema. Žmonės jį netrukus atrado, bet ligoninėj kojų ir rankų pirštus vos ne iki riešų nupjovė. Grįžo Zelionka – vietoj rankų strampukai, ir kojos ne tos, o gyventi jam kaip smagu, taip smagu. Piktos kaip kalės bobos lojo, kad Zelionka dabar nuo paskutinio rūpesčio išvaduotas, o jis ėmė pernai ir pakėlė tokias vestuves, kad boboms net amą užtraukė! Vestuvės tai vestuvės, jeigu žmogui reikia ženytis – ženykis, bet su kuo! Su Valiulyte, dvidešimt dviejų metų merga – ją ir pažiūrėt, ir palaikyt kiekvienas nesibrangintų! Ką jis su tais savo strampukais darys? O Zelionka su žmona sūnų pasigimdė!

– Eik, negirdėjau, – abejoja pirmininkas.

– Tikrai, pirmininke! Einu vakar – atidainuoja. Kaip iš natų traukia kažin kokią naują dainušką. Ką vėl šventi? – klausiu. – O ko! – sako. Žinai, kaip jis šneka. Ko taip iš aukštybių? Sūnų, sako, pagimdžiau! Kad nė kiek nesuplonėjai, pasijuokiau. O ko čia man plonėt, gal aš tuoj antrą, a?

– Kam tu jį erzini, – sako pirmininkas. – Matai, su juo mes dabar jautriau turim. Su tais savo strampukais jisai daugiau nei kitas su rankom ir kojom padaro. Jeigu tikrai, reikėtų gal kokią dovaną per vardynas? Tu matai, o aš nė nežinojau, kad laukia.

– Tikrai, pirmininke. Prieš kokį mėnesį jo žmoną mačiau – tikrai, gera buvo. Mudu va su Rankele ir sprendėm, ar čia jo, ar ne jo.

– Nu, Varkala, kad pats irgi kaip boba, – nukirto pirmininkas.

– Kad labai jau čia neaiškūs dalykai, pirmininke, – sako Varkala kvarksėdamas, o Rankelė žvengia kaip kumelys – ha, ha, ha. Pirmininkui irgi juokas vien iš to jo žvengimo.

– Taip, o dabar apie reikalus. Ką pats šiandien veiki? – klausia jis Varkalos.

– Ką veiksi, – vis dar šypsodamasis atsako šis. – Ariu.

– Kur ari?

Du traktoriai aria dirvą vasarojui sėti palei Niaukos kemsynus. Vienas neišvažiavo, nutrūko vikšras. Pirmininkui į veidą muša kraujas, įmanytų už gerklės papurtytų Varkalą, kad jį kur velniai. Varkala irgi įrausta, šokčioja aplink stalą.

O kol jis aiškinsis, kas kuo kaltas ir kas ne – daug laiko praeis. O mes imkim ir nuleiskim saulę viena valanda atgal (anksčiau) – tegul ji dar pašviečia šį rytą, kaip švietė pirmininkui žirgliojant pas Bakštį.

Tada pamatysim, kad name priešais pirmininko sodybą, tik kitoje daubos pusėje, pabudo senis.

2

Senis rengiasi – ant liesų blauzdų tempia apzulintas milines galifė, paskui basas tapsi į virtuvę, sėda ant krėsliuko, riša kelnių raištelius, maunasi kojines. Abu langai spinduliuoja mėlyną dangų, o per orlaidę teka varnėno čirškimas.

Tai dangus, gėrisi senis, puoduku užsipila ant kairės rankos vandens, perbraukia akis, kaktą, barzdą (trys dienos skusta), paskui šluostosi šiurkščiu lininiu rankšluosčiu ir neiškentęs numeta – taip nori kuo greičiau į kiemą.

Neskubėk, seni, niekur nenubėgsi, moko jis pats save, neskubėk, nedings niekur niekas, per amžių niekur nenubėgai, tai nepradėk lakstyti jį baigdamas.

Rytas pamatymo vertas. Pro taukuotą žemę trykšta žoliukė, visur, kur tik valia želti – iki pat miško, ir miškas migloj, dar iš nakties prisikvėpavęs. Trys stirnos vaikšto, žolę rupšnoja, pabaido savo kvapo kamuoliukus ir vėl rupšnoja. Motina su jaunikliais. Vieversiai per visus laukus!

Ir šunelis tokiu rytu džiaugiasi! Ar džiaugiasi šunelis? džiaugiasi? džiaugiasi, aišku, kur nesidžiaugsi, ša, eik, eik šalin, džiaukis, bet ant manęs nešokinėk. Eik!

Senis atidaro tvarto duris. Visas pulkas baltų, rudų ir keršų vištų puola lauk, lekia nuo laktos ir išgriūva į orą, į šviesą, tik pora plunksnų dar leidžiasi žemėn.

Karvė didelėm akim žiūri iš prieblandos, gurksi seilę ir tyliai mykia. Senis pakrapšto jai kaktą, tarpuragę – tuoj, tuoj vesiu tave lauk, gal jau galėsi savo dideliu liežuviu nučiupti kokią šviežią žolę.

Karve tu, karve! Kaip nori kabink virvę, tu vis tiek ant jos „prikrausi“! Keista, tiesiog stebuklinga!

Na, paršiukėliai, kaip jūs gyvenat? Norit ėsti? Žinau, kad norit. Išvesim karvytę, tada jau jums ką nors sugalvosim.

O tu, kumely? Kaip tu? Atrodo, sveikas būsi vasaros sulaukęs. Sveikas arklelis, sveikas, greit ir tave į pievutę leisim. Dar reiks pabūti, kol kas karvytė už tave pasigardžiuos, bet greitai ir tu galėsi rupšnot dirvoną.

Einam, karvute, šiū! Šiū! kad tave kur, kvaile, kur rioglinies! Šiū lauk!

Pakluonė visa klega gėlu jaunų lapų žalumu paėjus, suokia visokiais balseliais iki dangaus, gyvybė visur per kraštus liejasi. Kad dar nemelioruotų čia metus kitus, bent iki pensijos, kol reiks čia gyventi! Kaip tuščia liktų, kaip nyku būtų ir pavasarį, ir vasarą, ir rudenį…

Gerai būtų, kad dar palauktų. Bent porą metų. Tada tegul žinosi. Tegul verčia viską aukštyn kojom, tegul melioruoja, aria, sėja ką nori – žolę ar javą, vis tiek čia niekas neaugs. Durpžemio sluoksnelis plonytis, kurmiai smėlį išrausia, koks gi tai žolei augimas bus smėly! Pelkių plūgai po pusmetrį verčia, smėlį ir molį iškels, o juodžemį palaidos. Kask tada atgal, neišsikrapštysi vis tiek. Ar paklausys? Aš senis, ką galiu apie naują ūkininkavimą išmanyti – karvei man pievos reikia, tai negaliu kalbėti nuoširdžiai. Tegul! Tegul dirba, tegul moka pinigą, melioracijai jo nestigs, o kad naudos kaip iš žvirblio dėjimo – nedidelė bėda. Jam ne tiek ta nauda, kiek planai rūpi. Brangiai mes mokam už savo eksperimentus, šiū!

Karvė grobsto savo ilgu liežuviu liauną žolelę, nedaug dar nugriebia, bet vis jau ne stagaras, per žiemą daržinėj išblėsęs. Ne tiek to ėdimo, kiek džiaugsmo gyvulėliui, tedžiūgauja. Net pilvas trūkčioja saulės spindulį gerdamas, per pridulkėjusį plauką gryną orą pajutęs. Kad nebūtum senė, šokinėti imtum, tik va kaulai neleidžia. Džiaukis, karvyte, džiaukis, dar vieno pavasario sulaukėm. Gausim mes kur nors ganiavos, nebijok. Sodo gal nelies, ten parupšnosi rytais ir vakarais, o žiemai iš miškų šienelio parvešim. Prasta ten žolė, bet su girininku gal ką geresnio surasim. Bus ir jam visokių reikalų pas mus.

O su pirmininkėliu tai ką gi – kaip tu man, taip aš tau. Aš išsiversiu – ganysiu karvytę ten, kur paskirsi, bet tau labiau nei kitam manęs reikės. Nekeršysiu, nebijok, tik teisybės žiūrėsiu, kaip tu kad žiūri. Sakiau – pirmininke, iš to arimo naudos tau bus mažai, geriau žmonėms išdalink, duok trąšos – dalgio nepatrauksi. Neskubėk čia tvarkyti, palauk, kol tuos vasarnamius, stovyklas suprojektuos, pagal juos tą lomą galėsi tvarkyti – gražiai ir protingai. Žuvies vaikams juk reikės ir dar kaip, didelį pinigą paimsi. Ir gražumo kiek bus – mažiukams ežerai po langais, medžiai, paukščiai, žvėreliai. Kol kas bus! Ši ganiava nėra tokia jau bloga, kitur irgi ne geresnę

žmogus gauna. Tik tavo užgaidos užvis svarbesnės ir už protą. Tai žinok – vienas nieko nenuveiksi, ne vienas pasauly gyveni ir ne su tais, kurie tave giria, o su tais, su kuriais darbus dirbi. Galvok, ką darai, pirmininke, turi dėl ko galvą pasukt, jaunas dar esi, gaudyk kiekvieną žodį. Netikėk, gali netikėti, taip ir reikia, galvok, bet ne tik apie kitų žodžius galvok, o ir apie savo, kuriuos sakai. Smarkiai galvok, nes čia tau ne traktorius, čia žemė, berniukėli, žemė, ir vienas kvailas žodis gali viską tyrais tyriausiais paversti.

Senis susiranda akmenį, drėgną iš abiejų pusių – apačioj parudusį nuo žemės, viršuj nakties drėgnumu rasotą, patogiau pasiima į kairę ranką ir kala geležinį kuolą. Žemė minkšta, atsileidusio pašalo išakyta, kuolas su kiekvienu smūgiu sminga kone per pusę plaštakos, o aidas klaksi į krūmus, kur švilpia kažin koks paukštukas. Atsitiesęs senis pavarto akmenį, pasukioja, numeta žemėn ir apsidairo. Ant akių puolusi miglelė nuslenka, širdis virpa kaip senos dumplės, senis geria orą, o žalia žemė į tą jau krioštantį kūną griūva kaip jaunystėj alus, tik bemat praeina, ir vėl virš galvos plyti mėlyniausias dangus, o širdy – erdvės su pievom, miškais, mieguistom trobom ir paukščių giedojimu.

Senis pamažu žirglioja namo, prie tvarto kampo sustoja ir žiūri į pievas, krūmus, kurie šviečia tokia vaiskia žaluma, tarsi ne žaluma, o žemės dvasia mirgėtų. Žiūri ir nemato, tik jaučia tą rytą, tą laiką, lėtą jo tekėjimą lapais, žiedais ir laukų bangavimu – iki geltonų miškų saulės migloj ir dar toliau, kur visi norai, viltys, prisiminimai.

Kažin ką dabar veikia mano mažylis, galvoja senis, dar miega turbūt. Gal ir ne vienas, paršelis, jau laikas būtų, galvoja senis, susigėsta ir apsisukęs pasuka trobon.

3

O paršelis tuo metu šnarpščia, nosį pagalvėn įbedęs, paskui ima muistytis ir pabunda gerai išsigandęs.

Dešimt po aštuonių.

Dešimt po aštuonių! Tai, po perkūnais, ko tas laikrodis… Aišku: žadintuvas užspaustas!

Jis šoka iš lovos, šnopšdamas čiumpa batus, numeta, griebia kelnes, paskui marškinius – nešvarūs, kur švarūs, kur švarūs, nejaugi nebėra švarių?

A, va! – sagstydamasis įjungia radiją, puola į koridoriuką, šlaunim užkliudo aštrų staliuko kampą, iš įtūžio vos nepaspiria, kriauklėj apsigleizoja akis, porą kartų brūkšteli rankšluosčiu. Šeimininkė virtuvėj barškina indus, jis stengiasi kuo tyliau, visa kita atliksim pakeliui, ir patenkintas, kad su šeimininke pavyko nesusitikti, ant dujinės viryklės meta keptuvę. Radijas čirškia, treška, net dreba, jis suranda savąją Suomijos radijo stotį, bet ten muzika tik iki aštuonių, ieško Vilniaus radijo stoties, o kai suranda, keptuvė jau rūksta melsvu dūmeliu. Aplupęs dešrigalį skubiai pjausto ir kol kepa viena skridinėlių pusė, spokso pro langą. Jo kambarys iš šiaurės vakarų pusės, saulė čia niekada neužsuka, bet pagal priešinį namą ir Neries skardžius jis sprendžia, kad diena turėtų būti pusė bėdos. Nors kelionės pradžioj rytas būtų saulėtas, kol dar nenusibos spoksot į laukus. O tai ir ta kelionės pusė bus sugadinta.

Keptuvė virsta dūmų kamuoliais, bet nieko, dūmai žadina apetitą, pravalo nikotino primurusią gerklę ir galvą. Barzda tai dar neskusta! kiek? Be dešimties pusė devynių. Suspėsiu, reikia nusiskusti.

Jis apverčia dešros griežinėlius, reikėtų paskrudinti ir tą pusę, bet nėr kada – sudaužia į lėkštę porą antspauduotų kiaušinių – ką tie ženklai reiškia? – paplaka šakute ir pila į keptuvę. Kiaušinienė kleka, dešros gabaliukai dreba geltonuose burbuluose, o jis skutasi ir vis pasižiūri – bene gana. Gana, nebėra kada, jis ima keptuvę, artistiškai mesteli kiaušinienę į viršų, ir ji, apsivertus ore, nudrimba keptuvėn. Šį kartą nė neapsitėškiau! Tai jau gerai! Jis išjungia viryklę – tą pusę tegu sutrauks tik vos vos – ir tada baigia skustis.

Išsitrynęs veidą odekolonu, pasijunta atsigaivinęs, griebia porą senų žurnalų, kloja juos ant knygų lentynos, deda ant jų keptuvę, ant viryklės užmeta puoduką su vandeniu, prisikemša burną kiaušinienės – ufff, ufff, fufufu – ir į malūnėlį pila kavos pupeles.

Puoduko dangtelis jau šokinėja, jis užsuka dujų baliono čiaupą, palaukia, kol puoduke iškils paskutinis burbuliukas, suverčia maltą kavą ir uždengia. Kol pritrauks, reikia apsidairyti.

Ačiū Dievui, nors sakvojažą vakar susikroviau. Dokumentai… Pinigai… Ar nebus daug žmonių, spėsiu nusipirkti bilietą?

Klausimai paskui. Dabar kava. Kiek valandų? Be penkiolikos devynios. Spėsiu.

Jis įsipila kavos, pasaldina trim šaukšteliais cukraus. To dar betrūko – liežuvį nusiplikyti. Ne, rodos, nelabai, viskas gerai.

Taip tau ir reikia! Dar minutę padrybsok! Dabar – sukis. Ir jau vis tiek viskas sugadinta.

Kava pataiso nuotaiką, ir jis dar kartą tapštelėjęs per kišenes – o, radijo neišjungiau – neria pro duris.

Dienelė bus ne tik kad pusė bėdos – bus visai žavinga. Saulė jau pakilus virš medžių, dangus mėlynas net skauda, vaiskiam, per naktį nuo mašinų ir fabrikų dvoko išsivadėjusiam ore skamba žingsniai ir šliuožia troleibusai. Medžiai, apsikarstę žirginiais ir gėlais lapeliais, spindi tokiu velnišku spindesiu, kad eik į pasaulio kraštą, eik nesustodamas, šiandien nieko kito ir negalėtum daryti.

Neblogą dieną pasirinkau kelionei, galvoja jis lipdamas į troleibusą, kasoj perka bilietą, atsistoja prie lango ir spokso. Gerai, kad sugalvojau išvažiuoti. Galėjau pasakyt redaktoriui – reikia komandiruotės, bet dabar turėčiau tvarkyti dokumentus, tegul tą komandiruotę ima kas nori, dėl vienos dienos nepasius, pasakysiu, kad negalėjau, reikės – parašysiu pasiaiškinimą, o ryt šeštadienis, poryt sekmadienis – mano dienos!

Nuvažiuosiu, pasižiūrėsiu, pasidairysiu, pagalvosiu, pakalbėsiu su tėvu, su pirmininku, gal tiesiog interviu paimsiu, pamatysim. Reikia užčiuopti visumą vienoj vietoj, įsitikinti, kad tai būdinga visai Lietuvai – kitos išeities nėra, o kokią literatūrinę formą suteiksiu tam reikalui – bus matyti vėliau.

Visai nurimęs, jausdamas tik malonų kelionės nerimą, nes bus patirta, kas jau seniai žinoma, bus pakartota, kas jau daug kartų teikė malonumą – cigaretė stoty laukiant traukinio, rankose kvailas penktadienio savaitraštis, cigaretė jį perskaičius ir laukai, kaimai, miesteliai, matyti giedrą ir niūkią dieną, žiemą ir vasarą, tie patys ir vis nauji, traukinio ratų stuksenimas ir pojūtis, kad leki tais laukais, kaip rytą į dangų pažvelgęs norėjau lėkti, eiti nesustodamas. Dabar gali nieko negalvoti, tik leist pro akis neryškius miesto tūrius ir formas, tau jie šiandien tik neišvengiamas epizodas, kuris gali dingti migloj. Šiandien tu jau ten, stoty, perki bilietą, eini per visą salę, metų metais gėrusią prakaitą ir nešvarą, pridvisusią kažin kokia amžina kelione, šiandien jau ne tokia bjauria ir beprasmiška, bet kur kas geriau tas anglies, kalkėto katilų garo ir asfalto substratas, peronas, o tada jau – cigaretė ir laukimas.

Taip, su pirmininku būtinai reikės pakalbėti. Kokie jų gamybiniai planai, ko iš jų reikalaujama, kaip jie tuos reikalavimus galvoja įvykdyti, ką daro, ko negali daryti ir kaip jis pats visa tai vertina. Mudviejų pokalbis,

tikiuosi, nebus valdiškas. Pažintis ir gerai, ir blogai – gerai, kad nėra barjero, kurį kuria nepasitikėjimas kiekvienu nepažįstamu subjektu – ko tau reikia, kas tu toks, o blogai, kad nelieka atsakingumo – ne oficialumo, o atsakingumo, žmogus iškart tampa tik vargo bite, supratimo ir užuojautos laukiančiu draugu, ir valstybiniai reikalai apsimuilina privačiom putelėm. Pamėginsiu su juo kalbėti taip, iš šalies, tarsi apie visai svetimą – pasamprotaujant. Taip bus geriausia. Ir man, ir jam. Mano tikslas jam bus neaiškus, gal aš rašysiu šiaip, apskritai, ir jis bus konsultantas, patarėjas, besivadovaujantis savo sukaupta patirtimi, o aš jau mokėsiu atskirti, kas tikra ir kas ne. Taip, pasikalbėti būtinai reikės, nėra prasmės nė galvot apie apybraižą, nežinant visus tuos darbus dirbančių žmonių požiūrio. Ir tam reikalui jis pats tinkamiausias – nei labai pažangus, nei reakcingas, iš vidutiniokų, kokių šimtai. Jie, o ne geriausieji ar blogiausieji, atstovauja bendrajai kultūrinei situacijai. Gerai.

Tvarka, apie kitką vėliau. Dabar aš keliauju, džiaugiuos, o darbo reikalai teeinie į šalį. Dabar aš stoviu perone, spoksau į keliauninkus ir laukiu traukinio, kuris nuneš mane į laukus, į tą erdvę, tą žemę, kur vyksta man rūpimi dalykai, kuriuos aš turiu ištirti, susieti ir išreikšti tokiu keistu dalykėliu – dešimtim mašinraščio puslapių, apybraiža, nauja materija, tokia, kokios dar nėra, bet kuri bus. Ir daug ką pakeis. Bent jau man.

Gerai, kad vakar leptelėjau.

Traukinys važiuoja per Lietuvą

Jonas sėdi užsimerkęs, atsipalaidavęs.

– Ką dabar, Jonai, jauti?

– Važiuoju.

Traukinys jau ritmiškai muša sandūras, vagone žmonių nedaug, šviečia saulė, riba žaluma. Galvoj tuščia, širdy ramu. Žinau, kad taip bus ir valandą, ir dvi, galėsi žiūrėt į ką nors pakeliui, galvoti ką tinkamas, kol didelis geležinis traukinys kaip žalias driežas žybsėdamas saulėj lekia per Lietuvą, per žalzganus laukus, miškus ir kalvas, per aitrų ir vėsų pavasario kvapą, per miglas, kur prasideda vasaros gyvybė. Per vasaros džiaugsmų nuojautom apsisiautusį kraštą lekia žalias traukinys, semdamas šviesą, greitį ir tolį, dalindamas juos kiekvienam – kiek kas ko nori.

Jonui visko gana. Jam dabar tik sėdėti šitaip ir žiūrėti, leisti pro akis palei geležinkelį žaliuojančius krūmus ir medžius – kitų krūmų jis nė pavadinimų nežino – senas pušis kapinių pakriūtėj, tamsų, pernykščiais meldais apšepusį ežerėlį anoj pusėj ir padūmavusiu mišku dar toliau, geležinkelio sargų namelius, vienur nykius, tarsi ne iš šios žemės išaugusius, kitur stiprius ir dailius, bet nejaukius ir svetimus su tais grubiai stropiais stogų pagražinimais, lyg pralekiantis paukštis tūptelėjo pailsėti ir pašiurpęs, dar plunksnų nesuglaudęs žiūri į keistenybę, kuri pūkšdama ir dumdama griūva čia ir virpindama žemę lekia tolyn. Tas žmogus raudona kepure jau leidžia žemyn ranką su geltona vėliavėle, o ilgame ką tik suartos žemės ruože, to geležinkelininko darže ar bulvienoj, staiposi baltos vištos ir gaidys, įsitempęs, iškėlęs gurklį ir pasiruošęs suklikti visa savo vidurių ir šonkaulių galybe, viena akim iš po raudonos nudribusios skiauterės spoksantis į vištas, kurios, gaideli, į tą dundesį ir tavo šaunumą nė galvos nekrypteli. Du laukiniai balandžiai tupi ant telefono laidų, saulėtais pasteliniais debesėliais plaukia beržai, epušės, karklai, užgriūva eglės, laukai ir juose apie namus triūsiantys žmonės – tokia diena, toks saulės žėrėjimas, tiek erdvės ir gyvybės, kvapų ir spalvų, kad ir dalelę jų susėmęs pavargsti, grįžti į save ir kyla noras kažką veikti.

Jonas rūko koridorėly šalia tualeto ir žiūri pro langą. Dūmas dar kiek svaigina, kartu su tuo svaiguliu ateina jausmas tarsi tai jau ne žemės daiktai, spalvos, kvapai ir toliai – tai viskas kartu ir viskas visai nauja. Toks jausmų svaigulys, lyg priartėji prie laukinio žvėries, jauti jo alsavimą, tokia beprotybė lyg tuoj, tuoj gims mintis, kuri viską išspręs ir palengvins, tokia nebūtis, kai visas esi vienas buvimas.

Vidury lauko trys senos vyšnios.

Medį aplenkdamas, saugodamas seną vyšnią aria žmogelis savo arus. Po tom vyšniom bulvių mažiau uždera, bet žmogelis saugo tą vyšnią, tą seną medį, gal jo jaunystėj žydėjusį, gal kad vyšnių žiedai – ne bulvės. Aria žmogelis stropiai aplenkdamas, odę tam medžiui giedodamas.

Vidury lauko trys senos vyšnios

Trys senos vyšnios vidury šešiasdešimties arų, senos kaip tas žmogelis, kartu su juo užaugusios. Traukinių dundėjimas baltais debesiukais virpa, visas gyvenimas, visa žemės grožybė.

Vidury lauko trys senos vyšnios,
trys balti debesys…

Parašyk, Jonai, odę ir tu. Odę trims vyšnioms. Arba odę medžiui, tam pasaulio stebuklui. Odes visiems medžiams! Odes beržui ir žilvičiui, eglei, ąžuolui, alksniui, epušei. Parašyk taip, kad žadą užimtų, kad verktų iš džiaugsmo, vaitotų, kad niekas niekada nebegalėtų gyvent, nė minutės negalėtų išbūti medžio nematydamas.

Jonas šypsosi – neparašys. Jis ne poetas. Jei yra taip, tai turi būti šitaip, o jei šitaip nėra… Jei jis ne poetas, o žurnalistas, tai turi pasistengti parašyti taip, kad visi galėtų ir norėtų mylėti medžius, žolę, gyvulį, žmogų. Poetams paliksim tą *kad norėtų*, o sau paimsim *kad galėtų*. Galėti prasideda nuo norėti, bet galėti yra kur kas daugiau. Kur kas daugiau man ir rūpi. Man rūpi viskas!

Taip, bet rašyti reikės ne apie viską. Šiuo atveju – apie melioraciją ir viską, kas su ja susiję. Gal ne viską, tik kas svarbiausia. O kas čia svarbiausia?

Ir šiuo, ir kitu, ir visais kitais atvejais žmogui svarbiausia yra būti. Gyventi. Kaip? Būnant žmogum? Kas yra žmogaus gyvenimo kriterijus? Vienam yra drąsa, kitam apsukrumas, trečiam jo galia: gali varyti peilį į pilvą – juk esi stiprus ir drąsus! Gali statyti koncentracijos stovyklas, naikinti tautas, dykumom paversti sodus! Už žmogiškumą!

Vidury lauko trys senos vyšnios,
trys balti debesys vidury žemės…

Ar krikščionio žmogiškumas žmogiškesnis už indėno, nes šis tik su strėlėm, fašisto – už kitų, kurie turi mažiau šautuvų ir patrankų?

Vidury lauko trys senos vyšnios,
trys balti debesys vidury žemės.

Kažin ką apie tai galvoja seniokas, kurs savo plūgeliu rašo savo odę vyšnioms? Gaila medžio, vaikeli, kad auga – tebūna.

Tai ar galvoja? Srebia pavakary bulvienę – džiaugiasi dar vieną dienelę prastūmęs. O ką tas, kurs be bulvienės dar šį tą nutuokia?

Spardytis ir šaukti, Jonai. Klykti ir rėkti: ei, žmonės! žmonės!

Ne apie tai kalbu. Nei esu, nei noriu būt nepilnaprotis. Kalbu apie pozityvų santykį su tuo absurdo pasauliu. Kalbu apie tokį buvimą, kad ir tas, kurs ne tik srėbalą mato, galėtų suvokti: aš irgi esu su tais, kurie beprotybę naikina. Kuris galvoja, supranta, kuo galėdamas prisideda prie to visų trokštamo pasaulio kūrimo. Iš tiesų, konkrečiai, o ne vien savo galvoj.

Ė, Jonai, stop! Šitaip tu vėl į Klaipėdą per Rygą važiuosi. Logika – gražus dalykas, bet ne viskas yra įrodoma. Tai dar senų senovėj senelio Aristotelio įrodyta.

O ir nenoriu dabar nieko logika prie sienos remti. Svarbiausia yra gyventi. Gyvenant svarbiausia dirbti. Dirbant – jausti pasitenkinimą ir džiaugsmą. Visa kita ateina savaime. Tu gyveni? Veikiausiai. Dirbi? Važiuoju. Smagu? Nieko, pusėtinai.

Kad būtų smagiau ir iki galo logiška, kažkas sminga Jonui į koją: smailas bato kulniukas. Ta, kuri ateina nekviesta, sumišusi atsiprašinėja – ją taip bjauriai krestelėję, ar ji nelabai? Nelabai, nelabai, šypsosi Jonas, ir tas *nelabai* tikrai yra nelabai. Nieko, priduria Jonas, pasitaiko, viskas gerai. Tvarka iš tiesų yra tvarka, nes ta nelabai nueina, ir geriau dar kurį laiką jausti skausmą nuo jos bato kulniuko ir kai kurias jos kūno dalis, nei taukšti kvailas kalbeles, kurios vis tiek niekuo nesibaigs.

Jonas užsidega dar vieną cigaretę, bet surūkyta jau daug, todėl numeta nė neįpusėjęs ir grįžta skaityti savaitraščio. Kvailo savaitraščio, galvoja Jonas, versdamas lapus, vienos gildijos sienlaikraščio leidžiamo tūkstantiniu tiražu su tokia rimta mina, kad nė juoktis nekyla noras. Ta dykuma nėra niekas daugiau, tik popieriui miręs miškas.

Bet Jonas skaito. Perskaito porą pastraipų apie naują televizijos filmą – recenziją ne recenziją, fantaziją filmo kūrėjų pastangų tema, o šiaip – tuščiažodžiavimą, iš kurio neaišku, kas kvailesnis – filmas, recenzija ar tas, kuris tokius niekus skaito. Skaitymas irgi yra kažin kokia liga, galvoja Jonas, atbukimas, tikrovės vengimas, atsisakymas galvot savo galva. Malonus pats popieriaus kvapas, eilučių stulpai, vienodų juodų raidelių prištampuotos skiltys, kuriose slypi nuostabiausia pasaulio galia – mintis. Vien nuo to eilučių vaizdo, vien nuo popieriaus kvapo – ypač rytais – pajunti nerimą ir tiesi ranką, imi, čiumpi, įsigilini, užmiršti viską, o paskui – nuovargis, ir vėl viskas iš pradžių kitą rytą ir kitą dieną, kasmet ir visą gyvenimą. Taip ir gyveni – ir tai yra tavo savastis – ir protinga mintis, ir kvailybė, ir – matyk tik – nė kiek nebesistebi, paimi, numeti, stebies, jei kas ne taip,

kaip iki šiol. Dvidešimtojo amžiaus cholera, skutanti vidurius be kraujo, pamažėle, bet jautiesi visai normaliai, esi sveikas ir patenkintas.

Esi nekritiškas, Jonai. Tiksliau – tavo kriticizmas yra nihilistinis. Neturįs kritiškumui būtino istorinio požiūrio: televizija mums naujiena, dar didesnė naujiena televizijos spektakliai, o jau visai didelė naujiena – jų recenzijos. Rašyti jas reikia išmokti patiems, patys ir filmus mokomės kurti, viskas dar tik prasideda, o tu čia dangų su žeme maišai. Reikia įsigilinti, suprasti, neniekinti, paskatinti, perduoti.

Taigi, tvirtina Jonas, aš ir perduodu. Ko mes išmoksim šlamštą vadindami epocha!

Ramiau, Jonai, ramiau. Užuot čia „trumpu sujungimu“ nervus sau kaitinęs, imk ir parašyk recenziją pats.

Eik velniop, pasiunčia Jonas, turiu aš ir savo rūpesčių. Bus gerai, jei protingai apie melioraciją parašysiu.

Matai, Jonai, tai ko tu nori?

Jonas apsimeta negirdintis ir labai įdėmiai skaitantis. Dabar jis skaito apie naują mokyklą. Toj sukrypusioj troboj miesto pakrašty mokytoja praleido dvidešimt savo gyvenimo metų. Mokiniai ateidavo mažiukai, išeidavo paaugę. Už langų siūbavo rugiai. Dvidešimt metų tik senas namas ir rugiai. Dabar čia naujas mikrorajonas. Nauja mokykla. Žinote, sako panelė mokytoja, senosios mokyklos man visai negaila!

Jonas nusičiaudi, paskui samprotauja: taip, taip. Galėjo būti ir taip, bet man gaila vaikų, kurie krykščia straipsnio pabaigoj. Jeigu panelė mokytoja nekenčia tos mokyklos, kurioje perdegė jos mergystė, tai kuo kalti tie mažiukai, tie paaugliukai, kad jų mokytoja savo mergystę supainiojo su visu pasauliu, kuo kalti mes, kad straipsnio autorius politiką daro iš senmergystės? Jau čia, įsitikinęs Jonas, aš tikrai kritiškas, pačia teisingiausia prasme, nieko nemaišau. Aš suprantu gerą autoriaus intenciją pasidžiaugti mūsų sparčiai augančiais miestais, naujom mokyklom ir taip toliau – mūsų technologine pažanga. Bet kam dėl to „kastruoti“ žmones? Kam tu, vargo bite, dar sterilizuoji tą seną panelę? Jai negaila buvo palikti mokyklą, kur praėjo dvidešimt jos gyvenimo metų, – tegul ir labai sunkių, vienišų, bet kad ji nejaustų gailesčio tam, kas praėjo ir kur praėjo?! Manai, kad laiko tėkmės jutimas, žmogiškas gailestis to, kas praėjo, pakirs mūsų technologinių atradimų aistrą? Gailėk nesigailėjęs, o mes turėsim statyt ir naujus miestus, ir naujas mokyklas. Kad ir kažin kaip norėtume,

nebetilptume senosiose. O tas vienas žmogiškas senos panelės bruoželis parodytų, ir mes kažką pajustume – tegul ir pagiežą nepavykusiam gyvenimui, bet ne chloroformą. Neiškreipk esmės – jei senoji panelė iš tiesų nejautė gailesčio, atsisveikindama su savo mokykla, o tu dėl vietos trūkumo negali pasakyti kodėl, tai verčiau patylėk ir neagituok mūsų tikėt pažanga savo bukais ir net bukinančiais pliurpalais.

Niekada nesinaudok tokiais metodais, Jonai. Atsimink, kai rašysi. Atsimink, kad pažanga – tai ne tikėjimas ir ne tikinimas ja, o tai, ką mes padarom – apgailestaudami ir džiaugdamiesi, nekęsdami ir gerbdami, kentėdami, patenkinti, ilsėdamiesi, svajodami – kaip žmonės, ne mašinos. Padarom suprasdami ką darantys, ko siekiantys, ko norintys, kaip darantys. Ir nesuprasdami. Bet jausdami. Mūsų gyvenimui, paprasčiausiam tolesniam buvimui būtinų sąlygų kūrimą lydi visos tos žmogiškos emocijos, bet tik tiek, kiek per jas, o ne jų atsisakydami įžvelgiam savo tikslą ir uždavinius. Technologinė pažanga tampa ir dvasine pažanga, jausmų ir proto turtais, lobiais, kurių nepakeis jokie mūrai, net ir patys moderniausi. Ryt jie pasens, ryt juos reiks griauti. Ar nebus jų gaila? Čia gal ir visas gyvenimas praeis, viskas tavo akyse bus kilę ir nykę, kaip ir pats. O ar nenugriausi? Net savo ranka, jei tas bus neišvengiama! Bet kokia bus ta ranka! Ji mokės, kaip lytėt ir dėliot naujus akmenis, nes vienus jau palytėjo. Gaila man tų mažiukų, kurių mokytoja nekenčia savo senos mokyklos ir ją supusių rugių laukų – jie niekada neišvažiuos už miesto pažiūrėti rugių ar senų trobų, iš kurių patys išaugo. Į ką išaugo? Miestų žmones. Žmones be žemės. *Homo urbanus*. Kada nors galbūt visa žemė bus ištisas miestas, ir žmogus jame prisitaikys gyventi kaip tas agurkas šiltnamy ar karpis nuodingam Erio ežero vandeny. Tokia evoliucija reikalauja ne kastravimo, o supratimo. Tai mokykim džiaugtis ne tik naujais šiltnamiais, bet ir tuo, kas lieka šalia jų. Kad žmogus galop neužmirštų, kad po tuo pasaulio miestu yra žemė, vargšas Biblijos banginis.

Na, ir filosofuoji, Jonai. Kaip visada…

Tai man netrukdo matyti svarbiausio. Priešingai…

Jaunas esi, Jonai, jaunam visada viskas…

Niekas ne visada ir niekas ne viskas, šaukia mintyse Jonas. Aš žinau, ko noriu. Aš noriu, kad žmonės, kiekvienas, turėtų duonos ir pastogę, bet nenoriu, kad dėl duonos ir lovos parduotų tėvą ir motiną. Melioruokim pievas! Kultūrinkim žemes! Daugiau pieno ir mėsos! Jau šiandien

Lietuva gali išmaitint dvylika milijonų žmonių, o ryt galės trisdešimt. Selekcija, trąšos, mechanizacija ir visa kita – ir maitins dar trisdešimt. Bet duokim viską, pritaikykim, įdiekim, panaudokim! Šiandien galim tik sausinti ir mechanizuoti, o nuo krašto lig krašto – biliardo stalas? O kur pelkės, kur paukščiai gyvens, kur retos, dar nuo ledynmečių pievos? Ar žinai, kokių pievų turim? Žinai, kaip tūkstančius metų keliavo žolės – ėjo, atsitraukė ir vėl ėjo. Žinai, kokių reliktų turim pamerky, panemuniais, kitose vietose? Sunaikinsim – kvit! Nebeįveisi, o pačios nebeateis. Melioruokim kemsynes, velniaraisčius, bet palikim, kas svarbu – kur kokios retenybės, kur vaistažolynai, kur tiesiog senų laikų pievos, į kurias kaip į muziejus galėtų atvažiuot ekskursijos: va taip gyvenom prieš šimtmetį, dvidešimtam amžiuj. Supranti?

Čia jau protingai šneki. Tik neužmiršk, kai rašysi. Įbrisi į dinozaurų pievas ir kaip ta panelė mokytoja savo su pasauliu sumaišysi.

Eik šalin, nusibodai, geraširdiškai sako Jonas. Ilgokai tyli, bet aiškiai matyt, kad džiūgauja: tikriausiai bus ką pagavęs… Šiaip ar taip, kažkas jam jau aiškėja.

Šeimininkiškas požiūris į mūsų žemių pertvarką ir naudojimą gali remtis tik kompleksiniu visų žemės turtų tyrimu, ne, *gali remtis tik kompleksiniu visų žemės turtų mokslinių tyrimu ir vertinimu, technologines pertvarkos problemas sprendžiant taip…*

Palikim dabar Joną ramybėj. Dabar jis – žuvęs žmogus. Technologas. Suras ar nesuras jis, ko ieško – toli galas, nežino nei jis, nei mes. Jis net nežino, kad laimingas – tik pūkši, raivosi, ir jei būtų ne vagone – imtų lakstyti, mintys mat taip greičiau susiguli.

Mes eisim parūkyti ir pažiūrėti pro langą. Žemėj šiandien iš tiesų gražu.

Sugrįžimas

Ne, Jonai, šitas miestas tau ne toks, kaip kiti.

Iš tiesų ne toks, galvoja Jonas, bet koks? Ir sako: tai labai svarbu.

Nei kodėl tas miestas ne toks, nei kodėl tai svarbu, jis dar nesupranta. Bet – ne toks, tai jis jau žino.

Taigi – kodėl ne toks?

Todėl, kad miesto nėra.

Tikrai. Esi tu ir yra miesto namai, jo gatvės. Yra namas, kur tave plikutėlaitį varinėjo nuo stalo prie stalo prakaitu smirdančių nuogalių eilėj, ir yra liepos, kurios šalia namo kvepėjo vėsumu ir šiluma, kad sukosi galva, bet miesto nebuvo. Yra gatvė ir skveras, kur sėdėjai su kažkuo, švietė saulė, vėjas gainiojo kaitrą ir dulkes, buvo džiaugsmas, bet miesto nebuvo ir nėra. Yra knygynas, kur pirkai „Vadovą augalams pažinti“, traškančios grindys ir iki spindėjimo nuzulintas gatvės grindinys, o miesto tai nėra.

Panevėžys yra Panevėžys – rutulėlis žemėlapy, miestas šiaurės Lietuvoj, plentas, trys gatvės posūkiai, autobusų stotis, teatras, paštas, kur siuntei telegramą, stoties bufetas, siūlantis pašvinkusį netikrą zuikį. Kaunas yra Kaunas – Aleksoto tiltas, Žaliakalnio skardžiai, Marvelės riešutynai, raudonos Vytauto bažnyčios plytos, Laisvė, jachtų prieplauka prie marių, pavėsinga Donelaičio gatvė. Viskas telpa į skrituliuką žemėlapy ir miesto vaizdą galvoj. Šiauliai netelpa. Į Šiaulius telpi pats. „Bilietą į Šiaulius“ – bilietą į niūrią stotį, aikštę prie stoties, gatvę iki autobusų stoties, laikraščių kioską stoty.

Miesto nėra.

Šiauliai – kažin kas pernelyg konkretaus.

Bene pirmąsyk būsi apie tai pagalvojęs? Kaip tas senis:

– Noriu pamatyt Žagarę! Visą gyvenimą čia gyvenau, bet Žagarės nemačiau.

Ir pastoliais kariasi į bažnyčios bokštą. Girtas, žinoma. O ten vėpso, linguoja, skėtriojasi, šūkaloja, visi stovi apmirę, žiopso, čia jau ne juokai, sako milicininkas, o kai senis nukrinta, jo draugelis, toks pat lapas – lipsiu ir aš! Pasitraukit, leiskit užlipt, aš pats nušoksiu. Su tuo dar gali būt kita kalba, tam dar gali užtekt penkiolikos parų, o anas Žagarę jau pamatė, nebeatimsi…

Nei pridėsi, nei atimsi.

Tai irgi labai svarbu, svarsto Jonas. Tiems, kurie pamato nei nukritę, nei nušokę, šiaip – pavyzdžiui, važiuodami autobusu. Jiems irgi kažkas atsitinka. Niūri stotis nukrinta į didelį paplokščią miestą su trim pašvinkusiais ežerėliais ir durpynais aplink, ir Šiauliais vadinsi nuo šiol tą keistenybę ir stebėsies, ar galėjo būti ten tokios liepos, ir džiaugsies, kad buvo, ir galvosi, kad joms ten maža vandens. Žmonės, kodėl ir kas miestą sugalvojo tokioj nevykusioj vietoj ir ką daryti dabar? O kai sužinosi, kad kažkas kažką jau daro, o Šiaulių marios išsilies tavo Dubysos slėniuose ir apsems

pievas, apie kurias tada nė nepagalvojai, kad jos neamžinos, kaip ir apie save, pamatysi, kad visa tai vyksta Lietuvoj. Ir šalia Lietuvos tas pat, ir visam pasauly žmonės tik ir taiso kažin kieno kažkada padarytas klaidas ir daro naujas, ne sau – tiems, kurie ateis, ir tada panorėsi, kad jų mažiau būtų – bent šitam žemės kampe, bent Lietuvoj, bent Šiauliuose, bent Padubysiuos – tam pačiam dideliam pasauly. Ir jau nei atims kas to tavo atradimo, nei pats atsikratysi – kiekvienas sugrįžimas krausis dabar ant naujo pamato. Ne į skritulį kaip mozaika, skritulėliu apvesta – ir Marvelės riešutynai atsistos lygia greta su niūria Šiaulių stotim ir Padubysio pievom, ką lygia greta, nėmaž ne lygia, jie bus kur buvę ir kokie buvę, tik skritulėlis, kuris juos jungia, bus šiek tiek didesnis – lygiai toks, koks yra nuo Mėnulio žiūrint, ir geriau užuodi pritryptų stoties koklių plytelių kvapą, – tame Žemės kampe, kur lig šiol tave atvesdavo tavo reikalai ir kur daugiausiai patyrei ir dėl to geriausiai apie viską išmanai.

Ir kas iš to, Jonai, kas iš to?

Teisybė, sutinka Jonas, nedaug. Bet dabar, matai, man ir ta stotis gražesnė. Ir šitie du tokie gražūs! Tu tik pasižiūrėk, kaip ji jį maitina! Pati išlupa menkę, paduoda, o kaip pasižiūri! Nebijok, jos panagių dabar jis tikrai nemato. Dabar abu išgers alaus. Dantim, dantim, berneli, į atlošą neužkabinsi. Va šitaip. Jie abu savo vietoj, supranti? Autobusu, bilietai kišenėj, jie važiuoja namo, į savo kampą, ir bus ten tokie, kokie nori būti. Labai svarbu jaustis savo vietoj!

Net jeigu panagės dešimt metų nekrapštytos.

Jonas linkteli: aš tavo pasakymą suprantu.

Taip, sako jis, tu į šitą visą reikalą pažiūrėjai kitu aspektu. Žinoma, panages išsikrapštyt ji galėtų, bet nemato tokio reikalo, jos netrukdo jai jaustis kuo puikiausiai. Atsakymas į klausimą gerai tai ar blogai priklauso nuo to, kas į jį atsakys – tu ar ji. Pajudink, pamatysi. Bet tai nepanaikina galimybės į visa tai žiūrėti ir tuo aspektu, kokiu aš žiūriu: žmogus turi kur nors jaustis esantis savo vietoj. Kitaip jis neturės ramybės, bus nelaimingas nevykėlis arba pasaulio perėjūnas, amžinas ieškotojas, kovotojas, romantikas ar dar kas nors – vardas esmės nekeičia. Taip, ir ant tokių laikosi pasaulis, lygiai kaip ir ant šitokių. Pasaulis yra toks, kokio jie nori ir kokio nenori. To ir nėra, ko jie atsisako norėti ar nesuvokia galintys norėti. Ir atvirkščiai. Žinoma, kiekviename Žemės kampe tai vyksta savaip, priklauso nuo istorinių, ekonominių, politinių ir kitokių prielaidų,

bet iš esmės pasaulis yra žmogaus norų – ir įvykdytų, ir neišsipildžiusių – muziejus. Neišsipildžiusius norus galim net nesunkiai pamatyti. Būti va tokiu, kaip šitie – turbūt laimingu? Jie, manau, dabar neprieštarautų – tai norėt galime. Arba neįmanomo, jeigu moki pamatyt, kaip neįmanoma taps įmanoma per tavo ir dar kelių ateities kartų gyvenimą.

Jonai, Jonai…

O ką, klausia Jonas, kas tau nepatinka? Žmogus galingas, teisybė. Galingas, tik ne tu, ne aš, jis ar anie. Žmogus iš tiesų galingas tada, kai jis yra ir tu, ir aš, ir jis, ir anie – mes visi kartu. Ypač jei galim kuo pasidžiaugti, atlėgti, o paskui dar labiau, dar smarkiau norėti. Nepajusi – bus amžius praėjęs, bet kas? Jei dar ir dirbęs būsi – matysi, kiek būsi tą savo norą stumtelėjęs. Ar tau to maža? Norės kiti – jei ne vaikai, tai draugai, o ir priešai bus pagal tave kiek pasitvarkę. Norėk, ir bus. Žiūrėk, tas noras kituose bus įsikūręs. Jie gal kitaip norės, bet tai jau jų valia – jiems geriau bus matyti, ko reikia. Yra ir amžinų dalykų, kurie niekada ir niekaip nesikeis, – tai noras būt žmogum, būt laimingu, būt savo vietoj. O jei turi galvoj – netruksi pasakyt, kur tavo vieta.

Ar tu pats ją žinai?

Žinau: čia.

Nepatinki. Esi nenuoširdus.

Žinau. Aš noriu daryti tai, ką apsiėmiau padaryti. Be to, kam čia mums žodinėti, kai galim pabūti ir taip.

Suprantu. Tiesą sakai. Sugrįžti į patį artimiausią sau kampą, ten, kur viskas prasidėjo, kur viskas buvo ir tebėra, ir tik viena yra absoliučiai aišku – toks kampas yra!

Tėviškė, šypsosi Jonas, tėvynė…

Ko taip šypsaisi? Švenčiausias žodis.

Taip, taip, pritaria Jonas, taip. Žinoma, kad taip. Žiebčiau į akį kiekvienam, kas pasakytų… Jonas nutyla, žiūri tokiom akim, kad, be abejonės, mato tik jau ne paplentės beržų kamienus.

Taip, žinoma, vėl pradeda kalbą Jonas, bet visa, ką gali abstrahuot kaip tėviškę, tėvynę, yra taip tikra, kad kiekviena abstrakcija tą tikrumą žeidžia. Ypač tokia, kaip šventas, švenčiausias. Sakai tokį žodį, o pats galvoji – ar tas, kuriam jis skirtas, neprikrės į jį kokios bjaurasties?

Ir priduria: tu matai! Kol Šiauliai neužkliuvo, tol ir apie Kraštus ne viską žinojau.

Lyg dabar jau viską!

Baigta! Lipam! Viską ne viską, o suvokti tai būtina. Jei jau pradėjai…

Jonas atsisveikina su konduktore, šoka lauk ir dairosi, kol tolsta autobusas, ir iš trijų pusių vėl grįžta tyla, o paskui šoka per griovį ir eina laukais.

Tai ramybė! Tai tyla!

Sustok, Jonai, pasiklausyk.

Matai, kaip po tuo spindinčiu kupolu nuo pat Šiaulių ima kilti kelias, kaip jis banguodamas leidžiasi žemyn, į šituos slėnius, kaip tarp žibančių beržų skuodžia autobusėlis, sustoja, išleidžia mažą žmogeliuką, kuris stovi vidury laukų po skaisčiai mėlynu dangum, mažas taškelis žaliuose laukuose, didelių miškų užuovėjoj, po kojom kleka upelis, srūva per surūdijusį dumblą ir gėlus viksvų ūglius tarp garuojančių kalvų ir senų juodalksnių, ir kiekvienoj žalioj briaunelėj spindi saulė, o vieversiai, nematomi artojų paukščiukai, užbaigia tą dangaus ir žemės tobulumą.

Klausykis, Jonai: tai irgi labai svarbu.

Namų naujienos

Ką veikia dabar senasis daktaras, gerbiamasis Kraštų veterinarijos apylinkės vedėjas? Taigi stovi jis įsaulyje prie tvarto, krapšto sužaloto nykščio nagą ir pamažu sutinka su savo paties mintim, kad griovelį vandeniui nubėgti vis dėlto reiktų išvalyti: per žiemos ir pavasario polaidžius jis gerokai primuro šiaudų ir šieno pabirų, tad jeigu pliūptels kokia stipresnė pavasario liūtis, vanduo pradės tekėti į tvartą. Šuo žvilgčioja į savo šeimininką, gerindamasis kraipo nosį ir vizgina uodegą, bet senasis daktaras jo nemato – truputį susikūprinęs žirglioja į daržinę, susiranda kastuvą ir eina atgal. Šiandien jis nusiteikęs daryti tvarką: reikia švaros, tvarkos ir aiškumo. Viskas būtų tikra ir gražu, jei ne tas pievos klausimas. Su pirmininku šiandien taip ir nepavyko pasikalbėti, tik labas ir viso gero, ir išlėkė kažkur. Viso gero tai viso gero, jame gali būti ir daug, ir nieko gero, nelygu kaip pasakysi. Nedaug gero pirmininko gero linkėjime, labai nedaug, tą tai aš jaučiu, išmokau atskirt iš pirmo žvilgsnio, daug progų pasimokyti buvo. Sumanė jau ką nors, tik ir skuba šalin. Man pieva priklauso kaip ir visiems kolūkiečiams, ne čia, tai kitur turės duoti. Man bus sunkiau, o tu ne didesnis, tik mažesnis pasidarysi, jau ir dabar veidmainiauti

turi. Teisybę sakant, aš dar nė nežinau, ką būsi sumanęs, mes dar apie tai pakalbėsim, nors ir man nėra labai malonu, net giedriausią, aiškiausią dieną pripildo kažin kokio laukimo.

Iškėlęs nosį šuo uosto orą ir nerimauja.

– Ko tu, šuneli, – klausia senis, – ar ir tu ko lauki? Pasitrauk, nuvalysiu kiemą, eik.

– Labas, tėtuši! – sveikinasi Jonas. Šuo, didelis geltonas pusvilkis, krinta prie žemės, pašoka gal kokį metrą, vėl krinta kone prisiplodamas, šoka be perstojo uodega plakdamas savo šonus ir kiauksėdamas tokiu balsu, kad tėvas ir sūnus džiaugiasi turintys ką ir pagėdyti, ir paglostyti.

– Matai! Sako, gyvuliai nieko nesupranta, – aiškina tėvas. – Kaip jie nesupras, kodėl jau tik mes tokie protingi? Šunelis visą laiką tik įsitempęs, tik uosto orą, ant vietos nenustygsta. Jautė gyvulėlis. A, kvailas senis, – susigriebia. – Tuoj aš tau savo filosofijas. Eik į trobą, bus dar laiko.

– Tėvai, vandens! – pro duris ant laiptelių pastačiusi kibirą šaukia senoji. – Na mat, – sako paskui, bet daugiau žodžių savo išsiblaškymui apibūdint neranda ir susigėdus, plumpsėdama dideliais purvinais kaliošais kicena pas Joną, pas savo sūnelį, tą kvailelį fantazuotoją, kuris per savo popierius baltos dienos nebemato, nei pavalgo, nei išsimiega kaip žmogus.

– Ar ilgai pabūsi? – klausia ji, eidama šalia Jono.

– Ilgai – tris dienas: šiandien, ryt ir poryt.

– Tik tiek? Tuoj imsiu verkti, – grasina ji. – Nevažiuok taip greit. Pabūk kokią savaitę, kokį mėnesį. Valgyt virsiu, ko tik panorėsi, išsimiegosi, atsigausi. Nevažiuok, ką?

Jonas tik šypsosi.

– Aš per tas tris dienas atsiimsiu. Ir pradėsiu tuoj pat. Va matai: yra dešra – ir nėra dešros. Fokus marokus! – juokiasi pilna burna.

– Vaikutėli brangiausias, šaltą, be duonos! – priekaištauja motina. – Palauk, tuo pakepsiu, sviestuko atnešiu.

Bet Jono nebėr. Jis lekia per visus kambarius, visur kiša nosį, užsirioglina ant aukšto, paskui įjungia radiją ir nudrimba ant sofos. Jis namie! Viskas šiek tiek lyg ir kitaip, bet iš esmės viskas kaip buvę. Tas kitaip tik dėl to, kad ilgai nebūta, o šiaip viskas kaip buvę – ir baldai, ir daiktai, ir spalvos, ir kvapai, ir… viskas!

Pietūs jau ant stalo: eik valgyt, Jonuk. Pašildyti kotletai su baltu padažu – niekur kitur nematytas kūrinys iš paskrudintų svogūnų, smulkiai

supjaustytų lašinukų, nestorų, su raumens sluoksneliu, miltų ir grietinės – bulvės garuoja, irgi su skrudėsėliu; rauginti kopūstai, smulkiai supjaustyti, balzgani, vietom net žalsvi, kaip ką tik iš gūžės, nors visą žiemą statinėj stovėję, pabarstyti kmynų, mažų morkų skrituliukų, viena kita spanguolė iš juodmiškio ežerėlio, ančių karalystės; duona, tikra naminė ruginė duona, stora ir švelnia pluta, ne sudegusia, o šiaip stipriai suimta – reikia daug metų kepti duoną, kad mokėtum taip nutaikyti įkaitinti krosnį; ir sviestas, ir cukrus senojoj cukrinėj, ir grietinės indelis – dėk į kopūstus, barstyk cukraus, juk šitaip mėgsti.

– O gal norėjai kalafiorų?

Naujausias motinos kūrinys, išskaitytas iš knygų ir dar pačios patobulintas, didžiausias pasididžiavimas.

– Vakarienei, kai visi valgysim.

– Tu manai, kad tam seniui duosiu kalafiorų! Eik, eik, seni, lauk, eik ten sau ir krapštykis. Vaikas parvažiavo, o jis vis tiek iš mėšlo išlįst negali. Eik lauk, negausi nė kąsnelio. Kai reikia uždaryt indukus, šaukdama neprišauksi, o kai valgyt, tai jis jau ir čia. Eik sau!

– Visai man tie tavo kalafiorai nerūpi. Turiu ir aš šio to!

– Ar tik ne vyną neši? Nelįsk, seni, prie vyno! Aš pati.

– Vyno?! Tai kvaiša boba. Mes turim šio to geresnio!

– Degtinės? Turėk gėdos, seni, koks tu tėvas, kad pats vaikui akis užpili. Negerk, Jonuk, tos bjaurybės. Nori, atnešiu aviečių vyno.

– Jei ir tu prisidėsi.

– Negerk, Jonuk, degtinės, neklausyk to alkoholiko. Juk jis jau alkoholikas!

– Buvo pas mus toks Baliutis. Kai mokėmės. Sudžiūvęs, sukrypęs, visi sakėm – na, tam tai neilgai. Dabar neseniai susitinku Šiauliuose – raudonas, storas kaip jautis. Juokias – nebepažįsti? Jei nori pasitaisyt, sako, pasakysiu gerą receptą: prieš pietus išgerk penkiasdešimt gramų ir po poros metų būsi kaip aš.

– Klausyk, ką tau koks mulkis pliurpia – po poros metų kapuos gulėsi. Va, Jonuk, gerk šitą.

– Jeigu tu taip mane ėsi, tai nė tiek nereiks. Tu nepyk, vaikel, šiandien man šventė, tai norėjau tą darbą iki galo užbaigt, tada dar smagiau. Ko tau motin, įpilti? Žinok, kad degtinė naikina kraujagyslių sklerozę.

– Eik, tu, profesoriau, eik. Smegenėlių, žiūrėk, kad tau nesunaikintų. Pačiupinėk, ar momenėlis nesuminkštėjo, – juokiasi ji.

– Tu matai, vaikel, su kokiu žmogum aš turiu gyventi. Pasirodyk, pasirodyk, kad vaikai žinotų, kad nekaltintų paskui, kai pabėgsiu.

– Kur gi tu pabėgsi, skrabalėli? Gal pas Antosę? Už kilometro smirdi kaip visa ferma. Kai dar tu prisidėsi, gyvi supūsit. Ką tu be manęs darytum, badu numirtum ir… Džiaukis neatsidžiaugdamas, kad tokią žmoną gavai. Kai užkutrinu, tai tu dar pajudi. Ar sužinosi kada, ką ten tas vaikėzas rezga? Atims čia pievą – pats galėsi karvę į tolumas tampyt.

Ak, jie pikti, susigaudo Jonas. Ką gi, bus proga susitaikyti.

– Tai, mamuk, į sveikatą.

– Nenoriu.

– Vienas stiklelis nepakenks.

– Tai tik į tavo sveikatą. Į tą baidyklę nė pažiūrėt nenoriu.

– Į sveikatą, sūnau, – šypsosi tėvas. – Va dabar bus kita kalba.

– Pirma atsakyk, ko aš klausiu.

– Ką tau atsakysi, kad tu nesiklausai. Aš tau jau sakiau.

– Ką tu man sakei?

– Sakiau, kad dar nežinau.

– Kada tu ką žinojai? O kodėl Jovaiša žino?

– Ko jis nežino, tas biznierius. Toks jo užsiėmimas. Mano darbas kitoks.

– Tėvai, tėvai… Nesiteisink tu vėl savo darbu. Darbas darbu, ar rašinėj šiandien buvai, pirmininką matei?

– Ką aš padarysiu, kad jis su manim nesikalba.

– O ko jam kalbėtis. Kol tu žodelį išsteni, jis jau į Šiaulius nuvažiavęs. Kas tavęs nepažįsta!

– Ir tu nepažįsti, va ką aš pasakysiu.

– Ką tas Jovaiša šneka? – klausia Jonas.

Motina lupa bulves ir tyli. Tėvas atgnybia gabalėlį kotleto, pakramto ir sako šypsodamasis:

– Ką jis šnekės. Šneka tą, ką ir aš žinau. Pirmininkas seniai sugalvojo melioruot tas pievas, bet, sako, šį pavasarį pradės. Mums tai ne į naudą būtų, visą mūsų šieno pievą apartų. O ką aš galiu padaryt – neuždrausiu. Jeigu melioruos visą pievą, tai čia nepaliks, prašyk neprašęs. Uodegos nepaliks, nesvarbu, kad pagal tarnybinę liniją man pieva priklauso ir arkliui, ir karvei. Kolūkis turi duoti. Bet jis gali duot ir kitur.

– O tu, seni, tąsykis, – pyksta motina.

– O kas jam, kad aš senis! Jam svarbu sutvarkyt žemę. Kad tas tvarkymas prastas – tai kita kalba, bet aš jo neįtikinsiu, tą jau žinau.

– Ar bandei?

Tėvas negirdi.

– Jovaiša sako, kad ir ganyklą melioruos.

– Tuos senkaimio griuvėsius? – stebisi Jonas. – Kodėl?

– O kas jį žino? Gal tvarką nori padaryt, kaip tu kad darydavai, – šypsosi tėvas.

– Kokia gi čia tvarka, – padeda šakutę Jonas. – Ar ta tvarka duos kokios naudos?

– Nežinau, – gūžteli pečiais tėvas.

– Juk čia visai atskiras slėnelis, visai nešlapias, griuvėsiai. Ištąsys tuos akmenis? Nugriaus kluoną?

– Jovaiša jau ir dėl akmenų susitarė, ir pievos gabalą – iki tų gluosnių – gavo. O tu sėdi rankas sudėjęs. Ne tokia jau aš kvaila, tiek dar suprantu, kad pakalnės nepaliks, jei visą pievą melioruos. Ir tai dar galėtum pasiginčyt – jeigu jau visi tave taip gerbia, tai kodėl nežiūri, kad tau kiek lengviau būtų? Juk senis jau esi.

– Išmaldos aš neprašysiu.

– Išmaldos! Kokia čia išmalda? Gali ir pareikalaut!

– Tu tik gali iš manęs pareikalaut.

– Iš tavęs? Ko gi aš iš tavęs reikalausiu? Iš tokio nupiepėlio, – motina šypsosi į bulvių krepšį, o paskui sako: – Juk teisybė, Jonuk? Tą griuvėsyną tikrai galėtų palikt. Pievos melioruot jis nė kiek nekliudo, o jeigu savo daktarą taip jau gerbiat, tai padarykit bent tiek, kad jam karvės už dviejų kilometrų nereikėtų tįsti. Čia tokia žolė, nespėjo nuėst ir vėl ataugo. Ir kūdra čia pat, ir iš namų keli žingsniai. Tylėk, tėvai, tylėk, žiūrėsiu, ką ištylėsi. Pirmininkas tau tyčia daro, o tu tylėk. Ir dar stenkis, kad jam geriau būtų.

– Ačiū už pietus, – dėkoja Jonas.

– Ar jau? Tik tiek? Ir vėl cigaretės griebiesi? – pakelia galvą motina. – Mesk tą bjaurybę, imk geriau obuoliuką.

– Ir obuolių dar išlaikei?

– Dar yra koks krepšys. Vargau, vaikel, visą žiemą klosčiau, kilnojau, kad nesušaltų, kad nesupūtų. Ant aukšto gi šalta, o kur kitur padėt neturiu. Turėtume kokį gerą rūsį, iki naujų išlaikyčiau.

– Na, dar po vieną ir aš einu dirbt, – sako iš susimąstymo pakilęs tėvas. – Kad ir apsisuks galva – išeik į laukus, pavaikščiok, išsivėdinsi, o man darbas geriau eis.

– Sakiau, kad jis jau alkoholikas.

Tėvas jos negirdi – juk sakoma ne jam. Pila pamažu tokia sugrubusia ranka, nusišypso:

– Kaip vaistininkas! Būk sveikas!

– Ką Jovaiša su ta pieva sugalvojo? – teiraujasi Jonas.

– O, visą fabriką! Įveis bityną, pastatys vasarnamį, bitininkų draugija įrengs bufetą ar užeigą – daug jis čia planuoja. Kol kas tvarkosi apie savo namus: bityną plečia, tą pievos kraštelį išprašė, ten žinai kokios gražios žolės, o akmenis, sako, aplinkui sodybą suvers, skulptūras darys. Taip jis pasakojo. Ar bus taip, ar nebus, bet tavo mamaitei užtenka – paskutinius plaukus man nuo plikės rauna.

– Eik, eik tu, mėnuli, tinginio panti, tu ir nuplikai iš to tingėjimo. Eik sau, užsidaryk ir murksok. Pamatysi, Jonuk, nueis dabar ten ir miegos.

– Gerai, atsiprašau, nebetrukdysiu.

– Čia dabar? – nustemba Jonas. – Pabūk.

– Eik pasivaikščioti. Jei norėsi, užeik paskui, – sako tylėliau.

– Paragauk mano vyno, – prašo motina.

Jonas įsipila skaidraus ir sunkaus aviečių vyno, tarsi kirtimų kaitra būtų nusileidus į kambarį, žiūri į motiną, jos suskeldėjusias ir pajuodusias rankas, į plaukus, jau visai žilus, jau net ne širmus, prisimena storas motinos kasas dar prieš gerą laikelį – prieš dešimt, penkiolika, o tai ir daugiau metų – jos ateina su pačiais pirmaisiais prisiminimais, ir avietynai, pievos, saulei tik tenkant, nuovargis ir saulės migla tarp kalvų.

– Už tavo sveikatą, mamuk.

Motina pažiūri į jį nustebus.

Svaigulys

Ne, negerai, antrosios nereikėjo gerti. Kam tas apsvaigimas, kai ir taip visko gana, tik eik.

Ir Jonas eina. Tiesiai per suartą lauką ir dirvoną – pakalnėn ir į kalnelį – eina miškelio link. Keisti čia tie miškeliai, ant kalvų viršūnių pušynai

kaip melsvos kepurės nuo pat sodybos iki horizonto, užstodamos viena kitą, bet jei palypėtum kur aukščiau, tikrai kaip kepurės atrodytų. Nuo senų laikų, matyt, taip, pušys ir eglės jau senos, tiesa, ne jų, o mūsų amžiaus mastu, pušims tai pats brandumas – stūkso kuplios ir ramios, saulės visada kiek nori gėrusios: žmonėms reikėjo medžio ir kirto, bet neplynai, pasirinkdami, ir tos, kurios liko, kerojo užvirtusios. Dabar prie aptręšusių kelmų stiegiasi jaunuomenė, pamaina, kai ateis laikas, liauna ir ištįsus, betgi medžio dabar mažiau reikia, žmonės kūrena durpe ir valdiško miško atliekom, užtat ir liaunas tas jaunimas šviesiam pamišky, bet ten, kur kalva nejudinta nuo karo ir pokario metų, nuo kolektyvizacijos meto, jauni pušynėliai jau ne kepurės, o tikras žalias siautulys – gyvasties išveržti ir stiebai, ir šakos, ir spygliai, žemės ir dangaus troškimas. Gerai daro pušynams tuos kalnelius užleisdami, galvoja Jonas. Naudos iš jų nedaug, trečią grūdą gal ir surinktum, o miško žemei niekada nebus per daug. Tręšk, melioruok, drėkink labiausiai tam tinkamus plotus, kol kas ir jų dar gana, ilgai dar bus gana, o žvyrą, smėlį, skardžius, visą tą ne tiek grūdą, kiek prakaitą mėgstantį plotą atiduok miškams – tegul klesti, tegul ošia ir puošia. Yra kur atsikvėpti, pabūti, pagalvoti ir pakilti.

Ir sugrįžti. Miškas – pastoviausia gamtos dalis. Gal tik kalnai pastovesni. Miškas auga lėčiau už žmogų, ir jei tik tavo paties valia neišguldys jo, jis jau ir amžinas tau. Ar ne iš čia ta miško galia, tas jo paslaptingas traukimas, liūdesys ir džiaugsmas kartu. Tas pastovumo svaigulys.

Daug kas jau ne taip, kaip pernai, kaip šiemet žiemą. Juozas traktorium visą šlaitą nurėžė – pasitvarkė keliuką, patogiau bus parvažiuoti. Neseniai, matyt, prieš kelias dienas, dar su pavasario drėgme velėnos pūpso, šlapiais liežuviais plyšusios. Ką gi, kelelis buvo siauras, ratais, ne vikšrais Juozo tėvo palei ilgą kalvą išrėžtas per slėnelį ir kito kalnelio keterą. Seniau jis skyrė lauką nuo miškelio, dabar, kai sūnus traktorium važinėja, pušys abipus žaliuoja – iš dešinės virš galvų pakibusios, iš kairės – ranka paglostomos. Ilgai tas Juozo tėvuko skrebentas žvirgždynas kiečiais ir miško dobiliukais dangstėsi, piemengaliai būdami čia pernykštę žolę pavasariais svilinom, mažus kiškiukus gaudėm. Tupi kamuolėlis, ausytės prispaustos, galvytę prie pirštų priplojęs, nė krust, tik drėgnas nosies galiukas kruta kvėpuojant.

Kokie seni laikai, seni keisti laikai, geri ir baisūs laikai, ir nesuprasi, nei kuo jie geri, nei kuo jie baisūs. Praėję laikai. Buvę ir dingę. Esami, tik

tarsi po vandeniu tylu, viskas perregima ir skaidru, žaluma spindi nuo žemės iki dangaus, viskas šviečia viena žalsva šviesa, o kas priartėja taip, kad pasidaro tikriau už tikriausią realybę, tai kalba be žodžių. Žiūri drėgnom juodom akim ir išnyksta, palikdami nesuprantamą tuštumą ir norą kažko griebtis, užsimiršti daiktuose, veiksmuose, pasiekti krantą, kur ošia medžiai. Arba tyli.

Seni laikai, Jonai, tokie seni, kaip sapnai, kuriuos sapnavo čia atklydę žmonės, būsimieji tavo protėviai. Žali sapnai, medžių ir žolės šviesa, girios ir pievos jų jau nepaleis ne tik dėl to, kad toliau eiti nėra kur. Miglota tų kraštų žaluma nuo šiol skirta jiems visam laikui, nesvarbu, kiek jis tęsis ir ką išvys jų vaikų akys, kokie bus jų darbai, dėl ko jie džiaugsis ir liūdės, ką sapnuos ir ką prisimins, net jeigu kalnus, ir jie nuo šiol bus žali, o amžinasis pastovumo troškimas oš giriose ir miškuose, o kur nors Ūlos pakrantėse pajusi, kad tai net ne sapnas, kad tuose saulėtuose slėniuose dar nuo ledynmečio slankioja nematomų, ledo skaidrumo žuvų šešėliai.

O dabar, Jonuk, bėgte į tą slėnį! Pravėdink galvą!

Eik šalin. Eik šalin ir patylėk. Esi protingas, bet dar protingesnis, kai tyli. Aš pats gerai žinau… O tarp kitko… palauk! Palauk, palauk! Pasižiūrėk į aną slėnį, ne šitą, kur miškelis, aną, kur pieva. Matai, čia jau numelioruota, sėklinių žolių laukas. Kur kanalas, anksčiau tekėjo upelis. Mes ten gaudėm „kilbukus“. Būdavo ir lydekų, atplaukdavo iš Dubysos per pavasario potvynius neršti. Kitos ir likdavo duburiuose. Buvo tokie dideli dumblėti duburiai. Palei visą upelį augo juodalksniai ir karklai. Tokia medžių pynė per visą pievos vidurį vingiavo. Iš kraštų, ant kalnelių miškai. Taip ir stovi akyse, ir man jau kažin ko trūksta. Tuštoka ta pieva, išgrandyta kažin kokia. Sentimentai? Galbūt. Bet ar negalima būtų patupdyti čia vieną kitą kupetą ties vienu kanalo posūkiu, ties kitu. Ties vienu, sakysim, pasodinti juodalksnių kuokštą, ties kitu – žilvičių ar gluosnių. Jau ir yra akiai kur užkliūt. Ir gyvuliui pasislėpt nuo saulės, lietaus.

Imk ir pasodink, Joneli, trumpa kalba. Niekas neprieštaraus, netrukdys.

Ne tik čia, svarsto Jonas, kodėl gi tik čia! Čia dar tie miškai aplink, čia dar nieko. O tu pasižiūrėk, kaip atrodo kultūrinės pievos kur nors lygumose. Žolė, aišku, graži, bet graži kitaip nei natūraliose pievose. Aš noriu pasakyt, kad tos pievos kažin kokios nykios, supranti, sočios ir šaltos. O prismaigstyk tuos laukus medžių – ar nebus kitaip? Ypač rudenį, kai spalvos išblėsta. Krūmai senose pievose, a, ilga kalba, bet čia juk galim daryt, ką

norim! Išgražint, išpuošt kaip kokiom puokštėm. Supranti? Ir naujoviška, kitaip, bet ir gražumas! Supranti? O tie medžiai nė kiek netrukdytų – sodink juos ten, kur netrukdo, kur nori, kur patogiausia!

Valandėlę pastovi Jonas išsižiojęs, pamažu žirglioja žemyn į slėnį, kuriame auga miškas, o paskui puola bėgti, dangstydamas akis nuo šakų. Dar ir į kitą kalnelį skuodžia, tik apie vidurį pavargsta ir ima lipti, rankomis atsiremdamas į kelius.

Taip, o kas šito imsis?

Melioratoriai, sako, dar neturi tam reikalui lėšų. Dar geras laiko tarpas praeis, kol ir apželdinimui jų bus paskirta. Aišku, to reikia siekti.

O jei padėtų moksleiviai? Ar negalėtų? Tuoj pat, net melioratorių nelaukdami. Galėtų, žinoma, ir kolūkiečiai talkomis, inteligentai, bet jie jau matė gyvenimo, jiems tai ne taip svarbu. Moksleiviai! Užteks jiems kapstytis po mokyklos daržą! Tegul išeina į laukus, kur platesnio žvilgsnio ir didesnio suvokimo reikia, tegul pajunta nuo mažų dienų, kad ir šita žemė yra jų. Mokytojų pareiga bus padėti, išaiškinti ir pamokyti, kad būtų taip, kaip reikia: ir patogu, ir gražu. Dar geriau, jei rajono architektas padėtų. Reikės kada su kuriuo nors pakalbėti. Ir apie kraštovaizdininką rajone reikia kalbėti – jeigu viską darom išmanydami, tai ir čia turime remtis mokslu: kur ir kas praktiškiau, kokie medžių deriniai ir taip toliau, ir taip toliau. Pasodins mažas žmogelis medį, iš karto gal nepajus, bet medžiui augant ir laikui bėgant vis labiau aiškės, kad ta vieta jam nesvetima. Kitas gal per visą gyvenimą daugiau neturės progos medžio pasodinti, bet jau trokš, nes atsimins. Taip, o iš kur medžių? Reikia rūpintis daigynais, medelynais. Ilga kalba, maža nauda, miestams žalumos lig valiai neišauga. O kam gi miškai? Apeis, aplėks berneliai, gražiausius jaunuoliukus išrinks, iškas be jokios skriaudos miškui, o čia turtu pavers. Arba gluosnio šaką nurėš kur, palei vandenį įbes – tegul auga! Apskritai, gluosniai čia ypač pageidautini būtų, nyksta jie: kelius platina – gluosnį verčia, pievą sausina – vėl gluosnį rauna. Net atskirą straipsnį galima būtų rašyti.

Valio, Jonai, valio, tu jau šį tą turi, jau nedykom rankom grįši namo! Krimstis, graužtis ir keiktis, braukyti ir vėl rašyti, prakeikti ir vėl susikaupti, bėgt ir vėl sugrįžti. Bet apybraiža bus! Dabar jau tikrai bus!

Gana. Džiūgaut gana, jos dar nė pradžios nematyti. Ne, kodėl, pradžia yra, ne tiek pradžia, kiek išeities taškas. Tai, ką galvojai traukiny. Apie šeimininkišką požiūrį, jo prasmę ir technologiją. Čia irgi vienas iš technologijos

dalykų, vienas to šeimininkiško požiūrio realizavimo baras. O jų reikia atrasti daugiau, kad išryškėtų kvapą gniaužiantis vaizdas – taip jauku ir gražu šitoj žemėj!

Taip tai taip, bet ne visiems viskas gali atrodyti taip aišku, kaip man. Sakysim, ar sutiks mokytojai, švietimo skyriai, ministerija ir taip toliau, kad mokiniai būtų apkrauti dar ir tokiu darbu? Gal ir ne. Bet tai priklausys ir nuo manęs – jei įrodysiu, kad mokinukas čia gali išmokti ir pajausti kur kas daugiau, nei tik tame savo mokyklos daržely. Kodėl nepravesti kelių gamtos pamokų lauke ir praktiškai nesusipažinti su vietos augmenija, kartu ją tvarkyti, keisti, mokantis ją turtinti ir puoselėti, kaip ir visą gyvenimą! Ar reikia įrodinėti, kad medį pasodinęs žmogus bus turtingesnis, geresnis, kūrybiškesnis? Ateities žmogus gyvena jau dabar. O jei ministerijos planuose nėra numatytos tokios mokymo ir auklėjimo priemonės kaip medžių sodinimas melioruotose pievose, tai būtina tuoj numatyti – atsirado tokios pievos, toks poreikis, tokios auklėjimo galimybės ir reikia jas išnaudoti. Planai tėra štrichai, ir jeigu jų nuolat netikrinsi ir nekeisi, jie gali tapti tikru stabdžiu. Tavo pareiga parodyti, kad šiuo atveju taip ir yra.

Pirmyn, Joni, tu man patinki!

O tu man nė kiek! Tavo ironija sugižus. Aš kalbu apie svarbius dalykus, apie gyvenimo prasmę, o tu kekšiškai markstais. Čia visa esmė. Žmogus gali būt laimingas tada, kai priima ir sau naudinga linkme tvarko visas naujas aplinkybes. Tą gali padaryti tik stiprus ir kūrybingas žmogus. Gali keiktis, širsti, muštis, rietis, bet padaryti. Kai padarys, matys, kad ir keikdamasis buvo laimingas. Ir dar stipresnis pasidaręs sutiks visa kita, kas jau ateina. Tik taip, drauguži, tik taip. Kito kelio nėra. Yra tik ėjimas kenčiant, nugalint ir džiaugiantis.

Vardan ko?

Vardan žmogiškumo, žmogau.

Tada tyliu.

Tyli ir Jonas. Ką jis mąsto, pasakyt nesunku – apie žmogiškumą. Ant žmogiškumo visa gražiai sliuogianti grandinė užkliūva ir konvulsyviai trūkčioja. Tąsyk, traukiny, nuo to klausimo jis išsisuko, prisidengęs šviesaus atminimo senelio Aristotelio loginiu paradoksu. Bet vieną kartą atsakyti vis tiek reikės!

Reikės! Ir atsakysiu! Galbūt kaip tik to aš ir ieškau?

Ieškok, Jonai, ieškok. Bene bus taip, kad tik ieškojimas…

Ar tu žmogus, klausia Jonas. Jei žmogus, tai pasitrauk ir netrukdyk man dirbti.

Dirbk, Jonai, dirbk. Aš tau galiu tik palinkėti sėkmės. Viskas, kas paties protu atrasta… Gerai, tyliu.

Taip, miškas taip pat kinta, ir ne tik dėl to, kad pats save keičia – dabar tas pušynas kur kas mažesnis, tamsesnis ir tankesnis, bet liks jis visada toks, koks buvo tada, ir pagal aną, o ne šį vaizdą spręsi ir apie jį, ir apie save. Žinoma, tam, kuris tokį jį pirmą kartą išvys… Bet vis tiek ir šiame tu matai aną, atpažįsti be didelių pastangų, taigi ir tam, kuris jį tokį išvys, bus dalelė tavojo miško – ir ta pati aikštė, ir samanų drėgnumas, skruzdėlynai, tankumyne krankianti varna, ir saulės spinduliai pro šakas, ir tas pats sodrus žalumas.

O lauko tokio jau nepamatys. Neuogaus, nerinks pačių ankstyviausių žemuogių, nes to skardžio nebėr, tik iškilimas, dobiliena ant apvalaus kalniuko, kuris kažkada skardžiu krito į lomą. Tada aš irgi galvojau, taip, jau augesnis, kai apie agronomiją jau šį tą supratau, ne tik apie žemuoges, kad tokius skardžius reikia nuversti, laukais paversti. Mano mintys tapo tikrove, tai kodėl dabar toji tikrovė tau kelia liūdesį, draugeli! Ar čia ne tas pats senosios panelės mokytojos atvejis, tik iš kitos pusės? Sveiku protu turi pripažinti, kad yra taip, kaip turi būti. Jei vietoj tų buvusių rėželių dabar dobiliena turi būti, jei traktorium tą skardelį nuversti vieni juokai, o nuvertus čia patogiau šeimininkauti, tai kodėl jį palikti? Kad žemuogės čia anksčiau išsirpsta? Juokai, berniuk, patys tikriausi sentimentai! Žemuogių ir taip visur daug, o čia tau nei gamtos, nei istorijos paminklas koks – gal tik tau. Mokykis neklysti, mokykis neklysti, kiekvieną minutę mokykis! Jeigu visą žemę dobiliena verstume, kita kalba būtų, dabar gi visko lieka užtektinai…

Taip, lieka, sutinka Jonas, bet turim tikrai žinoti, kad lieka. Čia jau ne sentimentai. Turim žinoti, kad lieka kas šitą pakeičia. Tai, taip sakant, principinė pozicija. Tai irgi pravartu prisiminti, įsidėmėk.

O štai ir pievos. Tavo dėmesio objektas. Žiūrėk į jas ir galvok, kaip gali galvoti pagal tai, ką jau atradai. Atidžiai galvok, be sentimentų ir be skrupulų – moksliškai.

Ką čia galvoti, trumpa kalba – pievas reikia melioruoti. Kalba gali būti tik apie tai, kaip melioruoti.

Graži ta pieva, nors nyki, bet savotiškai graži. Kad ir dabar vakarėjančioj saulėj. Esama čia kažin ko šiaurietiškai skurdaus ir kartu patrauklaus, gal tas aplinkinių miškų vešlumas ir ta žliuki samanota dykynė, tas kontrastas

ir yra pats patrauklumas – šiaip ar taip, čia nesijauti nei prislėgtas, nei svetimas, kad ir tuštoka čia, bet nepakerta valios, neverčia tiktai stebėtis, viską priimi kaip sava, viskas telpa tavy, ir tu čia gamtos šeimininkas, o ne ji tau.

Kažin, ar melioruos tik didžiąją daubą, tą šlapią lygumą, ar ir į ją įsiliejančias daubeles, slėniukus tarsi kokias įlankas? Žemė čia derli, o dar derlesnė juose, ten jau ne durpžemis, o gerai išsigulėjęs juodžemis, žolė ten mūru kiltų, ir dabar tuose užkaboriuose – visokiausios augmenijos rojus, arkliarūgštynės kaip varnalėšos išsikerojusios, viksvos kaip palmės, ką jau kalbėt apie krūmokšnius. Vasaros vakarais kyšo jie iš miglos kaip salos, ramybė, tyla, gali girdėti, kaip anoj pusėj, už gerų poros kilometrų, pradeda melžti karvę.

Įdomu, ką pirmininkas dėl šios vietos sprendžia? Jeigu tik tą didžiąją lomą ims, bus gražu ir naudinga, bet jeigu ir tas įlankėles išgramdys… Juo labiau kad, atrodo, tuose miškuose vasarnamius tikrai statys. Kaip tose įlankėlėse tiktų tvenkiniai! Ir vanduo, ir žuvis, ir paukščiai po langais. Ančių bemat prisiveistų.

Tuščias darbas taip samprotauti! Ryt paklausi ir žinosi. Beje, parėjus reikėtų paskambinti pirmininkui ir susitarti dėl susitikimo.

Taip, tuščias darbas spėlioti, pasikalbėsiu – ir bus matyt, ką galvoja pirmininkas, kokios problemos jam rūpi, ką jis savo darbuose mato ir ko ne, o tada jau galėsiu spręsti, kaip racionaliai, atsižvelgiant į viską – ekonomiką, žemdirbystės kultūrą, gamtos estetinį vaizdą, tradicinius mūsų gamtos bruožus ir panašiai – tvarkomas šitas žemės kampas. O pagal jį ir jo pertvarkytojus drąsiai galima spręsti ir apie kitus: sąlygos ir galios visur daugiau ar mažiau tos pačios. Kas bus ne taip, kas kitur jau daroma, išryškins kiti, tam ir yra spauda, mūsų meto sužinojimo, patarimų, patikslinimo priemonė. Tarkimės, galvokim, spręskim, darykim ir vėl galvokim. Tik taip!

Vis dėlto man šauniai pasisekė, džiūgauja Jonas. Šauniai! Pati melioracijos pradžia, dar tik planai, vietos gerai pažįstamos, taigi pats savo kailiu galėsiu patirti psichologinį pasikeitimo efektą – tai labai svarbu ir reikšminga, – galėsiu geriau suprasti kitus, tai labai svarbu žurnalistui, o svarbiausia – gal ir praktiškai kuo nors galėsiu prisidėti. Pavyzdžiui, iškelsiu tą mintį apie tvenkinius, gal pasirodys priimtina!

Jonas, sklidinas ramybės, kaip tikras šeimininkas žingsniuoja namo – pro pušynėlį, pro kalnelį, ant kurio karo metais stovėjo priešlėktuvinis pabūklas. Čia dar ir dabar pačioj jo viršūnėj kaip keptuvė drybso apkasas su

tranšėjomis žemyn: pro pušis, pro senojo kaimo griuvėsius, didelius pamatų akmenis, kurie per dieną taip įšyla, kad vakare pėdom net jauti tą šilumą, pro seną dar ano kaimo laikų slyvyną – per visą tą žalią klonį, jaunos žolės ir šylančios žemės kvapą, kurie dabar jo nei džiugina, nei stebina, tik yra ir turi būti. Jonas dabar įsivaizduoja, kaip ta vieta ten, paplentės miškeliuose, atrodytų su tvenkiniais, vasarnamiais, vešlia kultūrine pieva, bitynu anoj miškelio pusėj ir žemuogynais didžiojo miško skardžiuose.

Senoj obely švilpauja varnėnas, darbo jam dar nedaug, gali palydėti saulę. Jonas irgi sušvilpia ir pro „paradines duris“ eina į raštinę pas tėvą.

Tėvas pakelia galvą ir žiūri nesusigaudydamas: jis snaudė… Ne, ne, ne miegojo – skaitė laikraštį.

Jonas atsisėda ant suolo. Virš galvos – plakatai, agituojantys kovoti su snukio ir nagų liga, kerpančiąja dedervine ir gyvulių pasiutlige.

– Tai tu toks smarkus? – stebisi tėvas. – Tikras mamos vaikas.

Ne, ne, jis nesijuokia, tik šiaip…

– Jeigu kas organizuotų medelių sodinimo talką, sakykim, apylinkės taryba, – iš tolo pradeda, – ar eitum?

– Kol kas, berneli, man nelabai aišku…

– … į apylinkės inteligentų talką gyvenvietei apželdinti. Ne tik gyvenvietei – pakelėms, numelioruotoms pievoms. Ar prisidėtum?

– Kodėl ne?

– O tu, kaip deputatas, ar negalėtum pasiūlyt, iškelti tokią gražią iniciatyvą?

– Kam man ta garbė, – patylėjęs sako tėvas. – Kam, vaikutėli, aš turiu žmones erzinti? Dėl savo tiesioginio darbo kiek nemalonumų sulaukiu, o čia dar… Parašyk, kodėl pats negali parašyti? Mes apsvarstysim, pritarsim!

Tėvas žiūri į jį ir šypsosi, o Jonas, ko gero, pirmąsyk nesupranta, rimtai ar šiaip sau, juokaudamas, tėvas kalba.

Pirtis

– Eik, tėvai, ateina tas, – iškiša galvą pro durų tarpą motina. – Nenoriu, kad po virtuvę landžiotų.

„Tas“ yra jaunasis Jovaiša. Eina jis pamažu, sunkiai nešdamas apvalų pilvuką, visas palinkęs į kalną, giliai susimąstęs. Jis nori pakviesti daktarą į pirtį.

– Gal į pirtį kvies? – spėja senasis daktaras. – Mačiau, dūmelis rūko.

Jaunasis Jovaiša tikrai nori senąjį daktarą pakviesti į pirtį. Sakys: pasikaitinsim, pasivanosim, midaus paragausim, pakalbėsim. Mano pirtelė gera, daktare, pamatysi, kokį bosą šaltam vandeniui įtaisiau – atsuki čiaupą ir leidi, visai kaip mieste. Pirtis – didžiausias malonumas, aš be pirties negaliu! Gerai išsiperi – kaip iš naujo atgimsti. Ir pakalbėti yra apie ką.

Labas, labas iš tolo labinasi kaimynai, o virš jų, vakarėjančioj saulėj, žiba senõs, nuo vėjų į rytus palinkusios obels lapukai. Seni kaimynai po sena, visą amžių, dar nuo baudžiavos laikų, ant molio kalno išvargusia obelim… Kokios bėdos veja kaimyną? Kodėl bėdos, daktare? Taip jau įpratau, kad pas mane tik su bėdom. Ne, daktare, šį sykį aš ne su bėdom. Į pirtį noriu pakviesti.

– Į pirtį? – perklausia daktaras. – Mačiau, kad dūmelis rūko.

– Taigi iškūrenom. Labas, – dar kartą sveikinasi kaimynai ir spaudžia vienas kitam rankas. – Gal, sakau, daktare, turėsi noro išsiperti?

– Geras dalykas, geras, – sutinka daktaras. – Gerai būtų savo reumatą pakaitinti.

– Gal ir ponia norės, tegul ateina, kai tamsta pareisit. Bus tik mano motinėlė, moterų šįkart nedaug.

– Gal ir norės, ačiū, pasakysiu. O aš – nežinau. Gal kartais sūnus norės…

– Ar sūnus yra grįžęs? Mačiau, vaikščiojo po pušynus, abejojau – tas ar ne tas. Būtinai, būtinai, miesto žmogui tokie dalykai naujiena. Žinoma, miesto dušų su manaisiais nesulyginsi, bet ir aš šiokių tokių naujovių turiu. Pamatysit, visai kaip mieste: tokį baką įtaisiau, čiaupą atsuki ir leidi šaltą vandenį. Įtaisysiu dar tokį sietelį, užmausi – ir dušas.

– Tamsta, žinau, esi didelis meistras.

– Toks ten ir meistras, bet kai galvoji, tai sugalvoji. Aš be pirties negaliu – išsikaitini, išsiperi, tai kaip iš naujo užgimsti. Ilgai nelaukit, daktare, viskas jau paruošta, aš einu įleisti midaus.

– Ačiū, kaimyne, ačiū, tik kad mano kaulai jau jūsų šilumos nebeišlaikys. Gal sūnus…

– Ką čia, daktare, ką čia, dar mus nuo plautų nuvysit!

– Ką tas kiaulė sakė, – teiraujasi motina.

– Kodėl kiaulė? Žmogus kaip žmogus, į pirtį kvietė.

– Kad pakvietė į pirtį, tai jau ir žmogus! Jeigu jis žmogus, tai tegul nesitaiko į mano pievą. Žinau aš jį! Pasikviesiu, midučiu pavaišinsiu, kaipgi

paskui pyksi ant tokio gero kaimyno. Žinau aš, ko jis nori, visą tą uodegą nori išprašyt ir dobilais apsėti. Irgi tvarkytojas! Bitininkas! Negaus! Taip ir pasakyk! Jeigu tu nepasirūpinsi, aš pati sutvarkysiu. Eisiu, kur tik reikės!

– Sakė, kad po vyrų į pirtį eis moterys. Bus viena senoji, tai kad nori, nueik.

– Ačiū! Tegul savim pasirūpina! Man gerai ir miestelio pirty.

– Kur tau nebus gerai! Tau ten gerai, kur tavo kompanija.

– O tau tai niekur negerai. Eik, imk rankšluostį ir eik. Išsiprausk bent kartą per mėnesį. Visas jau kaip ta tavo Antosė tvartu smirdi. Jonuk, tu eisi?

– O kaipgi!

– Matai, vaikeli, kokia tavo motina, dabar pats matai. Kaip su ja amžių baigsiu – nežinau.

Jie eina pakluonėm, pro kūdrą su dviem didžiulėm gluosnių kupetom, vanduo jau tamsus, o gluosnių viršūnės šviečia saulėj, tylu, tik girdėti, kaip tuose žydinčiuose gluosniuose dūzgena pavėlavusios bitės. Ilgi šešėliai drykso pievoj, kaimynų trobų šešėliuos jau tvenkiasi drėgna vėsa.

Eina tylėdami, ką kalbėsi – viskas jau pasakyta, abu po pažastim nešasi didelius emaliuotus dubenis su įdėtais švariais pūkuotais rankšluosčiais ir muilo gabaliukais muilinėse. Jos įsuktos į rankšluosčius, o tie rankšluosčiai, kad neiškristų, prispausti alkūnėmis. Ką kalbėti, viskas aišku! Tokį vakarą, saulėlydžio metą, kažkur galupievy kurkiant varlėms ir taip jau visko gana. Viskas čia taip pat, kaip pernai pavasarį, užpernai, prieš penkerius ar dešimtį metų.

– Atsimeni, kaip pykai, kai aš buvau nukirtęs tuos gluosnius, – klausia Jonas.

Tėvas stabteli, pažiūri galvą užvertęs ir šypsodamas eina toliau.

– Dabar vėl kaip buvę. Kiek metų jau pradėjo?

– Daugiau nei dešimt. Dvylika, gal trylika.

– Gerai, kad ir nukirtai. Anie jau buvo apstoję augti. Tik labai tuščia pakalnė buvo kelerius metus.

– Tada aš ir pajutau, kad medis kažin ką reiškia, – prisimena Jonas.

Daug ką tu nuo to laiko pajutai ir supratai – ir ką dar anksčiau buvai pajutęs, tik dėmesio neatkreipęs, šiaip nešeisi nė nežinodamas, kad kada nors ir ten ieškosi savęs, kai ateis laikas klausti, kas esi ir kur eini, ko nori ir ką turi daryti. Taip mes visi kuriam save – į tą kasdienybės medui iš tėvų gautą indą, į jų psichinę struktūrą kartojantį kūną suimdami visus mums tenkančios aplinkos įvykius, spalvas, kvapus, išgyvenimus,

pokalbius, mintis, sapnus, nusivylimus, svajones. Viską surenkame, sugeriame, ir net tai, kas nejučiomis „įkrito“ į tavo sąmonę, nuo šiol bus tavojo „aš“ dalis, tavo dvasinis pasaulis, kuriam tu tik tiek turėsi galios, kad protu norėsi būti kitoks. Kai dar ir dar kartą pamatysi vis dėlto nesantis kitoks, ateis pats svarbiausias metas suvokti, kad tik tą buvusią kasdienybę pripažindamas gali norėti būti kitoks, kad niekur nuo jos nepabėgsi, kaip nepabėgsi iš savo kūno, tebūnie jis klišas, liesas ar kuprotas, mažulytis ar gigantiškas. Ir dar ateis metas, kuomet suprasi, kad ne būti kitokiu, o norėti būti kitokiu yra tavo buvimo dalia. Arba – būti tokiu, koks esi. Kai jau apsensi ir nei tavo paties, nei pasaulio netobulumai ne taip skaudins tavo emocijas, kai šiek tiek pavargsi, atrasi, kad be galimybės nuolat klausinėti save ir aplinkinius yra ir kitokių malonumų.

Pavyzdžiui, pirtis?

Taip, ir pirtis.

Kažin kas labai sava, ar ne?

Sava? Tikra! Tiek tikra, kad aš jokiu būdu nenoriu, kad to nebūtų – nei dabar, nei ateity. Tikra nuo pradžios iki galo – pakvietimas tegul ir iš pareigos, bet iš kaimyniškos pareigos, iš bičiulystės, kokia ji yra. Tas ėjimas per pievas saulei leidžiantis, per visą savo buvusį pasaulį, gerokai sumažėjusį, bet tokį pat, kad net nejauku, ir jau nė kiek neabejoji – jis liks tau visam laikui, net tada, kai jo nebebus, liks tas atšutusių vantų ir įkaitusio sauso medžio kvapas, kur ir šienapjūtė, ir balzgani žiemos rytai, jaukiai treškant ugniai ir garuojant išvirusioms bulvėms, net šeimos santarvė, ir su niekuo nesumaišomas kaimo pirties kvapas ir tas malonumas, kai iškaitęs apsirengi švariais marškiniais ir išeini į vėsų orą. Ne, brolau, tai ne tik sava, tai tikra, kaip ir tu pats. Šit kur visa gudrybė! Tie čiaupai, bakai, dušai buvę nebuvę, dar geriau, kad nebūtų…

Nenorėk kažin ko, čia tau pirtis, ne muziejus!

Aš suprantu ir nieko nesakau. Tegul būna, žmogus tvarkosi, kaip jam patogiau, kaip jis išmano patogumą, o dėl muziejaus – tai labai blogai, kad nėra tokio muziejaus. Kada nors bus, nemanyk. Galvoji – trūktų norinčių tokiam muziejuje pabūti, nors iš tolo pajust, kaip lepinosi senoliai? Džiaukimės, kad mes dar ne muziejuj, dar gyvoj pirty pasiteliuškuosim. Ana va Jovaiša jau ir midų tįsia.

Ką gi, paragausim, tokios gėrybės savo amžiuj dar nesu bandęs, ir žmogelis toks patenkintas, net šviečia.

– Į jūsų sveikatą, daktare, – sako čia pat, sodo gale, papievy, prie pirties, vėstančioj dienoj, ir išgeria. Pagalvoja, kritiškai vertindamas skanumą, pripila mažą molinę stiklinėlę ir trumpa apvalia rankute tiesia senajam daktarui.

– Pabandysim jūsų meno, – šypsosi daktaras. – Į sveikatą, sūnau.

Ir geria. Pamažu, lėtai, reikšdamas vis didesnį susidomėjimą, ir giria:

– Tikras meistras tamsta besąs. Ir iš ko išmokai?

– Mokiausi, mokiausi, – kuklinasi Jovaiša, pildamas Jonui: – Dar pažiūrėsim, ką žurnalistas pasakys. Gal ir parašyti bus apie ką.

– Tikrai kad yra apie ką, – sutinka Jonas, iš to skanumo minutėlę pagalvojęs: – Tikras meno kūrinys.

– Taip, – pritaria kaimynas taip suprasdamas kaimynų supratingumą, – aš irgi kaip meną vertinu. Tai dar po vieną, ant antros kojos!

– Gal gana, stiprus, – patrypčioja daktaras vis pažvalgydamas į saulę, jau į mišką panirusią, į pirtelę dar sklidiną sausos kaitros.

– Ką čia, daktare, iš vienos skonio nė nepajusi. Parodysiu jums savo fabriką, laiko yra. Pasidėkit viską priepirty, čia ir tą lašą paliksim, ir einam, žurnalistui bus įdomu.

– Teisybė, – sutinka Jonas. Jam iš tiesų smalsu, toks įdomus žmogus – liaudies menininkas, griežėjas, skulptorius, bitininkas, midudaris, bičiulių palikuonis, paskutinis „mohikanas“, visą pokarį šmugeliavęs senais skudurais, namais, gyvuliais ir dar velniai žino kuo, sugrįžęs į karštančių tėvų kampą, įsitaisęs didžiulį bityną ir vėl rezgantis planus, kuriuose telpa viskas. O tas viskas yra jo prigimtis, biografija, žemės tradicijos, jo daliai tekusi istorija. Tai jau ne tipiškas liaudies menininkas, ne Svirskis, Riauba ar Šepka, atsiskyrėlis ir atsidavėlis – ir vis dėlto.

Tikrai, ko gero, būtų įdomu apie jį parašyti!

– Einam, – kviečia kaimynas ir drožia pats pirmas, skuba, lėkte lekia – taip nori viską aprodyti. – Bitynas, keturiasdešimt du kelmai, o ten, prie pirties, įtaisysiu tokį vasarnamį, bičių šėryklą, galėsit paskui pamatyti, jau medžiaga suvežta, viskas iš taros dėžučių, bet turėtų gražiai atrodyti – nudažysiu, gėlių pasodinsiu, bus gražu, po poros metų pamatysit. Čia, prašom, čia, į rūsį.

Rūsys iškastas kalno šlaite, storos gelžbetonio sienos, dvelkia šalta drėgme ir pelėsiais.

– Čia laikomos bulvės, visos kitos daržovės, nepavirskit. Štai čia mano fabrikas ir saugykla.

Ką čia suprasi – sandėlis kaip sandėlis, aibė butelių, įrankių, trenkia vašku – ir tiek. Bet jeigu tai fabrikas, tai tebūnie fabrikas.

– Čia įtaisysiu poilsio kampelį. Tas girnų akmuo bus stalas, pastatysiu ant ąžuolinio stuobrio, kėdės irgi bus iš ąžuolo kelmų. Taigi. Turėtų būt malonu žiemą. Čia dar daug tvarkymo, dar gal židinį įrengsiu, iš geležies kaltą sietyną. O gal pabandom iš kitų butelių?

– Oi, ne, ne, – atsisako daktaras, – ne, mes juk vis tiek neįveiksim, pažiūrėjom, pasigrožėjom – ir gana.

Jonas tik tyli.

– Einam, dabar parodysiu vasaros namelį.

Jie ropšte ropščiasi į kalnelį, ant rūsio stogo, čia jau išlieti pamatai – tai ir bus tas vasaros namelis.

– Taip, čia bus vasaros namelis. Keturi ant keturių, aukštis aštuoni metrai, du aukštai, o viršuj veranda. Pirmam aukšte bus susitikimų kambarys, antram – bičių muziejus, iš trečio galėsit žvalgytis po apylinkes. Taip, o dabar prašom čia – matot tuos akmenis, aš juos parsivežiau iš melioruojamų pievų, kitus dar nužiūrėjau, kai melioruos, reikės prašyti traktorininkų čia atvežti. Ant šito, matot, jau kažkas iškalta. Tai bus galva. Didelė senio galva. Ji žiūrės į apylinkes. Dar didesnį akmenį pastatysiu žemiau, ant jo užkelsiu raganą su šluota, tai reikš, kad blogi žmonės pro čia nepraeis, mano ragana juos iš karto pažins ir nušluos! O nuo jos į vieną ir į kitą pusę taip pat bus akmenys, skulptūros iš akmens, tik dar nesugalvojau kokios. Taigi turėtų gražiai atrodyti viskas šalia to namelio, žiūrėjau nuo keliuko, bandžiau įsivaizduoti – gražiai derės.

– Didelius darbus tamsta esi užsimojęs, – lyg sau sako senasis daktaras. – Didelius.

– Darbai nesunkūs, nes malonūs, bet laiko dar praeis. O kada apsigraibysiu čia, pradėsiu rūpintis, kad draugija steigtų vasarnamį. Ne, ne čia – už kalno, prie tvenkinio, palei pušyną. Bufetą įtaisysiu, poilsio kambarius, draugijoj tam projektui pritaria. Turbūt girdėjot, kad šitos apylinkės turi didelę ateitį – visus tuos miškelius palei plentą perims kurortų valdyba, pristatys vasarnamių.

– Kada tai numatoma? – teiraujasi Jonas.

– Nežinau, turbūt dar negreit, koks penkmetis tikrai praeis.

– Tai nereikėtų tada tų pievų melioruoti. Bent pakraščių, tų lomelių. Ten labai tvenkiniai tiktų – koks peizažas būtų!

– Taip, vanduo čia labai tiktų. Bet pirmininkas užsigeidęs žemės. Jam reikia grūdų.

– Grūdų? Tose pievose augins javus? – nesusigaudo Jonas.

– Nežinau, man jis taip sakė.

– Tai jau nesąmonė. Ir ekonominė, ir estetinė.

– Dėl ekonominės nežinau, o dėl estetinės – tai kolūkiui nėra kada paisyti estetikos, – įsitikinęs bičiulis.

– Tai kas turi tuo rūpintis? – teiraujasi Jonas.

– Estetika kol kas dar pavienių žmonių reikalas. Kiek mes, va tokie, padarysim, tiek ir bus.

Matai kaip, bičiuli, žiūrėk tu man!

– Taip tai taip, – sutinka Jonas, – tai yra labai svarbu, bet be planingo persitvarkymo… Juk čia tik lopelis palyginti su tuo, kas yra kolūkio valioj.

– Žinoma, taip, bet aš džiaugiuos ir tą padaręs. Va šitam pievos lopely, iki gluosnių, tų mano senelio dar sodintų, ėjo tvora, tik kai vienkiemiams žemę dalino, tas ruožas pateko į Jūsų pirmtakų žemę, tai tam lopely, žinot, kokios žolės auga, gražu žiūrėti, tikras bičių rojus. Aš džiaugiuos, kad pavyko su pirmininku susitarti: melioruojant to lopelio nepalies, o kai permatuos arus, žadėjo man tą sklypuką įskaičiuoti. Daktaras, turbūt nepyksi, tamstai vis tiek kitur pievą duos.

– Ką čia pyksi, – sako daktaras, žiūrėdamas į tamsuojančius pušynus. – Jie tvarkosi ir mūsų nuomonės niekas neklausia.

– Taip, čia jie didelius pertvarkymus planuoja. Labai pasikeis mūsų apylinkė, bet gal ir į gera? Dabar pirmiausia ekonomiškai viską pertvarkys, o paskui ir estetiškai išgražins, – aiškina kaimynas, eidamas per sodo žolę šiek tiek atsilikęs nuo senojo daktaro. Jonas tyli ir seka paskui jųdviejų.

Taip jie žingsniuoja į pirtį, sklidiną palaimingos kaitros, modernizuotą pirtelę, prie kurios iš pietų, tarp gluosnių ir skardžio, pačioje saulės atokaitoje bus dar pristatyta bičių šėrykla. Jonas galvoja, kad tuoj nusirengs, užpils vandens ant aprūkusių akmenų ir… ak! Ir tik tada supranta, kad jokio ak nebus, kad jis visai nenori maudytis, kur kas mieliau jis dabar bristų per pievas, pasižvalgytų, dar kartą viską pergalvotų ir susivoktų. Taip, taip, viską reikėtų dar kartą mintyse perkratyti, padėti į savo vietas ir iškuopti…

Bet… Tebūnie – gal dar ką nors įdomaus išgirs.

Ir, pasiryžimo kupinas, čia pat, sode, nusitraukia savo mėgstamiausią minkštą ir šiltą megztinį.

Moterų likimai

1

Vis dėlto gerai, kad išsimaudžiau, galvoja Jonas. Tas midus buvo visai nebūtinas, tik galvą priteršė, bet dabar jau viskas praėjo, lengva, ramu, ir dienos nuovargis tik kojose tokiu salsvu sunkumu tūno. Užtat bus gera miegoti.

Tėvas kaip paprastai įeina tyliai ir atsargiai – gal sūnus ką skaito ar rašo, tada jis netrukdys. Sūnelis šį kartą drybso ant sofos, šalia pasidėjęs didžiulę seną porceliano peleninę, dar nuo vokiečių laikų, ir rūko.

– Jau snūduriuoji? – šypsosi tėvas. – O aš atėjau pasigirti: baigiau žinias. Kad ir alkoholikas, anot mamos, ir iškriošęs senis, bet su savo darbu dar susidoroju.

Dabar šypsosi ir Jonas – iš to jo naivaus kuklumo: raštinėje, stiklinėje spintoje, kabo vėliavėlė „Geriausiam rajono veterinarijos darbuotojui“.

– Kelinti metai vėliavėlę saugai? – truputį pašiepdamas klausia Jonas. Nesišaipydamas – rimtai, tik šypsodamasis, bet tėvui to gana.

– A! – moja jis ranka, – ne dėl vėliavėlės dirbu. Nusispjaut man į tą vėliavėlę, bet jeigu duoda, tai nėra kas geriau dirba. Nieko čia gero, jei jau man, seniui, reikia ją duoti. Visi vyrai kaip mūrai, akademijas baigę, o duoti nėra kam. Labutis labai protingas, labai darbštus vyras, pernai visi rodikliai buvo labai aukšti, bet paskutinį ketvirtį smuko ir susmuko. Susidėjo su tokia boba, kažin kokia mokytoja, šeimoj tuoj rietenos, vyras ėmė gert, baltos dienos nebematė, tai kur ten darbas. Staniulis su savo namu pražuvęs, tam vėl ne darbas galvoj. Tai tik Rekašius daugiau žiūri tarnybos reikalų, bet tam žmogui kažkodėl nesiseka. Pernai bruceliozę atrado, šiemet, sako, dviejose fermose dedervinė įsimetė. Gaila žmogaus, stengiasi, o vis kas nors išlenda. Man irgi bėdų užtenka, mudu abu panašūs, tokie nevykėliai, arklius dar laikom.

– Ar kiti – ne?

– O kam jiems to vargo. Jie pasiėmė motociklus.

– Tai ir tu pasiimk!

– Galėčiau ir pasiimt, tik ką su juo darysiu, nebent tau pasivažinėt būtų. Nebesimokysiu aš eismo taisyklių, visą amžių su kuineliu dardėjęs dardėsiu ir dar, kiek čia man liko. Su arkliuku geriau – pasikinkau ir važiuoju.

Visokiu oru ir visokiais keliukais išvažiuoju, o su motociklu tik ir žiūrėk. Pavasarį tai nė iš vietos. Žinoma, galima būtų skambinti pirmininkui, prašyt mašinos, sanitaras gali atvažiuoti ir nuvežti, bet man geriau, kad sugalvojęs tuoj galiu pats nuvažiuoti. Kol tik galėsiu, tol neatsisakysiu arkliuko.

– Visai senoviškai!

– Senoviškai, – geraširdiškai sutinka tėvas. Jis atsisėda prie stalo, užkelia koją ant kojos ir samprotauja: – senoviškai, bet man patogu. Be arkliuko aš nei tarnybos, nei namų ūkio darbų neapžiūrėčiau. Mamaitė vis verkšlena ir verkšlena – žiūrėk, kiti vienas du ir pabaigė darbus. O tu bulves visą savaitę sodini, daržą kone mėnesį ari. Kiti! Jei aš būčiau tie kiti, gal ir aš kitaip sukčiausi. Toks Jovaiša – juk niekas jam daugiau ir nerūpi, tik apie namus kapstytis. O man? Pradėjai arti ar kasti, atvažiavo kas – ar sanitaras, ar kas iš kaimo, ir lėk viską palikęs. Jei gimdymas ar kokia kita nelaimė, kaip nepadėsi žmogui – tas gyvulėlis jam juk didžiausias turtas. Taip ir vargsti. Be to, anoks aš čia darbininkas. Išari porą vagų ir ilsėkis. Ką aš daryčiau, kaip susitvarkyčiau arklį iš kolūkio dienai gavęs? Reikia matyt, kas esi ir kaip gali gyventi. O be to ūkelio, vien iš algos, mes nei patys būtume pragyvenę, nei jūsų į mokslus išleidę. Gal aš kiek ir perdedu, bet būtų kur kas sunkiau ėję. Tarnyba! Tu su ta savo tarnyba seniai būtum šunis lodęs, – pamėgdžioja jis motiną. Ir atsako: – nelodžiau aš jų, kai vien iš jos gyvenau, nelodau ir šiandien. Reikia tik suprasti, kas ir kaip. Aš juk todėl tokią specialybę pasirinkau, kad tokį darbą norėjau dirbti, o jeigu dar turiu ir bulves sodinti, tai nereiškia, kad aš turiu savo specialybę išduoti. Ji man buvo ir bus už viską svarbesnė! O jei veterinorius tau nepatiko, galėjai pasiieškot kito, kokio policininko ar mokytojo.

Jonas kvatoja:

– Ar sukosi apie ją ir koks policininkas?

– Buvo toks suskis. – Tėvas stengiasi vaizduoti rimtą, bet vienas ūsas vis tiek persikreipia. – „Panele Elyte, panele Elyte!“ Kažin kur šiandien būtų ta panelė Elytė!

Sena byla, galvoja Jonas. Tėvas tai žino:

– Taip, vaikutėli, viskas turi būt savo vietoj. O kad taip būtų, reikia gyventi galvojant. Ir Elytė bus patenkinta, bent sulig laiko. Ar tik ne ji pareina?

Taip, motina jau skreba priemenėj.

– Gerai, eisiu, dar karvytė nemelžta. Mamaitė vėl sakys, kad tinginiauju. Matai, – atsigrįžta nuo durų, – o ji dar sako, kad jai bloga gyventi. Aš jai

ir duoną uždirbu, ir karvę pamelžiu… – Motina jau eina virtuvėn, ir tėvas berniokiškai šmurkšteli į raštinę – bus žinias pildęs…

– Fui, fui, kad prisirūkęs, – mojuoja rankom motina. – Turbūt jau išalkai? Užtrukau, atleisk, vaikeli, žinai tą senę – kai pradės rypuot, tai ir užmiršta, ką daro. Senis Jovaiša jau nesikelia, turbūt nebeilgai gyvens, tai kol išdejavo – visą gyvenimą turėjau išklausyt. Aš tuoj, vienas du ir ką nors pataisysiu. Gal nori blynukų? Su aviečių uogiene?

– Kad aš valgyt nenoriu, – atsisako Jonas ir keliasi.

– Kaip tai nenori? Turi valgyt! Parvažiavai namo, tai bent pavalgyk. Tu ten badauji, skrandis visai susitrauks, bent jau namuos atsigauk. Kepti blynukus?

– Ne, nekepk. Vėlus laikas, nebėr kada su kepimais prasidėti.

Motina lyg įsižeidžia – negi jai sunku, ji dėl jo viską… Lauki, lauki, žiūri, žiūri pro langą, gal pareina kalnu. Ne, nėr. Kitąsyk apima toks noras tvarkytis, leki visą dieną suplukusi, sušilusi, susitvarkai, susiruoši, tada atsisėdi ir sėdi. Sėėėdi, sėdi, o ko sėdi? Lauki. Nėr ir nebus. Išskrido iš lizdo vaikeliai, ir nebelauk, kiekvienam savi darbai, savi reikalai, o jūs, seniai, žinokitės, sukitės kaip išmanot. Argi tik toks tėvų likimas? Tėvas kaip tėvas, jis vyras, turi savo darbą, turi kuo užsiimti, kur užsimiršt, o moteriai? Tupinėji nuo anksčiausio ryto lig vėliausio vakaro aplink puodus, vis su tom pačiom mintim, su tom pačiom negaliom, šimtus ir tūkstančius kartų viską pervartai ir pergalvoji, o kitą dieną vėl nuo to pat pradedi. Niekur nenubėgsi, nieko neprisišauksi – vaikai toli, tėvas… Argi jis supras, ar paguos? Kitąsyk kažin ką atiduotum už vieną švelnų žodelį. Nedaug jų girdėjau ir tuos pačius užmiršau. Ir nebegirdėsiu. Ir nebereikia. Tai visas džiaugsmas, kai vaikas namuose pasirodo bent dienelei, bent pusdieniui. Išvažiuoja, grįžti į tuščią kambarį, paverki, paverki, bet jau ir vėl noras gyvent atsiranda. Suprasit ir jūs kada nors, vaikeliai, ateis toks laikas.

Motina sėdi, rankas tarp kelių nukorus, pavargus nuo dienos darbo ir nuo pirties karščio išsekus. Kokia smarki parlėkė, tokia abejinga viskam dabar sėdi. Sėdi ir galvoja balsu, kalba savo kasdienę maldą. Jonas stovi durų atsirėmęs, rūko, tik žodžius jausdamas. Motinai kažin ar ir žodžiai yra, tikriausiai vien tik goda.

– Paskui ir vėl galvoju – dar ačiū Dievui, kad jūs gyvi ir sveiki, kad gyvenat kaip kuris išgalit. O ką tokiai Jovaišienei daryt? Jau visai nukvakus

senė, pati vos apsiprausia, sėdi, kalba, visai ramiu balsu pasakoja, o ašaros papt, papt taip ir teka. Verkiu ir aš, negaliu. Pagalvok – penki vaikai, vienas už kitą gražesni. Turbūt prisimeni tą Juozuką, kur Linai piršosi, turėtum atsimint. Veidelis skaistutis, švelnutis, plaukai juodi, banguoti, jau net ne vyriško gražumo. O Julytė? Lėlė, ne merga. Akys didžiausios, plačiausios, blakstienos, rodos, nuo savo svorio linksta, rankos tik pianinu groti. Ir figūra, ir būdas! Aš jau nežinau, ko daugiau žmogus galėtų norėt. Iškrito visi, išvirto ir ne mažyčiai, jau į žmones išėję. Tai tau, motin, ir džiaugsmas! Vyras nebylys, namai tušti, juk aš, ponia, sako, jau nepilno proto, nekvailioju, nelekiu laukais, bet kartais užeina. Tikrai, gal esi matęs, blaškosi keliuku, mažiulytė, vos nuo žemės, paskui grįžta išsikvėpus, kojelė už kojelės. Ir kur – vėl į tuos pačius tuščius namus. Dabar ir senis atgulė. Tai viena laimė jai tas pagrandukas. Ponia, sako, jau kaip mes to vaiko nebenorėjom! Jau ir pasenę, vyresnieji į kavalierius taisės, o čia dar vaikas! Dabar tas vaikas – vienintelė gyva dvasia, su kuria gali žodžiu persimest, kitaip ir šnekėti užmirštum. O gyvent reikia, reikia nueit, kas tau skirta. Nebeilgai aš jau, sako, dar senį palaidosiu, ir viskas. Tikrai, ko jai daugiau norėti, ko daugiau laukti? Pamažu, pamažu ir mes pradėsim laukti. Ne iš dyko buvimo, ateina laikas.

– Kaip ji čia atsirado, – klausia Jonas, – juk ji ne lietuvė, kalba su aiškiu akcentu?

Motina dar patyli.

– Nežinau, vaikeli, gerai nežinau. Nesu jos klausus, rodos, iš Gudijos, Gudijos lenkaitė. Kaip ji už Jovaišos išėjo, kodėl – nežinau. Teisybė, gražus vyras buvo, nuotraukoj mačiau, bet kaip čia kas, tai nežinau. Paklausk tėvo, tas viską iššniukštinėja, gal pasakys.

Gerai, motin, pasiklausiu.

– Tai gulsi?

– Gulsiu, – sako Jonas ir eina į orą. Pasivaikšto, pasiklauso, paglosto besigerinantį šunį.

Netraukia trobon, Jonai?

Netraukia.

Žinau.

Baisiausia, kad ir jie žino. Viską žino. Jau kitaip nebus. Didžiosios viltys ir didieji džiaugsmai jau praeity. Dar liko gyvenimo geras dešimtmetis, du, o kas paskui? Ir dabar kas? Vienas laukimas, vien tik laukimas. Gal

atvažiuos kuris, gal pareis kalnu. Gal dar ne šiemet, gal dar negreit… O gyvent reikia. Ir jiems, ir mums. Jiems čia, mums ten. Šit, susitikom. Ir kas iš to – svaigulys praėjo, atėjo esmė.

– Ko dabar stovi, eik į vidų, juk šalta, – jau ieško ji.

Jonas nieko nesako, užmina numestą cigaretę ir eina vidun.

– Gal pieno nori? Ar tėvas karvę pamelžė? Tėvai, ar karvė pamelžta? Ką, dar ne? Ką gi tu visą vakarą dirbai? Marš greičiau!

– Matai, vaikel, kaip tu jo nekutrinsi, – aiškina sugrįžus. Jonas bučiuoja motiną į kaktą ir palengvėjusia širdim eina į miegamąjį. Praėjo, praėjo bent jai.

Nepraėjo, Jonai, nei tau, nei jai, gerai tai žinai. Kas dar turi ateiti – tas nepraėjo. Kas dar nepraėjo, tas dar ateis. Vieną dieną jų nebeliks. Galbūt net ryt. Pabusi, o ji dar guli – ar tu taip anksti prabudai, ar ji pramigo? Nei ugnis kurta, nei pusryčiai kvepia, o tu taip gerai pailsėjai, šoktum sau praustis. Taigi tu ne per anksti pabudai, o ji ne pramigo – guli pageltus, veidai sukritę, kakta ištempta, kaip anąsyk, kai pasitiko po to priepuolio, kai tau net šalta pasidarė. Ką tąsyk darytum?

Nežinau.

Taigi! Išbūtum, kaip visi išbūna, niekas dar su tėvu ar motina į kapą neatgulė, išbūtum ir eitum toliau. Kitaip, žinoma, jau kitaip, bet eitum, kaip tavo vaikai eis, kai tu atgulsi, kaip eis jų vaikai.

Aš… aš nenoriu mirti, jokiu būdu nenoriu!.. Bet jeigu jau taip atsitiko, jei aš tai jau išgyvenau, tai man tada viskas vis tiek, manęs tiesiog nebėr. Manęs nebėr, bet kiti tai paliko! Jie liko, ir aš būsiu su jais, kol tik jie bus. Šit kur baisiausia! Už ką tuos liekančius turiu bausti, jei jiems tik gero noriu?

Ak, Jonai, yra dalykų… Mirtį greit užmiršti, lieka prisiminimai, lieka…

Kokie prisiminimai! Kokia nesąmonė! Tie prisiminimai – nuodingas medus. Saldu, o jėgas atima. Žinau, atsimenu. Daug ką atsimenu, ypač vasaras. Kaip motina sykį pakalnėj, kad niekas nematytų, mokėsi rolę. „Kur tas mano Vincas dingo? Laukiu, laukiu ir niekaip sulaukti negaliu.“ Kodėl Vincas, jei tėtukas Jonas, ir kodėl *sulaukti*, jei reikia sakyti *sulaukt?* Eik, Jonuk, paskink ramunių, pamerksim tėtukui ant stalo, eik, mažyti. Eik tai eik, ir lieka saulėtas slėnis, didelės baltos gėlės, ant kurių, jei arčiau prisikiši prie nosies, ropoja maži juodi vabaliukai, o jų kojos apsivėlusios geltonom dulkėm. Buvo prisiminimų, yra. Kaip dainuodavom vakarais! Visi šeši. Kodėl migla kaip pieno ežeras pakalnėj kartais pasidarydavo šalta,

o miškai juodi ir atšiaurūs? Tik kartais viską užmiršti, viską metęs leki į tą pievų šviesą. Nežinau, rodos, kai jų nebeliks, nebeliks ir tos šviesos.

– Tu dar nemiegi?

– Dar ne.

– Ką nors galvoji?

– Galvoju.

– Eisiu ir aš gulti. Tų darbų niekada netrūks, o šiandien kažin ko labai pavargau.

– Pirtis išvargino.

– Gal ir pirtis. Dar ta senė su savo kalbom. Gyvas lavonėlis. Prisiminiau močiutę, taip liūdna pasidarė.

Ne, nepraėjo.

Už langų – skaidri pavasario naktis, tolių toliuose spingsi retos žvaigždelės, ūžia telefono laidai, o toj tamsoj – ramūs motinos žodžiai. Klausykis, Jonai, klausykis.

– Dažnai pagalvoju: kiek čia man liko! Saulės amžiaus negyvensi, žinau, bet negi taip greit? Eik, eik, vaikutėli, viskas. Dar metai, kiti, ir viskas. Kiek jau man pažįstamų žmonių išmirė, dvi seserys, močiutė. Dėl tėvo taip širdies neskaudėjo, jauna buvau, ne apie mirtį galvojau, o kai močiutę laidojom, rodos, ir mano dalį ten užkasė. Nemaniau, kad taip pasikeis gyvenimas, bet pasikeitė.

Klausykis, Jonai, klausykis tų žodžių pavasario nakty, ji neilgai truks, o saulė gal kils su šalna.

– Vieno tik norėčiau – kad nereikėtų kankintis. Jau taip jai, matyt, buvo viskas įgrisę, taip atsipykę, kad ir mirti skubėjo. Matau, kad jau baigias, visai orą gaudo, tik staiga kad sės, kad kelsis, ranką po lova: „Ko čia dar gaištam, kad eit, tai eit.“ Dievuliau, Dievuliau, kai pagalvoji, visą gyvenimą skubėjo, bėgo, lėkė ir numirt skubinos. Kad eit, tai eit, ko čia dar gaištam? Kam ji tą sakė, su kuo šnekėjo? Aš dar močiutyt, močiutyt, kur tu nori eit, kur, o ji jau sutraukta, pastirus. Dar atsileido, atsikvėpė, ir viskas.

Patylėk, Jonai, patylėk ir tu, čia nieko nereikia. Dabar ji neverks, dabar ji galvoja, kaip viskas paprasta.

– Taip ir nebėr žmogaus, pasibaigė. O ką pabaigė? Vargą, vieną juodą vargelį. Nuo pat vaikystės. Piemenė, pusmergė, merga. Girtuoklis vyras, krūva vaikų, vienas už kitą mažesnių, o tu, močia, sukis. Ir vaikams, ir dar vyrui duonos paduok, nes viskas paties per gerklę paleista. Jau kiek ji yra

dirbus, kiek ji yra vargus – per savaitę pievoj, prie šieno: du litus moka, visai šeimynai užteks. Baigės šienas – su tamsa į mišką: uogelės, grybeliai. Paskui rugiapjūtė, be sąmonės, užjuodusiom akim. Sergi nesergi, gali negali – dirbk. Nugrėbei vasarojų – vėl su tamsa į miškus, į pelkes: vėl uogos, grybai. Iki išnaktų valo, valandžiukę pamiega – ir vėl traukia. Kelia mus rytą, kai jau paaugom, tokia to miego saldybė, kažin ką atiduotum, o eini, paknopstom, pusmiegiais.

– Bet mišką jinai mylėjo…

– Mylėjo. Sakydavo: vaikeliai, mokykitės būt miške, viską ištversit. Tu jau nežinai, kaip po karo badavom. Išeinam su Irute į miškelį, pabūnam, pereinam per pievas, prisigalvoju visko, prisisvajoju, rodos ir lengviau, bent jau pailsėjęs grįžti. Tos pačios bėdos, tie patys vargai, vaikams nuo žirnių košės dantys atšipo, bet jau gali apie kitą dieną galvot.

– Tai ar yra kitokia laimė, kaip ta, kad viską įstengi pakelti?

– Nežinau. Aš tai kitokios nemačiau.

– O kas matė?

– Matė, vaikel, matė. Matė visokie klebonai, dvarininkaičiai matė. Prakeikta tvarka buvo. Tu – ubago vaikas, tu – ne žmogus. Nesvarbu, kad gražus, kad geras, neturi hektarų, ir tavo vieta prie *pečiaus*. O mes, tos biednos mergaitės, tik trypiam – per mergaičių viliotinį tik šluostom tom ūkininkaitėm nosis padelkom, tik sukam bernus, o tiem irgi ne hektarai rūpi. Ir prasėdėdavo pasipūtusios visą vakarą, o mes negyvos iš nuovargio pakluonėm namo.

– Ar nebuvo smagu?

– Smagu, kad nenusileidom, kad gražesnės buvom, o kas iš to? Ne tave ant savo hektarų parves. Ir šokiuos ko dūkom, ko siautėm – savo neturtą norėjom pridengti, bet nepridengsi kas nesidengia. Kaip amžiną dėmę išsinešėm savo neturtą, visą gyvenimą aš jį atsiminsiu.

– O paskui ar jautei?

– Ką?

– Tą neturtą. Kai jau ištekėjai, kai įsikūrėt?

– Kaip nejausi. Juk ne mano, juk vyro duota ta gerovė buvo. Vargšė buvai, vargše ir liksi, nesvarbu, kad ponia vadina. Aš visada tą jaučiau.

O tu, Jonai, apie tai ir nepagalvojai!

– Visada norėjau ko nors daugiau. O mačiau – ką mačiau? – ką ir močiutė. Kai po karo atkutom – darbai nuo aušros lig sutemos, visos svajonės, visi

troškimai išgaravo. Tik kad šieną suvežtume, malkų turėtume, kad daržus laiku pasodintume ir rudenį derlių nuimtume. Ir va jau viskas. Nepasvajosi, nes nėra apie ką, ir noro nebėr. Eik, eik, juokinga! Keli ir guli tik su viena mintim – kaip tam, kaip anam?

Tėvas atšlepsi basas, nedrąsus:

– Ką čia mano mažiukai filosofuoja?

– O ko tu vaikštai, ko neini miegot?

– Einu. Atėjau pasakyt labanakt.

– Labanakt, labanakt, ir eik miegoti. Ar viską sutvarkei?

– Rodos, kad viską.

– Tėvel, tėvel, oi, būčiau užmiršus, – pašoka lovoj motina. – Rytoj numušk kokį triušiuką, pietums išvirsiu.

– Triušiuką? – atsiliepia jis nuo durų, – O gal gaidį?

– Gaidį? Ar pablūdai! Kas man vištas prižiūrės! Nu mat senis!

Senis kreksi patenkintas savo šposu ir ramus eina gult.

– Miegokim ir mes. Tu per dieną išvargęs. Man jau irgi akys merkiasi. Jeigu labai knarksiu – pažadink.

– Ar knarki?

– Eik, eik, tėvas kartais žadint ateina.

– Tai jau! – netiki Jonas.

– Ko gi tu nori, vaikel, sensti ir kleri. Nebelaiko žandikauliai. Palauk, tuoj pats išgirsi.

Juk gerai, kad mes dar pajuokaut galim? Mano močiute, knarkianti sene, pamūšių undine, Kraštų pušynų stirna, širdžių ėdike, mėmės daktaro ištikimoji, ar nesi laiminga? Ar tu jau pasenai ir iš tiesų jau niekas kitas, tik vis gailesnis liūdesys tau liko?

Nė neklausk, Jonai. Geriau pažiūrėk į ją rytoj rytą. Čia tik laukimo išlydis, pirties nuovargis, pavasario nakties aitrumas. Bus dar daug visko, oi, bus. Norėjau daugiau! Visi mes norim. Kiti dar daugiau norėjo, o nė tiek to neturėjo. Liūdesys! O kas mus išvalo, kas mus sujungia?

Taip, brangioji, aš nesakau, sunkūs laikai tau teko. O kitiems? Kuo kiti laikai lengvesni buvo? Bet tu ištvėrei. Atsimenu, matau, žinosiu.

Liūdesys – kiekvieno mūsų dalia. Svarbu, kuo jis tampa gyvenime – meile ar neviltim. Tavo meilė sunki, bet ji buvo, yra ir liks, ir bus, kol aš būsiu žemėj, šitoj, kuri ir tau teikė tiek skausmo ir džiaugsmo.

Labanakt.

2

Ne, neužmigsi, nė nesistenk. Visko tiek daug šiandien būta, palauk, kol nusės. Apybraiža jau ryškėja, jau kaupiasi kažkoks tikrumas, nors dar neaišku, iš kurios pusės jis ateis. Visko jau daug, bet kažko ir trūksta. Gal šviesos, tos, iš kurios gimė idėja, gal ne idėja, o neaiškus noras sugauti tai, ką jauti nuo pat vaikystės, pirmųjų prisiminimų, net ne prisiminimų, tiesiog tos šviesos, kuri tik ilgainiui prisipildė prasmingų žodžių, veiksmų su tikslu, žmonių su aistrom ir pavardėm, visų tų dalykų, kurie užpildė tą žalsvą erdvę, nustūmė į antrą planą, netgi sunaikino, o vis dėlto vyko joje, buvo jos apgaubti ir apšviesti – ką supratai daug vėliau, neseniai. Ko tau stengtis užmigti, jei dar gali dirbti. Galvok. Laiko turi, gali dar kartą viską pradėti nuo pradžios. Arba nuo vidurio. Kaip tau patinka. Čia dar ne apybraiža.

Rašyk: *Novelė apie mano vargšę tetą.* Trumpa noveliukė apie tetą, kuri buvo labai panaši į savo seserį, tavo motiną, kuri guli šalia, persmilkus nuovargiu, panirus į pirmąjį miegą, dar nenuslopus prisiminimams. Pradėk ją nuo pradžios, nuo jos šešiolikos metų, neilgai trukus po karo. Ten bus daug vaizdų toje keistoje šviesoje, žmonės ten ims kalbėti, o kai gerai suprasi, ką jie sakė, tavo teta jau sirgs vilklige, jai bus likęs pusmetis. O tau gims noras parašyti apybraižą. Gal ir novelę. Kada nors, trumpą ir nykią, nors ir apie meilę. Pradžioj ten bus kareivis, gražus rusiukas, geras, toks jis drybsos žolėj ant kalnelio šalia plento, kuriuo retkarčiais važiuos mašinos. Tu vėpsosi į jas, o kai ateisi pas juos, tavo teta ir tas kareivis gulės ant skardžio, alkūnėm įsirėmę į šiltą žemę, pašios ir kramtys čia pat augančias žvirblio rūtas ir tylės taip, kad netgi dabar tu prisiminsi tą palaimingą tylėjimą. Ar tik norėsi, kad jis būtų toks buvęs. O paskui tą rusiuką nušaus. Mama sėdės prie lango ir verks, o teta sakys: kuo aš čia dėta, ir mes vaikščiosim po mišką, rinksim žemuoges. Mama sakys: tai nereikėjo kvailioti, ir dar labiau verks: oi, nesibaigs tau gerai, ir sau, ir mums kada bėdą užtrauksi. Tai ar užtraukė? Mano teta buvo labai jauna, taip jai sakydavo mano mama, labai jauna, šešiolikos ar septyniolikos metų, o gal jau metai kiti praėjo, nes aš atsimenu daug daugiau: kaip ji juokdavosi, kad pykdavo mama ir kaip mes siusdavom pakluonėse, kur vakarais žolė būdavo juoda ir rasota. Ar užtraukė teta mums bėdą? Sau – tai tikrai, tai buvo aišku kaip dieną, nes ji susirgo ir vos nenumirė. Ir niekada jau

nebeatsigavo, nors greit kažkur išvažiavo. Gal ir užtraukė. Tik vėliau supratau, ką reiškė tas: jos bernioką nušovė. Ir tyla, kuri apgaubė tetos vardą, kai pusgyvę rogėm išvežė į ligoninę. Netgi tada, kai ji mirė, motina pasakė tik tiek: savo knygas ji atidavė mokyklos bibliotekai, o laikroduką ir viską, kas dar nebuvo parduota vaistams, atidavė seselei už priežiūrą. Ji gyveno ir mirė viena tarp svetimų. Ar buvo koks artimas žmogus? Atrodo – ne. Su niekuo nedraugavo, netgi su seserim ir broliais, mokė vaikus gamtos ir geografijos ir skaitė knygas. Ji mirė vilklige, iš širdgėlos, sakė mama, ją nužudė meilė. Atskyrė nuo žmonių ir nužudė, nes ji nebegalėjo gyventi. Kodėl nebegalėjo? Čia yra kažkas neaiškaus. Daugybės moterų vyrai žuvo kare ir po karo, o jos gyvena. Gyvena, dirba, kitos ir antrąsyk ištekėjo. Kiek našlių miestely? Tuoj – Kairienė, Razmienė, Dulkinienė, Steponaitienė, Mejerienė, Stašaitienė… ar visos? O čia, aplink: Balašaitienė, Kundrotienė, Dapkienė. Vienos 1941 metais sušaudytas, kitos kažkur Baltarusijoj 1942 metais kritęs, trečios prie Šiaulių, 1945, o daugiausia – po karo: ir vienoj, ir kitoj pusėj. Vyrų amatas mirti, moterų – ištverti. Be sąmonės, su sąmone, bet ištverti. Išauginti vaikus, paleisti į žmones. Gal dėl to ir neištvėrė mano vargšė teta – nebuvo dėl ko tverti. Nebuvo dėl ko, dar nė dorai neatsiradus. Ar ne šios žemės paukštis buvo? Paskutinė šeimoj, tai ne viskuo, ko gyvenimui šitoj žemėj reikia, aprūpinta. O ko šita žemė iš moters daugiau reikalavo, jei ne kantrybės ir ištvermės? Nuo seniausių laikų. Visur, žinoma, moters dalia ta pati, bet čia, šitoj pasaulio kryžkelėj, kantrybė ir ištvermė buvo visų pirma. Metodiškai kas ketvirtį amžiaus nuo vyrų apvalomoj žemėj moterys pirmosios ir senųjų darbų imdavos, ir senąsias dainas užtraukdavo, ir kurgi tose dainose bus vyriškumo, jeigu tik vyrai jų moteriško skausmo ir išminties neperims kaip savo. O kieno kito perims, kas kita jiems labiau ir tiks, nei ta šiaurietiško žalumo begalybė nuo neatmenamų laikų juos į vyrus palydinti ir liekanti jiems išėjus, kad močiutės vėl kartą su karta sujungtų! Vargani jų keliai ir likimai, o dalia ta pati: gyventi.

Antroji diena

Interviu

1

Jeigu yra pasauly laimė, tai ji čia. Laimė – tai saulė, šis kalnas su trim, ne, keturiais peizažo planais aplink ir aš!

Gerai pradedi, Jonai, tik ar ne per plačiai griebi, ar nėra per stambūs tie tavo planai?

Ne blogiau ir baigsiu, nesijaudink. Galėčiau detalizuoti, ypač peizažą, bet ar negana? Saulėtą pavasario rytą savo žemėj tu eini dirbti savo darbo!

Rodos, gana ir pirmininkui, draugui Vaclovui Norkui.

– Sveikas!

– Sveiki!

Pasikeitęs! Smarkiai pasikeitęs. Tikrai taip, kaip dera.

– Tai kiek nesimatėm?

– Gerokai. Nuo praktikos. Kiek – keturi metai?

– Tai daug ar mažai?

– Iš ko pažinsi intelektualą – viskas jam reliatyvu, sąlygiška ir taip toliau. Mes čia pratę konkrečiau.

– Matau. O ko nematau – gal sužinosiu?

– Tai kas patį domina?

Tikrai. Už lango plieskia saulė, žolė tarp raštinės ir parduotuvės žalia kaip brangakmenis geologijos muziejuj (koks), ant sienos tiksi laikrodis.

– Viskas. Pirmiausia – ar ne per daug trukdau?

– Apie valandą turiu.

– Labiausiai – melioracijos reikalai.

Aštuntoj klasėj jis taip žiūrėdavo į mokytoją, kai pieštukas slinkdavo pavardžių stulpeliu, tik tada žiūrėjo visu veidu, o dabar – vien akim. Šaunuolis, šio to jau išmoko. Bet man dabar rūpi ne tai.

– Esama ar būsima padėtis?

– Ir esama, ir būsima. Pradėkim gal nuo to, kokią vietą tie rūpesčiai užima visų kolūkio darbų sąraše, kaip tas sąrašas keisis, įvykdžius melioracijos užmojus ir kokio ekonominio efekto iš to tikimasi, savaime aišku, grynaisiais. O paskui dar kitus reikalus gal aptarsim.

– Kokius?

– Kultūros, žmonių gerovės, dvasios dalykus.

– A… Plačiai imi. O ką rašysi? Lyg ir sakei, bet nelabai supratau. Ir kam?

– Savo firmai. Koks tai bus rašinys – dar nežinau. Jums bepigu – jūs galit konkrečiau, aš žinau tik ko norėčiau.

– Tai malūnininkas! – cakteli liežuviu Vaclovas Norkus.

Tai inteligentas! – žavisi Jonas Butkus tyliai ir klausia:

– Ar toks atsakymas draugo pirmininko netenkina?

Draugas pirmininkas reaguoja. Bet nusišypso.

– Ne, kodėl? Apie kūrybą mes nenutuokiam, mes – darbo žmonės. Jeigu taip yra, matyt, taip reikia. Tai ką gi, pradėsim?

Pradėsim.

– Mūsų rajonas ne iš pelkėtųjų, bet melioruoti reikia trečdalį su viršum dirvų. Visos dirbamosios žemės jau nusausintos, kartu įrengtos ir jų vandenis nutraukiančios takoskyros. Toks buvo pirmas melioravimo darbų etapas. Dabar visam rajone pereinama prie antrojo. Imamasi užpelkėjusių pievų, žemdirbystei tinkamų pelkių ir liūnų. Mūsų kolūkio teritorijoj yra trys tokie stambūs objektai: Niaukos raistas, Tyrelio pelkės ir Bluzmos pievos. Yra ir smulkesnių, bet jie tokių didelių darbų nereikalauja. Stambiųjų imsimės pirmiausia, jau dabar, įrengsim sėklinius kultūrinių pievų plotus, o kur tiks – panaudosim vasarojui arba žiemkenčiams. Nusausinus tuos objektus prie dabar turimų 2 024 hektarų žemės ūkio naudmenų prisidės dar beveik 520 hektarų. Tada racionaliai nenaudojamų žemių kolūky nebeliks. O ką tai reiškia, galima suprasti iš to, kad vidutinis derlius pas mus – 28 centneriai iš hektaro. Pavertus rubliais tos nenaudojamos žemės turės duoti apie 800 tūkstančių rublių. Efektas akivaizdus?

– Gan.

Pirmininkas. Svarbu, kad tos žemės bus dar naujos, nenualintos, tai gera priežiūra derlių dar labiau padidins.

Jonas. Reikia tikėtis. Bet tas milijonas, tai, taip sakant, abstrakti nauda. Kokią naudą iš to turės pats kolūkis?

Pirmininkas. Suprantu, grynąjį pelną?

Jonas. Taip.

Pirmininkas. Apie pusę sumos. Tris keturis šimtus tūkstančių rublių.

Jonas. Tai turės įtakos kolūkiečių darbadieniui?

Pirmininkas. O kaipgi! Ir gerokai!

Jonas. Vidutiniškai?

Pirmininkas. Vidutiniškai rubliu.

Jonas. Kiek jūs mokat už darbadienį?

Pirmininkas. Pernai – keturis su puse.

Jonas. Jeigu žmogus išdirba apie tris šimtus darbadienių, jis gaus… gaus… daugiau nei tūkstantį su puse, taip?

Pirmininkas. Taip, tūkstantį šešis šimtus rublių.

Jonas. Visi kolūkiečiai išdirba tuos tris šimtus darbadienių?

Pirmininkas. Kas dirba. Bet čia jau kita kalba.

Jonas. Teisingai. Mums rūpi melioracija. Taip… Vadinasi, kolūkis, sukultūrinęs tuos plotus, būtų įsisavinęs visas žemes?

Pirmininkas. Visas žemdirbystei tinkamas žemes. Tinkamas. 342 hektarai mūsų bendro ploto žemdirbystei netinkamos.

Jonas. Kokios tai žemės?

Pirmininkas. Ne tik žemės. Ežerai ir miškai, keliai, gyvenvietės. Be to, turim keliasdešimt hektarų labai žemo boniteto žemių, kurias ilgainiui, sudarydami galutinius laukų masyvus, pritaikydami sėjomainas, paversim galbūt miško plotais.

Jonas. Labai gražu. Miškų niekada nebus per daug.

Pirmininkas. Mes jų daug ir neturim. Miškeliai. Ten, jūsų pusėj, ir apie Dubysą. Visa ana pusė, Niaukos link, tuščia. Ten – mūsų javų aruodas.

Jonas. Bet žemės nėra derlingos.

Pirmininkas. Vidutiniškos. Trąšos pataisys. Bet ten dar gerokai teks paplušėti. Yra visokių krūmynų, vienkiemių. Kai į jas galėsim įleisti techniką, vaizdas pasikeis.

Jonas (*ironiškai*). Neabejoju.

Pirmininkas (*sukluses*). Kodėl?

Jonas (*pagalvojęs*). Tiek to. Vadinasi, toliau – agrotechnika?

Pirmininkas. Taip. Iš esmės taip. Kultūrinimas užtruks dar gal dešimtį metų. Tas dešimtmetis bus ir melioravimo, ir agrotechnikos tobulinimo dešimtmetis. Mes tikimės svarbiausius melioravimo darbus baigti per penkmetį, kitą penkmetį tik tobulinsime laukų sistemą ir jau didžiausią dėmesį skirsime agrotechnikai, taip sakant, vieninteliam derliaus rezervui. Aštuoniasdešimtaisiais metais visi pertvarkos darbai bus baigti, prasidės kultūringo šeimininkavimo metai.

Jonas. Pas jus ar ir visoj Lietuvoj?

Pirmininkas. Kaip kitur – nežinau. Kalbu apie save. Mes vėliau pradėjom, reljefas labai nelygus, žemės nelygiavertės, yra įvairiausių papildomų sunkumų. Pirmoje brigadoje, pavyzdžiui, vien kalnai ir pakalnės. Pabandyk ten susitvarkyti! Todėl pirmiausia imsimės darbų trečioje brigadoje, Niaukos raiste. Po trejų ketverių metų prašau užsukti – viskas blizgės!

Jonas. Jeigu teisingai suprantu, žemės tvarkymo darbai vykdomi palaipsniui, nuosekliai, bet kiek galima kompleksiškiau, taip? Laipsniškumą aš veikiausiai suprantu, kaip ir jūs. O štai kas laikoma kompleksine žemės pertvarka? Kaip suprasti – blizgės?

Pirmininkas (*nusišypsojęs*). Kaip čia pasakius… Pirmiausia: reljefas bus labiausiai pritaikytas žemdirbystei, mechanizuotam žemės apdirbimui. Tai reikia suprasti taip: bus atitinkamai sureguliuotas dirvų vandens režimas, sutvarkyti erozijos paliesti taškai, taip sakant, parengti kultūrinės žemės masyvai. Toliau: tų masyvų dirvožemio struktūros gerinimas – tai jau agrotechnikos sritis. Labai svarbus punktas yra kelių tinklo sukūrimas, ūkinių pastatų statyba. Čia daug visokiausių klausimų, bet principas toks: žemę labiausiai pritaikyti mechanizuotai žemdirbystei turint tikslą gauti kuo didesnį darbo vieneto ekonominį efektą.

Jonas. Aišku.

Pirmininkas. Galėčiau viską nupiešti vaizdžiau…

Jonas. Ne, nereikia, įsivaizduoju. Mane kaip tik labiausiai domina principai. Vadinasi, taip: žemė turi duoti ką gali ir dar daugiau.

Pirmininkas. Teisingai!

Jonas. O kas garantuoja, kad priemonės, kuriomis šito siekiama, nepažeidžia žemės autonomijos statuso, taip sakant, yra žemei priimtinos?

Pirmininkas. Konkrečiau.

Jonas. Pavyzdžiui, ar atsižvelgiama į tai, kad, sakysim, erozija gali prasidėti ten, kur jos visai nesitikėta? Ar negali atsitikti taip, kad dideliuose masyvuose kils dirvožemio išpustymo pavojus? Jis ypač didelis čia, priesmėlio dirvose. Tokių vaizdų jau esu matęs: žemė degte dega.

Pirmininkas (*ilgai tyli*). Kaip žmonės sako: bijai vilko – neik į mišką. Man nėra ko bijoti. Aš pasikliauju mokslu.

Jonas. Būtent mokslininkų būgštavimus aš ir išdėsčiau. O kad jie ne be pagrindo, savo akim teko įsitikinti.

Pirmininkas (*užsirūkęs*). Tai ką aš turiu daryti?

Jonas. Nežinau. Kalbamės, galvojam.

Pirmininkas. O aš taip atsakyti negaliu. Galiu kalbėtis, galiu galvoti, bet pirmiausia turiu daryti.

Jonas. Gerai, sakysim, kad taip yra. Nenormalu, bet taip yra.

Pirmininkas. Kodėl nenormalu?

Jonas. Todėl, kad normalu gali būti tik tai, kas gerai žinoma: nuo priežasčių iki pasekmių. Bent jau svarbiausių. Jei kuo abejojama, kas dar nėra tiksliai žinoma, tas šiuo atveju yra ir nenormalu.

Pirmininkas. Gražūs žodžiai.

Jonas. Bet ne visai neteisingi.

Pirmininkas. Bet ir nepagrįsti.

Jonas. Kaip ir jūsų. Ar ne teisybė? Tik ne visai naudingi, nes pesimistiški, nors kalbama būtent apie optimizmą. Apie tikrumą dabar ir ateity. Tiesa?

Pirmininkas. Mielas drauge, kas iš tos tavo tiesos? Aš turiu planus, turiu marias darbų, kurie jau suplanuoti dešimtmečiui į priekį ir dar toliau. Kad tik spėčiau juos įveikti! Kas būtų, jei dar imčiau filosofuoti: o kas bus, jeigu taip, o kas bus, jei kitaip… Mūsų mokslo ir technikos lygis siūlo man remtis tom žiniom, pagal kurias sudaryti mūsų planai, aš taip ir darau. Jei pasirodys, kad klysta, tai būsiu klydęs ne tik aš, būsim klydę visi.

Jonas. Apie tai juk ir kalbam! Kad nesuklystume visi! Kad visi kartu ir dirbtume, ir galvotume! Jeigu aš to taip pat ėmiausi ir kalbu, tai ne kaltinu ką, o tariuosi su tokio ir tokio kolūkio pirmininku, ką jis galvoja tais ir tais klausimais. Aš tik taip suprantu mūsų pokalbį.

Pirmininkas. Aš jį suprantu šiek tiek kitaip, bet… tiek to. Sakai, tariamės? Tai ką manai dėl šio klausimo?

Jonas. Ką aš manau? Aš tik galiu pritarti kai kurių specialistų nuomonei. Jeigu žemę mes pertvarkom taip, kad galėtume naudoti techniką, tai kodėl būtent šių dienų techniką? Ar ji tokia tobula ir amžina?

Pirmininkas. Toliau.

Jonas. Kas tinka Kazachstanui arba Ukrainos stepėms – nebūtinai turi tikti Lietuvai. Lietuvos reljefas gerokai sudėtingesnis gamtiniu požiūriu, labiau paveiktas krašto istorijos kaitos, todėl plėšinių žemdirbystės įrankiai vargu ar patys tinkamiausi krašte, kur jau kelis šimtmečius taikoma žemdirbystės kultūra savotiškai pakeitė ir žemės veidą. Turbūt aišku, ką noriu pasakyti – kad šiandieninė mūsų žemdirbystės kultūra priklauso nuo mūsų istorinio patyrimo šioj srity. Pertvarkydami žemę nauju pagrindu, kurio teisinis vienetas yra stambus gamybinis organizmas – kolūkis,

o jo svarbiausia jėga – mechanizmai, turim pertvarkyti labai daug ką. Su technika mes įveikiam tai, kas valstiečiui su žagre ar plūgu nė nesisapnavo, o gamybos principo visuotinumas tuos pertvarkymus padarė visuotinius. Todėl kiekviena klaida – tai jau ne vieno ūkelio klaida.

Pirmininkas (*šypsodamasis*). Kol kas viskas dar tik teorija.

Jonas. Atsiprašau. Nukrypimai – mano silpnybė. Bet šitas nukrypimas šiek tiek siejasi su tuo, ką noriu pasakyti. Būtent, ar tokioj situacijoj mes pasinaudojam visu tuo, kas racionalaus sukaupta praeity, trumpai kalbant – ar neverčia ta technika atsisakyti istoriškai susiklosčiusių, palyginti nedidelių masyvų ir pertvarkyti juos griaunant pačias svarbiausias vietos reljefo linijas, tas savotiškas žemės savisaugos priemones? Kokie masyvai ir kokia technika tinka vietovėms su sudėtingu reljefu?

Pirmininkas. O mes ten jokių masyvų ir nekuriam.

Jonas. Nereikia nė masyvų. Sykį vaikščiojau Jasiuliškės pamiškėm, kur dabar kultūrinės pievos. Ten ištisa virtinė kalvų, kalniukų, ir kaip artos pievos, taip ir nupjauta po gerą pusmetrį nuo tų visų kalniukų – beveik tiesia linija. Tai kur tie kalniukai nurėžti, prasidės erozija – metai, kiti ir tos nuopjovos ims lipti į kalniukus nuogriuvom.

Pirmininkas. Tai paprasčiausias darbo kultūros klausimas.

Jonas. Kad darbo kultūros – sutinku, bet kad paprasčiausias – nelabai. Šit kodėl: visai neaišku, ar dėl tų erozijos šaltinių kaltas koks chamas mechanizatorius, kuriam rūpi susižert pinigus, o po jo – nors ir tvanas, ar visai doras žmogelis, kuris su savo „tanku“ neišries kiekvieno kalnelio konfigūracijos.

Pirmininkas. Šiuo atveju nieko neaiškaus nėra.

Jonas. O man neaišku. Jeigu kalbam apie *visos* žemės racionalų naudojimą, tai ką reiškia tie visi dirvonuot palikti užutekiai tarp tų kalnelių? Ten neįsuksi su jokiu pelkių plūgu ir su jokia šienapjove. Šit jis ir rėžė tiesiai, jo pėdom eis ir pjovėjai. Ir teisingai. Bet tos visos tarpukalnės liks dirvonuoti, bus piktžolių plantacijos.

Pirmininkas. Sakiau: mes ten ilgainiui pasodinsim mišką.

Jonas. Tai teisingas sprendimas. Kaip sakoma, kūrybiškas žemės panaudojimas. Bet toks sprendimas neišsprendžia klausimo dėl technikos. Gerai, jei dirbamosios žemės yra pakankamai, kolūkis dalį jos gali skirti miškui. Bet yra daug kolūkių, kurie tik tokiose žemėse. Ką tiems? Kaip jiems su savo mašinom įdirbti savo laukelius?

Pirmininkas. Aš suprantu, ir tavo rūpestis nėra be pagrindo. Mums reikia dar mobilesnės technikos. Bet atsimink ir tai: kiekvienas toks mechanizmas yra mažesnio pajėgumo, vadinasi, reikės turėti daugiau mašinų ir daugiau žmonių. Iš kur aš jų gausiu, ką pasodinsiu prie jų vairų?

Jonas. Žmonių problema?

Pirmininkas. Klausi lyg iš dangaus iškritęs! O aš su ta problema galvoj kasdien ir keliuos, ir gulu. Man tai problema numeris pirmas!

Jonas. Jau šiandien?

Pirmininkas (*pykdamas*). Jau užvakar!

Jonas. O ateity?

Pirmininkas. Ateity – kaip toj dainoj: dar toliau – bus dar gražiau. Miestai į savo pramonės įmones susiurbia visą jaunimą. Kas tik gali, tas ir skuodžia padus pasispjaudydami.

Jonas. O aš maniau – kolūkiai daros turtingesni, geriau moka…

Pirmininkas. Moka tai moka…

Jonas. Tai kaip pačiam atrodo, kaip ta darbo jėgos problema spręstina?

Pirmininkas. Velniai žino. Darau, ką galiu – ir priemokas skiriu, ir gražumu prašau, ir gudrumu bandau įveikti. Užsilaiko, dirba, bet tu nesi tikras, kad ryt jis nepurptels kur. Kaip ne ant savo žemės vaikšto. Nežinau.

Jonas. Negi mieste geriau uždirba?

Pirmininkas. Velnio ten geriau. Bet mat – kultūra! Kinai, koncertai, teatrai ir taip toliau, nors kitas per metus į koncertą ir nenueina. Kažin koks masinis pamišimas.

Jonas. Gal ir yra šiek tiek to pamišimo, bet, matyt, priežastys ne čia.

Pirmininkas. Žinoma, ne čia. Matai, kolūky, šiaip ar taip, darbo valandos ne tokios griežtos, kaip fabrike. Ten baigei dirbti ir švilpauk. Apsikuopei, išsiprausei vonioj, drybsok ant sofos ir junk televizorių, o čia, broleli, per darbymetį ir naktį pluši. Kam plėšytis, kad ir nesiplėšydamas gali apsirengt, pavalgyt. Čia yra didžiausia bėda. O gamyklų nasrai iššioti, tik ateik. Ir lieka taip, kad kolūky vien pensininkai dirba. Su mechanizatoriais, gyvulininkais dar dar, bet kas dirbs laukuos, kai tie mūsų seniai nusibaigs – nežinau.

Jonas. O pramonė ir toliau bus plečiama.

Pirmininkas. Užtat! Ir dar sparčiau! Jau ir dabar darbininkus iš kitų respublikų turi verbuoti. Nebent ir mes taip…

Jonas. Lyg ten jų būtų per daug?

Pirmininkas. Atseit nupirkti darbo jėgą? Vargu ar tas kelias tiesiausias. Kiekvienas kraštas turi savo problemų, kurias tik pats gali išspręst. Pasikliaut kitu – vadinasi, eit lengvesniu keliu. Tai ir negarbinga, ir nenaudinga. Kai prispiria bėda, žmogus kalnus gali nuverst. Sunku, bet paskui gali tik džiaugtis. Man rodos, kad ir šiuo atveju viskas išsispręs. Išsispręs, žinoma, tik va dabar graibstykis už galvos. Ir darbai eina ne taip sparčiai, kaip norėtum.

Jonas. Mes visada norim sparčiau, greičiau. Tik ne taip greit daroma, kaip norima. Dabar toks sudėtingas pereinamasis laikotarpis! Po dešimtmečio viskas atrodys kitaip.

Pirmininkas. Išeina, kad pesimistas dabar aš?

Jonas. Man rodos, kad mes visi optimistai. Bet ne be pagrindo. Žiūrėk, kokių žmonių turim – artojų, melžėjų, melioratorių: vis pirmos, vis prizinės vietos. Ką tai reiškia? Tai, kad darbo kultūra pas mus nėra žema. Pamėgink tu tokį artoją perkelt į miestą – su langais, iš penkto aukšto į kaimą parlėks. Taigi visa kalba – ką daryt, kad kiekvienas taip lėktų?

Pirmininkas. Ne visiems įpūsi kultūros, meilės žemei.

Jonas. Kažin ar iš tos pusės lenki… Jeigu nebūtų tam tikrų sąlygų, kurios tenkintų ir trauktų tuos žmones, ir apie jų kultūrą reiktų kalbėti kitaip. Žinoma, jie savo rankom daug tų sąlygų sukūrė, bet tada ir būdas aiškus: suteikti žmonėms kūrybingo gyvenimo sąlygas, skatinti iniciatyvą, ir gyvenimas keisis, žmonės augs kurdami naujas kūrybinio darbo sąlygas.

Pirmininkas (*šypsosi*). Beveik straipsnio atkarpa.

Jonas. Neprieštarauju. Tokia yra viena svarbiausių mano minčių.

Pirmininkas. Girdėta. Kai ją reikia paverst gyvenimu, viskas tampa daug sudėtingiau.

Jonas. Ją reikia ne tik paverst gyvenimu, bet pamatyt gyvenime: kas kasdienybėj veda į tai ir kas ne, ir pagal tai tvarkytis.

Pirmininkas. Teorija… Visa tai tikriausia teorija. O man reikia dviejų vairuotojų. Iš kur juos imti?

Jonas. Nežinau. Matyt, jau esi ką nors sugalvojęs ir rasi. Bet tas trūkumas ir reikalas nuolat galvot apie tą trūkumą ar neperša minties, ką daryt, kad jie patys, tie žmonės, eitų ir prašytųsi priimami?

Pirmininkas. Taip buvo vienu metu, kai kolūkiai atkuto, o miestuos ypač trūko butų.

Jonas. Ir vėl bus. Butų ir dabar ten trūksta ir ilgai trūks. Įsivaizduok sau, jei kolūkis tokiam gali pasiūlyt paskolą, kurią jis išsimokės per kelerius metus, o į savo namuką jau po metų galės persikelti. Į namuką gražioj gyvenvietėj, kuri gerais keliais sujungta su rajono centru, kur visos kultūros įstaigos, kokių tik žmogus nori, į kurias ir savo mašina gali nukakt kada tik panorėjęs. O pašonėj, gyvenvietėj, tau visos buitinio aptarnavimo paslaugos. Darbe – geras uždarbis… Pasaulis urbanizuojasi, ir jau nieko nuostabaus, kad į darbą važiuojama šimtą ir daugiau kilometrų. Pas mus dar ne, bet važiuos. Tai kur žmogui gyvent maloniau, jei gali naudotis visais kultūros dalykais: tarp mūrų, ar gamtoj? Man rodos, po dešimt, daugiausia – dvidešimt metų žmonės veršis iš miestų.

Pirmininkas. Man reikia, kad jie veržtųsi dabar.

Jonas. Girdėjau. Bet mes kalbam apie principus, ir man rodos, kad šitie dalykai yra principo reikalas. O jei taip, tai ta kryptim dirbdami viską turėsime. Tik reikia laiko. Visuomenės raida vyksta ta linkme, o jei nori tą raidą paspartint, mokėk savo nervais, pridėk jėgų.

Pirmininkas (*rūko*). Taip, taip… Taip, mielas drauge, taip. Moku. Moku ir mokėsiu. Kol galėsiu. Tik kartais jų neužtenka. Nepajėgi.

Jonas. Man rodos, pačiam neblogai sekasi. Planai aiškūs ir konkretūs…

Pirmininkas. Ar pačiam neatrodo, kad tai, ką čia sakai, yra tikriausia utopija? Žmonės veršis iš miestų!.. Kada taip bus? Dabar statistika rodo priešingai – miestai traukia ir sutrauks dar daugiau žmonių. Vadinasi, mes galim remtis tiks žemės ūkio mechanizavimu. Tik!

Jonas. Aš nesakyčiau – „tik“. Aš nesakau, kad mechanizavimas… Sutinku – modernaus žemės ūkio pamatas yra būtent jo mechanizavimas, bet pats juk klausi, ką sodinti prie vairo? Kol apie automatizavimą kalbėti negalim, turim kalbėt apie mechanizavimą, bet tokį, kuris labiausiai tenkintų ir mus, ir mūsų žemę! Turim kalbėt apie gyvą ir kūrybingą kaimą, o ne senelių prieglaudą ar perėjūnų prieglobstį.

Pirmininkas. Rodos, apie tai ir kalbam? Tik mat mūsų išeities taškai skirtingi: aš viską vertinu realiai, atsižvelgiu į tai, ką turim ir galim ir ką reikia padaryt, o pats…

Jonas. Aš kalbu lygiai apie tą patį, pridėdamas tik tai, ką mes galėtume norėt padaryti. Taip sakant – ne apie ėjimą nesvarbu kur, bet apie tokį ėjimą, kai žinai, kur nori nueiti… Gerai, pamėginkim ne taip abstrakčiai. Imkim kokį vieną objektą ir išnagrinėkim, kaip tos visos problemos jame

koncentruojasi. Tokį objektą, kuris mums abiem būtų gerai žinomas. Pavyzdžiui, tas lomas prieš mūsų sodybas… Girdėjau – ruošiatės melioruoti.

Pirmininkas. Galvojam.

Jonas. Kultūrinėms pievoms?

Pirmininkas. Ne, pradžioj ten sėsim žiemkenčius, vasarojų. Gerai apdorosim žemę – tada.

Jonas. O kodėl atsisakėt tvenkinių?

Pirmininkas. Ilga kalba. Neapsimoka. Neturim, kas prižiūrėtų ir kur gaut mailiaus.

Jonas. O patiems mailių augintis? Man rodos, paplentės upelio slėnis kaip tik tam reikalui?

Pirmininkas. Galbūt. Bet šiuo metu apie tai negali būt nė kalbos.

Jonas. Dėl darbo jėgos?

Pirmininkas. Būtent.

Jonas. O jei darbo jėgos netrūktų? Duotų pelną? didesnį ar mažesnį nei iš grūdinių ar pašarinių kultūrų?

Pirmininkas. Nežinau. Neskaičiavom.

Jonas. Tai kodėl sakot – neapsimoka?

Pirmininkas. Todėl, kad mūsų ūkis specializuojasi mėsos ir pieno gamyboj ir blaškyti jėgas į šunkelius negalim. Čia būtų jau ne gamyba, o saviveikla.

Jonas. Taip… Šiuo metu, taip? O ar nebus pelningas visas tas reikalas, kai bus pastatyti poilsio namai, pionierių stovyklos? Tikriausiai planuojama prie plento, tuose miškeliuose…

Pirmininkas. Kalbos! Kol kas dar nieko konkretaus.

Jonas. O kas turėtų sukonkretinti?

Pirmininkas. Tas ir sukonkretins. Parodys nutarimą – perduosim, tegul tvarkosi patys. Kol kas tos žemės yra mūsų.

Jonas. Tada galbūt vaikams bus verta ir šviežią žuvelę pardavinėti?

Pirmininkas (*smagiai nusijuokia*). Eik, eik! Tikras pasakų senelis! (*Piktai*). Kurių velnių man suki galvą kada kas ką nutars, padarys, sugalvos? Padarys – pamatysim!

Jonas. Paties poziciją puikiai suprantu. Suprantu, kad iš to taško žiūrint mano klausimai gali atrodyt daugiau negu juokingi. Bet dabar pasistenk suprasti mano klausimų pagrindą. Žemė urbanizuojama? Taip. Ką tai reiškia? Miestai auga ir augs užimdami vis didesnius plotus. Nekalbu apie

tokius dalykus kaip girios, miškai, ežerai – kiekvienas pušynėlis, kiekvienas upelis, ežerėlis įgis visai kitokią vertę. Visa tai pamažu tampa ir ilgainiui vis labiau taps ne laukine gamta, kurią turim nugalėti, o laukinės gamtos liekanom kultūrinėj pasaulio sanklodoj, nes iš principo nieko nebus neįveikiamo. O jeigu taip, tai ir tie laukinės gamtos likučiai bus jau iš principo ne priešiška jėga, o tos kultūrinės sanklodos elementai: su jais mes galėsim daryt, ką norim. Faktiškai taip jau ir yra. Gamta mums priešiška tiek, kiek veikdami turimom priemonėm ir būdais susilaukiam tokios reakcijos, kokios nelaukėm. Vadinasi, gamtos ir žmogaus antagonizme jėgos centras iš gamtos persikėlė į žmogų ir tik nuo jo priklausys, kokią gamtinę aplinką žmogus turės. Tik nuo žmogaus! Ta aplinka bus vienokia, jei žmogus ją keis bet kaip, ir visai kitokia, jeigu keis žinodamas, ko nori. Aš nežinau, kas gali suteikti geresnes, palankesnes tokio sąmoningo veikimo sąlygas nei planingas ūkis, mūsų ūkio sistema: prašom, numatyk, tvarkykis, siek. Vadinasi, viskas priklauso nuo mūsų pačių? O jei mes žinom, kad urbanizacijos epochą lydi visų žemių sukultūrinimas ir kartu su tuo neišvengiamai keičiasi žemės veidas, kad kiekvienas savitesnis žemės kampelis jau dabar įgyja anksčiau neturėtos reikšmės ir vertės, tai ar neverta pagalvoti, kaip jų daugiau išsaugoti? Jei žinom, kad Kraštų kolūkio žemės yra kaip reta vaizdingos, kad čia tikrai bus kurortas, tai gal ir į savo ekonominius interesus pažvelkim iš tos ateities perspektyvos? Tegul tai ir nelabai šiuo metu naudinga, bet kai jau galėsime turimą natūraliąją gamtinę aplinką ir ekonomiškai panaudoti – ką naudosi: juk jos nebebus! Ar melioruodami jūs paliksit tą beržyną? Jokiu būdu – jis trukdys. Ar nenugriausit to seno kluono šalia? Nugriausit. Taip bus ekonomiškiau – dabar. Nors ekonomiškiau ir kultūringiau būtų, jei jį suremontuotumėt ir įrengtumėt turistinę bazę: ir statyti nebereikėtų, ir buvusio kaimo dalelė – anų laikų atmosfera – liktų, savotiškas muziejus. O turistų? Taip, dabar vargu jų būtų, bet praėjus penkmečiui ar dešimtmečiui, kai čia savo poilsiavietę įsirengs Šiaulių bitininkai, kai atsiras ta vasarvietė, kai Šiauliai padvigubės! Tada tikrai viskas bus ne tik būtina, bet ir ekonomiškai naudinga kolūkiui. Namelį galima bus pastatyt, žinoma, o beržyną per kiek dešimtmečių atauginsi? Tie tvenkiniai gal ir neduos už žemės ūkio kultūras didesnio pelno, bet tegul jie tik atsiperka – ir tai labai daug. Įsivaizduok sau vaikus, poilsiautojus, jų dvasinio pasaulio formavimąsi: kokia aplinka duos daugiau įspūdžių, patyrimų – tvenkiniai kaip ežerai su gausybe paukščių, žuvies,

augmenijos ar laukai? Sakei, trečioji brigada – jūsų aruodas! Valio! Tai gal tebūnie ji jūsų dvasinių resursų aruodas? Man rodos – todėl galima ir reikia į viską žiūrėt iš ateities pozicijų. Ar pats negalvoji, kad kartu su tokiais dalykais spręsis ir žmonių stygiaus problema?

Pirmininkas. Taip, taip… O man, drauguži, visų pirma rūpi duona šiandieninė. Aš esu įpareigotas tuo rūpintis!

Jonas. Argi aš sakau, kad pirmiausia turėtum rūpintis kurortais? Aš sakau – ir jais. Ir ne tiek jais, kiek – kol kas – saugoti turimas gamtos sąlygas jiems kurtis.

Pirmininkas. Tai ką pats siūlai?

Jonas (*patyli*). Siūlau?

Pirmininkas. Taip. Nemelioruoti? Palikti ir tegul ta dauba žliurgso – nei žuvies, nei žolės?

Jonas. Taigi čia ir yra visas reikalas, kad aš nesiūlau bent jau to, ką sakai. Mes, rodos, susitarėm – kalbėsim apie principus.

Pirmininkas. Visa tai gražu. Įdomu net. O konkrečiai? Juk mes, rodos, taip pat sutarėm – aš turiu paimti iš žemės viską, ką ji gali duoti, ir net daugiau?

Jonas. Kaip tik apie tą daugiau šįkart ir kalbėjom.

Pirmininkas. Tai išvada kokia? Aš suprantu tavo poziciją, tu – mano. Tikriausiai matai, kad darau, ką galiu. O tu? Jei rašysi…

Jonas. Būtinai rašysiu!

Pirmininkas. Rašyk – kelk mintį apie mūsų sąlygoms labiau pritaikytų mašinų reikalingumą… nors man kur kas svarbesnė yra turimų mašinų atsarginių dalių problema… Kalbėk apie žmones. Atvažiuoja geltonsnapiai viščiukai, verda, kleka, o naudos – nei kvapo, nei skonio. Arba ponaičiai. Gavau tokį zootechniką. Pasiklausk tėvo – papasakos. Kultūros reikia žmonėms, kultūros, meilės žemei, darbui. Kokia programa, kaip ją įdiegti – nežinau. Kaip tuos reikalus su jais išsiaiškini, taip ir būna. O įgyti sąžinės, atsakingumo, garbės – ne taip paprasta, jei mokykloj nuo pirmos klasės iki diplomo įteikimo tik apie teises kalbėta. Taip, drauguži, bet čia jau kitos kalbos.

Jonas. Tos pačios. Tų pačių reikalų dalis.

Pirmininkas. O dėl beržyno nesijaudink, paliksim. Man jis irgi patinka.

– Taip sakant – privačiai?

– Privati linija irgi su visu tuo siejasi, ar ne?

2

Tikras paukštelis, galvoja pirmininkas, giesmininkas – čir vir vir… Koks buvo, toks ir liko… Svaičioja, vaikštinėja… Įdomu, apie ką jis rašys ir ką parašys? Tegul pliurpia, galų gale ne pirmas kartas, tų pliurpalių jau tiek priviso, kad traiškyte neištraiškysi. Kultūrininkai! Pamėgintų patys – iškart kitaip užgiedotų! O tas dar ir lapė: problemos, problemos, o už tų visų problemų tik viena – ar nemelioruosim tėtušio pievos. Melioruosim ir tuoj pat, ryt, ne, poryt, galėsi pačiršket. Tėtušis, ponas veterinorius, geras senelis! Jeigu nori sužinoti – ateik ir pasikalbėk, nereiks savo pageidavimus man per dešimtą liežuvį siųsti. Senas žmogus, o kvailas. Suprasi – gausi ganyklą netoliese, nesuprasi – imsi, kas liks, o savo planų dėl tavęs aš nekeisiu. Net ir sūnelio graudenimus apie kultūrą išklausęs.

Jonas eina, žiūrėdamas į tris žąsis, jos skabo jauną žolelę palei pietinę parduotuvės sieną, pirmininkas mato jo garbanotą pakaušį, tegul, galvoja jis, nueina, neturiu jokio noro vėžinti, važiuosiu aplink.

– Kelintą posėdis? – klausia, atidaręs duris į buhalteriją.

– Ketvirtą, – sako sąskaitininkė ir galvoja: lyg pats nežinotų! – Koks čia svečias pas jus buvo?

– Žurnalistėlis, – nutęsia Vaclovas Norkus ir nusišiepia: – Ar parūpo?

Sąskaitininkė, daili, ką tik technikumo išperėta vištelė, žvilgteri į pirmininką – kiaulė, avigalvis – ir užsikniaubia ant savo popierių. Jonas, susikišęs rankas į kišenes, žingsniuoja gatvele tolyn.

– Jaunoms mergaitėms turi rūpėt jauni vyrai, – buhalteris šypsosi primerkęs akis ir judina po stalu koją. – Būtų blogai, jei nerūpėtų… Tik kad iš šito nedaug vyro…

Pirmininkas uždaro duris. Buhalteris jau ima suprasti kažką ne taip pasakęs, o ta višta skaitliukams jau ir dantis rodo: gerai, gerai, čia tau už mane, pirmininkuti, pats vos…

Gerai, galvoja pirmininkas, tegul bus taip! Eikit visi po velnių! Viskas yra gerai! Viskas tuoj bus gerai, kartoja jis, velkasi pilką lietpaltį, sagstydamasis eina lauk, pasėdi kiek prie vairo, paskui ryžtingai užveda motorą ir išvažiuoja.

Gatve (reikėtų sutvarkyti tą gatvę) jau kaip per gerą šunkelį, tik dantis saugok, vos nesuvažinėjęs vištos pirmininkas suka mokyklos link, leidžiasi į pakalnę, po gluosniais perlekia melioracijos griovį, buvusią Vėžytę,

Vėžikę. Šeštadienis, visi jau stengiasi tik apie namus trintis, krapštosi daržuos ir kiemuos. Pažiūrėsim, draugai brigadininkai, pažiūrėsim, ką jūs man po pietų pagiedosit!

Pirmininkas pasuka keliuku į Lileikių pusę, mašinėlė pasisiūbuodama dusliai rieda į dulkes jau subirusiu lauko keliuku, užpakaly verda rusva dulkių uodega, o prieky ir iš kraštų – plotais jau apsėta lyguma, mėlynas dangus ir senų Čepaičio sodybos medžių kupeta. Jei dar nebaigė arti, tai traktorius ten. Reikia pačiam šnektelt, bus ramiau ir tikriau.

Nykios pirmininkui tos sėnos ilgam ir plačiam gyvenimui rėstos sodybos, viskas čia jau pamažu yra ir šerpėja, tik medžiai visu vešlumu sužėlę: liepos, uosiai, šermukšniai. Keliukas po uosiais traktorių išmaurotas, vienam medžiui visai neseniai per pusę kamieno luobas nugremžtas. Nugrubnagiai, nepatenkintas pirmininkas, bet nepyksta, dar nežinia, ką darysim su tom sodybom ir tais medžiais, nors iš principo aišku – ir Čepaičiams teks į gyvenvietę keltis.

Traktorius čia. Kaip sukęs vietoj, taip ir stovi, kalną žemių išrėžęs. Po velnių, ką tas galvijas galvoja sau! Ir kur jis pats? Pirmininkas apsižvalgo, už lango šmėsteli balta pamėklė, ta pamėklė yra Čepaitienė, ji eina pro duris su rankšluosčiu rankose, šluostosi dailias iki alkūnių atraitotas rankas ir klausia iš tolo – bene traktorininko pirmininkas ieško? Išvažiavo į mechanines dirbtuves, seniai jau, gal prieš porą valandų. Iš kur čia tokia gera, tokia paslaugi, galvoja pirmininkas, o kai atsisveikina ir vėl įsuka į keliuką, tas gerumas jam jau aiškus: arai bene vakar nulėkščiuoti, tik vežk mėšlą ir sodink bulves, daržas jau ir apartas. Taip, galvoja pirmininkas, taip buvo, taip ir bus.

Ne, spausdamas į kalvelę mąsto jis, ne! Taip yra, buvo, bet taip nebus! Anksčiau ar vėliau išmoksim visus darbus dirbti kaip pridera. Aš įveiksiu tave, praeities rauge, sukursiu tokias sąlygas, kad tu norom nenorom išgaruosi, nebus tau kur vešėti – ir tiek! Iš visų pusių užremsiu, tupėsi ir baltakiuosi, aš turiu ir priemonių, ir jėgų, o tada pažiūrėsim, ką tu užgiedosi! Nebent apie humaniškumą, kultūrą, kaip tas vaikščiotojas kojom aukštyn. Aš tau štai ką pasakysiu – mes kuriam naują kultūrą, gerbiamasis, už gerklės griebiam, o ne verkšlenam ir nesisnarglėjam. Kas, kur, kaip – pamatysim, pažiūrėsim, kai dugną dėsim. Nieks neuždraus tau gleizotis ir tada, jei nesuprasi, neužčiuopsi esmės, o aš ją jaučiu, žinau ir moku jos siekti. Aš einu teisingu keliu, iš principo teisingu, ir ne kojom, o galva aukštyn,

gerbiamasis, nes mano kelias – realios galimybės, o ne paistalai. Šnekėk tu apie savo kultūrą ką tik nori, o aš tuo metu susirasiu tą galviją, pasišnekėsiu su juo kaip reikiant ir padarysiu tokią kultūrą, kad jis man visą pavasarį ją atsimins. Ir ta mano kultūra bus svarbesnė už visus tavo graudenimus.

Ramybės, draugeli, ramybės, ramina jis pats save, kai „gaziukas“ užšoka ant kalvelės ir nusirita žemyn, nuleisk vandenį, dūšiai bus erdviau, laiko dar marios, dar vos įdienojo ir šiaip…

Jis užsirūkė, pasiklausė laukų, ir giedrios dienos ramybė nusileido į širdį – viskas ištirpo, išbluko, liko vienas saldus buvimas, jutimas, kad esi skaisčiai šviečiant saulei, kylant dienai ir gyvenimui, jėgoms ir patyrimui, laukiant darbams ir džiaugsmams, ir jį vėl apėmė troškimas veikti.

Dirbtuvės stovi daubelėj, iš trijų pusių į kalnelius įsiręžusios, o prieky, už Vėžytės lomos – miestelis. Gerą vietą parinkom, galvoja pirmininkas, nuo didžiausių vėjų užuovėja ir vaizdas į slėnį gražus. Reikėtų dar apsodinti medžiais, aplinką sutvarkyt – būtų tikras kurortas. Ne kurortas, o štabas, mūsų laukų širdis. Baltuose mūruose mėlynuoja garažo durys, virš pagrindinio korpuso jau apiblukusios rausvos plytos – 1965-ieji, mano lemtingieji metai, galvoja, lipdamas iš mašinos.

Prunskus sėdi prie sunkvežimio rato ir traukia cigaretę, čiulpia, delne paslėpęs, turi tokį įprotį, nemačiau jo kitaip rūkant ir ne dirbtuvėse.

– Sveikas, – sveikinasi pirmininkas. – Kaip sekasi?

– Sveiki, – ištaria abejingai Prunskus. – Baigiu.

– Kur Dilys?

– Nežinau. Išėjo į miestelį.

– Ką su tuo traktorium darysit?

– Nežinau. Baigsiu – nuvažiuosiu pasižiūrėt.

– Tai dar nebuvai?

– Dar nebaigiau.

Pirmininkas pažiūri į jo tepaluotą palaidinę, padangon įremtą dulkiną batą, patyli, paskui klausia:

– Ką Dilys šnekėjo?

– Ką šnekės. Nutrūko, ir tiek.

– Mes ir taip sėją vėlinam…

Prunskus šniokšdamas suka veržlę, paskui patyli, numeta raktą ir sako:

– Aš, pirmininke, irgi tik dvi rankas turiu.

– Bet kaipgi jūs tokį traktorių galėjot išleist? Esi patyręs žmogus, turi…

– Aš jau tada sakiau, kad toli nevažiuos. Tik niekas negirdėjo.

– Taip ir sakei, jei negirdėjo. – Pirmininkas ima virti: kas čia jiems visiems daros! Bet susivaldo: ramybės, ramybės! – Ar iki pirmadienio suremontuosi?

Prunskus pakelia galvą, pasižiūri, saulė plieskia tiesiai į akis, ir nesuprasi – juokias jis ar stebis. Jo apskritai nelabai suprasi, bet šiandien ne tai ir svarbu.

– Dilys tegul pusę keturių užeina į raštinę.

– Jeigu ateis.

– Tai ką, gal jau švęsti išėjo?

– Neklausiau. Jeigu ateis – pasakysiu.

– Suremontuok tą traktorių šiandien… o aš su buhalteriu pašnekėsiu, – prižada nueidamas.

– Nuvažiuosiu, – girdi pirmininkas Prunskų ir taip vožia durelėm, kad tas slunkius net galvą pakelia. Gerą pavardę turi, tikrą, galvoja pirmininkas, visai pagal jį. Palauk tu man, rasiu žmogų – spirsiu tave į visas keturias šalis, nė cyptelt nespėsi.

Sunkvežimio tai neapžiūrėjau, atsimena jis artėdamas prie vieškelio ir kažkodėl pasuka plento pusėn. Tik gerą galelį pavažiavęs supranta, kur važiuoja, o supratęs palengvėjusia širdimi krypteli vairą į savo keliuką.

Skaisti karšta saulė virpina orą, begalinė mėlyna erdvė priartėja ir vėl nutolsta mašinėlei šokčiojant per kalnelius ir vėl leidžiantis į daubas, viskas aplink žalia ir mėlyna, o rudi arimai jau prigesę, papilkėję, prapūsti vėjų lūkuriuoja pirmojo pavasario lietaus, kuris jau visai praverstų, visai.

Taip, staiga pagalvoja pirmininkas, taip, Joneli, daug kas mums praverstų, jei sugalvojęs galėtum pasiimti. Ir tuoj pat užmiršęs tą savo mintį galvoja apie šaltą kompotą, ąsotėlį su saldžiarūgščiu gėrimu šaldytuve ir pietus. Kieme boluoja šviesi Vilės suknelė, ir Norkus lėkte užlekia ant paskutinio kalnelio, stebi, kaip jį pamačiusi Vilė sustoja, paskui šypsodamasi suka per kiemą jo pasitikti.

3

– Kur tėvas?

– Išvažiavo į kolūkį.

– Arkliu?

– Ne, mašina. Jau turėtų grįžti.

Motina skalbia Jono marškinius, nosinę, kojines – viską pakeitė rytą, išleis švarų – tokia jos taisyklė.

– Gal vandens prisemti?

– Nereikia, užteks. Dvi vonelės lietaus vandens yra, o virtuvei prisinešiau. Tai ką kalbėjot?

– A, žinai, gieda savo giesmeles, ir tiek. Kiek supratau, tą pievą melioruos dar šiemet. Visus užkaborius grandys. Nepatogu buvo klausinėt, valdiškus reikalus su savais maišyti, bet ir iš to aišku. Beržyną sakė paliks – mat jam patinka.

– Kurgi ne! Jau visas miškelis po pat langais. O apie kriaušę neklausei?

– Kad čia ir klaust nereikia – toks medis!

– O ką tu su mulkiais! Na jau ne, tos tai neleisiu! Atsistosiu su pagaliu – tik prieikit!

– Ai, mamuk, neišsaugosi. Jei užsispirs, tai ir nukirs. Net miestuos šimtamečius medžius išverčia, tylomis, kai niekas nemato. Nurėžia, o tada jau neprilipdysi. Baudžia, bet kas iš to – tos baudos kaip žvirblio ašaros, sumokėjai ir skink, kiek širdis trokšta. Kol žmonės patys nepanorės…

Arba didesnės baudos prispaus, galvoja Jonas. Apie tai irgi vertėtų atskirai pakalbėti. Kažin kas kaime sprendžia, ką kirsti, ką palikti?

– Tai ganyklos jau nebeturėsim… Na, laikas jau ir mažintis, per gerai gyvenom. Arklį galės atiduot, o karvę metus kitus gal dar išganysim ant tų kalniukų. Tiek jos ir tereikia. Vaikams pieno nenuveši, sūrių nemėgstat, o kur daugiau jį dėsi? Galėtume po kokį šimtą rublių per mėnesį uždirbt, jei į pieninę vežtume, bet tėvas užriko: nevešiu, nė negalvok, nori, vežk pati. Vežčiau, aš jau nesigėdinu, bet su kuo? Prašiau, kad ratukus sumeistrautų ar nupirktų – taip ir iki šios dienos.

– Rublis gerai tai gerai, bet negi dėl jo persiplėši. Ir taip jau esi visai suvargus.

– Vaikutėli mielas, širdis neleidžia tokį turtą švaistyti. Trys pilniausi kibirai per dieną, kiaulės išrūgų nebeįveikia.

– Tai kam laikyt tą karvę? Nebebus pievų – atiduokit arklį, parduokit karvę, geriau patys po litrą kitą iš kaimynų nusipirkit.

Motina kaip stovėjo, taip ir paliko. Žiūri ir tyli. Jonai, ar nebūsi prašovęs pro šalį? Ar…

Paskui pasilenkia ir plauna žodžio netarus. Kažin kaip vangiai, nykiai. Ištraukia baltinius, vanduo teška žiburiuodamas saulėj…

– Bet juk gerai, kai atvažiuojat vasarą… Šviežias pienelis, švarus, aš niekad nemelžiu nenusiplovus rankų, nenuvalius tešmens… Juk ir tu mėgsti šaltą… O Arūnėlis kaip geria, man net graudu daros: močiutyt, dar!

– Taip… – sako Jonas, – bet…

– Žinoma, – kalba ji sau, – ilgai taip nebebus, jėgų jau nebėr, turės viskas baigtis, bet kol galiu dar… dar noriu…

– Aš tave suprantu, mamužėle, puikiai suprantu, viskas yra būtina, gražu, bet tu ir apie save turėtum daugiau pagalvot…

– Ne, vaikeli, kitaip apie save galvot aš jau negalėsiu. Eisiu, kol einu, o kai jau krisiu, tai ir galvot nebereikės.

– Ai, tokią dieną pradėjom tokias kalbas! – sako linksmai Jonas ir pats jaučia, koks netikras yra tas linksmumas, ir dar labiau ant savęs supyksta: matai, reikia būt atsargesniam, reikia daugiau jautrumo… Taip, bet aš nė nenujaučiau, kad kalba taip pasisuks. Ir tai, ko gero, pirmąkart taip aiškiai iškilo pabaiga. Pabaigos pradžia. Visas jų gyvenimo vidurdienis praėjo čia, tuose dviejuose ar trijuose Veterinarijos apylinkės hektaruose, pieva buvo viršaus, bet nieks iki šiol jos nelietė, pagal tradiciją ji priklausė ūkeliui, kur įsikūrusi Veterinarijos apylinkė, o dabar, kai kolūkis ima kedenti ir užsigulėjusias palaukes… ir tai sutapo su jų saulėlydžio pradžia. Ką padarysi – gal net į gera, laisva valia sunkiau būtų atsisakyt…

– Ką tau padėti?

– Man? Nieko man, vaikel, nereikia. Tvarkykis savo reikalus. Tuoj eisim pietų.

– Tai aš pasodinsiu kaštoną.

– Tą nudžiūvusį?

– Jis nenudžiūvęs, šaknys gyvos. Aš jį perkelsiu į daržą, į braškes, o tą didelį iš braškių pasodinsiu čia.

– Tie trys gražiai prigijo. Vienas jau ir žydėjo.

– Ir tas tuoj žydės, pamatysi!

Persiavęs batus, persirengęs, Jonas žirglioja į daržą, apžiūri jaunąjį kaštoniuką, įsmeigtą čia tik dėl to, kad gaila buvo išmesti: pumpurai rudi, išbrinkę, sakuoti, kamienas jau gerų trijų pirštų storumo, tai gerai, kad neišmetėm, kieme kaip tik keturiems kaštonams vietos, bus sunkūs dideli medžiai su baltom kekėm.

Kai kalnu atrieda sunkvežimis ir tėvas išlipa iš kabinos, o šiam pasukus atgal sunkiu žingsniu klumpsi į kiemą, karvės nulaužtasis kaštonėlis jau braškyne, o čia, kieme, kuoliukais aptvertas ir apgenėtas stovi anas, iš daržo parneštasis – stangrus, išlakus, baltas, ir Jonas jį laisto vandeniu.

– Kokią čia operaciją padarei? – klausia tėvas.

– Nedidelę, bet būtiną, – patenkintas Jonas.

– Ant vėjų medelį išmetei. Manai, kad augs? Jei anas neaugo…

– Jei tik vėl koks galvijas nenuglemš. Palaistysiu, apklosiu samanom, o jei dar ir tu kartais užpiltum kibiriuką kitą – kitąmet žydės.

– Na na, pažiūrėsim, – murma tėvas, eidamas raštinėn.

Ai, tėvuli, žinau tave. Meilė meile, bet reikia ir ryžtingumo. Ten kaštonėliui tikrai ne vieta buvo, o jeigu numirs čia – ką, negi verksi. Parsinešiu iš daigyno kitą. Užtat kieme medžių jau užteks, ir kas čia gyvens, tam jau nebereikės naujų sodinti.

Tvarka, Jonai, taip viską daryk!

Tėvas jau baigęs reikalus tvarkyt stovi ir žiūri.

– Vis dar neatsisakai savo pomėgių? Už tuos tavo medelius pernai mane viršininkai išgyrė. Gal reikėtų visus samanom pridengti?

– Tiems jau nebūtina, bet šitam tikrai nekenks.

– Tai einam, padėsiu.

– Nereikia, aš pats, kiek čia to darbo, vienas malonumas.

– Tai kodėl man to malonumo nenori leisti?

– A, jeigu šitaip, tada kita kalba! O gal galėjom ką nors iš tavo darbų padaryti? Mėšlo nebeveši?

– Reikėtų dar porą vežimėlių ištraukti, bet šiandien… po pietų turiu į posėdį eiti.

– Įdomu, paskui papasakosi.

Pasiėmę maišą ir grėblį jie eina per kalną į pušynėlį.

– Matai, koks miškas! O jeigu nebūtume palikę, pasaugoję to lauko… – sako tėvas.

– Taip, tas miškelis – mūsų nuopelnas. Bet gerai, kad galėjom palikti. Galvydis ir iš to kalnelio duoną sunkė. Tau nereikėjo.

– Man nereikėjo, bet galėjau čia arklį ganyti.

Žinoma, galvoja Jonas, teisybę sako.

– Būtų kaip šita pusė. O čia jau irgi gražūs medeliai žėlė.

– Kad taip čia užsodinus beržais, drebulėm ir eglėm. Tai būtų peizažas! – pakyla Jonas, bet tuoj ir nupuola: neužsodins, savų darbų vos spėk suktis…

– Būtų gražu, – sutinka tėvas, ima grėblį ir pamažu peša vieną iš pamišky dryksančių samanų luobą. Tankumyne žemė plika, storu spyglių klodu nuklota, o čia, kur būna tik lengvas pavėsis, samanos kaip apklotas jaunas pušeles saugo.

– Gal nesupyks medeliai… – lyg atsiprašo tėvas.

– Ko gi? – senojo sentimentalumu stebisi Jonas.

– Kad jų tvarką ardom.

– Tai jau! didelio daikto čia!

– Vandens čia nedaug, jauniems medeliams sunku…

Tokio jautrumo nelaukęs Jonas net pykteli – irgi mat! Reikia turėt saiką, tėtuši…

– Menkniekis. Kiek čia mums reikia.

Ar susigėdo tėvas savo skrupulų, galvoja Jonas, kišdamas samanas maišan. O pats tai galėtum be to irzlumo kalbėti.

– Matai, vaikeli, gal nemokėsiu tau pasakyt, bet jis tai žemės nemyli…

– Kas? – nesupranta Jonas.

– Pirmininkas, kas! – atšauna tėvas. – Aš nesakau, jo norai geri, jis daug dirba ir padirba, bet žemės supratimo jam trūksta. Jis žemės nejaučia. Ar supranti? Jam dėl jos neskauda, jam netrošku, jei žemei trūksta vandens, supranti, ką noriu pasakyt? Jis ir gamta yra atskiri organizmai. Ar tau taip neatrodo? Aš įsitikinęs, kad žemė jam yra lyg teorema, kuria jis bando įrodyti savo teisumą.

Jonas tyli ir klauso.

– O kol šitaip su žemele elgsies, tol ji daugiau priešinsis, nei talkininkaus. Reikia ne tik proto, reikia ir gerumo.

– Kitaip sakant – išminties?

– Išminties, – tvirtai sako tėvas. – Ar teisingai aš galvoju?

Tėvas nustoja pašęs ir žiūri į sūnų. Žiūri šypsodamas, šiek tiek susigėdęs dėl savo kalbumo. Jonas tupi prie maišo ir žiūri į žemę. Paskui pakelia akis į tėvą:

– Taip.

Dar pakartoja:

– Taip. Teisybė.

Ta didžioji kelionė

1

– Ilgai neužtruk, – sako motina. – Pavėluosi – negausi valgyt. Parvažiuoji porai dienelių ir tas namie nebūni.

– Tai argi aš ne namie! – stebisi Jonas, timpteli vadžias ir darda pakalnėn, per petį dar pažiūrėjęs į motiną linksmai jai pamoja.

Čia jo linksmybė baigiasi, nes ratas tarkšteli į akmenį ir šoka į viršų – brikelė liumpsi, Šimas su Šimiene tumpsi – trrr, trrr, nors į pakalnę…

Ir vadžios, ir sėdynė – pro vežėčias matyti žolė – toks neįprastas įrengimas, kad Jonas pro senąją kriaušę rieda kaip didelis Nukryžiuotasis. Pievos keliukas drėgnas, Jonas pirmas juo šiemet važiuoja, arklys klimpsta iki pusės blauzdų, kaip duoną minko, ratai linguoja, o Jonas supasi pirmyn ir atgal, bet vadžias jau atleido, aplink – vien pievos žalumas ir mintys į kurią nori pusę.

Tai važiuoja Jonas Šimas savo nauja brikele, tai važiuoja! Ir kaimynų dar neregėti – lyg ir gaila, kad jo brikelės iki pat bažnyčios nieks nepamatys, bet šį kartą jam nereikia skubėti, pirmas atvažiuos ir jau šį kartą tikrai neišvirs. Ir per pievas, ir per mišką šįkart važiuos pamažu, o pasipuikuos grįždamas. Nuo tos minties Šimui taip ramu, taip jauku, o aplink taip gražu ir tylu, tik girdėti, kaip už miško skamba varpai. Kas per dyvai, sukruta Šimas, iš kur tie varpai? Negi jo laikrodis neteisingai rodo? Tai jau ne! Jis iš akies saulę žino, čia tik nelabasis, seni žmonės teisybę sako. Bet kas bus toliau, jei velniai jau bažnyčios užuovėjų ieško ir varpais daužosi? Šimo tai neprigriebs, senių pasakų jis neužmiršo, bet kas bus kitiems? Visi išsisklaidė kas kur, ir Jovaiša iš to liūno sunks kol pajėgs, toks jau žmogus, kol vieną gražią dieną tas liūnas jį patį įtrauks.

O varpai skamba ir skamba, ir nesuprasi kur – visas dangus pilnas tylaus skambėjimo. Šimui net žadą atima – o jei pavėlavo? Galvojo, kad pats pirmas atvažiuos, o čia, išeina, jau mišioms baigiantis! Šimas ieško liemenėj savo laikrodžio, didelio raudonojo aukso laikrodžio, amžinatilsį tėvo dovanos – ir auksiniais nėrinėliais pagražintos rodyklės rodo septintą valandą. Kas čia dabar, niršta širdis Šimui, ryto ar vakaro septinta? Viešpatie Aukščiausiasis! Nesvarbu, ryto ar vakaro septinta – jis pavėlavo! Pavėlavo!

– Šimai, Šimai, negražu vėluoti, – subara kunigas klebonas prie bažnyčios durų ir šluostosi į sutaną rankas. – Visą laiką toks doras ūkininkas buvai. Ir Šimienės neatsivežei? Kaip gi čia dabar, Šimai?

Šimas ir pats savęs klausia – kaip gi čia dabar? Kur jo Agota, jo pati, dievobaimingoji, doroji Šimienė? Ar tik nebus pakeliui pametęs, ar nebus nebylio nelabasis jos į liūną įtraukęs? Šimas tūpčioja ir glamžo kepurę, nieko nesusigaudo, tik žino, kad pavėlavo, ir kalba pats nežinodamas ką:

– Taigi žmonelė, klebonėli, mano pati, susirgo. Kažkoks nikis, kažkoks nelabasis įsimetė, akys temsta, prakaitai muša.

– Šimai, Šimai, – priekaištauja kunigas klebonas, o ant lūpos jam prikibęs Šventos Komunijos gabalėlis, toks mažas gabalytis, kalbant dreba. – Nemeluok, Šimai. Numarinai žmoną, paskutinių sakramentų negavusią. Galvojau, bent į Mišias už jos sielos ramybę atvažiavai. O tu meluoji. Ką aš turiu apie tave galvoti, kaip pats manai? Gal pats tu ją nugalabijai, kad taip išsisukinėji? Aš suprantu, Šimai, visko pasitaiko, bet kad man meluoji, užsitrauki mirtiną nuodėmę ir sau, ir vaikams, ir vaikų vaikams.

– Viešpatie Aukščiausiasis, – meldžia Šimas, – pasigailėk! – ir dviem pirštais su juodom pasagėlėm po suragėjusiais nagais ima nuo kunigo lūpos Šventos Komunijos gabaliuką, baltą pleiskanėlę, neša ją prie savo lūpų, bet ji nukrinta ir, kai plėnis nusileidžia ant šventoriaus tako, iš kurio kyšo nutryptų akmenų akys, jis jaučia, kaip jį užgriūva amžinoji mirtina nuodėmė – ir jam, ir jo vaikams, ir jo vaikų vaikams.

– Už ką, Viešpatie, už ką, – vapa Šimas ir nieko daugiau nesupranta ir nejaučia, tik žino, kad pavėlavo. Saulei vakarėjant tarpuvartėje prie žemės prisiplodamas skalija mažas juodas šunytis.

2

Senasis Jovaiša guli pustamsiam kambary, žiūri į spindulių pluoštą, kuriame plaukioja baltos dulkelės, ir žino, kad dabar jau nebeilgai. Viskas tuoj baigsis, galvoja jis ir jaučia neišpasakytą ramybę. Aš viską padariau, visa, kas buvo man skirta, atlikau, galvoja jis ir užsimerkia. Jaučia, kaip akies obuoliu nuslenka ir sulimpa vokai, tarsi kas kitas juos būtų užspaudęs, ir ta negalia yra tokia saldi, kad svaigsta galva, visas gyvenimas svaigsta saulėj… Dabar jau viskas…

Aš padariau viską, galvoja susijaudinimą numaldęs senis, ką tik galėjau. Daug kas buvo ne taip, kaip norėjau, labai daug, bet padariau. Ačiū, gyvenimėli, kad negailėjai man skausmų ir leidai juos pakelti, dėkui, kad davei daug metų, nors visai sumenkinai kūną, bet blaiviu protu leidi pasitikt paskutiniąją. Dėkui ir tau, žmogau, kad turėjai kietas rankas ir tvirtą sprandą, kad norėjai ir galėjai dirbti ir kad visus darbus atlikai gerai. Kitą kartą ne taip, kaip norėjai, bet sąžiningai, seni, sąžiningai. Ačiū už tai.

Tai yra viskas, ką tu galėjai, tai yra viskas, ką tu turi. Iš penkių sūnų beturi vieną, jis dabar sode, maitina per žiemą išalkusias biteles, tegul per amžius gyvena bitelės jam, jo vaikams ir vaikų vaikams, ir jiems viską patiems teks susirasti, jų daliai teks daug gyvenimų ir daug mirčių. Koks jis negražus buvo kai gimė, penktas, nelauktas. Ir augo į akis nepakliūdamas, pakluonėse ir pamiškėse, mano vienintelis. Ten jis ir išsiverkdavo, mažytis, mano sūnelis, kai laidojo brolius, kai aš laidojau sūnus. Mano sūneliai, mano brangieji, jūs nežinojot, ką aš norėjau jums pasakyt, jūs nežinot, ko jums nepasakiau, ačiū jums už džiaugsmą, dovanokit už skausmą. Buvot man geri, buvot man blogi, buvau aš jums blogas, norėjau būt geras. Atleiskit, kad nedaviau, ko norėjau duoti, dovanokit, kad draudžiau, ko pagal jus neturėjau drausti. Duočiau, nedrausčiau, mano vaikeliai, mano brangieji, kad tik galėčiau. Jau negaliu, nebegalėsiu. Vienam, Juozeli, teks būti, vienam savo brolius ir tėvus minėti. Nedek žvakių Vėlinių vakarą, neik pas mus naktį, sunku bus grįžti namo vienam, oi, kaip sunku, mažyti. Ateik geriau dieną, kai saulė šviečia, rudenį, kai lapai geltoni, kai šilta ir ramu, pereisi per laukus, paliksi liūdesį, gerumo darbams parsineši. Vien tik gerumas, vien tik gerumas, mano vaikeli, padės tau iki galo nueiti, savo darbus atlikti. Dirbk, vaikeli, krutėk, vien tik darbai tavo gerumą apsaugos, tavo mažuosius į žmones išves, visko, ką mes mylėjom, išmokys. Dirbk, vaikeli, daug darbų ant šios žemės, daug gražių dalykų, jie ir saulę pakelia ir atilsį duoda, visko išmoko. Gyventi išmoko ir numirti, nors daug ko būta ne taip. Ne taip būta, ne taip, bet dabar jau nebus kitaip. Dabar jau viskas tik taip bus, kaip buvo. Ne taip, kaip norėjai, bet kaip darei, kad būt taip, kaip nori. Ar tu suprasi, mano vaikeli, kad taip ir tegali būti. Kad ir ne taip bus, sūneli, pats jau ramybę turėsi. Nes tik ramybė duoda gerumo, tik gerumas naujus darbus sėja. Gerus darbus ir tau, ir tavo vaikams būtinus. Taip ir gyvensi. Ir mirsi tada ramus, nes viską padarei, kaip įstengei. Kitkas ne nuo tavęs priklauso,

ir todėl ne tu, o kiti paskutinę dieną verks. Taip, berneli, tavo gerumo ir tau, ir kitiems reikia.

Labiausiai mylėk žemelę. Iš jos mes išėjom, į ją sugrįžtam, viską jai atiduodam, viską iš jos ir gaunam. Ir bloga, ir gera. Kuo mes mokam, tuo mums užmoka. Tausok žemelę, ant jos tu ir tavo vaikeliai turės būti ir džiaugsmą ar ašaras susirinkti. Mylėk žemelę, jinai pažeidžiamesnė už žmogų, jai dar labiau reikia švelnumo. Žmogus skriaudas užsigydys, o žemelė galuosis. Neleisk jai kentėti – jei ne tau, tai tavo vaikams ji už tavo blogumą atlygins. Žemelė nėra bloga, ji nekerštauja, ji tik nebegalės gera būti. Jei nežinai, gera ar bloga darai, jei nesupranti jos – pakentėk, pagalvok, o daryk, už ką ji tikrai tavęs nepapeiks, sodink medį ir žolę, kelk paukšteliui užuolandą, saugok bitę. Ir galvok. Tada atjausi. Ji pati pasakys, ko jai dar reikia. Tada jau nedelsk. Nes tavo gerų darbų jai niekada nebus per daug. Aš mirsiu vienas, o į mano vietą tuoj pat dešimt stos. Ir pakasti manęs nespėsit, o jų jau stovės tūkstančiai. Daugybė metų praeis, kol jie savo žemelę mylėti išmoks. Kiti ir mirs neišmokę, nelaimingi, taip ir nesusizgribę, kad ne pamotė, o motina ji yra, jeigu tu pats su ja kaip su motina. Padėk tu jiems tą suprasti. Sakyk, kad kiekvienas naujas žmogus žemėj – tai dar vienas geras darbas, kurį turi padaryt žemei, tegul ir neprašomas. Už tuos, kurie nepadarys. Nesakyk, kad aukojiesi – visi savo žemei tik gera darytų, jeigu suprastų, kad tai ir yra didžiausias atpildas. Kurie supranta, taip ir daro. Tu, kuris supranti, daryk ir už kitus, nes visi turėsit vienoj žemėj gyventi, visi, kiek yra ir bus. Ji yra ir bus viena, bloga ir gera iš jūsų turės priimti. Jeigu supranti, kokios meilės jai reikia, tai mylėk ir už kitus, nes tik taip ji ir tau pamote nebus. Ir nesakyk, kad aukojiesi – saugodamas ją už kitus saugai ją ir sau, visų pirma sau. Tie, kurie ateis į tavo kiemą, neprišnerkš jo, jei jis bus švarus, o jei prišnerkš, lengviau bus ir išvalyti, ir pamokyti, kas nedera. Bent tuos, kurie šalia tavęs bus. Tai jau daug, jau labai daug. Nes tu toks ne vienas buvai ir būsi. Jūsų daug bus ir bus dar daugiau, jeigu norėsi, kad šitaip būtų.

Mylėk savo biteles. Ir vaikus mokyk, tegul ne tik medų, bet ir žolę mato – džiaugsmo mažiau bus, užtat jis bus tikresnis, gerų žmonių džiaugsmas. Kas medaus skonį supranta, negali būt blogas, norės geras būti. Oi, kaip norėjau ir aš, mano vaikeliai, jums ir visiems žmonėms geresnis būti, vis norėjau. O ar buvau? Tik jūs ir jie pasakysit, čia jūsų valia. Aš tik norėjau ir dariau, ką galėjau, dirbau. Dabar jau viskas.

Senis numirė vakarėjant, kai senoji pasirėmus tvoros žiūrėjo į plentą. Pavargęs nuo savo minties aiškumo, laimingas, kad galėjo su visais atsisveikinti, nebylys užmigo ir nebenubudo. Jis sapnavo, kad šiaudais dengia savo trobos stogą. Buvo jis jaunas, jo tėvas dar jaunas stovėjo prie šulinio ir žiūrėjo, kaip dirba sūnus – jo nelaimė ir jo paguoda. Tėvas jam kažką sakė, bet jis nesuprato.

– Ką sakai? – keliu įmynęs geltonus šiaudus šaukė sūnus. – Neišgirdau.

Tėvas apstulbo. Jis išsižiojo ir išplėtęs akis žiūrėjo į savo sūnų, kuriam buvo linksma ir jis dar garsiau šaukė:

– Ką?

Čia jis per daug pasisuko, koja nuslydo nuo kopėčių. Griebėsi jau pririštų šiaudų, bet šie subyrėjo į smulkius gabaliukus. Jis virto aukštielninkas, bet nenukrito. Iš karto nesuprato, kas atsitiko: aplink plytėjo begalinė mėlynė, kuri lėkė vis arčiau ir arčiau ir pamažu tamsėjo.

– Ar tu jau kalbi? – visai šalia paklausė persigandęs tėvas.

Jam pasidarė juokinga: kada gi jis nekalbėjo? Norėjo atsakyti jam: ei, tėve! Bet skristi buvo taip malonu, kad iš tėvo kvailumo tik juokas ėmė. O su tamsa artėjo žvaigždė. Skriejo taip greitai, didėjo, bet ji nebuvo žvaigždė – televizorius, kurio didelis ekranas spindėjo, o per vidurį juodavo raidės: PARDUOTUVĖ. Kai ekranas užgeso, sušvito raidės, o paskui pamažu užgeso ir jos.

Senoji atsiduso ir nukiūtino trobon. Reikėjo ką nors pagaminti vakarienei. Už vartų draskėsi šunelis.

3

Jonas darda laukų keliuku, tolsta nuo Jovaišų sodybos, pavartėj vis dar skalijant šunyčiui. Iš dešinės jam dabar pieva, apie kurią šiandien kalbėjo su pirmininku, iš kairės – pušynėliais kepurėtos kalvos, o prieky – didysis miškas, jau ne kolūkio – valstybinis draustinis, gražus senas miškas, pilnas gyvybės ir vėlyvos popietės ramumos. Jonas važiuoja pasidavęs tam ramiam išsiblaškymui, kuris šiandien yra toks būtinas ir, rodos, toks pelnytas.

Gražus miškas, galvoja Jonas, įvairiausiom augalų bendrijom apkaišęs tą žemės bangavimą, stiebais ir stiebeliais požemių galias į saulę iškėlęs, stirnų, briedžių, barsukų, šernų rojus. Gera žinoti, kad yra tokių

vietų – tokių miškų, saugomų raistų, dabar jau ir apie draustines pievas svarstoma. Tą klausimą reikėtų dar aktyviau kelti. Dabar tikriausiai kalbama tik apie reliktinių augalų išsaugojimą, bet juk įdomu būtų turėti ir vieną kitą charakteringesnę natūralią pievą, kokios vyravo iki jų sukultūrinimo. Nacionalinis parkas visą jų įvairumą kažin ar aprėps. Pagaliau – tokius gamtos paminklus verta turėti kiekvienam regionui. Kaip ir draustinius miškus. Reiks pasidomėti.

Ar nekentės pamiškės eglynai, kai tas pievas grioviais perrėš? Gal ir ne: eglė – visų žemių medis, visur jai gerai, tiktai į pamiškį kitos žolės „atsikraustys“, kai nusisunks šita purienų ir viksvų drėgmė. Purienos persikels į melioracijos griovius, vaikai jau ten jų pavasariais ieškos.

Gamta nėra bejėgė, galvoja Jonas, ji stropiai saugo savo turtą, pasinaudoja kiekviena galimybe, jei tik ji atsiranda, jei tik neperžengiama ta lemtinga riba – gamtos galia prisitaikyti prie naujų žmogaus užmačių. Kas yra ta jos galia kiekvienu konkrečiu atveju? Čia, aišku, specialių gamtos mokslų klausimai, bet turėtų būti ir visuotinis gamtos ir žmogaus santykius gvildenantis mokslas. Yra jis ar nėra? Kiek esu skaitęs – neradau tokio minint. Ar tai tik spraga mano žiniose? Jei yra, tai mes tikrai juo nesinaudojam. Patarimų ir samprotavimų netrūksta, o aiškaus, konkretaus, visiems suprantamo plano protingai naudoti gamtos turtus – tikrai neturim. Ar apie tai nereikia kalbėti?

Oho! Kur pasisuksi – ten temos!

Jonas jau kurį laiką važiuoja mišku. Paragintas arklys noriai bėga miško keliuku, medžių koridoriuje dusliai klapsi kanopos, o virš galvos plyti sodri miško ramybė, apgaubta sunkiom eglių šakom su raudonais kankorėžiukais saulės apšviestose viršūnėse, su pernykščių apšutusių lapų ir samanų kvapu ir blausiais šešėliais.

Jonas išsiima cigaretes ir degtukus, vadžias užneria ant kairės rankos riešo ir užsirūko. Miške, žino, nedera rūkyti, cigaretė atsiduoda lyg paplėkusiu šienu, lyg svylančiom samanom, bet šį kartą Jonui svarbiau ne dūmas, o užsiėmimas.

Sutinku, temų galybė. Apie kiekvieną žolę gali rašyti, visam gyvenimui darbo užteks. Reikėjo mokytis tąsyk biologijos. Ir tai dar turėtum nuspręsti, ką nori rašyti – romaną iš grybų gyvenimo ar disertaciją, pavadintą, pavyzdžiui, taip: „Kai kurie Lietuvos sporinių augalų ekologijos duomenys“ ar panašiai. Irgi įdomu, žinoma. Netgi labai! Bet dėl tokių disertacijų tu

nusprendei dar abitūros egzaminų vasarą, nors visai neįsigilinęs, nuojautos vejamas, bet iš esmės teisingai. Dabar nuojautos jau negana, dabar reikia tvirtai sau tarti: toje anąsyk užčiuoptoje srity yra dar ir tokia, būtent mano – gamtos ir žmogaus santykių klausimai, visi jų visuomeninės prasmės dalykai. Plati sritis, joje begalė temų. Tai jau šis tas: galima nerašyti romanų iš grybų gyvenimo, kai reikia kalbėt apie grybų naudą. Taigi sritis man aiški, bet kaip spręsti jos problemas, kuo vadovautis, kai tavo pareiga ne grožėtis, o dalykiškai kalbėti, ką mes darom gerai, o ką turim taisyti. Aš turiu kažką *teigti*, turiu žinoti, ką noriu teigti ir neigti tame pasauly, kurį mes kuriam, ar leis jis nueiti mums ten, kur trokštam, ir svarbiausia – kodėl leis ar neleis!

O kokį tu jį įsivaizduoji? Sotų, laimingą ir gražų! Kiekvienam upely plaukios upėtakiai, kiekvienam miškely ganysis taurieji elniai. Ir usūrinių šunų nebus. O upės gal bus su kisieliaus krantais?

Po velnių, vos tik iškyla *kodėl*, įklimpsti į kažin kokią pilką masę, ir juo labiau muistais, tuo labiau ja apsigleizoji, ir teka ji ne iš kažin kokių paslaptingų šaltinių, o iš tavo paties nuosavos galvos – tokia nežinojimo buiza: semia, semia, kol galų gale ir spalvotos laimės vaizdinių salelės pasineria. Negi neišsiveršiu? Negi aš neįvesiu tvarkos šitame savo smegeninės chaose?

Vėl imtis mokslų? Gal filosofijos – ne akademiškai prabėgom, o savo reikmėms – iš esmės, pamažu, pagalvojant, kartu kremtant gamtos mokslus, susipažįstant su visuomeninėm naujosios gamtinės situacijos problemom? Matyt, taip ir darysiu. Reikės, jei noriu išmanyti, o ne nujausti. Juk visi tie dalykai, kuriuos dirba tūkstančiai mokslininkų, reiškia kažką daugiau, negu tik pikantiškas žurnalines smulkmenas ar bendras optimistines frazes! Aišku kaip dieną! Tie darbai – būsimojo pasaulio fragmentai, iš kurių fermentuosis to būsimojo pasaulio dirva. Mokėk juos *perskaityti*, suprasti, susieti – ir išryškės ne salsvai gleizotas, o konkretus, labai apčiuopiamas būsimasis pasaulis, nes jo grožis ir skurdas juk ne iš dangaus nusileis – išaugs iš žemės, iš mūsų darbų!

Tai koks jis bus? Ką tu apie jį gali pasakyti?

Nieko arba beveik nieko!

Kodėl nieko? Nesikarščiuok! Galvok logiškai: jis bus toks, kokio norėsim ir sieksim. Pažindami, koks jis yra, ir kurdami, kokio norim. Jeigu tau sunku dar viską susieti, pamatyt jo vienybę tame visame jo įvairume, tai dar nereiškia, kad to nežino, neįsivaizduoja, neaprėpia žmonija. Gerai, tegul ne žmonija, tegul kai kurie žmonės… Ir tie, tiesą sakant, ne viską žino.

Neįmanoma išmanyti visų perdėm specialių dalykų, gana žinoti svarbiausias detales, kontūrus, bendras tendencijas ir tuo vadovautis, pasitikėti kuriamąja proto galia ir žmonijos išmintingumu.

Taip, tuo aš labai norėčiau tikėti! Bet mokslo negaliu dievinti, lyg jis pats savaime viską išspręstų. Mokslas yra galia žmogaus rankose, taigi man rūpi ne tik tai, ką jis duoda, bet ko ir neįdeda į tas rankas, ko žmonija dar pati turi norėti ir siekti. Aš abejoju, ar nori kas karo, bado, kitokių apokalipsės patyrimų, bet tikėti, kad jų neišvysim, galiu tik tada, kai žinau, kas kur ir ką daro, kad to nebūtų! Aš noriu žinoti, kad pats prie to prisidedu! Tikėti, tikėtis – ne mūsų amplua! Mes – proto žmonės ir savo troškimus turim grįsti ne jausmais, o protu. Mes viską turim suvokti protu!

Kur čia dabar nusibeldžiau, staiga susigriebia Jonas. Keliukas jau nepažįstamas, kažin kokie beržynėliai. Tiek to, vis tiek kur nors išvažiuosiu.

Matai: kur nors išvažiuosiu! tai jau įsiėdę į sąmonę: a, tegul bus! kaip nors! Užuot pamėginę susivokti, kur važiuojam, mes sau važiuojam skystas minteles pilstydami, kur nors bus kelio galas… Aš negaliu taip, aš viską turiu tiksliai žinoti, nes turiu teigti, ugdyti gėrį, o ne blogį, įsitikinti, kad tai tikrai gėris, ne blogis.

Jonas baigia rūkyti, užspaudžia nuorūką ir važiuoja pakalnėn, paskui į kalnelį. Iš šonų dabar jau skurdus senas eglynas, čia pamažu juda pirmieji vakaro šešėliai. Jonas važiuoja žiūrėdamas į žemę ir jaučia aplink tik didelį bekraštį mišką. Bekraštį! galvoja jis, iš kur jis čia bekraštis, nusišiepia niekinamai, bet jį prieš valią apima nerimas, tarsi koks niūrus susikaupimas, iš kurio išvaduoti gali tik veiksmas, o ne mintis: pakilti aukštyn, pamatyti tą kelelį per mišką ir nustatyti, kur jis suka, į kokius laukus! Ar ne tokių prošvaisčių ir aukštumų troško išvysti pirmykštė gentis, skinanti kelią per nepažįstamas girias?

O mes argi neinam į žinią? Kas kad ne giriom ir kloniais, o miestais, raketom į nežinią veržiamės. Kiekviena mūsų diena yra susidūrimas su nežinia ir jos nugalėjimas. Kuo galim pasikliauti, kas gali garantuot, kad ne į prarają nukrisim? Ką daryti tam mažam žmogeliui, kuris kažką sužinojo, bet neskraido raketom, nevaldo valstybių, neskaldo atomo, nestovi prie svarbiausių šito pasaulio kelių, negali net jaustis turintis galios ką nors pakeisti taip, kaip jam atrodo teisinga?

Už tankaus eglyno miškas retėja. Turbūt laukai? Ne, tik miško pieva, ir į ją iš alksnyno išbėga briedė. Jonui užima kvapą, arklys karpo ausim

ir skersuoja, o briedė, kojom mušdama pažliugusią pievą, gracingai tursena per visą laukymę ir pasislepia alksnių atvašyne, virš kurio niūkso tamsios eglės, kurių tik pačios viršūnės saulės liečiamos.

Kur nusitrenkiau, savęs klausia Jonas, o akyse – per balas taip ramiai, pasitikinčiai tekšnodama į šalis vandenį, iš kurio kyšo jauni smilgų ūgliukai, bėganti briedė.

Štai apie ką dabar, Jonai, galvok: apie briedę. Arba apie protėvius, kurie skverbėsi čion pro neįžengiamas girias: jie geriau už tave suprato savo pareigą – nudobti žvėrį, rasti gerą stovyklavietę, sukurti laužą, pamaitinti vaikus. Argi tau negana, kad žinai svarbiausius dalykus: pasaulis turi būti, žmonės jame turi ir nori gyventi dabar ir dar labiau ateity, todėl ir tu nori dirbti, tam tu save skiri, ir daryk: rašyk, galvok, būk žmogum pats – ar tai ne „generalinė linija“ absoliučiai visiems? Tu juk žinai, supranti ir išmanai, kad Žemės žmogui reikės dar ne vieną milijoną metų, net ir tada, kai Saulės planetom naudosis. Tik vargu ar išsiverš jis už to Saulės planetų rato vien dėl to, kad jo amžius išsiveržimui būtino laiko mastu – tik akimirka. Tai argi maža yra daryti viską, kad čia, Žemėj, mes neprieitume nė vienos žinomos ar dar nežinomos ribos, už kurios neišvengiamai katastrofa. Mažai? Visur yra riba, už kurios prasideda beprasmybė. Moksle yra riba, kur žinojimas virsta pasakėlėmis, meilėje yra riba, kuri reiškia jau ne kūrimą, o žlugimą. Tai ko tu galuojiesi su tokiais dalykais, kuriems negali turėti įtakos, negali jų pakeisti? Argi tas tavo kamavimasis nėra be prasmės? Užuot krimtęsis, kad Afrikoj plečiasi Sachara, gal geriau rūpinkis, kad Lietuvoj liktų tiek natūralios gamtos, kad jos flora ir fauna nenuskurstų, kad žmonės savaitgaliais turėtų kur pailsėti ir sukaupti jėgas naujos savaitės darbui, kad gamtos gėrybių užtektų ne trims, o devyniems milijonams žmonių, devynioms dešimtims milijonų! Šitai tu juk gali? Jei negali kitų, svetimų, priversti šito paisyti, tai savuosius juk gali akinti! Juk čia – taip pat pasaulis. Ir jeigu bent šitame jo kampe bus gerai, tai gal ir likusiam dėl to nebus blogiau?! Argi aš to negaliu? Negana to – ar ne tai yra mano tikroji pareiga? Pasaulio žmogaus pareiga?

Rodos, galvoja Jonas, būsiu jau kažką suradęs, kažką labai svarbaus, ko dar prireiks man ne kartą.

Bet kelio iš miško tai dar neradau, žvalgosi jis ir darda per šviesų pušyną. Arklys dusliai plūkia spygliais apibirusį smėlėtą keliuką, dangus virš kuplių pušų vainikų vis blanksta ir blanksta. Tankumynuose jau ir visai

prieblanda. Taip, taip, aš jau kažką atradau, kažką iš tikrųjų svarbaus, džiūgauja Jonas ir važiuoja kuo greičiau ten, kur neaiškiai dūluoja jau gerokai pritemęs dangus. Ir tik tada, kai išvažiuoja į miško pakraštį ir įsitikina, kad čia senasis Napoleono kelias, supranta, kad – tikra gėda! – jį buvo apėmusi baimė. Ko? Kodėl? Visą tą mišką per keletą valandų skersai ir išilgai pereisi, dešinėj vis atsiremsi į plentą, kairėj – į Kraštų laukus, o čia, prieky – Dubysa, Padubysio kalvos, nuo pat vaikystės irgi išlandžiotos. Jei ir nežinotum – bene nesurastum kelio? Išeis pro vartus žmogelis, parodys, nė nesijuoks…

Jonas užvažiuoja ant kalvos, nuo kurios kelias leidžiasi į Dubysos slėnį ir susigriebęs sustabdo arklį. Ar gali būt kur pasauly gražiau? Ir ne tiek tie vaizdai, tas gamtos gražumas jaudina, kiek kažin koks saldus namų jausmas, toks viską išsprendžiantis artumas, darna, kuri su tais vaizdais srūva į širdį, ir ilgai tiems vaizdams nebus galo.

Ar maža norėti ir dirbti, kad jie būtų amžinai, kad ir mano vaikams, ir jų vaikų vaikams ta žemė galėtų teikt namų jausmą?

Kiek pabuvęs ir pasigrožėjęs vaizdu, kaip vis tirštesnė tamsa leidžiasi į medžiais medeliais barstytus Dubysos slėnius, Jonas važiuoja žemyn. Arklys vėl žingsniuoja tamsiu miško keliuku, Jonas paragina jį, užsidega cigaretę ir apsidairo. Miške jau visai tamsu, pro pušų šakas blausiai šviečia dangus, tankmėj kažkas ūkauja, iš kažkur plūsta šiltos oro srovės, kvepia sakais ir arklio prakaitu, ir didelė tamsi giria tįso aplink, o jos įsčiose brėsta vasaros gaivalai, nežinomi, paslaptingi ir gražūs. Jonas žiūri į tamsą ir jaučia girią po blausiu, jau žvaigždėtu dangum kaip seną gerai pažįstamą išgyvenimą, kuris sujungė naujas mintis ir atvėrė naujus horizontus.

– Taip, – taria sau Jonas, beveik pusbalsiu, – aš matau daug darbų ir žinau, kas iš jų man priklauso, ko negalės padaryti niekas kitas nei čia, nei jokiam kitam žemės kampe! Nuooo!

Didysis proto žmogus rieda vienu šiaurės Lietuvos draustiniu laimingas kaip kūdikėlis. Senoji tiesa, kad visi didieji atradimai pirmiausia juste pajuntami, jam dabar ne galvoj – jis dabar jaučia. Iki to jausmo išnarstymo protu ir sudėliojimo pagal kiekvienai teorijai būtiną statusą – dar toli gražu. Bet dabar juo – kaip sąžiningu „narstytoju“ – mes galim nedvejoti: tą paprastutę tieselę, kad pasaulio kultūra pasireiškia žmogaus–tautos–pasaulio triada, jis anksčiau ar vėliau tikrai suras, ir ji jam bus iš tiesų didelė tiesa.

Kaimo žvaigždės

1

O čia kas? Negi svečių esama?

Jonas nukinko arklį, daržinėj sugraibo šieno, įmeta į ėdžias, įstumia pašiūrėn ratus ir eina į trobą.

Tokia tyluma aplink!

O troboj jau šurmulys.

– Kur tu dingai, vaikutėli brangiausias? Ar taip galima? Aš jau buvau pradėjus nerimt.

– Labas vakaras.

– Laukiam, laukiam, visą kugelį baigiam suvalgyti, o to paties svarbiausio svečio kaip nėr, taip nėr!

– Eik tuojau valgyt, sėsk, juk perkaręs kaip šunelis.

– Kas pirmesnis, tas svarbesnis, – sako Jonas. – Tuoj, mamuk, tik rankas nusiplaunu.

Ir Liuda atėjo! Seniai matyta, galvoja Jonas, semdamas iš plyton įtaisyto bakelio karštą vandenį. Nagi gerai, pasikalbėsim.

– Sėsk, sėsk greičiau! Ar nebūsi tėvo vaikas – kol prisitaikysi, kol pradėsi… Va čia, čia.

– Sėsk čia, Jonuk, Liuda visą vakarą tau vietą laiko.

– Sūnau, kol neatsisėdai…

– Ko dar? Sakyk, o ne miksėk, – netveria motina ir jau krauna apskrudusį, ką tik iš orkaitės ištraukto kugelio gabalą.

– A, netrukdyk! Paimk, Jonuk, ten yra butelis „Stoličnos“.

– Gerai, tėtušėli, tuoj pat. Labai pravers! Nors oras nešaltas, bet aš lyg ir sužvarbau.

Pravers, Liuda? Pravers! Ir tau, ir man, ir visiems. Nors tu ir šiaip tokia pat žavinga. Gal ne tokia, bet vis tiek. Į tave visada bus malonu žiūrėti. Į sveikatą!

– Tai kur važinėjai?

Jonas dar jaučia degtinės skonį, dar traukia gaivinantį orą, ir viskas dabar taip yra savo vietose, taip viskas gerai, kad nė neužkandęs pila po antrą ir tuo pat metu pasakoja: iki Dubysos, prie Mackonių malūno, vos nepaklydau. Ai, kokie miškai! Per visą tą mišką, stebisi tėvas? O sakiau toli nevažiuot, graudena motina. Jis dabar miesto žmogus, gamta jam dabar…

žinot… aiškina Liudos motina, trankioji paštininkė. Jie visi jau „sušilę“, pūslę obuolių vynelio ištuštinę, bet degtinėlė nepakenks, dar smagiau bus. Tik mamai nevalia, ji pasiliks prie savo obuolinio.

– Valgyk, tu valgyk, Jonuk. Ir jūs visi, Liudyte, ko dabar žiūri! Kur tavo balselis dingo? Prisižiūrėsit, prisikalbėsit, vakaras ilgas. Dar ir iš naujo susimylėsit.

– O mes niekada ir nebuvom nustoję, – juokiasi Jonas.

– Kad ir per atstumą, – sako Liuda.

– Jūs girdit, ką jie kalba? Girdit? – klausia motina.

Girdi, žinoma, girdi, ir ta iliuzinė galimybė yra dabar kaip tik tai, ko šįvakar gal kiek trūko kaimynams, ko visada trūko ir trūktų, net jeigu ta galimybė virstų tikrove, galvoja Jonas. Jie ne tik girdi, jie supranta, ir tas supratimas yra šito smagaus artumo žemė: pažiūrėčiau, ką padainuotų močiutė, jei pasakyčiau: ma, mes su Liuda… Vaikeli, juk ji ne tau, Viešpatie!.. Ar ne?

– Tai ką tu ten tyrinėjai, Jonuk? – klausia smagioji paštininkė.

– Supaisysi! – įsiterpia mama. – Jam visad galva idėjų pilna. Ir kas tau, vaikeli, iš to? Nė vienas rašytojas ilgai negyveno, o tu manai kitoks?

– Aš ne rašytojas, mamuk, aš žurnalistas.

– Tai kas, vaikutėli, vis tiek per dienų dienas prie stalo. Susilenkęs, susikūprinęs, papirosą vieną po kito tik trauki.

– Cigaretę, – pataiso Jonas.

– Tegul bus cigaretę, ar ne tas pat? Ką tu iš jų iščiulpi? Kad bent parašytum, kad mes suprastume, dabar paskaitau, paskaitau ir klausiu tėvo – ką tas vaikas čia rašo?

– Čia jau kritika iš esmės, – šypsosi Jonas, – O kaip aš turėčiau rašyti?

– Kaip? Kad būtų pradžia, pabaiga, kad aiškiai pasakytum – buvo taip ir taip, kad nereikėtų spėliot, kuo ten kas baigėsi. Kaip filme – išeini ir nežinai, ar taip pasibaigė, ar kitaip. Ne, vaikeli, jūs ne mums rašot, ne liaudžiai, o savo rašytojams, filosofams.

– Matai, sūnau, kaip idėjiškai tavo motina kalba! Kaip tikra kritikė!

– O tu, seni, tylėk, ir tu man nemoki paaiškint, tik prie vaikų labai protingą vaizduoji.

– Aš toks ir esu! – šypsosi tėvas. – Na, išgerkim dar po vieną, viskas dar aiškiau pasidarys.

– Tikrai, – sako Liuda, – ko čia dabar žmogų užpuolėt! Jie turi rašyti miglotai, kitaip…

– … pasirodys, kad tikrai nieko nepasakė? Tai Liuda, tai tau ir Liuda, nesitikėjau!

– Ne, – ginasi Liuda, – ne, kitaip bus neįdomu… be romantikos!

– Ak, be romantikos, – šypsosi Jonas. – Tai romantika yra tokia miglelė į akis… ar taip?

– Eik sau, visai bjaurus pasidarei, nebeužstosiu, pats gali teisintis.

Liuda žavingai įsižeidžia: žiūri tokiom bedugnėm akim kažkur į gėlę ant bufeto ir džiūgauja taip intelektualiai pašnekėjus. Kaip ji dabar gyvena, galvoja Jonas, tekėt dar nesiruošia? Jai reiktų bent jau mokytojo…

– Gerai, – sako Jonas, – kad tų miglų būtų mažiau, papasakokit apie senąjį kaimą. Juk jums, – kreipiasi į Liudos motiną, – ten dar teko gyventi?

– Ar pakalnėj? Teko! Aš kokių šešerių metų buvau, kai išsikėlėm. Visi po laukus išsisklaidė: Pociai, mes, jūsų Jonkai, Galvydis į tuos pušynus išėjo.

– Ir kaip jautėtės iš tokio būrio pasklidę?

– Kaip? Smagu buvo! Namą naują pasistatėm, žemė čia pat. Žinai, kaip buvo – laukai tokiais rėžiais ėjo, nuo kaimo iki pat miestelio. O atidalindami tėvai kuo tolimesnį rėžį vaikams paskirdavo. Į lauką jau reikėjo susiruošti. Ne taip, kad imtum ir nubėgtum. Kai iš naujo padalino – viskas vietoj. O kai susitikdavom su kuo – tai kaip giminės, pasiilgę baisiausiai! Žinai – ir jauni buvom.

– Tai nesigailėjot savo kaimo?

– Ko gailėtis? Namai seni, šalti, aslos plūktinės, drėgna – juk žemumoj. Čia tau viskas kitaip, net saulė – ta pati, bet kartu kitokia. Tik gėlyno gailėjau, tokį gražų turėjom, o čia – smėlis, visi augalai skursta.

– Aš kada iš savo miestelio išėjau, iš tos varganos bakūžės, tai kaip antrąsyk užgimiau. Kai čia persikraustėm – lakstau ir dainuoju! Kur nedainuosi – nebereiks lankstytis, nebereiks vaikų drausti – nelakstykit, netrankykit durų. Lakstykit, vaikeliai, šūkaukit kiek telpa, tam ir vaikai esat, džiaukitės, ir man smagu, aš pati ant savęs ponia.

Taip, Jonai, ir tu tai atsimeni: džiugus motinos plušėjimas, saulėtos erdvės aplink liko neišdildomu vaikystės įspūdžiu.

– O ar norėtum dabar keltis į bendrą gyvenvietę? Į miestelį.

– Kodėl gi ne! Jeigu ten savo namuką, darželį – kad ir tuoj pat. Tas juk ne mūsų, išeisim į pensiją, atkels naują gydytoją, anoks malonumas bus čia gyventi dviem šeimoms. Ar višta kokia į daržą, ar katė per kiemą ne taip – jau ir nesantaika. Žinai, kaip būna, nuo menkniekių prasideda. Čia

viskas jau baigias: ir namas pūva, ir jėgų nebėr. Man kad tik atskirai, kad niekam nereiktų lankstytis. Visą gyvenimą taip svajojau.

– Ir gyvenai, kaip svajojai.

– Ai, tėvai, nešnekėk…

Taip netikėtai užeina tyla. Rami ir liūdna kaip rugpjūčio vakaro migla, kurioj jau jaučiasi tuštėjančių laukų vėsumas.

– Kas su manim? – Jonas staiga ima stikliuką.

– Visi, sūnau, – pralinksmėja tėvas. Supranta. – Na, martele, paimk. Neklausyk, ką tie seniai šneka. Šitas juk irgi jau senis.

– Aš? – šaukia Jonas, – aš? Pažiūrėk!.. Matei? O dabar užgersiu… Senis?

– Vaikutėli, ar jau ne visi namie? Vynu degtinę!.. – motina ne juokais išsigandus. – Va ko tu tam mieste išmokai.

– Ir dar ne to!

– Aš manau, aš manau!

– Jonai, ką tu sakai! – stebisi Liuda.

– Norit, uždėsiu plokštelių?

– Tą amerikoną, – pataria tėvas.

– Ne, pirma mes padainuokim! – šūkteli Liuda.

– Genialu! – sėdasi Jonas. Tikrai šaunu – moteriškės gražiai dainuoja, o ir jam jau kažko…

– Mama, pradėk, – ragina Liuda. Šauniosios paštininkės ilgai prašyti nereikia, ir jie uždainuoja: pradžioj linksmas talalynes, paskui, kai balsai išsilygina, kai apsipranta vienas prie kito – tai liūdnesnes, kur per balsus jau ir širdis gali skleistis. Liudos balsas gilus ir sodrus, kartais aštrus, kiek brutalus, net nemalonus, bet dažniau – nuostabiai pilnas, lyg visas jos kaimietiškai susigulėjęs gyvybingumas virpėtų prie lūpų vos vos tilpdamas kaimo banalioj lyrikoj. Jai čia aiškiai ankšta… Patektų ji į geras rankas, būtų gera estrados dainininkė. Būtų galėjus, Jonai, jau tik būtų. Vėlu. Balsas susiformavo ir dvasia užbaigta, ji jau ir liks tokia, nuo ano laiko nė žingsnio nežengtelta, tegul ir bibliotekoj tarp knygų, tarp išminties… Šalin, šalin, sako sau Jonas, velniop liūdesiai! Šiandien daug padariau, galiu ilsėtis, galiu siautėt, galiu daryti ką noriu!

Kaipgi gera būti
Su tavimi čia!
Prie tavo krūtinės
Prisiglaust slapčia!

Kas sakė, kad banalu? Aš? Nesąmonė!

– Taip, Liuda?

– Kas – taip?

– Išgeriam?

– Išgeriam!

Tylėk, mamuže, nedažnai tokios dienos!

Aš sugrįžau į namus pas savo šaunius senukus, senus draugus, pas savo didžiąją meilę. Ne Liudą, ne, ir Liudą taip pat, žinoma, ir ją, kur viskas taip pat, kaip buvę ir dar ilgai bus taip. Geri senukai, ar ne, eikit, mylėkitės, kaip tu galvoji – geri, ar ne? Ką tu išvis galvoji? Mes juk išeisim?.. O… tu… – tos tavo lūpos vis tokios pat, ką tu galvoji, va taip, prisiglausk gi, va šitaip…

– Aš negaliu!

Tu negali?

– Ko negali?

– Ar žinai, ką tu darai?

– Aš?

– Tu, žinoma tu! Kam tu, Jonuk, šitaip? Gal nežinai, kad myliu? Ar nežinai? Kam tu mane žudai? Būčiau seniai ištekėjus, gyvenus kaip visos. Negaliu, man visi bjaurūs. Aš nekenčiu šitų Kraštų, nekenčiu tų kvailų snukių! Ir tavęs nekenčiu! Ir nieko negaliu padaryt!

– Tai ir nedaryk!

– Žinai, kas tu esi?

– Gerai, eik į kambarį. Daugiau to nebus. Aš…

– Tu esi baisus, Jonai. Baisus. Jei aš galėčiau…

– Gana! Aš tau sakiau. Seniai sakiau. Negi nesupranti?

– Tai kam tu…

Jonas nebegirdi. Jis eina į kambarį, įjungia radiolą ir deda plokštelę su Pito Sigerio dainomis, tegul dainuoja, tegul gieda, garsiau, Sigeri, garsiau! Liudytė? Liudytė nuėjo namo. Nežinau. Gerai, palydėsiu, būkit sveiki!

Ar nesuprantat? Suprantat, tik žinot ne viską ir nežinosit, kaip ir tu, Sigeri! Ir tu, nes tavo daina panaši į maldą, kiekviena malda pilna būsimos neapykantos, malda yra pažeminimas, juodaodi, kai pakyli – neapykantai tai atviros visos maldos atvertos erdvės, ar ne, Sigeri? Tegul ji eina kalnu, tas blausus šešėlis, aš esu kaltas, užtat ji dabar bus laisva, galės nekęsti vieno, o ne visų. Tai geriau aš vienas, nei visas pasaulis, ar ne, Sigeri? Tu

moki kurstyt neapykantą, tai turėtum žinoti, kaip ją įveikti, kurstyt gali tik pats ją įveikęs. Išlindęs iš to katilo turi būt artistas, skelbti meilę, kitaip netikės, kitaip būsi juokingas, ar ne? Juk tu artistas? Artistas! Visi mes artistai, brangusis, šunys visi. Hav, hav – ak, kaip myliu – hav, hav, hav! Tik prieik, paleisiu žarnas, brangusis!

Tai nusilakei, Jonai, ajajaaj!

Aš? Nusilakiau? Nė nepradėjau! Nė nepradėjau, brangusis! Tik palydėsiu tą kaimo žvaigždę, bibliotekos žiurkę, parvesiu namo kaip džentelmenas, tegul išsisnargliuoja, rytą atsibus sveika. *Ja, ja, ja alles geht vorüber, alles geht vorbei, und nach dem Dezember kommt wieder ein Mai!*

Tai kas iš to, Jonai? Kuo gi tu jai būsi padėjęs? Ar ne dėl to skeryčiojies, kad pats sau nori pasirodyt teisus? Ar taip jau ir nekaltas?

– Kaltas, žinoma, kaltas.

Kaltas, kvaily, idiote prakeiktas, kaltas! Kaltas, kad gimiau, kad gyvenau, kad buvau čia, kad reikėjo kažką pirmąsyk įsimylėti, kad ta pirmoji ji buvo, kad ne ji mane, o aš ją nustojau mylėjęs. Gal įdomu – kodėl? Įdomu? Tai šit – nežinau. Ką tu į tai, ką? Nežinau – ir tiek.

Žinau? Tai kam tada klausi? Esi kvailys – toks pat kvailys: Liūne, kodėl, kodėl, nors pasakyk! O ji nesakė. Teisingai, kvailiams ir idiotams neaiškinama, vis tiek nesupras. Trenkė durimis ir išėjo. Išdidžiai taip! Gražiai! Po septynių mėnesių pagimdė sūnų. Kodėl, Liūnyte, kodėl? Todėl, kad buvo atėjęs laikas, idiote, o tu žvaigždeles grabinėjai. Manai – nemylėjo? Mylėjo, abu buvom ne šioj žemėj, ne Liuda, o Liūnė buvo tikroji pirmoji, gerbiamasis. Tik man užteko jos dieviškumo, o jai reikėjo jos pačios. Ir ji rado, kas ją atras. O kas iš to? Tas, kad aš džiaugiuos! Džiaugiuosi, kad nekenčiau jos ir viso pasaulio. Ir kai aš iš to liūno išsikrapščiau, žinojau, kad pasauly yra vienintelė vertybė – darbas. Vien dėl to jausmo, kuris ateina sunkumą įveikus, verta dirbti. Yra ir meilė, pati tikroji, kuri taurina ir patį tave, ir tą kurį myli, ir netgi ko nemyli. Taip! Užtat dėl vieno niekšo ar idioto aš negaliu atsisakyt savo meilės visiems. Ką aš Liudai bloga padariau? Gal tik tiek, kad tik šiandien… bet aš manau – ji seniai išsigydė. Nebent tik tiek…

Tu esi šaltas cinikas, tarp tavo šaltumo ir sadizmo plona riba!

Ne, gerbiamasis, ne. Aš tik turiu protą, kuriam galiu pasitelkt savo emocijas. Turiu protą ir valią, galiu analizuoti ir spręsti, moku orientuotis ir veikti epizodinių emocijų nemaišydamas su svarbiausiomis. Tai ne sadizmas, brangusis, tai humanizmas! Jeigu mano protas ir valia būtų

skirti blogiui, galėčiau tuose epizodiniuose jausmuose būti kilnus ir gražus, nors iš esmės būčiau niekšas, padugnė. Tokio artistiškumo man nereikia. Todėl aš nebijau pasirodyti esąs grubus, žiaurus, ciniškas – žinau, kad šituo atveju to tikrai reikia, kad tai reiškia mano bendrąjį nusiteikimą. Tu netiki, kad Liudos iliuzijos dabar išsisklaidžiusios ir ji galės pradėti viską iš naujo? Kiek bus kančios? O kas be kančių ateina? Tai pripažinti nėra labai malonu, kur kas maloniau ką nors apkaltinti, rast atpirkimo ožį, pasijusti teisiu, pakilti į kovą ir taip toliau – labai paranku, bet lėkšta ir banalu. Kas turi proto… Bet ką čia, aš juk girtas!

Ne, Jonai, tu jau nesi girtas. Tik tu iš tiesų bejausmis. Tavo jausmai panašūs į matematines lygtis. Tu, Jonai, nemyli nė vieno žmogaus! Tavo meilė – tik jos troškimas, geriausiu atveju. Ar supranti, ką tau sakau?

Ar suprantu? Palauk, leisk atsisėsti. Jauti, kaip kvepia žemė? Žvaigždės blausiasi, rytoj, matyt, bus lietaus?

Galbūt. Bet kalbos į šalį nekreipk. Dabar aš noriu būt žiaurus: tu gyveni iliuzijų pasaulyje ir nė pats nesupranti, koks esi nelaimingas. Tu nieko nemyli, Jonai! Esi nelaimingas technologinis žmogutis, Jonai: tau viskas įmanoma, pasiekiama, ištaisoma, todėl tavo sieloj neliko paties svarbiausio dalyko – gailesčio. Ar supranti? Ar netiesą kalbu? Tave daug kas myli, o tu nemyli nieko. Tu, Jonai, vargšas, didelis, didelis skurdžius.

– Ai, Liuda… – sako Jonas. O palaukęs priduria: – Tiek to…

Jis sėdi ant pakriūtės, alkūnėm kelių atsirėmęs, ir žiūri į vos matomą žemę. Paskui atvirsta ant nugaros ir spokso į dangų, didelį, milžinišką, bekraštį.

Gerai. Dabar eikim šalin. Geriau nebūti ten, kur jauni vyrai guli laukuose naktį, kai blausiai žiba žvaigždės, o širdis kaip lauko akmenėlis ima ir išrieda iš savo įprastos vietos.

Jie atsikels patys.

Tik stipresni.

Ir geresni.

2

Paskui ji pasakė:

– Rudenį mes turėsim mažiuką.

Pasakė pašnibždom ir, kaip jam paskui atrodė, be jokio jausmo.

Jis norėjo perklausti – ar dėl to, kad pasirodė, jog jis tuos žodžius tik savo mintyse išgirdo, ar dėl to, kad tikėjosi juos išgirsti kitaip, bet tas neaiškumas truko tik sekundę. Atsakė jis tokiu pat ramiu šnabždesiu:

– Kada?

– Lapkričio mėnesį. Apie vidurį.

– Pati nusprendei?

– Pati.

– Neabejoji?

– Ne, tikrai.

Jis pagulėjo minutėlę vis labiau jausdamas, kad nori rūkyti, paskui pasikėlė alkūne įsirėmęs pagalvėn, žiūrėjo į ją, kažin kokią vienišą, tolimą, nesuprantamą ir nekasdienišką tuo pirmąkart patirtu uždarumu, o kai laisvąja ranka atgręžė jos veidą į save, ji pasislinko, prisiglaudė visu karštu kūnu ir įsikniaubė į petį.

– Bijai?

Ji neatsakė, dar tvirčiau apkabino ir kone dusdama tylėjo.

– Kas yra, Vile? Sakyk, ko tyli? Nebijok, kvailiuke, ko gi dabar, ar maža?

Jis patylėjo, nieko daugiau nebesakė, nes pajuto, kad čia kažkas ne taip. Ji pamažu glebo, tarsi artėjo, grįžo iš kažin kokių tolumų, kol pagaliau pravirko.

Jis netrukdė. Nieko dorai nesuprasdamas leido paverkti, o kai ir glebumas ėmė menkti, paprašė:

– Dabar pasakok. Negi tu iš tiesų taip bijai?

– Ne, nebijau, – pasakė ji. – Ne gimdyti bijau. Aš bijau… bijau, kad aš nieko jam nejaučiu.

– Ko nejauti?

– Aš nesidžiaugiu.

– Tu jo nenori?

– Ne, ne taip. Aš žinau, kad reikia, kad anksčiau ar vėliau mes turėsim turėti mažiuką…

– Ir ne vieną!

– Ir ne vieną, – dusliai pakartojo ji, – aš viską suprantu, bet nelaukiu… nejaučiu jokio džiaugsmo!

– Tiek tos bėdos? – garsiai paklausė jis.

– Bet juk… moterys laukia, džiaugiasi, o aš kad nors kiek…

– Esi maža didelė kvailė, tokia kvaila, kad…

Jis bučiavo ją, glostė plaukus ir veidą ir kalbėjo:

– Palauk, palauk, tu tik palauk, pamatysi, pamatysi, ką tu sakysi paskui!

– Tu džiaugies?

– O kaipgi?

– Ar tik ramini?

Ar tik ramini… Tiksliau būtų – ar tik raminuosi?

Taip jis galvojo virtuvėj prie atdaro lango rūkydamas įprastą nakties cigaretę. Juk ir aš nesidžiaugiu! Kodėl? Nenoriu? Ne, apie tai negali būt nė kalbos. Gal ir anksčiau reikėjo… Anksčiau ar vėliau… Ne, viskas yra gerai, net labai gerai, tik dėl to, kad netikėta, kad mes apie tai dar negalvojom… Nebent prabėgomis, tarp viso kito… Toje nesibaigiančių darbų, minčių, jausmų maišatyje. Kažkuo visa tai vieną kartą turėjo baigtis… bet kuo – ne, toks klausimas nebuvo iškilęs. Dabar jis iškilo. Ir kaip tu gali džiaugtis, jeigu tai *dar vienas klausimas!* Reakcija visai natūrali. Taip, reikia smarkiau imtis savo reikalų, statytis namą, o gal likti kaip yra. Vilė gerai sakė – įrengsim antrą aukštą tėvams, seniams jis bus kaip tik, trys maži kambarėliai, o vieta čia įprasta, patogu. Vaikams čia ir erdvės, ir priežiūros užteks, susitvarkysim, taip bus bene geriausia. Ir aš tvirčiau jausiuos, ne kaip koks įnamis.

Ar tik ne tai ir bus buvę svarbiausia, pirmininke, nusišypsojo jis. Dar vienas klausimas, pats svarbiausias: vadinasi, lieki čia visam laikui? Taip, vadinasi, lieku. O ko man trūksta? Ar noriu ko nors kitko? Išvažiuoti kur nors? Nuo tos minties absurdiškumo jis net nusišypso: palikti savo mašiną, pirmą cigaretę prie vairo, tuos laukų keliukus, tuos neužbaigiamus, bet jau tvirtai į priekį riedančius darbus, tuos kontūrus, kuriuos braižė čia pirmaisiais mėnesiais ir galvoj, ir popieriuose, kuriuos jis atseka ir aiškiai jau mato… mato – ką mato! Jaučia, aš juos jaučiu kaip savo kraują, pagalvojo jis, nejuntamą, kol negalvoji, pripildantį jėgos, kai pajunti… Kur aš nueisiu ir ką atrasiu: jau to, ką radau ir turiu čia – niekada. Galbūt, galbūt, žinoma… bet čia, kur jis dar tik pradeda pajusti tikrą gyvenimo skonį… Nesąmonė, nesąmonė! Čia mano žemė, mano darbai, viskas, ką aš turiu ir noriu turėti! Tik čia yra mūsų gyvenimas!

Tamsi šilta naktis tįsojo ant tylinčios žemės. Kitoj slėnio pusėj, Butkų sodyboj, amtelėjo šuo ir vėl tylu. Toli pievoj ima rėkauti kažin koks paukščiukas, ir tas garsas skamba taip aukštai, kad pasimato visi tamsūs miškai,

toli ir už Dubysos. Pas Butkus dar dega šviesa, languose dar šmėžuoja šešėliai, kitur jau tylu, ilsisi žmonės.

Taip, reikia ir man eit, liepia sau pirmininkas, bet dar minutėlę pastovi klausydamasis tamsios ir šiltos žemės tylos.

Kitos dienos

Žalio lietaus diena

1

Lyja?

Lyja. Jonas atsisėda lovoj. Ant putino šakų kabo sunkūs lašai, pušynas tirpsta pilkam danguj, o į žemę krinta šiltas pavasario lietus. Pirmas tikras pavasario lietus, ir viskas dar vešliau skleidžiasi ir žaliuoja.

Motina brazda ir taukšti puodais virtuvėj, kažin kas taip kvepia, kad net širdį suima, radijas įjungtas – ryto koncertas, o melodija nauja ir visai tokiam rytui tinkama.

– Ko nemiegi, girtuoklėli, – šypsosi motina. – Galėjai pailsėt prieš kelionę. Pusryčius padėjau šiltai, galėjai pasilepint.

– Išsimiegojau, – sako Jonas sėsdamas prie stalo. Už lango – visa ta matinė drėgmė žalia nuo žolės ir gėlų lapų. Ką dabar veikti? Dar pora valandų…

– Valgysi? Paduot?

– Ne, dar nenoriu. Kur tėvas?

– Išvažiavo į kolūkio kontorą. Sakė, greit grįš.

– Gal turi kavos?

– Tuoj išvirsiu, jei nori.

– Aš pats, tik duok iš ko virti.

– Turiu. Labai geros – po rublį.

Jonas įpila vandens į mažą aliuminį puoduką, atsuka dujų balioną, uždega plytelę ir užkaičia vandenį. Paskui susiranda portfelį, išsiima skutimosi mašinėlę, pasižiūri į veidrodį ir skutasi. Kai vanduo užverda, įpila keturis šaukštelius kavos, *naturalnyj, bez cikorija*, po rublį už pakelį, uždengia laikraščiu ir prausiasi.

Nusiprausus kur kas erdviau, o kava ir visai atgaivina. Jis susiranda cigaretę ir rūko. Taip, negerai buvo vakar, nesmagu. Netikėjau. Motina žiūri lyg kažin ko klaustų, lyg kažkas jai būtų aišku. Ne daugiau, negu man, galvoja Jonas. Ir apskritai, nepradėk zirzti. Apybraižą tu turėsi, tik neaišku, kokia ji bus. Tos trys dienos nebus praėjusios veltui, visos jos buvo ilga apybraiža, dešimtys apybraižų, pamatysi. Šito tu norėjai? To. Tai ir tylėk! Tylėk ir žiūrėk, kaip dega ugnis, bet ne žabai, ne malkos, o durpės, presuotas durpžemis traška po puodais. Kažkur jį gremžia ir spjaudo saulėje spindinčios mašinos, naujų laikų simbolis, kažin kas tose iki molio išgremžtose daubose jau planuoja tvenkinius, kurių juodame vandeny snukiais baksnos karosai. Viskas keičiasi, mes taip pat. Mūsų jausmai ir protas, kaip tie karosai, nusidažom pagal naujo vandens spalvą, visa bėda, kad mes atsimename kokie buvę, visa bėda. Bet tam ir protas, kad viską suprastume ir įveiktume, ar ne?

Daug kas keičiasi, tik jau ne jausmai, Jonai. Keičiasi jausmų objektai, o jausmai… Pasikeitė tik tai, dėl ko džiaugiamės ar liūdim ir kaip liūdim ar džiaugiamės. O visa kita – amžina. Kiek tas žmogutis amžinas! Akimirksnis, o be to akimirksnio kas? Tai jausmai – absoliuti vertybė? Ar aš galiu būt laimingas, kad sėdžiu lietui lyjant, galvoju apie praeitį ir man liūdna? Nenoriu filosofijų! Tik ne šiandien. Išgerk kavos, užtrauk dar dūmą, pabūk tikrybėj, toj senojo ir naujojo pasaulio pasireiškimų tikrumoj.

O, Viešpatie, neįmanoma! Jau ir jausmai tau yra analizės objektas! Ir jau kitaip nebus! Tu tik sekundę jausi neprieinamumą kur lango skilime, svogūnų pynėse virš krosnies, palubėj, krosnies karšty, nuzulintam slenksty, o kitą akimirką tas viskas subyrės. Nesistenk jau to sujungti protu – kuo griauni, tas jau nesujungs, tas gali tik sukurti kažką nauja – iš to, kas buvo, kas yra ir ko norėtum. Tai yra tokia mums tekusi tikrovė: trumputis pajutimo džiaugsmas, daugybė klausimų, autentiškumo, pajausto tikrumo pakartojimo troškimas, nauji patyrimai… – vėl viskas iš pradžios…

Ar tai blogai?

Kodėl blogai? Aš tik sakau, kad šitaip teks mums būti iki galo, kada…

Nesąmonės, aš noriu parašyt apybraižą! Ir parašysiu! Jau laikas ruoštis, pusryčiausiu, apsirengsiu, o grįždamas… žmonių traukiny gal bus nedaug, bandysiu susikaupti.

– Gal valgyk tu, Jonuk. Nuo ryto – ir jau papirosas.

– Cigaretė, – nusišypso Jonas. – Valgysiu, mamuk! Ir rengsiuos. Jau laikas.

– Baigės mūsų džiaugsmas, – sako motina žiūrėdama pro langą, paskui nusiplauna rankas, atidaro orkaitę ir, rankšluosčiu suėmus karštą lėkštę, neša ant stalo geltonus apskrudintus varškėčius.

O ar žinai, Joneli, ką dabar aš pagalvojau? Aš pagalvojau, kad tau paranku šitaip – analizuoti, būti nelaimingam, vytis kažką, ko pats nesupranti. Tau paranku kankintis dėl kažko, nes tu negalėtum kankintis dėl ko nors. Tau paranku taip kankintis, nes į tikrus jausmus tu negalėtum atsakyti tuo pačiu. Tu neturi aistros.

Taip? Tai kuo tu laikai mano norą susivokti? Išsiaiškinti, kas dedasi pasauly, ką aš turiu daryti? Jeigu noriu protu matuot savo gyvenimą, o ne aklai reaguot į aplinką, tai tas troškimas – ne aistra? Jausmų sutramdymas, tavo manymu, yra mažiau tikras, mažiau vertingas už jų atpalaidavimą, tegul ir labai nuoširdų? Kodėl? Ar ne todėl, kad mažiau išorinio efekto? Vadink mane technologijų apsėstu žmogum, žmogiūkščiu ar kuo tik nori, mano aistros pasireiškimo būde matyk sielos „sutechniškėjimą“ ir vadink tai būties poezijos praradimu – kuo tik nori, man bus vis tiek: nes tu klysti. Nesvarbu, kaip išreiški aistrą, svarbu, kad ją turi. O aš turiu: man rūpi sužinoti ne tik kaip mes gyvenam, bet ir dėl ko gyvenam. Ir būtent tam aš visas atsidėjau. Mylėti noriu žinodamas, ką myliu. Dėl ko myliu, kodėl myliu? Kodėl aš myliu būtent pievas, o ne kalnus? Kai išsiaiškinsiu…

Kada?

Nors ir per visą man tekusį laiką?

O tuo metu…

Tai yra mano nedalia. Aš ją įveiksiu.

2

– Tai einam?

– Einam. Duris, tėvel, užtrenk tu.

Lietus apstojo, dar reti lašeliai krinta, bet beveik be svorio, tik šilta drėgmė nuo žolės iki debesų. Šuo šokinėja, cypia ir kiauksi: ir jis mielai skuostų kartu.

Vandens pilnas tėvo išvalytas griovelis, žemė prie tvarto patižusi, juoda, žolė kieme, laukai ir pieva jau visai žali, o aplink kriaušę – žalsva aureolė.

Motina žingsniuoja takučiu saugodamasi pernykščių kiečių ražų: vos prilietus nuo jų pabyra pora tuzinų sidabrinių lašų.

Tai ir atsisveikinam?

Jonas stabteli ir laukia tėvo – užrakinęs duris jis jau skuba pro tvarto kampą ir net atsigrįždamas grožisi savo užvakarykščiu darbu.

– Na ką, mano vaikeli, lauki? – paima už alkūnės ir eina greta.

– Eik takeliu, – pasiūlo Jonas.

– Tai! Mano batai drėgmės nebijo. Gražiai palijo, jau reikėjo.

Jis apsižvalgo, paskui paklausia:

– Ar viską susitvarkei, ką norėjai?

– Viską. Ir dar daugiau, – patenkintas Jonas.

– Sėdžiu aš vakar, prieš posėdį, toks kažko pavargęs jaučiuos, galvoju, apmetu savo kalbą. Žmonių jau daug, triukšmas, prirūkyta. Prieina pirmininkas ir sako: ko, daktare, toks pavargęs? Ne jaunystė, pirmininke, sakau. Jūs, jauni, pusvalandį pailsėjot ir vėl galit plūkti. Aš jau nebegaliu. Nori nenori, o savo pozicijas teks užleist jaunesniems. Nors dar, sakau, galėčiau praversti. Dar nesijaučiu labai atsilikęs. Kur, daktare, su tokia praktika, sako. Jau, galvoju, kažkur suka. O jis žinai ką? Ar nenorėtum, sako, ateit dirbt į kolūkį?

– Kaip? – nesupranta Jonas. – Lyg tu ne kolūky?

– Matai, vaikutėli, čia yra Veterinarijos apylinkė, valdiška įstaiga, o kolūkiai dabar savo veterinarijos darbuotojus ima samdytis.

– Vietoj sanitarų?

– Ne, kiti ir šalia sanitarų.

– Oho!

– O ką, apsimoka! Tu žinai, kiek suserga – jeigu ne mes, tūkstančius nuostolių turėtų. Darbo užtenka ir sanitarams, ir gydytojams. Jeigu rimtai dirbi. Kiek visokių profilaktikos darbų, kiek kontrolės reikia! Pavasarį koks trečdalis susirgimų būna nuo apsinuodijimo. Čia protinga politika.

– Ir ką tu jam?

– Ką aš jam! Ačiū, sakau, už pasiūlymą, labai malonu, kad mane, senį, taip vertinat, bet pensiją dar turiu užsitarnaut. Žinoma, sako, aš apie tai ir kalbu. Kiek jums liko iki pensijos? O man ką – šiek tiek daugiau nei metai ir liko. Tai va, sako, per tą laiką ir pagalvokit. Mūsų šimtelis prie pensijos praverstų, ar ne? Darbo labai daug nebus, pasidalysit su sanitaru. Dar zootechnikė…

– Tai gautum daugiau negu dabar!

– Tai jau, gali sakyt, karališkai.

– Ir sutikai?

– Dar ne, dar yra laiko. Bet neatsisakiau. Kaip tu manai? Gerai, kad esi, iš karto aptarsim, mamaitei dar nenoriu sakyti.

Tėvas veikiausiai švyti. Jonas eina ir žiūri į žemę. Vadinasi – sudiev tiems namams? Jei tėvas išeitų į pensiją, gautų čia kambarius, net jei ir naujasis vedėjas čia įsikurs. O kai pradės dirbti kolūky?

– Gudrus Norkutis. Kam šitie namai priklauso – kolūkiui ar valstybei?

– Valstybei. Bet kolūkis gali juos pasiimt, nes paskyrė sklypą naujos, modernios veterinarijos apylinkės statybai.

– O tu čia galėtum pasilikt?

– Galėčiau, aišku. Bet aš galvoju – kam mums tas senas šlamštas, matei, kaip apačia išpuvus? Remontui daugiau sukištum nei naują pirkdamas.

– Vargu, – abejoja Jonas.

– Gal ir ne daugiau, – sutinka tėvas, – bet ar aš remontuosiu? Žinai, kiek vargti turėčiau. Ir juk ne mano jis bus – kolūkio. O mamaitė vis savo namo nori, vis man ausis ūžia.

– Statytume?

– Gal, sakau, nupirktume? Matei Keidošiaus namiuką netoli bažnyčios, pačiam miestely? Vieta graži, ar ne? Senis rengias išvažiuoti pas sūnų, kalba, kad parduos. Kaip tau?

Taip, pritaria mintyse Jonas, taip!

– Tiesiog nežinau… Tiek metų čia, tokios apylinkės… Gaila.

– Ir man, vaikeli, gaila, ir aš čia pripratau. Ten jau būtų ne tas. Bet matai, kaip viskas keičiasi. Jėgos mažėja, mes senstam, nebeaprėpiam…

– Taip, darbų čia jums niekada netrūks. O juos reikėtų riboti – ir tau, ir mamai. Ten jums rūpėtų tik bulvės ir daržas… Pieno galėsit ir nusipirkti.

– Įsivaizduoju, kas dėsis, kai pasakysiu, – šypsosi tėvas. Jonas taip pat numano ir taip pat šypsosi, bet dar nesupranta, kaip apibūdinti tą jausmą, tą keistą susijaudinimą – džiaugsmu ar liūdesiu? Turbūt ir tai, ir tai? Naujų patyrimų galimybė ir senų galimybių praradimas…

– Ko jūs einat kaip numirę, – atsisuka motina. – Dar neišsišnekėjot? O aš tai nenoriu girdėti? Eikš, Jonuk, užteks su tuo seniu.

– Kad tu tokia greita, nespėjam, – šypsosi tėvas. – Tau dar į šokius vaikščiot.

– Tylėk tu, krankly… senas juodvarni, – juokiasi ji ir šoka per griovelį.

– Mat ar nesakiau – gimnazistė! – džiūgauja tėvas, motina šypsosi dabar tikrai kaip gimnazistė, ir visi pamažu ima kopti į kalną. Motina jį įveikia pirma, uždusus sustoja ir žiūri į namus, į pievą, pušynus ir beržynėlį. – Kaip čia atrodys be tų medelių?

– Tuščia, – sako tėvas. – Mums tuščia bus, o tiems, kur nematę – gal ir gražu.

– Bet ką darysim be pievos, tai nežinau. Bijau pagalvot.

– Dar nieks nieko nedaro.

– Nedaro! Tu, tėvel, patikėsi, tik kai traktoriai atriaumos. Jonukas juk sakė – tuojau pradės.

– Klausei? – teiraujasi tėvas.

– Neklausiau. Iš visko supratau. Nepatogu taip klausti, maišyt asmeninius ir darbo reikalus.

– Girdi, mamaite, ką sako tavo sūnus! Žinai, kas tai yra? Tai yra inteligencija, va!

– Tau tas inteligentas, kas tau pritaria, – atšauna motina. – Aš ne ant inteligencijos karvę turėsiu ganyti!

– Matai, – juokiasi tėvas, – tavo mamaitė nepėsčia! Nieko, motin, nieko. Viską išspręsim taip, kad tu nežinosi, kaip džiaugtis.

– Galbūt, galbūt. Nežinosiu ar verkti, ar juoktis.

– Nereiks nei labai verkti, nei per daug juoktis. Bus gerai. Tik pasikliauk manim.

– Visą gyvenimą tik tavim ir klioviaus.

– Užtat ir šokinėji kaip gimnazistė.

– Papūsk, – ir pati juokiasi.

Jonui dabar irgi smagu iš širdies. Kas gi suglaudino šiuos charakterius? Metai? Nelaimės? Kantrybė? Gal atlaidumas? Meilė? Galbūt – ir meilė. Ar tik gebėjimas suprasti naują dalią vakarėjant…

Gebėjimas suprasti… Oi, Jonai, Jonai…

Gerai, gerai! Šį kartą tyliu. Svarbu kas kita: mes visi trys einam per kylančias pievas lyjant šiltam ir gaiviam pavasario lietui, tikram pavasario lietui, jie mane lydi ir dar toli lydės, o kai sugrįš…

… Tu jau būsi toli ir nematysi jų liūdesio. Tau nereikės jo patirti ir kęsti, galėsi galvoti kas tik patinka, ar ne?

Taip, žinoma, galvosiu. Galvosiu apie savo darbą. Ar tai blogai?

Gal ir gerai.

Tai pasitrauk. Aš pats viską matau ir suprantu. Labai norėčiau, kad jiems nereikėtų apsimesti linksmiems, kai stovim prie stotelės ir tramdomės tvirčiau glustelti, kad neišsiduotume, nors tuo sau sakytume – viskas yra kaip buvę, kad nereikėtų jiems grįžtant tylėti, kad bent galėtų šitoj tyloj neštis namo žodžius, kuriuos aš turėčiau jiems pasakyti, galiu pasakyti ir noriu. Bet vis išsivežu. Ir išsivešiu…

3

Lietus nesiliauja. Dar smarkiau pliaupia, ir viskas skendi vos permatomam vandens ūke, o vagono langu jau ne srovelės rangos, jau bangos banguoja. Traukinys lekia per dangaus vandenis juos taškydamas ir garuodamas, o vagonuose nuo sulytų paltų ir lietpalčių kvepia liūties pabaiga.

Jonas sėdi prie lango ir bando susikaupti, bet akys įkyriai kliūva už pakelės daiktų, o širdy dar smilksta keistas jausmas – kiekvieno apsilankymo tėviškėj palydovas. Kas tai yra, ką tai reiškia, galvoja Jonas, bet netgi šitą mintį užgožia abejingumas – tik būk, rodos, sėdėk sustingęs, atbukęs ir tuščias…

Ar iš tiesų tuščias? Gal priešingai? Gal visko tiek daug, kad baugu prisiliesti, ir ta negalia tėra bergždžias mėginimas apsisaugoti nuo minties, kuri gali sugriaut tą emocijų pilnatvę, fiziniu nuovargiu prisidengusį patyrimų tikrumą, visą jausmuose išsklidusį anos tikrovės vaizdą ir sukurti kažką nauja – griežta, tikslinga, daiktiška.

Taip, taip, drauguži, tai, ką patyrei, dabar teks materializuoti, padaryti kažką, kas visus keltų, sujungtų – ko ir norėjai ten bėgdamas. Bet iki to dar šitoks kelias, kad geriau negalvok! Užtat ir sėdi toks apsunkęs. Ir toks nelaimingas!

Tuoj susikaupsiu, nori suimti save į rankas Jonas. Turiu parvažiuoti radęs bent vieną kitą atsparos tašką, ryt reikės sėsti prie darbo.

Deja, deja! Jis mato tai vieną, tai kitą vaizdą: ko nemiegi, girtuoklėli? Liuda susigūžus tamsoje skuba pustekine kalnu, tėvas žiūri į pešamas samanas – gal nesupyks medeliai… Gerumas ir meilė! Tai ne tas pat: juk žemės Norkus nemyli! Kas iš to, tėtuši, kad tu ją myli? Ne tu, o jis tą žemę tvarko ir tie visi, kurie kukuoja apie blėstantį jaunimo meilės žemei jausmą. Ką gi jie tuo pasiekia? Nebent konstatuoja faktą. Taip, tai jau šis tas, jau verčia galvoti, bet jeigu imamės galvoti, tai galvokim.

Galvokim: ne išmintingai sentimentalūs seneliai, o racionaliai negailestingas jaunimas tvarko ir tvarkys šitą žemę. Ryt dar energingiau negu šiandien! Taip, tokia yra realybė.

Gerai ar blogai? Tik be filosofijų, trumpai ir aiškiai! Ką reiškia – trumpai ir aiškiai, kai kalbam apie tokias problemas! Kas iš to, jei pasakysiu: gerai? Ko tada sukti galvą? Valio, valio, linksminkimės ir džiaukimės! O jei pasakysiu: blogai? Klausti reikėtų taip: kas gerai ir kas blogai yra toje realybėje? Tąsyk pirmiausia teks tartis dėl kriterijaus. Mano apybraižos kriterijus – žemės turtingumas ir grožis ir tos žemės žmonių visapusiškos galios. Kitaip sakant – graži žemė ir gražūs žmonės pačia plačiausia prasme, visais įmanomais atžvilgiais.

Žemės ir žmonių grožis.

(Tik nenagrinėti sąvokų, nesikabinėti prie žodžių, griebti pačius svarbiausius dalykus, tendencijas!)

Tai kas gera ir kas bloga mūsų žemės ir žmonių grožio, tobulumo siekyje?

(Tik be detalių, bendriausiais bruožais!)

Gerai, kad siekiam svarbiausių dalykų, „pasaulinių standartų“ visose srityse, kad norim būti pirmieji, o ne paskutinieji! Gerai – kas daugiau nori, tas daugiau ir turi! Iš mūsų gali pasimokyti ne tik kaimynai. Pavyzdžiui, iš fizikų, matematikų: kitaip nebūtų kviečiami į užsienius. Ar tai neįrodo, kad visose sferose galim būti tokie? Nebūtinai mokytojai, ne čia esmė: daugiau norėti ir turėti – tai dar daugiau galėti.

Viskas yra įveikiama, reikia tik norėti ir mokėti tą norą išreikšti. Mes norim, kad mūsų žemė būtų graži. Gražiausia pasauly! Kad ir svetimas galėtų pasakyti: taip, niekur kitur tokių dalykų nemačiau.

Vadinasi – mokėti. Ką tai reiškia apskritai?

Pačiu bendriausiu požiūriu: mokėti visas naujas planinio ūkio užduotis spręsti kūrybiškai. Mokėti tai padaryti – vadinasi, gerai žinoti, ką turi ir kaip daryti. Tas *kaip* šiuo atveju yra viskas: gali padaryti ir minimumą, ir maksimumą. Mes visada norėjom ir norėsim maksimumo, o jei ne visada pasiseka, vadinasi, mūsų mokėjimas yra netobulas, mes kažkur kliūvam, ir tai visų pirma reikia taisyti.

Kur kliūvam spręsdami savo žemės tobulo sutvarkymo reikalus? Visų pirma – įvairių mokslinių tyrimų srity. Neturim (ar tikrai neturim, reikia pasitikslinti) kompleksinio žemės turtų vertinimo, jų perspektyvaus

naudojimo ir plėtros planų, kuriuos žinotų būtinai kiekvienas – tik tada jis galės jaustis šeimininku, nes tie planai padės jo darbą susieti su kitų žmonių darbais, su savo žemės likimu. Jei ir yra praktiniai bendrųjų planų variantai, tai apie juos daug kas nežino (net ir aš, nors tuo domiuosi!), todėl būtina su jais žmones supažindinti, juos aiškinti, propaguoti – rimtai, dalykiškai, iš esmės. Be panegirikų laimėjimams ir savikritiškai! Taigi – žemės ūkio kūrimo mokslas ir jo visapusiška nauda (tai vienas mano apybraižos pozityviųjų teiginių). Gal reikia kelti klausimą dėl tokio instituto sukūrimo? Taip, būtinai: žemės pertvarkymo (įskaitant ir apsaugą) mokslinio tyrimo institutas; tų žinių populiarinimas, aukštųjų ir vidurinių mokyklų kursai, paskaitos, radijas ir televizija, leidyba.

Žemės dirbimo technologija Lietuvai visada buvo svarbiausias gyvybės šaltinis. Įrankių trūkumą anksčiau atstojo prakaitas ir meilė žemei. Modernios žemės ūkio technikos ir žemės priežiūros technologijų naudojimo praktikoje įgūdžių jau sukaupėm, šios temos nagrinėjamos specialiose mokyklose. Mašinos, technika atitolino žmogų nuo žemės, todėl meilės žemei reikia mokyti. Tai visapusiško lavinimo reikalai: reikia įtraukti į mokslo programas disciplinas, kurių dar nėra dėstoma aukštosiose mokyklose – kultūros istoriją („sužmogintojo pasaulio“, „pasaulio šalia gamtos“ kūrimo istorinę patirtį), gamtos estetiką, kultūrinio kraštovaizdžio kūrimo principus ir t. t.

Atsiras aibė smulkesnių, labai specialių temų – jas žinoti ne visiems reikia, bet žemės ūkio specialistui, kaimo partijos ir administracijos žmonėms – būtina.

Toliau.

Jonai, bet tai yra gryniausia technologija, pilkoji buitis, iš kurios taip veržeisi į tas savo žalias erdves! Argi tai ir yra *dėl ko* reikia gyventi?

Jonas nusišypso: taip, tai ir yra dėl ko reikia gyventi. Tai yra kultūros kūryba, absoliučiai visos tikrovės kūryba, nes ši sritis siejasi su visom kitom tikrovės sritimis. Siejasi dėl paprastos priežasties: tikrovė tėra tik tai, ką padarai ir ko nepadarai – čia, ten, visur kitur. Jei renkuosi šią sritį, „išeinu“ į visuomenės gyvenimą, į kultūros kūrybą kartu su visais, ir ta tikrovė bus tokia, kokią sukursim, kokią paliksim savo vaikams. Jų geresnio gyvenimo prielaidos – tikros, materialios, o ne iliuzinės, ne žadamos – kaip tik ir yra tas *dėl ko*. Aš taip manau.

Žinai, kaip pavadinsiu savo apybraižą? – „Žalia tos žemės šviesa“.

Pavadink žinai kaip? – „Tiršta tos žemės migla“.

Pašvilpk! nusišypso Jonas. Nebus ten jokios miglos. Aš rašysiu apie meilę žemei, kaip ją mylėjo mūsų tėvai ir kaip mes ją mylim, kuo ir kodėl mūsų meilė skiriasi, ko mes galime pasimokyti iš tėvų ir kodėl tėvai negali ant mūsų pykti. O svarbiausia – parašysiu, kad mes mylim savo žemę – kaip mokam, kaip galim ir kaip dar išmoksim. Nes ir mylėti reikia išmokti, meilė tik su metais savo pilnatvę atskleidžia.

Taip, būtent apie tai aš parašysiu savo pirmą tikrą apybraižą. Pradžiai ji bus kaip tik. Iš jos rasis visos kitos, ir aš su malonumu jas rašysiu, kito gyvenimo sau tikrai nenorėsiu.

O dabar, jei gali, nekliudyk, aš kai ką pasižymėsiu. Pirmąsias savo būsimo gyvenimo gaires…

Juk mes gyvenam!

Keturias dienas Jonas rašė apybraižą. Kuo skubiau atlikęs būtiniausius darbus redakcijoje, ėjo namo, kiek padrybsodavo, garindamas iš galvos kalbų, telefono skambučių ir skubėjimo šurmulį, virė kavą ir sėdo prie stalo.

Vakar apybraiža buvo baigta. Iki pusiaunakčio „permušė“ jos tekstą spausdinimo mašinėle, o rytą padėjo redaktoriui ant stalo ir paprašė, kad perskaitytų – jei bus kokių pastabų, tikslintinų vietų, per savaitgalį pataisys.

Po pietų redaktorius jį pasikvietė į kabinetą ir jie gerą pusvalandį kalbėjosi.

Dabar Jonas ėjo namo. Apybraižą reikės perrašyti!

Jis pamažu žingsniavo miesto sodu, kur šnekučiavosi senelės ir tupinėjo anūkai, o studentės, sąžinės ramybei atsivertusios užrašus, kėlė į saulę veidus. Ėjo per aikštę jausdamas monotonišką cemento plokščių slinkimą, pro bokštą, kurio laikrodis skambiai išmušė tris ketvirčius, prasigrūdo pro žmones prie troleibusų sustojimo aikštelės ir perėjęs gatvę pasuko Neries pakrante.

Upė jau buvo nuslūgus, kilo seklumėlės ir vanduo sūkuriavo dugno nelygumuose, bet potvynio jėgos ji dar nebuvo praradus – iš tolumų dar plūdo jėga, ir upė džiugiai ją traukė žemyn. Prie tilto seklumėlių savo bambukines iliuzijas buvo sumerkę žvejai. Gal ir neblogas žaidimas, pagalvojo Jonas, tiktai ne čia, ne prie balkšvų kanalizacijos vamzdžių uodegų.

Tuo metu vienas žvejoklis ilgais guminiais batais ištraukė didelę sidabrinę žuvį. Jonas stabtelėjo, stebėjo, kaip ji lekia prie ištiestos rankos glotniu šonu tekšėdama per saulės mirgėjimą, paskui nuėjo nusinešdamas malonų jausmą. Galvojo apie miestą, per kurį teka toji upė, ir miestas jam buvo toks keistai gražus tvarinys! Viskas žymu miesto veide – žmonių aistros, troškimai čia kaupiasi ir lieka kaip gatvės, namai, parkai, kaip upės tekėjimas, kuris gali būti ir skaidrus, ir negyvas – kaip mes norėsim… Taip, ir apie miestą aš parašysiu. Jį jau imu jausti, jis nebeslegia, aš imu suvokt savo valią jam. Ir visam tam miestui, ir visai žemei.

Taip, taip, nusišiepia Jonas, tada ypač smagu šokt pagal viršininko dūdelę.

O vis dėlto! Aš pasiekiau didelę pergalę: nepasigėriau. Ta vado kvailybė iš proto vedė. Įrodžiau, bent žodžiais apgyniau savo darbą, o tai taip pat pergalė, bet svarbiausia – nepasigėriau, nors brolija ir tempė. Ryt, ne, jau šiandien galėsiu dirbti, pirmadienį kitam numeriui nebus vėlu, ir tai bus dar svarbesnė pergalė, drauguži. Manei, kad laikau tą darbelį šedevru, kad įsižeisiu, patriukšmausiu ar patylėsiu ir išeisiu? Ne, ne šedevras jis ir ne šventraštis, savo *kūrybinę nesėkmę* aš paversiu sėkme. Žinau, ko noriu, ko pageidauji tu, aš perrašysiu taip, kad abudu būsim patenkinti, nes, draugeli, vis dėlto ne drabužiai puošia žmones. Aš apybraižai suteiksiu kitą formą, kur kas tobulesnę, jeigu reikės – ir dar kartą perrašysiu, ir dar, bet ji bus!

– Gera apybraiža, ko jis nori?

– Jam pasakyk.

– Dėk jam į žiaunas ir nešk kur kitur.

– Kur? Ne, brolau, parašysiu, ir ji bus išspausdinta čia.

– Nebeliks tos druskelės. Perrašant visada taip. Aš juk žinau.

– Aš irgi žinau. Tai bus nauja apybraiža, bet man rūpi ne jos vingeliai, o esmė.

– Eik tu velniop! Ir iš kur tavo kantrybė?

– Kantrybė – kvailybė?

Taigi kad ne, broleli. Pyktis yra kvailybės sėkla. Ar geriau būtų, jei apybraižos aš išvis neparašyčiau? Vargu! Jeigu tu trokšti gėrio ir grožio, tai ne kalbėk apie tą norą, o kurk jį, ne dejuok ir spjaudykis, kad nėra, o daryk, kad būtų, nes spjaudalai ir inkštimas visada ir liks tik tuo, kuo yra, o gėris bus konkrečiu darbu išreikštas. Niekas neegzistuoja abstrakčiai, ir jei tu

sakaisi mylintis visus ir viską, vadinasi, tu nieko nemyli, esi tik dykas plepys. Aš žinau, ką myliu. Myliu savo žemę ir ją mylėdamas myliu visą pasaulį. Taigi, drauguži, tai jau šis tas – žinoti, ką myli. Šis tas, nes iš to kyla visa kita. Aš žmogus, mano meilė yra tik pats aukščiausias mano emocijų taškas, kurį gaubia aibė kitų, ir kad tas svarbiausiasis nepaskęstų laikinų nuotaikų, pajautimų, minčių chaose, reikia mokėti jį nuvalyti ir jis atgis tada dar aiškiau, dar patraukliau. Reikia nuolat valyti nuo savęs visą šlamštą, todėl reikia žinoti, *kodėl* tu myli! Tada kiekviena nauja gyvenimo tau pasiūlyta situacija nuves tave prie konkrečių darbų. Daryk juos! Pykdamas, jei kitaip negali, džiaugdamasis, jei taip tau labiau patinka, ramus, jeigu taip sugebi. Bet daryk ir padaryk! Tada suprasi ir pajusi patį svarbiausią dalyką: kito gyvenimo nėra. Yra tik nuolatinis savo meilės teigimas, o tas teigimas esi tu, tai yra tavo gyvenimas ir tu esi gyvenimui. Tada net neviltis, net pats sunkiausias buvimas netaps tau aklaviete, savęs žudymu, nes žinosi, kad tai neišvengiama, kad toks yra žmogaus buvimas žemėje ir kad tai yra didelė laimė: tavo gyvenimas. Tavo – su nesėkmėm, liūdesiu, nusivylimu, dar daug kuo, bet – tavo. Ne iliuzijose, o čia. Ne žodžiuose, bet darbuose. O kokiuose – argi svarbu: darbus pats gali pasirinkti. Kaip ir jų atlikimo būdus. Svarbu, kad tai būtų darbai, kad jais, ne trimitu trimituotum savo meilę.

Aš neskardensiu padangių, draugeli. Aš atliksiu savo darbą. Ką galiu. Mažą apybraižėlę: kad mes mylim savo žemę, kaip ir kodėl mylim; kad tik taip galima ne žodžiais mylėti pasaulį, kad kiekvienas tavo žemei padarytas arba nepadarytas darbas yra ir padarytas ar nepadarytas darbas pasauliui; kad pasaulio problemos sprendžiamos ne kažin kokioj neapibrėžtoj plotmėj. Tik tai, kaip mes savo darbus suprantam ir dirbam, ir kuria pasaulio problemas, ir sprendžia. Taip. Dėl formos aš su tavim nesiginčysiu, apskritai nesiginčysiu daugiau su tavim, pasirinksiu kur kas veiksmingesnę įtikinimo priemonę: aš paaiškinsiu. Paaiškinsiu daug tobuliau negu dabar, ir tu patikėsi, net jei nenorėsi, net jei priešinsies visu savo surambėjusių įsitikinimų braškesiu: tu patikėsi jausmais! Jei tik tu ne fanatikas ir pasitikėjimas netaps tau beviltišku pralaimėjimu, nesukels tau aklos neapykantos – tu nebegalėsi atsikratyt, ką patyrei, pajutai, ir tegul labai pamažu, bet tu vis tiek privalėsi, negalėsi nekeist savo schemų ir mitų.

Ir kas iš to, Jonai?

Kas!? Niekas. Tik tai, kad esi kvailas.

Tas cinizmas Joną nuleidžia ant žemės.

– Aš noriu parašyt tą apybraižą. Aišku?

Aišku. Dabar jau aiškiau. Daug aiškiau.

Vėsioj parduotuvėj Jonas nusiperka pieno, batoną, porą rūkytų ir iškeptų silkių, kavos, cigarečių ir eina namo.

Čia jis atranda tėvo laišką. Nugriuvęs ant sofos skaito jį, paskui ilgai guli užsimerkęs ir užsnūsta.

Kai pabunda, namus ir medžius kaitina pavakario saulė. Jonas nusiprausia, persirengia, pavalgo, susimala kavos, užpliko ir, kol kava šunta, vaikšto po savo mažą kambarėlį ir kalba: teisingai, tėvuži, teisingai, tu saugok tuos gluosnius ir kriaušę, jie ten labai tiks ir kultūrinėj pievoj. Palaistyk kaštoną, bent jau kol į žemę įsikibs – jeigu ir raus juos kas kada nors, tai vis jau ne tuščią vietą paliks, bent širdy. Galvok apie savo naują darbą, galvok, žinau – tu nuspręsi teisingai. Aš galvosiu apie viską, galvosiu ir dirbsiu. Gerai sakai: svarbiausia – mes gyvenam! O vis kita parodys ateitis.

Pievų žydėjimas
Epilogas

– O tu, Jonai, kur link?

– Aš? – klausia Jonas. – Kur nors čia pat.

Ir patikslina:

– Į Lietuvą.

Lietuva tįso vasaros saulėj nuo kaitros apdujus, žalia ir alsi. Vištos lekuoja po alyvų krūmais, balandžiai tarsi per darganą po stogų atbrailom kiūto pašiurpę, šunys ne tik liežuvių už dantų, bet ir galvų nebenulaiko, žvirbliai – ir tie sakytum išmirė. Dangus mėlynas ir kažin koks stiklinis, keliai ir keleliai išbalo, laukai ir miškai metaliniu spindesiu spindi, upės ir upeliai nuseko, o iš melioracijos vamzdžių į sausus griovius taip ir nebenulaša žemės gelmių syvai – išgaruoja pakibę. Negelbsti Lietuvos ir jūra – tik mirga prieš saulę druskos migla, tik šviečia viena spalva nuo dugno iki dangaus ir šyla. Plekšnės iš pakraščių seklumų kur giliau nusileido, o vasarotojai palikę nuleipusius miestus ir vandeny jau sunkiai atokvėpį randa.

Tai bent kaitra! Visą Europą saulė galuote galuoja, kur ne kur vietiniais vėjeliais bent paryčiais pavėdindama, o čia, šiaurvakariuos, nuo granitinių

Skandinavijos krantų iki Aukštaitijos kalvų ir dar toliau, nuo Karelijos miškų iki Dunojaus slėnių nė naktį oras jau visą savaitę nevirpteli. Kai praūžė ciklonas, nuplovė dulkes ir snaudulį, nupūkštė, visą tą žemės kampą tyru šiauriniu platumų oru apklostė, taip ir paliko – būkit sau.

Jonas stovi vagone prie atdaro lango vienmarškinis, baltų marškinių rankovės atraitytos, vieną ranką nukoręs už lango, ant kitos alkūnės pasidėjęs galvą lyg snaustų, ir cigaretė smilksta kažkur prie ausies. Šiltos nuo traukinio lekiančios srovės glosto iškištą ranką, ir Jonui atrodo, kad tai ne oras, o šiltas vanduo slysta pro pirštus. Toks šaunus baltaplaukis bernelis žaidžia su vėju lyg niekas kitas jam daugiau nerūpėtų, galvoja žavingas trumputis sijonėlis pernelyg lėtai uždarydama vagono duris. Deja, baltaplaukis to žavesio nemato. Jis pražiopsojo dar vieną didelį džiaugsmą, bet, kaip visada, kaltas jis pats, nes dabar net nenutuokia, kad gali būti didesnių džiaugsmų, nei šitaip vėpsoti pro langą, traukinio skraidinamam nežinia kur, iki pat jūros. Bilietas iki Joniškio, iki tų monotoniškų šiaurės Lietuvos lygumų, paskui autobusu iki Mažeikių, tada nuo Mažeikių iki Pagėgių ir tokiu lanku per Žemaitijos pajūrį. Darbai padaryti, prieš akis – trys laisvos saulėtos dienos! Pasiims iš jų viską, ką jos duos, ką duos šita žemė, jos žmonės. Visą gražumą, jų išmintį apipins nuostabaus grožio ženklais, kurie jau pamažu kyla akyse:

Pats vidurvasaris.
Pati didžiausia kaitra.
Pats pievų žydėjimas.

Jonas važiuoja pasidairyti po pievas.

Vakar jis perskaitė paskutinę apybraižos korektūrą, sekretorė lyg tarp kitko per stalą pastūmė vyriausiojo redaktoriaus įsakymą „…premijuoti J. Butkaus apybraižą „Mūsų meilės prasmė“ kaip geriausią antrojo ketvirčio medžiagą…“ Jonas nusišypsojo, pamerkė jai, pablevyzgojo, o dabar važiuoja. Bus dar ne viena apybraiža, net dar geresnė, leiskit tik man susigaudyt, viską aprėpti ir suprasti!

Bus, Jonai, bus. Žinoma bus! Kad ir ne premijų vertos…

Ak! Irgi mat! Labai tai man! – sumurma Jonas ir galvoja apie tėvą.

Ką dabar veikia senasis? Darda kur nors į fermą ir iš po kepurės snapelio prisimerkęs žiūri į tolumoj svylančius miškus? O motina vaikšto po

braškyną, skina mažajam iškaitusias uogas ir galvoja, kaip čia pradėjus rimtą pokalbį apie šienapjūtę?

Štai ir Šiauliai. Papilkėjęs perono asfaltas, nugeibę vijokliai ant lietaus vamzdžio, anglim ir mūru tvoskianti kaitra, palei geležinkelį aprūkę priemiesčio namukai, lygūs, neišvaizdūs laukai… Čionykščiai laukai.

Taip. O čia mes jau lipsim.

Jonas iššoka Jonišky, traukinys nudunda Latvijos link. O čia tyla, kaitra ir tyla, kuri prasideda čia pat, ant perono, ir tęsiasi tolyn ir aukštyn, virpa virš viso pasaulio.

Ne viso, pasitaiso Jonas, bet tai jau būtų kita tema. Apsižvalgęs perone traukia į bufetą, išgeria drungno vaisių gėrimo, nenorom sukemša sumuštinį su kumpiu, stoties koridoriaus šešėly parūko stebėdamas, kaip iš aikštelių išrieda maži autobusiukai į kažin kokius laukus ir pamiškes išvežantys suplukusius ir pritilusius, tarsi kažko netekusius žmones. Paskui užsimeta ant peties kelioninio krepšio diržą ir išeina į peroną. Jo autobusas į Mažeikius bus tik po poros valandų, tad turi laiko pasidairyt po apylinkes.

Jonas žirglioja geležinkeliu, paskui takeliu pasuka į laukus ir per avižų lauką išeina kalvos pakriūtėn. Apačioj – pieva, didelė sena tarpukalvių pieva, per kurią vingiuoja takas į iš už miško išlindusią gyvenvietę. Maži balti namukai kyšo tiesiog iš pievos mirgėjimo, dešinėj slenka arklių traukiama pjaunamoji. Pieva visa violetinė, spindi rūgštynių sėkliukėm, rausvų dobiliukų, geltonų vėdrynų, šunažolės, pažįstamų ir nepažįstamų žolių žiedais.

Štai tau ir pieva, Jonai. Vešli, gerai patręšta, sena, pirmapradė. Tavo mylimiausia pieva, tavo mėgstamiausias peizažas. Ko nedžiūgauji?

Jonas eina, traukdamas aitrų pievos alpulį, dairosi, atsisėda kiek tolėliau nuo takelio ir žiūri į žoles. Paskui atvirsta, atmeta rankas ir guli taip, jausdamas tik kaitrą, salsvą sąnarių maudimą, beribę aukštybę ir vos juntamą žemės vėsumą.

Guli ir guli.

– Gal tamstai kas negerai?

Jonas kilsteli ir dairos apžlibusiom akim. Į jį prilaikydama dviratį įdėmiai žiūri pagyvenus moterėlė. Balta skarutė, rezginė ant dviračio rago.

– Gal negerai, sakau?

– Man? Ne, viskas gerai, – sukrunta Jonas. – Nudribau pailsėti.

– A… Sakau, gal atsitiko kas? Prie pat takelio… Išbalęs toks…

– Ne, nieko, aš mašinos laukiu, ačiū, – stojasi Jonas.

– Aš pagalvojau, gal kas su širdim, – teisinas moterėlė ir įtariai žvilgterėjusi nueina.

Jonas dar stovi ir markstosi. Ne, ne, nieko, dar kalba jis tyliai, pats sau, ir žiūri, kaip galelį paėjus moterėlė pasispiria ir pasitaisius sijoną nuvažiuoja.

Tai tau istorija, atsitoki Jonas, sumišęs pažiūri į savo krepšį, paskui numoja ranka ir atsigula. Tada nusišypso. Ir kuo ilgiau guli, tuo labiau ima jį juokas: gal kas atsitiko? tikrai, ką gali žinot, gal koks paliegėlis nualpo kaitroj, nebūtinai tik girtuokliai išvirsta!

O juk čia visai nebloga pradžia! Visai nebloga! sutinka Jonas ir vėl atsisėda.

Tikrai nebloga, Jonai, bet kelionė tau dar prieš akis, tu dar įdomesnių dalykų patirsi. Šią kelionę tu dar tik pradedi, apie ją turėtų būti jau kita pasakėlė.

1970

VISI METAI YRA GERI

1

Skauda dantį. Pasirodo – ne sapnavau, dantį iš tiesų skauda. Vėl reikės eiti į polikliniką, velniai griebtų. Laikrodis čirškė ar ne? Tarsi girdėjau. Ar čirškimą tikrai tik sapnavau? Ne, jį jutau miegodamas, tai toks bjaurus jausmas, kad prieš šešias aš visada jį jaučiu artėjant, sapnai pasidaro skuboti ir sunkūs. Reikėtų ištiesti ranką, paimti laikrodį ir pasižiūrėti. Tamsu, nieko nesimatys. Jeigu radijo aparatas stovėtų arčiau, įjungčiau, tada aiškiai pamatyčiau, bet iki radijo aparato pora žingsnių, o aš bijau ir ranką iškišti. Ne, laikrodis tikrai dar nečirškė, man taip tik pasirodė, o čirkš, galiu pagulėti apsivertęs. Jeigu pabusiu aštuntą ir pasirodys, kad jis jau prieš porą valandų savo darbą atlikęs?

Apsiverčiu ant dešiniojo šono, prisitraukiu kojas, ir jos panyra į tokią šilumą, kad patogiau padedu galvą ir ji visiškai ištuštėja. Miego lyg ir nebesinori. O gal ta minties atplaišėlė tik dar vienas mėginimas sužinoti valandas?

2

Prakeikimas, jis iš tiesų nečirškė, čirškia dabar. Kala kaip motociklas, tegul. Ne, šeimininkai pabus, grindys kaip būgnas, kiekvienas mano žingsnis girdisi, o laikrodis ant stalo važinėja be vairo…

Aš užspaudžiu jį ir nelaukdamas, kol užgrius tyla, kurioj nugriūsiu atgal „minutei atsipūsti“, atsistoju ir tamsoje laikydamasis staliuko krašto nueinu iki stalinės lemputės. Kai nusipirksim toršerą, bus lengviau, šviesoje visada lengviau keltis, dabar reikia šlepsėti iki lemputės, nes laidas

jos trumpas, ji gali stovėti tik ant rašomojo stalo. Būtinai reikės nusipirkti toršerą, ir skaityti ant sofos bus geriau, dabar didžiosios lempos šviesa krinta tiesiai į akis, o knygos puslapiai lieka šešėlyje.

Sekundės, kol nueini ir įjungi šviesą, – pačios bjauriausios. Šlykštėdamasis laikrodžiu, kurio burzgimas toks nenatūralus nakties tamsoje, lengvai apgauni save – jeigu jau išvertei iš lovos kojas, nesunku ir atsistoti. Ir šaltis, užgulęs kūną, ne toks bjaurus kaip ta vienatvė, kurią pajunti grabaliodamas tamsoje kiūtančius daiktus – visi dar miega, visi ilsisi, o tu kaip mulas slenki, bijodamas nusidaužti koją į spintos kraštą ar iškulti knygų lentynos stiklą. Koks velnias tave neša, visi miškai dar tamsūs ir šalti, laikrodis tiksi ramiai ir lygiai. Mulas, daugiau niekas. Beje, jeigu keikiesi – jau gerai. Vadinasi, jau pabudai, vadinasi, galvoji, ir kai šviesa plyksteli ant lubų ir sienų, ir tu jau matai stalą su popieriais, rašaline, keletu pieštukų, cigaretes, peleninę su nuorūkomis, daiktai nebeatrodo beprasmiški, nes tu su jais susijęs darbais, dėl kurių čia atšlepsėjai tamsoje per tą kelių minučių vienatvę, kuri, jeigu apie ją galvosi kaip apie tamsų ir šaltą mišką, tikrai bus beprasmiška. Yra momentų, kai turi veikti nedvejodamas, vykdyti tai, ką numatei pasiryžimo metą. Paskui, kai atkursi ryšį su visuma, tos beprasmybės minutės atrodys kitaip.

3

Kur kojinės? Taip. Šlepetės. Gerai. Užsimesti marškinius. Greičiau sušilsi. O dabar nedidelė mankšta. Per kelį brakšteli vienas, paskui kitas sąnarys. Sunku tūptis, lengvai užima kvapą, širdis ima daužytis. Įėjusi į pastovų pagreitintą ritmą dirba geriau net už laikrodį, į kūną pumpuodama šilumą.

Dabar atskiros raumenų grupės. Svarbiausia – pilvo raumenys. Vidurinėj mokykloj jie dirbo kaip dera – žaidžiau krepšinį, šokinėjau, plaukiau, stumdžiau rutulį. Kiekvieną rytą ant grindų – kojas aukštyn, už galvos, pamažu žemyn, paskui vėl, kol pradeda virpėti ištempti pirštai. Tada lengvas atsipalaidavimas. Rytą mokykloje prieš pamokas – pora „meškų“, trejetas „saulių“. Pirmaisiais studijų metais, tada dar fuksas, gyvenau vienas su penktakursiais, dilba vožtelėjo man į paširdžius, bet aš buvau pasirengęs. Tiesa, rytojaus dieną dar aiškiau iššoko krumplių žymės – jų vietoje vyšniom sirpo po oda ištryškusio kraujo dėmelės, bet tą vakarą mes

gėrėm jau be jokių incidentų ir, kiek atsimenu, panašių nebebūdavo ir po to. Gerus pilvo raumenis turėti svarbu visapusiškai, ir tada, kai pirmą kartą pamačiau Bidstrupo karikatūrą (pilvas mažėja proporcingai mergaitės artėjimui ir vėl iškrinta jai tolstant), man ji nepasirodė tokia tragiška: mes pasijuokėm, bet aš kažkodėl iš visos jo parodos atsimenu tik tą vieną.

– Kaip sau nori, o man gėda, – pasakė kartą Algis. – Vaikšto vyrai kaip kriaušės. Tai kas, kad tu didžiausią dienos dalį prasėdi. Bent kiek mankštos, neišdribtum. Apsileidimas, niekas daugiau.

Žinoma, su malonumu išsitiesčiau ant grindų kaip tada, prieš dešimtį metų, pasitampyčiau iki virpulio, bet tu atsigulk, kai apsisukti nėra kur. Kol buvau vienas, ant lovos nusidrėbdavau, dabar Vitos nežadinsi. Geriausia išeitis – jogos pratimai. Pilvas įtrauktas taip, kad matytųsi stuburkaulis. Nekvėpuoti. Dar, dar, dar… Taip, pamažu atleidžiam. Dar kartą. Dar kar…

Vakar vakare šiek tiek per daug prisivalgiau.

Gera viengungiui. Valgio niekada ne per daug. Dešrigalis, arbata, riekutė duonos. Valgyk sveikas ir po valandos vėl norėk. Ką daryti dabar, kai nesuvalgyta lieka dar pusė troškinio su aštriu pomidorų padažu, kitam puode – bulvės su padžiovintais krapais, o virtuvėlėj po stalu stovi kibiras raugintų agurkų! Persirūkei, užsisėdėjai, reikia padaryti pertraukėlę, senu papratimu atsidarai spintelę, o po to kaip atsitraukti?

Niekai. Ištižimas. Toks valgymas jau ne malonumas, ne būtinybė, o paprasčiausias pasileidimas.

Stenkis nesistengęs, vyre, o būsi pilvotas. Kiek valandų per dieną sėdi? Paskaičiuok: nuo septynių ryto iki dešimt – trys. Nuo vienuolikos iki dviejų – dar trys. Šešios. Paskui kur nors kava ar kinas. Pora valandų. Aštuonios. Paskui skaitymas arba rašymas, pagal nuotaiką. Dar pora valandų. Ne mažiau kaip pusę paros prasėdi. Kol mankštiniesi, raumenys įtempti, gali galvoti, kad dar tvirtai laikaisi, bet sėdėdamas visą laiką jauti, kad jau ne tai. Nebe tai, nors kažin ką sakyk.

Galų gale! Dar pažiūrėsim.

4

Apsirengęs treningus ir apsiavęs sportinius batus, atsirakinu duris ir braškančiais mediniais laiptais nusileidžiu žemyn.

Rytuose aušta. Žemė kaip puodas dangčiu uždengta juodu debesiu, tik pačiam pakrašty jis nutrupėjęs, ir rūdžių gabaliukai pabiro nedideliame ruože tarp miško ir debesies. Saulė dar netekėjusi, bet gatvės žibintai gerokai pablukę, šviesa ištirpsta kažkur pusiaukely nuo drėgno negrįstos gatvės smėlio. Atrodo, nebelijo – nuo vyšnių, užgulusių vartelius į gatvę, nenukrenta nė lašas, nors kaip visada keletas šakučių sujuda. Užtat nukrinta lapas. Pagal tai, kaip solidžiai jis šlepteli, žinau, kad jis paraudęs, išbertas gelsvų ir rudų taškelių. Užvakar jau buvo nedidelė šalna, ir vyšnių lapai pamažu pradeda byrėti, kol vieną dieną atitirpus tikrai šalnai nukris beveik visi iš karto.

Pamažu einu pamiškės keliuku. Ties mūsų namu gatvė baigiasi, ir tuo keliuku žmonės važiuoja tik į daržus. Atšlaitės molis padangų išvagotas, rudenį čia nepraeisi ir aš šokteliu į pakelės taką. Per visą mišką savo gerklę paleidžia kaimynų šuo, aš nebegirdžiu, kaip traška nudžiūvusios šakutės, o kol eini, jų labai malonu klausytis – ankstyvo ryto miške jų garsas tikras, šiltas ir jeigu nori, gali kvepėti laužu.

Po galais, vos ne į griovį, dauboje dar nieko nematyti. Oras drėgnas ir šaltas, o kai užlipu į šlaitą, pradedu bėgti. Pamažu, neskubėk, daržininko jau nebėra (čia, atrodo, dar tarybinio ūkio daržas), nepasūdys iš savo berdankės. Sodyboje prie jaunuolyno užgiedojo gaidys, rudens ore jo balsas plieninis, man šalta ir aš galvoju apie tvarto šilumą, pritvinkusią amoniako garų. Šone, žemai, griaudžia miestas, žiedine magistrale jau traukia mašinos, užkaukia, užsikosi, prityla, vėl užgriūva neaiškiu žvangesiu ir dusliu ūžimu, bet kai nežiūri į miesto šviesas, ne taip girdisi ir ūžesys, o jei nori, gali girdėti tik batų tapsėjimą. Apskritai, galvoti nėra kada, tarp medžių dar tamsu, takelis vos vos švytruoja, ir žiūrėk, kad netapteltum į duobę – jų aplink kiek širdis geidžia.

Sodyboje prie jaunuolyno dar visai tamsu, keliukas čia šakojasi, ir visos trys šakos nyra į jaunuolyną. Čia baigiasi laukai, baigiasi ir mano maršrutas. Pamažu apeinu kryžkelėj stovintį didžiulį akmenį, paskui bėgu atgal. Oras jau iš tiesų nekoks, reikės vilktis žieminius treningus ir mautis pirštines.

Vis dėlto įdomus buvo šio ryto dangus – jau tikrai rudeniškas, debesis juodutėlis, sunkus, bet ir vasara dar kabo virš miško kaip rūdžių skiedinys, lyg iš žemės kiltų šiluma, oksiduojanti tą vandens šarvą.

O, jau ir mergaitės atsikėlė! Užsimestų chalatus tamsoj, paršeliai, gadins čia man ryto darbo nuotaiką.

5

Kambaryje persiavęs batus užkaičiau arbatą. Arbatinukas – senas puslitrinis aliuminio puodukas, kažkokiu neaiškiu būdu atklydęs pas mane dar bendrabutyje. Išorėje jis aprūkęs, viduje neišplaunamas nuo arbatos nuovirų. Vita jau ne kartą kėsinosi jį išmesti, bet paskui turėjo sutikti, kad patogesnio indo arbatai virti ir plikyti nerasim, ir puodukas amžiams perėjo mano žinion. Mes sutarėm, kad aš nekišu nosies į jos indus, o ji tegul nesijaudina dėl mano puoduko. Dabar ji miega, pučia sau kažkokius sapnus, o turistinė dujų plytelė tyliai ūžia ir ant dangtelio virpčioja mėlyni šešėliai.

Aš darau mankštą su hanteliais, paskui į praustuvę prisipilu vandens ir iki pusės gerai nusiprausiu. Čia tai gyvenimas! Tokį reikalą tai aš suprantu! Pūkuotas rankšluostis taip kimba į odą, kad ima degti, o kai vėl pasidarys vėsu, jau bus galima gerti ir šį tą užkąsti. Tada jau sėsiu prie darbo.

Puoduko pakraščiais jau kyla maži burbuliukai, aš užsimetu marškinius, atsuku dujas, kad liepsna kiltų aplink visą arbatinuką, ir stoviu laukdamas, kada vanduo iš dugno kliūstels burbulais.

Kambaryje prietema, stalinė lemputė dega už drabužių spintos – ten mano rašomasis stalas, mano „darbo kabinetas“ – ir daiktai kažkokie neryškūs, minkšti, jie lyg gimsta iš tamsos ir mano žinojimo, kad jie čia turėtų būti. Plytelė ūžia, spragsi, ir kai vanduo užverda, aš dar stoviu stengdamasis prisiminti, iš kur ta nuotaika. Matau savo senelę, kai ji, pasidėjusi rėtį išdžiovintų ankščių, gliaudo į sterblę pupeles, o ankštis grūda į atidarą virtuvės krosnį. Ankštys spragsi, raitosi, o senelė, mes ją šaukėm močiute, sako: „Greitai, sūnaitėl, nusimesk batukus, knygutes pasidėk, – va, taip, – o dabar eikš pasišildyt.“ Man nešalta, ar bus tau šalta, kai kilometrą sniegu klampojai, bet įdomu žiūrėti, kaip raitosi pupelių ankštys, tai tikrai įdomu, tik aišku, kad iš ryto tokie reginiai – tai vienas paikinimasis, sunkiau bus darbą pradėti. Ir aš ieškau stiklainio nuo garstyčių, kur supilta gruziniška arbata, galvodamas, kad ta nuotaika labiau primena mokytojavimo metus, kada krosnies liepsna pro rinkius švysčiodavo ant šiltosios sienos, o už lango ūkavo vėjas.

Arbatos kvapas pasklinda po visą kambarį, rytą aš geriu labai stiprią ir saldžią arbatą, ir kol ji kiek praauš ir ištirps cukrus, galima nusiskusti barzdą.

6

Taip ir žinok: kad daugiau jokių sentimentų! Pusė septynių, iki dešimtos laiko dar liko, bet pusę valandos jau prašvilpei ir niekas tavęs neklaus, kodėl tu, gerbiamasis toks ir toks, neparašei, gal gerbiamajam pilvuką skaudėjo? Nebuvo nuotaikos? Savo močiutę, pupeles lukštenančią, atsiminei? Mat kaip… Žinoma, būna, be abejo, bet močiutė pupeles, atrodo, išlukšteno. O jūs, drauge Varnagiri, ar žinot, kad mes degam, ryt į spaustuvę numerį reikia atiduoti, gamybos skyrius neklausia, ką mes prisiminėm iš savo turtingos biografijos. Gamybos skyriui, žinot, duok medžiagą nuo pirmo iki paskutinio mašinraščio puslapio, sunumeruotą, ir dar su turiniu. Jūs gi žurnalistas, drauge Varnagiri, žinot, kad prieš atiduodant žurnalą dar reikia sumaketuoti, žinot, kaip tai daroma. Aš ir sakau, kad žinot, nenorėčiau to jums iš viso priminti, bet jeigu jau susitarta, suprantat… Žurnalas ne laikraštis, ypač mūsų žurnalas. Tema įdomi, reikia, kad mūsų skaitytojai apie tai sužinotų, jūs pats pasiūlėt, ir aš manau, kad jūs – – –

Žinoma, galima padėti ragelį ir nusispjauti, anokia čia bėda, ras ką įdėti, gal jau ir dabar įdėjo, jie tvarkingi, leidyklos pavyzdys, nenorės dėl kokio penkių mašinraščio puslapių straipsnelio apie senuosius lietuvių liaudies instrumentus gadinti savo – pavyzdingųjų – reputacijos, ir dabar leidžia tiradas, kad būtų rezervas kitam numeriui. Nusispjauti ir nebeturėti reikalų su tais pedantiškais plikiais, bet parašyti aš panorau ne dėl to, kad „mūsų skaitytojai apie tai sužinotų“, o todėl, jog žinau, kaip iš tiesų svarbu dabar apie tai parašyti. Ir svarbiausia – profesoriui Bartkui prižadėjau, jis nesupranta, ką reiškia nesilaikyti žodžio, jis žino tik atsisakymą arba tęsėjimą, ir nesinori griauti jo iliuzijų, tegul tiki, kad žodis ne mazgotė. Antra vertus, dar daug ką iš jo išlupti būtų galima mūsų žurnalui, senis ne iš tų, kurie pilsto iš tuščio į dyką, turi ką pasakyti, ir jeigu dabar bus viskas gerai, aš galėsiu būti tikras dar dėl dviejų straipsnių.

Galima užsirūkyti. Galima išgerti arbatos. Galima braukyti kiek patinka, bet svarbiausia – rašyti.

Retai kuri šalis gali pasididžiuoti taip išpopuliarinta liaudies muzika, kaip mūsų kraštas. Gerai. Toliau.

7

Kiek valandų? Pusė dešimtos. Pusę valandos rašyti dar galima, per valandą spėsiu į darbą.

Retai kuri šalis gali pasididžiuoti taip išugdyta ir išpopuliarinta liaudies instrumentine muzika, kaip mūsų kraštas. Ne, kraštas čia netinka. *Kaip Lietuva.* Toliau. Mhm. Taip. Kodėl? *Grojimas įvairiausiais instrumentais*, kodėl įvairiausiais, kokiais tais įvairiausiais? O galas žino, reikėtų pasižiūrėti, bet čia gi nevardysi, *kuriuos pasigamindavo*… taip, teisingai, *nagingi ir išradingi* ar *išradingi ir nagingi*, vis dėlto ne tas pats, kitąsyk per tai, kad gerai žinai savo amato esmę, gali padaryti išradimą, ir gali būti išradingiausias, o nieko neišeis, nes nesugebėsi susidoroti su materija, kurioje ta išradimo viltį teikianti mintis įgyvendinama. Tegul būna *nagingi ir išradingi*, nes seniesiems liaudies meistrams turbūt būdingesnis nagingumas. Ne, priešingai. Turbūt svarbiau tai, kad jie norėjo pasidaryti instrumentą, kuriuo galėtų išreikšti save, ir gal visai nežinantys medžio apdorojimo amato žmonės darė birbynes iš paprasčiausio pagalio, kaip piemenys savo švilpynes. Čia svarbiausia ne sugebėjimas, o poreikis. *Išradingi ir nagingi liaudies meistrai*, ne tik meistrai, bet jei jau pasidarė, tai tegul ir meistras, visus bent ką skaptuojančius mes dabar vadinam liaudies meistrais, net ir tikruosius liaudies menininkus. Aha, *grojimas įvairiausiais inst*… taip, *buvo viena turtingiausių mūsų liaudies muzikos tradicijų.* Taškas. *Viena turtingiausių.* Pašvinkusi plekšnė. Frazė. Nieko, išmesiu paskui arba gal profesorius išbrauks, vis tiek reikės duoti paskaityti. Taip. Toliau. Tas tradicijas išstūmė pirktinių instrumentų pasirodymas, visokios bandonijos, armonikos, paskui akordeonai ir kitokia mašinų produkcija, kai gerokai atpigo. *Mašininės gamybos muzikos instrumentų plitimas*, priežastys čia nesvarbu, *ilgainiui išstūmė* ne visus, žinoma, *daugelį pačios liaudies pasigamintų muzikavimo priemonių.* Šitą *muzikavimo priemonių* aš iš kažkur nukniaukiau, bet posakis kažkoks naujesnis, tik kur sukti toliau? Nuvažiuosi į istorinių peripetijų džiungles, pats paklysi, reikia sukti prie reikalo – išstūmė daugelį instrumentų, tačiau… tačiau daug išliko? Ką, aš čia vardysiu, kas išliko? Svarbu, kad tie instrumentai neišnyko, ir dabar atgaivinami, tai jau į temą. *Tačiau šiandien jie vėl prikeliami naujam gyvenimui.* Prikeliami naujam gyvenimui. Garbės žodis, kaip apie Jėzų Kristų. Iš kur tie štampai? Gerai, braukysiu vėliau, dabar į priekį.

Prie temos. Daugiau sukti į visuomenės ir mokslininkų domėjimąsi. *Susidomėjimas liaudies instrumentais prasidėjo*, kada prasidėjo? Pastabos viduramžių keliautojų raštuose – ne domėjimasis. Nacionalinio išsivadavimo laikotarpio tyrinėjimai, publikacijos – tai jau kas kita. *Dar nacionalinio atgimimo laikotarpiu.* Taip. *Tačiau tas domėjimasis turėjo daugiau etnografinį pobūdį. Medžiagos apie liaudies instrumentus rinkėjams rūpėjo užfiksuoti savitus nacionalinės kultūros faktus*: kokius, ir kodėl faktus? *Surinkti pasakojimus* pasakojimus? apie instrumentus? Turbūt ne pasakojimus, turbūt ir pasakojimus, bet pirmiausia – pačius instrumentus, rinkimo programa buvo platesnė. *Surinkti instrumentinės muzikos pavyzdžius, aprašyti instrumentus, publikuoti* palauk, čia kažkas ne taip, sakinys neišeis, nebraukti, *tą tyrinėjimų medžiagą publikuoti, o pačius instrumentus kaupti muziejuose.* Visų plonybių neišpasakosi, reikia kristi į šias dienas. O kodėl prireikė juos ištraukti iš muziejų? Susikūrė ansamblis. *Gimus savitam muzikinės kultūros reiškiniui – liaudies dainų ir šokių ansambliui* – žinių apie liaudies instrumentus rinkimas įgavo kitą pobūdį: tai, kas nauja ir vertinga buvo bandoma liaudyje, juk kartoju, kas pasakyta anksčiau, tas pats per tą patį. Po perkūnais, kas man šiandien yra, galvoj miglos, ne miglos, o juodi drebučiai. *Tai, kas nauja ir vertinga buvo randama liaudyje… Tai, kas nauja*, kas tas *tai*? Tai – nežinojimas, va kas tas *tai.* Kas buvo randama? *Dabar galėjo būti* galėjo būti *pritaikoma praktiškai.* Juk visi tuo metu į ansamblį įtraukti instrumentai seniai buvo žinomi! Žinomos kanklės, žinomos birbynės, žinomi skudučiai. Trimatis, Puskunigis kanklių koncertus rengdavo ir scenoj, ir per radiją, nėra ko čia uodegos vizginti, kanklininkų mokyklos buvo, skautai skudučiavo užsienyje, Danijoj ar Olandijoj, birbynes jau tada scenai taikė Samuitis su Serva ir Kupčiku, apie kokius *naujus ir vertingus* atradimus čia kalbama, gerbiamiausias? Kelmą ir skrabalus? Daudytes? Velniai žino, kada jie ansamblyje atsirado, reikėtų pirmiausia Švedo paklaust. Tas *nauja ir vertinga* ansamblyje pasirodė šešiasdešimt trečiais ar ketvirtais – Bartusevičius įtraukė ragus, žvangučius, molinukus. O tu tą *nauja ir vertinga* tuoj į keturiasdešimtuosius. Išmokai rašyti, štai ką galima reziumuoti tuo juodų drebučių kaušu.

Vita miega. Vartosi, nebemiega, tik snaudžia. Ir aušta jau. Pro spintos šoną jau langas šviečiasi, kažin kokia bus diena. Laikrodis, kiek dabar, beveik dešimta, dar galima dirbti, tiksi taip migdančiai. Užsirūkysim. Taip. Baisiai tos pirmosios ryto cigaretės veikia. Reikėtų mesti, galva

būtų švaresnė, bet pirmomis dienomis negalėsiu dirbti. O vis dėlto malonumas. Taip, kuo ten baigiau. *Panaudoti praktiškai*, kodėl, labai gerai, *turtinant ir tobulinant ansamblio liaudies instrumentų spalvas*. Taškas. Iš naujos eilutės – paaiškinsim. *Tiesa, pagrindiniai liaudies instrumentai…* Pagrindiniai? Naujas terminas, taip? Tvarka, dedam brūkšnį – *birbynės*, *kanklės* ar skudučiai prie pagrindinių? Visomis sudėtimis, beveik visomis naudojami, bet tegul bus birbynės *ir* kanklės, įterpsim *ir*, brūkšnys, *buvo labai netobuli*, beveik tokie pat, kaip liaudiškieji prototipai, tobulintojai dar nebuvo užsimiršę ką daro, teisybė, bet kur aš nuvažiuosiu, vėl atgal, ten, kuo pradėjau. Peršoksim. *O sudėtingesnių kūrinių atlikimas reikalavo lankstesnių instrumentų*. Tiesa, bet tada reikia pasakoti visą tobulinimo istoriją, o su tema ji neturi nieko bendra, man reikia pasakyti, kad žmonės rinktų žinias apie žinomus ir mažiau žinomus instrumentus. Ką bendra turi su tuo instrumentų tobulinimo istorija!

Tylos. Ramiai. Laiko dar yra, reikia susikaupti, sugauti mintį, baigti straipsnį darbe. Perskaitysim. Taip.

Retai kuri šalis gali pasididžiuoti taip išugdyta ir išpopuliarinta liaudies instrumentų muzika, kaip Lietuva. Grojimas įvairiausiais instrumentais, kuriuos pasigamindavo nagingi ir išradingi liaudies meistrai, buvo viena turtingiausių mūsų liaudies muzikos tradicijų. Mašininės gamybos muzikos instrumentų plitimas ilgainiui išstūmė daugelį pačios liaudies pagamintų muzikavimo priemonių, tačiau šiandien jos vėl prikeliamos naujam gyvenimui.

Susidomėjimas liaudies instrumentais prasidėjo dar nacionalinio atgimimo laikotarpiu, tačiau tas domėjimasis turėjo daugiau etnografinį pobūdį. Medžiagos apie liaudies instrumentus rinkėjams rūpėjo užfiksuoti savitus nacionalinės kultūros faktus: surinkti instrumentinės muzikos pavyzdžius, aprašyti instrumentus, tą tyrinėjimų medžiagą publikuoti, o pačius instrumentus kaupti muziejuose. Gimus savitam muzikinės kultūros reiškiniui – liaudies dainų ir šokių ansambliui – žinių apie liaudies instrumentus rinkimas įgavo kitą pobūdį: tai, kas nauja ir vertinga buvo randama liaudyje, dabar galėjo būti pritaikoma praktiškai, turtinant ir tobulinant ansamblio liaudies instrumentų spalvas.

Tiesa, pirmieji pagrindiniai liaudies ansamblio orkestro instrumentai – birbynės ir kanklės – buvo labai netobuli, o sudėtingesnių kūrinių atlikimas reikalavo lankstesnių instrumentų.

Taaaip. Taip! Nesąmonė. Aiški kvailystė, ir nebėra kada kvailioti toliau. Užteks. Koks velnias apsėdo? Vis aplink ir aplink. Minties sekluma, ir tos nesugebi suvaldyti. Viskas plaikstosi aplink, o tu gaudai kaip marškinius nuo virvutės. Gal pavyks… Nepavyks!

Ir vis tik kažkas dėsninga jaučiasi. Kažkokia viena tiesa stovi už to sapaliojimo. *Naujam gyvenimui, naujam gyvenimui, tai, kas nauja ir vertinga* ir taip toliau. Gra-ži-ni. Gražini! Supranti? Schema, štai kas. Ji jau įlindo į smegenis ir užtenka tik neatsiminti, kad ją turi laužyti – dėk kryžių, būsi laimingas.

Nieko, pažiūrėsim.

8

Algis sėdėjo prie stalo ir pamažu plėšė iš „Vakarinių naujienų“ skelbimus. Sugalvojo jis neblogai: išsirinkęs skelbėjus, kurie pageidavo tokių sąlygų, kokių reikėjo ir jam (kambarys vienam žmogui, su atskiru įėjimu), jis skambindavo nurodytu telefonu. „Matai, jeigu žmogus ieškojo, tai tikriausiai apžiūrėjo ne vieną kambarį. O jeigu kokį išsirinko, tai kiti gal dar neužimti.“ „Kiek iš to naudos?“ „Kodėl? Porą jau nužiūrėjau.“ „Ir kaip?“ „Aišku, ima ne blogesnius, geresnius ima. Vienas, kur žiūrėjau, čia pat, Užupy, gali tuoj pat persikelt, bet reikia vaikščiot per šeimininkų kambarį. Kitas Markučiuose, koks kilometras iki autobuso.“ „Toli.“ „Tai ir bėda. Šiaip kambariukas geras.“ „O daugiau?“ „Daugiau kol kas nesėkmingai. Vėlai pradėjau ieškot. Kas ieškojo, tas jau pavasarį ar vasarą susitarė.“ Nei vasarą, nei pavasarį susitarti ar ieškoti jis negalėjo – plaukiojo Šiaurės ledjūriu, grįžo tik rugsėjo pradžioje. Dabar ieško pastogės, kur būtų galima baigti apybraižų knygelę.

Aš stoviu prie lango ir žiūriu į Vilnelę. Jos vanduo skaidrus, net iš mūsų trečiojo aukšto per srovę matyti akmenys. Prie tiltelio kaip milžiniški tritonai vinguriuoja žali dumbliai. Asfaltuota gatvele pro teniso kortus mergina vedasi senbernarą. Man reikia surasti, kas parašys recenziją naujajam „Teatro ir muzikos“ almanachui. Telefonas čia pat, ant palangės, aš nuimu ragelį ir pervertęs porą puslapių su savo bendradarbių telefonų sąrašais surenku 09.

– Šešiolikta, – tuoj pat atsiliepia telefonistė.

– Labas rytas. Prašom pasakyti man aviacijos sporto klubo numerį.

– Kieno?

– Aviacijos sporto klubo.

– Aviacijos sporto klubo? Tuojau. Du septyniolika trisdešimt vienas.

– Du septyniolika trisdešimt vienas. Ačiū.

Kol padedu ragelį, girdžiu, kaip kažkoks sodresnis balsas šalia šešioliktosios sako: „Dešimta.“

Du-vienas-septyni-trys-vienas.

Telefonas pypsi vieną, antrą, trečią kar…

– Alio!

– Labas rytas.

– Labas rytas.

– Norėjau sužinot, į ką reikėtų kreiptis informacijos dėl sklandymo kursų.

– Dėl sklandymo kursų? Aš galiu painformuoti.

– Noriu sužinot, ar dar galima šiemet į tuos kursus užsirašyti?

– Jūs norit lankyti?

– Taip.

– Kiek jums metų?

„Kiek jums metų?“

– Dvidešimt šešeri.

– Dvidešimt šešeri? Mhm… Mhm…

„Mhm…“ Paskui patyli.

– Ką – per daug? Pavėlavau?

– Ne, – sako. – O ką, jūs mokotės, dirbat?

– Dirbu redakcijoj.

– Mhm. Tai jūs užeikit gruodžio pradžioj. Matot, dabar visi atostogose. Grupės bus sudaromos gruodžio mėnesį. Užeikit tuo metu į klubą, žinot kur? Basanavičiaus gatvėje, priešais knygyną, – užeikit tuo metu, pasikalbėsim. Užsiėmimai prasidės sausio mėnesį.

– Dėkoju. Viso gero.

– Viso gero.

Kambaryje labai tylu. Algis sėdi ir žiūri į laikraštį. Nebeplėšo, sėdi ir žiūri, ir kai taip tylu, man spengia ausyse, todėl nueinu prie kito lango garsiai kaukšėdamas kulnimis. Algis pradeda judinti koją ir dabar kambaryje girdisi, kaip šiugžda jo brezentinės kelnės.

–Tai vis dėlto paskambinai? Gerai sugalvojai.

– Girdėjai, ką pasakė? Kai pasakiau, kad dvidešimt šešeri, nutilo ir mykia. „Mhm, – sako, – „mhm“… „Ką, – sakau, – pavėlavau?“ Dar pagalvojo, paskui jau sako: „Dabar visi atostogose, ateikit gruodžio mėnesį, tada bus sudaromos grupės.“

– Je, – sako Algis. Paskui samprotauja: – Matai, jie suinteresuoti, kad jaunesni ateitų, ilgiau išsilaikys. Tau reikės daryti stiprią pažangą, kad atsiplėštum nuo tų visų pienburnių.

– Aš ne rekordų einu. Man reikia paskraidyt. Supranti? Pačiam paskraidyti.

Algis tyli ir žiūri į laikraštį, paskui sako:

– Gerai sugalvojai.

– Tik vėlokai, ar ne?

– Aišku, metai jau ne tie, jeigu ten priima nuo kokių šešiolikos ar aštuoniolikos. Bet svarbiausia, kad priima.

– Priimti priima.

Ką čia dabar turėjau daryti, galvoju aš, bet žiūriu, kaip teka Vilnelė. Raudoni Kalnų parko klevai. Tuopos dar žalios, jos ir po šalnos mes žalius lapus. Reikia surasti, kas parašys tą recenziją, bet kam skambinti – nesugalvoju.

Algis atstumia kėdę, atsistoja, užsirūko ir nueina prie kito lango. Pakreipęs galvą, kad dūmai nekiltų tiesiai į akis, jis rūko ir žiūri į raudonus teniso kortus.

„Dvidešimt šešeri?“ Ten, aišku, nesitikėjo, kad man dvidešimt šešeri, pasimetė. „Mhm…“ „Mhm… Mokotės?“ Dirbu. Dirbu redakcijoj. Užsakau recenzijas ir paskui valau jas nuo šlamšto. Vidurinėj mokykloj rašiau eilėraščius. Studentaudamas taip pat rašiau. Dabar – daugiausia apybraižas. Poetiškas apybraižas apie mūsų dienų romantikus. Straipsnius muzikos klausimais. Turbūt neteko skaityti. Galvoju parašyti knygutę apie sklandytojus. „Taip, labai malonu, bet, matot, metai… Nuostatai nenumato…“ Koks tu, šunyti, geras, praleisk mane nusipirkti pieno. Geras šuniukas, ocaca. Jokios knygutės, draugeli, eisi vienodai su visais. Praeisi – parašysi, nepraeisi – tylėsi. Dirbsi vienodai su visais.

– Je, seni, mes, šiaip ar taip, jau daug ko netekom, – sako Algis.

– Ko? – sakau aš. Nenoriu, kad atsakytų.

– Velniai žino. Pirmiausia – metų.

– Būtų keista, jei būtų kitaip.

Algis tyli. Pasirėmęs palangės, pučia dūmus į stiklą ir tyli.

– Bet kai ką ir atradom.

– Ką? – klausia jis.

– Aš atradau vieną dalyką: vienintelis reikalas, dėl ko verta gyventi, – darbas.

– Darbas. – Algis patyli. – Plėšyti skelbimus – irgi darbas.

Dabar tyliu aš.

Paskui sakau:

– Praradom, bet ne viską. Ar ne?

9

Maršrutinis autobusas „Latvija“ pavažiavo atgal ir pamažu sukasi. Peršokdamas po du laiptelius lekiu žemyn. Jis, ko gero, būtų ir nuvažiavęs, jei ne kaimietė, pirkusi bilietą prieš mane. Ji tupinėja ir rodo bilietą vairuotojui.

– Čia ne tas autobusas. Jūsų autobusas bus lygiai penktą valandą.

– Su tuo negalima?

– Tas nesustoja.

– Nesustoja…

– O jūs kur?

– Aš į Kauną. Bilieto neturiu.

– O jis iš čia išvažiuos?

– Iš čia, iš čia, – sako vairuotojas.

Aš įlipu, atsisėdu ir mes važiuojam per aikštę. Gatve praleidžiam dvi mašinas, o kol stovim, vairuotojas paduoda bilietus.

– Išsirašyk pats.

Neblogai, galvoju, bilietų pats dar niekada neišsirašinėjau, įdomu. Lietpaltį numetęs ant sėdynės atlošo, susirandu parkerį ir patogiau atsisėdu, bet raidės šokinėja neįtikimiausiais zigzagais. Lygi konduktorių rašysena – menas, kiekvienas darbas reikalauja įgūdžių.

– Kiek bilietas kainuoja?

– Du rubliai vienuolika, – sako prie kito lango sėdintis solidus vyras. Mes keturiese: vairuotojas, tas vyras, aš ir sena moteris. Pagyvenusi moteris, kuriai iš po nešvaraus sijono matyti šiltų apatinių kelnių suraukimai.

Bilietus ir pinigus padėjęs ant motoro, savąjį bilietą įsidėjau į kišenę ir atsisėdau susikeldamas koją ant kojos. Sėdėjau prieky, galėjau žvalgytis į abi puses, man buvo smagu, kad važiuosiu taip patogiai, žiūrėdamas kur patinka.

Mašina krestelėjo, pro vyro kojas išnėrė melionas, įdėtas į baltą šilkinį tinkliuką, ir nuriedėjo prie moters kojų.

– Arbūzas nukrito, – pasakė vyras.

– A, žino, kur bėgti, – nusišypsojo moteris, imdama jį nuo žemės. – Praskilo!

Ant rankų ir ant žemės tekėjo meliono sultys. Moteris pataisė jį taip, kad įskilimas būtų viršuje, ir pakabino prie lango.

– Gaila, sultys ištekės, – pasakė vyras.

– Ką darysi.

Senoji vėl atsisėdo, ir iš po jos sijono vėl kyšojo ilgų, gumele sutrauktų kelnių galai.

– O teka jos ant sėdynės, – pasakiau aš.

Moteris tai matė, bet dabar susirūpino:

– Tikrai negerai, kai reikės kam atsisėsti. Kur čia jį pakabinus?

O pati sėdi. Žvalgosi, bet sėdi.

– Ten, gale, yra, – pasakė vyras.

Aš atsistojau ir tinkliuką su arbūzu perkabinau į galą. Dabar sultys varvėjo ant grindų.

– O tai ačiū.

Moteris apsitvarkė kėdėje ir kelnių nebesimatė.

– Prašom, – pasakiau aš.

Aš vėl užsimečiau koją ant kojos ir patogiai atsilošiau. Pro žalsvus stogo langelius švietė žalia saulė, o du meliono sulčių lašeliai ant bato atrodė juodi ir sunkūs. Mašina šokinėjo akmeniniu grindiniu, paskui pervažiavo per geležinkelio bėgius ir smėlėtu keliuku nusileido į pakalnę. Priešais rūko trys šiluminės elektrinės kaminai, rudi durpių dūmai sunkiomis sruogomis virto į orą ir slopia migla kabojo danguje – po pietų nurimo vėjas, buvo tikra bobų vasara, nors ir ankstoka. Šiemet viskas anksčiau – ir pavasaris, ir ruduo. Tokių dienų nedaug. Ir jeigu jas pavyksta pajusti ne mieste, lieka visai žiemai ir metų metais gula į atmintį kaip kažkoks neramus, bet labai laimingas laikas. Iš kur čia tas laimės jausmas – nesupratau, gal kad saulė ir geltoni lapai? Kažkokia ramybė, susikaupimas, ir nors žinai, kad tuoj užpliaups liūtys, nieko nesinori galvoti, tik gyventi tuo, ko nori šią akimirką.

10

– Gerai, nuvažiuosim niekur nesustodami, – pasakė vyras. – Kaina ta pati, o patogumo nepalyginsi.

Jis sakė tai lyg moteriai, lyg sau.

– Labai gerai, – pritarė moteris.

– Ta, kur išvažiuoja penktą valandą, ir pilna bus, ir stoviniuoja.

– Labai patogu, greitai, – kartoja moteris, ir aš pagalvojau, kad ji ne kaunietė, jai reikia kokius dvidešimt kilometrų važiuoti už Kauno.

Autostradoje autobusėlis šoktelėjo į priekį, ratai beveik zvimbė. Vos prilaikydamas vairuotojas aplenkė savivartę, paskui, jau visai nesivaržydamas, miesto autobusą – trisdešimt pirmas, į Panerius – kairėje slinko gelžbetonio gamykla, dešinėje – vagonai su durpėmis šiluminei.

Įrėmęs vieną koją, kad stabdant nereikėtų šokčioti nuo sėdynės, pasirengiau „priimti greitį“ – nieko nėra maloniau, kaip visiškai atsipalaidavus jausti greičio kitimą.

Prieš geležinkelio tiltą mus pralenkė „Volga“. Užpakalinėje sėdynėje sėdėjo trise – du vyrai ir vidury moteris, jauna moteris, su madingai sutaisytu kasų kuodu. Giliai įkritę į sėdynę jie ramiai praplaukė pro šalį, ir taksi su vos pastebimai nusėdusiu užpakaliu pasislinko į dešinį kraštą. Mūsų vairuotojas pažiūrėjo, kaip tingiai linguodama „Volga“ artėja prie tilto ir išvažiavo į kairę.

– Čia vėl remontas, – pasakė vyras.

Autostrada buvo uždaryta, „Vakarinėse naujienose“ skaičiau – čia statomas viadukas. Mums reikėjo sukti į dešinę siauru akmenimis grįstu keliu.

Kol „Volga“ pamažu nusileido nuo autostrados, mūsų mašiną trūktelėjo ir jau užvažiavo į priekį. Mūsų vairuotojas buvo ne iš tokių, kurie velkasi iš paskos.

Bravo vyras. Bet čia mus vėl pralenks. Į statų kalną pamažu kilo du sunkvežimiai ir naujos, jau spėjusios pasenti laidos „Moskvičius“. Kelias buvo vingiuotas ir siauras, iš abiejų pusių augo aukšti medžiai, ir šviesa čia turėjo skverbtis pro jų lapus. Beveik glausdamasis prie šono vairuotojas aplenkė sunkvežimį, o posūkyje ant skardžio – antrą.

Gerai važiuoja, šunsnukis, pagalvojau, ir vieną sekundės dalį pasijutau kažkur Kaukazo ar Tolimųjų Rytų plentuose, bet prisiminti nebuvo kada, nes mes jau lenkėm „Moskvičių“.

Važiuoja kaip reikiant. Kur „Volga“? Nesimatė nei jos, nei sunkvežimių, ir net kai vėl įsukom į autostradą, „Volgos“ vis dar nebuvo. Ji turbūt lingavo paskui sunkvežimius. Ne, „Volga“ taip pat suko į autostradą.

Šita kelionė bus kitokia, negu tikėjausi. Vairuotojas ne iš tų, kurie gali važiuoti iš paskos. Jis žiūri į veidrodėlį ir perjungia bėgį. Mašina amortizuoja puikiai, lingės tarsi sūpuoklės, ir aš matau, kad lenktynių nuotaiką pajuto ir vyras. Jis atsisuko ir ilgai žiūrėjo atgal, paskui atsisėdo truputį šonu, kad galėtų matyti „Volgos“ artėjimą. Iki tol vairuotojas neišsidavė. Veidrodėlyje jis matė, kad aš supratau jį dar tada, kai jis pasuko iš autostrados, ir aš taip pat mačiau, kad jis suprato, bet mes neišsidavėm, ir jis dar galėjo atsitraukti. Dabar ir vyrui buvo aišku, kad šitas važiavimas ne šiaip sau, o lenktynės, ir vairuotojas mirktelėjo man, aš nusišypsojau ir pajutau, kad apima virpulys. Pamažu, labai smulkiu virpuliu dreba menčių raumenys, kaip visada, kai nori kuo nors padėti, bet negali. Aš vos nesiekiau kišenės su cigaretėmis, bet atsiminiau. Vyras žiūrėjo į priekį. Moteris snaudė, ir iš po nešvaraus gėlėto sijono vėl kyšojo kelnių kraštelis.

Vairuotojas susirado cigaretę ir išsiėmė degtukus. Priešais važiavo sunkvežimis su priekaba. Norėjosi jam kuo nors padėti. Kol taip galvojau, sunkvežimį aplenkėm, ir aš net nepastebėjau, kaip vairuotojas čirkštelėjo degtuką. Mašinoje pakvipo dūmu, visada labai aitriu ir kiek nemaloniu, kai rūkai ne pats, bet kai pamačiau, su kokiu malonumu jis pasitaisė sėdynėje ir kaip linksmai žvilgtelėjo jo akis veidrodėlyje, noras rūkyti praėjo, aš ramiai atsilošiau ir niekur nežiūrėdamas jaučiau, kaip pro šalį lekia miško pušų kamienai. Retkarčiais į tą pusiau neregišką, greičiu tapusį regėjimą įšokdavo beržai, mažesni ir didesni, tįsteldavo laukas, vienas kitas namas, o aš sėdėjau jausdamas tik judėjimą, per kojas kylantį grindų vibravimą ir nerimo pojūtį, pamažu kylantį į paširdžius.

Ta būsena, tokia maloni pradžioje, aštrėjo tol, kol aš nebeištvėriau ir ėmiau tyliai keiksnoti: „Tai galvažudys, kaip važiuoja! Šunsnukis, a! Gerai. Ge-rai! Taip. Ta-aip. Na, tikras meistras!“

Dabar jau ėmiau rimti. „Volga“ važiavo gerokai atsilikusi, ne mažiau kaip per porą kilometrų. Netikėtai vėl reikėjo pasukti į šalį, į senąjį, per miestelį einantį akmenimis grįstą plentą, ir aš pagalvojau, kad čia mus gali sugauti, bet pagalvojau ramiai, tarsi su gailesčiu, o kai mašina kaip kamštis vėl užšoko ant kalno, žiūrėjau, kaip saulėje blizga ežeras, dėl kurio ir naujasis tiesiamas plentas turėjo sukti į šoną.

Pakelėje raudonavo uogomis aplipęs putinas. Moteris snaudė knapsėdama.

Mes lėkėm.

– Kiek kilometrų? – paklausė vyras. – Turbūt arti šimto trisdešimt.

– Ne, ne daugiau kaip šimtas dešimt. Kelias blogas.

Pro atdarą langą jis išmetė cigaretės nuorūką. Aš supratau, kad lenktynės baigtos. Vyrui jau nusibodo. Mes lėkėm iš inercijos.

Kurį laiką žiūrėjau, kaip skrieja medžiai. Ne medžiai, o spalvos, kurios ten, miškuose, iš tiesų buvo medžiai. Raudona. Kas – drebulė? Namas. Sodyba. Šulinys su svirtimi. Buldozeris. Pušys. Jaunų pušų spygliai. Sodrūs. Beržuose daug jau geltonų lapų.

„Atsargiai! Kelio remontas."

Iš kairės nedrąsiai prisiglaudė „Volga", paskui staigiai trūktelėjo, iš po užpakalinių jos ratų nuvingiavo žvyro gyvačiukės. Mergina su madingu kasų kuodu miegojo. Snaudė ir vyrai.

Priekyje stovėjo savivartė, o ant kabinos užsikoręs šoferis skynė pakelės šermukšnio uogas. Mūsų vairuotojas atsisuko ir nusišypsojo. Jis kažką pasakė, bet mes neišgirdom.

Pasivysim „Volgą" ar ne? Turbūt nebesivysim.

Vairuotojas sužiuro į raudoną automobilį. Tai buvo vokiškas automobilis. Mes pristabdėm savo mašiną ir važiuodami iš paskos stebėjom raudonuką.

Viskas, nebelenktyniaujam.

– Kokia čia mašina? Ne mūsiškė.

– „Vartburgas". Vokiška, – pasakiau aš.

– Vokiška? Turbūt turistai.

Aišku, kas gi kitas. „Vartburgas" važiavo lėtai, mes net lėtai važiuodami turėjom jį pralenkti. Aš žvilgtelėjau trumpai – sėdėjo vyras ir balta moteris. Putliu veidu. Neišvaizdi, kaip ir dauguma vokiečių moterų. Vairuotojas ir vyras žiūrėjo atsisukę. Moteris knaptelėjo, pabudo, pasitaisė skarelę ir vėl užsnūdo.

„Volga" važiavo priekyje per gerą puskilometrį. Ji lenkė savivartę su žvyru, paskui kitą. Viskas, mes dabar atsiliksim, iš priekio atvažiuoja mašina.

Vairuotojas užsidegė antrą cigaretę. Padėti jam aš jau nenorėjau.

Vyras kažką ėmė kalbėtis su vairuotoju. Jis pasislinko arčiau, kad geriau girdėtų. Aš nusisukau į langą.

Kodėl man norisi pasivyti tą „Volgą“? Pažiūrėti, ar moteris su kasų kuodu iš tiesų snaudžia?

„Kauno marios.“

Nebetoli Kaunas. Lenktynės baigtos. „Volgos“ nebesimato. Ir mes jos nebepavysim. Gaila, žinoma, pagalvojau aš. Bet tuojau pat supratau, kad tai netiesa, nes aš galvojau, kur išlipsiu. Belenktyniaudami mes pravažiavom tą kelią, kur aš visada pasiduodavau nerišliems išorės įspūdžiams ir fragmentiškiems prisiminimams. Dabar jau galvojau, ką turėsiu daryti.

Vadinasi, kelionė jau baigiasi, o kelionei baigiantis aš visada galvoju, kas skubiai darytina. Kas dar darytina.

11

Žinoma, mieliau paskaityčiau laikraščius. Ne tam, kad gulėtų ant stalo, perku juos kas rytą kioske prie aikštės, aš jau įpratau juos pirkti kas rytą tame kioske ir kartu su pirma cigarete perversti, kur kas įvyko ir kur kas dar gali įvykti. Nors galvoj beveik nieko neužsilaiko, tas skaitymas pasidarė reikalingas kaip kava, kaip cigaretės, o gal dėl to, kad rūkau, reikia skaityti, nes pirmosios dvi trys cigaretės nukerta kojas ir rankas, ir tada jau nieko protingo nesugalvosi ir neparašysi, tik sėdėk leisdamas pro akis įvykius ir nuotykius iš paskutinio puslapio su rubrikomis „Įvairenybės“, „Jų pasaulyje“ ir panašiai.

Lyg man reikėtų ką nors protingo sugalvoti. Reikia atlikti paprasčiausią darbą, keturi redaguojami straipsniai guli dešinėje, galima – irgi! galima, ne galima, o reikia – susiskambinti su autoriais, jei neparaginsi, medžiagos, ko gero, visai nebus arba pasirodys tada, kai jau laikas į spaustuvę, ir padirbėti, „atvesti ją iki kondicijos“, kaip sako šefas, nebebus kada, reikės atmestinai išvalyti gramatines klaidas, apie dalykinį gilinimą ir formos subtilybes nebebus laiko nė pačiam pagalvoti. Straipsnio nėra ko imtis – po pusvalandžio, o gal po penkiolikos minučių ateis vienas, kitas, įkiš galvą dar koks, kuriam nė velnio čia nereikia, tiesiog paplepėti, kaip kad kažkada vizitus darydavo, išslinks, o tu paskui keikis kaip išmanai, laikas praėjo, reikia jau rūpintis spausdinamu numeriu, peržiūrėti korektūras, atsakyti į klausimus, kokie tik kada iškyla, ir jau pietūs, o po pietų jau ne darbas, po pietų eik, užsidaryk į biblioteką ir skaityk arba susitik su kuo

turi susitikti, rink medžiagą, o ta medžiaga guls šalia kitos, tokios pat beformės, neapdorotos, ir vėl liksi padaręs tik minimumą, tik niekus, palyginti su tuo, ką galvojai ir ką nori padaryti.

Lįsti į tas džiungles, kurios guli dešinėje? Iš pusės šimto bendradarbių turiu tik tris, kurie parašo taip, kad mašinraščio puslapiui užtenka dviejų trijų brūkštelėjimų, bet šiandien jų nėra ir net jeigu imsiuos straipsnių – pasiuskit jūs su savo rašliavomis, aš geriau paskaitysiu tokį pat šlamštą, tik jau suredaguotą ir išspausdintą.

Su rūkymu palauksiu, vieną cigaretę jau surūkiau, galima susilaikyti, nes prieš pietus jau skaudės galvą, ir ne apie darbą, o apie kavą galvosi, ir vėl bus prarasta pusė valandos, ne viskas, bet daug prarasta. Jei suvesčiau tų prarastų pusvalandžių balansą, įdomu, kaip atrodytų mano darbo dienos naudingo laiko koeficientas.

Vis dėlto peržvelgsiu laikraščius ir sėsiu prie savo straipsnio tęsinio. Už mane niekas kitas jo neparašys, anksčiau ar vėliau vis tiek turėsi prisiversti ir atsisėsti, ir tiek, kiek sugebėsi prisiversti, tą dieną bus prasmės tavo gyvenime. Nebūk juokingas, pats gerai žinai, ir laikraščius padėk į šalį. Taip. Paskaitysi tada, kai išeis vienas interesantas ir tu lauksi kito nežinodamas, bet jausdamas, kad jis turi ateiti, negali neateiti, nes ne visi gali dirbti, ką sugeba, beveik visiems labiau norisi daryti tai, ką jie įsivaizduoja sugebantys.

Retai kuris kraštas gali pasididžiuoti taip išugdyta ir išpopuliarinta liaudies instrumentine muzika, kaip Lietuva. Grojimas įvairiausiais instrumentais…

Retai kuris kraštas gali pasididžiuoti taip išugdyta ir išpopuliarinta… Visa tai teisybė. Teisybė visiems. Man ta teisybė – šlamštas. Niekalas. Brokas. Ar imtum skaityti straipsnį, kuris prasideda tokia sentimentaliai didinga konstrukcija. Kaip triumfo arka. Triumfo arkų laikai praėjo, žmogui reikia paprasto, nuoširdaus, tegul ir neįspūdingo žodžio. Su žmogumi reikia kalbėtis, o ne pamokslauti. Kalbėdamiesi mes kiekvienas kitoks, bet vos tik atsistojam! Arba vos atsisėdam, žinodami, kad mus skaitys. Užsidedam dujokaukes, akvalangus, žiūrim pro lupas ir teleskopus, o tai, ką parodom kitiems, dažniausiai būna nesuprantama mums patiems. Ir nesuprantam, kodėl nesuprantama.

Ne, puikiausiai suprantam, tik nenorim prisipažinti, tai jau pernelyg sunki tiesa. Aš žinau liaudies instrumentų rinkimo ir tobulinimo istoriją,

žinau, kol nereikia rašyti, kol galiu žinoti tik sau. Kai reikia žinoti kitiems, žinoti taip, kad sužinotų kiti, pasirodo, kad ne taip puikiai man viskas žinoma. Ar žinau aš, kokie instrumentai buvo Lietuvoje nuo seniausių laikų? Kaip jie čia įsiviešpatavo, kaip atsirado? Tai vietos lietuvių dirbiniai ar kitų tautų sekimas? Kada pasirodė birbynės prototipai, ar ji atsirado be prototipo, nusižiūrėjus į kunigaikščių orkestrų klarnetus, kurių vyžočiui nenupirksi, galima tik kažką panašaus iš pagalėlio pačiam pasidaryti. Kur nuėjo vieni instrumentai, kodėl iškilo kiti? Viskas juk turi ryšį, ryšį su seniausiais laikais, ir kol tų ryšių nesužinosi – nesuprasi šiandieninių, tol ir tavo rašymas bus statiškas pabirų faktų konstatavimas, o kad jis neatrodytų pernelyg kvailas, tu jį pridengsi pompastišku stiliumi ir visi matys, kaip tu myli tą „liaudies kultūros apraišką“, kokia ji tau brangi ir kaip kilnu, kad pas mus vis daugiau tokių žmonių atsiranda! Puiku, džiugu ir taip toliau, bet toliau pirmojo sakinio vargu bau kas perskaitys, nes žmonės seniai jau perkando šitą gudrybę, anksčiau už tave perkando, kad po lakuotu kevalu slypi išdžiūvusios kirminėlio išgraužos. Tu pats puikiai atskiri jų barškėjimą nuo branduolio barškėjimo, bet tu pardavėjas, ir kai riešutėlius brandini savo darže, parduoti jau įpratai lygiai gerą, lygiai sukirmijusį. Lietuviškai šnekant, kirmino šūdą.

Ir ką tu padarysi? Nerašysi? Parašysi. Ir parašysi, ir mašinėle perrašysi, ištaisysi korektūros klaidas, paskui pasirašysi, jei ne pavarde, tai slapyvardžiu. Kada niekalą parašai, slapyvardžiu pasirašyti galima. Net tradicija. Ne, aš pasirašysiu pavarde, ir šūdą parduodamas kaukės neužsidėsiu. Parašysiu, nes neparašyti negalima, nes nėra, kas daugiau parašytų. Yra kas rašo, yra mokslininkų, kuriems mano klausimai atrodo juokingi, nes jiems išgvildenti jie visą gyvenimą atidavė, o aš be šitų klausimų privalau taip pat kvalifikuotai atsakyti į šimtus kitų, visai ne tos srities klausimų, kuriems taip pat reikalingos ne dienų, o metų studijos, studijos metų metais.

Galėčiau ir aš dienai ar dviem užsidaryti į biblioteką, susikrauti šūsnį knygų ir laikraščių, straipsnyje daug kas būtų paprasčiau ir aiškiau, bet kas pasėdės čia? Kas priims tuos, kurie netrukus ateis, kas išvalys tas keturių ir dar keturiskart tiek būsiančių straipsnių džiungles? Darbai nelaukia, darbai plaukia, plauki ir tu, ir kas iš to, jei sentimentalaus sąžiningumo minutę bandai nusitverti už vieno kito keiksmažodžio?

Kažkas beldžiasi. Puikiai padirbėjau!

– Prašom.

12

– Labas rytas.

– Labas rytas, – atsakau atsisukdamas. Aš jo nebuvau matęs, bet pagalvojau, kad tai ir bus profesorius Ganusevičius. Žili, smilkiniuose kaip ondatros styrantys plaukai, šviesus melsvas lietpaltis, geros odos, bet jau aptrintas portfelis. Atsistoju atstumdamas kėdę.

– Aš profesorius Ganusevičius, – sako jis. „Profesorius“ taria lyg vardą. – Norėjau matyti draugą Kudirką.

– Aš klausau.

– Tai jūs? Labai malonu, – paduoda jis ranką. Atrodo, truputį sumišo. – Aš jus visai kitaip įsivaizdavau.

Koks mano reikalas, kaip tamsta mane įsivaizdavot. Bet geriau, žinoma, patylėti.

– Atėjau dėl tų programų.

– Taip, aš jas turiu. Atsiprašau, kad anksčiau neišsiunčiau – gavau per atostogas. Tuoj jas surasiu.

Surasti nesunku, nes nereikia nė ieškoti – programos yra grąžinamųjų korespondencijų byloje. Šita byla išgarsėjo kartu su manim: ji buvo apžiūrinėjama ir aptarinėjama, o aš dėl jos gavau pedanto vardą.

– Prašom.

Ilgi, gero popieriaus lapeliai apgraužti pelių. Profesorius atrado juos tvarkydamas savo archyvą, kaip rašė pirmajame laiške. 1926 metų Kauno universiteto choro koncertuose jis dainavo ir griežė smuiku, programose buvo pažymėta jo pavardė ir jis atsiuntė programas, prašydamas perduoti jas tam choro kolektyvui, kuris perėmė jų choro tradicijas. Telefonu pasikalbėjęs su Vilniaus universiteto choro vadovu išsiaiškinau, kad Kauno universiteto choro tradicijų tęsėju laikomas Politechnikos instituto choras ir, nurodęs tai profesoriui Ganusevičiui, programas išsiunčiau atgal. Paskui, pasikalbėję su šefu nusprendėm, kad profesorius Ganusevičius apie tuos jų choro koncertus galėtų parašyti į studentijai skirto mūsų žurnalo numerio kultūros istorijos skyrių. Parašiau jam, prašydamas parašyti savo prisiminimus ir vėl atsiųsti programas – jas reikia perfotografuoti. Profesorius atsiuntė tik programas, mūsų fotografas jas reprodukavo, ir aš galėjau seniui pasiųsti tas programas atgal, tegul dovanoja instituto chorui, bet, kaip visada, didžiųjų darbų nestokoja,

ir tokios smulkmenos lieka kaip kokios uogos, gaišindamos laiką pačiu netinkamiausiu momentu.

– Jūs jas nufotografavot?

– Perfotografavom.

– Taigi perfotografavot? O ar tik po vieną egzempliorių turit?

– Taip, tik po vieną.

– Gaila, aš būčiau paprašęs, jei būtų koks atliekamas.

– Ne, tikrai žinau, nėra. Žinot, kaip pas mus – darbo marios, fotografas džiaugiasi laiku atidavęs būtiniausią medžiagą, retai kada padaro dar papildomų egzempliorių. Nebent tada, kai formatas neaiškus. Čia, žinoma, nieko neaiškaus, ir jis atspaudė tik po vieną. Žinoma, laboratorijoj jis gal ir turi kokį broką, ne visada ir patyrusiems fotografams iš karto viskas pavyksta, bet gaila, jo dabar dar nėra, negalėsim paklausti.

– O jis vėliau negalėtų padaryti? Jūs man atsiųstumėt.

Žinoma, nieko kito aš ir neturiu daryti, kaip tik siuntinėti programų kopijas.

– Bijau, kad nieko nebus. Jau keleto panašių pageidavimų negalėjau įvykdyti. Bijau, kad ir šį kartą pameluosiu žadėdamas. Jis labai apkrautas darbu, dabar pats autorinę knygą rengia, tikrai nesutiks.

– Jums čia daug darbo?

– Pakanka. – O gal ir nereikia taip, seniui norisi pasikalbėti. – Kiekvieną mėnesį duok po septyniasdešimt aštuoniasdešimt mašinraščio puslapių. Tai, taip sakant, švarios medžiagos. Ir kiekvieną straipsnį taisai ne mažiau kaip tris kartus juodraštyje, paskui dar tris kartus skiltyse ir laužiniuose skaitai. Be to, patys rašom, darom vertimus.

– Jūs rūkot? Negerai.

– Negerai, bet įpratau.

– Padėkit cigaretę, va, vietoj jos, – jis atsegė portfelį ir išėmė porą obuolių.

– Dėkoju.

Aš nusišypsojau turbūt su pašaipa, nes senis sumišo. Jis užsigulė ant stalo alkūnėmis, pasižiūrėjo pro langą ir paklausė:

– O tas programas jūs spausdinsit?

Ir sunerimo dar labiau. Aš paėmiau obuolį. Ant jo buvo prilipusi lapo skiautelė. Ištrūnijusi, tik vos vos audinio kruopelėm žalią spalvą išlaikiusi.

– Spausdinsim. Dešimtame numeryje. Norėjom dėti į devintą, bet tas, kas turėjo man nesant parengti, neparengė, nežinojo ką parašyti, taip ir liko dešimtam.

– Aš jums pirmajam laiške rašiau.

– Matot, jūs ten viską trumpai išdėstėt. O man norisi plačiau. Kaip tas choras kūrėsi, kaip jūs į jį atėjot, kokios tradicijos buvo chore. Juk to dar beveik niekas nežino, ir žmonėms bus įdomu.

– Tai jūs norit, kad aš parašyčiau?

Lyg aš jam nebūčiau apie tai rašęs.

– Būtinai. Kai jūs man neatsakėt, norėjau aš pats pakomentuoti, tuo pirmuoju jūsų laišku remdamasis, bet nepadarysiu taip kaip jūs. Jums žinomos įvairiausios įdomios smulkmenos.

– Tik kad iš manęs blogas rašytojas.

– Rašytojas blogas, kada rašo nežinodamas. Jums popieriaus reikia? Tuojau.

– Dabar?

– Dabar. Nėra laiko laukti. Aš išeisiu, netrukdysiu, ir jūs kaipmat parašysit porą puslapių.

Senis išsiėmė plunksnakotį, senos mados storą parkerį.

Aš pasiėmiau antrą obuolį ir nuėjau pas Algį. Jis kažką braukė.

– Vaišinkis.

– Iš kur?

– Profesorius Ganusevičius davė. Dabar sėdi ir rašo.

– Užlaužei?

– Nėr čia ko, gal aš už jį rašysiu! Grįš į savo sodą, pailsės.

– Jis turi sodą?

– Aišku, turi. Matai, kokie obuoliai. Geras dėdė. Truputį į ondatrą.

RINKTINĖ

Duokit man moterį!

Tą vakarą aš sėdėjau prie stalo ir rašiau apybraižą apie mūsų šauniuosius statybininkus. Vincas gulėjo lovoje ir rengėsi dialektinio materializmo egzaminui.

– Užtenka, – pagaliau tarė jis. – Kiek galima mokytis! Kaip tu manai?

– Taip ir manau. Užtai dabar ir mokau kitus.

– Che, che, che, – sukikeno jis.

Neturėjau ypatingo noro kalbėtis, nes man nesiklostė apybraižos finalas, kuriame turėjau išreikšti pasigėrėjimą augančiais miestais ir įtikinti skaitytoją, kad butų problema tuoj tuoj bus išspręsta.

– „Aurora“, „Aurora“, paskutine mano „Aurora“! Su kokiu malonumu aš tave sutrauksiu, – padeklamavo Vincas ir pridūrė: – O iš kur gausiu daugiau – nežinau.

Jis užsirūkė, ir aš užsirūkiau, nes galvoti negalėjau.

– Eisiu pas Tesę, – pasakė jis. – Matei tu ją? Vis dėlto neblogas kadras.

– Neblogas, – sutikau aš. – Galima nueiti.

– Žinai, baisu! – pasakė jis, šukuodamasis prieš veidrodį. – Pradedu žilti. Ir smarkiai.

– Tai tau ne bėda, – pasakiau aš. – Šešiolikinėms tokie – kaip tik.

Jis atsisuko labai patenkintas:

– O tu žinai, ką man viena moteris pasakė? Sako: „Tu daraisi dar gražesnis.“ Che, che… Kaip tu manai?

– Taip ir manau.

Vis dėlto jis priėmė mane į kambarį, o ne aš jį. Be to, jis buvo saugumo darbuotojas, o aš labiau mėgstu, kai manęs niekas netardo.

– Nesišaipyk iš manęs. Negražžžu, – pasakė jis, brūkštelėjęs šukomis per daug giliai. – Po velnių! Vėl į odą sulindo… Na, gerai?

– Nuostabiai!

– Iki pasimatymo!

– Iki! Sėkmės!

Jis išėjo, o aš vėl paėmiau plunksnakotį. Ne todėl, žinoma, kad labai norėtųsi apdainuoti didvyriškus mūsų darbo klasės žygius. Man tiesiog norėjosi valgyti. Bet aš prisiminiau studentiškas dienas, ir tas pojūtis man nebeatrodė toks reikšmingas. Bent jau tiek, kad galėjau susikaupti.

Deja, tą vakarą apybraižos nebaigiau. Vincas, tiesa, negrįžo keletą valandų, bet aš niekaip negalėjau sugalvoti pabaigos, nes ir dėstymas šiek tiek šlubavo – brigadininkas, kaip teigiamas personažas, atrodė per silpnai atskleistas, nors aš nutylėjau ir tai, kad jis sėdėjo kalėjime ir kad jo sūnus, palikęs vienai iš brigados darbininkių dukterį, išvažiavo į Sibirą, į komunizmo statybas, o tėvas, atseit manasis herojus, atleido ją iš darbo, parūpinęs 50 rublių pašalpą. To man atrodė per maža. Reikėjo ko nors didingo. Bet brigadoje dėl darbo niekas nemirė, ir aš sugalvojau pabaigai improvizaciją, kažką panašaus į poeziją prozoje ar prozą poezijoje. Kaip rodė mūsų poetų praktika, tai buvo dėkinga ir patikima priemonė. O kai dėl originalumo, jis man buvo nebūtinas.

Buvau parinkęs keletą tinkamų žodžių ir frazė buvo jau visai ant plunksnos, kai atsidarė durys, ir į kambarį įvirto jaunas kompozitorius Arnoldas, kurį pažinojau dar nuo studentiškų metų, iš kavinės „Pelėda“ laikų. Mano santykiai su juo buvo kuo geriausi, nes nebuvau girdėjęs nė vieno jo kūrinio. Nežinau, ar jis buvo ką nors parašęs, nes, užsiminus apie kūrybines problemas, jis imdavo pykti, sakydamas, kad tiems apšašusiems pederastams jis dar parodysiąs, kokia turinti būti tarybinė muzika. Vertindamas vyresniųjų kūrybos draugų patirtį aš nebuvau toks griežtas, bet jauną-jį kompozitorių gerbiau kaip didelį, tik dar neatsiskleidusį talentą. Šiandien jis buvo girtas ne mažiau kaip kitais kartais, ir jo pasirodymu aš apsidžiaugiau. Viena, jis išvadavo mane iš kūrybinių kančių, ir mano sąžinė neturės jokios teisės priekaištauti dėl neveiklumo ar kokios kitos silpnybės – juk aš nedirbu tik dėl to, kad taip jau susiklostė objektyvios aplinkybės. Antra, tikėjausi, kad pinigų jis dar turėjo, nes, kaip globojamas talentas, jis gaudavo algą, kurios per vakarą (jeigu tik kompanija atsiskaitydavo

lygiateisiškai) negalėjo išleisti, ir aš slapta pagalvojau, kad jo pavargusias kojas bus galima nukreipti „Teatrinės“ link.

Jis pažiūrėjo į mane ir, matyt, nepažino, nes atsisėdo ant lovos ir nuleido galvą. Skrybėlė plastelėjo po kojom, bet tai nepadarė jam jokio įspūdžio, ir aš supratau, kad svajonės apie „Teatrinę“ yra bergždžios.

Staiga jis atsistojo ir tarė:

– Duokit man moterį!

Taip, „Teatrinės“ idėja žlugo galutinai – jis buvo jau be sąmonės ir rytoj, kai aš jam tai papasakosiu, ginsis sakydamas, kad šitokių dalykų jis negalėjęs pliaukšti.

– Duokit man moterį, – sušuko jis vėl, ir aš norom nenorom pajutau – taip, jis talentingas. Rankomis jis mojavo lyg diriguodamas simfoniniam orkestrui, o plaukai dribo ant akių kažkaip genialiai.

– Duokit man moterį! Sakau jums – duokit man moterį, ir aš būsiu vyras!

Po to jis atsisėdo ant lovos, giliai susimąstė ir palaimingai nusišypsojęs apsidairė.

Čia jis pamatė mane.

– O, čia tu! Sveikas!

Jis norėjo pasisveikinti paduodamas ranką, bet koja užkliuvo už kėdės, ir jis sukniubo ant stalo. Beje, šita padėtis pasirodė jam visiškai priimtina, ir jis, pasilenkęs prie mano ausies, sušnibždėjo:

– Man reikia moters! Duok man moterį.

– Per vėlai, brolau, atėjai, – pasakiau aš. – Jau dvylika, ir moterys miega.

– Man reikia moters! Duok man moterį!

Taip mes kalbėjomės gerą valandą. Aš nesu prietaringas ir nemanau, kad kalbos apie fiziologinių reikmių patenkinimą turi ką nors bendra su talentu. Todėl kai jį iškrapščiau, jo talentingumu nė kiek nesuabejojau. Man jis tiesiog nusibodo ir, be to, aš norėjau valgyti.

– Per vėlai atėjai. Aš tau gi sakau, per vėlai. Prieš porą valandų būtume ką nors suradę. Dabar tu tik triukšmą sukeltum.

– Aš noriu sūnaus!

Sūnaus jis, žinoma, nenorėjo, nes būtų vedęs tą pardavėją, kuriai dabar mokėjo alimentus.

– Gulk mano lovoje, aš permiegosiu gretimam kambary.

– Ne, aš noriu moters.

– Tai eik ir ieškokis, – pasakiau aš.

Jis sustojo, subraukė plaukus ir pasakė:

– Mhm…

Paskui pasiėmė skrybėlę, kurioje jau matėsi dvi ar trys jo paties pėdos, užsivožė ir sarkastiškai šypsodamasis pasuko prie durų.

Bet kažkokia mintis privertė jį sustoti ir jis vėl giliai susimąstė. Kai pakėlė galvą, jo veide švietė džiaugsminga šypsenėlė.

– Ji bus laiminga, – pasakė jis sau.

Protingiausia, be abejo, buvo gulti ir pasistengti užmigti, nes skrandyje vis aiškiau formavosi pojūtis, kuris nedviprasmiškai teigė pavalgymo būtinybę. Aš užgesinau šviesą, atsiguliau ir stengiausi negalvoti. Radijo taške čirškė „Traktorininkų polka“, ir aš vėl pajutau galvojąs. Galvojąs apie tai, kad užčiuopiu nuostabią temą apybraižai. Tik pamanyk – po sunkaus ir atsakingo dienos darbo vyrukai susirenka kultūringai pailsėti ir šoka traktorininkų polką. Ne tema, o auksas! Neišnaudoti dirvonai! Čia galima puikiausiai panaudoti ir kaimo peizažą, ir taiklius liaudiškus dialogus. Ech, kad taip dirbčiau kur redakcijoje ir galėčiau paimti komandiruotę! Apie vakarienę tada svajoti nereikėtų…

Kai grįžo Vincas, buvo turbūt jau po pirmos. Koridorėlyje jis įžiebė šviesą ir įsitikinęs, kad aš miegu, tyliai švilpiniuodamas ėmė plautis rankas.

Pavakariu, kai apybraiža buvo baigta, atėjo Arnoldas. Jis buvo pageltęs ir sakėsi išgėręs jau keturis butelius pieno, bet nuo to esą geriau nepasidarę. Aš pasiūliau jam paimti nors šimtą gramų baltosios. Jis sutiko, kad tai galbūt iš tiesų padėtų, bet jis negalįs sėdėti kavinėje, nes turįs išvažiuoti – komandiruojamas konsultuoti saviveiklininkus. Tada pasisiūliau jį palydėti.

– O kol ateis traukinys, pasėdėsime stoties restorane, – pasakiau aš.

– Mintis racionali, – sutiko jis, ir mes išėjom. Pakeliui sutikome Vincą.

– Ak, – pasakė jis, – kokia šiandien diena! Košmaras! Kaip tu jautiesi? Tos paskaitos taip išvargina, kad nė gyventi nebesinori. Jeigu nieko prieš, aš palydėsiu tave.

Arnoldas neprieštaravo, ir mes visi trys netrukus išlipome stoties aikštėje.

Buvo šalta, elektros lempos švietė lyg laidotuvių žvakės. Laidų sandūrose skaudžiai dilgsėjo troleibusų petnešos, paberdamos kibirkščių pluoštelius, o žmonės ėjo susigūžę, žiūrėdami sau po kojomis. Mano pietūs šiandien buvo už 23 kapeikas, ir pajutau, kad virš galvos plyti neaprėpiama erdvė, ir iš ten tikriausiai manęs nė nematyti. Bet aš buvau nepataisomas

optimistas ir žinojau, kad dėl tų vizijų kaltas tiktai šaltis. Minutę, pasakiau sau, tu tuoj pajusi šilumą; ten, po širdimi, yra skrandis, ir greitai jis jaus, kaip po kūną sklinda šiluma.

Mes nuėjome prie kasų. Laimei, eilėje stovėti nereikėjo – Arnoldas išsitraukė komandiruotę ir su keletu keiksmažodžių žmonės jį praleido prie langelio.

Po minutės mes jau buvome restorano rūbinėje.

– Lagaminų nepriimame, – pareiškė storulė rūbininkė, ir aš pagalvojau, ar tik ne brolis bus jai tas dogas, kurį kasdien po pietų pro bendrabutį praveda kažkoks pensininkas.

– Tai kur jį dėti? – paklausė Vincas.

– Kur norit, – atsakė dogo sesuo.

– Reikia nunešti į bagažinę, – pasakė Vincas, nusivilkdamas paltą, nes jis, šiaip ar taip, buvo saugumo darbuotojas.

Aš apsisukau ir išėjau. Prie durų, šalia telefono-automato, stovėjo trys mergaitės. Aš mėgstu jaunimą, mūsų šalies ateitį, ir mergaitės pasirodė man labai mielos. Jos galėjo būti 18–20 metų, ir dvi iš jų stovėjo atsainiai atsirėmusios į sieną, įdėmiu žvilgsniu nulydėdamos kiekvieną praeinantįjį. Trečioji, kaip man pasirodė, kalbėjo telefonu.

Aš turbūt per daug įdėmiai pažiūrėjau į jas, nes viena, pati jauniausia ir pačia madingiausia šukuosena, man mirktelėjo.

Aš supratau ir nusišypsojau – vargšė, ji nežinojo, kam merkia. Kai atsigręžiau, jos visos trys jau stovėjo šiapus durų ir kažką kuždėjosi.

Lagaminą nunešiau į bagažinę, atidaviau jį užsimiegojusiam vyriškiui ir grįžau į rūbinę. Merginų nebebuvo. Aš nusivilkau paltą ir įėjau.

Restoranas priminė pirtį.

– Šiandien baigiau apybraižą, – pasakiau aš.

– Mėgstu žmones, kurie darbuojasi, – pagyrė Arnoldas, ištiesdamas pakelį cigarečių.

Šalia, prie didelio stalo, sėdėjo įraudusi kompanija, o prie mažesnio, keturiems skirto staliuko – apyjaunė pora. Žmonės buvo gan linksmi ir aš pasakiau:

– Po velnių! Kodėl gi nesirodo padavėja!

Cigaretės dūmai graužė gerklę ir kaupėsi viršugalvyje. Tuoj ims skaudėti galvą, o rytoj vėl negalėsiu dirbti.

– Klausykit, – tyliai pasakė Vincas, – matot tą senį?

– Kur?

– Prie bufeto. Kalbasi su pardavėja.

– Na…

– Aš jį mačiau rūbinėj. Kai mes nusirenginėjom. Aš pasiutiškai viską girdžiu. Žinai, profesinis įgūdis. Jis tada priėjo prie rūbininkės ir pašnibždėjo į ausį. Paskui padavė banknotą, rodos, tris rublius, ir sako: „Su pasu.“ Kaip jūs manot, ką tai reiškia?

– Gudrus senis, – pasakė Arnoldas.

– Pasiutiškai gudrus. Su pasu! Ne bet kokią, o su pasu!

Aš esu gan nuovokus, bet man tik dabar paaiškėjo, ką reiškia šitas „su pasu“.

Senis ėjo per salę. Jis buvo ne mažiau penkiasdešimties. Ėjo tarp stalų, pasitikinčiai nešdamas raudoną plikę ir nešvarią žilę. Prie antrojo bufeto jis sustojo, pasidairė po lentynas ir pasilenkė prie pardavėjos. Virš senio galvos kyšojo baltas bufetininkės kykas, kuris atrodė lyg nušalusi seno gaidžio skiauterė.

– Čia jis ne svečias, – pasakiau.

– Reikia manyti, – pasakė Vincas. – Čia jis žino visus kanalus.

– Kažin kokia jo profesija? – susimąstė Arnoldas.

– Sąskaitininkas arba buhalteris, – pasakiau aš.

– Panašus į akademiką, – tarė Arnoldas.

– Akademikų čia nesutiksi, – nusijuokė Vincas. – Jie turi savo sferą, bent kiek rafinuotesnę.

– Ten paso nereikia. Užtenka laipsnio, – pasakiau aš.

– O gal jam įgriso jo aplinka, – tarė Arnoldas.

Mums atnešė kavinuką juodos kavos ir puodukus. Šiek tiek atbukusi nuo dūmų ir kvapų mišrainės, uoslė vėl atsigavo, pakutenta pilkšvos garų srovelės, ir aš pajutau, kaip paširdyje viskas susitraukė ir įsirėmė į gerklę.

Užmiršau senį ir tik pajutęs, kad kavos šiluma pasiekė pačius kojų pirštų galiukus, atsilošiau, patraukiau dūmą ir vėl apsidairiau.

Senis sėdėjo čia pat, prie jaunosios poros. Tiedu, aišku, buvo linkę būti vieni, ir dabar atkakliai dėjosi nekreipiantys į jį jokio dėmesio. Senis čia smalsiai dirsčiojo į juos, čia žiūrėjo durų link.

Mes išgėrėm rumuniško vyno, kuris priminė marmelado arbatą.

Vincas pasakojo, kaip jį apstojusios Leningrado prostitutės. Tą istoriją aš girdėjau jau ne kartą, todėl pasakiau:

– Senis jau čia.

– Kur? – atsigrįžo abu.

Senis pastebėjo, ir jo paakių maišeliuose suvirpo nerimas.

– Taip, nėra abejonės, – pasakė Vincas.

– Užteks studijuoti tą seną mergininką, – pasakė Arnoldas. – Išgerkim.

Mes išgėrėm, ir Vincas ėmė pasakoti, kas jam nutikę grįžtant iš Vengrijos.

– Išlipom stoty su draugu. Buvo toks jaunas kolūkio pirmininkėlis. Einam, sakau, nusipirkti vyno. Kelionė ilga, o žemė jau mūsiškė, galima ir išgerti. Nuėjom ieškoti restorano. Restoranas uždarytas. Sako, eikit į bufetą, už kampo.

Aš nukračiau cigaretės pelenus. Prie staliuko buvo jau keturi – šalia senio sėdėjo mergina. Juodbruvė, paprastai sušukuotais trumpai kirptais plaukais, kaip buvo nešiojama prieš trejetą metų, vyrišku austrų gamybos megztiniu, su akiniais. Tai ji, šita „su pasu“? Niekada nebūčiau pagalvojęs… Senis pylė į stiklinaites vyną, šliūkštelėjo pro šalį ir kaltai šypsodamasis atsiprašė. Mergina šyptelėjo ir vėl sėdėjo, tempdama ant kelių trumpą sijonuką. Paskui apsižvalgė. Nenorėjau, kad ji pasijustų sekama ir vėl pasilenkiau prie stalelio.

– Ir tu žinai, trys. Sako: „Jei bus šokolado, parodysim. Ir nuvesti galim.“ Aš sumečiau, kur šuo pakastas, che, ir sakau: „Ačiū, mergaitės, mes patys rasim.“ Nusipirkom vyno, saldainių moterims paėmėm, dar po butelį alaus išgėrėm ir išeinam. O jos stovi ir laukia. „Ką, – sako, – vyno pirkot? Gal išgersim kartu?“ „Ne, – sakau, – traukinys greitai išeis, reikia skubėti.“ „O jūs kas tokie?“ – klausia. „Vokiečiai“, – sakau. Kalbą aš moku laužyti, nė pats velnias neatspės. O man įdomu pažiūrėti, kokios jos. Tas pirmininkėlis baksnoja – einam, girdi. Toks geltonsnapis, mano, kad aš iš tikro prasidėsiu.

– Pavojinga su tokiom, – susimąstęs tarė Arnoldas. – Nepajusi kokį šankeriuką gavęs.

– Ką tu manai! – Vinco balse suskambėjo dramatiškos gaidos. – Arba nusives kur nors, o ten jau gali tavęs laukti. Ne vieną mūsiškių užsienyje taip sužvejojo.

Jis ėmė pasakoti apie kažkokį lektorių, kuris Paryžiuje nuėjo į kabaretą, buvo suimtas, o rytojaus dieną be darbo ir paso sėdėjo Maskvoje.

Aš klausiausi ir vėl stebėjau merginą. Vienu metu man pasirodė, kad aš panašus į paauglį, žiūrinėjantį savo bendraamžių fantazijos šedevrus, išrašytus ant tualeto sienos. Staiga mergina pakėlė akis, ir pamačiau jos blausų

žvilgsnį. Ji žiūrėjo minutėlę, žiūrėjo visa įsitempusi iš netikėtumo, lyg būčiau išvydęs ją visiškai nuogą, paskui pamažu nuleido akis, pastebimai susmuko ir, aišku, negirdėdama, ką kalba jai raudonoji plikė, išgėrė. Paskui didžiuoju pirštu atsargiai palietė apatinę lūpą, gal valydamasi vyno lašelį, ir atsisuko į storulį. Tas kažką jai tyliai ir linksmai pasakojo, ir ji nusišypsojo.

Turiu pasakyti, kad aš nesu sentimentalus, bet tai netrukdė pamatyti, koks dirbtinis buvo tas šypsnys. Ir koks nevykęs. Jeigu ji būtų šitaip nusišypsojusi man, turbūt, velniai žino, man būtų pasidarę mažų mažiausiai bloga. Bet senis dar labiau pralinksmėjo. Ką gi, šypsenos jis nepirko, o dovanotam arkliui į dantis nežiūri…

– Ir žinai, visos trys jaunutės, – Vincas tęsė pasakojimą: – „Duokit ir mums užsirūkyti." Aš, žinoma, atsiprašiau už nemandagumą, jos užsirūkė ir sako: „Berniukai, duokit mums kinui." Tu supranti! Net kainą pasako!

– Nebrangios, – krenkštelėjo jaunasis kompozitorius, lyg stovėtų šalia tų trijų ir tyliai džiūgautų.

Mergina prie staliuko užsikosėjo. Ne nuo dūmų. Jos kosulys buvo sausas, iš krūtinės gilumos. Senis pritilo ir vėl kalbėjo. Džiova (gal ir ne džiova, maža kodėl žmonės kosėja!) jam, matyt, nebuvo baisi.

Mes vėl išgėrėm, bet vynas nebeturėjo marmelado skonio, ir aš pajutau, koks ankštas šitas į pirtį panašus restoranas. Ir kokie maži prie stalų sėdintys žmonės. Ir aukštos lubos, atrodo, spaudžia juos dar labiau.

Taip, man truputį svaigo galva, ir aš pasakiau:

– Laikas. Eime.

Kol mes atsiskaitėme ir išėjome, mergina sėdėjo nekrusteldama. Senis gėrė.

O kai išleidę Arnoldą ėjome prie troleibusų, mus pralenkė pora.

– Žiūrėk, tie patys, – pasakė Vincas. – Oi gudrus senis! Apsidraudė.

– Protingai daro, – pasakiau aš.

Mergina buvo su rudom medvilninėm kojinėm ir nunešiotais batukais. Kai ji juos nusiaus, jie dvoks, ir ji, be abejo, nenusirenginės prie jo.

Aš pajutau, kad reikia dar. Dar būtinai reikia bent poros butelių vyno arba vienos baltosios.

Iš „Palangos" grįžom po dvyliktos. Praeivių buvo reta, ir mes leidom sau nevaidinti. Žinoma, kai pasirodydavo milicininkas arba bent jo budelė, ėjome daug tiesiau.

– Aš nenoriu tau aiškinti, kad neturiu silpnybių. Bet matai, kai vesi ir išgyvensi su žmona dešimt metų, ir tu galvosi kitaip. Žinoma, nereikėtų tau šito sakyti. Juk ir mano visuomeninė padėtis… Bet tu mano draugas… Svarbiausia, kad tu rastum kur permiegoti.

– Rasiu, nebijok! Jei pasakiau, tai rasiu.

– Žiūrėk, Cvirka! Che, che, che! Stovi užsirioglinęs. Juk čia tavo vieta!

– Mano vieta ne čia, – pasakiau aš. – Mano vietos niekas neužėmė. Kiekvienam sava vieta.

Man buvo linksma, ir aš užtraukiau dainelę apie kosmonautus, kuriems iki starto liko tik keturiolika minučių.

Bendrabutyje Vincas ar kartą paklausė:

– Tu turėsi kur miegoti?

Jis buvo atidus man, tikras draugas.

– Nesisielok, – pasakiau aš, plodamas jam per petį.

– Tik tu žiūrėk… iš ryto anksti neateik. Gal ji norės pamiegoti, ir bus nepatogu.

– Kuo tu mane laikai! – įsižeidžiau aš.

– Gerai, gerai, tyliu, – nusijuokė jis. – Labanakt!

Aš užsirūkiau, pasklaidžiau dar neatsiimtas perlaidas, nusispjoviau ir nuėjau į 120 kambarį.

Durys buvo neužrakintos. Pro langą blausiai švietė gatvės žibintai. Šiąnakt ji buvo viena.

– Kas čia?..

– Iš ko atsigerti?

– A, tu… Vėl siurbei?

– Ne iš tavo.

Aš atsukau čiaupą, atsigėriau ir išskalavau burną.

Ji gulėjo susisukusi į kamuoliuką, sukišusi rankas tarp šlaunų.

Kai nusivilkau paltą, ji pasakė:

– Užrakink duris.

Aš pasukau raktą, ir jis garsiai klaktelėjo koridoriaus tyloje. Numečiau nuorūką į kriauklę, ir ji šnypšdama užgeso.

Ant grindų tįsojo blausus lango kvadratas.

1963

Vitaminas C

Jis išvažiavo šeštadienį po pietų ir naktį, po aštuonių kelionės valandų, jau buvo namie. Pasuko per upę, nes kelias čia dvigubai trumpesnis, o ledas buvo dar gana tvirtas, nors ir gerokai išakijęs. Po kojomis dzingsėjo ledokšniai, ir jis galvojo, kaip jį sutiks Ina. Ji turėtų nustebti, nes jis neparašė atvažiuosiąs. Jis mėgo jos džiaugsmingą nuostabą, ir galvojo, kaip spindės jos akys. Ji turbūt dar nemiegos – taisys rašomuosius arba rengsis pamokoms. Kažin, sėdės prie stalo ar skaitys lovoje? Jeigu sėdės prie stalo, jis nematys jos akių, nes lempa jį akins. Ne, ji, žinoma, gulės ir skaitys, ir kai jis pravers duris, ji nuleis knygą ir jos akys ims plėstis, o lūpos virptels vieną, kitą kartą, paskui smakras…

Svirdinėdamas pradainavo kažkoks senis, ir jo daina girdėjosi net prie namų.

Jos langas buvo tamsus. Jis atsargiai uždarė vartelius ir nuėjo prie durų. Laukujos buvo praviros, nes šaltis iškėlė jas ir durys nebesirakindavo. Antrosios buvo užrakintos. Jis pajudino rankeną. Šeimininkų žadinti nesinorėjo, ir jis neryžtingai sustojo. Išėjęs lauk suspaudė saują sniego ir mestelėjo į langą. Stiklas virptelėjo. Palaukė, bet šviesa neužsidegė. Tada metė antrą kartą, bet šviesos ir vėl nesulaukė. Išsiėmęs cigaretes ir degtukus, jis užsirūkė ir nuėjo prie durų. Atsiminė turįs savo kambario raktus.

Vienas netiko. Antrasis apsisuko ir durys atsidarė. Jis įėjo į tamsų koridorėlį, užrakino duris ir siaurais laiptukais užlipo į palėpę. Jos kambaryje buvo tamsu, bet tik pravėręs duris pamatė, kad ji miega, – jam pasirodė, kad jis mato net jos nuogas rankas, atmestas ant pagalvio. Jis sustojo ir valandėlę klausėsi, kaip ji kvėpuoja. Paskui pirštų galais nuėjo prie stalo ir paspaudė lemputės mygtuką. Šviesa plieskė jai tiesiai į veidą. Ji krūptelėjo, atsisėdo ir jos akys išsiplėtė. Ji suspaudė rankomis marškinių iškirptę, atsirėmė į sieną ir nemirksėdama susigūžė. Jis padėjo lagaminėlį prie lovos, atsisėdo ir paėmė jos ranką. Ranką ji ištraukė ir dar labiau prisispaudė prie sienos.

– Kas tau, Ina? – paklausė jis, – kas tau, mano vaike? Išgąsdinau?

– Ne, ne, ne, – pasakė ji greitakalbe.

– Kas „ne, ne“?

– Ne, ne, ne! Čia ne tu, – pasakė ji vėl greitakalbe.

– Kas gi tau yra?

Jis žiūrėjo į ją ir nežinojo, ką daryti. Ji taip pat žiūrėjo į jį, ir jos akių krašteliai suspindo, paskui nuriedėjo iki lūpos ir ant pagalvės viena po kitos paptelėjo dvi ašaros. Ji pamažu nuleido galvą ir susmuko į pagalvę.

– Kas tau yra? Sakyk gi!

Ji neatsakė, ir jis išgirdo, kaip ji tyliai kūkčioja. Jis visai nieko nebesuprato, tik galvojo, kad susitikimas visai ne toks, kokio jis laukė. Žinoma, kaltas tik jis – išgąsdino, o dabar dar šūkauja. Jam pasidarė pikta ant savęs.

Staiga abu krūptelėjo, nes ant stalo sučirškė žadintuvas. Jis pašoko, piktai užspaudė jį, o ji pravirko garsiau. Paskui pasikėlė ant abiejų rankų ir pasakė:

– Aš turiu važiuoti į Vilnių, pas tave.

Jos veidas buvo šlapias nuo ašarų. Viena ašara virpėjo ant nosies galiuko, ir jis pagriebė ją už pažastų, prisitraukė, prisiglaudė ir ėmė juoktis.

Ji nustebus pažvelgė į jį.

– Ir tu dėl to verki? – pasakė jis.

– Aš turiu važiuoti į Vilnių. Šiąnakt. Tuoj pat. Supranti?

Palauk, palauk, jis iš tiesų pradėjo suprasti. Ji turi važiuoti į Vilnių. Šiąnakt. Tuoj pat.

– Kada išvažiuoja mašina?

– Po valandos.

Mašina išvažiuoja po valandos. Po valandos ir ji turi išvažiuoti.

– O… ką tu ten turi daryti?

– Mergaitę parvežti. Grįžta iš Arteko. Prieš dvyliktą reikia būti komjaunimo Centro komitete.

Rytoj prieš dvyliktą ji turi būti komjaunimo Centro komitete ir paimti kažkokią iš Arteko grįžtančią mergaitę.

– Ir bilietą jau turiu, – pasakė ji ir vėl įsikniaubė į pagalvę.

Ji jau ir bilietą turi, ir už valandos turi išvažiuoti.

Jis užsirūkė, bet dūmas buvo nemalonus – norėjosi valgyti ir skaudėjo galvą. Užgesino cigaretę ir vėl atsisėdo ant lovos. Ji jau tylėjo, tik vos vos virpėjo jos pečiai. Jis pažvelgė į jos pečius, pagalvojo ir palietė juos ranka.

– Eikš pas mane, – pasakė jis.

Ji atėjo pas jį, ir jis priglaudė ją prie dar vėsaus palto. Abu tylėjo. Paskui jis tarė:

– Renkis, važiuosim.

Ji prisispaudė prie jo, įsikniaubė į šaliką ir pravirko. Pravirko skaudžiai, giliai, bet su palengvėjimu, ir jis suprato, kad greitai bus viskas gerai. Jis žiūrėjo į netvarkingai suverstas knygas ir pagalvojo, kad ji greitai nebeverks ir galės rengtis. Ji apsirengs, jis pasiims savo lagaminuką ir jiedu išvažiuos.

Kai ji aprimo, jis pasakė:

– Renkis, vaike! Liko keturiasdešimt penkios minutės.

– Ne, – papurtė galvą ji. – Aš noriu dar taip pabūti.

Ji pabuvo dar taip, o paskui paklausė:

– Tu nepyksti?

– Ką tu! – pasakė jis.

– Nepyksti? Pyksti. Matau, kad pyksti. Ką aš padariau! O galvoju – nuvažiuosiu, tau staigmeną padarysiu.

– Ir padarei, – pasakė jis.

Ji atsitraukė nuo jo ir tarė:

– Būk geras, nesakyk man daugiau nieko.

– O argi aš negeras? – nusišypsojo jis. – Va, galėčiau tave išleisti ir grįžti čia. Bet aš ne toks – aš važiuosiu kartu.

Ji vėl pamažu prisiglaudė.

– Nejuokauk šitaip. Tu iš tikrųjų geras. Tu mano geriausias. Tu nežinai, kaip aš tave myliu. Tu net neįsivaizduoji. Aš net iš proto einu. Matai, ką aš padariau! Prakeiksiu tą Butkų. Ateinu šiandien į pamokas, o jis pasišaukia ir sako: „Ar nenorėtum pas vyrą nuvažiuoti?“ Šypsosi taip, aš net supykau. „Nenoriu“, – sakau. – „O aš rimtai. Reikia į Vilnių važiuoti.“ Aš klausausi jo ir negirdžiu. Ir galvoju – šiąnakt važiuosiu į Vilnių, šiąnakt važiuosiu į Vilnių! O ryt devintą valandą pamatysiu savo vaiką, savo senį.

Jos akys vėl sublizgėjo, ir jis tarė:

– Užteks čia tau plepėti. Neišvažiuosi!

– Ir gerai! Sakysiu – bilietų negavau.

– Patikės…

– Kad taip neatvažiuotų mašina!.. Kelius užpustytų ar ką.

Jis atsiminė, kaip skambėjo išakijusio ledo adatėlės, ir nusišypsojo.

– Renkis, sakau tau, – dėdamasis piktu pasakė jis.

Ji pabučiavo jį į kaktą.

– Rengiuosi, rengiuosi. Tik tu nežiūrėk!

Jis išėjo į virtuvėlę, o ji rengėsi ir pasakojo. Pasakojo, kaip susimušė Sutkus su Antiniu ir kaip ji juos taikė. Jis tuo metu pasiėmė apdžiūvusią

bandelę ir atkandęs bandė kramtyti. Valgyti labai norėjosi, bet nuo rūkymo seilės išdžiūvo, burna apkarto, ir tų sausų trupinių jis negalėjo nuryti. Paėmęs puodelį pasisėmė vandens ir nurijo porą gurkšnių. Šaltas vanduo rodos perliejo šonkaulius, ir jis padėjo puodelį, atgalia ranka numetė džiūvėsį ir siekė kišenės su cigaretėmis, bet neištraukė ir nuėjo prie plytos, kur stovėjo prikaistuviai. Paėmė mažąjį ir, nukėlęs dangtelį, pasižiūrėjo vidun ir pauostė. Čia, kai jis atvažiuodavo, ji visada virdavo pudingą, ir jam pasirodė, kad jis pajuto salsvą kvapą, šokoladinio pudingo kvapą. Paširdžius sutraukė ir jis pagalvojo: „Po velnių!“

– Neieškok, vaike, čia nieko nėra, – pasakė ji, įkišusi galvą. Jam buvo truputį pikta ir jis stovėjo pasilenkęs, bet kai pamatė ją, pusiau apsirengusią ir bejėgiškai nuleidusią rankas, pajuto susigėdęs ir vėl pagalvojo: „Po velnių! Aš atvažiuoju čia kaip kiaulė – paėsti.“

Ji priėjo, atsistojo greta, atsiremdama petimi į petį, ir tarė:

– Nepyk, aš nieko negaminau, o dabar jau nespėsiu. Tu žinai, aš beveik nieko negaminu. Pietus valgau mokykloj – ir nebrangu, ir laikas susitaupo, o pusryčiams nusiperku bandelę ar riestainių.

– Betgi tu taip visai išdvėsi, – pasakė jis.

– Ne daugiau negu tu, – pasakė ji ir abu nusišypsojo. Paskui ji sukruto:

– Paimk, ten spintelėje yra pieno.

Kai ji apsirengė ir jiedu išėjo, pūtė tas pats šaltas ir skaidrus vėjas, o malūno linkui degė mažas žiburiukas. Jų ir gretimos gatvelės langai buvo tamsūs, tik elektros laiduose tylutėliai švilpčiojo vėjas.

Kodėl taip yra, galvojo jis. Kodėl negali būti kitaip? Kažkas įrašė į atitinkamą grafą dar vieną skaitmenėlį, vieną vienetą, kurį jis vadina Ina. Jaunųjų specialistų paskirstymas… Planas. Taip, didingas žodis…

Jie ėjo takeliu per upę. Po kojomis vėl skimbčiojo ledokšniai, ji kalbėjo apie mokyklą, o jis tylėjo. Ji pasakojo ir klausė, o jis trumpai atsakydavo arba visai nutylėdavo. Paskui ir ji nutilo, ir jiedu ėjo tylėdami. Kai išėjo į gatvę, vedančią autobusų stotin, ji sustojo ir, kai jis priėjo, paklausė:

– Kas tau yra?

– Man?

– Negi man! – pasakė ji.

– Gal ir tau, – pasakė jis.

Ji pasižiūrėjo, norėjo ką pasakyti, bet nutylėjo ir nuėjo. Jis palenkė galvą, pamąstė ir nuėjo iš paskos.

Autobusas jau buvo atvažiavęs. Jame sėdėjo keletas žmonių, o jaunas vairuotojas dryžuotu megztiniu pardavinėjo bilietus. Švietė visi langai, grojo muzika, bet jis nepajuto širdies virptelėjimo, kaip paprastai prieš ilgą kelionę. Jis buvo išvargęs ir pagalvojo, kaip išsėdės dar aštuonias valandas.

– Tu lipk, aš parūkysiu, – pasakė jis.

– Lipam abu, – tyliai paprašė ji.

– Lipk, lipk, aš paskui, – pasakė jis.

Ji nieko neatsakė ir atsidarė duris, o jis išsitraukė cigaretę, prisidegė ir traukdamas dūmą žiūrėjo, kaip vėjas siūbuoja senų liepų ir uosių šakas. Paskui ir jis įlipo į autobusą ir atsisėdo greta jos. Ji žiūrėjo pro langą ir neatsisuko, tik pasislinko duodama jam daugiau vietos.

– Bilietą nupirkau, – tyliai pasakė ji. Jis nieko nepasakė ir po kiek laiko išgirdo, kad ji verkia. Grojo Leipcigo šokių orkestras, ir staiga jis pajuto, kad aplinkui naktis ir svetimi žmonės, ir net ji jam pasirodė nutolusi, nebe ta, šalta ir kaprizinga. Jis pirmą kartą pajuto žiūrįs į ją iš tolo.

Tas jausmas neapleido ilgą laiką. Tik kai po poros valandų kelionės Ina ėmė snausti ir atsirėmė į jo petį, o paskui nieko nesakydama nusimovė batukus ir susirangė sėdynėje, įsikniaubdama jam į krūtinę, ir jis paėmė jos ranką, jausdamas, kaip jo pasmakrę kutena jos kvėpavimas, ir jį apima šiluma: krūtinė, rodės, kažko prisipildė, jis patogiau įsitaisė ir klausydamasis stiklinių vokiškos lengvosios muzikos ritmų žiūrėjo, kaip šviesos pluoštai šliaužia snieguotu keliu, o jų atšvaitai išplėšia iš tamsos pakelės medžius ir namus. Jis pagalvojo, kad ši kelionė nėra tokia jau bloga ir kad važiuoti vis dėlto malonu. Paskui užmigo, o kai pabudo, langų stiklai jau buvo pilki ir pro juos matėsi juodos kalnelių nugaros ir pilkšsniegio lopai lomose.

Ina jau nemiegojo, ji buvo susišukavusi ir žiūrėjo pro langą. Kai jis pakėlė galvą, ji nusišypsojo ir pasakė į ausį:

– Išsimiegojai?

Jis linktelėjo, paskui pasirąžė jausdamas, kaip į kojas sminga tūkstančiai adatėlių ir grįždamas į normalią padėtį trakši stuburkaulis. Per radiją transliavo ankstyvąsias žinias.

– Tuoj būsim Vilniuj. Ką darysim? – tarė ji.

– Pirmiausia papusryčiausim.

Ji giliai nusišypsojo ir pasakė:

– O paskui?

– Paskui į kiną.

– Gerai. Į „Pergalę“. Aš taip mėgstu „Pergalę“.

– Taigi, toks rūmas! – pasakė jis.

– Ne tai, – pasakė ji.

Atvažiavę jie papusryčiavo, paskui nuėjo į „Pergalę“ ir pažiūrėjo naują kino filmą apie jaunų žmonių vietą gyvenime, o kai išėjo, buvo be penkiolikos dvylika, ir jie nuėjo į komjaunimo Centro komitetą.

Sekretorė juos nuvedė į ketvirtą aukštą, ir jie paėmė mergaitę, kuri droviai šypsojosi ir atsakydama nekalbėjo, tik linksėjo arba purtė galvą. Kai jie išėjo į gatvę, švietė saulė, o žmonės atrodė nebe taip skubantys.

– Tai kur dabar eisim? – paklausė Ina lyg savęs, lyg mergaitės, o gal ir jo. Jis padėjo sunkų mergaitės lagaminą, subraukė plaukus ir pamatė, kad Ina žiūri į mašinų srovę ir nieko nemato.

– Turbūt pavargusi ir nori pamiegoti, – paklausė jis mergaitės.

– Gal nori nusnūsti? – paklausė mergaitės ir Ina, ir jis pajuto, kad ji džiaugiasi ir nekantrauja.

– Ne, aš nepavargau, – atsakė mergaitė. Ji buvo tikra mamytės dukrelė, šita mergiūkštė, ir jis pagalvojo, kad tik tokias turbūt siunčia į Arteką.

– Tai ką darysim? Nori pavaikščioti? – paklausė Ina.

– Taip, – pasakė mergaitė, ir jis suprato, kad šiandien visą dieną jie vaikščios trise.

– Einam, – pasakė jis, – pasidėsim daiktus.

Jie nuėjo į jo kambarėlį, pasidėjo daiktus ir išėjo. Mergaitė laikėsi Inos rankos ir dairėsi aplink. Jis ėjo susikišęs rankas į palto kišenes, žvilgčiojo į praeivius ir tylėjo.

– Matai, ten Katedra ir varpinė. O ten Gedimino bokštas, – parodė Ina. – Tu turbūt dar neapžiūrėjai Vilniaus?

Mergaitė linktelėjo, ir tai galėjai suprasti kaip patinka.

– Užeinam į Katedrą, – pasiūlė jis.

Jie užėjo į Katedrą ir peržiūrėjo ekspoziciją – laikraščiai rašė, kad ji pertvarkyta ir papildyta.

Ina atsiliko ir kažką aiškino mergaitei, kuri nieko nesuprantančiu veidu žvilgčiojo čia vienur, čia kitur.

– Aš negaliu žiūrėti į tas senienas, – pasakė jis.

Ina neatsakė, ir jie išėjo.

Švietė saulė, aikštės plokštės buvo jau nudžiūvusios.

– Graži diena, – pasakė jis, ir jie nuėjo prospektu atgal.

– Aš žadėjau nusipirkti vitamino C, – pasakė Ina, – pas mus negalima gauti. Užeinam į vaistinę.

– Užeinam, – pasakė jis.

Jie užėjo į vaistinę. Ten buvo keletas žmonių, ir reikėjo palaukti, kol juos aptarnaus.

– Nupirkau ir tau, gerai? – pasakė Ina.

– Kur aš dėsiu, – pasakė jis.

– Valgysi.

– Man netrūksta, – pasakė jis ir pamatė, kaip jos veidą išmušė lengvas raudonis.

– Einam, – pasakė ji.

Tylėdami jie nuėjo iki centrinio knygyno. Ji tylėjo ir kai jis pasiūlė pavalgyti, ir kai valgė.

– Važiuosim pusę keturių, – pasakė Ina.

– Ne šeštą?

– Ne.

Jis nepriešTaravo, ir jie nuėjo paimti daiktų, o paskui sėdo į autobusą ir nuvažiavo į autobusų stotį.

Žmonių, kaip visada, netrūko, bet Ina turėjo komandiruotę ir nuėjo prie langelio.

– Tu pabūk čia, – pasakė jis mergaitei. Ji linktelėjo, ir jis nuėjo į bufetą nusipirkti cigarečių. Atsistojo į eilę ir, kai nusipirko pakelį „Primos“, pastebėjo, kad yra obuolių.

– Duokit, prašom, ir obuolių, – pasakė jis. – Kilogramą.

Pardavėja atsvėrė kilogramą obuolių, ir jis pagalvojo, iš kur tokiu metu tokie gražūs obuoliai.

Mergaitė dar buvo viena ir išsižiojusi dairėsi į žmonių grūstį. Jis padėjo obuolius į Inos krepšį, o kai ji atėjo nupirkusi bilietą, jie išėjo lauk, nes iki autobuso buvo likęs tik pusvalandis. Jis nutempė lagaminą žemyn, padėjo ir atplėšė pakelį.

– Tu pasaugok daiktus, – pasakė Ina mergaitei, o mes pavaikščiosim.

Jis užsidegė cigaretę, ir jiedu nuėjo ten, kur mažiau žmonių.

– Tu esi bailys, – pasakė Ina. – Bailys ir niekšas. Jis tylėjo ir ji paaiškino:

– Tu įsimylėjai kitą ir bijai man pasakyti. Aš matau. Gali pas mane daugiau nevažiuoti. Aš nenoriu, kad tu atvažiuotum tik permiegoti ir pavalgyti.

– Aš tau nupirkau obuolių, – pasakė jis.

Jie paėjėjo tylėdami, paskui sustojo.

– Palauk, pastovėkim, – pasakė ji. – Aš įsikibsiu tau į parankę. Gerai?

Jis linktelėjo, ir ji įsikibo jam į parankę. Paskui tyliai tarė:

– Atleisk man, kvailei! Juk aš netiesą kalbu, ar ne?

Jis nusišypsojo ir pasakė:

– Na, na, tik blizgučių nekabink. Girdi?

Ji guktelėjo ir porą kartų greitai linkterėjo.

– Einam, – pasakė ji, – nes aš tikrai pradėsiu. Tu gi žinai, kokia aš.

– Valgyk vitaminus, – pasakė jis.

– Begėdis! O kai norėjau nusipirkti, neleidai.

– Niekšybė! – pasakė jis. – Kas išzyliojo?

– O kas sakė „man netrūksta“! Jeigu tau netrūksta, tai ir man netrūksta.

– O gal abiem trūksta?

– Suvalgykim po obuolį!

Atvažiavo mašina, ir žmonės puolė prie durų.

– Palaukim, sulips, tada mes, – pasakė ji.

Kai jos įsitaisė, Ina išlipo, ir jiedu, atsisėdę ant suoliuko, valgė obuolius. Mašinoje obuolį graužė mergaitė ir šypsojosi. Važinėjo autobusai, vaikščiojo keleiviai, o jiedu sėdėjo ir valgė. Žvilgčiojo, šypsojosi ir tylėjo.

Paskui jie atsistojo ir vėl vaikščiojo.

– Pasakyk, kad myli, – tarė ji.

Jis pasakė, o paskui pasakė ji.

– Tu mane pabučiuosi, – pasakė ji.

– Na jau ne, – pasakė jis.

– Pabučiuosi. Va čia, į skruostuką. Greitai. Niekas ir nepamatys. O paskui galėsi eiti. Aš nenoriu, kad tu stovėtum ir lauktum, kol mašina išvažiuos.

– Man tai irgi nelabai miela, – pasakė jis.

Jie pavaikščiojo dar penkias minutes, paskui jis pabučiavo ją į skruostą ir nuėjo. Nuo laiptų viršaus atsisuko, bet ji buvo jau autobuse.

Jis susikišo rankas į kišenes ir nuėjo prie geležinkelio stoties, kur sustoja troleibusai. Įsėdo į pirmą atvažiavusį ir išlipo už trijų sustojimų, nes pagalvojo, kad skubėti nėra kur.

Buvo sekmadienio pavakarys, ir šaligatviais traukė nepasibaigianti praeivių srovė. Ėjo į svečius, į šokius, klegėjo, juokavo, o rūbuose ir judesiuose jautėsi sunkiai valdomas pavasaris.

Jam pasidarė truputį liūdna ir lyg gaila savęs ir jis nuėjo į bendrabutį. Laiptais aukštyn ir žemyn zujo žmonės, vieni jau pasipuošę, kiti su laidyne ar rankšluosčiu, ir jis sustojo trečiojo aukšto vestibiulyje. Jo draugai, be abejo, taip pat rengiasi į šokius, ir jis ten visiškai nereikalingas. Jis apsisuko ir pamažu nusileido žemyn, išėjo ir Kudirkos gatve pasiekė „Apaštalų“ kavinę. Ten jau buvo triukšminga, prirūkyta, ir storoji teta Tania nuėjo atidaryti durų, kad įeitų gryno oro.

– Kavos, – pasakė jis pasisveikinęs.

Nina įpylė kavos ir paklausė:

– Daugiau?

– Ačiū, nieko.

Staleliai buvo užimti, ir jis išgėrė kavą prie bufeto. Jis čia užeidavo retai, bet žinojo, kad storąją vadina teta Tania, o jaunąją – Nina. Nina turėjo lygius geltonus plaukus ir šypsojosi jam kaip geram pažįstamam.

Išgėręs jis padėkojo ir išėjo.

Gatvės kvepėjo drėgme ir vakaro šalteliu. Klykavo kovai, o vakaruose raudonavo saulėlydžiai.

Budinčioje vaistinėje jis nusipirko porą tūbelių vitamino C ir vieną tabletę sučiulpė. Ji buvo saldžiarūgštė ir šalta, nes joje buvo gliukozės.

Paskui jis pasuko į siauras senamiesčio gatveles. Vienoje iš jų jis pamatė moterį. Ji ėjo tolyn, ir jis žiūrėjo, kaip juda jos kojos. Paskui jis pastebėjo, kad kojos buvo gražios. Jis paėjo kiek greičiau, ir kai buvo jau netoli, pamatė, kokia lygi ir švelni šitos moters kojų oda. Jis nemėgo kojinių be siūlės, bet šitai moteriai jos tiko, paryškindamos puikius proporcingus raumenis.

Paskui jis sustojo, apsidairė ir nusišypsojo. Išsiėmė cigaretę, patraukė vieną dūmą, bet rūkyti nesinorėjo, tad cigaretę numetė šalin ir susikišo rankas į kišenes. Ten užčiuopė vitaminų tūbeles. Išsiėmęs pavartė, paskui išvyniojo ir vieną vėl įsidėjo į burną. Vėl pajuto maloniai šaltą saldumą.

Paskui jis pakėlė galvą, apsidairė, pasistatė apykaklę ir pasuko atgal. Kai išėjo į prospektą, jį vėl pagavo šventiška minia ir vėl jam pasidarė liūdna. Tada pagalvojo, kad ryt jo laukia darbas ir turbūt protingiausia bus, jeigu anksčiau atsiguls ir gerai išsimiegos.

1963

Sekmadienis pirmadienį

Į darbą jis ateidavo be penkiolikos minučių devynios. Atsisėdęs į fotelį ir užsidegęs cigaretę, tas penkiolika minučių peržiūrinėdavo laikraščius, atidėdamas į šalį tuos, kuriuose būdavo jį dominantys straipsniai ir kuriuos laisvu laiku buvo būtina perskaityti.

Šiandien laikraščių dar nebuvo. Jis atsisėdo į fotelį, užsidegė cigaretę ir, užmetęs koją ant kojos, patogiai išsitiesė. Reikėtų paskambinti į paštą ir pasiteirauti, kodėl korespondencija šiandien vėluoja. Jis surinko tris numerius, pagalvojo ir padėjo ragelį: mergaitė ateis, garsiai kaukšėdama ilgu koridoriumi, nusišypsos atiduodama laikraščius, ir jam bus nemalonu žinant, kad grįžusi ji turės aiškintis savo viršininkui, kur tiek užtruko, kad kraštotyros muziejaus direktorius netgi teiravęsis, ar bus šiandien korespondencija. Mergaitė graži, maloni, ir jis visai nenori, kad ji mintyse vadintų jį pašlemėku arba senu galviju.

Jis paėmė nuo stalo medinę raižytą peleninę, pasidėjo ant fotelio atkaltės ir nukratė pelenus į spindintį varinį įdėklėlį. Po darbo jame vos telpa nuorūkos ir apdegę degtukai, o ryto metą vėl žiba metalu. Šiandien po pietų įdėklėlis vėl bus pilnas nuorūkų, ir valytoja tik iš to žinos, kad jis dirbo. Kaip atrodo ta valytoja? Jis neprisimena net jos veido. O juk pats priėmė į darbą.

Jis apsidairė. Takas išvalytas, grindys pavaškuotos ir gerai įtrintos – net blizga. Spinta su knygomis, sofa, stalelis su telefono aparatu ir lempa, seifas kampe. Ant sienos kabo didžiulis kilimas ir medyje gintaru inkrustuotas respublikos herbas. Kilimas, matyt, ne fabriko gamybos. Sunkus, nuo laiko pablukęs, pakraščiuose šiek tiek atsiknojęs ir pasirietęs, tik sunki ąžuolinė herbo lenta jį stipriai spaudžia prie sienos.

Staiga jam pasirodė, kad ir herbą, ir kilimą mato pirmą kartą. Iš tiesų keista, anksčiau nė karto nematė jų taip, kaip šiandien. Matė, tiesa, bet tai buvo jo darbo kabineto dalis, įprasta, gal net būtina. Būtina. Tokius kilimus su sunkiais mediniais arba metaliniais herbais, Lenino bareljefais galima matyti kiekvieno viršininko kabinete. Beveik kiekvieno. Bet jis niekada taip aiškiai nematė, kad kilimas ir herbas kabo ir jo kabinete. Nebuvo laiko matyti. Jis ateidavo čia kas rytą be penkiolikos minučių devynios, peržiūrėdavo laikraščius, paskui imdavo skambinti telefonu, tartis, važiuoti, vėl grįžti, vėl skambinti, prašyti, reikalauti. Po pietų

skaudėdavo galvą, o peleninėje nuorūkos vos tilpdavo. Tada jis eidavo namo, o iš ryto vėl grįždavo.

Ir vis dėlto keista. Jis buvo skaitęs ir girdėjęs, kad žmonės kartais pačius įprasčiausius, daug kartų matytus daiktus išvysta lyg pirmąkart. Buvo ir jam taip. Bet taip keistai… Galbūt tai dėl to, kad jis čia sėdi jau ne metai ir ne dveji. Jis neatkreipė dėmesio į jį tada, kai atėjo pas pirmąjį direktorių, ir net tada, kai pats užėmė senojo direktoriaus vietą. Ir tada, rodos, kilimas su herbu buvo, bet jis priėmė jį kaip įprastą ir paprastą dalyką. O dabar jau jam ima retėti plaukai. Tiesa, jis dar jaunas, bet kakta jau šviečiasi…

Šito tik ir trūko! Jis tuojau pradės svaičioti!

Kur ta mergiotė? Šiandien ji neleistinai vėluoja. Jau be penkių devynios! Iš tiesų! Jis dirba savo darbą. Dirba sąžiningai, niekas nepasakys nė žodžio, ir jis nori, kad ir kiti dirbtų taip pat nepriekaištingai.

Jis atsikėlė, priėjo prie stalo ir atsisėdęs ėmė sklaidyti kalendoriaus lapelius, peržiūrėdamas, ką pirmiausia reikia daryti.

Šiandien? Šiandien pirmadienis. Pirmadienis? Taip taip, pirmadienis, ir laikraščių neturi būti. Bus tik centriniai, bet juos atneš apie dvyliktą. Gerai, kad jis nepaskambino. Kas tai? Sklerozė? Gal ne. Tiesiog reikėjo vakar nedirbti. Išvažiuoti kur nors į užmiestį pailsėti. O jis ir vakar visą dieną rašė. Prakeikimas! Kada baigs tų straipsnių rašymą? Jis galvojo, kad tapęs direktoriumi galės neberašyti, bet atsirado Sauliukas, ir jis vėl sėdėdavo iki išnaktų. Netgi dažniau negu iki tol.

Pirmiausia reikia paskambinti į tiekimo kontorą.

Trinktelėjo buhalterijos durys. Buhalterė arba sekretorė.

Jis surinko operatyvinio skyriaus numerį.

– Draugas Jedas? Labas rytas. Kaip sekmadienį praleidote? Aš? Neypatingai. Darbai, darbai… Ką darysi, kitaip neišeina. Aha, tai kaip tas mūsų reikalas? Dėl organinio stiklo… Taigi. Dar negavot? Taip taip…

Į kabinetą įėjo Gaidelienė, jo bendradarbė, sėdinti priešais jį. Jam labai nepatiko, kad jo kabinete sėdi dar kažkas, bet kitos patalpos nebuvo. Šiandien ji atėjo ne viena – su ja buvo jaunutė, dar moksleiviško amžiaus mergaitė. Jiedvi pasisveikino, ir jis linkterėjo, neperstodamas kalbėti telefonu.

– Aš suprantu, be abejo, suprantu. Bet jūs tikitės? Neužmirškite mūsų. – Jis nusišypsojo. – Aš paskambinsiu. Taip… Taip? Dar geriau! Na, iki pasimatymo!

Mergaitė atsisėdo ant sofos ir pasidairiusi po kambarį porą kartų slapčiomis žvilgterėjo į jį. Kai jis baigė. Gaidelienė pasakė:

– Va, atvedžiau naują darbuotoją.

– Malonu, malonu, – nusišypsojo jis.

– Mano buvusi auklėtinė, – šypsojosi ir Gaidelienė. – Šiemet baigė vidurinę ir niekaip neišsirenka specialybės.

– Nejaugi niekas netraukia? – paklausė jis. Mergaitė pažiūrėjo, nusišypsojo ir ėmė nagu braižyti sofos atlošą.

– Nori stoti į kūno kultūros institutą. Turi porą antrųjų atskyrių, bet aš atkalbinėju. Padėkit man, – tarė Gaidelienė.

– Padėti čia ne taip lengva. Be to, jei žmogų traukia…

Mergaitė pamuistė galvą, norėjo kažką sakyti, bet nutylėjo.

– Jūs tvirtai nutarėte stoti į institutą? – paklausė jis.

Mergaitė pažiūrėjo ir nelauktai nuoširdžiai pasakė:

– Nežinau…

Jis truputį sumišo – toks netikėtas buvo to „nežinau“ nuoširdumas, bet paskui nudžiugo: jeigu ji kalba nuoširdžiai, jis jai gali patarti.

– O mokytoja jūs nenorite būti?

– Ne, – pasakė mergaitė tvirtai.

– Tokiu atveju stoti į institutą nėra jokios prasmės.

Mergaitė žvilgtelėjo nustebusi ir klausdama. Jis užsidegė cigaretę ir neskubėdamas užsirūkė.

– Kažkada aš rašiau eilėraščius ir svajojau būti poetu. – Jis nusišypsojo. – Įstojau į universitetą, į lituanistiką. Ne kalbos ar literatūros mokytis atvažiavau – norėjau būti poetu. Ką ten norėjau – galvojau, kad esu poetas. – Jis vėl nusišypsojo ir nukrėtė pelenus. Gaidelienė taip pat šypsojosi, aiškiai nesusigaudydama, dera čia šypsotis ar ne. – Dabar, kaip matote… O mūsų tada buvo penkiasdešimt, ir visi poetai arba rašytojai. Šiandien vieni tapo mokytojais, kiti gerais mokytojais, treti dėstytojais, dar kiti nuėjo į redakcijas, leidyklas ar dar kitur.

Gaidelienė, matyt, jau nutarė, kad šypsotis čia lyg ir nelabai tiktų. Mergaitė žiūrėjo atvirai susidomėjusi.

– Aš ne prisiminimus pasakoju, tiesiog noriu pasakyti, kad būtina žinoti, ką galėsi dirbti. Kalbu atvirai, prašom neįsižeisti. Sportas taip pat savos rūšies kūryba. Jūs turit du atskyrius, aš turėjau du storus sąsiuvinius eilėraščių. Man atrodė, kad jie neblogi, ne tik neblogi – geri ir net labai geri. Bet kaip tie du sąsiuviniai nieko nereiškė mano kaip poeto likimui, taip tie du atskyriai dar neturi nieko bendra su jūsų kaip sportininkės

ateitimi. Žinoma, būtų džiugu, jeigu jūs pasiektumėt gerų rezultatų, tikrosios sportinės kūrybos. Bet kas gali garantuoti? Niekas, net jūs pati. Mokytoja būti jūs nenorit. Ogi dauguma iš instituto eina į mokyklas, fizinio lavinimo mokytojais. Rekordininkais arba treneriais tampa nedaugelis. Aš nesakau, kad jūs negalit būti viena iš to nedaugelio, bet jūs, kiek suprantu, ten norit stoti tik todėl, kad turit du antruosius atskyrius ir kad sportas jums patinka. O aš pažinojau keletą žmonių, kurie be sporto, atrodė, gyventi negalės, o pasirinko jie ne institutą.

– Teisingai, teisingai, – tarė Gaidelienė. – Mes va dabar atvažiavom su vienu sporto meistru, mano pažįstamu. Jis taip pat nepatarė. Net atkalbinėjo. Jis baigė ekonomiką, dirba dabar „Astorijos“ vedėju ir kartu treniruoja Universiteto rankininkus. Sako, jeigu būčiau baigęs tik institutą, galėčiau būti tik treneriu. O dabar jis gauna apie du šimtus algos, turi savo „Volgą“.

Direktorius atsistojo ir nuėjo prie lango. Apačioje, pirmame aukšte, baisiai iškraipydamas melodiją, akordeonu kažkas grojo „Te visad šviečia saulė“.

– Taip, sportas taip pat kūryba. O kada duoną reikia valgyti iš kūrybos…

Jis nutilo ir peržvelgė gretimų namų stogus ir nuo senumo pajuodusias netinkuotas sienas. Atsisukęs į mergaitę pagavo jos ilgą bent kiek pašaipų žvilgsnį.

– Žinoma, jauniems žmonėms mūsų, moralistų ir didaktų, pamokslai atrodo labai nuobodūs. Bet dažniausiai būna taip, kad jie kada nors prisimenami.

Sučirškė telefonas. Jis pakėlė ragelį. Kvietė Gaidelienę. Perdavęs ragelį, jis paėmė užrašų knygutę, peržiūrėdamas, kad neužmirštų, darytinus darbus. Už durų kalė mašininkė, retkarčiais trinkteldavo buhalterijos ir bendrojo skyriaus durys.

Kai Gaidelienė baigė kalbėti, ją pakvietė sekretorė, ir ji atsiprašiusi išėjo.

Mergaitė nagu krapštė sofos atlošą ir kažką galvojo.

– Esu tikras, kad institute jums nepatiktų, – pasakė jis. – Sportas jums patinka toks, kaip jūs jį suprantat – bėgti, šokti arba plaukti, pasiekti pergalę, gauti atskyrį. Netikiu, kad jums patiktų nagrinėti vėjo pasipriešinimo jėgą arba atsispyrimo taškus.

– Man ir nepatinka, – pasakė mergaitė.

– Tai kam čia kalbėti, – tarė jis.

– Nežinau, – pasakė mergaitė ir šypsodamasi pažvelgė į jį.

Jis suprato jos pašaipą ir garsiai nusijuokė. Kodėl jis neįsižeidė, o nusijuokė? Kas tai – jos didelės akys ar tiesiog jis dar nepaseno? Gali būti, gali būti. O juk jis apie tai seniai negalvojo.

– Sakykit, kokia jūsų svajonė? Na… kuo jūs svajojat būti?

– Tik ne tuo, nuo ko jūs atkalbinėjat, – pasakė ji.

Ji buvo visai kita: nedrąsi, bet pasitikinti. Ir jos veidas pasikeitė. Šypsena buvo be pašaipos, su vos žymiu lyriško susimąstymo atspalviu.

Jis pajuto, kad nori pasikalbėti su ta mergaite.

– O vis dėlto?

– Nežinau, – pasakė ji.

– Netikiu. Tiek to. Jūsų reikalas.

Mergaitė nuleido galvą, paskui atmetė plaukus, subraukė už ausies ir pasakė:

– Galvojau stoti į konservatoriją.

– Į teatrinį?

Ji žvilgtelėjo išplėtusi savo dideles akis.

Paskui jos veidas apsiniaukė, ji ėmė taisyti suknelės klostes.

– Gerai, kad nestojot. – Mergaitė nesuprasdama žiūrėjo į jį. – Nebūtų priėmę – jūs bloga aktorė. Jūsų veidas viską išduoda.

– O aš vis tiek stojau. Ir iš tiesų nepriėmė.

– Taip?.. Nejaugi jau vyksta egzaminai?

– Vakar baigėsi pirmas turas.

– Mhm, mhm… Vakar baigėsi pirmas turas, o šiandien jau kūno kultūros institutas…

Jos veidą pamažu išmušė raudonis.

– Aš visiškai nenoriu metus praleisti veltui.

– Kodėl veltui? Galima dirbti. – Mergaitė pažvelgė į jį su atvira panieka.

– Ir paskui niekur nebestoti?

– Kodėl gi?

– Žinau. Kas iš pernai metų laidos neįstojo, pradėjo dirbti, nebestoja ir šiemet. Dirba, sako – gerai ir taip.

– Vadinasi, jie neturėjo svajonės.

Mergaitė žiūrėjo į kampą palubėje, į žemyn nutįsusį tinko trūkį.

– Už svajonę reikia kovoti, mes…

Grįžo Gaidelienė.

– Neįtikinot? – nusišypsojo ji.

– Žmogus tiki daug kuo, bet giliausiai tuo, kuo įsitikina pats.

– Aš kokiai valandai išeinu į Centro komitetą, – pasakė Gaidelienė.

– Prašom.

– Einam kartu, Danguole.

Mergaitė atsistojo, pasiėmė savo rankinuką ir laukdama, kol susirengs Gaidelienė, sustojo prie durų. Jis žiūrėjo į ją. Ji taip pat pažvelgė, ir jam pasirodė, kad jos akys vėl neramiai išsiplėtė.

Kai jiedvi išėjo, jis nukėlė telefono ragelį, bet padėjo atgal ir minutę sėdėjo nejudėdamas. Paskui pažiūrėjo į laikrodį. Buvo jau penkios po dešimt.

Tada jis paskambino į remonto dirbtuves, po to į Lietkulttiekimo sandėlį Nr. 7, į „Žinijos“ draugiją, į Revoliucijos istorijos muziejų, o paskui išvažiavo į remontuojamą bažnyčią, kur buvo numatoma kurti ateistinį muziejų.

Jis vėl teiravosi, prašė, nurodinėjo, bet vis negalėjo užmiršti, kaip žiūrėjo ta mergaitė, stovėdama prie jo kabineto durų. Jis turbūt atrodė labai nevykusiai su tais savo kvailais pamokymais. Bet jautė, kad tai netiesa, kad jis tik nori apgauti save. Kita mintis, paprasta ir neraminanti, smelkėsi į jo sąmonę, ir, supratęs, kad nuo jos niekur nepabėgs, jis aiškiai suvokė, kad ji, ta Danguolė, jau nebe mergaitė, o mergina.

Po pietų, peržiūrėdamas partijos plenumo ideologiniais klausimais medžiagą, jis pajuto, kad laukia ateinant Gaidelienės. Jis niekada nejautė malonumo, matydamas tą manieringą moterį, greičiau jautė jai neabejotiną antipatiją, todėl gana greitai suprato vėl išsisukinėjąs pats prieš save – jis laukė ne Gaidelienės, o tos, kuri galėjo ateiti su ja.

Ir ji atėjo.

O jis stebėdamasis pasijuto nudžiugęs ir sunerimęs.

Jiedvi atėjo valgydamos ledus.

– Neatsisakysit? – Maloniausiai šypsodamasi Gaidelienė ištiesė jam porciją grietininių ledų. Jis truputį sumišo, kaip ir visada nelaukto familiarumo atvejais, bet tuoj pat atsistojo, paėmė dovaną ir linksmai pasakė:

– Dėkoju. Ką gi, įsivaizduokim, kad čia kavinė-ledainė.

Abi nusijuokė ir patogiai įsitaisė ant sofos. Jis atsisėdo priešais, į fotelį. Mergaitė, išdykėliškai šypsodamasi ir paslapčia žvilgčiodama, stebėjo, kaip jis atvynioja popierėlį ir valgo.

– Trūksta tik kavos. Bet ją, manau, atstos mūsų fantazija, – pasakė jis ir pajuto supykęs ant savęs. Jis ėmė kalbėti manieringai ir perdėtai linksmai, kaip būdavo visada, kai jausdavosi kuo nors kaltas ir norėdavo parodyti,

kad taip nėra. Bet kodėl gi? Kodėl gi jis turi save smerkti? Kad kalbasi su šitomis moterimis, kad atsisėdo į fotelį, norėdamas geriau matyti šitą mergaitę? O gal todėl, kad darbo metu kabinete valgo ledus ir kalbasi ne apie dailėtyros metodiką?

– Buvojant Lenkijoje teko lankytis jų liaudies kūrybos namuose. Tai direktorė sekretorei tuoj „Jadzia, kavos!“ Pati padėjo butelį vyno, taures. Pokalbis tokiu atveju, žinot, visai kitoks. Gaila, kad pas mus taip nepriimta – priimtume viešnią kaip dera.

– Ką jūs, draugas direktoriau, jeigu ir dabar užeitų koks atsakingas darbuotojas – oho, kiek būtų nustebimo.

– Manau, kad dėl to mes galime būti ramūs, – pasakė jis ir pamatė, kad jos pajuto, jog tai jam ne vis tiek, todėl kai Gaidelienė paprašė papasakoti ką nors apie savo keliones, jis ėmė kalbėti, iš pradžių pamažu, apgalvodamas frazes, paskui vis laisviau, prisimindamas intymesnes smulkmenas, juokingus nuotykius ir nejučia pats pasiduodamas laisvei, pašnekovų nevaržančiai nuotaikai. Paskui pokalbis nukrypo į kaimo padangę – apie šienapjūtę, rugius, bobų vasarą, slidinėjimą ir taip toliau.

Mergaitė klausėsi iš pradžių santūriai, retkarčiais žvilgčiodama į jį ir nusišypsodama, paskui jos veidas darėsi vis gyvesnis, ir juoktis ji ėmė laisvai, nesivaržydama. Jos veidas, iš prigimties atviras ir išraiškingas, kartais spindėjo vaikiškiausiu naivumu, kartais akyse šmėsteldavo ir sustingdavo susidomėjimas. Jam buvo malonu stebėti, kaip jos mintys ir jausmai keičia jos bruožus, kaip jie dar nieko negali paslėpti, pridengti, neparodyti.

Gaidelienė prisiminė, kad ateinantį sekmadienį numatyta ekskursija, organizuoti ją būtinai reikėtų ir jau laikas, matyt, parašyti raštą garažo vedėjui, nes paskui gali nebeduoti mašinos.

– Gerai, kad priminėt, – pasakė jis. – Raštą aš tuoj pat parašysiu, tegul sekretorė nuneš. Bet žmones organizuoti, kaip kultmasinio sektoriaus viršininkei, teks jums, drauge Gaideliene.

– Taip taip, aš perskambinsiu įstaigoms, kaip aną kartą. Norinčių tikrai netruks. Štai vieną ekskursantą jau turim, – pasisuko ji į mergaitę. – Važiuotum, Danguole?

Mergaitė nusišypsojo jai džiugia, sutinkančia šypsena.

– Ekskursija bus įdomi, – pasakė jis, – po Rytų Lietuvą. Pasiimkit antklodę, nes teks miegoti ant šieno, porą sumuštinių ir būtinai maudymosi kostiumą, nes sustosim prie kiekvieno ežerėlio.

Jam paskambino iš miesto vykdomojo komiteto, prašydami painformuoti, kas galėtų paskaityti paskaitą apie ateistinės minties formavimąsi Lietuvoje.

Jis atsakė, kad iš jų darbuotojų niekas negalėsiąs paskaityti, bet jis tuoj paskambinsiąs į „Žiniją“, jie tikrai turėsią jau parengtą paskaitą, ir apie rezultatus pranešiąs.

Padėjęs ragelį, jis atsiprašė savo svečių:

– Buvo labai malonu, bet tuo tarpu iš jūsų kompanijos turiu pasitraukti.

– O ir mums jau metas, Danguole. Kelintą išeina traukinys? Pusę trijų, kiek atsimenu?

– Pusę trijų, – atsakė mergaitė, ir jis pajuto, kad jos balse suskambo vos juntamas nusivylimas ir nepasitenkinimas. Jis surinko „Žinijos“ referentų telefono numerį ir kalbėdamasis stebėjo, kaip jos rengiasi išeiti. Tiesą sakant, rengėsi Gaidelienė – iš rašomojo stalo stalčiaus išsiėmė kažkokius popierius, susikišo juos į rankinuką, paskui susišukavo ir padažė lūpas. Mergaitė stovėjo nusisukusi į langą ir, pamažu judindama mažą baltą rankinę, žvalgėsi į kiemo stogus, bet jis buvo tikras, kad ji jų nemato. Jis laukė, kad ji pažiūrės išeidama, bet ji neatsisuko, ir jis pagalvojo, jog noras atsisukti ir pasižiūrėti į jį, kai ji stovėjo prie lango, buvo, greičiausiai, ne jos, o jo noras.

Bet jis klydo. Jis klydo!

Išeidama ji neatsisuko, bet kai Gaidelienė, kažką užmiršusi, grįžo į kabinetą, palikdama praviras duris, jis pamatė, kad ji stovi ir žiūri į jį. Jis žiūrėjo į ją, bet ji nesumišo ir nenuleido akių, kaip jis to tikėjosi, ir jam kažkodėl pasidarė nejauku, bet kitu jausmu, lyg nerimu, lyg džiaugsminga nuostaba nusmelkė jį mintis, kad ji taip atsistojo neatsitiktinai.

Tą dieną jis dirbo dar labai daug, bet nuovargio, kurį neišvengiamai pajusdavo į darbo pabaigą, šiandien nesijautė.

Jis buvo jau tokių metų, kurie savo jausmų analizės nebedaro didele problema. Žinojo, ką reiškia ir ši neįprasta savijauta, kurią jis bijojo ir trošką pavadinti jos tikruoju vardu.

Darbui baigiantis jis paskambino žmonai.

– Ele, šiandien pareisiu šiek tiek vėliau. Ne ne… Atspėk!.. O jeigu į indų baletą? Gerai? Na ir puiku… Nieko, šiandien jaučiuosi gerai… Ne, neskaudėjo… Nieko naujo… Ne, nieko neatsitiko, šiaip gera nuotaika ir tiek… Gerai, gerai. Iki.

Jis nesėdo į troleibusą, kaip paprastai, o pasuko krantine, kur rečiau žmonių ir galima matyti ne tik ribuliuojančią veidų ir spalvų srovę, o žmones, tikrus žmones, įsižiūrėti į jų veidus, eiseną, pagalvoti, kas jie ir kur jie eina.

Jam retai kada kildavo toks noras, ir dažniausiai, matydamas jaunus nerūpestingus žmones, jis pagalvodavo, kad toks jau niekada nebebus, kad jo laikai jau praėjo, kad jis yra vienas tų bevardžių praeivių, ir niekam jokio skirtumo, praėjo jis čia ar ne, ir jam nieko daugiau nebelieka, kaip tik grįžti namo, sėsti prie stalo ir rašyti, nes Sauliukui reikia naujo kostiumėlio, o atostogų metu kiekvienas rublis taip pat ne pro šalį.

Jis ėjo krantine, dairėsi, galvojo ir jam buvo truputį keista, kodėl anksčiau taip galvodavo. Šiandien jis žiūrėjo į žmones lyg pirmą kartą matydamas jų veidus, plaukus, odos poras.

Bet kodėl taip? Kas gi įvyko?

Nieko neįvyko. Tiesiog šiandien jam buvo sekmadienis.

1963

Plaukia debesys: *triptikas*

1. *Ramybė.* 2. *Ilgesys.* 3. *Optimizmas*

Baltos musės

Aš pakeliu akis ir matau: už lango sukasi retos snaigės. Rima guli lovoje, ardo seną megztinį ir mezga naują.

– Ką aš matau! – sakau jai. – Sny-gu-riuo-ja!

– O Viešpatie! – sako ji giliu balsu.

Aš susigūžiu. Be abejo, ji matė ne snaiges, o savo lengvą paltuką ir vasarinius batelius, su kuriais per sniegą nepaeisi.

– Parodyk, – pagaliau sako ji ir atsikelia.

Žiūrim abu.

– Kaip baltos musės, – sakau aš.

Rima staiga nusišypso iki ausų.

– Jau tie tavo palyginimai, – sako ji, atsikvėpdama beveik po kiekvieno žodžio, ir tai jos kalbai suteikia naivią vaikišką intonaciją, – tai tikrai kaip… *scriptoris magnus!*

Išsiviepiu ir aš.

– Kaip baltos musės, – porina ji sau megzdama ir šypsodamasi. – Kokį vaizdą mes matome? Matome, kad snaigės skraido pamažu, čia pakyla, čia nusileidžia. Kaip didelės musės. Tik baltos. Ką autorius norėjo pasakyti, palygindamas snaiges su musėmis?

– Rima, – sakau aš.

– Autorius nieko nenorėjo pasakyti, – nepaiso ji. – Autorius tiesiog šiaip sau palygino snaiges su musėmis.

Aš jau rašau, ir jos plepėjimas man trukdo.

– Rima, dėl Dievo! – sakau aš.

– Taip taip, – sako ji staiga, – Rima! Negalima nė paplepėti! Ką aš turiu daryti? Dainuoju – nedainuok, nereikia, nemoki, netrukdyk, užsičiaupk, nutilk! Kalbu – „Rima, dėl Dievo!“ Man tik tylėk ir tylėk. Nieko man negalima!..

Ji nebemezga. Lūpos kaip nuskriausto vaiko.

– Tu dabar tokia įdomi, – sakau aš.

– O nematai, kad ašaros byra… Gerai, gerai, rašyk.

Aš nusišypsau ir rašau.

Ji mezga.

Po kiek laiko ji padeda mezginį, pagalvoja, pagalvoja ir klykteli:

– Seni!

– Tuojau, tuojau, – sakau aš, nepakeldamas galvos.

Ji atitraukia ranką. Žiūri. Paspaudo stalinės lemputės mygtuką. Pasirąžo. Paskui vėl paima mezginį.

Aš rašau.

Kada pajunti kitą pasaulį

Aš taisau devintokų rašomuosius darbus. Rima, nepakeldama akių nuo savo sąsiuvinių, sako:

– Kas parneš pieno?

Aš patyliu. Gerą laikelį patyliu.

– Gerai, aš nueisiu, – sako ji.

Tada aš padedu plunksnakotį, atstumiu kėdę ir nueinu rengtis. Iš palėpės ištraukiu paltą, koridoriuke apsiaunu batus ir sakau:

– Duok ąsotį.

– Tuojau, seneli, – sako ji.

– Gal pasakyti, kad imsim po pusę litro?

– Nežinau, – galvoja ji. – Atsieitų pigiau, bet tiek to, šį mėnesį imkim visą.

– Gerai, – sakau aš.

Pučia šiaurys, gruodas nebelūžta. Aš perbėgu kelią ir ežia pasuku į vieškelį. Mano kelnės apytrumpės ir pro nailonines puskojines iža vėjas.

Prie pat mūsų moterėlės namų klega trejetas – dvi merginos ir vyriokas. Viena jų baksteli vyriokui petimi, tas apsuka ją, o ji prisiglaudžia ir pozą pakeičia nenoriai.

Jos gražios, tos mergiotės. Ir vyrukas nieko. Gerai apsirengę. Skoningai.

– Čia-čia-čia, – sako mergšė, vėl bakstelėjusi savo draugą. – Pieno eina.

Ji įraudusi nuo šalčio.

– Kur einam mes? – sako antroji.

Aš įsmunku į kiemą ir įeinu į apytamsę virtuvę.

– Šiandien taip vėlai, – sako moterėlė. – Aš jau ir mieste du kartus buvau.

– Darbo daug, suvėlinom, – sakau aš. – Ačiū.

Trijulė tebestoviniuoja. Matyt jie dar nenusprendė, kur eiti, todėl stovi man ant tako.

– Sakiau, kad pieno, – šypsosi mergiokė.

– Paragaukim, – sako antroji.

Pirmoji, kad būtų tikresnė, spėja net žvilgtelti.

– Neseniai atjunkė? – sakau.

– Iš kur tas bachuras? – tyliai taria pirmoji.

Antroji kažką kalba.

– Čia-čia-čia, – sako pirmoji.

Ežia spaudžiu namo. Kojos klaiposi sušalusiose pėdose.

Užlipu į koridoriuką, nusiaunu batus, įeinu į virtuvę, padedu pieną ir nusirengiu. Paltą vėl pakabinu palėpėje. Ryt jis vėl bus pilnas šalčio. Reikėtų įsinešti anksčiau nei apsivelku.

Miegamajame jau dega stalinukė. Rima, susirietusi lovoje ir ant kelių pasidėjusi kietą odinį aplanką, tebetaiso penktokų rašomuosius. Ji pakelia galvą, nusišypso ir vėl ima braukyti.

Aš prieinu prie stalo ir atsisėdu. Pasiimu plunksnakotį, prisitraukiu sąsiuvinį. Paskui vėl padedu plunksnakotį, atstumiu sąsiuvinį ir atsistoju. Rima pakelia galvą, pasižiūri.

– Kas tau? – sako ji.

– Nieko, – atsakau aš.

Ji vėl pasilenkia prie sąsiuvinio.

Aš išeinu į virtuvę. Užstumiu dūmtraukio kaiščius, uždarau indų spintelę.

Tamsnoja.

Prieinu prie lango. Blaškosi plikos gluosnio svyruoklio šakos, šiandien jos atrodo labai skaudžios. Kūdra jau nebevilnija – užsidengė ledokšniu.

Čia-čia-čia.

Tamsa šįvakar greita, nors dangus be debesų. Negraži dangaus spalva, lyg sugedusios citrinos.

Kodėl aš taip aiškiai matau tamsą? Ji plevėsuoja ant autokolonos bokšto, šokinėja pro krepšinio lanką, spardosi ant kūdros ledokšnio.

Čia-čia-čia.

Rudens debesys

Ji jau seniai nesėdėjo prieš veidrodį. Tačiau šiandien vėl ėmėsi „priemonių prieš senatvę“ – išsitepė kremu nosį ir paakius, susišukavo ir dabar sėdi tylėdama.

Paskui tyliai sako:

– Dieve mano, kaip aš pasenau.

Aš skaitau, todėl sakau:

– Mhm.

– Juk aš neatrodau turinti dvidešimt dvejus metus?

– Mhm, – sakau skaitydamas.

Ji susimąsčiusi tyli.

– Prieš dvejus metus važiavau autobusu ir įsikalbėjau su viena moterimi, – po kiek laiko vėl sako ji. – „Jums dvidešimt metų? Ne daugiau kaip šešiolika.“ Dabar turbūt sakytų: „Dvidešimt dveji?“ Ir netikėtų, galvotų, kad meluoju.

Ir vėl sėdi tylėdama. Paskui vos girdimai sako:

– O juk taip praeis visas gyvenimas!

Akyse pamažu tvenkiasi ašaros. Ji atsikelia, perbraukia plaukus ir sukniumba ant lovos.

– Tuoj pat nusiramink! – sakau aš. – Na, viens, du, ir nutilai. O dabar – šalin pesimizmą, šalin mistiką, šalin blogas nuotaikas!

Ji įsikniaubia į mano kelius.

– Negaliu.

– Gali. Privalai. Tuoj pat nusišluostyk ašaras!

– Aš neverkiu. Matai, kad neverkiu. Man jau praėjo.

Nepraėjo.

Iš ryto, kai aš kuriu ugnį, ji sako:

– Žinai, apie ką galvoju? Apie Audrą, Aldą, Butkų, Pranckų. Apie Jaugėlą. Juk jie irgi kažkokie… Dangė, Vlada, Gintas – tie jau apsiprato. Aš kartais save taip pat skiriu prie tų. Kaip sunku tiems, kurie neapsiprato ir neapsipras!..

Lauke lyja. Mudu verdam pusryčius – bulves su dešra. Malkos drėgnos, ugnis sunkiai įsidegė, ir mes, ko gero, pavėluosim į pamokas.

– Koks debesis užėjo! Nueisim permirkę.

– Kodėl negalėtų nebūti rudens, – sako ji ir žiūri, kaip lango stiklu vingiuoja vandens srovelės ir beveik liesdami medžių viršūnes plaukia debesys.

– Gerai, – sakau, – valgykim. O tai nueisim pavėlavę, ko gero.

1963

Viskas lieka žmonėms

Dailininkas. Jie nepastebi. Jie laukia, kada atsidarys durys, kada galės atsisėsti ir, rengdamiesi seansui, išlupinėti saldainius. Bet pirmiausia reikės susirasti vietą. O tai sunkus darbas. Didelis ir nemalonus. Mat atsisėsti reikės taip, kad nesuglamžytum palto ir kad jis nespaustų užpakalio…

Kai kas, žinoma, stabteli. Va, anas storalūpis. Kokia ta jo apatinė lūpa! Kaip miegančio arklio. Ką jis ten žiūri? *Natiurmortą.* Aišku, mėgina atspėti, kokia ten žuvis. O gal galvoja, kad grįžtant reikėtų žuvies nusipirkti. Pasakys tai savo storulei. Jau ir sako… Neužmirš per visą seansą. Arba išėjęs stengsis prisiminti, ką prieš seansą buvo nutaręs. Pastovės eilėje, paskui grįžę abu susės ir čiaumos sau. Ar jis pamatė *Meškeriotoją* arba *Senį?*

Storalūpis. Šitas S*kersgatvis* gražus. Spalvos tokios ryškios. Ant sienos po laikrodžiu jį pakabinčiau. Nebūtų matyti įskilimo ir dėmės nuo vandens. Gerai, kad šiemet ruduo toks neilgas, šalčiai staiga paspaudė. Lietutis būtų lubas praplovęs. Kitąmet remontą gal padarys, turėtų jau padaryti!

Šis skersgatvis labai panašus į Mano skersgatvį. Tiesa, visi senamiesčio skersgatviai labai panašūs. Kiek metų aš ten gyvenau? Daugiau kaip trisdešimt… Esu matęs tokių spalvų. Užmiršti pamažu viską, bet, va, pamatai kokį paveikslą ar šiaip ką išgirsti ir prisimeni. Motina ateidavo iš už to posūkio, kai jos laukdavau prie savo kiemo. O kai aš eidavau pas ją, būdavo jau pavakarys, ir saulė šviesdavo tiesiai į akis. Tada ji dėvėjo tokią gėlėtą suknelę.

Palauk, seni, palauk. Kvailas esi. Nesveiki tokie dalykai. Norėčiau parūkyti, bet gal jau greitai leis.

O ten vaza ant staltiesės, duona ir žuvys. Lyg ir karpiai, bet ne, karpių uodegos didesnės ir riebesni jie, ir apvalesni, o šių uodegos tokios smailios. Gal kokia jūros žuvis? Jų dabar visokių atveža, nebežinai nė pavadinimų. Gerai, kad nebrangios. Reikėtų gal ir šiam vakarui nusipirkti?

– Motin, gal vakarienei žuvies pirksim? – paklausė jis, pasilenkęs prie žmonos.

– Norėtum? Gerai, užeisim.

Dailininkas. Be reikalo čia užėjau. Įdomu, kaip į tavo kūrinius reaguoja visuomenė! Nieko, užsuksiu į Svetainę.

Ką pasakytų koks nors Sirlėjus? O tas *Žiemos peizažas*, šiaip ar taip, buvo naujas žodis mūsų dailėje. Naujas žodis!

Reikės būtinai užeiti į Svetainę. Stasys kažką žadėjo pasakyti. Ne, mielas drauge, viskas aišku ir neišsisukinėk – tau šiandien būtinai reikia truputį išgerti.

Moteris rausvu dirbtinio kailio paltu. Peizažai, natiurmortai, senių portretai… Įgriso! Ir rado kur parodas daryti!

Moteris pilkšvu dirbtinio kailio paltu. Tos melžėjos krūtinė išryškinta. Aišku, ją tapydamas rijo akimis. Kažin koks tas dailininkas? Iš garsiųjų?

– Ima, – paklausė ji moters su rausvu paltu, – tu jį pažįsti?

– Ką?

– Tą dailininką.

– Kur?

– Ne, – nusišypsojo moteris pilkšvu paltu, – aš tik klausiu, ar pažįsti.

– A, o aš maniau, kad tu nori parodyti. Ne, nepažįstu. O ką?

– Pažiūrėk į *Melžėją*. Beveik nurengta.

– O kas jį žino, – pasakė moteris rausvuoju paltu ir abi nusijuokė.

Trys vaikėzai susidomėję atsisuko į jas.

– Abejoju, ar toks peizažininkas sugebėtų.

– Nebijok, – nusišypsojo moteris pilkšvu paltu.

– Turbūt. Iš kūrinio apie autorių dabar nieko nepasakysi. Dabar…

Dailininkas. Abi be vyrų. Naudojasi proga. Bet tik proga. Kaip ir visur ir visada. Visą laiką tik progomis. O aš?.. Nutapiau *Senį, Meškeriotoją* ir dar du tris paveikslus. O mirties proga pasirodys šešių eilučių *grupės draugų* nekrologas.

O *Senis* sėdės prie savo krosnies, padėjęs ant kelių dideles rankas, su juodomis atšerpetojusiomis panagėmis, nepakels pavandenijusių akių, nes jis jau viską atidavė ir jam reikia išsaugoti paskutinę energiją pačiam didžiajam, pačiam tikrajam darbui – išėjimui. O ir atsisukęs – ką gi jis pasakytų? *Tu, vaikel, žmogus mokytas, protingas, tu apie gyvenimą daugiau žinai. Mano gyvenimas* – žemelė buvo ir pasiliks. Gyvenom, kaip kas galėjom. Ir numirsim taip pat. Norėčiau dar anūkėlius, į žmones išėjusius, pamatyti, bet ne saulės amžius žmogui duotas, visko neaprėpsi. Ir niekada nepakels jis akių, nė jokia proga. Nes gyvenama ne progomis, nors jomis ir naudojamasi.

– Pažiūrėk į *Senį*, – pasakė mergina savo vaikinui. Jis stovėjo atsirėmęs į koloną. Mergina buvo įsikibusi jam parankėn. – Matai?

Vaikinas kurį laiką žiūrėjo į paveikslą, bet nieko neatsakė.

– Viskas baisiai paprasta, – pašnibždomis kalbėjo mergina, – bet jame kažko yra. Juo ilgiau aš žiūriu, tuo labiau jis man darosi realesnis, apčiuopiamas, gal net artimas. Tos rankos…

Mergina. Rankos didelės, sunkios. Bet tai nė kiek nešokiruoja. Jose slypi jėga… Ne, buvusi jėga, bejėgiškumas. Ir ne bejėgiškumas. Jeigu dar jauti jėgą, tai tik tose rankose. Greičiau tai ne kūno, o žemės jėga, kylanti per tas pavargusias kojas ir užpildanti sugrubusius krumplius. Visiškai paprastas veidas, ir figūros tonai prislopinti. Tik tos rankos – šiurkščios, pavargusios. Čia ir visa poezija: žmogaus ir žemės vienybė. Žmogus viską atidavė žemei, bet dabar ji palaiko jį savo jėga.

– Žinai, man atrodo, kad aš suprantu, – pasakė mergina.

Vaikinas. „Aš suprantu.“ Žinau, ką tu supranti, tu mano *poezija.* Tu čia matai žmogaus ir žemės harmoniją. O viskas yra daug paprasčiau. Kas tau atrodo poezija, yra tik vieno iš milijardų senių mirtis, pakabinta čia todėl, kad kitiems būtų lengviau jos laukti.

– Einam, jau leidžia, – pasakė ji.

– Kaip vadinasi filmas? – paklausė jis, kai jie jau lipo laiptais į salę.

– „Viskas lieka žmonėms“. Vaike mano, koks tu… Negalvok, užtenka, – ir, prikišusi lūpas prie ausies, sušnibždėjo: – Aš tave myliu.

„Žinau, tu mano poezija, – pagalvojo jis. – Norėčiau ir aš tau taip pasakyti, bet negaliu.“

„Viskas lieka žmonėms. Kad žinotum paliekąs! Bet ar lieka, gali pasakyti tik kiti.“

Dailininkas praėjo pro juos, sunėręs ant užpakalio rankas, akimis klydinėdamas po užsipildančias eiles. Jaunuolis ir mergina taip pat nuėjo ieškoti savo vietos. Ir jie nepažinojo dailininko, kuris nupiešė *Senį* ir atėjo dar kartą paieškoti savęs.

1963

Taip ir bus

– Paimsim dar vieną, – pasakė Julius, išpilstęs į taureles antrojo butelio likutį.

– Tu gi žinai – pinigų aš neturiu, – sumurmėjo Andrius, neleisdamas nutrūkti savo minčių tėkmei. Buvo šalta, apniukusi žiemos sekmadienio popietė, šaligatviu praeidavo vienas kitas žmogus. Vėjas supo nuogas uosių šakas, kavinė buvo beveik tuščia – tik už poros staliukų sėdėjo ankstyvieji lankytojai. Prie bufeto kvaksėjo padavėjos. Buvo tylu ir ramu, o krūtinėje plytėjo tokia tuštuma, kurioje galima buvo sutalpinti visą šitą miestą su jo namais ir gatvėmis, pustuščiais troleibusais ir retais praeiviais, tūkstančiais kambarių, kuriuose žmonės laukė ir rengėsi sekmadienio vakarui.

– Oi dirba tavo galva, – pasakė Julius. Andrius pasižiūrėjo – Julius šypsojosi.

– Mano galva tuščia kaip tas butelis, – pasakė Andrius ir norėdamas truputį sušvelninti savo žodžius, kurie šitoje prislopintoje tyloje įgavo

griežtesnę, negu jis tikėjosi, prasmę, pridūrė: – Kai aš nors kiek išgeriu, negaliu galvoti. Tiesiog nenoriu – netenku valios ką nors mąstyti. Visos proto kategorijos transformuojasi į jausmus.

Pradėjęs analizuoti savo nesugebėjimą mąstyti, Andrius pajuto, kad tuštuma sumažėjo ir nusisukęs nuo lango jis užsidegė cigaretę.

– Aš žinau – tu mane smerki, – pajutęs draugo žodžiuose nuoširdumo toną, tarė Julius. – Bet žinok – aš galiu gerti dieną ir naktį, bet to, ką turiu – nepragersiu.

– Aš tavęs nesmerkiu, – atsakė Andrius, žiūrėdamas į taurę žalsvo vengriško tokajaus. – Aš ne tave smerkiu. Dirbi, dirbi visą savaitę, o kai ateina šeštadienis, pajunti, kad aplink tuščia, nyku, ir tas darbas, kuris iki tol atrodė tau būtinas ir prasmingas, netenka jokios prasmės. Jeigu ir susilaikai, tai kitą savaitę tonusas tiek nukrinta, kad šunimi kauk, eik skolintis arba vogti, o išgerti turi.

Julius šypsojosi. Nusišypsojo ir Andrius.

– Tu supranti, man atrodo – čia labai įdomus dalykas. Kaip Goja, piešdamas *Kapričius* užmušinėdavo savo šmėklas, taip ir mes gerdami jas daigojam. Palauk, aš suprantu. Pasakysiu. Jeigu ne rašymas – gerti turėčiau kasdien. Dabar rašydamas nusimeti savo intelektualinį krūvį ir fiziškai gerokai nuvargsti, bet tai dar ne viskas. Jauti, kad kažkas kaupiasi, kaupiasi, ir tu būsi bejėgis, nenusimetęs to *kažko*. Žinai, būna kartais tokių minučių, kad aš vaikštau ar sėdžiu ir keikiuosi. Pakeiksnoju valandėlę kitą gražiausiais penkiaaukščiais, pats kurdamas neįtikimiausias variacijas, ir lyg geriau. Bet tai žodžiai. Jie tik trumpam gali palengvinti. Gėrimas – visai kas kita. Pirmiausia – gyvenimas pasidaro aiškus ir paprastas, gali spjaudyti ir ant moralės, ir ant filosofijos, ir ant savęs. Žinoma, jeigu kliūva kokiai konkretybei, tu tuoj pat sužinai apie jos egzistavimą, bet ir tai niekis. Ir moterys tada aiškios ir paprastos, ir gatvės per siauros, ir troleibusas visai tinka už kambarį. Viskas gerai! O kada persiriti į kulminaciją, kada prasideda rytas, tada niekas nerūpi – tik atstatyti savo fizines galias. Su sąžine sąskaitos ilgesnės ir apsimokėti gali tik grynu darbu. Ir taip iki kito karto.

– Tau irgi reikia moters, – nusišypsojo Julius ir pasikvietęs pro šalį ėjusią padavėją užsakė dar vieną.

– Ne, – palaukęs, kol mergina nueis, atsakė Andrius. – Moteris ne viskas. Moteris, jeigu tik neišsekina, ne viską numalšina. Žmogaus prigimtis platesnė.

– Tu ne iš tos pusės žiūri, – tęsė jis. – Moterys – savos rūšies alkoholizmas. Arba, kaip dažniausiai būna, ilgalaikis to dalinio pasitenkinimo jausmas, kuris ugdo ramias miesčioniškas šeimas, paklusnią darbo ir minties vergų armiją.

Julius susimąstęs žiūri, kaip padavėja padėjo butelį ir į servetėlę išpylė nuorūkas. Jos rankos buvo dar mergaitiškai putlios ir veidas jaunas, bet negražus.

– O man dabar nieko nereikia, tik moters, – pasakė Julius.

Andrius tylėjo. Jiedu išgėrė ir Julius tarė:

– Noriu turėti žmoną. Ir vaikų. Kokį snarglį, – nusijuokė jis.

– Taip pat, – pasakė Andrius, bet jo žodžiuose nebuvo nei pritarimo, nei neigimo, nei ironijos: tie žodžiai buvo bereikšmiai – jis vėl žiūrėjo pro langą.

– Parašiau dainą vaikams, – staiga pasakė Julius. Andrius greit atsisuko – Julius retai kalbėdavo apie savo darbus.

– Buvau girtas… kaip… Kioske nusipirkau „Genį“. Lovoj pradėjau vartyti ir užtikau eilėraštį. Perskaičiau, ir kaip puoliau prie stalo. Tu žinai, kai rašiau, man skambėjo simfonija. Simfonija!..

Kalbėdamas jis palinko į priekį, paskui atsitokėjo, atbloškė plaukus ir susimąstęs tylutėliai padainavo:

Vasara išėjo,
Vasara žalia!..
Rudeniniai vėjai
Stūgauja šile.

– Ne, – pakėlęs galvą pasakė jis, – man atsibodo rašyti tik sau. Atsibodo graužti filosofiją. Tu žinai, kiek knygų aš perskaičiau. O dabar skaitau Žemaitę, Cvirką, Baltušį. Šitoks grožis yra pats tikriausias – paprastas, be jokių išvedžiojimų. Ir aš noriu, kad ir dainelėj skambėtų simfonija.

„Vasara išėjo, vasara žalia“, – vėl padainavo jis.

Andrius tylėjo.

– Ir dabar kaip niekada aš pasitikiu savim.

– Vien pasitikėti – maža, – tyliai bet tvirtai pasakė Andrius.

Julius nuleido galvą ir patylėjo.

– Aš suprantu, ką tu nori pasakyti, – tarė jis, ilgais virpančiais pirštais sukdamas stiklelį.

– Vadinasi, tu pats supranti, kad tavo dabartinis gyvenimas… – Andrius kiek patylėjo. – Baik tu tą draugystę su Jonu. Suprask, jis veiklos žmogus, kitoks negu tu. Gėrimas jam nepadarys tokios žalos. O kai jis ves – viskas susitvarkys. Jis geras vyras, nuoširdus, stiprus, gyventi jam bus kur kas lengviau. Jo gyvenimas – konkreti veikla: organizuoti, vykdyti, netyčia išgerti, nejučia apsukti galvą kokiai vištelei. Tavo gyvenimo centras – tavo intelektas.

– Tu jo nepažįsti, – pasakė Julius, ir Andrius pajuto, kad jo balsas suskambėjo šalčiau – įsižeidė. Ne, neįsižeidė. Patylėjęs Julius tęsė: – Jis mąsto. Ir dar kaip mąsto. Šiaip ar taip, kiek jis pažįsta gyvenimą, tai mes nė per abu nežinom.

– Aš žinau, tie kelionių metai jį užgrūdino, – sutiko Andrius ir Julius jį pertraukė:

– Ir aš ėmiau žiūrėti į gyvenimą daug konkrečiau tik jo dėka.

– Negi tu taip trokšti to konkretumo?

– Man atsibodo nejausti žemės po kojomis.

– O dabar tu ją jauti?

Julius pažvelgė į jį su priešiška ironija.

– Nepyk, Juliau, kalbu visa tai tik todėl, kad tu mano draugas. Sutinku, kad į gyvenimą kiekvienas žiūri savaip, bet yra ne tik individualūs požiūriai, kuriuos nulemia daugiau būdas, charakteris, išsilavinimas… Tu pats žinai. Štai mudviejų charakteriai skirtingi, būdai gal turi kiek daugiau bendro, bet mūsų pažiūros, nežiūrint jų individualybių, sutapo. Tu sutikai, kad žmonija verta didesnės pagarbos…

– Aš ir dabar sutinku, tik galvoju ne apie žmoniją, o apie žmogų! – pertraukė Julius.

– Nesuprasdamas žmogaus, nesuprasi ir žmonijos. Bet tavo paprasto grožio tezė, nors gal tu ją ir kitaip supranti, yra ne kas kita, o *susitaikymas*. Kaip vedybos. Kaip gėrimas. Aš suprantu, tu nori *padėti* žmogui. O kada nematai žmonijos, matai tik žmogų, padėdamas jam padedi tik išgyventi, išsilaikyti, egzistuoti, susitaikai su ydomis, nes kiekvienas jų turi. O tavo paprasto grožio formulė skelbia beatodairišką pagalbą, tušavimą, susitaikymą. Ir padedant reikia matyti, kuo konkretus žmogus yra blogas. Tada galėsi jį taisyti, vadovauti jam, vesti.

– Vesk tu, man užtenka, – pasakė Julius.

– Gerai, aš vesiu, o tu rašyk maršus-simfonijas. Tik jų taip pat kol kas nėra… Tu geri ne mažiau kaip pusę savaitės dienų. Aš suprantu ir pateisinu

tokį gėrimą, kuris išlieja pačius aršiausius žmogaus instinktus. Tai būtina, tai reikalinga. Bet kada tu gėrimu žudai valią ir instinktams suteiki nuolatinę laisvę, žinok – jie tave sunaikins. Tu sakai – galiu gerti dieną naktį, bet to, ką turiu – nepragersiu. O gėrimui reikalingos ir jėgos, ir laikas. Tikėjimo, kad padarysi – maža. Kad padarytum, reikia dirbti.

– Tad dirbkim, – pakėlęs taurę ir kreivai šypsodamasis pasakė Julius.

Andrius pakėlė taurę, pažiūrėjo į žalsvą skystį ir išgėrė.

– Nesu aš toks, kaip tu galvoji, – šypsodamasis pasakė Julius. – Nesu… Žiūrėk!..

Andrius matė, kaip atėjo šita moteris, dabar sėdinti prie akmens sienos. Ji rūkė bereikšmiu žvilgsniu klydinėdama šonine siena, kurioje buvo pavaizduota taurų medžioklės scena. Moteris nebuvo graži, bet dar jauna ir gerai apsirengusi. Gatvėje į ją neatkreiptum dėmesio, bet čia ji turėjo didžiausią vidutinybės pranašumą – ji buvo viena. Moteris nukratė pelenus ir abejingai pakeldama akis pamatė juodu: Julius sėdėjo priešais ir žiūrėjo vos vos šypsodamasis; Andrius sėdėjo nugara į ją, todėl dabar buvo pasisukęs ir atsilošęs į sieną įdėmiai žvelgė į nepažįstamąją. Pradžioje ji nustebo, skubiai pakėlė cigaretę, bet neužtraukė, tik įdėmiai pasižiūrėjo į vieną, paskui į kitą ir loštelėjusi užkėlė koją ant kojos. Per trumpą juodą sijoną matėsi šlaunis. Andrius peržvelgė ją visą, vos vos pastebimai trūktelėjo pečiais ir pasisuko į stalą.

– Ką gi, išgerkim, – pasakė jis.

Julius jo nesiklausė. Jis paėmė stikliuką ne dėl to, kad Andrius paragino, o todėl, kad pajuto tokį pat norą. Moteris nežiūrėjo į jį, ji vėl stebėjo taurų medžioklę, ir Julius žiūrėjo taip pat šypsodamasis: prisimerkęs, kiek palenkęs galvą, dešiniąja ranka nesąmoningai žaisdamas degtukų dėžute. Andrius žvilgtelėjo į jį ir pajuto nesuprantamą koktumo jausmą. Užgesinęs cigaretę, jis pasisuko į langą. Artėjo vakaras. Dangus pasidarė dar pilkesnis, ir uosių šakos dabar atrodė visai bejėgiškos. Gatvėje žmonių pagausėjo. Andrius matė, bet labiau juto, kad į kavinę atėjo keletas jaunų žmonių ir užėmė staliuką vidurinėje salėje, paskui įėjo dar du ir dar keli. Jis nekreipė dėmesio į naujus lankytojus ir žiūrėjo, kaip šen bei ten languose užsidega šviesos. Jis pagalvojo, kad ryt turės anksti keltis, kad suspėtų išvažiuoti pirmuoju autobusu, nes vakare reikėjo grįžti ir poryt dalyvauti posėdyje, tačiau posėdžio prisiminimas mestelėjo sąmonėn keletą abejingų apsnūdusių veidų, ir krūtinėje vėl nutįso tuštuma. Jis nesąmoningai grįžtelėjo,

bet tuoj pat susigriebė ir pakėlęs taurę ėmė pamažu siurbti rūgštų, jau spėjusį apšilti sausą vyną, o sąmonėje dabar jau aiškiai dūlavo juoda sijono linija ir balta moteriška kojinė. Tuštuma lingavo sunkiu jūros vilnijimu.

Bufetininkė vieną po kito nuspaudė jungiklius ir salėse užsidegė pridengtos dienos šviesos lempos. Ūmai patamsėjusiame lange atsimušė šoninė siena su taurų medžioklės scena. Aiškiausiai matėsi žemutinis tauras: sužeistas, kluptelėjęs viena priekine koja, nulenkęs galvą ir įręžęs nugarą jis kirto mirtiną smūgį didžiuliam skalikui, kuris, skausmo spazmo sutrauktas, skriejo oru ir tuoj žnektels žemėn, išleisdamas priešmirtinį stenėjimą. Bet ir tauras tuoj kris. Jo žaizda mirtina – iš po menties kyšo ieties galas, o tas neapykantos smūgis atėmė paskutines jėgas; koja virpėdama kluptels, šnopuojančios šnervės įsirems į žemę, tvylančią pažįstamais spyglių, pūvančių kelmų drėgmės, žalios žolės ir dar daugybe kitų kvapų, visų kartu reiškiančių girią, tauras gal dar pakils, gal dar žengs vieną, antrą žingsnį, vartydamas krauju pasruvusius ir iš orbitų lipančius akių obuolius, bet kojos tirtėdamos sulinks ir sunkus kūnas brinktels žemėn, ragais ir kanopomis draskydamas žoles ir krūmokšnius, atiduodamas žemei paskutinius likučius to, kas sudarė jo prigimtį.

Andrius staiga atsisuko į sieną.

– Paimsim dar vieną, – tarė Julius.

– Ne, – pasakė Andrius, – užtenka.

Jis nuožmiai pasižiūrėjo į draugą. Šis sėdėjo, virpančiuose pirštuose laikydamas cigaretę, ir žiūrėjo į kylantį pilkai melsvą dūmelį. Šį akimirksnį Andrius jo beveik nekentė – jis nuvijo šalin mintį, kažkokią svarbią mintį, kurios nebuvo galima prarasti.

Julius patylėjo, paskui pakėlė galvą, pažiūrėjo moters link ir, atsigręžęs bufeto pusėn, pasikvietė padavėją. Kai ši priėjo klausiamai žvilgčiodama čia į vieną, čia į kitą, Julius pasakė:

– Dar vieną atneškit.

Andrius pagavo jo balse vos juntamai virptelėjusią prašymo gaidelę, bet susimąstyti dėl jos priežasties neturėjo kada – jis žiūrėjo į cementinę sieną, kurioje buvo pavaizduota taurų medžioklės scena.

Taip, tai buvo *instinktų kovos arena*. Pačių primityviausių ir natūraliausių instinktų kovos laukas, kuriame pasirodė toks pat primityvus protas. Baimės, savisaugos, neapykantos instinktai kunkuliavo tose persekiojamose būtybėse. Jų paslaugoms buvo baisi jėga, slypinti sunkiose

kuprose, smailiuose raguose ir sausgyslių apvytose kojose. Šita jėga buvo pavojinga, bet nebaisi: tokie pat sudirginti, tokie pat įnirtę žmonės persekiojo bėgančius taurus, bet žudymo instinktas, savo dispozicijoje turėdamas daug menkesnę fizinę jėgą, naudojosi tuo, ko neturėjo nė vienas keturkojis, – protu ir valia. Ir laimėjo žmogus: pagauti akinančios baimės taurai klupdami skuodė per girią, ir tas šnopščiantis suklupęs tauras galėjo smogti tik todėl, kad ir skalikas, medžioklės įkarščio apimtas, prilindo per daug arti. O žmogus, pasislėpęs už medžio kamieno, įtempęs lanką su strėle, tuoj tuoj šito gyvulio mirtimi apvainikuos savo valios ir proto pergalę. Jis jos vertas – juk nelengva buvo beveik beginkliam stovėti už medžio, žiūrėti, kaip į tave lekia mirtinai sužeistas gyvulys ir laukti progos, kada bus galima prisitaikyti ir iššauti.

Andrius skubiai pasiėmė cigaretę, užsidegė ir vėl žiūrėjo į sieną. Julius pripylė taureles ir pasakė:

– Išgerkim.

Andrius neatsisuko.

– Nenoriu, – pasakė jis. – Dabar nenoriu, – pakartojo tyliai.

Jis žiūrėjo į sieną, matydamas ekspresyvias baltas linijas, reiškiančias žmonių ir gyvulių kūnų linijas, ir staiga jos kažkur pasitraukė, išnyko, o galvoje gimė mintis.

Kaip viskas aišku. Kaip viskas paprasta ir aišku. Jis ne kartą sėdėjo šitoje salėje, ne kartą žiūrėjo į šitą taurų medžioklės sceną, gėrėdamasis ir piešinio linijų sąlyginiu ekspresyvumu, ir medžiagų paprastumu, kol priprato, nebekreipė dėmesio. Šiandien… Taip, galima žiūrėti ir nematyti, galima klausytis ir negirdėti, galima jausti ir nepajusti…

Staiga jis grįžtelėjo. Moteris žiūrėjo tiesiai jam į veidą. Jis ilgai laikė jos žvilgsnį, paskui nuberdamas pelenus pažiūrėjo į peleninę, vėl trumpai žvilgterėjo į moterį (ji sėdėjo nuleidusi galvą, pirštu mechaniškai spragsėdama cigaretę) ir atsisuko į Julių.

Šis gėrė. Gėrė nenorom, prisiversdamas. Jo akys buvo jau drumzlinos, plaukai krito ant akių ir jis kartkartėmis juos nubraukdavo kaire ranka, ant stalo ir švarko barstydamas pelenus.

Julius tylėjo. Kai jis pažvelgė pro langą, Andrius pamatė jo akyse begalinį liūdesį, drumstą ir neramų.

Staiga Julius abiem rankom įsirėmė į stalo kraštą ir įtraukęs oro pamažu pasakė:

– Išgersiu ir eisiu pasivaikščioti. Vienas. Man reikia būti vienam.

Paskui jis pažiūrėjo ten, kur sėdėjo moteris ir iš karto nusigiedrijusiose jo akyse suspindo ironija, o lūpos išsitempė atlaidžia šypsena.

Andrius greit grįžtelėjo. Moteris žiūrėjo į Julių ilgu, paniekos kupinu žvilgsniu.

Andrius nusisuko.

– Išgerkim, – pasakė jis.

– Išgerkim, – atsakė Julius ir jo balse pasigirdo džiaugsmingo palengvėjimo gaida.

– Palauk, palauk, – staiga susigriebė Julius. – Tuščia. Matai, vienas viską išgėriau. Palauk!..

Jis pakilo, stumtelėjo kėdę ir nuėjo prie bufeto. Jo kojos buvo jau netvirtos, ir jis nuo vidurio salės atsisuko, pamerkdamas Andriui šelmiškai ir džiugiai. Jis vėl buvo girtas.

Salės jau buvo apypilnės. Padavėjos vaikščiojo su dėklais nešdamos kavą, gėrimus ir užkandžius, per radijo tašką negarsiai grojo plokštelių muzika, o nuo stalelių kilo cigarečių dūmai ir permatomu sluoksniu sklaidėsi palubėje. Skambčiojo lėkštės, peiliai, vis garsesnis darėsi kalbančių ir juokaujančių žmonių dundenimas. Kavinė pradėjo savo tikrąjį gyvenimą.

Kas dedasi šitų žmonių sielose? Kokios mintys, kokie jausmai, kokios aistros grumiasi juose, kas ką nugali. Juk kiekviena sekundė – tūkstančių impulsų grumtynės dėl kelio į realią išraišką. Kas ką. Civilizacija… Gal ji ir yra tai, kas žmogaus prigimtį padeda nukreipti racionaliausia kryptimi? Ir civilizacija yra tiek tvirta, kiek tobulas ir įvairias formas ji sugeba konstruoti.

Kavinė. Irgi civilizacijos produktas instinktams slopinti. Protingas jų žadinimas. Nuosaikesniems pakanka vien jos. Tiems, kurių instinktai palyginti su protu turi didesnę galią, yra taisyklės, nurodymai, o jeigu maža – milicija, teismas. Žodžiu, valstybinė valdžia. Ir juo daugiau slopinimo formų ji turi savo galioje, tuo ji patvaresnė, tvirtesnė, galingesnė. Kas gali pasakyti, kad valstybinė valdžia atsigręžia prieš patį žmogų, prieš jo prigimtį – konservatyvumu, atgyvenusiais mąstymo ir dorovės pavidalais, politika. Karais.

Julius grįžo plačiai šypsodamasis, nešdamas dar vieną tokajų.

– Šito jau nebereikėjo, – pasakė Andrius.

– Nieko, bus kaip tik.

Kai jis pildė taures, ranka drebėjo, ir jis gerokai šliūkštelėjo ant stalo.

– Kaip tu manai, Juliau, karas bus?

– Bus, – pasakė jis keldamas taurę. Gėrė jis jau visiškai sunkiai – guktelėjo, vos neužspringęs, o per barzdą nuvarvėjo keli lašai. Jis nubraukė atgalia ranka, pasirėmė į stalą ir pridūrė: – Bet aš apie tai nenoriu galvoti.

Ant cemento sienos virė *instinktų kova.*

Abu tylėdami išgėrė dar po vieną.

Julius staiga pakėlė drumzlinas akis, paskui išraukė piniginę ir, padėjęs porą banknotų, mėgino pasikelti.

– Aš… eisiu…

– Eik, – pasakė Andrius.

Eidamas per salę Julius jau svirduliavo. Andrius palaukė, kol atėjo pakviesta padavėja ir atsiskaitė. Kildamas nuo stalo jis pažvelgė į moterį. Ji žiūrėjo į jį. Andrius, jausdamas, kaip pamažu bet nesulaikomai sukasi galva, atsistojo, abejingu žvilgsniu apmetė salę ir išėjo.

Judviejų paltai tebekabojo, ir Andrius nuėjo į tualetą. Julius stovėjo svyruodamas ir sagstėsi kelnes.

– Eime, Juliau.

– Aš eisiu pasivaikščioti, – pasakė Julius.

Jis žagsėjo. Jam buvo bloga.

– Susišukuok ir einam.

Julius atstūmė ištiestas šukas, priėjo prie veidrodžio ir susibraukė plaukus. Paskui, pamatęs save, nusišypsojo ir ištiesė ranką:

– A, čia tu! Sveikas! Aš tave pažįstu.

– Juliau!

– Aš tave žinau. Pažįstu tą niekšą. Uch!.. Mes su tavim dar pakalbėsim.

– Pakaks, Juliau, nekvailiok! Eime.

– Eik! Aš noriu su tuo šunsnukiu pakalbėti. Man seniai jau reikėjo su juo sąskaitas suvesti. Papuolei!

Jis drožė kumščiu į stiklą, kuriame atsispindėjo jo veidas. Andrius sugriebė jį už atlapo, bet Julius nustūmė jį ir drožė antrą kartą. Andrius prišoko, sugriebė jį abiem rankom už atlapų ir prisitraukė prie savęs.

Netardami nė žodžio jiedu žiūrėjo vienas į kitą, paskui Andrius pamažu atgniaužė kumščius ir paleidęs jį ramiai pasakė:

– Einam.

Jis išėjo uždarydamas duris.

Kai rūbininkas padavė paltus, iš tualeto išėjo Julius. Jis pasiėmė paltą, apsivilko ir pro duris išėjo pirmas.

Uždarydamas duris Andrius pamatė, kad laipteliais į rūbinę leidžiasi moteris.

Kai jiedu parėjo į kambarį, Jonas sėdėjo su nepažįstamu vaikinu ir gėrė.

– Tu žinai, ką padarei! – pasakė Jonas, vos juodu įėjo į kambarį. – Visa milicija ant kojų. Ką aš turėjau daryti – antra para nėra. Tai tu čia kaltas! – tarė jis Andriui.

– Mūsų kaltę nustatyti sunku, – atsakė Andrius, – ypač šiandien. Geriau paguldykim jį.

– Nusilakei, – su geraširdiška panieka tarė Jonas, atsagstydamas Juliaus paltą. Julius mėgino nustumti jo rankas. „Prieš tokias rankas neatsispirs nė viena moteris“, – pagalvojo Andrius. „Pirštai neilgi, bet oda balta ir lygi, o po ja matyti stambios kraujagyslės, teikiančios joms patrauklaus vyriškumo. Tokios rankos viską ima pirmąją naktį – lygi kūno oda nejaučia priešiško šiurkštumo, kuris sukelia pasipriešinimo reakciją. Jos prisiliečia nejučia ir atstumti jas jėgų jau nebėra.“

Andrius pajuto neaišku priešiškumą ir tuo pat metu suvokė, kad pavydi.

„Aš myliu tavo rankas“, – suskambo ausyse tylus šnabždesys. „Aš myliu tavo rankas, tavo letenas“, – pasakė Zina. Bet kiek laiko praėjo, kol ji pasakė tai!

Jonas atsagstė Juliaus paltą. Kai norėjo nuimti šaliką, Julius pakėlė galvą ir, mėgindamas atstumti Jono rankas, tarė:

– Aš eisiu… pasivaikščioti.

Jonas suėmė jo galvą, palenkė ir nusišypsojęs pažiūrėjo į akis:

– Ech tu!..

Julius pamėgino išsivaduoti, bet rankos buvo tvirtos. Besišypsančios akys reiškė geraširdiškiausią panieką, kuri suspindi tik tada, kai žmogus, žinodamas esąs teisus, jaučia visišką pranašumą.

Julius kurį laiką blausiai žiūrėjo į Joną, paskui jo akyse šmėstelėjo pašaipa, jis nusisuko ir atsisėdęs pats nusiėmė šaliką.

Jonas pakėlė jį nuo žemės, įkišo į palto rankovę ir užmetė ant vinies.

– Nusirenk ir tu, – pasakė jis Andriui.

– Ne, aš eisiu. Ryt turiu anksti keltis.

– Gerai, kad parvedei jį, o tai žinai…

– Aš noriu gerti, – pasakė Julius, pakėlęs galvą ir kreivai šypsodamasis žiūrėjo į Joną.

– Eik gulti, – abejingumą slėpdamas šypsniu pasakė šis.

– Tu jau išeini? – staiga paklausė Julius.

– Išeinu.

Jis kažką norėjo sakyti, bet pakilo, priėjo prie durų ir ištiesė ranką.

– Viso gero.

– Viso gero. Laikykis, – pasakė Andrius.

Julius lyg pabudęs pažiūrėjo į jį, jo akyse blykstelėjo blaivus protas. Tarsi kažką prisiminęs jis prisimerkė, pažiūrėjo lyg gręžte gręždamasis į draugo vidų, paskui nusisuko, tvirtai paspaudė ranką ir, įsikišęs į kišenę, sustingo žiūrėdamas, kaip iš čiaupo virpčiodami vienas po kito kapsi vandens lašai.

– Eisiu gulti, – sumurmėjo jis. – Eisiu ir gulsiu.

– Viso.

– Viso, Andriau, – atsiliepė iš kambario Jonas. Jis tiesė Juliui stiklinę.

Andrius uždarė duris ir, pasistatęs palto apykaklę, nuėjo pustamsiu koridoriumi.

Jau leisdamasis laiptais jis vėl pamatė baltos lygios odos Jono rankas, laikančias Juliaus galvą, geraširdiškos paniekos šypsnį ir pagalvojo: „Įpils. O Julius gers. Kai pakels stiklinę, visu kūnu nusipurtys, paskui virpančia ranka nubrauks nuo smakro lašą ir nusišypsos. Paskui Julius įpils ir antrą…“

Krūtinėje vėl subangavo tuštuma. Jis pasirausė vienoje kišenėje, paskui antroje, bet jos buvo tuščios, kaip ir viskas aplink.

Kai jis išėjo į kiemą, buvo jau naktis. Gatve važiavo mašinos, troleibusai, o kieme buvo tuščia ir nyku.

Paėjėjęs porą žingsnių, jis pamatė, kad jo link pasuko kažkokia žmogysta. Andrius truputį susigūžė, įtempdamas visus raumenis.

Bet tai buvo moteris. Kai ji priėjo visai arti, Andrius ją pažino. Jis nusišypsojo, ir kai ji netardama nė žodžio įsikibo jam parankėn ir jie nuėjo prie troleibusų sustojimo vietos, Andrius pagalvojo, kad jis žinojo, jog taip ir bus.

1963

Žalieji vandenys

Kai jis atsibudo, lauke švietė saulė ir ant sienos raizgėsi šermukšnio šešėlis. Jis taip aiškiai matė tą šermukšnio šakų rezginį, lyg ne šešėlį baltoje sienoje, o tikrą medį, su sprogstančių pumpurų kvapu, su kažkada seniai eržilo kanopa nudrėkstu kamienu.

Jis prisiminė savo eržilą. Jo plaukas blizgėjo, ausys krusteldavo nuo kiekvieno garso. Kai išvesdavo iš tvarto, eržilas virpsėdavo nuo čiurnų iki ausų galiukų – lyg vėjo gūsis rugių lauke.

Sunkios buvo paskutinės eržilo valandos. Jis baisiai išputo, akys pasruvo krauju, ir žiūrėjo jis, lyg stebėtųsi savo dideliu pilvu, lyg prašytų padėti. O padėti nebebuvo galima. Žarnos apvirto ir užsiveržė, kaip po skrodimo pasakė veterinaras, užspaudė plaučius ir širdį, ir eržilas užduso. Neįmanoma buvo klausytis to dusinančio kriokimo.

– Daktaras klausia, ar nenori pasižiūrėt, – pasakė žmona, kai jis grįžo iš pakluonės.

Jis numojo ranka.

Eržilas gulėjo išskėtęs kojas, o ant šermukšnio kamieno bolavo didžiulė balta dėmė – besispardydamas gyvulys beveik aplink atknojo žievę.

Žmogus paėmė skardinę, paminkė molio, aprišo atšokusią žievę ir aptepė. Buvo pavasaris, ir medis greit pritraukė luobą.

Kamiene liko didelis randas, bet šermukšnis kasmet apkibdavo žiedais, o rudenį nusirpusios kekės priviliodavo būrius varnėnų. Kai jie užskrisdavo, šermukšnis primindavo skruzdėlyną.

Žmogus vaikydavo varnėnus – dar ne bėda, maisto pilna aplink. O su šalčiais ir sniegu iš šiaurės atskrisdavo svirbeliai, raudoni paukščiai, ir jis norėjo, kad daugiau liktų jiems. Jis labai mėgo tuos paukščius, sunkius, nepasitikinčius. Tiesą sakant, jie buvo molini, kaip atšlaitė pakluonėn, kurią jis arė kas pavasarį, bet jis laukė jų raudonų, ir jie buvo tokie, kokių jis norėjo.

Galvos nebeskaudėjo, mintys buvo aiškios ir jis pabandė atsikelti. Nepajėgė. Išpylė šaltas prakaitas.

„Aš visai nusilpau. Bet galvos neskauda, ir mintys nesipina. Turbūt greitai mirsiu. Žmonės sako, kad prieš pabaigą visada būna geriau“, – pagalvojo jis.

Pro langą matėsi gabalėlis mėlyno dangaus, ir žmogus pajuto keistą tuštumą. Lyg vaikystėje, iš pušies viršūnės.

Paskui jis nukrito. Nepajudėjo, tik sugniaužė rankas ir užsimerkė. Kai vėl atsimerkė, dangaus lopelis spinduliavo. Jis, rodos, išgirdo, kaip laukuose korija sniegas. Greitai nueis pirmasis vanduo ir reikės uždarinėti tvenkinių kaiščius. Kažin ką paskirs brigadininku, kai jis numirs.

Jis nusišypsojo – jam atrodė, kad nusišypsojo.

„Aš lyg testamentą rašau. Lyg išpažintį atlieku, – pagalvojo jis. – Taip jau mes įpratę. O gal žmogus kitaip ir negali…“

„Aišku, man jau nedaug liko. Penkiasdešimt aštuoneri – ne jaunystė, bet dešimtį dar galėjau pratraukti.“

Galvoje nusmelkė, ir jis pajuto, kaip skausmas – kažkoks minkštesnis, duslesnis kaip visada – nuvingiavo gruoblėtu kaukolės vidumi, ir jis pagalvojo, kad vėžys jau ištraukė žnyples iš pilkos smegenų masės – buvo sotus.

Jis užsimerkė, o pageltusi kūno oda, rodos, dar labiau susitraukė.

„Man jau nedaug liko, – pagalvojo jis, – ir apie vėžius aš negalvosiu.“

Vėžių jis nemėgo iš mažens, nes jie ėdė žuvis ir dvėselieną. Kada jis sužinojo sergąs smegenų vėžiu, krūptelėjo ir išvydo raudonas žnyples bei nariuotą uodegą ir tarsi išgirdo mažų kaulinių girnelių malimą. Paskui skausmai vis didėjo, žnyplės – kartais raudonos, o kartais juodos – išnykdavo, skausmas sukdavosi lyg milžiniškos juodos girnos.

Gerai, kad nėra žmonos – ji būtinai ateitų ir paklaustų, ar jam ko nereikia. Jam nieko nereikia, galva lengva, ir jis nori galvoti.

Jis taip aiškiai pajuto tą norą, kad užsimerkė, o užsimerkęs išvydo tvenkinio dugną, priaugusį žalios žolės, ir raudono planktono būrelius, virpančius beveik pačiame vandens paviršiuje. Saulė peršvietė mažus vėžiukų kūnelius ir jie spindėjo lyg rausvos žvaigždės. Tik aplink buvo ne dangus, o vanduo, žalsvas nuo žolės lapų. O gal ir mažyčių, paprasta akimi nematomų žaliųjų dumblių čia buvo? Jis skaitė, kad netgi didžiulių ežerų vandenys nuo to žalio akimi nematomo dumblio atrodo žali. Žali ir skaidrūs.

Jis matė daug žalio vandens – kūdrose, balose, net lietaus vandens kubiluose, bet tai buvo ne *tai*. Jis norėjo pamatyti didelį žalią ežerą, ežerą, kurio vanduo rieškutėse atrodo skaidrus, o iš toli – žalias lyg pieva. O gal ir ne lyg pieva – iš kur gali žinoti, kaip atrodo tie žaliojo vandens ežerai.

Jis vėl pamatė žolėmis paėjusį tvenkinio dugną ir būrius rausvo planktono, pažiūrėjo į meldų atvašyną laukdamas, gal pasirodys karpio šešėlis. Jis laukė tol, kol meldai išnyko, o vienas rausvo planktono būrelis tiek priartėjo, kad buvo galima įžiūrėti kojelių judesius. Jų kūneliai buvo permatomi, ir jis žiūrėjo, kaip neproporcingai dideliame pilvelyje pulsuoja juoda masė – gyvūnėliai virškino maistą. Praplaukė raguota vabalo dusios lerva ir, dvišaka uodega vos vos pradūrusi vandens paviršių, kvėpavo žiūrėdama žemyn. Savo didžiulėmis žnyplėmis ji galėjo nutverti mailių ir net stambesnes žuvytes. Ką ten žuvytes – jos puldavo ir viena kitą.

Jis atsimerkė, nes norėjo nusikratyti ta lerva. Pro langą spindo plonas saulės pluoštelis, kuriame pamažu plaukiojo dulkės.

Jis pagalvojo, kad saulėje ir dulkės atrodo baltos, bet kai nusės ant krosnies gobtuvo, ant palangių, jas reikės nuvalyti.

Nusišypsojo iš savo samprotavimų. Ir iš savęs – jis šiandien galvoja.

Žmogus patenkintas užsimerkė ir, tarsi būtų pakilęs į priešgaisrinį bokštą, pamatė pušynus ir ežerus (septyni ežerai aplink!), kalvas su pasėliais ir trobas palomėse. Oras buvo grynas ir erdvus, ir jis, rodos, vėl matė Galiakiemio bažnyčią.

Lauke dusliai sudundėjo šulinio volas – žmona sėmė vandenį. Gerai, kad žmogaus mintys neįskaitomos, o tai žmona dabar vėl pasijuoktų.

Jis gerai pažino tą kasdienį dundesį, einantį grindimis, kylantį lovos kojomis ir sklindantį po visą kūną, po visus sąnarius.

Šį kartą dundesys jam pasirodė malonus, nes priminė kitą dundesį, duslų ir trūkčiojantį, lyg kosėjimas, lyg ilgai bėgusio alsavimas. Jis negalėjo jo neprisiminti, nes pro langą spindo spindulys, laukuose tižo sniegas. Greitai upeliais kliokės vanduo. O tada uždarinėjami tvenkiniai.

Staiga jis sunerimo išgirdęs duslų šniokštimą, o paskui pamatė drumzliną srovę, per pievą šokinėjančią alksnyno link.

Jis pribėgo prie pylimo. Vanduo, pragraužęs gero sieksnio spragą, virto žemyn kriokliu.

Kaip tai atsitiko, jis nesuprato, ir ne tai dabar jam rūpėjo – jeigu Bato vanduo išvers Žemutinį, neatlaikys ir Didysis – jo pylimą tik vasarai baigiantis supylė.

Per molinas balas jis nuturseno prie Didžiojo.

Kapnojo paskutiniai liūties lašai, juodus rytus dar pjaustė žaibai, o atkalnėmis tekėjo upeliai ir upeliukai – žemė gėrė godžiai, putodama, bet nespėjo, vandens buvo per daug.

Tvenkinys bangavo blykčiodamas saulėje, bet jis jautė, savo sprandu ir nugara jautė, kaip vanduo slegia pylimą, kaip padugniu ima slinkti srovės, ieškodamos, kur geriau įsiremti.

Po kelių minučių jis jau šnopavo pas Augį.

– Kokie paibeliai nešioja? – teikėsi pajuokauti Augys. Jis nemėgo brigadininko – iš tos pievos, kur dabar tvenkinys, vieną kitą pakratų vežimuką nejučia parsibogindavo.

– Duok kastuvą, Batas išėjo!

Jau bėgdamas nuo Žemutinio jis žinojo, ką darysiąs: įkalnėje, kur tvirta dirvos žemė, kasti griovį; nuleisti vandens perteklių; nekliudyti pylimo, tik nekliudyti pylimo.

… Kai griovyje jau urduliavo vanduo, kastuvu nešinas atėjo Augys. Pastovėjo, pažiūrėjo.

– Je, būtų neatlaikęs. Matai, kaip išprakaitavo.

Pylimo papėdė buvo šlapia, kur ne kur žemė kąsniais smuko žemyn.

Stovės. Dabar jau stovės, galvojo jis, platindamas griovį.

„Žmogui reikia labai nedaug“, – ir, lyg viskas ką tik būtų įvykę, matė garmantį vandenį ir save, lyg juodąjį gandrą stypčiojantį pakrantėmis. Jis stebėjo tą žmogystą, panašią į juodąjį gandrą, ir jautė, kaip po kojomis žliugsi nuo žemės sušilęs liūties vanduo.

Paskui žmogus nuėjo, ir jis pasijuto gulįs lovoje, užtemdytame kambaryje. Kažko trūko, kažkas buvo ne taip, ir jis panoro, kad kambaryje būtų šviesu. Pagalvojo, kad reikėtų atsikelti ir atitraukti užuolaidą, bet nepajudėjo – žinojo neatsikelsiąs. Paskui jis užmiršo, kad užuolaida neatitraukta ir kad kambarėlyje prieblanda, bet jausmas, kad kažko trūksta, jo neapleido. Tik pagalvojęs apie sūnų suprato, kad užuolaida ir prietema čia nieku dėtos. Jis pamatė vaiką, jojantį dveigiu, gražiu ką tik prajodinėtu eržilu. Vaiko akys žibėjo, jis buvo įsitempęs, įsitempę buvo abu – ir vaikas, ir gyvulys, bet jų akys buvo visai kitokios – vieno didelės iš laimės ir pasitenkinimo, kito – iš nuostabos, iš netikėtumo.

– Nebegainiok, matai kaip sušilęs.

– Tegul pripranta.

Jie paskui buvo geri draugai. Kartą, gavęs gabalėlį cukraus, vaikas perkando jį per pusę ir ištiesė eržilui. O kai tas apuostė, kepštelėjo viršutine lūpa ir neėdė, pats įsidėjo į burną.

Ir staiga jis pamatė savo sūnų, kai parnešė jį negyvą. Jo veidas buvo visas kruvinas, ir kai jį nuplovė, sunku buvo pažinti, o vokai buvo užmerkti ir tokie permatomi, kad matėsi tamsūs vyzdžių šešėliai.

Jis neturėjo mirti. Neturėjo. Šitaip jis tikrai neturėjo mirti. Praėjo karas ir pamiškėse šūviai tilo, o jis šitaip – eržilo nuspirtas. Geriau aš būčiau jo vietoj, jam dabar būtų dvidešimt treji.

Jis užsimerkė, bet priešais vėl pasirodė vyzdžių šešėliai ir jis vėl atsimerkė.

Net šiandien aš noriu jų nematyti. O kodėl! Šiandien man paskutinioji ir sūnus atėjo manęs aplankyti. Tai kas, kad jis miręs, jis ir miręs atėjo.

Jeigu jis būtų gyvas, jo galbūt nebūtų čia ir būtų truputį pikta ir skaudu. Dabar jis čia. Mirusieji visada ištikimiausi. Jie mus ir dažniau aplankytų, bet mes ne visada jų laukiam ir nenorim priimti.

Toks gyvenimas. Mirusieji žiūri ir tyli ir trukdo nuspręsti taip, kaip norėtum, o kol gyveni, spręsti ir veikti reikia tuoj pat. Užtat kartais ir norisi, kad jų nebūtų.

Jis tada labai norėjo, kad nebūtų buvę sūnaus, vienintelio, ilgai laukto sūnaus. Bet sūnus *buvo* ir liko. Ir ėjo kartu, ir ką tik pasibaigęs karas, ir namų ruoša, ir bulviakasis pasidarė visai nereikalingi, beprasmiški.

Ir jo gyvenimas pasidarė beprasmiškas. Mirė laukai ir dalgiai, ir raudoni paukščiai – svirbeliai.

Po pietų, kai sūnus jau gulėjo pašarvotas, jis susigavo dobilieną rupšnojantį eržilą, parsivedė į kiemą ir pavadžiu trumpai pririšęs prie šermukšnio atsinešė rimbą. Eržilas mindžiukavo ir balino akis. Žmona, atsirėmusi prieangio durų, tyliai žiūrėjo į jį. Jis pastovėjo, pastovėjo, paskui atgalia ranka nusviedė rimbą ir nuėjo pakluonėn.

Jis ilgai išbūdavo prie savo tvenkinio pakluonėje, stebėdamas būrius mažųjų karosiukų, buožgalvius, tritonus, planktoną, galvodamas apie jų gyvenimus ir žuvimus. Tik kai žmona pasirodydavo ant kalnelio ir jis laiku ją pamatydavo, vaizduodavo ką nors dirbąs.

Paskui eržilas nudvėsė.

„Keista, kaip žmogus pritaikytas gyvenimui“, – pagalvojo jis. Paskui darbas pasidarė reikalinga užmarštimi. Tik neliko noro kibti taip, kad priliptų marškiniai ir skaudėtų visą kūną.

„Aš norėjau, kad viskas būtų pastovu, – pagalvojo jis. – Žmogus visada nori pastovumo.“

Su slapta pagieža atidavė jis kolūkiui karvę ir telyčią, javų kertamąją ir avis. Abejingas eidavo į darbą. Nesiplėšė, ir jį nelabai teskubino. Jis įprato dirbti taip, kad atrodė dirbąs. Ir jeigu kas būdavo ne taip, kaip jis norėdavo, būdavo blogai.

„Aš buvau viskuo nepatenkintas, – pagalvojo jis. – Ir kad pro šalį važiuodavo mašinos, ir lietumi, jei jis ilgiau užtrukdavo, nors laukams ir labai reikėdavo. Ir Čerčiliu buvau nepatenkintas, ir kolūkiais.“

Patenkintas buvo tik savo tvenkiniu. Ne tiek tvenkiniu, kiek tuo, kad tvenkinys buvo pakluonėje ir čia, ypač sekmadieniais, kai žmona išeidavo į bažnyčią, niekas jo nekliudydavo.

Ėjo metai, o jo gyvenimas iš laukų persikėlė į tvenkinį, į mišką, į knygas, išsiplėtė iki saulės ir dar toliau, bet rytai būdavo tingūs, abejingi, o dažnai ir irzlūs.

Kada jį paskyrė žuvininku? Seniai. Ir neatmena, kada ir kaip. Ir kodėl.

Jis užtvenkė keturis nedidelius tvenkinius, užsėjo juos karpiukais.

O po poros metų nužiūrėjo užtvankas Deglės lomai.

Paskui – Didįjį.

Vanduo nebuvo nurimęs, bet jis žinojo, kad pylimas laikys. Padugnio srovės kels vandenį ant užtvankos, bet jis grauš tik įkalnės griovio dugną ir krantus, dus nutekamajame vamzdyje, o pylimas liks, ir žolėse, kurios jau šiaušėsi pakraščiuose, o paskui melduose perės kryklės, o tarp plūdenų ir viksvų dumblą naršys veidrodiniai karpiai.

Jis krūptelėjo, kai sutrinko priemenės durys.

Žmona įėjo, pastatė kibirą su vandeniu, nusišluostė rankas ir tyliai pažvelgė pro duris.

– Nemiegi?

Jis neatsakė, nes ji matė, kad jis nemiega. Pažiūrėjo į ją, nedidelę, liesą, pamatė jos raukšles prie smilkinių ir ant skruostų ir pagalvojo, kad jai dabar labai sunku, bet dar sunkiau bus, kai jis mirs. Ką ji veiks viena visuose namuose?

– Ateik, – pasakė jis, – atsisėsk, – ir pajuto, kaip pamažu lyg juodas debesis kyla skausmas ir tvenkiasi panagėse.

Pirmininkas jojo pamažu, leisdamas sau pasigėrėti. Kelias vijosi tarp kalvelių, įsukdavo į pušynus, vėl išnirdavo į laukus. Ėmė mausti kojas. Seniai jodinėta, o per tokį polaidį be arklio nė iš vietos.

Tarp medžių pasirodė Malakausko sodyba.

Malakauskienė lesino vištas.

– Sveika gyva! Paukštynu rūpinies? – pasakė jis.

Ji pažiūrėjo ir nusišypsojo puse burnos – šypsena blykstelėjo ir išnyko, tik trūktelėjo pabrinkęs paakio maišelis.

– Kaip mano brigadierius?

– Prastai, pirmininkėli. Visai prastai. Daktaras jau nieko nebesakė, – kalbėjo ji atidarydama duris.

Malakauskas gulėjo tamsoje. Žmona praskleidė užuolaidą ir pirmininkas sustojo.

„Jis jau dabar kaip miręs“, – pagalvojo pirmininkas ir kažkodėl linktelėjo galva.

– Sunku tamstai, – žiūrėdamas pro langą pasakė jis pusbalsiu.

– Ką darysi. Kaip kam Dievas nuskyrė. Palaidojau vieną, dabar patį palaidosiu. Kas mane palaidos, tai ir nežinau.

– Na ką čia tamsta… – pasakė pirmininkas.

Išjojęs jis lengviau atsikvėpė ir pagalvojo, kad pirmame valdybos posėdyje reikės pakalbėti apie Malakauskienę. Malakausko veidas tebestovėjo prieš akis: žili ir rudi barzdos šeriai, pergamentinės raukšlės, sulipę riebaluoti plaukai.

… Suvažiuos giminės, palaidos, išsiskirstys… Ir nėra žmogaus.

Gyveni kartu su visais, o mirti turi vienas. Pats.

Jis pažvelgė į plinkančias kalvas, paskui į mėlyną mišką ir ežeriuką su pakraščiais atitirpusiu ledu ir jį dar stipriau apėmė greito išsiskyrimo jausmas.

Bus čia žuvininkystės tarybinio ūkio skyrius. Kiekvienoje lomelėje tyvuliuos tvenkiniukai, vartysis karpiai, kaip sakydavo Malakauskas. Teisinga, be abejo, ekonomiška ir visa kita, ir gaila, seniui nebegaliu pasakyti.

O išvykti nesinori. Visai kitokie dabar tie molini kalniukai ir pelkės tos, ir viskas, kur palikai savo gyvenimą.

Paskirs į kokį skolose tupintį užkampį ir vėl viskas iš pradžių.

Nupėduosi vienus, kitus metus, vėl bus kitaip, bet…

Nooo!

Ketvirtą dieną Malakauskas atsigavo. Jis pramerkė akis, peržvelgė žmoną ir du kaimynus ir vėl užsimerkė.

Jis buvo jau visai silpnas. Girdėjo balsus, bet jų nebesuprato.

Akyse mirgėjo fosforinė šviesa, lyg jonvabaliai skraidytų.

Jis įsižiūrėjo geriau ir pamatė, kad tai ne jonvabaliai, o rausvi vėžiukai, planktonas, o jų permatomuose pilvukuose judėjo žarnynai virškindami augalinį maistą.

Paskui vėžiukai išnyko, liko tik jų rausva šviesa, kuri vėl pagelto ir nušvito akyse.

Ir jis pamatė, kad tai buvo ne vėžiukų pilvelių šviesa, kaip jam pradžioje pasirodė, o didelis ežeras. Virš to ežero kilo lengvas rūkas, vos vos matoma miglelė, pakrantėse dunksojo eglės ir beržai ir pamažu gelstančios epušės. O ežero vanduo buvo šviesiai žalias, pieninis. Nuo kranto, kur jis

stovėjo, matėsi smėlėtas dugnas; jis leidosi gilyn, grimzdo, ir vanduo ten buvo žalias, bet skaidrus.

„Žydi žalieji dumbliai“, – pagalvojo jis ir pajuto, kaip glaudžiasi jie vienas prie kito, ir žalsva šviesa darosi dar ryškesnė. Lyg mėnesiena. Mėnulis pamažu sukasi ir plaukia juodu dangum, o jo sausų jūrų dugnu slenka kraterių šešėliai. Jie aštriai braukia per smilkinius, bet juos galima paimti rankomis, ir iš pradžių tai net malonu – lyg plūgo rankenos varant paskutinę vagą. Paskui ima raižyti delnus, rankenų nebegalima nulaikyti, nes jos sunkios ir visai sausos. Delnus reikėtų paspjaudyti, bet burna išdžiūvo, o vandens aplink nėra. Tik dabar seniui pasidaro aišku, kodėl toks juodas dangus, nors iš Žemės atrodo, kad Mėnulio spindėjime gali sugauti žalsvų spindulių – tai Žemės žalių vandenų atšvaitai. O čia nėra nė jokio vandens ir neauga nei eglės, nei epušės, nei klevai.

Ir senis panoro eiti. Eiti laukais nežinant kur ir ko, kaip būdavo kiekvieną rudenį. Paskui jis pajuto einąs. Buvo lengva ir truputį liūdna, bet po kiek laiko jis jau nebesuprato, ar tai liūdesys, ar ėjimas, ar tik geltoni lapai, kurie saulei jau vos vos kylant šviečia taip, kad ryto migla atrodo panaši į žalią jūrą.

1963

Kažkas pasikeitė

Prie namo kampo, už kurio sukosi keliukas, tėvas atsisuko ir pamatęs, kad aš dar stoviu, nusišypsojo ir porą kartų mostelėjo ranka – eik, girdi, eik. Paprastai jie laukdavo, kol mašina pajudės ir tik tada, kartkartėmis atsigręždami, brisdavo sniegu, jeigu tai būdavo žiema, arba dūluodavo pro retų alksnių šakas, kol mašina, užsiropštusi į kalną, įvažiuodavo į mišką. Šį kartą jie neturėjo laiko – pavakariu ketino sodinti bulves. Motina neatsisuko, ji mano atmintyje taip ir pasiliko nuleidusi galvą į žemę, atsargiai statanti koją, kad per daug nesudulkėtų jos naujieji bateliai. Apsivilkusi pilku plačiu lietpalčiu, kurį dar man negimus tėvas pirko iš žydo Frenkelio, ji man pasirodė sunki ir pasikūprinusi.

Užmynęs cigaretę, portfelį ir lietsargį perėmiau į kairę ranką ir įlipau į autobusą. Vaikai, į mus žvilgčioję ir spoksoję pro langus, dabar apžiūrinėjo

be jokių ceremonijų – iš kur imu pinigus, ir koks mažais atlapais mano švarkas, ir koks didelis portfelis, ir, turbūt svarbiausia, koks lietsargis. Jų buvo pilnas autobusas, ir kai aš, nusipirkęs bilietą, apsidairiau sėsti, neužimta pasirodė tik viena, ant užpakalinės ašies užkelta sėdynė. Įsitaisiau tenai nepatogiai surietęs kojas ir pasirėmiau į palangę.

Nutrūkę pokalbiai pamažu ėmė vėl atsigauti.

Buvo sekmadienio popietė, vaikai, matyt, iš vienos mokyklos, grįžo iš turistinio žygio – ant žemės ir ant kelių, kaip kam patogiau, buvo prikrauta kuprinių, beveik visos mergaitės turėjo puokšteles beržo šakelių su vos prasiskleidusiais lapukais. Saulė peršvietė tuos lapukus, ir man, žiūrinčiam iš aukščiau, be akinių jie atrodė tarsi kažkokia vos vos virpanti šviesa. Gal dėl to, kad aš sėdėjau aukščiau už visus, o gal dėl to keisto žalsvo žiburiavimo vieną akimirką pasijutau stovįs ant kalvos prie mūsų namų ir žiūrįs į ribuliuojantį ežerą. Ir kaip pirmą kartą, jau senokai, dar mokykloje, ir kaip paskui kiekvieną kartą paširdžiuose susigniaužė gelmė ir virptelėjusi atsileido.

Aš žiūrėjau pro langą. Nedideliame mediniame bufete bolavo pardavėjas. Žmogus su guminiais batais nusipirko pakelį „Primos“, užsirūkė ir palei pakelės beržus nuklapsėjo lentpjūvės link. Pralėkė viliukas, pridurmui nušniokštė čekoslovakiškas „Škodos“ markės šaldytuvas. Po obelaite šalia bufeto šildydamasi vaikštinėjo sena kalakutė.

Už nugaros kalbėjosi jau visai garsiai.

– Romuk! Romuk!

– Kas? Ko nori? Netrukdyk!

Mergaitės balse buvo daugiau simpatijos, negu noro sužinoti tai, dėl ko kreipiamasi, ir Romukas, aiškiai jausdamas tai, žaidė prasikalusiomis bosinėmis gaidelėmis.

– Papasakok anekdotą.

– Papasakokit, kas mokat.

– Norit, papasakosiu pasaką?

– Pasaką? Chi!

– Ne pasaką. Panaši į pasaką, skaičiau tokią knygą – „Raudonoji mirtis“.

– Papasakok.

– Pasakok!

– Klausykit.

– Cha cha, kaip juokinga! – pasakė Romukas.

Visi nusijuokė.

– Tu nesiklausyk, jeigu neįdomu, – įsižeidė mergaitė, kurios balse buvo daugiau simpatijos, negu noro papasakoti tai, ką norėjo pasakoti.

– Aš ir nesiklausau, – tarė Romukas.

Jis nusisuko į langą (aš mačiau tai stikle, atitveriančiame vairuotoją nuo keleivių) ir ėmė niūniuoti dainelę apie kiemą ir sniegą, ir tai, kad truputėlį trūksta tavęs.

Pasakoti mergaitė nemokėjo. Iš karto suklusę jos draugai ėmė įterpti savo pastabas, padėti jai.

– Netrukdykit, klausykitės, – linksmai šūkavo ji.

– Cha, cha, cha! O juokiiinga! – nustojęs niūniuoti vėl pasakė Romukas.

Visi vėl su palengvėjimu nusijuokė.

– Žiūrėkit, tie ateina! – staiga sušuko viena mergaitė.

– Tikrai!

– Žiūrėk! Ir Raikauskas yra.

Plentu ėjo būrelis penkiolikos šešiolikos metų vaikinukų. Visi jie buvo su rudomis bliuzėmis, suvarstytomis baltais raiščiais, kai kurie su lazdomis ir kuprinėmis.

– Kuriam tu perkandai ranką? – paklausė viena mergaitė.

– Tam su žaliom kelnėm. Vos nepasiuto, – linksmai nusijuokė kita.

– Matai, neina pas mus! Tai jau šį tą reiškia, – rimtai pasakė pirmoji.

Visi vėl suklego.

– Ne veltui mus kvietėtės, – pasakė Romas, ir visi vėl nusijuokė.

Būrelis suėjo į užkandinę. Po kiek laiko vienas jų, Butkiukas, atbėgo prie bufeto ir, nusipirkęs kepaliuką duonos, sugrįžo pas draugus, kurie jau laukė jo prie durų. Mėtydamas duoną iš vienos rankos į kitą, Butkiukas su visais patraukė miško link.

Aš pažinojau tą Butkiuką dar pilvūzą, kai jis su savo broliu atsiropšdavo prie mūsų pakrantės gluosnių. Pažinojau ir bufeto pardavėją, žaliūką geltonplaukį Valiulį, kai jis ateidavo pas mano tetą, tada dar ambicingą aštuoniolikinę. Pernai meningitu mirė jaunesnioji Valiulio duktė, jis sėdėdavo bufete ir žiemą, ir vasarą.

– Kai pernai buvom turistiniame žygyje, buvo tokia mergaitė, geltona, labai panaši į beždžionę, – pasakojo Romas. Jo balsas buvo malonus, kalbėjo jis lygiai ir kažkaip abuojai, ir nesiklausyti jo negalėjai. – Jos draugė sako: „Kai Vida ims juoktis, juoksies ir nenorėdamas.“ Tikrai, kažkas

pasakojo taip rimtai, o ji kai nusijuoks: „Cha-a-a, cha, cha, cha!“ Taip plonai, kaip verkdama. Mes iškritom!

Iš užkandinės įbėgo maža mergaitė. Paskui ją pasirodė rusvaplaukė moteris. Pažinau ir ją – ta pati Burneckytė. Tik gerokai papilnėjusi, ir iš veido gerokai pasikeitusi. Taip ir nugyvens ji tame mažame namelyje už bufeto, kaip ir jos motina. Ir vaiką, kaip ir motina, išaugins be vyro. Kažkodėl labai ryškiai atsimenu, kaip ji be jėgų trūkčiojo, gulėdama ant griovio krašto, šalia Juozuko, garbaniaus ir pasiutėlio, kol vyrai tvoros basliais ir kojomis minkė girtą šoferį, mašinos užvedimo rankena sutrupinusį garbanotą pakaušį prieš pat vestuves. Kas šitos mergytės tėvas? Pagaliau ar svarbu. Žmogus turi dėl ko nors gyventi, o Juozuko sūnus gimė šešių mėnesių, gimė negyvas.

Romas vėl niūniavo dainą apie kiemą ir sniegą, ir aš pajutau taip pat sekąs melodiją ir pats ją tęsiąs. Staiga man pasidarė pikta. Kas čia dabar, kaip koks jauniklis. Bet melodija atkakliai lindo į galvą.

Vairuotojas įjungė motorą. Mašina pamažu įsuko į plentą. Iš pakalnės, nuo miško bėgo dvi merginos. Vairuotojas sustabdė mašiną, atidarė dureles ir palaukė, kol jos uždususios ir įraudusios sugriuvo į vidų.

Aš pažiūrėjau į jas, paskui nusisukau į langą. Mašina vėl pajudėjo.

Kai važiavome pro užkandinę, ant laiptelių išėjo pardavėja. Atsirėmusi į durų kraštą, ji palydėjo autobusą abejingu žvilgsniu, prijuoste valydamasi šlapias rankas. Ši moteris mane mokė pirmame skyriuje. Antrame skyriuje ją pakeitė jaunas vyrukas, nes ji, ta mano mokytoja, pati buvo baigusi tik pradžios mokyklą.

Sodelyje už užkandinės sėdėjo Kazys, jos vyras. Storas, nusipenėjęs nuo alaus ir širdies ligos, jis sėdėjo išskėtęs trumpas kojas, po pilvu sunėręs rankas ir kaitinosi saulėje. Į pakalnę leidosi keturios eilės jaunų obelaičių ir lygios, išpurentos ir jau apsėtos daržo lysvės. Švietė keletas gelsvų ir melsvų avilių.

– Mat kaip panelės pavargusios. Užleiskit joms vietą kas nors, – pasakė Romas.

– Ko tu pats neužleidi?

– Aš? Yra už mane jaunesnių. Na, kelkis, kelkis, pionieriau!

Mašina sunkiai kilo į kalną. Aš žiūrėjau į suskilusius pakelės beržų kamienus ir mačiau keturias lygias obelaičių eiles ir šaligatvio plokštėmis išklotoje aikštelėje ant suoliuko su atlošu sėdintį žmogų. Žmogus

trumpomis kojomis ir po pilvu sunertomis rankomis sėdėjo atsukęs veidą į vėstančią vakaro saulę ir šiek tiek pakreipęs galvą klausėsi, kaip prie avilių dūzgia bitės.

Paskui žmogų, besiklausantį bičių dūzgimo, ir keturias jaunų obelaičių eiles aš pamačiau nuotraukoje, geroje naująja giliaspaudės mašina išspausdintoje nuotraukoje.

Pažiūrėjau į laikrodį. Buvo penkiolika šeštos. Spėsiu į septintos valandos traukinį.

Sekmadienis baigėsi. Aš jau buvau darbe.

Nuo kalno pro medžius matėsi mūsų namai ir jau visai netoli jų – dvi pamažu judančios figūrėlės.

Švystelėjo vienas, kitas krūmas. Paskui pasipylė kamienai.

Aš žiūrėjau į pakelės beržus, prasiskiriančius ir vėl susiglaudžiančius už mašinos, klausiausi, kaip pro motoro ūžesį klega vaikai ir galvojau, kaip pavadinti tą savijautą, kuri, jaučiau, šiandien atėjo kažkaip tvirtai ir pastoviai – dar niekada taip nebuvo, kad viskas, ką matai, kelia prisiminimus.

Paskui aš supratau. Supratau senstelėjęs.

1964

Aš ta, kurios laukiama

Dabar aš kiekvieną dieną einu maudytis. Iki jūros – šešetas kilometrų. Po pamokų užkandu ko nors, pasiimu maudymosi kostiumėlį ir drožiu. Jei žmonių nėra, o jų dažniausiai ir nebūna – rugsėjo pabaiga! – kostiumėlis nė nereikalingas. Einu ir švilpauju, nes žinau, kad ir ryt, ir poryt šitaip eisiu.

Šeimininkas, atrodo, nelabai patenkintas – vakare, kol skaitau ar taisau rašomuosius, ilgai šviesą žibinu, – bet šiaip vieta man patinka: į mokyklą netoli, per miškelį paėjėti, už lango pušys ir didelis, uogomis aplipęs putinas. Klevas prie tvoros jau beveik visiškai geltonas, net akys skauda.

Anksčiau niekada nemačiau tokių geltonų klevų. Ir karvių tokios bandos nemačiau. Eina jos, tokios šiltos, pilvais liūliuodamos, viena kita jau gromuluoja. Prie senos jaujos, dobilienoje, pririšti du jaučiai. (Ar buliai? Dar nežinau, kaip čia juos vadina.) Senasis velnias su grandim nosyje. Jauniklis, nors senis jo ir nepasiekia, saugosi.

Einu pamiške, o nuo kalno – laukais. Aš nepratus prie tokio erdvės pojūčio – pradžioje, atsimenu, pasidarė baisu. Dabar atverčiu galvą ir einu žemyn, tiesiai per ražienas, o kai užsimirštu, pasijuntu skrendanti – nuo vienos kalvos ant kitos. Nesuprantami dalykai, ar ne?

Nors ir malonu šitaip eiti, bet prie jūros visada greičiau noriu atsidurti – iš lėto einu grįždama. Tik dienos vis trumpėja, ir greitai grįžti teks su tamsa, bet ir tada šitų išvykų nemesiu, kol galėsiu į vandenį įlįsti. O paskui vėl ką nors sugalvosiu.

Šiandien jūra nerami. Dangus grynas, švarutėlis, bet pučia stiprus vėjas. Ryt, poryt, ko gero, atneš jis debesis, ir vanduo papilkės. Dabar, kai pasineri ir atsimerki, matosi žalsva gelmė. Kartais sudūluoja dugnas, ir aš plaukiu dar toliau, kol ir gerokai panėrusi jo nebematau. Keistas jausmas apėmė pradžioje, kai pirmą kartą nuplaukiau tiek, kad krantas matėsi lyg linija: pajutau, kad galvą reikia iškelti virš vandens kuo aukščiau. Bet ir tada nedingo mano sugebėjimas prieštarauti ir aš panėriau. Šiaip ar taip, buvo nuostabu: grimzdau, mane traukė, bet kai tik gerai pamojavau kojomis, rankos užčiuopė orą. Tą dieną nardžiau, kol visiškai pavargau, bet užtat namo parsinešiau visą jūrą. Aš galėjau būti ir jos, bet dabar ji buvo mano. Ir jeigu pirma vanduo teikė tai, ką vadiname *išsimaudyti*, dabar jis tapo visai nauja gyvenimo sfera. Ir dar keisčiau – aš pajutau, kad jūra *traukia*, ne dvasiškai, kaip Maironį ar Čiurlionį, o šiaip – paima ir neša. Taip radau *savo jūrą*. Gal aš pernelyg didelė sau savo akyse, bet kai guli ant vandens ir bangai praūžus atsimerki, atrodo, kad visa jūra skaidri, o tu guli, kojomis šitą mūsų smėlį, galva – nugludintus Skandinavijos akmenis liesdama, ir užtenka ranką ištiesti žemyn, kad pasiektum dugną.

Šiandien vėl nardžiau – akis išgraužė, ir vandens pririjau, dabar dar kartu galugerkly.

Kai pasukau į krantą, prie mano drabužių stovėjo kažkokia žmogysta. Aš plaukiau artyn, o ji paėjėjo į šalį ir, kol rengiausi, kiūtinėjo pakrante. Paskui priėjo. Senukei buvo ne mažiau septynių dešimčių, o gal ir daugiau – tokio amžiaus jau sunku atskirti.

Ji pasisveikino, paklausė, ar vanduo dar nelabai šaltas. Paskui sako: „Visą popietę vaikščiojau pakrante, gintaro ieškojau, bet jūra rami, audros nebuvo, neišmeta gintarėlių. Vieną suradau, paimk.“ Padavė mažytį, už žirnį mažesnį grūduką. Paskui žiūri į mane ir šypsodamasi sako: „Ir aš tokia kaip tu buvau.“ Paėmiau aš tą gintarėlį, įsidėjau į lietpalčio

kišenę ir nuėjau. Ir visai užmiršau. Pusiaukelėje lietpaltį išskalbiau upelyje, o kol parėjau, mojavau juo prieš vėją, ir jis tiek išdžiūvo, kad galėjau lyginti. Tada aš vėl tą grūduką suradau, lygintuvu užkliudžiau – neiškrito nei plaunant, nei džiovinant.

Paskui išėjau į mokyklą žiūrėti televizoriaus. Languose degė šviesos. Žvaigždės viena kita kur ne kur mirksėjo. O pušys ošė ramiai, bet sunkiai – jautėsi, kaip iš toli pamažu pamažu traukia didelis vėjas.

Ir staiga nežmoniškai panorau būti ne čia. Aišku kur – gal į teatrą nueiti, gal į kavinę. Kad visų žvilgsniai vėl kliūtų man už plaukų, už krūtinės. O! Mano kūnas dar niekada nebuvo toks sveikas, ir aš vis ta pati – ta, kurios laukiama, taip?

P. S. Atvažiuok, brangusis. Kodėl gi tu neatvažiuoji! Juk gali.

1964

Kaip grįžta bokštai

Aš norėjau išgerti alaus ir minutę pasėdėti, todėl pro Universitetą nuėjau „Statinės“ link. Buvo pavakarys, siauros senamiesčio gatvės jau kiūtojo šešėliuose, švietė tik televizorių antenos ir seni vėjarodžiai.

Ties kampu, prie duonos parduotuvės stovėjo Lena. Ji kalbėjosi su jauna man nepažįstama moterimi. Norėjau praeiti nepasisveikinęs, kaip tada, kai ji ėjo su vyru ir dukteria, bet šį kartą ji nenusisuko, ir aš jai linkterėjau.

– Labas, – pasakė negarsiai.

Kalbėdamiesi nuėjome iki Neries. Ji tebedirbo Pavilnyje, tubdispanseryje. Ten turėjo namą su soduku, čia, centre, – dviejų kambarių butą. Dukteriai jau šešti metai. Ji pradėjusi kandidatinę disertaciją. Vyras apsigynė užpernai.

– O aš likau žurnalistu. Žmogum, kuris dirba bet kaip, nes žino, kad dėl to niekam blogiau nebus.

– Aš skaičiau vieną tavo straipsnį, – pasakė ji.

– Gaila.

Ji nusišypsojo.

– Netrukus važiuosiu į Vokietiją. Gal ką įdomesnio mano straipsniuose galėsi rasti.

Ji žiūrėjo į upę. Į irklavimo bazę grįžo dvi valtys. Prie tilto seklumos mirko meškeriotojai. Keli stebėtojai, užsikniaubę ant turėklų, padėjo laukti laimikio. Vanduo ribuliavo, gatve zyzė troleibusai. Artėjant laidai pilis dar labiau paraudo. Balti Antakalnio namai pamažu niro į melsvą miesto rūką.

– Užeinam kur nors, – pasiūliau aš, kai keletą minučių paėjėjom tylėdami.

Ji pasižiūrėjo į mane, paskui į laikrodį ir pasakė:

– Užeinam. Seniai kavinių kavos negėriau.

Vos tik įėjom, visi sužiuro į mus. Bet mes buvom patenkinti. Tegul žiūri. Kompanija dėmesio verta. Trys jaunos ir tikrai gražios moterys ir trys dar jaunesni ir nė kiek ne prastesni vyrukai. Trys lietuviai ir trys ukrainietės, nors viena ir iš Vilniaus. Lietuviai buvo ne taip svarbu – kavinukėje sėdėjo beveik vieni vyrai, bet ukrainietės! Tradicinis putlumas, apiformintas septintojo dešimtmečio parfumerijos pramone ir kosmetika, stepių kvapą darė dar žavesnį. Aš buvau patenkintas net tuo, kad Vera sėdi greta. Lena graži, bet ar sulyginsi jų lūpas! Velniava. Gerdamas vyną įsivaizdavau, kokia jos krūtinės oda, ir vynas pasirodė visai puikus, nors ir apsukriai Beno paimtas iš meniu sąrašo pabaigos – kelionė baigėsi, ir kronos jau buvo likusios kitur – varjetė, laterna magika, parduotuvėse, Tatrų Lomnicoje…

Apkūnus čekas, orkestrėlio pirmasis smuikas, grodamas atėjo prie mūsų staliuko vos tik spėjome susėsti. Galina paprašė „Pamaskvio vakarų“. Smuikininkas nusišiepė kaip mėnulis, nusilenkė ir plačiai užsimojęs saviesiems nuvingiavo pirmuosius garsus. Salytė ūžtelėjo, atsisuko, kai kas pakėlė taureles – susipažinimas įvyko.

– Velniava, – pasakė Gintas. – Ką mes užsakysim?

– Jūs galvokit, – tarė Benas, – o aš pašoksiu. Šokanti Vera buvo dar patrauklesnė. Visi neslėpdami pasigėrėjimo žiūrėjo į ją. Lena pasilenkė:

– O mes nepašoksime?

Mes išėjom. Prietemų siluetai žiūrėjo tik į mus.

Sugrojęs dar vieną čekiškos polkos ritmo dalyką, pirmasis smuikas vėl atėjo pas mus.

– Ką užsakot, mergaitės? – paklausė Gintas.

Kol jos linksmai ginčijosi, ką užsakyti, aš paprašiau:

– Galit ką nors lietuviško?

Čekas truputį sumišo, paskui, pagalvojęs, kaltai papurtė galvą ir šypsojosi lyg atsiprašinėdamas.

Tada aš pasakiau:

– Gintai, pagrosi?

Gintas nustebo, paskui linksmai mirktelėjo.

– Galima jūsų smuiką? – paklausiau čeko.

Jis padavė.

– Sėskit, būsit mūsų svečias.

Jis suprato. Draugiškai tekštelėjo man per petį, pasišaukė kelnerį ir paprašė stikliuko romo.

Gintas pabandė derinimą ir užgrojo lietuvišką polką. Salė suūžė, pasigirdo plojimai. Kartą perklausę melodiją, trys muzikantai puikiausiai pritarė.

Galbūt tai buvo negražu, tiesiog netaktiška, nepriimta, bet, matyt, galima. Šiandien mums viskas buvo galima. Šiandien ir pirmajam smuikui buvo galima daugiau negu kitais vakarais.

Mergaitės džiūgavo. Kai vėl ėmė groti čekas, nuo gretimo stalelio pakilo simpatiškas storulis ir išvedė Leną. Mačiau, ir ji buvo patenkinta. Dar vienas jaunas vyrukas išvedė Galią. Vera šoko su Benu.

Kai mes pakilom išeiti, visi draugiškai šypsojosi ir, aišku, apgailestaudami pavydėjo.

Prahos bokštai rėmėsi į ateinančios dienos dangų.

Mes po du ėjom tyliomis gatvėmis.

– Kaip sekasi? – paklausiau rūbininko.

– Be rezultatų. Bet spaudžia „Žalgiris“.

– Lietaus bus ar ką!

Jis „sirgo“ už „Žalgirį“ ir pasidėjęs „Spidolą“ klausydavosi transliacijos, jei negalėdavo pats nueiti. Aš mėgau jį paerzinti, bet jis tai žinojo.

Mes atsisėdom tamsiojoje salėje prie sienos. Marytė neskubėjo, ji visada neskubėdavo, kai aš ateidavau su moterimis.

Aš nuėjau pas ją pats.

– Labas. Dvi stiprias atnešk. Neužtruk.

– Suspėsi.

– Nepiktžodžiauk, neturiu laiko.

Ji nusišypsojo kreiva šypsenėle.

– Tu čia savas, – pasakė Lena.

– Kai neturi savo, visur savas, – pasakiau aš.

– Tu išsiskyrei?

– Treti metai.

– Aš taip ir galvojau.

– Ne visiems vienodai sekasi.

Marytė atnešė kavą.

Kai dėjo cukrų, ilgi Lenos pirštai truputį virpėjo. Aš su malonumu įkvėpiau sodrų kvapą, bet gerti nesiryžau – kava buvo per karšta, o pirmas per daug karštos kavos gurkšnis sugadina ją visą, net ir vakarą. Ir kavą gerti reikalinga praktika, ir aš ją dabar labai branginau.

Lena sriubtelėjo, padėjo puoduką.

– Kaip kava?

– Nieko, gera. Tik aš jau atpratau. Pati kai išsiverdu, man skaniausia.

Aš neatsakiau.

Kalba nesimezgė. Sankryžoje kaip juodi kašalotai pro tamsaus neilono užuolaidas stoviniuodami slinko troleibusai. Retkarčiais sušvilpdavo milicininkas. Šaligatviais ėjo žmonės. Šviesos dar nedegė.

– Tu buvai kur nors išvažiavus?

Ji klausiamai pažiūrėjo.

– Po…

– Nebuvau, – greitai pasakė ji.

Abu tylėjome. Ji pažiūrėjo į laikrodį.

– Šiąnakt aš budžiu.

– Tu dabar daug dirbi.

– Užtenka. Kol apginsiu, linksmintis neteks.

Tarp mūsų kažkas stovėjo. Ar sėdėjo prie to paties staliuko. Lena apsidairė.

Grįžtelėjus prie kaklo jai susimetė smulkios raukšlelės. Iš šviesaus apgamo, kurį aš pastebėjau dar prie duonos parduotuvės, kyšojo nukirptas, bet šiandien jau spėjęs gerokai paaugti plaukelis.

Atsiskaityti? – paklausiau aš.

– Einam.

– Dar vieną, – pasakiau aš. Padavėja tingiai pakilo ir paėmė mano bokalą.

– Koldūnų yra?

– Nėra.

Aš žiūrėjau, kaip alus putodamas kyla iki kraštų ir jaučiau, kad išgersiu jį ne mažiau maloniai negu pirmąjį, tik jo skonis bus tikresnis, troškulio neiškreiptas.

Du seniai šalimais gėrė iš gretimos parduotuvės atsineštą degtinę. Užkandžiavo jie aludės sūriu, alaus bokalai stovėjo greta, bet degtinės butelį vienas laikė po bufetu, pasidėjęs ant kelio, ir, vos tik įsipylę, išgerdavo. Gėrė jie meistriškai, vienu gurkšniu, bet kalbėjosi negarsiai, rimtai.

Bufetininkė žiūrėjo pro langą. Lankytojų buvo dar nedaug, ir ji truputį nuobodžiavo.

Aš išgėriau pusę bokalo. Ant sumuštinių ropinėjo dvi musės. Lakstė, vaikėsi, žaidė.

Rytojui reikėjo straipsnio apie vakar atidarytą jubiliejinę vitražo parodą.

Išgėriau likusį alų žiūrėdamas, kaip puta leidžiasi žemyn ir smulkūs burbuliukai sprogsta, aptaškydami lūpas ir nosį vos vos juntama vėsa, padėjau bokalą, užsimokėjau ir išėjau.

Reikėjo pavakarieniauti.

Kampas ties duonos parduotuve buvo tuščias.

Gatve nusileidau prie Universiteto. Studentai ėjo į skaityklą. Perpildytas kaip visada nuvažiavo šeštas autobusas.

Kažkas ėjo greta. Aš apsidairiau. Kažkas vis tiek ėjo greta. Didelis, sunkus ir grakštus kaip Prahos bokštas. O Lenos kaklo ir veido oda buvo tokia pat švelni ir stangri ir degė taip pat, kaip kitą vakarą mažame Prahos viešbučio kambarėlyje.

1965

Pereiti turint laiko

Eilė nedidelė, nes rytas ankstus, valgykla dar neseniai atsidarė. Niekas neskuba, pamažu pasiima padėklus, paskui žiūrinėja po bufeto lentynėles. Varškė su grietine. Grietinė – pusė stiklinės ir pilna stiklinė. Kumpis. Žali svogūnai su grietine. Toliau karšti valgiai: žuvis su grikių koše ir baltu padažu; kotletas su grikių koše ir baltu padažu; pieniška sriuba. Paskui duona, bandelės, keksai, plokštainiai. Balta kava. Arbata.

– Nėra padėklų, – sako mergaitė.

– Tilps ant vieno, – atsako moteris. – Ridikėlių nori?

– Noriu. Ir sau pasiimk, valgysim abi.

Jaunas, trumpai kirptais ir į priekį sušukuotais plaukais vyras skaito „Tiesą“. „Numuštas 1150 JAV lėktuvas.“ „L. I. Brežnevas išskrido į JAR.“

– Kokia čia žuvis?

– Virta.

– Bet kokia?

Padavėja jau nusisuko, ji deda į lėkštę grikių košę.

– Menkė, – atsako priešais storulį stovinti moteris.

– Ar ridikėlių salotų nėra? – klausia vyras trumpai pakirptais plaukais.

– Yra, – sako padavėja.

– Kažkodėl nesimato.

– Tikrai? Tuoj bus.

– Labai gerai.

Padavėja nueina į virtuvę. Grikių košė stipriai kvepia, aš ją užuodžiu dar prie durų.

Aš pasiimu varškės su grietine ir cukrum, paskui, pagalvojęs, pusę stiklinės grietinės. Žuvies, kotletų nereikia. Reikia arbatos ir riekelės baltos duonos.

– Ar kito garnyro nėra? – klausia vyras trumpai pakirptais plaukais. – Tik grikių košė?

– Nėra, – sako padavėja. Ji mažutė, strazdanotu ir baltu, tarsi kreida pabarstytu, veidu.

– Anksčiau sakė, kad čia arklidė buvo, dabar blogiau negu arklidė.

Padavėja nueina į virtuvę ir klausia:

– Ryžių košės nėra?

– Nėra, – sako ji sugrįžusi.

Padėklą su pusryčiais nešu į mažąjį kambarėlį, ten nieko nėra. Ne, kampe sėdi plikas citrinos veido žmogus. Aš atsisėdu taip, kad matyčiau gatvę ir pro permatomas užuolaidas žiūriu, kaip mergaitė gėlėta suknele nešasi puokštę tulpių. Varškė rūgšti, ir aš supilu į ją grietinę.

Mergina su prijuoste nurenka citrininio veido žmogaus indus, jis jau pavalgė ir išėjo. Ji negraži, ta mergaitė su prijuoste, bet jauna ir maloni. Ji šluosto stalą rankšluosčiu, ir aš pamatau, kad ant visų staliukų padėti rožiniai stikliniai indeliai su gėlėmis: ant ano stalo – trys pakalnutės, ant gretimo – alyvų šakelė, ant manojo – taip pat alyvos. Kekė mėlynųjų alyvų neseniai nuskinta vos prasiskleidusi, sodri ir drėgna, ir aš sentimentaliai

spėlioju, kuri jas atnešė. Gal šita su prijuoste? O gal ta padavėja strazdanotu ir baltu, lyg kreida nubarstytu veidu. Turbūt gyvena už miesto, vežė autobusu, o ant jų krito žalio stiklo atšvaitai. Valgykla trečia diena kaip atsidarė po remonto, tegul būna gražu. Miesto žmogus kitaip gamtos mylėti nemoka – jeigu jau myliu, tai būtinai skinu ir nešu.

O alyvų žiedukai sodrūs ir drėgni, tik patys apatiniai teprasiskleidę. „Anksčiau sakė, kad čia arklidė buvo, dabar blogiau negu arklidė." Aš pažiūriu, kur sėdi tas žmogus trumpai pakirptais plaukais. Jis sėdi salėje ir žiūri į mane.

Į mažąjį kambarį įeina pagyvenęs vyras, deda padėklą ant staliuko prie sienos, kur stovi stiklinė su peiliais.

– Čia negalima, yra gi laisvų stalų, – sako mergaitė su prijuoste.

– Nežinojau, aš čia pirmą kartą, – sako vyras, nukrausto padėklą, nuneša jį, grįžęs išskleidžia laikraštį ir pasiima šakutę.

Per didįjį kambarį, kur ant sienų ir žmonių krinta žalsva gatvės medžių šviesa, aš išeinu į gatvę.

Be dešimt pusė devynių.

Tašyti grindinio akmenys prie šaligatvių dar juodi, tik vidury jie jau išdžiūvo apsitraukdami pilkšvu kalkių sluoksneliu. Bet greitai jie spindės troleibusų ratų nugludinti ir virš miesto kybos alsi kaitra, tik retkarčiais sujudinama pro atvirus pusrūsio langus ir ąžuolines masyvių pastatų duris dvelktelėjusio oro. Jis trenks senomis bylomis, pelėsiais ir pelių šlapimu. Dabar nejuda nė vienas gležnas liepų lapas, bet nuo naktį palaistytų gatvių garuoja vanduo ir vos matoma miglele užpildo erdvę nuo grindinio iki penktojo aukšto.

Gatvė kvepia uolėtu ryto mišku.

Ir žmonės neskuba. Jie eina nesustodami, nesustodamos lekia mašinos, bet žmonės jas mato mažiau negu kada nors kitąsyk. Jie žiūri į liepų lapus, į džiūstantį gatvės grindinį, į juodus parduotuvių langus su boluojančiais prekystaliais. Žmonės dar ilsisi.

Ant akmeninės tvorelės pasidėjęs storą geltoną portfelį vyras skaito laikraštį. Man atrodo, kad jis praleido du savo troleibusus ir dabar laukia trečiojo.

Dvi mergaitės mokinio uniformomis nešasi po puokštę tulpių. Viena iš jų kalba, o kita žiūri į raudoną tulpę, pamažu sukiodama puokštę į vieną ar į kitą pusę, ir klausosi. Klausosi ir negirdi. Gatvių sankryžose šviečia balti dažai. Aš pasuku į šešėlyje skendinčią gatvę. Čia dar kažkur visai

netoli naktis. Langų įdubose, įskilusiose šaligatvių plokštėse, juodose šakose po žaliais lapais dar tvylo jos vėsa ir garsiai iškilmingos rimties pilni kaukši aukšti moterų batų kulniukai. Kiek daug prasmės tame geležinių kulniukų skambėjime, bet dar daugiau prasmės į jį įdeda pačios moterys. Dieną jie gali būti ir nekaustyti, o ir kaustyti dažniausiai skamba nervingu ritmu, bet vakare! – ne, vakaro be oraus kaustytų kulniukų skambėjimo neįsivaizduoja nei jos, nei visi kiti.

Kvepia juoda kava. Aš sotus, ir bandelių su varške kvapas pažadina tik mintis, kurios susiburia į neaiškių formų apskrudusį trapumą, primenantį tai didžiulį minkštą aguonomis apibarstytą riestainį, tai mažą drėgną per šoną ištryškusia varške kepinuką, bet kavos kvapas toks stiprus ir pažįstamas, kad jeigu jis staiga išnyktų, aš pamatyčiau, kad nebėra ir gatvės. Bet gatvė yra, kvepia kava ir aš ateisiu čia darbui pasibaigus, o dabar sankryžoje kabo didžiulis laikrodis gerokai nublukusiais ir stipriai apsilupinėjusiais dažais. Jo rodyklė šokteli ir keletą sekundžių virpa, rodydama penkias po pusės devynių.

Prie troleibusų sustojimo būriuojasi darbo valanda susirūpinę žmonės. Grūdasi. Nusisuka. Pasitraukia. Žiūri.

Atvažiuoja penktas. Dzingteli. Sustoja. Žmonės lipa ir būriu perka bilietus; nuėję priekin pinigus perduoda per rankas. Dabar turbūt nesibara. Išlipę taisosi drabužius ir eina po liepų šešėliais. Prie lango sėdi jauna moteris geltonais plaukais. Plaukai tokie geltoni ir svarūs, kad aš galvoju, jog tai nedažytas geltonumas, kad toks geltonumas gali būti tik iš prigimties. Jis gali pablukti saulėje, bet plaukai vis tiek bus sunkūs ir slidūs ir suskilinėjusiais galiukais neklius už pirštų. Tokius plaukus gali turėti tik tas, kas juos iš tikrųjų tokius turi. Kaip ir nagus, kurie blizga ir nelakuoti, ir lakas neuždengia mikroskopinių kapiliarų lyg po plonyčiu ledu judančių pasakiškų vandens žolių. Aš per ilgai žiūriu, ir žmonės praeidami pasižiūri, ką aš matau, ir kai pamato, žiūri ir jie. Bet moteris nemato. Ji žiūri pro langą į grindinį ir nuvažiuoja taip pat žiūrėdama pro langą į grindinį.

Gatve nuo kalno eina studentai. Kas jų nepažins ir nežinodamas šitos gatvės, kuria penkerius metus leidiesi žemyn, peršokdamas į kitą gatvės pusę tiesiai mašinos panosėje! Ateina tolimos dienos, bet tokį rytą jos kaip lengvas vėjūkštis, pralėkęs visai netoli, bet taip ir neužkabinęs. Šįryt kiekvienam savo.

– Labas rytas!

– Labas, – pasakau aš greitai, nes tik po to pažįstu savo buvusį kambario kaimyną, kai mes gyvenom dar bendrabutyje, ten, ant kalno, iš kur dabar eina studentai.

– Labas, – pasakau aš jau kitaip šypsodamasis, kitaip, nes pastebėjau ir pažinau.

– Kur taip vaikštinėji? – klausia jis, nes kai aš antrąsyk pasisveikinau, buvo atėjusi trumputė tyla, ir nežinojau, ką man sakyti.

– Šiaip, žinai. Į darbą einu.

– Į darbą.

– Į darbą. Anksčiau atsikėliau ir einu turėdamas laiko.

– O aš, matai, va, į darželį vežu.

– Tiesa, šiandien pirmadienis.

– Pirmadienis.

Aš mosteliu ranka, kaip mosteldavom anksčiau, atsisveikindami, ir nueinu.

„JAPONIJA KARUOSE“, – perskaitau kino teatro skelbimą ir galvoju, kad galbūt per greit nuėjau. Reikėjo ko nors paklausti apie darbą, apie sūnų. Iš tiesų, ko gi aš einu ir kodėl taip nubėgau? Einu, nes turiu laiko, kuris skirtas nieko negalvoti, tik žiūrėti ir prisiminti. Taip kvepėjo kava. Ir tos moters plaukai. O ji žiūrėjo į grindinį. Žiūrėjo į grindinį ir tada, kai troleibusas stovėjo, ir tada, kai nuvažiavo. O dabar ji atsistojo išlipti.

Į metrikacijos biurą įeina mergina su juodu rankinuku. Dar tik po pusės devynių, ji čia turbūt dirba. Ir jos trumpą žvilgsnį atsimenu, ir man atrodo, kad jis įdėmus. Kodėl mums atrodo, kad visi žvilgsniai į mus yra įdėmūs? Ir net dėmesingi. Gal todėl, kad jų laukiam?

O gal ieškom jų, kai einam turėdami laiko?

1966

Vyresnysis brolis nori būti vienas

1

– Aišku, čia tau nusibodo, pasiilgai savo Vidutės. Nelaikysiu, vaikel, tik žinok, kad lauksiu. Kai galėsi, vėl atvažiuok. Už kelią tau užmokėsim.

Motina nusišluostė rankas į sudriskusius švariai išskalbtus tėvo marškinius, pakabino juos ant vinies greta rankšluosčio indams ir nuo puodų grandymo nudilusio smiliaus nagu perbraukė kairiosios rankos delną. Delno oda buvo sudiržusi ir tamsi, raukšlelės ir įskilimai primurę neišsiplaunančio juodumo – nuo daržų žemės ir žolių, išrūgų, vazelino, kuriuo kaskart prieš milždama tepė kietą karvės tešmenį, nuo dukters vaiko vystyklų ir kitų niekada nesibaigiančių kaimo moters darbų. Motina stovėjo prie krosnies ir braukė delną, trumparegėmis akimis žiūrėdama į erdvę kažkur visai priešais save.

Sūnus stovėjo atsirėmęs į durų briauną ir rūkė. Jis neseniai pasakė, kad rytoj rengiasi išvažiuoti, ir motina dirbdama galvojo, kodėl dabar taip staiga, vos savaitę tepabuvęs, jis vėl lekia atgal į miestą, kai atostogų dar visos dvi savaitės.

– Atvažiuosiu, mamuk, būtinai. Kai tik susitvarkysiu dokumentus, ir atvažiuosiu.

Ji dar perbraukė delną, net geliu nuo sudiržimo pirštu ieškodama, kas ten užkliuvo šluostantis rankas, bet žiūrėjo jau ne prieš save.

– Žinau, – pasakė ji ramiu balsu, tokiu ramiu kaip ir akys, – tų reikalų niekada netruks, bet atsimink, vaikelėli, save bent per atostogas. Prisirūkai tu ten, nepavalgai kaip žmogus, nugeri dar, neilgai šitaip tempsi. Čia bent jau gamta, oras geras, pavalgai. Kad ir ne kažin kaip, bent jau alkanas nebūni. Šieną susivežėm, dabar aš tau galėčiau ką nors skanesnio padaryt.

– Nekalbėk taip. Viskas buvo labai gerai, – pasakė sūnus. Jam buvo nemalonu, kad motina kalba tarsi teisindamasi, o jis lyg malonę daro, žadėdamas vėl atvažiuoti. Visada šitaip. Kai tik pasakai važiuosiąs, viskas pasikartoja iš naujo. – O važiuoti reikia. Ir aš daug ką dar turiu susitvarkyti, ir Pauliui jau laikas, pareiškimus jau seniai priiminėja, o jis net nežino kur stoti. Apsidairysim, pagalvosim, gal kartu lengviau bus nuspręsti.

– Padėk tu jam, vaikelėli, vienas jis tikrai nieko nepadarys. Įprato, kad ir pakelčiau, ir priminčiau, kada į mokyklą laikas. Tu daug savarankiškesnis buvai. Žinojai, ko nori.

– Visi šitaip pradėjom. Ir aš nežinojau.

Ir dabar nežinau, pagalvojo sūnus, dar mažiau žinau, ko noriu. Ta aspirantūra, ką aš tuo pasieksiu – išmoksiu mąstyti, gausiu mokslinį laipsnį? „Stok, – sakė draugė, su kuria darbovietėj jis pasikalbėdavo, – būtinai stok. Nieko tu nesužinosi daugiau, negu pats išgyvensi, bet pajusi tokią

dvasinę pusiausvyrą!.. O, aš tau jau dabar pavydžiu. Tos senio paskaitos…“ Filosofija. „Tu pats nejauti, kad tu tam ir sutvertas.“ Atseit jis sutvertas filosofijai. O kas ji yra – išmintis, išminties iliuzija? „Dieve, argi svarbu! Jeigu tu nori gyventi…“ „Mielas sūnau, tu mane, o ne aš tave turiu palaidoti. Gyvenk kaip nori, galvok, ieškok, bet šituos mano žodžius atsimink.“

– Gal tu dabar ko nors užvalgyt norėtum?

– Ne, ačiū, mamuk, aš sotus.

– Galėčiau iškepti varškėčių. Labai gražios varškės sutraukinau.

– Vakarienei. Dabar aš išsivirsiu kavos. Mačiau, yra dėžutė tos, be nuosėdų tirpstančios.

– Yra dar dvi dėžutės. Leisk, vandenį aš užvirinsiu, o tu susirask dėžutę. Indaujoj pažiūrėk. Aš greit.

Jis skaitė „Anti-Diuringą“, rūkė, retkarčiais išgerdamas mažą gurkšnelį iki juodumo stiprios kavos, ir šitame dideliame medinio namo kambaryje šimtametė polemika apie žmogaus praeitį ir ateitį maišėsi su amžinais, kol jis bus gyvas, vaikystės kvapais, pietų jūrom kvepiančia kava ir viskas buvo taip realu ir taip tolima, kad jo paties gyvenimas atrodė išsibarstęs šimtmečiuose, ūkuose, diferencialuose, pirminio žmogaus urvuose. Ar ne čia ir bus pusiausvyros, apie kurią kalbėjo jo draugė, paslaptis – savo gyvenimą pamatyti niekur nesibaigiančioje erdvėje ir niekada nesibaigiančiame laike?

– Tu labai daug rūkai, vaikutėli. Ir dar kavą tokią stiprią geri.

– Labai skani kava.

– Jeigu nori, pasiimk dėžutę. Mes nelabai ją vertinam. Jeigu tik kartais svečiams prie konjako, o šiaip nelabai.

– Ar nenuskriausiu?

– Atveš Laimutė, jie gauna.

– Ačiū.

– Žiūrėk… Ko aš čia norėjau paklaust… A, ko tu geriau norėtum – ar varškėčių, ar gal blynų su varške? Man tai nesunku, sakyk. Gerai, blynų su varške iškepsiu pusryčiams.

Ji dar pabuvo užsigulus ant stalo krašto, žiūrėjo į jo knygą. Žila, jau labai žila.

– Skaitai…

Jis neatsakė, žiūrėjo į jos plaukus.

– Gerai, skaityk aš tau netrukdysiu.

Po kiek laiko iš darbo parvažiavo tėvas. Jis kažko krapštėsi koridoriuje, sūnus užsidegė naują cigaretę ir laukė, kol tėvas įeis.

– Labas, sūnaitėli!

– Labas! Kaip darbai?

Portfelį su įrankiais ir vaistais tėvas pasidėjo ant rašomojo stalo, patupseno, tapšnodamas sau per kišenes – ieškojo ko ar ne, bet toks jau buvo jo įprotis, paskui numojo ranka:

– Nežinau, gal ir gerai bus. Bet darbelis, tai jau darbelis, savo priešui tokio nelinkėčiau. Žinoma, ta jų karvė – vieni griuvėsiai, bet ką padarysi, reikia žmonėms padėti. Dvi valandas plėšiau tas nuovalas – paimi, taip ir trūksta. Svarbiausia, kad gulom dirbt turėjau, prakaitas per akis žliaugia, per barzdą dzrrr – kaip per stygas, net juokas paėmė. Jau ir ta moteris ne tiek karvės, kiek manęs gailėjosi. Šluostė visą laiką rankšluosčiu. O paskui dar ir iš nosies bėgti pradėjo.

Tėvas pabraukė savo didelę kumpą kietų plaukų prižėlusią nosį ir abu nusijuokė.

– Galėjau supilti streptomicino emulsijos, porą dienų palaukti, būtų lengviau, bet ką žinai, ar geriau. Žmonės neturtingi, keturi vaikai, karvė jiems visa paguoda.

Sūnus linktelėjo, pažvelgė į savo knygą, užvertė kartu su pieštuku ir nuėjo prie lango. Vėjas siūbavo jazmino krūmą, per keletą paskutinių metų taip išsikerojusį, kad šakoms siūbuojant vos galėjai matyti pakluones ir viksvom užžėlusius tvenkinius pamiškėje. Pūtė vėjas, bet oras buvo pilnas aitrios miglos, ji ir pro uždarus langus kvepėjo įkaitusios žolės syvais, tolumomis, miško pievomis ir dar kažkuo, ir tas nepaaiškinamas kvapas kėlė nerimą.

Tėvas valė ir dėliojo įrankius į geležinę baltai dažytą spintą.

– O kaip tau sekėsi, niekas netrukdė?

– Lyg ir neblogai. Gerai padirbėjau, pirmą sykį taip nuo ryto iki šiol išsėdėjau.

– Su tuo šienu tu daug susitrukdei.

– Niekai.

– Bet man tai didelė paspirtis buvo. Vienas kol jį būčiau susigraibęs… Dabar jau nieko nebereikės dirbti, mokykis sau, jeigu kas ir užeis – nekreipk dėmesio, mes čia daug nešnekėsim.

– Kad mes ryt rengiamės išvažiuoti.

– Ar jau?

– Reikia. Ir Pauliui jau laikas, ir man reikia dokumentus atiduoti.

– Ką padarysi.

Tėvas patylėjo dėliodamas įrankius, paskui, baigęs, atsirėmė ranka į stalą ir kita ranka čežindamas savo sodrios, pažėlusios ir gerokai pražilusios barzdos šerius pasakė:

– Nieko aš daugiau nenorėčiau, tik kad tas vaikas kaip nors įstotų. Nėra jis toks jau sukiužęs, bet apie nieką rimtai dar nepagalvojo.

– Pagalvos, – pasakė sūnus. – Kai nuvažiuosim, nori nenori reikės pačiam pagalvoti.

Vakarieniavo jie virtuvėje, prie nedidelio seno, dar karo laikų staliuko, valgė varškėčius su grietine ir gėrė mėtų arbatą. Gretimame kambaryje grojo radijas, už lango stūgavo vėjas. Kambaryje buvo šviesu ir jauku, bet jaukumas šį vakarą buvo neramus.

– Žiūrėk, Pauliukėli, klausyk Juliuko…

– Ką čia, mama, žinau.

– Na, prieš motiną neburnok, – sudraudė tėvas.

– Tai ką čia mane moko. Pats žinau. Ne į šokius važiuoju.

– Gerai gerai, vaikeli, ateis laikas, kai nebus kas pataria.

– Mamuk, būk gera, nepradėk, – pasakė jaunėlis nustojęs valgyti.

Motina užsikvembė ant lėkštės, paskui padėjo šakutę ir nuėjo prie krosnies. Nusikabinusi senuosius tėvo marškinius ji nusišluostė akis, truktelėjo nosį ir vėl atsisėdo prie stalo. Brolis sėdėjo ir tylėjo.

– Liūdna šiek tiek, ar ne, – pasakė vyresnysis brolis. – Mama, duok mums savo aviečių vyno!

– Tikrai, motin, tempk čia butelį, padarysim vaikų išleistuves, – pasakė tėvas. Vėl bepradedanti ašaroti motina atsikėlė ir koridoriaus spintoj paskambinusi stiklais įnešė litrinį butelį raudono aviečių vyno.

– Jeigu ne Juliukas, judu negautumėt, stuobriai, – pasakė ji.

– Ak tu, sena ragana, – sumojo rankose stikliukus laikydamas tėvas. – O mes kas – šunio vaikai?

– Bjaurybės, – pasakė motina. – Kraugeriai.

– Tu mano gerute, tu mano mažute, tu mano žile, – glostė ją tėvas padėjęs stikliukus.

– Eik šalin, seni, – vis dar pro ašaras šypsodamasi gynėsi motina.

Jaunesnysis brolis iš padilbų pasižiūrėjo į vyresnįjį, nusišypsojo ir įsidėjo dar vieną varškėtį.

2

Jų niekas nepalydėjo. Motina pastovėjo kieme, kol jie pasuko pakalnėn, ir nuėjo virti pietų – šiandien turėjo atvažiuoti sesuo su vyru ir vaiku. Tėvas paryčiu išvažiavo į fermas ir dar negrįžo. Broliai ėjo pakluonių taku, vėjas bangavo išplaukėjusius miežius, iki pat dangaus su vienišu šermukšniu lauko viršuje slinko bangų šešėliai.

Broliai ėjo tylėdami, vienas paskui kitą. Toli pamiškėje spindėjo tvenkiniai, atvašynuose kartkartėm krykė laukinės antys. Vyresnysis brolis tempė lagaminą, jaunasis – portfelį, tiesa, ne ką lengvesnį.

– Gal pasikeiskim? – paklausė jaunėlis.

– Eik. Man nesunku.

Paplentėje jie pasidėjo nešulius, vyresnysis pasižiūrėjo į laikrodį.

– Anksti atėjom, – pasakė.

Jaunesnysis išsiėmė cigaretes.

– Rūkysi?

– Duok.

Vyresnysis išsiėmė austrišką žiebtuvėlį-pistoletą ir uždegė cigaretes.

– Gerą žiebtuvėlį turi. Mano tai kamštis iškrito.

– Plastmasinis?

– Plastmasinis.

– Kur neiškris. Benzinas suėdė.

– Užtai. Kam tokius daro, juk turbūt žino.

– Turbūt.

Vyresnysis nuėjo ant plento, pavaikštinėjo pirmyn ir atgal. Jaunėlis sėdėjo ant suolo ir rūkė sutraukęs švarko atlapus.

– Šalta?

– Nešilta.

– Kažkokia šuniška vasara. Tai karštis prie žemės ploja, tai be palto nesirodyk lauke.

– Tai jau, – pritarė jaunėlis.

Vyresnysis atsisėdo greta ir žiūrėjo į spindintį asfaltą.

– Aš nežinau, – pasakė jis, – ar tu teisingai darytum imdamas muziką. Man atrodo, tu tiesiog egzaminų bijai. Jeigu jau apie geografiją galvoji, tai ir stok ten.

– Aš nemoku matematikos.

– Bet nemoki ir solfedžiuoti.

– Nemoku.

– Mokytoja tau tik skiedė, kad ten įstoti taip paprasta. Ji tiesiog kitaip kalbėti negalėjo, nes būtų turėjusi pripažinti, kad neparengė jūsų. Nors tai ne vien jos kaltė – juk vieną kartą per savaitę muzika tebūdavo? – bet teisybės be reikalo nesakė. Ten reikia ir natas skaityti, ir solfedžiuoti.

Jaunesnysis tylėjo.

– Ir per tą mėnesį nebeišmoksi. O matematiką galima.

– Per egzaminus atsakiau stipriam trejetui.

– Kai aš baigiau, bloga darydavosi apie egzaminus pagalvojus. Aš tave suprantu. Bet bėgti nuo matematikos ir palikti dalyką, kuris galbūt labiau traukia…

– Labiau.

– Aš nenoriu tau piršti. Noriu tik pasakyti, kad bjauriausias dalykas gyvenime yra gailestis, kad padarei ne taip, kaip norėjai.

– Aš irgi taip manau.

Vyresnysis žvilgterėjo į jaunėlį – tas kalbėjo visai rimtai.

– Gerai, nuvažiuosim, nueisim ir ten, ir ten, pasižiūrėsi, galėsi pats nuspręsti.

Jaunesnysis brolis numetė nuorūką ir užmynė batu. Jis ilgai žiūrėjo į dulkėtą paplentės griovio žolę, tuščius lietaus ir saulės išblukintus cigarečių pakelius, senus bilietus, paskui tarė:

– Neišlaikysiu – eisiu į kolūkį, porą mėnesių, kol paims į kariuomenę, paskui vėl stosiu.

– Žinoma, – pasakė vyresnysis.

Jis atsistojo, pasižiūrėjo į laikrodį ir vėl pavaikščiojo plentu. Beržuose ošė vėjas, pionierių stovykloje trimitavo pietums. Iš už kalno išlindo balsvas autobusas.

– Tai ką gi… – atsiduso vyresnysis. – Po perkūnais, norėjau su tavim atsisveikinti.

– Senu papratimu, – pasakė jaunesnysis ir abu nusijuokė.

Vengriškas „Ikarus“ buvo apytuštis. Vyresnysis nupirko bilietus ir abu susėdo greta.

Autobusas pajudėjo ir įsuko į plentą. Vyresnysis pažiūrėjo pro langą – iš čia matėsi jų namai.

– Žiūrėk, – staiga pasakė jis, – tėvas.

Jaunėlis krūptelėjo.

– Tėtušis, – pasakė jis dusliu balsu.

Tėvas dar ėjo, bet jau lėtino žingsnį ir žiūrėjo į nuvažiuojančią mašiną.

Jaunėlis atsistojo, pradarė langą ir iškišęs savo ilgą ranką pamojavo. Tėvas sustojo ir taip pat pamojavo, paskui stovėjo ir žiūrėjo, kol autobusas pasislėpė miške.

Jaunesnysis brolis atsisėdo ir susigūžęs žiūrėjo, kaip pro šalį šmėsčioja beržai. Vyresnysis žiūrėjo priekin, į juodą asfalto juostą.

3

– Parvažiavai!

Ji stovėjo, tebelaikydama rankinuką ir rezginę su pomidorais, ir šypsojosi.

– Gal pasidėk tuos nešulius, – pasakė jis, paimdamas rezginę. Tada ji numetė rankinuką ir apsikabino.

– Parvažiavai!

– Aš tai parvažiavau, o kur tu iki vidurnakčio lakstai?

– Ar tu vienas? Kur Paulius?

– Paulius yra. Miega žemai. Nebesulaukė žmogus.

– Aš dirbau. Taksi parvažiavau. Prieš pusvalandį baigiau. Mano vertimą priėmė!

– Oho!

– Palauk, palauk, ką aš tau dar parodysiu!

Ji atsegė rankinuką, per tą skubėjimą išmetė lūpų dažus ir ištraukė saują pinigų.

– Matai? Čia avansas! Matai!

– Matau.

– Penkiasdešimt rublių.

– Pirmas honoraras?

– Mhm…

– Eik tu, eik…

Jis nubraukė jai nuo kaktos plaukus, ji vėl prisiglaudė, paskui atšoko:

– Dieve, kokia aš kvailė. Tu parvažiavai, o aš pliauškiu. Valgyt juk nori!

– Mes ir tau valgyt atvežėm. Mama triušienos įdėjo. Renkis, aš tuoj paduosiu. Kavos gersi?

– Kam dar klausi. Jeigu tik tu gersi.

Jie gėrė kavą, ji užvalgė keletą kąsnių lašiniais smaigstytos apskrudintos triušienos ir vėl kalbėjo – kaip gyveno, kai jo nebuvo, kokius spektaklius suspėjo pamatyti, kaip dirbo ir kad ją pagyrė, kad vertimas visai neblogas.

– Tu žinai, aš pirmą kartą taip jaučiuosi. Man atrodo, kad tik dabar sužinojau, kas yra mėgstamas darbas.

– O kai reikės versti naują dalyką, vėl pukšėsi.

– Pukšėsiu, bet ir dirbsiu. Man rodos, negali sakyti, kad aš neatkakliai dirbau.

– Aš ir nesakau.

Ji tylėjo ir šypsojosi.

– Pabučiuok.

– Debiuto proga?

– Parvažiavai… Ar pasiilgai?

– Nė kiek!

– Aš irgi! Palauk… o Viešpatie… palauk, aš tuoj.

Paskui jie gulėjo ir rūkė tamsoj.

– Tu gavai mano laišką?

– Gavau. Vakar.

– O jei ne laiškas – būtum atvažiavęs?

– Tai ką tu manai – pas tave aš čia atlėkiau?

– Pas mane.

– Nė negalvok.

– Kitaip?

– Nieko panašaus. Aš ten negaliu susikaupti. Svarbiausia – vis per daug prisivalgau. Žinai, kaip mama – iš pačių niekų padaro tokius dalykus, kad nuo stalo atsikelti negali.

– Ir gerai. Tau reikėjo truputį pasitaisyti.

– Ne mažiau ir tau reikia.

– Aš pailsėsiu. Jeigu tik bus geras oras, eisiu prie jūros kiekvieną dieną, sočiai pavalgysiu. Jeigu dar tu būtum… O gal važiuojam? Per rytdieną Pauliui dokumentus sutvarkysi. O vakare ir važiuojam visi.

– Paulius važiuos. O aš negaliu. Man reikia dirbti.

– Nors tris keturias dienas pabūtume ten.

– Nekalbėk. Pati žinai, kad negaliu.

– Negi tu nenori?

– Noriu.

– Aš žinau, tu nori būti vienas.

Jis neatsakė.

– Man gaila, kad tu save taip kankini.

– Tu manai?

– Žinoma. Tu tik apsimeti, kad taip tau geriau.

– Nė trupučio. Aš noriu dirbti.

4

Broliai išėjo iš Universiteto ir sustojo prie durų. Raudonų plytų kieme žmonės lūkuriavo autobuso. Vyresnysis susirado cigaretes ir ištiesė jaunesniajam.

– Aš geriau savo. Su filtru man nelabai, – pasakė šis.

– Taip, – pasakė vyresnysis. – Dokumentai sutvarkyti. Dabar tau lieka važiuoti namo ir sėsti prie knygų. Bet iki vakaro dar daug laiko. Ką tu norėtum nuveikti?

– Nežinau. Gal reikėtų nusipirkti bilietą.

– Teisingai. Nuvažiuosim į stotį, paskui pagalvosim.

Jie nuėjo prie troleibuso sustojimo vietos ir sausakimšame troleibuse nudardėjo iki stoties. Prie kasų stovėjo didžiulės eilės.

– Oho, reikės ilgai laukti, – pasakė jaunėlis.

Vyresnysis pasižvalgė ir atsistojo į nedidelės eilutės galą.

– Už penkių minučių ją atidarys, ir bilietą mes turėsim blogiausiu atveju po penkiolikos minučių. Aš palauksiu, tu gali išeiti lauk, ten yra suoliukų, pasėdėsi.

– Nieko, aš šiaip paslankiosiu.

Bilietą jis nupirko per dešimtį minučių.

– Dėk kur nors giliau, kad nepamestum. Man jau porą kartų yra taip atsitikę.

Bilietą jaunėlis įsidėjo į piniginę ir įgrūdo į vidinę švarko kišenę.

– Klausyk, – pasakė vyresnysis, – o gal kur nors į kiną pasėdėt nueinam.

– O, einam!

Kioske jie nusipirko laikraštį, kurį peržiūrėjo jau troleibuse.

– Žiūrėk, gal į šitą? – pasakė jaunesnysis.

– „Itališkas apiplėšimas“? Laukti daugiau kaip pusantros valandos… Bet galima, laiko yra. Dabar nusipirksim bilietus ir užeisim kur nors išgerti kavos.

– Taip, suspėsim, – pasakė jaunėlis.

Jie išlipo prie kino teatro ir nuėjo prie kasų.

– Imk pinigų, – pasakė jaunasis.

– Pasilaikyk, prireiks. Aš dar turiu.

Netrukus jie skuodė į salę.

– Tau čia nereikia užeiti? – paklausė vyresnysis.

– Ne.

– Žiūrėk!

Jie susėdo jau pritemdytoj salėj.

– Čia aš jau buvau. Žiemą, – pasakė jaunėlis.

– Aha, kažką čia jau esame žiūrėję…

Vyresnysis nutilo ir pasilenkė į priekį susigūždamas kėdėj.

– Po perkūnais! Bet juk aš ne į tą filmą bilietą nupirkau!

– Tikrai?

– Aišku! Pamačiau, kad dar galima suspėti į šitą seansą ir paėmiau.

– O koks dabar bus?

– Kažkokios trys dienos.

– Aš ir galvoju – kaip čia dabar taip, – pasakė jaunesnysis.

– Kad jį kur velniai, – vyresnysis iš apmaudo atsilošė ir užsimerkė.

– Kas čia tokio, pažiūrėsim šitą.

– Žiūrėsim?

– Žiūrėsim.

– Bet šitaip kvailai užmiršti!

Jaunesnysis nusišypsojo.

– Tai kaip? – šypsodamasis paklausė vyresnysis brolis, kai jie išėjo iš salės.

– Galvą pradėjo skaudėti.

– Einam kavos.

– Einam.

Prie jų priėjo vienas vyresniojo pažįstamų.

– O, tu čia?

– Dviem dienoms. Poryt išvažiuoju atgal.

– Tai ką – geras filmas?

– Nieko ypatingo, – pasakė vyresnysis. – Aš savo brolį apgavau, pirkau bilietą į „Itališką apiplėšimą“, o nupirkau į šitą. Būkit pažįstami.

– Panašūs. Ir nepatiko? Eik tu, geras filmas. Geras. Nieko neperša, ir tokį smūgį duoda tiems visokiems valkatoms.

– Tau taip atrodo?

– Žinoma. Pagalvos ne vienas. Ir ta pabaiga tokia gera, Eizenšteino metodu nuotrauka panaudota. O ta senutė – taigi šedevras!

– Senutė gera. Ta vieta tikrai gera.

– Paslėpta kamera filmuota.

– Taip, ta vieta gera. O tu ką dabar darai?

– Giruliuose sėdžiu ir saulės laukiu. Savo apybraižą pamažu judinu. Bet, žinai, kai kam nors priklausai, koks ten darbas.

Broliai sustojo.

– Mes suksim.

– Sukat?

– Juodviršis su tavim?

– Yra, kur jis kitur bus.

– Perduok sveikinimus. Kaip jo apybraiža?

– Baigė.

– Sėkmės.

– Ir tau. Jums abiem.

– Kas jis? – paklausė jaunėlis.

– Kaip čia tau pasakius… Filmavimo grupės asistentas.

– Kas jam čia patiko?

– Nors mano požiūris į gyvenimą dar nesusiformavęs… – pamažu pasakė jaunesnysis.

– Tai tu tyrinėji savo brandumą pagal tą lentelę.

– Bandžiau.

– Ir kiek surinkai taškų?

– Dviem taškais daugiau negu vidutinė norma.

– Ir ką tavo nesubrendęs požiūris sako apie tą filmą?

– Nežinau, man atrodo, kad jis nieko nepadės blogam žmogui, o geram ir be to viskas aišku.

– Turbūt, – sutiko vyresnysis.

– Tu girdėjai, kaip už mūsų nugaros trys tokie sėdėjo ir žvengė, kada ten tą senį prispaudė.

– Taip, jie atėjo pasižiūrėti į save kaip į herojus, o ne niekšus.

– Žinoma, – pasakė jaunesnysis, – atėjo pasigėrėti. Nežinau, kas tam tavo draugui patiko.

– Kas patiko? Jam patiko technika, kaip tas filmas padarytas, o ne dėl ko jis padarytas. Einam čia. Čia reikia stovėti, bet užtai kavos geresnės niekur negausi.

– Mhm, tikrai gera kava. Beveik tokia, kaip tu padarai, – pasakė jaunesnysis.

– Bandelės tai tu be reikalo nepasiėmei.

– Nenoriu, – pasakė jaunėlis vėl pasinerdamas į savo mintis.

Lauke buvo vėsu, pūtė vėjas.

– Kitas gyvenimas, ar ne? Kavą gerti čia ypač malonu rudenį, kada lauke jau šalta.

– Man iš karto nustojo galvą skaudėti, – pasakė jaunesnysis. – Jeigu tik ima skaudėti galvą, tai aiškus požymis, kad filmas niekam tikęs.

Vyresnysis šyptelėjo.

– Gal tu turi dar kokių reikalų?

– Mamytei reikėtų nupirkti to plovimo skiedinio.

– Tiesa!

– O aš norėčiau pažiūrėt gal yra padoresnių žiebtuvėlių.

Jie užėjo į universalinę parduotuvę ir motinai nupirko plovimo skiedinio. Žiebtuvėlių nebuvo. Buvo tų su plastmasiniais dangteliais ir dujinių.

– Kur aš tuos dujinius prisipildysiu. Nereikia.

– Žinai ką, paimk mano žiebtuvėlį.

– O tu? Ne, nereikia.

– Paimk. Aš tau jį paskolinu, kol nusibos. Aš dabar galiu naudotis degtukais, vienas dantis nuskilo, su žiebtuvėliu neiškrapštysi.

– Gerai, aš pasiskolinu. O jeigu pamesiu?

– Lygiai taip pat galiu pamesti ir aš.

5

Pavakariu ėmė lyti lietus, šaltas ir įkyrus. Jie trise sėdėjo kambaryje ir gėrė kavą.

– Reikia prisigerti, – pasakė jaunesnysis brolis, – miego ne taip norėsiu.

– Paprašyk palydovės, pažadins, – pasakė vyresnysis.

– Geriau jau pasitikėti savimi.

– Teisingai, – pasakė vyresniojo žmona. – Bet ten ir norėdamas neužmigsi.

– Aha, o anąsyk, kai dieną važiavau, praplėšiu akis – kažkas pažįstama. Viens du – vos spėjau paltą pasičiupti, jau iš pajudėjusio traukinio iššokau. Palydovė tik ei-ei-ei! Mat prabudau nuo stuktelėjimo, kai garvežys patraukė.

– Tavo sveikata tada buvo silpna, – nusijuokė vyresniojo brolio žmona.

– Aha, paskui taip gailėjausi to nesuvalgyto befstrogeno.

– Ir aš visą dieną prisiminiau – toks sodrus padažas buvo, – pasakė vyresnysis.

– Kas tada jums atsitiko, nesuprantu, juk nedaug teišgėrėt.

– Maišėm ir konjaką, ir vyną. Kai maišai, nieko gero nelauk, – pasakė jaunėlis.

– O gal dabar po stikliuką?

– Žinai, nesinori, – pasakė jaunesnysis.

– Ir man nelabai. Va, kai išlaikysi egzaminus – tris dienas uliosim.

Jaunėlis nusišypsojo.

– Kai bus programa, tu man tuoj pranešk.

– Pasiųsiu telegramą. Gali mokytis ir be programos.

– Žinoma.

– Atvažiuosi čia, aš patikrinsiu.

– Pažiūrėsim.

– Mums jau laikas, Pauliau, – pasakė vyresniojo brolio žmona. – Viešpatie, kaip žliaugia. Tu nė lietpalčio neturi.

– Nieko. Galim eiti.

– Tu mus iki troleibuso palydėsi?

– O kaipgi!

Jie apsirengė ir išėjo.

Lijo smulkiais lašais, visai rudeniškai. Temo.

– Dabar aš jau gailiuosi, kad tau tų knygų tiek prikroviau, – pasakė vyresnysis brolis.

– Nebijok, parnešiu, – švarko atlapus susiėmęs atsisuko jaunesnysis. Jis tempė Vidos sakvojažą.

Kojos slidinėjo pažliugusiame gatvės molyje, drabužius pamažu merkė lietus.

– Tavo kelnės jau permirko.

– Išdžius, – atsakė jaunesnysis.

Prie troleibuso vyresnysis brolis pabučiavo žmoną, paspaudė šlapią jaunėlio ranką, paskui pasibučiavo.

– Tai aš lauksiu žinių.

– Aš ten užeisiu kasdien.

Jis perėjo į kitą gatvės pusę ir atsisuko. Žmona jau sėdėjo. Jaunesnysis brolis įmetė į kasą kapeikas, atsiplėšė bilietus ir troleibusui jau pajudėjus nuėjo atsisėsti.

Vyresnysis pastovėjo, kol troleibusas dingo už posūkio, ir susigrūdęs rankas į kišenes nukiūtino namo.

6

Parėjęs sėsiu prie darbo, galvojo jis. Rytais nueisiu nusipirkti kokių nors daržovių, kavos, duonos ir dirbsiu kiaurą dieną. Visą savaitę šitaip dirbsiu, galvojo jis ir jau iš anksto džiaugėsi savo vienatve, kurioje nebuvo nieko, išskyrus jo paties norus. Turėčiau smarkiai pasistūmėti į priekį.

Kambarys buvo tuščias, švarus ir ramus. Brolis ir žmona dabar jau netoli centro, kelnės jam jau išdžiūvo. Kad tik neperšaltų ir nesusirgtų prieš egzaminus, galvojo jis.

Jau temo, vėjas ūžė medžiuose ir namo pakampėse, debesų draikanos plaukė visai virš miško.

Kodėl aš nenoriu degti šviesos ir sėsti prie stalo? Tuščia. Taip, todėl, kad tuščia. Praeis. Viskas tuoj praeis. Pasiklausysiu žinių, paskui pagalvosiu, ką veikti toliau.

Jis išklausė žinias, susirado muziką, tokią, kuri skaitymui netrukdo, bet skaityti negalėjo. Buvo tuščia. Nyku.

Jie jau traukinyje. Turbūt gerai įsitaisė. Vida, be abejo, juo pasirūpins. Bet ji važiuoja prie jūros, o jam naktį teks išlipti vienam. Vėjas ir lietus, ko gero, nepraeis, ir kaip jis nutemps lagaminą iki autobusų stoties? Kaip nyku man būdavo tokiomis naktimis! Bet negi būtinai kas nors turi atsitikti! Ir kodėl aš būtinai noriu jį apsaugoti nuo visko, net nuo vienatvės? Aš pats iš namų pabėgau jos ieškodamas, o dabar jį, kaip tėvas ar mama mane, noriu apsaugoti nuo kiekvieno galimo sunkumo, net nuo vienatvės! Vienatvėje juk ir tesubręsti.

Taip, bet kodėl aš taip negalvoju apie žmoną? Juk ir ją myliu, kaip tėvą, motiną, brolį, seseris. Myliu, bet, matyt, kitaip. Kaip lygią sau. Šitoje meilėje nėra baimės. Tokios, kuri, matyt, neišvengiamai ateina su sūnumis, dukterimis ir jau niekada, net vienatvės valandomis, nebeleidžia būti tik su savim.

1968

Keturi vyrai geria sausą vyną

Keturi vyrai geria sausą vyną. Du sėdi ant sofos, trečias fotelyje, ketvirtas ant kėdės. Stalas aplašintas, taurės ant ilgų kotų mirksta vyno skrituliukuose, peleninė pilna nuorūkų, šalia peleninės – cigarečių pakelis ir degtukai. Vyrai sėdi ir tyli. Kabinetas vėsus ir apytamsis, nes jame tik vienas langas ir tas pats į šiaurės pusę. Tas kabinetas – pačiame viršutiniame, ketvirtame geltono namo aukšte, pro langą matyti tik medžių viršūnės ir blyškiai mėlynas dangus. Medžių lapai virpa ir spindi saulėje. Vyrai sėdi ir tyli. Ant sienų kabo trys paveikslai. Du ant priešinės durims sienos ir vienas ant šoninės. Du vyrai sėdi po dviem paveikslais, virš trečiojo, fotelyje, vienas paveikslas. Už ketvirtojo nugaros – knygų spinta su stiklinėmis durimis. Ir stalas, ir spinta poliruoti tokia pat spalva. Vyrai sėdi, tyli ir kiekvienas kažką sau galvoja.

Trys vyrai pagyvenę, gali turėti po keturiasdešimt metų, ketvirtas jaunesnis, ne daugiau kaip trisdešimties. Tas, kuris sėdi fotelyje, – ilgas ir liesas, ant smilkinių iššokusiomis gyslomis. Jis apsivilkęs pilku megztiniu, alkūnes įrėmęs į fotelio atkaltes ir subedęs pirštus. Jo pirštai ilgi ir kaulėti.

Tie, kurie sėdi ant sofos, su kostiumais. Vienas smėlio spalvos švarku ir pilkomis kelnėmis, kitas pilku languotu kostiumu. Plaukus abu susišukavę viršun, tik to, kuris su smėlio spalvos kostiumu, plaukai truputį garbanojasi, o to, kuris su pilku languotu kostiumu, tiesūs ir birūs. Abu rūko.

Tas, kuris sėdi ant kėdės, taip pat rūko, koją jis užkėlęs ant kojos, šonu atsirėmęs į kėdės atlošą, sėdi persikreipęs ir žiūri pro langą. Ten – tiktai blyškiai mėlynas dangus ir medžių viršūnės. Lapai virpa ir blizga saulėje.

– Tai ką, gal išgersim, – sako tas, kuris sėdi fotelyje.

– Galima, – sako tas, kuris su smėlio spalvos švarku.

– Išgerkim, – sako tas, kuris su kostiumu.

Vyrai paima stikliukus ir geria. Vynas raudonas.

– O ko tu varnas skaičiuoji? – sako tas, kuris su smėlio spalvos švarku. Tas, kuris sėdi persikreipęs ir žiūri pro langą, atsisuka, paima stikliuką ir išgeria. Jo švarkas žalias, išblukęs saulėje, o apykaklė apibyrėjusi pleiskanomis. Tas, kuris sėdi fotelyje, dabar žiūri į pleiskanas ant apykaklės.

– Gal jau rengiesi ginti savo disertaciją, – sako jis.

Vyras su žaliu išblukusiu švarku nusišypso ir nieko neatsako.

Visi sėdi ir tyli.

– Man kažko negera, – sako tas, kuris sėdi fotelyje, – skrandį maudžia.

– Kur tau nuo tokio vyno nemaus, – sako tas su pilku languotu kostiumu. – Man iš ryto taip pat maudė.

– Tu, atrodo, atsibudęs laiko veltui neleidai, – sako tas, kuris sėdi fotelyje.

– O ką tu manai? Aš pirmiausia nuvažiavau į kavinę, o paskui į darbą nuėjau. – Vyras su pilku kostiumu juokiasi. Plaukai jam krinta ant akių ir jis išskėstais, į viršų šiek tiek išlinkusiais pirštais braukia juos į viršų.

– Gal ir tu sakysi, kad pusę litro konjako išgėrei ir tik tada dirbti nuėjai, – sako tas, kuris fotelyje. Jis tyliai juokiasi, ir gyslos ant smilkinių išbrinksta dar labiau, o veidas parausta.

– Tai tik Bataitis šitaip galėjo sakyti, kol gėrė. Vaikšto iš kambario į kambarį ir pasakoja: išgėriau aštuonis šimtus gramų konjako, ir nieko, – sako tas, su pilku kostiumu, ir juokiasi. Jis juokiasi tarsi gėdydamasis, palenkia galvą ir žiūri ne į tą, kuriam sako, ir plaukai tada jam krinta ant akių, o jis juos braukia atgal. Jo rankos trajektorija primena judesį, kuriuo ginamasi nuo įkyrios musės.

– Yra tokių, kurie mėgsta pasigirti, – sako vyras su smėlio spalvos švarku. Jis visą laiką sėdi atsilošęs į sofos atramą, rankas sudėjęs vieną ant kitos, o jas savo ruožtu padėjęs ant dešinės kojos šlaunies. Dešinioji koja užmesta ant kairiosios, ir tą dešinę koją jis be perstojo judina. Dešinėje rankoje tarp smiliaus ir didžiojo (pirštai trumpi ir papurę) jis laiko cigaretę, ji rusena, ir kojai vis supantis aukštyn ir žemyn, cigaretės dūmai kyla plona vingiuota srovele, o perdegusio ir atšerpėjusio cigaretės popieriaus pelenai byra jam ant kelnių. – Ne tiek išgeria, kiek pasigiria, – sako jis, pasvyra į priekį, ištiesia ranką ir pelenus nubarsto į peleninę. Paskui rankas susideda kaip anksčiau ir vėl judina koją.

– Tu tai nepameluotum, – sako tas, kuris su pilku kostiumu. – Jeigu tu išgėrei, tai pradedi burbuliuoti. Pradedi taip burbuliuoti, kad nieko

nebesuprasi. Bul-bul-bull-bol-blll-bl. Bul-bol-blll-bl. Vakar ką tu kalbėjai, aš nieko nesupratau.

– Tai jau! – Vyras su smėlio spalvos švarku juokiasi. Koją jis judina dar smarkiau. Cigaretės dūmas vingiuoja didelėmis bangomis. – Ne mažiau ir tu burbuliuoji.

– Tai gal neburbuliuoji? – sako tas, su pilku kostiumu. – Gal neburbuliuoji? Kodėl tave Antanas išvarė?

Tas, kuris sėdi fotelyje, šypsosi ir sako:

– Jis pats išėjo. Nusibodo žmogui ir išėjo.

– Burbuliavo kaip tetervinas, – sako vyras su pilku languotu kostiumu žiūrėdamas į grindis. Plaukai visai uždribo ant akių.

Tas, kuris su išblukusiu žaliu švarku, visą laiką tyliai juokiasi. Kreta viduj. Pasėdi, pasėdi ir vėl dreba nuo juoko. Paskui sako šypsodamasis:

– Ko jūs pristojot prie žmogaus. Kiekvienas savaip nusigeriam.

– Taip, taip, į viską reikia žiūrėti filosofiškai, – sako tas, kuris sėdi fotelyje. Dabar jis juokiasi, jo dantys parudę nuo rūkymo. Šypsosi ir kiti.

– Tu tai visą laiką kibai prie Antano, – sako tas, kuris su kostiumu. – Kokia katė tarp jūsų perbėgo, neatsimenu, bet žiūriu, kad gali rimtai baigtis. Visai buvai nusitvojęs.

– Kur nebūsi. Kiek gi išgėrėm! Čia du butelius, kavinėj vieną ir dar ten beveik du, – sako vyras su išblukusiu žaliu švarku.

– Pabundu aš rytą, praplėšiu vieną akį, žiūriu – bobutė stovi. Praplėšiu kitą – Antanas guli. Matau, kad kažkas ne taip. Kad Antanas guli – gerai, bet ko čia ta bobutė! Bobut, sakau, ko tu čia mus saugai? Taigi, sako, aš Antaniuką, savo vaikelį, noriu į darbą žadinti! Pasirodo, Antaniukas – jos vaikelis. Galų gale iš kur aš tą tavo bobutę, tą tavo močiutę, galėjau pažinti? Pasaulyje daug bobučių, ir aš negaliu kiekvienos bobutės pažinti.

Vyras su pilku languotu kostiumu pasakoja, skeryčiodamas rankomis. Jis beveik be perstojo braukia plaukus. Tas, kuris sėdi fotelyje, žiūri ir nesišypso. Paskui paima butelį ir pripila taures. Jo ranka virpa, ir butelio kakliukas cinksi į taurės kraštą. Pastatęs butelį jis vėl įkrenta į fotelį ir sako:

– Išgerkim.

– Išgerkim, – sako vyras su pilku languotu kostiumu.

Kiti du savo taures paima ir išgeria nieko nesakydami.

– Dar gerai, – sako vyras pilku kostiumu, – kad aš tos tavo bobutės kur nors nepasiunčiau.

– Ne bobutės, o motinos, – sako tas, kuris sėdi fotelyje. Tai sakydamas, jis deda taurę ant stalo. Taurė tik pusiau nugerta.

– Motinos, atsiprašau, – sako vyras pilku kostiumu. – Bet kaip aš ją galėjau pažinti, juk tų bobučių taip daug pasaulyje. Aš jos nepažinau. Sakau: ko čia stovi, bobut, pasitrauk. O ji: juk čia mano sūnelis, mano Antanėlis. Gera ta bobutė, o aš jos po velnių vos nepasiunčiau.

– Gerai, gerai, palikim ją ramybėj, – sako tas, kuris sėdi fotely. – Ji ne to yra mačiusi.

– Ne, kaip aš jos galėjau nepažinti! Juk tai tavo močiutė. Gera močiutė, – sako vyras pilku kostiumu ir žiūri į knygų spintą. Jo akys blausios ir pamažu klaidžioja už stiklo sustatytų knygų nugarėlėmis.

– Gera močiutė, – sako vyras su smėlio spalvos švarku. – Kai dar Kazys gyvas buvo, atsimenu, suvirtom paryčiu, ji atsikėlė, pakepė kiaušinienės, įleido giros, paklojo mums lovas.

– Ji ne tiek yra mačiusi. Ne tik girtų, – sako tas, kuris sėdi fotelyje ir išsiima cigaretę. Degdamas ją palenkia galvą į kairę, užtraukia, paskui išpučia didelį apvalų dūmų kamuolį ir mojuodamas ilgai gesina jau užgesusį degtuką.

– Mes kažkodėl vis nusigeriam, – sako vyras pilkuoju kostiumu. Plaukai jam drimba ant akių, bet jis jų nebetaiso. Jis sėdi alkūnėmis atsirėmęs į kelius ir iš padilbų žiūri tai į vieną, tai į kitą. – Va, Stasys, kaip geria – malonu žiūrėt. Per vakarą du tris stikliukus.

– Užtai suvalgo du viščiukus, – sako tas, kuris sėdi fotelyje.

– Jis dabar rašo romaną, – sako vyras su smėlio spalvos švarku.

– Kodėl mūsų Povilui nekenkia? Dar tik disertaciją rašo, o geria jau kaip daktaras, – sako tas, kuris sėdi fotelyje.

– Geriems vyrams gėrimas tik padeda, – sako tas, kuris su smėlio spalvos švarku. – Kazys kiek gerdavo! O kai dirbo, tai dirbo. Niekas jam tada nekliudė. Bet jau ir gerti nedrausk.

– Ar draudei kada? – sako tas, kuris sėdi fotelyje. – Tik padėjai.

– Visi padėjom, – sako vyras su pilku kostiumu. – Ir mes jam padėjom, ir jis mums.

Kurį laiką vyrai tyli. Tai vienas, tai kitas išpučia dūmų kamuolį arba ilgą kūgišką srovę. Pro atdarą langą dusliai ošia ir skimbčioja vienas į kitą atsimušdami lapai.

– Kiek jau mūsų gerų draugų nebėra, – sako tas, kuris su pilku languotu kostiumu. – Kazys, – jis užlenkia vieną pirštą, – Dominykas, – užlenkia

antrą pirštą, – Pranas, – užlenkia trečią pirštą. Paskui užlenkia likusius du, palaiko suspaudęs kumštį, paskui numoja ranka. – A, ką čia kalbėt! Kada čia neseniai sutikau vieną pažįstamą, atvažiavo į sostinę. Žinau, kad dirba su geru mano kurso draugu. Kaip jis gyvena, sakau, perduok linkėjimus. Kad, sako, jo jau nebėr, jis jau po velėna. Jau visi metai kaip po velėna. Tai tau ir gerų dienų.

Vyrai tyli.

– Išgerkim, po galais, – sako vyras su pilku languotu kostiumu. – Pripilk, Antanai. Aš jau penkiolika metų dirbu, – sako jis tam, kuris su išblukusiu kostiumu, ir žiūri tiesiai jam į akis. – Penkiolika metų dirbu, ir daug mano draugų jau nebėra. Jau ir mano kartos vyrai miršta.

Tas, kuris su žaliu išblukusiu švarku, pasižiūri į namus, paskui žiūri į paveikslą, tą, kuris kabo virš sofos iš dešinės.

– Tu jau visai pralinksmėjai, – sako tas, kuris sėdi fotelyje. Atsargiai padėjęs cigaretę ant stalo krašto jis paima butelį ir pripila taures. Sau nebepila.

– O sau kodėl neįpylei, – sako vyras su smėlio spalvos švarku.

– Kažko skrandį maudžia. Aš nebegersiu, – sako vyras su megztiniu, paima cigaretę ir vėl patogiau įsitaiso fotelyje. Fotelyje jis kone guli, ilgus liesus kelius atkišęs toli į priekį.

– Gerk, – sako tas, kuris su pilku kostiumu. – Manai, jei mažiau gersi, tai gyvensi ilgiau?

– Tu kad ir labai norėtum, ilgiau už mane neištempsi, – sako tas, kuris sėdi fotelyje. Jis juokiasi.

– O aš ir nenoriu. Šiandien dar gersiu. Va, paskambinsiu į darbą ir gersiu. Eisim? Aš tik turiu pasiimti pinigus, pinigų aš tuoj turėsiu.

– Jūs kaip norit, aš tai nebegersiu. Rytoj važiuosiu, reikia išsimiegoti.

– Išsimiegosi.

– Ne, jūs eikit, aš tai ne. Man kažko negera. Vakar darbai buvo baigti, buvo galima, šiandien pakaks.

– Tas vynas skrandį išėda, paskui jau ir ko nors geresnio nebesinori, – sako vyras su smėlio spalvos švarku. Jis atsistoja, į peleninę nubarsto pelenus ir pasirąžo. Paskui vėl atsisėda ir vėl sukryžiuoja kojas. Šį kartą ant viršaus užkelia kairiąją.

– Ar tu eisi? – sako vyras pilku kostiumu tam, kuris apsivilkęs žaliu išblukusiu švarku.

– Ne, – sako šis. – Eisiu pasitikti sesers. Šiandien atvažiuoja sesuo.

– Gal pusseserė? – šypsodamasis ir smarkiai supdamas kairiąją koją sako vyras smėlio spalvos švarku.

– Sesuo, – sako tas, kuris su žaliu išblukusiu švarku.

– Aš tai eisiu. Kažkoks šuniškas liūdesys užėjo, – sako vyras pilku languotu kostiumu. – Paskambinsiu į darbą, ar niekas neieškojo, ir eisiu.

– Geriau neskambink ir neik, – sako tas, kuris sėdi fotelyje. – Geriau imam taksi ir važiuojam namo. Išsimiegosi ir viskas bus gerai.

– Ne, aš noriu išgerti, – sako vyras pilku languotu kostiumu. – Aš tuoj gausiu pinigų, man velniškai liūdna.

Tas, kuris sėdi ant kėdės, žiūri į paveikslus virš sofos. Pirma žiūri į kairįjį, paskui į tą, kuris dešiniau. Vyras su pilku kostiumu sėdi ant sofos, alkūnėmis įrėmęs į kelius. Jo plaštakos nudribusios žemyn, plaukai subraukti į viršų, tik mažas kuokštelis užslinkęs ant ausies. Vyras žiūri į knygų spintos kojų. Tas, kuris greta, su smėlio spalvos švarku, sėdi atsilošęs, rankos su cigarete alkūnę uždėjęs ant sofos atlošo. Jis žiūri į raudoną butelio kakliuko užmautę. Tas, kuris sėdi fotelyje, žiūri į pleiskanas ant apykaklės.

– Tau, kaip mokslininkui, tas švarkas nelabai tinka, – sako jis.

– Bus gerai, – sako tas, kuris su žaliu švarku. – Švarkas dar visai geras.

– Klausykit, einam išgerti, – sako vyras su pilku languotu kostiumu. – Kaip jūs sakot?

Vyrai sėdi ir tyli.

Girdisi, kaip pro atdarą langą ošia medžiai ir skimbčioja vienas į kitą atsimušę lapai. Jie žali ir sodrūs. Prieš šviesą jie tiesiog juodi ir jų vaškinis paviršius vėjui pučiant blizga ir blyksi. Dangus blyškiai mėlynas.

1968

Musė

Iš kur čia dabar ta musė? Juk langas visą laiką buvo uždarytas!

Jis atitraukė užuolaidą ir pasižiūrėjo – taip, langas uždarytas. O didelė juoda musė bimbė per kambarį. Pro rūbų spintą ir knygų lentyną ji nuskrido iki durų, paskraidė ten, pakilo iki lubų, nuskrido prie lango užuolaidų, nusileido prie radijo aparato, paskui iki pat grindų ir pažemiu vėl nuskrido prie durų.

Viešpatie!

Kambaryje buvo tylu, musė skraidė lėtai, sukinėdamasi tai šen, tai ten, bet suko vis tuo pačiu ratu – nuo durų prie lango ir nuo lango prie durų. Ji skrido neskubėdama, vis tuo pačiu ratu ir taip bimbė, kad jis padėjo knygą ir susigūžė – ar nepaėmus rankšluosčio ir prisitaikius nepriploti? Ne, bevil-tiška, ji niekur nenutūps, tai tau ne paprastoji, o didelė juoda mėšlinė musė. Skraidys kol pavargs, tada nutūps kur į užuolaidas, tada, jei nori, tvok į stiklą.

Kambaryje buvo taip tylu, kad girdėjosi, kaip keičiasi musės sparnų bim-bimas, pamažu, ratais kylant jai į viršų, net sukantis, o kai musė palei užuo-laidas krisdavo žemyn iki radijo aparato, pasukdavo ir dar kartą krisdavo iki grindų, jam atrodydavo, kad leidžiasi didžiulis reaktyvinis lėktuvas, jo mo-toras užsikerta, lėktuvas krinta, zvimbdamas savo duraliuminio plokštėmis, paskui jau visai pagal medžių viršūnes neria kažkur žemyn. Paskui jam pa-sirodė, kad jis stovi prieš didelę tinkuotą sieną, kurią turi nudraskyti nagais.

Viešpatie, kas čia dabar?

Kambaryje pasidarė dar tyliau, musė nuo durų lango link skrido pažemiu, jos bimbimas, metalu vibruojantis bimbimas artėjo, musės nesimatė, artėjo tik jos bimbimas, ir jam pasirodė, kad musė yra visur: ant rūbų spintos ir už jos, ir ant kilimo, ir už knygų lentynos – musė buvo visur, ji skrido, išskėtusi savo spindinčius sparnus, ant jų virpėjo juodi reti plau-kai, panašūs į antenas, ir vienas musės sparnas siekė spintą, kitas knygų lentyną, paskui kaimynų namo stogą, pušų viršūnes.

Juoda mėšlinė musė klaktelėjo ir pakibo ant užuolaidos. Ji tupėjo neju-dėdama, jis žiūrėjo į ją rankomis suspaudęs sofos kraštą ir tik dabar išgirdo, kad tiksi laikrodis. Laikrodis tiksėjo neskubėdamas, truputį spusteldamas antrą kirtį, ir atrodė, kad jis eina krypuodamas kaip antis, krypuodamas ir pasižvalgydamas, kada jam sustoti.

Musė tupėjo ant užuolaidos. Ant užuolaidos juodavo mažas taškas. Tas mažas taškas buvo didelė mėšlinė musė. Ji tuoj pakils, išskleis sparnus, jam pasirodė, kad į veidą dvelktelėjo aliuminiu, elektra ir lyg chlorkalkėmis, lyg geltonu pliušiniu meškiuku, o juodas į anteną panašus sparno plau-kas brūkštelėjo per kaklą. Brūkštelėjo per kaklą ir nebeliko kuo kvėpuoti.

Ne, jis kvėpavo, tik delnas, kuriuo perbraukė kaklą, buvo šaltas ir pra-kaituotas. Jis pasižiūrėjo į delną ir guktelėjo – kažkas suspaudė gerklę, kambarys išnyko.

Viešpatie! Kraujas!

Delnas buvo kruvinas.

Prieš jį stovėjo moteris.

– Va, aš ir grįžau. Ko taip žiūri į tą savo delną? Kas ten yra?

Jis pamažu ištiesė ranką, pats nenuleisdamas akių.

– Dieve mano! Tu kaip koks pirmokas, visada rankas išsitepi. Eik, nusiplauk, tuoj valgysim, – pasakė ji.

Jis pamažu nuleido ranką ir žiūrėjo į moterį.

– Ko taip žiūri? Kas atsitiko? Pavargai?

Ji priėjo prie jo, pabraukė per plaukus, paskui pasakė:

– Negaišk, negaišk. Nusiplauk tą rašalą, kai pridžius, ilgai nenuplausi. Negaišk, tuoj pietausim, o paskui sėsim prie darbo.

1968

Pokalbis karštą vasaros dieną

Teatro budėtojas pasakė, kad jos nėra. Aš paprašiau, kad jis būtų malonus (senio balsas gergždė ragelyje) ir paprašytų paskambinti man, kai tik ji ateis… Telefonas 2-16-64. Senis paprašė palaukti, kol jis užsirašysiąs, o užsirašęs pasiteiravo:

– Ar ji žinos kam?

– Žinos, – pasakiau. Žinojau, kad senis liko nepatenkintas.

Į darbą ji sakėsi ateinanti pusę vienuoliktos. Iki vienuoliktos aš nieko nedirbau ir laukiau. Paskambino tik dvyliktą, kada kalbėjausi su interesantu, jaunu vaikinu. Aš pasakiau vaikinukui „atsiprašau“, jis linktelėjo, o kai pasakiau „a, čia tu“, jis pasirėmė ant stalo ir ėmė labai dėmesingai žiūrinėti seną žurnalą.

– Aš, – pasakė ji ir nutilo.

– Tu norėjai pasakyti man ką nors labai svarbaus? – paklausiau.

– Aš? Ne, nieko. Nieko nenorėjau pasakyti. Aš supratau. Daugiau tokios klaidos nepadarysiu.

– Kokios?

– Nereikia. Man viskas aišku. Aš tau daugiau nebeskambinsiu ir neateisiu.

– Palauk. Kada tu baigi darbą?

– Trečią.

– Pusę keturių aš eisiu gerti kavos. Užeik ten.

– Kam? Nereikia. Aš nenoriu.

– Pusę keturių.

Pusę keturių kavinėje jos nebuvo. Aš užmokėjau už kavą ir išėjau į gatvę. Man nusibodo sėdėti visą dieną darbe, kavinėje buvo tiesiog nepakenčiamai tvanku, gatvėje, nors ir karšta, galima buvo pavaikščioti. Saulė kepinte kepino, pūtė ne vėjas, o kaitra tingiai slinko grindiniu ir namų sienomis. Ant šaligatvio pūpsojo žali išdžiūvę liepų lapai, užminti jie treškėjo byrėdami smulkiais gabaliukais. Žmonės nors ir skubėjo, skubėjo kur nors atsisėsti ir tik tada tvarkyti savo reikalus.

Ji ėjo greitai, buvo su baltu sijonu ir balta truputį į gelsvumą bliuze, su juodais akiniais.

– Labas.

– Labas.

Ji nenuraudo. Buvau susitikęs su ja kokius penkis kartus ir visada ji nurausdavo. Dabar nenuraudo.

– Pavėlavau? Mano laikrodžio rodyklė nulūžo.

– Labai laiku. Kur eisim? Čia?

– Ne, nenoriu. Eikim kur nors nuošaliau. Kur niekas nepažįsta nei tavęs, nei manęs.

– Tokios vietos nėra. Einam į „Vasarą“.

– Gerai.

Mes paėjėjome tylėdami.

– Kodėl tu su manim taip šnekėjai?

– Kaip?

– Tokiu balsu.

– Kuo gi jis buvo ypatingas?

– Kuo ir dabar – „Kuo gi jis ypatingas“!.. – Kam tas „gi“?

– Ir čia nieko ypatinga nematau.

– O aš matau. Dabar aš viską suprantu.

– Aš kol kas nieko.

– Jeigu tu būtum su manim taip kalbėjęs anksčiau, aš būčiau pradėjus verkti prie telefono.

– Keista.

– Fizinis suartėjimas man teikia skausmą, bet po to aš pasijuntu stipresnė, ramesnė. Todėl ir neverkiau.

– Kodėl jis tau teikia skausmą? – paklausiau aš.

– Liko nuo gimdymo. Dėl to ir ligoninėj gulėjau, darė operaciją, nedidelę operacijėlę. Ir dar reikės gulti. Nežino, ar tai koks piktybinis auglys, ar ne.

Mes ėjome gatve lenkdami žmones tai kartu, tai praleisdami tarp savęs, o ji visą laiką kalbėjo ir aš pastebėjau, kad praeiviai girdi jos žodžius. Norėjau pasakyti, kad kalbėtų tyliau, bet ji buvo taip užsiėmusi kalbėjimu ir ėjimu, kad man nebeliko nieko kita, tik klausytis.

– O tu nė tada nepaskambinai. Ką ten tada. Kai aš tau pati paskambinau, ir tai tu nenorėjai kalbėti.

– Neišsigalvok. Kaip aš tau būčiau paskambinęs, jei tu gulėjai ligoninėj.

– Gulėjau, bet tu ir neskambinai. O aš budėtojui buvau palikusi ligoninės telefoną.

Prospekte žmonių buvo dar daugiau. Saulė dar labiau kepino.

– Gerai, tu nekalbėk, aš negaliu nekalbėti, o tu patylėk. Aš nemoku vaikščioti taip, kaip vaikšto muzikai.

– Kalbėk, aš tau nieko ir nesakau.

– Tu man viską pasakei paskambinęs. Aš viską supratau. Daugiau tokios klaidos nepadarysiu, bet…

– Apie kokią klaidą tu vis kalbi? Man rodos…

– Tu manai, kad aš apie aną vakarą? Ne, ne apie aną. Aš jo norėjau, ir toks jis buvo. Man jo reikėjo. Aš norėjau, kad tu būtum. Kai rytą tu taip atsikėlei ir išėjai, aš negalėjau rasti vietos. O tu nė nepaskambinai.

– Tu gi jau ligoninėj buvai.

– Ne, nesiteisink. Pats sau teisus jauskis, o man nesiteisink, aš ir taip viską suprantu.

– Gerai, tyliu.

– Prisiplakiau prie tokios kompanijos, gėrėm iš pradžių kavinėje, paskui nusibeldėm kažkur į namus, kažkur privačią „Volgą“ pasigavom, toks piktas šoferis žydas visą laiką burbėjo. Bet tai nesvarbu. Mes ten gėrėm ir siautėjom, bet aš vis negalėjau rasti vietos, norėjau tave matyt. Tik tu neįsivaizdink ir nesididžiuok, šneku ne apie tave, o apie save.

– Aš taip ir suprantu.

– Ir nevaizduok kažin ko. Man tiesiog kažko trūko ir galvojau, kad tu galėtum būti kartu. Paprašiau tokio tipo, kad nuvažiuotų pas tave…

– Jis buvo su barzda?

– Su barzda? Ne. O gal. Nežinau.

– Kaimynė sakė, kad kažkoks su barzda ieškojo manęs. Pavakariu?

– Ne, vakare. Pasakė, kad tavęs nerado, aš mėginau nusigerti, bet negalėjau. Tada sėdau į taksi ir atvažiavau. Dieve, kokia aš kvaila! Papasakojau vienai savo draugei, sako – galėjai pasakyti, kad ieškai kokio nors kito žmogaus. Bet aš nesugalvojau. Aš nežinojau, kad tavo žmona bus, daugiau tokios klaidos nepadarysiu. Jeigu ji pastebėjo, kad aš girta, ne, aš nebuvau girta, buvau tik išgėrus, jei ji pastebėjo…

– Nepastebėjo. Sakė tik, kad ieškojo balta moteris.

– Nesididžiuok. Daugiau neieškos.

– Pereikim į kitą pusę. Palauk, mašina. Suvažinės.

– Gerai. Palauksiu. Nors nedidelis nuostolis tau tebus.

– Užtai tau didelis.

– Taip. Man didelis. Taip.

Mes įėjom į „Vasaros“ kavinę. Mažojoje salėje dar pietavo keletas žmonių.

– Čia labai trenkia virtuve, – pasakiau. – Einam į Didžiąją.

Čia buvo ne tik tuščia, bet ir vėsu. Nuo melsvų užuolaidų salėje tvyrojo melsva prieblanda. Mes susėdom prie lango. Aš išsiėmiau cigaretes, ji ant stalo pasidėjo savo lenkišką iš vytelių pintą krepšį.

– Valgysi?

– Ne. Nevalgysiu. Nenoriu.

– Gersi? Gal kavos?

– Tik ne kavos. Kokio nors vandens.

Iš pakelio aš išsitraukiau cigaretę ir tik tada atsiminiau, kad nepasiūliau jai. Mužikas.

– Rūkysi?

– Rūkysiu.

Mes užsirūkėm, tada aš pasakiau:

– Dabar aš tau papasakosiu. Tu sakei, kad išsigandai mano tono, o aš išsigandau tavo tono, kai tu paskambinai grįžus iš ligoninės.

– Mano tono? Tikrai?

– Tikrai. Mano manymu, jis buvo labiau reikalaujantis negu šiandien mano.

– Galbūt.

– Aš tavęs nepažinau. Taip tu niekada nekalbėdavai. Kiek atsimenu. Visada kalbėdavai abejodama, o tada – reikalavai. Atsimeni – pasakiau, kad

paskambinsiu šią savaitę, o tu pareiškei, kad toks pasakymas tavęs nepatenkina, tu nori žinoti, kada konkrečiai. Taip?

Prie mūsų priėjo padavėja, jauna, bet vos savo formose besilaikanti, jai buvo sunku vaikščioti tokioj kaitroj, susivaržius ankštais drabužiais ir ji buvo pikta. Ji norėjo padėti meniu ir nueiti, bet aš pasakiau, kad nereikia, mes norim tik atsigerti – ji mineralinio vandens, aš – kavos. Mineralinio vandens nebuvo, buvo tik sulčių ir firminio gėrimo. Paprašiau firminio gėrimo, padavėja pasiteiravo ar daugiau nieko, pasižiūrėjo ir nuėjo sunkiai judindama savo įkaitusius kumpius.

– Taigi, – pasakiau aš nuberdamas pelenus.

– Aš klausau, – pasakė ji. – Labai įdomu.

– Ir man buvo įdomu. Pasakei, kad gulėjai ligoninėj, kad nori susitikti ir dar konkrečiai kada – aš pagalvojau, kad kas nors atsitiko ir tu nori man kažką svarbaus pasakyti.

– Nepaisant to tu ne tik nepaskambinai, bet ir išvažiavai. Aš jaučiau, kad tu nepaskambinsi, – dar tada, kai kalbėjom telefonu, paskui darbe man pasakė, kad tavęs nėra, bet aš nežinojau, kad tu išvažiavai.

– Tada aš ir negalvojau išvažiuoti. Tą rytą prasidėjo Čekoslovakijos įvykiai ir aš norėjau likti mieste, bet po pietų nusigėriau iš nevilties ir tada supratau, kad nieko neveikiant bus dar blogiau, tada ir išvažiavau. Tiesą sakant, nė neatsimenu, kaip išvažiavau, – tėvas išsivežė.

– Gerai, nesiteisink.

– Ar tau nė kiek nekeista? Visa, ką kalbi tu, yra savaime suprantama ir būtina. Visa, ką pasakau aš, yra teisinimasis ir panašiai?

– Taip yra.

– Gerai, tada tyliu.

Mes surūkėm po cigaretę, bet stalas buvo jau taip apibarstytas tabaku, tarsi būtume rūkę visą valandą. Cigaretę ji suko pirštuose ir tabakas be perstojo byrėjo ant stalo. Akinių ji nenusiėmė ir aš negalėjau matyti, kur ji žiūri, bet rodėsi, kad žiūri visą laiką tiesiai į mane. Ji sėdėjo nugara į langą, į tą langą švietė saulė, ir prieš šviesą aš mačiau tris ilgus gyvplaukius, styrinčius iš jos skruosto apgamo, o kai pasukdavo galvą, suspindėdavo auksiniai ūsiukai. Ji buvo labai išsipudravusi ir iš po akinių, plaudamas pudrą, sruvo prakaitas, kurį ji nusišluostydavo ranka, vos vos pakėlusi akinius. Kai aš žiūrėdavau į ją, ji pastebimai nervinosi, ir aš žiūrėjau į peleninę, kruopščiai valydamas pelenus.

– O aš negaliu tylėti. Nemoku, – pasakė ji. – Man neišeina.

– Aš tau blogas pašnekovas. Egipto mumija.

– Kam taip toli ieškoti, – nusijuokė ji. – Kai čia pat pilna stuobrių.

– Ir man tokia mintis šmėstelėjo, – pasakiau aš ir nusijuokiau. Visa ta situacija man kažkodėl iš tiesų pasidarė juokinga.

Nusijuokė dar porą kartų – trumpai ir garsiai, ir aš pastebėjau, kad netoliese atsisėdusi moteris klausėsi, ką mes kalbam. Klausėsi ir, be abejo, girdėjo. Kavinėje buvo visai tylu.

Padavėja atnešė rausvo vandens su trimis mažytėmis citrinos skiltelėmis. Tą firminį gėrimą ji atnešė stiklinėje. Kava buvo su putele ir kai aš ją šaukšteliu nustūmiau, matėsi puoduko dugnas.

– Tai ką, gersim tą vandenėlį, – pasakė ji.

– Gersim. Kas mums belieka.

– Tikrai.

Aš įsidėjau cukrų ir pasakiau:

– Gerai, tada tu man pasakyk, ko tu nori?

– Aš? – nutraukė ji. – Aš? Dieve! Nieko. Iš tavęs aš nieko nenoriu. Absoliučiai nieko. Kas buvo – buvo, o daugiau aš nenoriu nieko.

– Tai kodėl tu visą laiką mane moralizuoji?

Ji nusijuokė.

– Važiuodama pagalvojau, kad tu visą laiką kalbėsi, o aš klausysiuos. Ir žinojau, ką pasakysiu – kad aš ne Tatjana, o tu ne Oneginas.

– Ne visai tiksliai numatei.

– Numačiau ir priešingą atvejį.

– Matai!..

– Bet tai nesvarbu. Dabar tai nebeturi jokios reikšmės.

– Kodėl tik dabar?

– Nebūk naivus. Arba nevaizduok naivaus. Galų gale būk koks nori. Svarbiausia, kad man viskas aišku. Pasibeldžiau ne į tas duris.

Aš nusijuokiau.

– Juokis. Juokis. Dabar tai tavo valia ir tavo reikalas. Aš tik norėčiau žinoti, kodėl tu tą vakarą atėjai? Juk girtas nebuvai. Bent jau ne per daug girtas.

– Beveik visai negirtas.

– Ir aš taip manau. Tai kodėl turėtum juoktis? Jeigu eini negirtas, tai ir tu turbūt ko nors ieškai ir galėtum suprasti.

– Aš ir suprantu.

– Aš tiek iškentėjau, kad pajuokos tikrai nenusipelniau.

– Viena – niekas iš tavęs nesijuokia. Antra – kančia yra nelyginamas dalykas. Kenčia kiekvienas, ir tai ne privalumas, o nelaimė. Nelaimės nematuojamos.

– Taip. Teisingai. Taip. Galų gale – ne tai ir svarbu. Svarbiausia – suprasti. Nekalbėti vienam angliškai, kitam vokiškai.

– Iki šiol mes, rodos, būtent taip ir kalbam.

– Taip. Turbūt. Ir tai aš supratau. Kvailė. – Ji nusijuokė.

– Rūkysi?

– Rūkysiu.

Mes vėl užsirūkėm.

– Man, žinoma, nemalonu, kad būtent aš suteikiau dar vieną progą nusivilti…

– Nepergyvenk. O ne, nė dėmesio nekreipk. Svarbiausia, kad pats jaustumeisi teisus.

– Ar tau neatrodo, kad čia ir yra mūsų nesusikalbėjimo priežastis? Vienam svarbiausia – kad jis pats jaustųsi teisus, kitam – kad padėtų teisiam pasijusti. Aš norėčiau padėti, bet negaliu.

– Nereikia. Ačiū, nereikia. Užtenka, kad tu kilnus. Daugiau nereikia.

– Ko gi tau reikia?

– Ko reikia? Nežinau. Reikia vieno juoko, vienų ašarų, vieno gyvenimo. Tik ne pagalbos. Ne, ne!

Aš vėl nusijuokiau. Garbės žodis, visa tai buvo iš tiesų įdomu.

– Tai kaip tu tą bendrą juoką, bendras ašaras įsivaizduoji? Kada vienas juokiasi, juokiasi ir kitas, kada verkia – verkia abu? Taip? Kokiu pagrindu? Gal supratimo? O kas yra pagalba, jei ne supratimas? Aš tavęs nepajėgiu suprasti, matyt neturiu duomenų.

– Ir nereikia. Dieve, kam tau pergyventi?

– Turbūt teisybė.

Mes pasėdėjom tylėdami. Kai padavėja paėmė užsakymą iš moters šalimais, aš pašaukiau ją ir užmokėjau.

Mes pakilom ir išėjom į gatvę. Važiavo mašinos, pro langus žmonės lydėjo žvilgsniais tuos, kurie ėjo šaligatviais, tie – anuos. Ir ėjo kažkur savo reikalais.

1968

Švelnumas

Namas penkių aukštų, pastatytas iš tamsių glazūruotų plytų, ir ten, kur languose dar dega šviesa, plytų kraštai blausiai šviečia į nakties tamsą. Jeigu ne du šviesūs langai penktajame aukšte, namas susilietų su nakties dangum, ten virš miesto lekia rudens vėjas.

Priešais namą – skardis, ir jeigu ne tie keli šviesūs langai, jo visai nesimatytų, tada vietoj jo oštų tik plikos didelių medžių šakos. Dabar skardis dūluoja priešais namą ir galima atskirti, kad virš jo pinasi trijų senų liepų šakos, kuriose ūkia ir šiuža jau atšalęs rudens vėjas.

Liepos pakelia vėją į dangų, po skardžiu ramu ir šilta, kiek šilta gali būti rudens naktį. Skardžio pakriūtėje sėdi du. Jų veidų neįžiūrėsi, jie sėdi ir tyli, ir jei vienas neteliuškuotų degtinės butelio – jis laiko jį už kakliuko, ir tai primena senoviško sieninio laikrodžio švytuoklę, – supa jį į save ir nuo savęs. Jei degtinė neteliuškuotų, visame pasaulyje judėtų tik šešėliai apšviestuose languose ir liepų šakos.

– Nori?

– Ne.

Ketvirtame aukšte užgeso paskutinis langas.

– Einam?

– Kur?

– Nenoriu ir aš.

– Pabūkim.

– Užeinam pas tą Valę? Ten dar šviesu.

– Nenoriu.

– Tu dėl to?

Antrasis neatsakė. Trečiajame aukšte už apšviesto stiklo praėjo mergaitė. Eidama ji pakėlė rankas ir nusitraukė apatinius marškinius. Akimirkai dingo iš lango, paskui vėl pasirodė segdamasi plaukus. Netrukus šviesa užgeso.

– Jei būtų ko nors užkąsti, – pasakė vienas.

– Tu ką nors myli?

– Kas tai – ką nors?

– Nesišiaušk.

– Ne.

Jie kalbasi pamažu, per tą laiką, kurį jie pratyli, galima būtų pasakyti keletą tokių sakinių, kokiais jie kalba.

– O aš myliu. Tau nepatinka mano Rita?

– Aš nieko nesakau.

– Tai pasakyk. Nepatinka?

– Jei patiktų, ją mylėčiau aš, o ne tu.

– O man patinka. Gera moteris.

– Tu nori, kad aš tau padėčiau mylėti?

– Baik.

– Tai ir nelaikyk manęs kvailiu. Pats save gali mulkinti, manęs – nepavyks.

– Tikrai myliu.

– Ne. Jeigu mylėtum – nešnekėtum. Nešnekėtum nei man, nei kitam. Sakytum jai. O jei jau sakai man – vadinasi, jai sakyti nusibodo.

Antrasis neatsako, ir vėjas liepų šakose čia labai tinka. Labiau negu degtinė, kurią neatsakęs paima iš kalbėjusiojo ir pakelia prieš šviesą. Daugiau kaip pusė, bet jis neišgeria, suspaudžia butelį tarp pėdų ir kišenėse ieško cigarečių.

– Rūkyti nebeturi?

– Ne. Ir mes abu nieko neturim – nei kas mus myli, nei ką mes galėtume mylėti.

– Mane ji myli.

– Ir mane. Galbūt. Nebijok, ne Rita. Kita. Ir ne viena. Ir norėtų būti mylimos ir mylėti. Bet labiau – būti mylimos. Kai tik tai suprantu – negaliu. Baigta. Kodėl?

– Todėl, kad tu egoistas.

– Taip, žinoma. Bet žinau – jeigu mylėčiau, galėčiau prieš ją raitytis purve, kaukčiau kaip šuo prieš mėnulį, ir jeigu kas išgirstų – daugiau savo gyvenime tokio džiaugsmo nebegirdėtų. Nesišaipyk, dabar pavojinga.

– Kalbėk.

– Pasakiau.

– Nepyk, ne iš tavęs juokiausi. Iš savęs. Tai, ko tu nori – neįmanoma.

– Ne. Taip bus. Tegul ir šimtą metų reikės gyventi – bus.

– Nebus. Einam.

Jie sėdi, ir name priešais juos vienas po kito užgęsta dar du langai.

– Einam. Tikrai, lyg ir reikėtų kur paėjėti.

Jiedu atsikelia ir eina per kiemą. Name dar šviečia keturi langai, ir paskui juos per kiemą slenka vos pastebimi ilgi šešėliai. Jiedu nemato, kad atsirėmusi į tamsaus antrojo aukšto lango palangę rūko moteris.

– Išeinat? – sako ji negarsiai.

– Išeinam. Čia tu, Vale?

– Aš.

– Gal turi cigarečių?

– Turiu.

– Išmesk. Ne, palauk, mes užeisim.

– Čia negalima. Merginos jau miega.

– Mes palauksim koridoriuj.

Jiedu eina prie įėjimo, jo cementiniai laiptukai veda žemyn, durų vyrių geležis cypia ir girgžda, vestibiulyje prieblanda, o iš jos į viršų cementiniai laiptai ir turėklai – plati ir stora, rankų nuzulinta ir šiek tiek lipni uosio lenta. Laiptų aikštelėje prie mažo tamsiai mėlynu multinu užtiesto stalelio sėdi du. Jis sėdi, ji stovi atsirėmusi į sieną, vieną ranką laiko jam ant peties. Priešais juos – knyga, kurią jis atsiverčia, kai tuodu pamažu lipa aukštyn.

– Labas vakaras.

– Labas vakaras, – sako jis. Ji žiūri į juos su nuostaba, jis – į knygą, didelę sąskaitų knygą, kurios grafose surašytos pavardės ir kambarių numeriai. – Pas ką jūs?

– Į svečius.

– Negalima. Jau vėlu.

– Mes neilgam.

– Bet jūs suprantat, kad negalima?

– Suprantam. Mes greit išeisim.

– Tada aš neatsakau. Jeigu ateis administratorius, pasakysiu, kad jūs įėjot neleidžiami.

– Gerai.

Jiedu lipa viršun ir girdi, kaip mergaitė sako:

– Nueik ir pasakyk. Jeigu pats atras, tave išmes.

Jiedu užkopia į antrąjį aukštą ir iš cementinės laiptų aikštelės pasuka į ilgą parketu klotą koridorių. Palubėje po matiniais gaubtais dega elektros lempos, ir kai jiedu eina koridorium, žingsniai aidi į ilgas fanerinių durų eiles. Taip jie pereina visą koridorių, ten pro stiklines duris matyti miesto šviesos.

– Sėdam čia, palauksim. Ji čia ateis.

– Žinos?

– Žinos. Tik tu su ja neprasidėk. Aš jai buvau padaręs vaiką.

– O kas man? Būtų gerai, jeigu ji atneštų ko nors užkąsti.

– Pasakysim.

Ji ateina su šlepetėmis, žingsniai čiukši ir vibruoja iki pat stiklinių durų, už kurių blausiai šviečia miestas.

Ji sustoja šviesoje, žiūri į juos, rankoje laiko tris cigaretes su filtrais.

– Eikš čia, – sako vienas.

– Prašom, – sako kitas.

Ji žiūri į juos, paskui atsisėda ir ištiesia cigaretes pirma tam, kuris sėdi toliau nuo jos, paskui tam, kuris sėdi greta.

– Tai kaip gyveni, Vale? – sako tas, kuris sėdi greta.

– Gerai. O kaip tu?

Jos balsas – lietaus lijimas, jis labai tiktų prie liepų šakų.

– Gal išgersim?

– Vadinasi, geriat? – sako ji.

– Geriam.

– Čia negalima, ar ne, – sako tas, kuris sėdi atokiau.

– Ne, kodėl. Taip ir geriat iš viso?

– Jeigu būtumėt gera, galėtumėt atnešti kokį indą. O dar geriau – su vandeniu.

– Einam, paduosiu. Dviejų viena neatnešiu.

Tas, kuris sėdi atokiau, atsikelia ir jiedu eina koridoriumi. Ji eina šiek tiek pasieniu, neaukšta ir apkūni, o juodi ilgi plaukai sunkūs ir žvilga matinėje elektros lempų šviesoje. Jos iki pečių nuogų rankų oda baltutėlė ir lygi, o akys didelės, kai ji atsisuka ir sako:

– Palaukit, aš tuoj paduosiu puoduką vandens.

Akys juodos ir didelės, jų begalybę apibrėžia tik lūpų išraiška, ir norint nors apytiksliai tai apibūdinti tektų palyginti ją su upe, kuri švytėdama saulėje teka tarp cementinių miesto krantinių.

Ji tyliai uždaro duris, koridoriuje pro matinius stiklus plieskia elektros šviesa, paskui už sienos ūžia vandens čiaupas, durys atsidaro, ji ištiesia puoduką su vandeniu ir žiūri, kaip jis čia pat keliais gurkšniais jį išgeria, ir šypsosi, kai tiesia jį atgal, jos dantys ištaiso lūpų liniją ir išlaisvina akis.

Paskui jis eina atgal – neša puoduką su vandeniu.

– Tai atsigėriau! – sako atsisėdęs.

– Duok ir man gurkšnį.

– Tik viso neišryk, aš vėl panorau degtinės.

– Tu neprasidėk su ja. Ji nešvari.

– Nesuprantu.

– Serga kažkokia moteriška liga.

– Visos ligos išgydomos.

– Neprasidėk. Aš jai jau buvau vaiką padaręs.

– Aš nesirengiu.

Ji atneša stiklinę ir kriaukšlę duonos, apdžiūvusios, bet ji kvepia šitoje tamsoje. Jie tylėdami prisipila ir išgeria po pusę stiklinės degtinės.

– Ką tu dabar dirbi, Jonuk? Seniai matėmės.

– Seniai. Vandens nebėra. Pradėjo troškinti.

Tada visi ilgai tyli.

– Atnešiu, – sako tas, kuris atokiau. – Kur virtuvė?

– Koridoriaus gale, – pasakė ji. – Pabūk, Jonuk, aš jam parodysiu.

– Parodyk, parodyk.

Ilgą koridorių su ilga matinių elektros lempų eile palubėj jie pereina tylėdami, tamsoje, titane dar ūžia karštas vanduo, jis padeda puoduką toje tvankumoje ir apkabina ją. Ji prisispaudžia savo didelėmis krūtimis, pakimba ant kaklo ir jie ilgai tyli – didelis sunkus tvarinys iš lėto svyruoja ir dūsta savyje, paskui dejonėse, paskui žodžiuose, kol prasideda išsivadavimas.

– Kaip aš norėčiau mylėti, – sako jis.

– Girdėjau, – ji.

– Aš bloga, – ji.

– Manęs mylėti negalima, – ji.

– Tu nežinai, – jis.

– Žinau, girdėjau.

– Ką girdėjai?

– Kaip jūs kalbėjotės.

– Tu gera.

– Tu nieko nežinai. Tu nieko nežinai. Dieve, kaip aš pasiilgau švelnumo.

– Vale!

Jis stovi abiem rankom įsirėmęs į tarpdurio kraštus.

– Tu, Jonai?

– Užteks. Eik namo. Atėjo administratorius, aš pažadėjau tuoj išeiti. Mes eisim. O tu palauk.

– Gerai, eikit.

Ji atsisėda prie viryklos, o jie eina gatve ir tyli.

– Ar pasiėmei butelį? Ten dar yra?

– Yra.

– Duok čia. Tu gersi?

– Ne.

Jis išgėrė vienas ir nusviedė butelį į skvero krūmokšnius.

– Be reikalo tu su ja.

– Kodėl? Man atrodo, kad aš ją geriau pažinau, negu tu vaiką padaręs. Žinai, ką ji pasakė? Žinai, ko ji nori? Ji man pasakė, ir ko aš noriu. Žinai, kaip ji pasakė? Dieve, kaip aš pasiilgau švelnumo. O tu ką? Dieve, kaip aš pasiilgau švelnumo!

– Stok! Dabar laikykis.

Sustabdęs smogė, ir kalbėdamas atatupstas žengė porą žingsnių, paskui netekęs pusiausvyros nugriuvo, galva kaukštelėjęs į šaligatvį. Kai atsisėdo, smogęs priėjo arčiau.

– O dabar žinok. Žinok, kad man ne tas pats, kad aš jai tą vaiką buvau padaręs. Taip ir žinok.

1969

Nakties kalbėjimas

– Nusirenk.

– Ne.

– Prašau.

– Ne?

– Kodėl tu kankini ir save, ir mane? Anksčiau ar vėliau…

– Ne.

– Nekalbėk, juk taip negalvoji.

– Galbūt.

– Aš ne iš tų, kurie ima per prievartą. Noriu, kad abu to norėtume. Tik taip. Kas tau?

– Nieko.

– Sakyk. Matau, kad drebi. Pasakyk.

– Palauk.

– Gerai. Tik…

– Palauk! Patylėk…

– Gerai. Tik nenoriu, kad tau būtų negera.

– O Viešpatie!

– Tik neverk.

– Neverkiu.

– Verki.

– Aš galvoju.

– Žinai ką, tu galvok pasakodama. Galvok ir pasakok. Apie ką tu galvoji?

– Galvoju, ar daug yra tokių.

– Kokių?

– Tokių… Ne!

– Gerai, nepasakok. Jei sunku – nepasakok. Tik ir man… kai tau kažkas yra, o aš nežinau – bjauru. Gerai, tada tu galvok, kad gali būti dar sunkiau.

– Gal ir gali. Man užteko. Neliesk!

– Atsiprašau.

– Nepyk. Aš negaliu. Kai tik prisimenu… Aš tada buvau kaip mirus. Paskui išgėriau nuodų, bet per mažai, atgaivino. Tu žinai, ką reiškia nebenorėti gyvent?

– Žinau.

– Žinai?

– Žinau. Patyriau tą malonumą. Ir ne kartą.

– Man užteko vieno. Žinau, tu geras. Bet aš negaliu. Dar ir dabar negaliu įveikti savęs. Tu supranti?

– Ne.

– Ne. Žinoma… todėl ir galima prievartauti. Kodėl dabar tyli? Kodėl nebeklausinėji? Vienas užlaužė rankas ir laikė.

– Taip…

– Taip. Būtent taip. Labai paprasta. Ir man iki tol viskas buvo labai paprasta.

– Pasakok.

– Ką pasakoti. Nėra ką.

– Kiek tau buvo metų?

– Septyniolika. Turėjau savo berniuką.

– Mylėjai?

– Kad tu būtum matęs, kaip verkė brolis!

– Ar nepažintum jų?
– Gal ir pažinčiau. Bet kas iš to. Dabar jau vėlu.
– Taip.
– Pasakiau, kad suprastum. Noriu, kad tu suprastum.
– Rodos, kad dabar suprantu.
– Nieko tu nesupranti.
– Kodėl?
– Nieko nesupranti. Nieko! Tu asilas ir galvijas.
– Patylėk, tu…
– Tu asilas ir galvijas! Asilas ir galvijas! Aš juk noriu! Noriu!
– Ak, tu…
– Neliesk! Pasitrauk! Ooo!.. Neliesk, sakau! Viešpatie! Neliesk! Tu toks pat galvijas! Neplėšk, aš pati! O!.. o… o… Tu, tu… o… Pasitrauk, pasitrauk, sakau tau! Oi, Dieve, oi, oi, oi, Viešpatie, oi, taip, oi, Dieve, oi, dar, taip, taip, dar taip, oi, Dieve, dar, taip, dar truputį, darrr! darrr! taip! taip! giliau, dar, o, Dieve, o, ooo, dar truputėlį, aukščiau, dar! dar… o, koks tu niekšas, o, koks tu niekšas, o! Viešpatie, gerai! gerai! dar giliau! dar! dar, dar, o!.. dar, dar, ooo!.. ooch! gerai!!! geraiiii… geraiiiii… gerrrrai… gerrrrrai… gerrr… och… och… och… och… o… o… o… o… o… ooooooo… o Viešpatie!

– Tau lengviau?
– Patylėk.

– Ateik dar.
– Palauk.
– Ateik, aš nebegaliu. Aš nebegaliu, greičiau!
– Ak, tu, mano…
– Tavo? Pasakyk dar.
– Mano.
– Dar pasakyk.
– Mano.
– Tu, tu mano! Tu mano…
– Patylėk.
– Gerai… gerai… tylėsiu kaip žemė… gerai… Ak! Tylėsiu… tylėsiu…

1969

Aš, valkata, diiiiidis žmogus

Jis ne iš tų, kurie vaikšto gaujomis. Jis slankioja vienas. Jis nieko neapiplėšinėja – nei kioskų, nei žmonių; netgi nevagiliauja – kai reikia pinigų, prekių stotyje krauna vagonus arba mėnesiui kitam parsisamdo parduotuvėn ir nešioja pieną. Apiplėšinėjimas, prievartavimas – ne jo amplua, tuo teužsiima valkatos mėgėjai, tėvelių sūneliai, kurie dieną drybso paplūdimiuose, vakare sulenda į knaipes, naktį darbuojasi, o paskui tupi kolonijose ir kalėjimuose. Valkatavimas – jo pašaukimas ir jis didžiuojasi, kad šit jau dešimtį metų vienas pats vikriai išsineria iš visų pinklių, kurias jo kelyje spendžia viešosios tvarkos sergėtojai. Tik jis žino, kaip tai nelengva. Tik jis žino, kodėl stengtis verta.

Laisvė!

O, nelengvai perkama šita jo laisvė, bet jis jos nemainys į jokią kitą. Jis turi viską, ko jam reikia, o ko neturi, yra menkniekis, palyginti su tuo, ko neturi kiti.

Jis turi laiko!

Ir juokinga, ir gaila žiūrėti į tuos skubančius žmogeliukus. Kur jie nubėgs? Ko jie pasieks? Nubėgs, ne, šliaužte nušliauš, nukūprins iki eilinės algos, nusigers, paskui vėl viską iš naujo pradės. Braškančia galva ir palaidais viduriais. Už tai vienoj iš stambiaplokščių dėžių turės savo gardą su vonia, baltą lovą ir šiltą žmoną, plius nuolatinę baimę pasidirbti trečią vaiką. Ir vonia, ir švari lova, ir gera boba – patys savaime labai geri dalykai, jis inteligentas ir estetas, jis žino, ką tai reiškia, bet ar ne per brangu už juos mokėti savo laiku? Niekada! Jo šlepetės visai sukiuro, švarios lovos jis nuo žiemos, nuo tos atmintinos savaitės pas rusvaplaukę šaunuolę Mildą taip ir neuostė, bet! bet! – niekas už jį geriau ir nežino, ką reiškia švari lova. Taip, lova geriau už pakrūmę ar guolį jo skylėj, bet kas kitas turi tokią lindynę, kas žino, ką reiškia sustipus pabusti ant vystančių alksnių lapų ir nusimaudžius dar pasnūduriuoti paplūdimyje, kol susirinks dykaduonių banda! Cha! Gerai, aš tuoj išeisiu, aš eisiu namo, Lile, atsiprašau, Jolita, tu buvai gera ir graži, tau aštuoniolika ar dvidešimt, man jau dvidešimt penkeri, aš mielai būčiau pabuvęs tavo lovytėj, tau labiau patiko ant kilimo, romantika, viskas gerai, aš tuoj eisiu namo ir pamiegosiu savo pušyne prie paplūdimio, o paskui išsimaudysiu ir išgersiu stiklinę kefyro. Tu pamiegok, rytoj sugrįš tavo tėveliai, tu turi būti sveikutė ir žvalutė,

o susitikti – ką, susitikti juk ir tu nenorėsi, juk tau čia tik nuotykis, mažyte, nors ir planuotas. Nuotykių norėti galima, bet jie nekartojami. Bus dar tokių nuotykių ir paskui, iki suvysi, bet tik su kitais. Jūs labai mėgstat juos, nes kas gi daugiau jums belieka. Tik nusiminti neverta – kaip matai, mes patys renkamės sau gyvenimo būdą. Kas aš? Aš, mažyte, valkata, tikrai. Ir di-i-idis žmogus, nors pamečiau kojines ir dabar vaikštau basnirčia. Juk smagu buvo eiti asfaltu basiems? Tai va, aš pratęsiu tą mūsų nuotykį, kol vėl panorėsiu vaikščioti kojinėtas. Mes panašūs, ar ne, skirtumas tik tas, kad tu rytoj jau privalėsi mūvėti kojinaites, o aš galėsiu ir ne. Kol nusipirksiu naujas. Greit nepirksiu. Rubliukai baigiasi, tokioj kaitroj kokią savaitę plušėti anglies vagonuose – kvailysčių kvailystė, geriau palindėsiu bibliotekoj, bet kai baigsiu naršyti tą knygą, padirbėti teks.

Tuoj tekės saulė. Dangus virš miesto tą valandą pilkai mėlynas, o namai kažkodėl daug šviesesni, reljefiškesni, taip ir jauti jų tūrį. Jauti juos kaip tūrį, o ne kaip plokštumas, kaip būna dieną, kada kepina saulė. Čia turbūt tas keistas apšvietimas. Ir dar kad tylu, o tuščiomis gatvėmis lekia autobusai ir jų tarškėjimas ir riaumojimas girdisi iš kito miesto krašto, o pro atdarus langus į gatvę plūsta prikvėpuotas oras. Už tų užuolaidų miega nusiklostę, bet vis tiek suplukę žmonės, seni ir jauni, aitrūs ir gaivūs.

Mėnulis didelis, kaip mašinos vairas. Didelis ir ryškus, visos jūros matyti. O juk ten jau vaikščiojo žmogėnai. Kai negalvoji – nieko, įdomu, ir tiek, bet kai geriau pamąstai – keista. Velniai griebtų, vis dėlto šaunu. Įsivaizduoju, ką jie jautė leisdamiesi. Nieko neįsivaizduoji. Nė iš tolo, didis žmogau, nė į tą pusę. Tikra yra tik tai, ką pats patiri. Tikra yra tai, kad miestas dabar įdomus, gražus, kad tau smagu eiti, lengva, esi visai tuščias ir nori miego. Tikra yra, kad greit numigsi, paskui išsimaudysi, paskui išgersi kefyro su bandele ir vėl galėsi skaityti. Tikra yra, kad kokią savaitę tau bus ramu, o paskui vėl ką nors panašaus sugalvosi. Gera buvo šita mergaitė. Ir pramokyta, ir švari, ir, svarbiausia, nuoširdžiai norinti ir dar nuoširdi.

Jis praėjo pro stadioną, perėjo tiltą ir laiptais nusileido prie upės. Valtyje sėdėjo senis, rūkė ir žiūrėjo į plūdę. Nuo vandens kilo skystutės rūko srovelės. Senis, matyt, pavalgęs, rūko atsidėjęs, jausdamas malonumą.

Jis įsikišo ranką į kišenę, bet cigarečių neišsitraukė – rūkė visą naktį, dabar prieš rūkant būtinai reikėjo užvalgyti. Pagalvojus apie šviežią bandelę skrandį net sutraukė. Pakentėk, negreit dar gardžiuosies. Dar iki parduotuves atidarant, tikriausiai, ne mažiau kaip pora valandų.

Užvalgyti nekenktų, bet gera ir taip. Kūnas kaip karšto oro pilnas balionas, ir ta ryto vėsa gaivina geriau už vandenį, pasaulis toks pat naujas kaip išsimaudžius. Bemiegė naktis pojūčius šiek tiek iškreipia – vienus prislopina, kitus paryškina, bet argi svarbu jų tikrumas – svarbu, kad tikras yra šitas, šitos minutės pasaulis ir kad tau čia gerai. Galų gale – kas yra tikra, o kas ne? Kol kas šito niekas negali pasakyti. Ir negalės. Ir dėkui Dievui ir visiems šventiesiems. Dabar man ir kanalizacijos vanduo ne srutomis, o prausykle kvepia. Muilu ir skalbimo milteliais. Yra gera dozė ir paties tikriausio dvoko, bet jis neužgožia švarumo.

Taip, bet čia į upę aš tikrai nelįsčiau. Tas idiotas, matyt, prisiskaitė brošiūrų, daro mankštą ir maudosi rytais. O kur – nesvarbu, kad tik šūdas panosyje neplūduriuotų. Neplūduriuoja, juos nuneša šita pakrante, bet tu, žmogėne, niekad nesužinosi, ką reiškia maudytis. Būtų gera šią vasarą dar nusibelsti prie jūros, visa žiema būtų kitokia. Pažiūrėsim, pamatysim, laiko dar yra. Viskas dar prieš akis, mano sąskaitoje dar ne vieni metai. Greičiausiai. Nors karas – toks, žinote, subtilus dalykas. Žmonija pasiilgo nuotykių. Esminių, sukrečiančių, duodančių progą paskui viską apmąstyti.

Pakrantėje pribarstyta popiergalių, jie prisigėrę rasos, kiti taukuoti, ir rasa ant jų sušokus karoliukais, žolė išsėdėta, tušti buteliai, jie nebuvo sumesti į upę. Linksminasi žmonės. Gerai, taip ir reikia. Kažkas ir puskojines palikęs. Ir nekiauras, tik gerokai suklekusias, išplovus… Ne, geriau jau basas vaikščiosiu, tiek pulti aš negaliu.

Takas per krūmus paryčiu slidus, ant juodos suplūktos žemės svyra rasos tempiami žolių lapai. Po medžiais dar prieblanda, čia naktis dar nesibaigė, žemė kvepia naktimi. Žemė kvepia naktimi, naktis kvepia žmogumi, taigi žemė kvepia žmogumi arba atvirkščiai. Viskas priklauso nuo to, kada ir kur. Čia iš tiesų dažnai kvepia žmogumi. Gal ir šį kartą drykso kur buvusio džiaugsmo ir ašarų pėdsakai. Ne, tik guoliai, išgulėta žolė, kol ryto šaltis išvijo atgal į miestą. Ai, graži buvo šita mergaitė, gera mergaitė, dabar ji miega ir ilsisi kaip kūdikėlis, visa. Yra žavesio ne tik jos jaunume, kuris atima protą žmogui ir pažadina žvėrį, o kai šis pasisotina ir sužmogėja, ir žmogus pasijunta visą žemę turįs. Ir tyliai ir ilgai jaučia jos pilnumo ramybę. Ne, ne tik to balto kūno gaivalai atneša ramybę, ramybė prasideda tada, kai nebelieka kūniško priešiškumo ir visa aplinka saugo nuo priešiškumo: tiksi laikrodis, pro langą plūsta vėsus oras, o ji lygiai ir giliai kvėpuoja taip pat visa žeme. Tą ramybę neša žmogiškoji aplinka, sauganti

nuo netikėtumų, nuo pabudimo. Agresyvus šiurkštumas dabar ne tik nereikalingas, jis įžeistų, jis sunaikintų tą trumpą vienybės su žeme jutimą, tą nepakartojamą tylų džiaugsmą. Ar ne dėl tų akimirkų žmonės užsidaro į daugiaaukštes dėžes, kurios paskui jau tvarką diktuoja?

Kyšo tos dėžės iš už ano kranto kalvų, saulė kyla ir šviečia pro langus, krinta ant grindų, ant lovų. Dabar ten čirškia žadintuvai, žmonės raivosi ir rąžosi, sapnų miglos pilnose galvose blykčioja naujos dienos rūpesčiai ir toks saldus sąnarių maudulys gniuždo į nebūtį… Ana, viena jau išnešė į balkoną patalus, ten kažkas devinto aukšto balkone skėtriojasi mankštindamasis. Verda kavą, čirškina bulves, dega mėlynos dujų liepsnelės, zirzia skutimosi mašinėlės, ryto žinios. Troleibusai dar pustuščiai, paskui iš tų namų paplūs žmogučiai, troleibusai riedės į centrą sunkūs ir duslūs, vėl grįš skambėdami ir vėl slinks apsunkę ten, kur miestas būna tuščias naktimis, o dienomis norai ir viltys pamažu virsta nuovargiu ir neaiškiomis mintimis apie ramybę.

Upė jau šviesi, joje atsispindi dangus ir pakrantės medžiai. Seklumoje šmėsčioja mailius, sprigsi į orą, žybteli ir be garso krinta atgal, o migloje virš vandens plaukia dvi šlapios galvos: vyrai tyli, pūkščia, retkarčiais nusispjauna ir pamažu plaukia pro šalį.

Paskui jie bėga krantu, šūkauja ir juokiasi, o jis eina į paplūdimį, nusivelka megztinį ir pasiklojęs atsigula įsaulėje. Kitame krante – tamsus alksnynas, nuo jo iki pat upės vidurio krinta šešėlis, o toliau upė spindi saulėje ir suka už to alksnyno, anų daugiaaukščių namų link, į miestą, kuris čia ošia tolimu dusliu bruzdesiu kaip didelio lietaus artėjimas. Saulė pamažu ima kaitinti, spinduliai sminga į veido odą, ir kiekvienas oro virptelėjimas aštriu šaltuku pereina per nugarą, nes viduje dar viskas dega. Pats laikas išsimaudyti. Vanduo dabar bus kaip pienas.

O ten jau maudosi. Viena galva plūduriuoja vandenyje, mergaitė stovi ant kranto. Ne, ji nesimaudys. Ji žiūri į vandenį, ilgai žiūri, paskui įbrenda, semia vandenį, lašai kapsi ir skamba net šitame krante. Ji pamažu plauna blauzdas, pakelia suknelės kraštą ir pabrenda giliau, vanduo jau siekia šlaunis, ji vėl stovi ir žiūri į vandenį ar į medžius. Plūduriuojanti galva kapstosi prieš vandenį, pamažu, pūkščia pailsusi, bet atkakliai. Mergaitė pasižiūri į ją, pamažu išlipa į krantą ir pakelia baltą rankšluostį. Galva, matyt, užčiuopia dugną ir kopia į krantą. Vanduo jam jau iki pilvo, jis patrina rankų raumenis, sprandą, paskui kyla. Tas bernelis šį tą išmano, žino maudymosi skonį. Mergaitė nežiūrėdama paduoda jam rankšluostį

ir pamažu eina krantu. Jis šluostosi, švytruodamas savo pliku nenudegusiu užpakaliu, paskui rengiasi ir šukuojasi. Ji nueina į alksnyną ir grįžta su jo sportiniu krepšiu. Jeigu jie kalba, tai kalba tyliai, o kai jis susitvarko ir pasiima savo krepšį, žingsniuoja greta, uždėjęs ranką mergaitei ant pečių. Jie eina bažnyčios link, kur yra turistinė stotis ir kur sustoja miesto autobusai. Vienas jų kaip tik stovi po senu klevu, baltos šventoriaus sienos fone.

Du jauni žmonės eina pakrante – maži tos didžiulės aptriušusios bažnyčios, seno klevo ir drėgno miško panoramoje. Gerai, kad jie manęs nematė, aš nesutrukdžiau jiems. Ramūs, kad tik vieni žino savo šitos nakties ir šilto ryto paslaptį, jie važiuos į miestą, kur jau prasideda dienos aistros. Kaip jie išsiskirs? Ar norės atsigręžti ir pasižiūrėti? Ar norės susitikti, skubės gatvėmis viską pametę? Ar ilgai tęsis šita jų pasaka? Kokie jie bus po metų, po dešimties?

O kas man darbo galų gale?! Kiekvienas pats renkasi savo gyvenimo kelią. Galbūt ne po metų, o po mėnesio jie nebenorės pažinti vienas kito. Bet ką bendra tai turi su šituo grožiu, kurį man ir turbūt sau padovanojo jie šitą rytą? Nieko. Nieko bendra. Bet norint tai suprasti, reikia būti valkata.

Ir aš, valkata, diiiiidis žmogus, guliu tuščiame paplūdimyje ir jaučiu, kad vienintelis mano noras yra, kad jie vėl ir vėl susitiktų. Visam jiems šitoje žemėje skirtam laikui.

1969

Šiandien jau nebedirbsiu

Jie eina į miestą didžiąja priemiesčio gatve. Didelio žiburiuojančio miesto link traukia ir drėgnas vėjas, viršuje jis stumia išlytus debesis, apačioje virpina ant šaligatvių ir automobilių stovėjimo aikštelių telkšančias balas ir dusliai ošia senose tuopose. Nuo tuopų krinta vandens lašai ir drėgni gelstantys lapai – tekštelia ir prilimpa prie drėgnų cemento plokščių.

Jie – tai ji ir aš. Vakare mes grįžtam iš priemiesčio pušynų, kur mus užklupo lietus, mes bėgom per vėją, paskui, kol langų stiklais vinguriavo lietus, didelėje ir šviesioje parduotuvėje sėdėjom ant palangės, nuošaly nuo žmonių bruzdesio, dešrų, geležies, skerdienos, augalinio aliejaus ir degtinės kvapų, o kai lietus baigėsi, išėjom į aukštą ir šaltą orą.

– Nevažiuokim, pareikim pėsti, – pasakė ji.

– Vienai dienai ar ne per daug? Tu jau ir taip pavargus.

– Nesirūpink, – pasakė ji.

Mes ėjom tuščiais šaligatviais, pro tamsius ir šviesius langus. Šlapia gatve zvimbdami dūmė pustuščiai troleibusai, o medžiuose ūžavo vėjas.

– Tie lapai šlepsi kaip varlės, – pasakiau aš.

– Tu ilgai gyvenai kaime?

– Penkerius metus. Nuo šešių iki vienuolikos metų.

– Tai tu kaimietis!

– Beveik. Vieną vakarą bėgau į pievą ir užmyniau varlę. Basa koja. Ū-ū-ū! Ir dabar atsimenu.

– Fui! Gerai dar kad ne gyvatę.

– Gyvatės naktį nešliaužioja. Ir ten gal ne varlė, gal rupūžė buvo, jos naktį medžioja.

– Kodėl nepažiūrėjai?

– Bijojau.

– Tai tau!

– O tu kada nors mindei gyvą daiktą? Užmink tą lapą, gana sodrus, grikši visai panašiai.

– Aš ir galvoju, ko tu šleivoji ir šokčioji. Jis lapų saugosi! Kaip tu dar į mišką eini?

– Matai, miške visai kas kita. O ant šaligatvių lapai grikši labai varliškai.

– Žinai, ką tai reiškia? Tai reiškia, kad tu per daug dirbi ir tavo nervai baigia iškrikti.

– Kokie čia nervai, ką bendra jie turi su mano darbu! Čia tiesiog vienas tų įspūdžių, kurie pasilieka visam laikui.

– Gerai, tegul bus taip. Tik nepyk. Aiškiai matau, kad pavargai. Prižadėk, kad šiandien nebedirbsi. Gal važiuojam?

– Kur tavo logika? Ir nebedirbk, ir važiuojam. Kol nevažiuojam, tol juk nedirbsiu. O grįžęs negi eisi gult tokį vakarą!

Ji įsikibo parankėn ir linktelėjusi galvą žemyn iš šono pažvelgė, kokia mano išraiška.

– Jei krisim, krisim abu, – pasakiau aš.

– Kodėl? Kuo čia dėta aš?

– Gerai, – pasakiau, krisiu aš, o tu stovėsi ir juoksiesi.

– Važiuojam, ką? Aš jau irgi noriu pasėdėti.

– Pareisim. Nedaug liko.

Liko dar daug. Dar tik knygynas, už jo – bažnyčia, matosi bokšto kryžius ir šventoriaus klevai, paskui troleibusų žiedas, o tada ilga nuolaidi liepų alėja iki pat upės.

Vėjas jau plėšo debesis, kartkartėmis išplaukia mėnulis, viena kita žvaigždė juodame danguje ir dideli gatvių žibintų šviesos skrituliai blanksta, o tamsa net užkampiuose virsta vaiskia, vėjų perpučiama prieblanda.

Prie knygyno kampo stovi būrelis, ir kai mes einam pro šalį, iš ten šaukia:

– Gal turi rūkalo?

– Neturiu, – sakau aš, o trys iš jų jau stovi šalia: vienas prieky, du iš šonų.

Toliau viskas vyksta taip.

– Paeik, – sako vienas mergaitei ir pastumia į šalį.

– Neturi? – sako tas, kuris stovi priešais. – O mes patikrinsim.

Tas, kurio klausiama – tai aš, – susikiša rankas į švarko kišenes ir žiūri į tą, kuris klausia. Šis žengia žingsnį artyn, o tas, kuris iš kairės, pasisuka šonu ir tūpteli, tvirtai pastatęs dešinę koją, kad galėtų spyruokliuoti.

– Ei, to nereikia, – tuo metu šaukia kažkas iš būrio, greitai prieina ir nustumia tą, kuris stovi priekyje.

– Eik, – sako nueidamas pats.

– Einam, – sako mergaitė, ji įsikimba parankėn ir stumte stumia. Būrelyje užžiebia degtuką ir užsirūko.

– Einam, – sako ji, – nekreipk dėmesio, einam.

– Aš einu.

– Einam, parvažiuosim.

– Kodėl? Pareisim.

– Tu visai pavargsi.

– Nebijok.

Jie eina tylėdami. Tylėdami praeina vieną troleibusų sustojimo aikštelę, kitą (ten lūkuriuoja du girti apšliukę seniai, ant suoliuko sėdi moteris), praeina bažnyčią su senais, akmeninę šventoriaus tvorą užgulusiais klevais, apeina žiedą, dešinėje blyksi upė, o už jos – miesto žiburiai, įeina į liepų alėją ir leidžiasi žemyn. Už tvorų – tamsūs langai, tuose namuose niekas negyvena, čia jau prasideda įstaigos, o gatvė leidžiasi upės link ir virš jos blausiai šviečia eilė elektros lempų. Čia jau praeina vienas kitas praeivis, o vėjas lekia kažkur virš liepų, jis jų nepasiekia, nes gatvę iš vienos pusės užstoja namai, o iš kitos – kalnai.

– Ką tu šįvakar veiksi? – sako ji.

– Šį vakarą? Nežinau. Turbūt dar paskaitysiu. O tu?

– Aš dar užeisiu pas seserį. Bet tu nebedirbk, gerai?

Ji priglaudžia galvą man prie peties, paskui pabučiuoja kažkur už ausies. Paskui sako:

– Kas tau?

– Kodėl?

– Kodėl neduodi rankos?

– Nepyk.

– Tai sušildyk.

– Negaliu.

– Kodėl?

– Ar galiu nepaaiškinti?

– Gali. Bet žinai, kad norėčiau žinoti.

– Gerai, pasakysiu. Kai tas siekė mano kišenės, jo ranka buvo tokia pat šalta.

– O Viešpatie! Tu dabar galvosi…

– Nieko aš negalvosiu. Nėra apie ką. Va, jeigu būtų pradėję, būtų tekę pagalvoti, kur susilopyti.

– Nešnekėk, man bjauru.

– Žinoma, šnekėti nėra apie ką. Dabar jau nebepakeisi.

– Ir taip nešnekėk. Nekreipk dėmesio. Tu juk supranti, kad jie nežino, ką daro.

– O tai ką pakeičia?

Kai jie perėjo tiltą, ji paklausė:

– Kada susitiksim rytoj?

– Rytoj? Rytoj aš tau paskambinsiu.

– Dabar pasakyti negali?

– Nenoriu pameluoti. Paskambinsiu. Pavakariu.

– Apie septintą.

– Gerai.

– Tik tu šiandien nebedirbk. Gerai?

– Gerai. Šiandien tikrai nebedirbsiu.

1969

Saulės grąžos metas

Taigi šiemet ir mes švęsim vasaros šventę. Vidurvasario šventę, ilgiausios dienos ir trumpiausios nakties, saulės grąžos šventę, kaip prieš tūkstančius, prieš šimtus metų. Deginsim laužą, ieškosim paparčio žiedo… Pratęsim senąją gamtos pagerbimo tradiciją, kurią pagonys vadino Rasos švente, krikščionys – Joninėmis, o mes dėl vardo dar nesusitarėm. Ne tai ir svarbu. Svarbu, kad tai Vasaros šventė, gamtos brandos metas, kurį mes turim pajusti ir parsivežti į savo kambarius, troleibusus, darbovietes.

Švęsim, aišku, kitaip negu pagonys, negu krikščionys – prietarais mes netikim, mums svarbu pati gamta, todėl mes sėdam į sunkvežimius, autobusus, taksius ir ieškom nuošalesnių miškų, paežerių ir paupių, ir senų eglių, samanų, lauko ramunių, čiobrelių, ir avietynų kvapai svaigins mus savo pirmapradžiais kvapais ir visą darbovietės bendradarbių būrį sujungs dar glaudesniais savitarpio supratimo ryšiais.

Mes pasiilgę gamtos ir laimingi, nes žinom, kad greit būsim ten, greitai ims pildytis tai, kas ir garsiai, ir pašnibždom buvo aptarinėjama visą savaitę, o kad kelionė labai neprailgtų (dulkia lietus, todėl sunkvežimis užtemptas brezentu, ir matosi tik tolyn bėgantis šlapias asfaltas) ir kad būtų apie ką šnekėti, mes atidarom vieną butelį ypatingosios, o aštresnių pojūčių mėgėjai čia pat įvertina šašlykų pusfabrikačius.

Tegul sau lyja tas lietus, kelionė tolima, o mes laimingi, nes yra tokia šventė, vidurvasario, saulės grąžos, nuostabių suartėjimo su gamta galimybių diena. Mes laimingesni ir už tuos, kurie buvo, ir kurie bus: kurie buvo, savo šventes jau atšventė, o kurie bus, švęs ne taip kaip mes, mes rasim tokią girią, kurios ir žmogaus koja nemindžiojo, ir gamtos apsaugos įstatymai dar nepalietė, kur joks civilizacijos pėdsakas bent porą dienų neprimins mums net mūsų pačių. Ak, palaiminta žalia nebūtis! Už ją ir už šios išvykos įkvėpėją ir organizatorę mūsų gerbiamąją pavaduotoją!

Tai kas, kad kliokia lietus – mes atvykom! Girininkas kažkam iš mūsų pažįstamas, ir mums nieko daugiau nereikia – tegul tik leidžia, kol aprims lietus, papietauti toje nuostabioje pašiūrėje, – o, kaip kvepia malkos, rąstai! O kas tos mergaitės, kur spokso pro langus? Ei, mergaitės, iš kur jūs, kodėl jūs čia, toj girios glūdumoj? Kas? Studentės? Praktikantės? Ką gi jūs čia praktikuojat? A-a-a… gamtininkės… Vadinasi, tyrinėjat gamtą? Tai

mūsų tikslai sutampa, mes irgi atvažiavom patyrinėti gamtos. Tik papietausim, pasišildysim ir – į ekspediciją! Valio!

Nepykit, gerbiamos bendradarbės, geri santykiai su čiabuviais garantuoja saugumą! O sumuštiniai! Kulinarijos meno šedevrai! Į sveikatą tų, kas juos padarė! Už mūsų moteris!

Už mūsų moteris! Už mūsų gamtą! Už mūsų šaunų kolektyvą! Už mūsų senas gražias tradicijas! O dabar į gamtą, į gamtą! Kas su meškerėm, kas be batų, kas prie ežero, o mes – na, mergaitės, kuri žino, kur auga paparčiai? Tai gamtininkės, tai tyrinėtojos, ajajaj!

Betgi žino mergaitės, kur auga paparčiai, žino, ir dideliam senos panelės docentės siaubui tiesiai per langą šoka į lietų.

– Mums tas geruoju nesibaigs, – sako jos, ir mes tikim, bet gamta tokia žavinga, lietus purkščia taip maloniai, kad galvoti, kas kuo pasibaigs, dabar tikrai ne metas.

Mes kopiam į kalną, leidžiamės į slėnį, senos eglės iš tiesų tikrai ošia virš galvų, virš ežero vinguriuoja rūkas, nuo pakrantės medžių taip skardžiai kapsi sunkūs lašai, o mažylė basakojė permirkus juokiasi taip kažkaip… nuostabiai, kad nelieka abejonių, jog ji yra ta basakojė Piemenaitė, apie kurią vasaros vakarais dainuodavo mano teta. Seni seni laikai, laikai prieš tūkstančius metų, ir mes, kaip visada čia būdavo, maudomės lietui lyjant, gulim tarp dangaus ir žemės, prunkščiam šiltam vandeny tarp pilkų debesų ir žalio ežero dugno.

Paskui, nuo šalčio užkaitę, per šlapią žolę laukymėmis brendam namo, kur jau dega laužas ir kvepia kepsnys.

Po vakarienės, leidžiantis saulei, mes vėl susitiksim ir eisim prie kito ežero, kur dabar žvejoja du mūsų katorgininkai ir tamsuojant pareina žuvyčių ant karklo šakos prisivėrę. Medžioklė, žvejyba! Nuo civilizacijos bėgantys barbarai, džiūgaujančios mūsų protėvių karikatūros! Gamtą jie pajunta tik per gamtos mirtį, kitaip ji jiems nesuvokiama, nes suvokiama ji ne kaip gamta, o kaip nauda.

Taip šnekam mes su Piemenaite, brisdami ežero pakrante, platoka atobrada, su senais juodalksniais kairėje ir juoda gelme dešinėje. Ežeras garuoja, melduose kažkas kvarksi ir pliaukši, kažkur mykia karvė, ir ant viso nurimusio pasaulio leidžiasi trumpiausia metų naktis. Šneku aš, o Piemenaitė žirglioja prieky, basa, atsistoja ant slidaus apipuvusio stuobrio, palaukia ir mes pasibučiuojam.

Paskui einam tylėdami, paskui vėl sustojam ir taip pamažu prieinam atabrado pabaigą. Tada einam kažkur per laukus, paskui per mišką, per šlapius laukus ir šlapią mišką.

– Kai ta jūsų teta atsiguls, ateik pas mane, – sakoma jai.

Ji neatsako, ir mes grįžtam namo.

Bendradarbiai linksmi, jų liežuviai itin aštrūs, bet netrukus linksmi mes visi, ir lauželis, kurį svajingoji sekretorė sukūrė tolėliau ant kalvelės, greit virsta laužu, šakas iš miško pasiūkčiodami tempia visi, o kada pamažu pamažu susirenka studentės, aplink laužą prasideda šokiai ir žaidimai. Kaip senų senovėj, tik ne taip išrankiai – šokam ir „Kalvelį“, ir „Jurgelį“, polkutę ir tvistą, o galų gale – ir „Gulbių ežerą“.

– Kaip gerai, kad jūs atvažiavot, – sako viena juodaplaukė.

Piemenaitė sėdi atokiau ir žiūri, kaip laužo kibirkštys kyla į juodą dangų.

Visai gerai pavyko šventė, galvoju aš, stovėdamas kieme, kol bendradarbiai skirstosi kaip čia sugulus.

Nuostabi šventė, galvoju savo atidrėkusioj palapinėj, o svarbiausia – ji dar nesibaigė! Dar ir mano kiemelyje bus šventė, galvoju aš ir atsibundu drebulio krečiamas. Kieme, po medžiais, dar drėgna ir vėsu, bet skynime oras jau vilnija ir spindi beržų lapai.

– Kur paparčio žiedas? – klausia pavaduotoja.

– Per daug gražus buvo, gaila buvo skinti, – sakau aš, ir šventė tęsiasi. Ak, kas žino, ką reiškia stipri karšta kava giedrą ankstyvą vasaros rytą po liūties nupraustais medžiais! Mes visi vėl stiprūs ir sveiki, traukia kažkur tolyn – šventė tęsiasi, ir mes su gruzinu, kuriam taip pat norisi kuo daugiau pamatyti, važiuojam į parduotuvę: reikia parduoti tuščią tarą ir pietums paimti keletą bombukių.

Mes važiuojam vieškeliu, geltonu vieškeliu tarp mėlynų pušynų, per upelius po alksniais ir karklų kupetom, pro sodybas pamiškėje su darželiais, kuriuose žydi per žiemą mazgelyje ant krosnies saugoti tulpių svogūnėliai. Parduotuvė neveikia. Vienmarškinis vyras sėdi ant priebučio laiptelių ir rūko cigaretę, prie šulinio žoleles lasioja raudonos vištos. Vyras žiūri į juodą eglyną, paskui į mus ir mažuoju pirštu nukrėsdamas pelenus sako:

– Ne, sekmadienį čia nedirbam. Pavažiuokit iki Jackūnų. Tiesiai. Jums bus netoli.

Mes važiuojam iki Jackūnų, o kai grįžtam, išgeriam alaus.

Piemenaitė sėdi savo kambary prie lango. Dvi jos draugės skaito knygas. Mes išeinam ir einam prie ežero, šiandien vėl kito, ir aš sakau:

– Kodėl neatėjai?

– Negalėjau, – sako ji.

Taip mes pasikalbam ir einam toliau. Einam per paežerės liūną, pro seną pirtį su aprūkusiu langeliu (vienas stiklas išdaužtas, ir skylė užkimšta milo vatinio rankove), paskui stačia pakrante, kur dar sirpsta žemuogės ir žydi baltos kačpėdėlės, o ant kalno, ant pažemėje apdegusių kamienų vos vos ošia pušys, paskui tarpumiškio pieva su baltom ramunėm, gegutės duonele, šunažole ir daugybe kitų žolių žolelių, ir nuo jų kvapo darosi bloga. Mes atsisėdam pavėsyje ant kalnelio tarp jaunų pušaičių, ežeras spindi ir spigina akis, ir aš atsigulu ir žiūriu į mėlynam danguj pakibusį pušies vainiką.

Ji pasakoja, kaip jie čia renka herbarus ir stebi ežerų gyvenimą. Paskui ji irgi atsigula ir nutyla, ir žiūri į medžius. Strazdanotos jos šnervės virpčioja.

Ji nesigėdija nei savo nuogų šlaunų, nei krūtinės. Ir nereikia gėdytis, galvoju klausydamas, kaip daužosi jos širdis ir aukštai vos vos ošia pušys.

– Paklausyk, – jos žodžiai taip pat vos girdisi, – būk geras. Būk man geras.

Tai nauja. Tai kažkas visai negirdėta. Maža to – tai yra tai, ko aš ir noriu. Aš atsigulu aukštielninkas ir galvoju, kiek dabar galėtų būti valandų. Saulė šiandien pirmą kartą kryptelės žiemos link. Nuo šiandien prasideda vasaros brandos metas.

Po pietų nusigėriau. Mano draugas gruzinas kažkur gavo naminės ir jam labai maudė jos pamėginti, jis keiksnojo tą ožką juodukę, tą išsirpusią kvailę, mes išgėrėm po vieną, o po to dar po vieną, naminė buvo sodri, stipri, trečiąsias užpylėm alumi ir buvo gana.

Mums buvo linksma ir erdvu, mano draugas išprašė valtį ir mes plaukiojom, maudėmės ežero vidury, paskui visi kartu pietavom, mūsų svečias rodė savo šašlykų kepimo meną ir vis apgailestavo, kad čia nėra jo žmonos, kuri ant laužo moka kepti geriau nei jis, kone gruziniškai, ir gruziniški šašlykai su lietuviška namine degtine būtų tokia šventė, kokios čia niekas dar neregėjo! Bet šventė ir taip buvo nebloga. Pasirodė, kad ežere dar esama vėžių, ir mes gaudėm juos, nardydami kur giliau, vėžiai tūnojo po šiekštom, rausvai juodi, grėsmingai iškėlę žnyples, bet kuo tu, vėželi, nugąsdinsi entuziastus!

Šventė pavyko. Išvažiuodami mes užtraukėm atsisveikinimo dainą, mojavom studentėms, ir jos mojavo mums. Sukryžiavus rankas ant savo

plokščios krūtinės, senoji panelė docentė šypsojosi labai savotiška, niekur nematyta šypsena. Tik Piemenaitės nebuvo čia.

Mašinai sukant iš keliuko į vieškelį tie mėlyni pušynai vieną akimirką pasirodė labai aukšti ir erdvūs, o po jais ant priebučio laiptelių sėdėjo senis, po jais gulėjo Piemenaitė, stovėjo senoji panelė.

Supratau, kad atėjo silpnumo minutė. Bet aš ją greit įveikiau.

Dainavom visą kelią. Niekada nemaniau, kad mano bendradarbiai tokie balsingi. Betgi, pasirodo, ir aš nuo jų neatsilikau!

Daug tokių dainuojančių mašinų tą vakarą važiavo į miestą. Atšventę senąją saulės grąžos šventę mes su naujomis jėgomis kibom į darbą.

Rudenį, kai baigė kristi lapai ir rytais jau spaudė šaltukas, prospekte netikėtai sutikau Piemenaitę. Aš nežinojau jos vardo, ji mano, ir pradžioj mes lyg ir pasimetėm, bet tylos tarpsnelius garbingai įveikėm ir visai puikiai pakalbėjom ir vardais nesivadindami. Tik vieną tokį tylos akimirksnį ji netyčia skambtelėjo raktais, pasukiojo, paskui sumišus pasakė:

– Paliko mane šeimininkauti. Vieną visam bute.

– Tai gal atšvenčiam susitikimą?!

– Galim, – pasakė ji.

Paskui aš klausiau savęs, kodėl gi nenuėjau. Šį kartą viskas tikrai būtų buvę kur kas paprasčiau. Kaip visada. Įdomiausia, kad užuot atsakęs, aš sugavau save vėl galvojąs, kokie maži ir apgailėtini mes buvom tada, vasaros saulėje, po vos vos ošiančiomis pušimis. Net keista.

1970

Sugrįžimas

O-lia! Štai mes ir grįžtam. Taip, rodos, sakoma pas jus? Ar ne taip? Galėjom ir pamiršti. Grįžtam mes iš toli, seniai čia nebuvę. Grįžtam šiek tiek padirbėję ir šio to pamatę. Mūsų rankos sudiržusios, kaulai perpūsti vėjų, smilkiniuose prieš užmingant dar kaukši pneumatiniai kūjai, o akyse kartais žybteli suvirinimo aparatų kibirkštys – mes grįžtam pavargę ir stiprūs ir šiek tiek nejaukiai jaučiamės šitame švarutėlaičiame vagone, kuris ryt rytą sustos prie mūsų miesto perono, ir mes vėl išeisim į seniai matytas savo miesto gatves. Mes žengiam nerangiai, čia maža mums vietos, bet žinom,

kad turim teisę į ją – ir juridinę, ir moralinę, svarbiausia – moralinę, ir jeigu ne su panieka žiūrim į jus, savo vietas jau užsėdusius Europos inteligentus, tai jausti pasididžiavimą mums tikrai niekas neuždraus, tai žinom mes, tai jaučiat ir jūs žiūrėdami, kaip mes ieškom mums mūsų bilietuose nurodytų vietų. Taip, gerbiamieji inteligentai, mūsų vietos čia, labai malonu, nieko nepadarysi, teks sutikti su tuo, nors mūsų apsirengimo vaizdai ir mes jums gal ir nelabai malonūs. Tiek to, gerbiamieji, nekreipkit dėmesio, paskutinių madų klausimai ten mums buvo paskutinėj vietoj, ten mes sprendėm šiek tiek kitokius klausimus, kurių čia jums nedėstysim, – užtenka, kad juos žinom mes. Su jumis vis tiek nesusikalbėsim – nuo aikčiojimų mes ten atpratom, pinigų taip pat užsidirbom, o romantika, kaip mes sakom, grynai jūsų asmeninis reikalas. Dabar, gerbiamieji, mes norėtume gerai pavakarieniauti, pasikloti patalus ir išsitiesti. Ilsėtis mums kol kas nenusibodo, o vėsus krakmolyto patalo kvapas, tenka pripažinti, šiek tiek jaudina.

Pasikeisti vietomis? Prašom, gerbiamoji, mums tas pats. Mes įpratę, ir užlipsim, ir nenukrisim, ir miegosim kaip užmušti. Betgi jūs, gerbiamoji, rodos, kalbat lietuviškai?

– Taip, aš iš Kauno.

– Tuo maloniau!

– Betgi ir jūs lietuviškai mokat!

– Dar neužmiršom.

– Ilgai nebuvot Lietuvoj?

– Ilgokai. Kol kas savo kuprinę paliksiu čia?

– Prašom, žinoma, prašom. Man nepatogu prašyti, bet jūs jaunas, jums lengviau…

– Žinoma, prašom. Man visai nesvarbu kur, svarbu, kad galėčiau pailsėti.

– Jūs iš toli?

– Tolokai. Nuo Lenos.

– Ką jūs sakot! Ir ką jūs ten veikėt?

– Rentėm tiltą.

– O Viešpatie! Tokioj tolybėj! Aš tris dienas išbuvau Maskvoje, ir tai jau Lietuvos pasiilgau. Aš, matote, važiavau laidoti sesers. Po karo ji ištekėjo už ruso ir išvažiavo į Maskvą. Jie kartais atvažiuodavo, kviesdavo mane, bet aš, žinote, taip ir neprisirengiau. Tai šis, tai tas, dabar pirmą kartą nuvažiavau. Mūsų laikais tai neatleistina, bet, žinote, aš taip nepasitikiu, man atrodo, kad savo darbus tik aš pati galiu padaryti. Žinoma, sūnus galėtų

papietauti ir valgykloj, bet jis sako: mamyte, taip, kaip tu pagamini, niekas nepagamins. Mano sūnus labai panašus į jus, tik ūsai jo vešlesni. Žinote, jis toks puošeiva, gražus bernas. O jau ūsus kaip prižiūri, plaukus! Turi visokių tepalų, dažų, kai išsidažo, susišukuoja – nors į vitriną statyk. Mergaitės dėl jo iš proto kraustosi. Jei ne aš, seniai kokia būtų galvą susukus. Neskubėk, sakau, vaikeli, pagalvok, ne vienai dienai, visam gyvenimui renkiesi. Esi dar jaunas, pagyvenk laisvai, paskui bus nebe laikas. O jis man – nebijok, mamyte, taip greit manęs nepaims. Jūs vakarieniausit? Gal pabandysim mano sumuštinių?

– Ačiū. Pirmiausia aš atsinešiu alaus.

– Taip? Tai gal ir man atneštumėt vieną butelį? Aš tuoj jums duosiu kapeikų, tuoj… Aš, žinot, kartais labai mėgstu alų.

Ak, mieloji žemiete! Alų aš mėgstu ne kartais, bet tik kartais gerdavau. Kad tave kur velniai su visu tavo sūneliu! Žinai, ką mes su tokiais darydavom? Tiek to… Nors pusę kelionės tu man jau sugadinai. Geriau būčiau atsisėdęs va šalia šitos fifos.

Tiek to, jaunas žmogau, tiek to, tu juk išmokai nesigailėti, kas padaryta. Galvok, ką turi padaryti.

Tai atsigersim alaus! Pradžiai stiklelį baltos, taip, šimtą, o su savim penkis alaus.

– O Viešpatie! Ir jūs rengiatės visa tai išgerti?

– Galvoju, kad padėsit.

– Betgi jūs su užmojais! Jūs pavojingas!

Tiktai ne tau, žemiete, tiktai ne tau.

– Užmojus gimdo tikrovė.

– Jūs dar ir filosofas!

– Tikrai? Nepastebėjau. Mat labiau vertinu veiklą. Prašom!

Ko gero, aš tuoj tapsiu inteligentu. Mandagučiu, komunikabilučiu ir taip toliau.

– Jaunas žmogau, gal paskolintumėt savo durklą?

– Kodėl gi ne? Prašom.

– Įdomus durklas.

– Geras. Pusė raudonarmietiško kardo.

– Teisybė. 1919 metai, matot? Brangi relikvija.

– Su ta relikvija seniukai skaldė prakuras.

– Ką jūs sakot!

– Išmainėm į medžioklinį peilį. Irgi gerą peilį.

– O gal neatsisakysit išgerti šito vyno?

Tas pilietis nuovokus. Arba, kaip sakoma, su konkretesniais užmojais.

– Damai pritariant…

– O, ne, ne! Jūs prašom, jūs gerkit, aš labiau mėgstu alų. Žinot, kaip tą vyną vadina mano sūnus? Rašalu! Nuostabus pavadinimas, ar ne tiesa?

Tau daug kas nuostabu, brangioji žemiete, pernelyg daug kas nuostabu.

– Ką gi, vadinasi – už pažintį!

– Už pažintį! Prašom patogiau.

– Nieko, gerai, aš toks žmogus, man visur gerai, kad tik žmonės geri, įdomūs. Jūs dar jaunas, bet pasaulio matęs.

– Žinot šiuolaikinį jaunimą – jiems nors į pasaulio kraštą, kad tik ne namie. Mūsų laikais to nebuvo.

– Mūsų laikais nebuvo tokių galimybių. Mūsų daliai teko karas, pokaris. Žinoma, aš nenoriu pasakyti, kad šiuolaikiniam jaunimui viskas ant lėkštutės padėta, bet suprantat, kaip čia pasakius, šių dienų jaunimas turi didesnes perspektyvas, daugiau romantikos. Štai jūs – sugalvojot ir išvažiavot. Pasivažinėjot…

– Ką jūs, jis dirbo! Statė tiltą per Leną, taip?

– Tuo labiau! Matot! Jaunam žmogui būtina pamatyti pasaulio, gera padirbėti. Tai puiki gyvenimo mokykla!

– Dar gersim alaus?

Mes vėl geriam alų, užkandam dailiais brangiosios žemietės sumuštiniais, o kai jų nebelieka – negrabia mūsų viengungiška provizija ir šnekučiuojamės apie tą sunkųjį metą, pilietinį karą, apie revoliuciją, pradėjusią pasaulio pertvarkymą, apie aukas, sudėtas ant revoliucijos žaizdro, apie nelemtąjį, bet tokį lemtingą antrąjį pasaulinį karą, Didįjį tėvynės karą…

– Neduok, Dieve, – moja ranka žemietė. – Neduok, Dieve, tokio gyvenimo. Nenorėčiau, kad dar kartą pasikartotų.

– Karo nebus, – sako mūsų bendrakelionis. – Dabar pasaulyje tokia situacija, kad karas darosi beprasmiškas ir todėl neįmanomas. Turint tokius ginklus…

– Taip, – sutinka žemietė, – durtuvų amžius praėjo.

– O tarp kitko, jaunas žmogau, jūsų durklas yra ginklas. Šaltasis ginklas, – sako pilietis.

– Prieš ką? Prieš uodus?

Aš jau ankstėliau pastebėjau, kad mumyse kyla gyvenimo geismas, veiklos troškimas. Pernelyg ilgai ir jausmingai čia žodinėjom.

– O jūs nesijuokit.

– Jeigu jūs mane laikot chuliganu, tai per daug romantiškai žiūrit į tikrovę. O mes chuliganus imam va šitais penkiais pirštais. Yra čia dar šio to!

Yra ir bus. Ir apskritai užteks filosofijų – alus dirba savo darbą, ir tai mes turim pripažinti ir kūnu, ir dvasia, juo labiau, kad žavingas biustelis ir raudonos garbanos jau kuris metas traukia mus kam nors konkretesniam nei prisiminimai ar futurologiniai samprotavimai.

Mes dar grįšim čia, grįšim parūkę ir atsivėsinę, o tada sugalvosim ką nors, ir kelionė bus vėl įdomi ir turininga!

Cha! Šįkart likimas pats šypsosi mums! Neburbėk, seneli, tau jau gana, laikas miegoti, labanakt, brangioji žemiete, saldžių sapnų! Mes taip pat pasimėgausim gyvenimu – ne tokiu jau perdėm romantišku, betgi visai neblogu.

– Nemiegosit?

– Ne. Tik kalbėkit tyliai. Ir aukščiau pakelkit petį. Tėtušis jus mato veidrody.

– Tie, kur ten šone – jūsų tėtušiai?

– Mhm.

– Miega.

– Taip, kaip ir jūs.

– Šit ką reiškia turėti tokią dukrelę.

Dukrelė miega kaip angelėlis, rankutę padėjus po žanduku, o antrą permetus per pagalvės kraštą – ir besiilsinčią, ir žaidžiančią, su tokiais dailiais, ilgais, švelniais ir valingais piršteliais.

– Ką jūs norit tuo pasakyti?

– Su tokiom žiburėtom akim.

– Toli eisit.

– Tik su jumis.

– Ar negalėtumėt kalbėti tyliau?

Žinoma, galėčiau, bet turėčiau būti arčiau. Ar ne taip, mažyte? Aš tau neatsakau, neatsakyk ir tu, taip irgi smagu kalbėtis.

Taip mes ir kalbam. Ji esanti Lena. Mokosi Maskvos konservatorijoje. Taip, pianistė. O, pagarba meno žmonėms, meną mes gerbiam ir vertinam! Mes? Mes, kaip matot – keliautojai ir valkatos, šiandien čia, o ryt

kitur. Kur? Dabar namo, į Vilnių, girdėjot tokį miestą? Ne, brangioji, ne Latvijoj – Lietuvoj. Iš Sibiro, nuo Lenos. Graži upė, kaip ir jūs. Paslaptinga, beveik nepaliesta ir atšiauri.

Ji tyli ir galvoja, žiūri nematančiom akim, paskui nusišypso ir sako:

– O jūs juk akiplėša, begėdis ir akiplėša.

– Kažkodėl nejaučiu.

– Turit gerus tėvus, kad leidžia taip trankytis.

– Tėvų aš nebeturiu.

– Atsiprašau…

– Tavieji, atrodo, griežtoki?

– Neduok Dieve. Iš proto galima išeiti.

– Įgriso? Klausyk, Lena, padarom jiems siurprizą – nusiplaunam iš čia! Išlipam pirmoj pakliuvusioj stoty ir spaudžiam kur nors! Pavyzdžiui, į Odesą. Ir konservatorija ten yra.

Prie šiltos tamsiai mėlynos jūros! Pietų nakty, cirpiant cikadoms, juodoj nakty, po pietų žvaigždėmis, jūros lingavimas sukantis žemei – viskas čia mūsų ir viskas bus mūsų visur! Su tavim gali taip būti!

Lena žiūri išplėtus akis, net galvą pakėlus.

– Jūs iš proto išėjot?

Galbūt, Lenute, atrodo. Trinktelėjo. Bet dabar jau praeina, tavo akys padėjo, ir tu guli ten, o aš čia, o veidrody viena žlibe spigina tėtušis, tavo gerasis tėvelis. Taigi – nenusimink! Iš proto tu neišeisi. Didelė muzikantė irgi nebūsi, bet gyvensi gražiai ir aiškiai. Viskas bus tavo, ko tik tu panorėsi, raudonplauke gražuole, bet tu norėsi ne visko, ir tai bus didžiausia tavo gyvenimo laimė. Taip?

– Taip, matyt. – Reikia gi jai atsakyti.

– Lenočka, kodėl nemiegi?

– Nesinori, tėveli.

– Ir jaunojo žmogaus miegas neima. Apie ką taip įdomiai šnekučiuojatės?

– Pasakoju prisiminimus iš tų laikų, kai mes per Leną tiltą tiesėm.

Na ką gi, dabar jau turbūt labanakt? Laimingos kelionės, saldžių sapnų ir taip toliau?

O rytą raudonplaukės gražuolės nebėra. Nėra jos nei čia, nei kitose kupė, tik nepažįstami užmiegoti veidai, tik nakties tvaikas, tik ankstyvo ryto rudenėjanti saulė ir pusiau su alkiu sumišęs troškulys. Ech, kad dabar taip ko nors karšto ir butelaitį alaus!

Ne, iš tiesų, čia ne traukinys, o stebuklas! Bufetas jau dirba, garuoja dešrelės, ir mes netrukus stovim prie lango su porcija dešrelių vienoj ir su alum kitoj. Tai yra daugiau negu stebuklas, tai yra palaima! Tai yra kažkas tai, kas žemę pripildo šviesos ir šilumos, ir paskutinis geliančiai šaltas gurkšnis yra kaip tik tas, kuris galutinai įveda tvarką kūne ir pareikalauja pirmos cigaretės, tada mes žingsniuojam į rūkymo koridorėlį ir atitraukiam langą – teplūsta šaltas laukų ir pievų oras, tegaivina! Mes lekiam per miškėtas Baltarusijos pievas, švysčiojant jau gelstantiems berželiams ir laukymėse boluojant šalnai. O gal jau ir Lietuva – toks pažįstamas čia šitas rudeninis pievų baltumas!

Tai sugrįžai?

Taip, sugrįžau!

Nenenene, mes dar galvosim. Gal šitas jausmas tėra toks pat miražas, kaip vakar naktį pietų dangus, kaip liūdnos ir linksmos raudonplaukės gražuolės akys, ir viskas netrukus praeis, kaip paprastai? Ką tu čia rasi, kur viskas pažįstama, kur nebeliko nė vieno tau artimo žmogaus, tik du, ne – trys mokyklos draugai, su kuriais dar suradai kalbą, kur niekas tavęs nelaukia, tik šiaip… Kur tu nueisi ir ką tu atrasi dabar? Paskui?

O vis dėlto!

O vis dėlto tu vėl leki į tą žemės kampą, kur niekas tavęs nelaukia, kur viskas ilgainiui įgrįsta, kur viskas pažįstama, jauku ir tikra. Kaip ir tai, kad stovi čia sau ir rūkai.

O gal ir gerai? Gal taip ir turi būti?

Gal ir gerai. Mes dar nesuglausim sparnų, bet ir tada žinosim, kad yra žemėje vieta, į kurią galima sugrįžti, į kurią verta sugrįžti jau vien dėl to sugrįžimo jausmo, kur tu visada jausiesi namie, net jeigu ir neturi ten namų ir niekas tavęs ten nelaukia, kai kyla raudona ankstyvo rudens saulė ir kvepia pirmas žalių lygumų šerkšnas.

1970

Jūsų ramybės jėga

Tai ko gi mes lekiam kaip mašalai į šviesą, ko gi skuodžiam visais keliais pirma pasitaikiusia proga, palikę savo baigtus ir nebaigtus darbus, atidėję visus savo sumanymus ir planus, lyg ne jie, o šitas poros dienų

pasisvečiavimas kur nors Dūkšte, Simne ar Skuode būtų didžiausias mūsų troškimas! Ko? Tarsi nesuprantame, kad ne pabėgimas, ne trumpa šventė, ne turistiškas pasigrožėjimas, o buvimas toje proziškoje mūsų daliai tekusioje kasdienybėje yra tikrasis mūsų gyvenimas ir kad jis yra toks, kokį jį padarai, priimdamas tą kasdienybę ir atsakinėdamas į jos nepabaigiamus klausimus ir iššūkius; tarsi nematytume, kad ne tokie jau laukiami ir trokštami ten esame, kaip mums patiems norėtųsi, kaip mes mėginame galvoti, kai perkam traukinių ar autobusų bilietus ar kai bandom įrodinėti sau, kai jau grįžtame atgal. Matome, suprantame. Mes viską matome ir viską suprantame, netgi tai, kad atrodom esą kvaileliai, o gal ir paprasčiausi nevykėliai, ir tai neteikia labai daug džiaugsmo, nors mums nesunku būtų įrodyti (bent jau sau patiems), kad viskas yra kitaip, būtent atvirkščiai.

Taigi.

O lekiam.

Ir – labas! Labas! Sveika, sesuže! Sveikas, drauguži! Nesutrukdysiu? Aš neilgam, tik pakeliui. Tai kaip gyvenat, kas naujo? Betgi čia kažkas pasikeitę? O, naujas televizorius! Ir šaldytuvas? Taip, šitas geresnis.

– Daug talpesnis, o iš pažiūros net mažesnis.

– Ir dailesnis. Labiau šiuolaikiškų formų. Ir kambarys dabar labiau išbaigtas. Tik ar nereikėtų jums didesnio buto? Du kambariukai…

– Neatsisakytumėm. Bet žinai – ne taip lengvai viskas darosi. Beje, o tavo reikalai ar pasistūmėjo?

– Pasistūmėjo, tik vargu ar į tą pusę. Statybą atidėjo kitiems metams, tai dvejus ar trejus metus teks pabūti ten. Nieko, kol kas visai pakenčiama. Su šeimininku susitaikėm, beveik draugai pasidarėm. Rašiau, kad įtaisė centrinį šildymą? Taigi. Šią žiemą peržiemojau karališkai. O vasarą tai ten kurortas!

– Mums kažkas šviečiasi, tik nenorim džiaugtis iš anksto.

– O vis dėlto?

– Kai sulauksim mažiuko, žada tris kambarius naujam name.

– Ką – laukiat?

– Lyg ir taip!

– Čia tai bent! Ei, sesuže, sveikinu!

– Ar jau pasigyrė? Eik, eik, tu, pliauškale.

– Kodėl pliauškalė? Faktas yra faktas. Tegul ir jis galvoja. Lietuvai reikia vyrų, moterų ir taip trim procentais daugiau.

– Žiūrėk, kad nepridėčiau prie tų trijų procentų.

– Tada taisysim klaidą.

– Galėsi. Bet tik be manęs.

– Ir tai neblogai! Žinai ką, Miliuk? Duok mums ko nors užkąsti.

– Rodysi savo meną? Broliuk, tu jį prilaikyk, nes iki vakaro bus negyvas. Tėtuk, atsimink, kad ir vakare reikės.

– Pas jus bus koks subuvimas?

– Šioks toks. Penktų darbo metų jubiliejus.

– Ė, tai aš ne laiku užgriuvau…

– O gal priešingai? Eikš, degustuosim naujas markes. Dabar tik pabandysim, o vakare susidarysim tvirtesnę nuomonę.

– Tu jau atitarnavai?

– Jau. Laisvas. Šiandien perleidau trisdešimt šešis ligonius.

– Tai daug ar mažai?

– Vidutiniškai. Prozit!

Tai ir gerai! Pusmiegės nakties mintys, monotoniškai įtempta kasdienybė liko kažkur toli, čia saulė, čia patvinusi upė už lango, čia maloni bendrumo ramuma, čia ir pasikeitimai atneša tą patį tikrumą, tik gal dar akivaizdesnį, gal dar labiau jaučiamą, gal dar labiau patrauklų, beveik kaip tavo svajonės, kaip tavo sau projektuojama ateitis, tolima ir neapčiuopiama, maloni ir kankinanti savo realumu. Tebūnie! Jiems aš čia būsiu svetimas ir gal varžysiu, betgi išlėkti tuoj pat negaliu, o galų gale ir nenoriu. Aš pasistengsiu pritapti, viena akim dirstelėsiu į savo ateitį – ne daiktinę, dvasinę, tą jau susiklosčiusių, aprimusių įpročių ir papročių atmosferą, tą tik savo galimybėmis ir norais matuojamą tikrumą. Nesutapimo jausmas praeis. Būk sveikas!

Viskas čia yra kitaip. Ir butelaičių spindesys lentynoj, ir indų tvarkingas svarumas, ir žuvies faršas su stropiai sudėliotais žalumynų lapeliais, gaiviais kaip pats gyvenimo džiaugsmas. Žinau esąs nelauktas svečias, bet tuoj išeisiu pasižvalgyti po miestelį, o paskui jūs manęs nepastebėsit. Ai, prakeiktas inteligentizmas! Pastebėsit, nepastebėsit! Kada nors ir aš jus taip galėsiu priimti. Būk sveikas!

– Tai kaip?

Ko čia dar klausti, drauguži, šaunu.

– Gerai! Tu tikras meistras. Kai aš prisimenu paskui, man visada rodos, kad į tavo antpilus sudėta visa čionykštė atmosfera: stipru, skanu, pastovu,

tik kaskart labiau subrandinta, preciziškiau išreikšta. Svarbiausia – viskas savo paties jėgoms, pagal paties polinkius ir sugebėjimus. Kaip ir visas jūsų gyvenimas.

– Be apibendrinimų tu jau nebegali.

– Nebe. Nors ne visada jie pavyksta.

– Kodėl? Paskutiniuose tavo rašiniuose yra kažkas nauja, daug įdomiau rašai. Dabar pabandyk šito. Ir užkąsk. Čia naujas Milės kūrinys.

– Oho, šitas dar sodresnis!

– Užkąsk, juk tu dar nepietavai.

– Dėkui, nesirūpink, aš nesikuklinsiu. Metai, brolau, tik metai. Kiek jie įkrečia ko, tiek ir turi. Kad dar mokėtum deramai tuo naudotis, bet ir to dar turi išmokti. Užtai viskas ir slenka tokiu vėžlio žingsniu. Nors, teisybę sakant, šį tą jau imu užčiuopti. Kažkas jau ima aiškėti. O visų pirma, kad ateitis priklauso nuo to, ką padarai šiandien. Ką padarai ir ko nepadarai. Visa kita yra tik blefas ir paistalai.

– Tu, matau, iš esmės perkratei savo pozicijas!

– Aš? Metai perkratė. Aš tik pripažinau, kad tai teisybė.

– Šiaip ar taip, bet tai tau į gera?

– Be abejo. Mažiau kalbų, daugiau darbų. Bus dar ir kalbų, bus, bet tai jau nebebus čirškėjimas savo paties sultyse. Žinau, ko noriu, o jei jau nori, jei supranti, kad tas noras gali būti realizuotas tik veikiant, tai ir dirbsi, ir ne kada nors, o šiandien, tuoj pat, kaip sugebi, bet kartu ir kaip nori, nes tai reiškia ir ko nori. Šiandien gal ne taip gerai, rytoj geriau, bet to geriau be šiandien blogiau iš viso gali nebūti.

– Filosofija painoka, bet iš esmės suprantama. Nes tokia yra ir mano pažiūra.

– Vadinasi, iš nevykėlio šunkelių aš jau išbridau?

– Ar aš laikiau kada nors tave nevykėliu?

– Gal ir laikei. Bet kaip matai, ne ką tepadėjo – pats turėjau pajusti, suprasti, o dabar ir tapti ne toks. Stengtis tapti. Taip, drauguži, visi žmonės yra arba darbininkai, arba nevykėliai. Pirmuosius gali skirstyt į šimtus grupių ir pogrupių, nelygu ką imsi atskaitos pozicija, – į protingus ir kvailus, garbingus ir niekšus, išminčius ir demagogus ir taip toliau – iki pogrupių pogrupių ir dar daugiau. Vienas žmogus gali tuo pat metu priklausyti visiems tiems pogrupiams, kitas gali atstovauti tik kuriai vienai grandelei – esmės tai nekeičia: būtent jie yra tie žmonės, kurie kuria mūsų tikrovę,

o mes ją turim tokią, kokią jie sukuria. O nevykėlis yra tik nevykėlis, nes jis yra žiopsotojas. Žiopsotojai irgi tikrovės dalis, taip sakant – faktas, bet jie net to nesupranta. Kadangi mes kalbam apie individualų santykį su tikrove, tai nevykėlis šiuo požiūriu neturi jokio santykio su tikrove, jis išbraukia save iš tikrovės.

– Atseit, viską nulemia savo paties nusiteikimas tikrovės atžvilgiu?

– Tik taip. Tik koks nors siekimas žmogų įtraukia į tikrovę, į jo metą. O ar tas siekimas pozityvus, ar negatyvus, ar jis realizuojamas taip, ar kitaip – tai jau kitas klausimas. Svarbiausia – tas žmogus yra gyvas, jis priklauso visuomenei, jis stumia priekin savo metą.

– Jau įsileidot? Ar tu bent pavalgei?

– Ačiū, sesuže, užvalgiau, tai yra – pavalgiau. Ta žuvis tirpte tirpsta burnoj. Jonas sakė, kad čia naujas tavo kūrinys.

– Jam kad tik naujas, tai ir kūrinys. Išskaičiau iš „Mūsų valgių“ ir padariau. Bet neblogas patiekalas, tiesa?

– Labai.

– Kol dar turiu laiko, reikia pasilepinti. Jonuk, tu neužmiršai bulvių?

– Neužmiršau, mano gražuole, neužmiršau! Eikš čia. Va dar po vieną geltoną – ir einu.

Ji iš tiesų graži, tikrai tobulas šitų namų užbaigimas.

– Ar aš negalėčiau kuo nors praversti?

– Ne, ne, aš susitvarkysiu. Tu geriau išeik pasižiūrėti mūsų parko, gal ir apie jį pagaliau parašysi.

– Nebloga mintis! Tik dar reikės pasišnekėti su architektu.

– Galėsi. Šiandien jis bus.

– Čia? Tai man ir sekasi!

Ar gali kas būti gražiau kaip pasaulis, kuris ima vis plačiau skleistis prieš reabilituotis bandančio nevykėlio akis! Ypač kada jam sekasi! Tada saulė jam šviečia iš amžių, patvinusi upė didingai plūsta iš pačių tolimiausių erdvių, šiltas pavasario vėjas traukia per lygumas, miškus ir laukus, pūkšto, džiovina pabrinkusią žemę, o nykioje lygumoje kažkada nutūpęs miestelis byloja istorijos kalba, gyvais šitos žemės laiko paveikslais, kuriuose praeitis susijungia su ateitimi ir toje sandūroje ima pulsuoti aistros. Kodėl jiems reikėjo užrioglinti čia tą ligoninę? Argi nebuvo vietos? Iš kurios pusės žiūrėjai, tas dviaukštis namas prie upės šalia bažnyčios atrodė visai savo vietoj. Dabar, kada jis jau penkių aukštų, atrodo kaip gumbas.

Nežinau, nežinau… Nei seniesiems miesteliams būdingo ansamblio, nei – neabejoju – naudos. Nebent tuo tarpu… Juk pradėjo statyti naują ligoninę! Kam tada perduos šitą namą? Ar tai ekonomiška? O parkas?

Nieko, žmogau, nesijaudink. Pasikalbėsi – ir sužinosi tiksliai. Rašant reikia tikslumo – sąlygos, prielaidos, sumetimai, tikslai, o tuo tarpu pasisemk tų erdvių, pajusk tą gražumą, kad dar labiau norėtum jas užpildyti jų grožio vertais tvariniais. Ir norėtum, ir siektum. Kartu su visais. Paėjėk į laukus, pakilk į tą aukštumėlę, apžvelk viską saulei leidžiantis, pajusk ir suprask – juk su žmonėm kalbėsi, tokiais kaip ir tu, tik savo darbais savyje į priekį einančiais. Be to, šiandien tik pailsėti susirinksiančiais. Ir to neturėtum užmiršti.

Ir neužmirši, nes jie jau čia, ir tau negalės kilti jokios abejonės, kad jie tik ilsisi: gerai pažįstami, gerai sutariantys, gerai nusiteikę ir nė kiek neišnašūs. Priešingai: paprasti, geraširdiški, tarpusavyje kiek pabrėžtinai familiarūs, o tau nuoširdžiai draugiški ir net dėmesingi. Bet neįkyriai. Jie ir svečiuose yra savo vietoj, ir tarpusavyje jie kiekvienas savo vietoj, ir jeigu tau, kadangi čia tu vienas jų nepažįsti, yra kiek prastėliau, tai jie tau leis pačiam įsitraukti į jų draugiją, nes jie turi kuo užsiimti, palaikydami bendrą pasiruošimo sėsti prie stalo nuotaiką: su dviem architekto vaikučiais, su televizorium, su grafinų nešiojimu.

O jau susėdus – tai juo labiau! Raginimas čia tik dėl raginimo, formą išlaikant, čia galima būtų ir be to: šiandien aš pas tave, rytoj tu pas mane, poryt mes visi pas trečią. Būkit pasveikinti su pirmuoju penkmečiu, o ateinantį – kad dar daugiau progų pasveikinti būtų. Jau iš tiesų ta Miliutė gamina, – ir šaltiena, ir žuvis, ir salotos – nors į konkursą vežk. Tokią žuvį ir aš pirmą kartą valgau. Tai prašom, kol yra, kam įdėti? Broliuk, tau? Tavo broliukas visai neaktyvus. Išgerkim, drauge Algirdai, na! Apetitas atsiranda bevalgant. Už jūsų sesutę, visi!

Visi tai visi. O už sesutę būtinai. Ji man patinka. Visi man patinka. Geri žmonės, tvirti žmonės, laimingi žmonės. Būkit sveiki.

O gydytojo žmona net graži. Nebejauna, bet tokia… išsilaikiusi. Ir savarankiška viduje, su savo pasauliu. Gal ir nedideliu, bet… bet kodėl tu turi spręsti, vertinti? Kas tavęs prašė, kas davė teisę? Ar tavasis pasaulis daug didesnis, turtingesnis? Net jeigu taip! Ji daro, ką gali, ką jai leidžia darbas, šeima, papročiai, čionykštės galimybės. Galvodamas apie jos pasaulį visų pirma galvok apie tai, o ne ją teisk. Jie neturi vaikų, ir tai iš karto matyti jos akyse.

Aš noriu išgerti už visus čia susirinkusius ir nesusirinkusius, kurie metų metais gražina savo arba savo vaikų gimtąjį kampą, už niekada nepailstančius darbininkus ir plušėtojus, gyvąją mūsų žemės jėgą, o ypač už moteris – mūsų visų išminties ir stiprybės laidą, viso pasaulio gėrio šaltinį. Ir blogio, žinoma, taip pat… Ilgų kūrybingų metų visiems. O jubiliatams – ypač!

Tai jau būsim įsijungę? Turbūt. Dar kiek pabūsim čia, dar pasėdėsim, o paskui – į virtuvėlę, prie atviro lango. Parūkyti ir pašnekėti vyriškomis temomis, pavyzdžiui, apie žvejybą. Arba medžioklę. Taip, medžioklei čia ne kažin kiek erdvės, maža miškų, užtat žvejok kad ir pro langą. Atsimeni, kokią aš anais metais lydeką ištraukiau už tilto? Kone apsamanojusią! Kaip rąstą. Mėsa, teisybė, šiek tiek dumblu trenkė, bet kai savas laimikis… Turbūt paskutinę? Jeigu valysit šitą tvenkinį… O, tada čia mes karosus lupsim! Va, Algi, gali pasinaudoti proga su Arūnu apie parką pasišnekėti. Kas jus domina? Šiaip kilo tokia mintis Žemaitijos keliais važinėjant, pamačiau, kad jūs čia parką tik pradedat… Po poros metų jau būsim baigę. Taip, mačiau, Klaipėdos pusėn jau apsodinta. Vadinasi, viskas jau suplanuota, apsvarstyta? Taip, projektas padarytas jau prieš penketą metų. Tai kokia ta jūsų idėja? Gluosnių parkas? Gluosnis, ypač rutulinis, man rodos, pats charakteringiausias žemaitiškas medis, ir jeigu jūs čia užveistumėt gluosnių parką, turėtumėt tokį kūrinį, kokio daugiau niekur, ne tik Lietuvoj, nerasi. Taip sakant, savo įžymybę. Be to, reikia atsiminti, kad dabar, pertvarkant kraštovaizdį, platinant kelius, tų medžių nedaug liks. Taigi vienu šūviu du zuikiai – civilizacijos žingsniai ne gamtos skurdinimui, o naujoviškam jos ugdymui… Suprantu, suprantu… Be to, atsiminkit, gluosniai greit auga. Kada subręs jūsų parkas? Po penkiasdešimt metų, ne anksčiau, o kaip pagrindinį medį imant gluosnį tas laikas sutrumpėtų beveik dvigubai. Žiūrėjau, kur susodintos liepos. Ten taip drėgna, kad jos vargu ar išvis augs. Kodėl neaugs? Jūs manot, kad tie, kurie planavo, apie tai negalvojo? Specialistai planavo. Specialistai tai specialistai, bet jie planavo jūsų parką kaip kiekvieną kitą, pagal jau susiklosčiusias parkų planavimo tradicijas. O jūs vietą savo parkui pasirinkot tikrai netradicinę – žemumoje, slėnyje, vieta labai jau drėgna. Tai jau verčia galvoti apie tam tikras korektyvas! Šiuo atveju jos būtų tik naudingos – visais požiūriais.

Ką jis galvoja dabar, pūsdamas dūmus į tamsą už lango, kur lėtai srūva patvinusi upelė? Šį tą suprantu – tu kišiesi ne į savo reikalus. Galbūt, galbūt, gal ir ne į savo, žiūrint kaip žiūrėsi. Aš žiūriu viso mūsų krašto mastu.

– Pati idėja yra įdomi, taip. Bet jau vėloka… Atsiminkite, kad tai jau antras parko projektas – trečio mums niekas neleis daryti.

– Aš manau, kad ir nereikia! Apsodinti kol kas tik šlaitai, pakilumos. Visas slėnys dar beveik tuščias. Užtektų čia tik perplanuot medžių rūšis ir…

– O kas tai padarys?

– O jūs!

Ką jis galvoja dabar, klaust nebetenka. Jis žvilgteli, greitai, trumpai, nukrečia pelenus, susideda rankas už nugaros ir plačiai įsispyręs, supdamasis visu liemeniu pirmyn ir atgal sako:

– Aš? O aš neturiu teisės keisti nė vieno plano komponento. Be to, kodėl jums atrodo, kad būtent gluosnių parkas atrodytų gražiau?

Ką aš turiu atsakyti? Kodėl būtent gluosnių parkas – mes visą laiką šnekėjom. O teisės ką nors pakeisti aš taip pat neturiu teisės suteikti.

– Tai nejaugi jūs tik plano vykdytojas?

– Taip!

– Nereikėjo tau šitaip, – pasakė Jonas, kai architektas kiek patylėjęs nuėjo prie stalo, kur jau buvo dedamos plokštelės ir griežė muzika.

– Įsižeidė?

– Tu nežinai, kiek jis vargo, kol tą projektą perdirbo!

– Betgi dabar situacija vėl pasikeitė! Vyrai, užteks jums rūkyti! Eikit prie stalo, paskui pašoksim.

Galim ir prie stalo, galim ir pašokti. Įsižeidė! O ko? Visi mes dirbam pagal planus. Nesakau – nelengva juos vykdyti, ne tik savo ką nors prie jų pridėti, bet dėl to mes turbūt neturim tapti planų saugotojais! O jis šiuo atveju pasirodė tik toks: suplanuota, padaryta, nieko nepakeisi. Žinoma, to kupranugario, tų ant ligoninės užrioglintų trijų aukštų nebenuversi, bet gal reikėjo pagalvoti prieš statant? Šnekasi su gydytoju tarsi niekas daugiau nerūpėtų. Ir tegul eina po velnių! Man irgi maloniau būtų tik pasišnekučiuoti, paaikčioti, pasiguosti, pasigrožėti. Jeigu negalim pasikalbėti kaip žmonės, tai aš dar pažiūrėsiu. Parašysiu, nors ir mirtinu priešu tau pasidaryčiau, gerbiamasis. Aš nesu neteisus!

Ė, o muzika visai gera! Pašoksim? Pašoksim! Galima su jumis? Žinoma, galima. Jūs visą vakarą tokia nusiminusi. Pavargus? Betgi dabar jums atostogos! Ak, atostogos… darbų niekada netrūksta. Žinoma, aišku… O jūs trenkit kartais viską šalin ir išvažiuokit. Pavyzdžiui, į Rusnę, pasižiūrėti potvynio. Ledonešio šiemet nebus, Nemunas neužšalo, bet upė vis vien

patvins. Štai rytą sėdam į mašiną ir važiuojam? Tai jūs dabar ten, pasižiūrėti potvynio? Tik pasižiūrėti? Kaip tai suprasti? Aišku, pasižiūrėti, prasiblaškyti – ir vėl namo, prie darbų. Bet tada ir darbai kitaip atrodys!

Ko gi ji tyli? Ir ją gal įžeidžiau? Viešpatie, ooo…

– Gal jūs man pasiūlysit cigaretę? Viliau, mes einam parūkyti.

Ką aš darau? Kam?

Aš galiu pasiklausyti skundo, galiu viską suprasti, mes galim pašokti, vėl pasėdėti su visais, paskui vėl nueiti parūkyti, kalbėtis, vis geriau vienas kitą suprasdami ir išvis nebesistengdami nieko suprasti, bet kam tie svaičiojimai, kam gi tuojau tie mostai? Kad auga linksmumas ir svaigulys? Kad viskas turi eiti kylančia linija? Ant ko gi auga tas mūsų linksmumas?

Tai ką? Aš turiu verkti? Sriūbaut ir gleizotis? Šalin! Pasitraukit šalin! Mes kalbam ne apie jūsų negalią ir ne tą liūdesį mes ten bandysim užmušti, jūs, prašvinkę moralistai, aš tik parodysiu jai, kaip ten teka patvinusi didelė upė! Ar jūs matėt kada nors tokį dalyką? Matėt?

Taip tai ateina tyla. Taip tai mes sėdim mažoj virtuvėlėj prie atviro lango, už kurio plaukia tamsoj patvinusi upelė, plukdo savo jėgą į tą didžiąją, o mes sėdim ir tylim. Nieko, viskas gerai, svečiai išsiskirstė kiek anksčiau negu įprasta, Milė atsigulė stalų nenuėmus, tai padarys Jonas, gal mes abu, o dabar mes sėdim prie pusiau nugerto grafino ir tylim.

– Išgeriam?

– Išgeriam.

Išgeriam ir vėl tylim. Taip, aš esu niekšas. Niekšelis. Sakiau, kad tik sutrukdysiu jums. Įžeidžiau vieną dėl darbo, kitas supyko už žmoną. Ar ne per daug sau nuopelnų priskiri? Architektas paprastai niekad ilgiau neužsibūna – jam šlubuoja širdis, gerti negali. Audra šiandien buvo pavargus. Vilius yra karštas, o jis, atrodo, pamatė, kaip jūs bučiavotės. Audra namie atsiims ir vėl bus viskas gerai. Nors nereikėjo tau moteraitės erzinti.

– Taip, nereikėjo.

– Ji, žinoma, ir pati kalta. Greit užsidega.

– Greit. Ir… gražiai dega.

– O tau tai jau viskas.

– O man tai jau daug.

– Tai ko nukabinai nosį? Čia, kur ilgainiui labai įgrįsta…

– Ko? Galvoju, ar eina dabar koks autobusas į Klaipėdą.

– Po pusantros valandos. Važiuosi?

– Važiuosiu. Aptvarkykim kiek kambarį, ir aš važiuosiu.

– Galėtum ir neskubėti. Išvažiuotum rytą – pailsėjęs, pavalgęs. Matai, kiek gėrybių paliko.

Na – dėkui!

Ir čia aš daugiau neatvažiuosiu. Ir tu tuo tik džiaugsies, nors sakai atvažiuoti. Kada nors. Kai galėsiu. Jaučiu, kaip spaudi ranką, matau, kaip palengvėjusiu žingsniu šokčioji per balutes po šiltu pavasario nakties dangum, žinau, su kokiu malonumu išsitiesi sugrįžęs į savo ilgainiui įgrystantį, bet dabar tokį mielą kambariuką… Ryt jūs iškuopsit šiukšles, išblizginsit grindis, viską aptarsit ir apgailėsit, o paskui pagalvosit, kaip viską vėl sutvarkyti kaip buvę. Tik prisiminsit kartais… Algis taktu vis dėlto nepasižymi… Iš dalies jis teisus, taip, bet kam tie kraštutinumai!

Tai ko gi mes lekiam čia, užuot, jeigu taip labai trokštam, traukę tiesiai prie savo patvinusių upių, į savo pirmaprades girias, per savo neaprėpiamas tolumas? Ko? Kad čia, kaip ir ten, tikimės rasti mūsų taip trokštamą pusiausvyrą ir tikrumą? Kad juos radę galėtume viską sudrumsti, sujaukti, suvelti, o jūs turėtumėt ilgai viską atstatinėti? Kad paskui apie tai galėtume galvoti kaip apie savo kovą už pažangą?

Bet kodėl gi jūs įdėmiai klausotės ir pripažįstat mūsų klejojimus turint racionalų grūdą, tam tikrą dalį tiesos ir taip toliau? Kad visu savo autoritetingumu galėtumėt pareikšti, jog tai vis dėlto nerealu? Kad suteiktumėt progą mums įsisiautėti ir ne tik protu, bet ir emocijomis patirti, kokie mes prieš jus apgailėtini bejėgiai? Kad dėl to savo ramybės jėgą galėtumėt pajusti dar aiškiau, ryškiau, dar daiktiškiau?

1971

Ką pagalvojo mergaitė

Vėjuotuose pavasario laukuose juos paliko ir parvažiavo pasiimti trąšų. Jie ėjo per pievą, kur kažkada buvo pelkė, kurios neatsiminė jau nei mergaitė, nei jis, tik žmonės pasakojo ją buvus čia.

Jie ėjo miško link per tą lygią žemę. Jis sustojo ir užsirūkė.

– Gal ir tu rūkysi?

– Aš nerūkau, – atsakė ji.

– Kodėl? Visos moterys dabar rūko.

– Aš dar ne moteris, – pasakė ji ir nutilo, lyg susigūžė, jis tai pajuto ir nebenusijuokė.

Atsigulė pamiškėj prieš saulę, kad matytų pievas ir miestelį tolumoj.

Mergaitė susigūžė netoliese žemai ir žiūrėjo į linguojančias pušis.

– Tai, sakai, tu dar ne moteris? – staiga nusijuokė jis žiūrėdamas į jos pečius su nušiurusiom kasytėm.

Ji kryptelėjo, kaip krypsi pečiais visos mergaitės, mesdamos kieno nors įkyrią ranką.

Atvažiavo mašina, jie nulėkė per miškus, pasodino bulves, paskui kasė jas.

Jis atsiminė tą pasakymą ir stebėjo – gal jau moteriškėja? Ne. Tik atrodė, kad mergaitė jo vengia.

Mergaitė tikrai jo vengė. Dažnai, spausdama prie krūtinės rankas, ji vaikščiojo miške arba gulėjo prisiglaudusi prie žemės ir šnekėjo:

– Nekenčiu, nekenčiu, nekenčiu! Aš tavęs nekenčiu, va!

Kai tik pušys imdavo linguoti, ji nebeištverdavo:

– Nekenčiu!

1972

Didžiausia meilė

Kai tėvas išėjo, Andriukui buvo dveji su puse, o kai grįžo – penkeri.

Tėvas lankydavosi beveik kas mėnesį, dažniausiai šeštadieniais, popiet, o vakare išeidavo.

Juodu su Andrium žaisdavo. Mama išeidavo į virtuvę, žiūrėdavo pro langą arba skaitydavo knygą, arba pagamindavo ką nors valgyti, o jiedu su tėvu žaisdavo. Jie jodinėdavo ir šaudydavo vilkus, statydavosi palapines ir kurdavo laužą, lėkdavo per mišką nuo erelių ir garsiai šaukdavo kaukus, su kuriais paskui šokdavo ratelį, ganė viščiukus ir piešė miestus, gegutes ir traukinius. Jie klykdavo ir šūkaudavo, net kaimynai pradžioj belsdavo į lubas, o paskui per miegus šūkaudavo mažasis ir nurimęs šypsodavosi. Šeštadieniais jo niekur negalėjai ištempti iš namų: gal ateis tėtis. Sekmadieniais jiedu su mama važiuodavo į užmiestį ir grįždavo abu pavargę.

Kai tėvas grįžo ir vakarėjant, išsimaudęs, nudribdavo ant sofos, Andrius ateidavo ir šnekėdavosi – taip jie laukdavo vakarienės.

– Dabar tu man pasakyk, tėti, – kartą pasakė mažasis, – kur tu tada išvažiuodavai?

– Pas kitą mamytę.

– Kodėl?

– Todėl, kad ana buvo geresnė.

– Kodėl geresnė?

– Todėl, kad labiau mylėjo. Juk tu irgi būni pas tą, kas tave labiau myli.

– Aš tave labiau myliu, tėti.

– Labiau? Tai kodėl tu nėjai gyvent pas mane?

– Kad mamytei nebūtų taip liūdna.

– Tai tu labai geras berniukas. Geriausias berniukas pasauly. Ir aš tave labiausiai myliu.

– Ir esi geriausias tėtis pasauly.

– Geras, aš būsiu geriausias tėtis pasauly. Mes barsimės, mušinės, myluosimės, žaisim, vėl barsimės ir vėl myluosimės…

– Ir šitaip būsim?

– Ir šitaip būsim.

– Ir šitaip būsim visi trys.

– Ir šitaip būsim visi trys.

– Ką tu jam sakydavai, kai jis klausdavo, kur aš? – paklausė jis žmonos.

– Jis manęs neklausdavo.

– Neklausdavo?

– Ne. Sėdėdavo ir laukdavo: šiandien ateis tėtis.

1972

Turtas

Dabar jis kiekvieną popietę ėjo į mišką. Vaikščiojo iki sutemstant. Kaskart parsinešdavo pilną rezginę grybų. Padėdavo juos virtuvėj – te motina nuvalys juos, išvirs – ir eidavo vėl prie savo knygų.

Atsigulęs akyse tebematydavo iš samanų kyšančias žaliuokes, pušų spyglius iškėlusias guotes, daugybę kitokių grybų, kurių nė vardų dorai

nežinojo, žinojo tik, kad tinkami. Matė miškus, spindinčius bobų vasaros saulėje, gelstančias pievas.

Rašė apie tai, galvojo, planavo. Jautė, kaip kaupia turtą – tą dvasinį, su niekuo nepalyginamą erdvių jutimą. Ir parėjęs ilgai žiūrėdavo, kaip motina valo grybus, verda, kemša su druska ir prieskoniais į stiklinius indus. Rūsyje jau rikiavosi visa baterija.

– Oho, jau koks turtas, – pasakė jis.

Ir nė nepastebėjo ankstėliau ėmęs išbėgti miškan. Studijavo grybų atlasą ir rasdavo vis daugiau tinkamų grybų. Motina stebėjosi ir purkštavo.

– Na, ką tu, čia puikiausias grybas, lelijinis baltikas, žaliuokės pusbrolis.

Buvo jau paskutinė spalio savaitė, o bobų vasara dar laikėsi. Jam jau reikėjo išvažiuoti, vežėsi baigtą savo darbą, žiūrėjo į prigesusius miškus, matė dvi lentynas grybų prileistų stiklainių ir su liūdesiu galvojo: jei taip dar savaitėlę, jau tuoj užšals, tada ramia sąžine galėčiau važiuoti… dar kokius tris stiklainius būčiau suspėjęs…

1972

Kelias aukštyn ir žemyn

Šalna baigė atsileisti, o diena dienojo giedra. Krito pirmieji lapai.

Jis baigė paskutiniuosius knygos poskyrius, laiko turėjo dar lig Naujųjų metų, todėl neskubėjo.

Periodikos skaitykloje peržiūrėjo lenkų, rytų vokiečių ir rusų literatūros žurnalus, nebuvo nieko naujesnio – tada išėjo į miestą: norėjo nunešti redakcijon porą savo paties noveliukių.

Malonu buvo eiti parku. Šešėliuose dar bolavo šalnos šerkšnas, lapai po tų netikėtų ankstyvų šalnų sparčiai gelto, krito net nenugeltę, aikštėje saulė plieskė kaip vasarą, nors nebe taip ryškiai, jau su gerais šešėliais, bet buvo dar šilta ir malonu.

Pilies kalno papėde traukė būriai ekskursantų. Pro čia vedė kelias į garsiąsias sostinės bažnyčias.

Praleidęs vieną tokią lekiančią grupę, jis ėjo jausdamas jai panieką ir pasigailėjimą – jis jau pažino miestą, matė jį ir šiokį, ir tokį. Ne vienus metus. Taip tik ir tepažinosi.

Redakcija čia buvo persikėlusi neseniai, jis ėjo čia pirmąsyk, pirmąsyk apskritai per tuos metus čia, pas moteris, kur dar prieš penketą metų apsilankydavo taip dažnai. Būtent šitame žurnale pasaulį išvydo jo pirmieji apsakymai, šitos moterys išvedė jį į „didžiąją spaudą“. Buvo gerai pažįstamos, bet eiti dabar buvo keista.

Ir tikrai – tas susitikimas buvo keistokas. Jis tik tik neuždarė durų, jas vos atidaręs: pasirodė, kad moterys geria. Ir jos kiek sumišo, bent jau viena, padėjo kavos puodelį atokiau. Sekretorė pakvietė įeiti, paėmė rankraštį, pervertė, paklausė, kada jis norįs gauti atsakymą.

– Rytoj, poryt? Tik ne šiandien, šiandien mums tokia diena…

– Kitą savaitę, – pasakė jis.

– Labai gerai.

– Mat koks išauklėtas! – pasakė (deja, jos vardą jis spėjo pamiršti). – Iš karto matosi, kad yra dirbęs redakcijoj.

– Nebeskubu, – atsakė jis. – Viso gero.

Kažkas kažką apie jį leptelėjo labai juokingo – vos jam išėjus už stiklinių durų jos staigiai ir sutartinai nusijuokė.

Malonu buvo klausytis tokio vieningo ir nuoširdaus juoko. Nemalonu buvo, kad tas juokas buvo skirtas jam. Iš jo sumišimo? Iš novelės pavadinimo? Iš to, kad ir dvi savaites laukti jam jau ne per ilgu, kai buvo ilgu net vieną dieną – sėsdavo ir laukdavo, kol perskaitys. Kol pasakys… Beje, ir dabar juk ką nors pasakys. Kur dingo tavo erdvės, ėjimai, nerimai, lengvumas? Tai subrendimas? „Kibiras raugintų kopūstų“… Atnešė mums kibirą raugintų kopūstų.

Grįžo bibliotekon padaręs didelį lanką šoninėmis gatvėmis – norėjo pavaikščioti ta rudenio saule. Pakeliui nusipirko naują savo draugelio knygutę.

Sėdęs tuoj perskaitė. Viskas kaip ir anksčiau, kaip ir mes visi. Romantiški draikalai. Arba pastangos išsiveržti iš tų lipnių skiedalų tokios menkos…

O jis? Ar jo pastangos didesnės? Yra du keliai: arba šitaip, va, rankioti tokias akimirkas, tokį širdies virpulį juokiantis už durų, dėlioti kaip būties puteles vienon vieton – visu gyvenimu metų metais, iš rinkinio į rinkinį varijuoti jausmų niuansus, tik skirtingais metais pažymimus, arba… arba tėkšti viską šalin ir ne paslėpti nuo tų moterų ir tų jų vyrų stengtis tai, kas slypi kibire raugintų kopūstų, o drėbti į akis! Ne eiti šalutinėmis gatvėmis, o išeiti į tą aikštę ir sustoti.

Jis žiūrėjo į baltus laiptus, saulės apšviestus ir dar kontrastingiau smingančius į dviejų aukštų tamsą, pajuto, kaip visus tuos trejus metus tie laiptai tebuvo jo gyvenimas (aukštyn – žemyn, aukštyn – žemyn, aukštyn –), jie išvedė į didelius kalnus, į viską dabar galėjo žiūrėti kaip nuo kalnų, tik kas iš to: veiklai reikėjo nusileisti žemėn. Rašė paskutiniuosius disertacijos skyrius, duoną bus užsitikrinęs, galės kurti. Ką? Dar vieną tokių būties putelių rinkinį, visu savo gyvenimu nupirktą?

Turbūt.

Laiptai, kuriais reikėjo nulipti, švietė dviejų aukštų tamsoje, švietė ir spindėjo kaip visa, ką staiga suvoki kaip savo buities dalį, kas staiga susvetimėja ir tampa praeities detale.

Jis dar kurį laiką jais pavaikščios, bet tuos trejus metus buvę jo gyvenimo dalim tie laiptai dabar nebereikš nieko daugiau, tik tų trejeto metų simbolį – kelią aukštyn, kuris jau nueitas, ir kelią žemyn, kurį dar reikia nueiti.

Ir atsistoti ant žemės.

1972

Ekskursija

Ankstų rytą senasis veterinaras išvedė karvę ir pririšo senvagės pievose. Ant dujinės viryklės pasikepė kiaušinienės, užsiplikė Ceilono arbatos, neskubėdamas pavalgė ir per miglas nuėjo į plentą. Kai iš šiltos sunkvežimio kabinos išlipo mieste ir pustuštėm gatvėm neskubėdamas atėjo valdybon, jo jau laukė. Vyrai rūkė ir šnekučiavosi, moterys mieguistos sėdėjo autobuse.

– Vėluojam, vėluojam, Miliuši, vėluojam, – papeikė jį viršininkas ir jau linksmas sukomandavo: – Tai ką, vyrai, važiuojam!

Ką gi, dabar važiuosiu, pamanė Miliušis, bet gerą galą dar negalėjo priprasti, kad tikrai važiuoja į Palangą, pasižiūrėti jūros, prasiblaškyti. „Tai jau gėda, Miliuši, gėda! Maskvoj buvai, savaitę po parodą vaikščiojai, o čia poros dienų nerasi. Taip ir numirsi jūros nematęs.“ Gerai jums, jauniems, teisinosi jis sau, kur pasiklosi, ten išsimiegosi, galit nors kas savaitę blaškytis, o man jau, pasakysiu, nebeįdomu.

Bet jūra jį pritrenkė. Kai lentų takeliu užlipo ant kopos, taip ir sustojo su visa širdim. Kažkas jį užkliudė ir stumtelėjo, jis susigėdo ir nuėjo vis

per aukštai keldamas kojas ir negalėdamas atitraukti akių nuo tų spalvų, nuo tos aukštybės.

Apypiete, kai buvo jau apsipratę, pasimaudę ir papietavę, jūrą ir dangų saulė sulydė į vientisą sidabrinę miglą. Senis įsitaisė pavėsyje ir prisimerkęs žiūrėjo, kaip horizonte slenka vos įžiūrimi laivai. Visko čia buvo tiek daug, kad jis nieko negalvojo, tik paskui prisimindamas suprato, kad tąsyk būtų sutikęs ir tokiu laivu pasiplaukiot.

Pajūris mirgėjo, jūra ošė, spindėjo, kažkas dainavo, daužė sviedinį, juokėsi. Senis viską matė ir girdėjo kartu, iš visų pusių vienu metu, o žiūrėjo tik į jūrą ir žarstė birų smėliuką.

– Tau gal ir nusispjaut, o aš nebūčiau galėjęs čia atvažiuoti nė pusdieniui, – kalbėjo kažkas netoli. – Mes dirbom ne taip kaip jūs dabar.

– Patylėk, tėtuši, girdėjau, – atsiliepė.

Senasis veterinaras atsigręžė, bet kalbėjo už krūmo, jis tik pagalvojo: mano draugelis, irgi pirmą kartą, pajuto draugiškumą tam nematomam seniui ir pasijuto pavargęs ir vienišas.

O vakaras dar buvo toli, paplūdimyje buvo dar pats tirštumas, pats sujudimas.

Kai saulė palinko į vakarą, senis visai nekaip pasijuto. Jis pasistaipė šen ir ten tarp drybsalių, pabraidžiojo, nusiprausė ir vėl grįžo atgal. Niekas iš kolegų jo nepasigedo, dar geriau, pagalvojo jis, atsistojo ant kopos ir šiurinamas šilto vėjuko vėl viską užmiršo.

Ką būčiau praradęs, jei būčiau pavėlavęs, neatvažiavęs? Ką? Nieko, pasakė piktai.

Pasakė ir tik tada suprato, kad norėjo per lengvai išsisukti. O juk visą dieną jį stebino vienas visai naujas jausmas. Ten, namie, ant savo kalvos, jis irgi dažnai pajusdavo tolius, pasaulio beribę ir didelį su metais vis labiau maudžiantį nerimą. Bet ten su juo jis jau lyg apsiprato, kartais net laukdavo, kol jis ateis – tokia begalinė liūdnybė, tokia visą amžių širdin sutraukianti gėla. Tada galvodavo, galvodavo, galvodavo. Čia, pajūry, to nerimo nereikėjo nei laukti, nei mintimis kviesti iš kažkur per jaukų miškų viršūnių spindėjimą, jis prasidėjo čia pat ir buvo visur – skaidrus, atšiaurus ir grėsmingas, ir nieko čia ne tik mąstyti kaip žmogus negalėjai, ir nusitverti nebuvo ko.

Ką dabar veikia mano senė, staiga pagalvojo jis, kuičiasi kur darže ar gal vištas vakarui lesina. Jai vis ta ranka neatlyžta, kaip ji karvytę parves.

Tada nuėjo prie savo drabužių, atsidarė portfelį, išvyniojo vakar iš vakaro jos stropiai susuktą duoną su sviestu ir kumpiu, atsikando ir sausa burna žiautarojo žiūrėdamas į smėlį ir galvodamas, kad prieš akis dar visas vakaras, visa naktis kažkur kempinge, visa priešpietė, Viešpatie, ir ilga ilga kelionė atgal.

1972

Kibiras raugintų kopūstų

Šįkart pas dukterį ji rengėsi nekantraudama, bet ir neskubėdama kaip visada iki šiol – kad nieko paimti neužmirštų ir viską namuose patvarkytų, tegul seniui nebūna per daug rūpesčių. Sėniai, galvojo ji, šukuodamasi prieš veidrodį, jie jau tikrai sėniai, seneliai, nori nenori – ir nusišypsojo pati sau. Raukšlės nuo lūpų dar tankiau sukrito į paakius, ant smilkinių, ji nusisuko ir tik dabar visa širdim pajuto, kaip laukė anūko. Abudu sūnūs kaip aitvarai dar miestuos draikėsi, jiems buvo dar negana, dar norėjosi siautėt, kai susitiks per Naujus metus, nieko daugiau ir negirdėsi, tik blevyzgas ir žvengimą pakampėm, turi kuo pasismaginti, senberniai. Ji juos mylėjo beprotiškai, nykiais vakarais rašė ir rašė laiškus, atsakymų jau nė nelaukdama, bet tas jų gyvenimo būdas jai nepatiko, ir ji nejučia prisirišo prie vidurinės, prie dukters, kuri išaugo nepastebėta, nepastebėta baigė mokslus, ištekėjo, įsikūrė, ir šit dovanojo anūką. Abu su seniu pabuvo, perskaitę telegramą pasišypsojo ir susigėdę tų savo švelnumų pergyventi žinią išėjo kas sau, į savo pamėgtas vieteles: jis – į tvartą, prie gyvulių, ji – ant aukšto, kur spintose tvarkingai laikė visus vaikams atlikusius drabužius (gal dar prireiks). Šimtąjį kartą žiūrinėdama tą turtą ji dar aiškiau pajuto, kokia brangi jai yra ta jos mergaitė ir žentas, malonūs tie kambariai, kai pro langus dūluoja sniegas ir kvepia ne kaimiška švara ir radiatorių šiluma, ir tas pirmąsyk toks nykus miestelis kažkur pasaulio krašte, tokiose baisiose lygumose, ir tas dabar atrodė artimas ir savas.

Keturias dienas ji vaikščiojo lyg nesava ir paslapčia rengėsi: nenorėjo išsigėdyt prieš senį, jei sutiktuvėms jos nepakvies. Bet ją pakvietė, būtų gerai, rašė žentas, jeigu galėtumėt, ir ji prikimusiu balsu pasakė:

– Reikia važiuot. Tu čia kaip nors tą porą dienelių ištiksi.

Į celofaną ir švarią baltą palutę įvyniojo gražiausią šios žiemos kumpį, gerai išmirkytą ir taip išvirtą, kad net pačiai buvo malonu žiūrėti, greit iškepė sultingų bandelių su varške, kokias, kaip sakė berniukai, ji tik viena pasauly mokėjo iškepti, išrinko stiklainį uogienės, vyšnių be kauliukų uogienės, stiklainį marinuotų žiedinių kopūstų, kuriuos visada labiausiai girdavo žentas, susuko seniai jau supirktą kraitelį – nešimo buvo gana, bet viskas tilpo į vieną krepšį, didelį kaip pusmaišis, vyriausiojo nupirktą, rodos, austrišką, labai dailų ir patogų nešti, ir ji sugalvojo paimti dar kibirą raugintų kopūstų.

– Ar tau galvelę susuko? – supyko senis. – Patrūksi.

Ji nesiginčijo, pasakė trumpai:

– Iki plento nuveši dviračiu. O ten pasitiks.

– Juk reikės persėsti.

– Ten viskas vietoj. Gal kas padės.

Senio žodžiai ją tik pakurstė: kokie gi tie parduotuvės kopūstai, dvokia medžiu ir silke, rūgštis visą giminę traukia! Kai nuplauni – lieka tik iškamša, o čia rūgštelė saldutė, dar obuoliuką vieną kitą paieškojus išlupo – kaip ką tik nuo medžio, ir daržas be jokių amoniakų, be dusto augintas, kirminus pati savo rankom per kaitras rinkinėjo, sveika, maistinga, skanu. Ne ne, jokiais būdais.

Ratuota ir laiminga kaip bitė sekė ji paskui dviratį, o dar laimingesnė pasijuto atsisėdus. Senis (senelis!) toks apleistas jai pasirodė prie apdaužytos stotelės, bet kai pro langą ėmė šmėžuoti beržai ir ją apėmė malonus supimas (tie dyzeliai tai jau tikra palaima, papasakos), kai atsileido prieš kiekvieną kelionę užeinanti įtampa, ji sėdėjo, sėdėjo, sėdėjo ir norėjo šitaip sėdėt amžinai – ilsėdamasi, jausdama malonų nuovargį ir dar malonesnį savo didelės, kilnios ir, galima sakyt, iškilmingos misijos svarbumą. Gerai bus mergaitei, aš viską žinau, viską parodysiu, ateis, aišku, svečių, ir ji be rūpesčių galės su jais užsiimti. Iš to švelnumo savo mažajam drambliukui ji vos neapsiašarojo. Susivaldė – aplink gi žmonės, galvos, kad iš namų išvaryta.

Persėst į kitą autobusą nebuvo lengva, ačiū tokiam berneliui (gal studentėlis), bent įkelti padėjo. Betgi dabar jau ne tai jai rūpėjo. Pailsėjo, pasilepino iki čia, dabar jau galvojo, planavo vien, ko turės griebtis pirmiausia. Viską sutvarkė – net akim matė.

Mašinai sustojus ji neskubėjo: Andrius pats čia įeis, paims daiktus, čia ir pabučiuoti, pasveikinti jį bus jaukiau. Sėdėjo ir dairėsi. Gal prie kitos

mašinos nuėjo, juk žioplas. Išlipus vėl apsidairė, paėjo šen, paėjo ten, bet žento nebuvo. Čia tau dabar! Gal telegramos negavo? Kaip dabar tokią sunkybę nutempti? Baisiausia buvo, kad visi, rodos, žiūri ir mato jos gėdą: va tau, močiute, va tau, senele! Staiga pagalvojo: o gal kas nutiko? Ne kitaip – žmogus juk negali ilgai būt laimingas. Ir pajuto, kad nepaeis. Numirusiom rankom paėmė nešulius, Viešpatie, sušnibždėjo ir nebesidairė, matė tik gelsvai purviną taką per baltą skverą. Gerai bent, kad neslidinėjo. Eiti ne taip jau toli buvo, gal puskilometris, bet ilsėjosi penkis kartus, o kai užlipo į trečią aukštą, turėjo gerokai pabūti, kol jau su kvapu galėjo pakelti ranką paskambint.

Žentas atėjo smagiai švilpiniuodamas ir apstulbo.

– Mama! Jau čia?

– Ar nieko neatsitiko? – paklausė ji.

– Ne, nieko, – sukluso žentas. – O…

– Visi sveiki? – pasiteiravo ji dar.

– Sveiki, aš tuoj eisiu jų parsivesti.

Salone ūžė dulkių siurblys: žentas tvarkėsi.

– Jūs pagalvojot… – suprato jis. – O aš maniau – parvesiu juos, tada jūsų nueisiu… Nepagalvojau, kad mašina taip greitai ateis.

– Kadgi ji visada šituo laiku atvažiuoja, – pasakė ji atsisėsdama nė nenusirengus. – Daryk, vaikeli, duris, šaltis eina.

– Labai atsiprašau… Toks momentas… aš… tiesą pasakius, ir užsimiršau…

– Tiek to, vaikutėli, tiek to, – pasakė ji, – ką dabar padarysi.

Kai sutrikęs žentas išėjo, ji vėl atsisėdo ant kėdės krašto, o kai jie grįžo, buvo vos pradėjusi kraustyti lauktuves.

Mažylis buvo didelis ir sveikas ir storu balseliu taip atkakliai skelbė savo teises, o jaunieji tėtušiai buvo tokie susijaudinę ir tokie negrabūs, kad senoji nė nepajuto perėmus iniciatyvą: rado patogiausią vietą lovelei, sudėjo švarius vystyklus į dvi krūveles, kad greit ir be vargo galėtum paimti, pamokė, kaip, anot jos, mažiuką geriausia kilnoti. Per nestoras blokinio namo sienas žinia bemat pasiekė artimiausių kaimynų ausis, paskui atėjo dar du ir dar du, jauni, malonūs, darbo draugai, senajai jau ne pirmą kartą matyti, juokavo, naujuoju vengrišku automatuku virėsi kavą, Andrius spindėdamas ir vis ko nerasdamas vaišino visus konjaku. Sigutė ėmėsi stalo, ir senoji, palikusi miegantį mažylį, prasmuko virtuvėn. Visi

buvo smagūs, laimingi, jau ir žodžio kišenėj ieškot nereikėjo, jau gyrė viską taip pat išradingiau negu pradžioj, buvo jauku, šeimyniška, turtinga. Andrius visko buvo pripirkęs restorane: eršketo drebučiuose, liežuvio su majonezu, karbonado, net tortą, sodriai rausvi senosios atvežto kumpio griežinėliai toje permatomų valgių karalystėje atrodė tokie negrabūs, kad senoji, išgirdusi mokytoją pagyrus tą jos skanėstą, pirma pažiūrėjo: bene nesijuokia? Ne, nė kiek, valgė tikrai noriai. Jie buvo jau mažumėlę įkaušę, kalbėjo milijonus kalbų, ir ji kiekvieną kartą, kai Sigutė atbėgdavo pasižiūrėt mažojo, ragino: eik, eik, vaikutėli, pabūk tu su jais, gali būti rami. Ir su palengvėjimu jautė, kad šita kelionė vis dėlto bus buvus ne veltui. Ko gi norėt, galvojo ji apie savo bėgimą rytą, šitokia diena. Vaikai spinduliavo. Kartą atėjus Sigutė glustelėjo, pabučiavo ją į kaktą ir šypsodamasi išbėgo. Mažylis pūkšnojo suraukęs savo mažytį veidelį, kaip dirbdamas patį sunkiausią, patį svarbiausią darbą.

Rytą rūpesčių buvo dar daugiau, ir tos dvi dienos praėjo nepastebėtos. Abi su Sigute sutvarkė visą skalbiamą smulkmę, didįjį žlugtą nutempė į skalbyklą, pripirko ilgalaikių maisto atsargų, ji prisakė šimtus pamokymų ir patarimų, tada jau paliko juos savo naujo gyvenimo vargti vienus.

Nebus lengva, vaikutėli, ne, pasakė ji dukteriai stotyje, bet jau žinosi, kam gyveni. Ir, rodos, dar niekada jos viena kitos taip gerai nesuprato.

– Ar atvažiuosi kartkartėm, mamut?

– Būtinai, vaikutėli, būtinai. Tik tu pranešk iš anksto.

– Tu man labai daug padedi.

Tie dukters žodžiai lydėjo ją visą grįžimą, ir visas jų, dviejų senelių, vienatvės dienas ir jai atrodė, kad už vaikų dėkingumą nieko brangesnio žemėj ir būti negali.

– Ko tu taip plėšais, motin, – mokė senasis, – ar taip jau labai jiems tavo gerumo reikia?

Bet pats per pusnis tįsė paštan siuntinėlį tai su šviežiais, į vatą ir popierių stropiai suvyniotais kiaušiniais, tai su nauju, laisvalaikiu senosios išstudijuotu kepiniu, tai su ypatingai džiovintais alyviniais be lupenėlių obuoliais.

Buvo ji ir pati nuvažiavus. Viduržiemį, paskui vėl neilgai trukus. Senasis sirguliavo ir pyko.

Ji sakė:

– Ko tu dabar? Juk tik karvę pamelžti reikės. Valgyt palieku.

Pavasarėjant vėl nuvažiavo. Tąsyk buvo dvi dienas, jie turėjo nuvažiuot pas jo motiną.

Rytą, kai vaikelis miegojo, ji išėjo į balkoną pasiimti šaltienos – šaldytuve ji netilpo. Lėkštė buvo padėta ant kibiro, kuris jai pasirodė pažįstamas. Ji pakėlė dangtį – čia buvo kopūstai, tie, kuriuos ji atvežė tąsyk. Paspaudė pirštu – viskas buvo sušalę į ragą.

Ji pastovėjo su šaltienos lėkšte rankoj, grįžo į kambarį, bet valgyti nebenorėjo. Įnešė kibirą, užkėlė ant dujinės plytelės, nutaisė lengvą liepsnelę ir žiūrėjo. Paskui, kai pakraščiai atšilo, išnešė ir iškratė tą ragą į šiukšlių dėžę. Grįžus išplovė kibirą, iššluostė ir pasidėjo koridorėlyje šalia savo šiltų batų. Ir vėl atsisėdo virtuvėj prie lango ir klausėsi, kaip iš neužsisukančio čiaupo kapsi vandens lašai.

1972

Ką pasakė senelė

Jis rūkė ir žiūrėjo į slėnį. Pievose spindėjo vėlyvo popiečio saulė. Kažkur dusliai kalė traktorius. Kai nutilo, kartkartėm suklykdavo kažkoks paukštis. Ir vėl tyliai ir sočiai spindėjo pievos.

Į verandą nejučia išėjo motina.

– Nežinau, vaikutėli, gal aš suklydau, bet gal tu nueik iki plento. Man dabar rodos, kad ten buvo tėvas. Žvilgtelėjau ir nebeįsižiūrėjau, o dabar galvoju ir vis aiškiau matau. Juk žadėjo grįžti šiandien, autobusas kaip tik tas, tai kur jis visą valandą…

Motina kalbėjo rankšluosty iš lėto sukdama lėkštę. Jis žiūrėjo į jos rankas – oda krito smulkiais koreliais, jie buvo pilni senatvės strazdanų.

– Gerai, – linktelėjo jis.

– Paeik, vaikutėli. Kažko taip negera.

Jis nuėjo ne taku, per kalnelius – nusileido tiesiai į slėnį: jau seniai norėjo pereiti per šiurias ir kemsėtas pakluones. Sodri žolė lūžo tiesiog plekšėdama, kliuvo už kojų ir trukdė eiti. Juo toliau tįso tamsi brydė, tuo labiau ėmė noras greičiau užsiropšti ant kalno. Jis pasileido bėgte.

Užbėgo ir į kalnelį, kur prasidėjo dobilų laukai. Čia irgi tvylojo tyla. O atokiau nuo takelio dobiluose klūpojo tėvas. Klūpojo ir siūbavo.

– Tėvai, ką čia darai!

Jam pasirodė, kad sušuko kažkas kitas, ir prie tėvo puolė ne jis – jis liko stovėt kur sustojęs.

Tėvas siūbavo, įtempęs visą savo liesą kūną, ir taikėsi stotis, ieškojo atramos rankoms, bet galva sviro žemyn, tėvas bedė plike į dobilus ir virto ant šono. Pavirtęs vėl pamažu kėlėsi, kaktą įbedęs į žemę.

– Ką čia darai! Tėvai! Tėtuši! – griebė jį už pečių.

Tėvas kažką sau kalbėjo. Jis buvo girtas.

Sūnus perbraukė sau per akis ir apsidairė. Milijonais lapukų švietė juodi dobilų laukai. Boba paplentėj stovėjo apžergus bulvių vagą, vienoj rankoj laikydama kuokštą žolės, ir žiūrėjo.

– Tėvai! Tėtuši! Ką čia sumanei? – vos ne linksmu balsu paklausė jis. – Kelkis, žingsniuosim namo.

Tėvas pajuto, išgirdo. Jo mentys atsileido, nugara įkniubo, jis atsisėdo, rankom įsirėmęs į žemę kaip didelis senas šuo, tyliai pažiūrėjo, nuleido galvą ir įsikniaubė į rankas.

– Kas čia toks? Tu? Iš kur atsiradai?

– Atvažiavau tau padėti. Sužinojau, kad negali pareit ir parvažiavau, – šypsojosi jis, glostydamas tėvo nugarą. Išblukęs tėvo kostiumėlis buvo dulkėtas, dobilų žalesniu išteptas.

– Ko tu čia atėjai? Ko man trukdai? Aš pareisiu pats, – ėmė erzėti tėvas.

Jam užėjo savarankiškumo priepuolis: kažkas, matyt, jį buvo smarkiai supykdęs, ir dabar blogi turėjo būti visi.

– Gerai, pakalbėsim namie, o dabar kelkis ir einam, – pyktelėjo sūnus.

Jis norėjo paimti tėvą už pažastų ir pastatyti. Senis taip atkakliai pasimuistė, kad išsprūdo ir vėl nugriuvo. Į akmenį nusimušė krumplį, pro baltą luskaną matėsi gėla vos vos rausvėjanti duobelė.

Jis vėl paėmė tėvą už pažastų, paklupdė, vieną ranką užmetė sau ant sprando ir pakėlė. Eiti būtų buvę galima visai pakenčiamai, keletą žingsnių jie ir žengė visai gražiai, tėvas tik pūkštė, bet jam kažkas vis nepatiko, jis sudribo, paskui tyčia ištiesė kojas, kad batai artų žemę. Tėvas dar tįsė portfelį, jis buvo pustuštis, užtat skėtriojo jį laisvąja ranka ir dar labiau trukdė eiti. Kai pagaliau abu išsikamavę susmuko ant žemės, sūnus visų pirma išplėšė tą portfelį, nuspyrė šalin ir atsiklaupęs vėl ėmė įkalbinėti: einam, tėtuši, einam, būk gi žmogus, einam, pareisi, negi čia ant kalno gulėsi, pareisi, išsimiegosi, matysi – viskas bus gerai.

Tėvas pravėrė akis. Žiūrėjo visai protingu žvilgsniu kažkur prieš save į žemę.

– Nebus, – pasakė ramiu aiškiu balsu, – jau nebebus… Viskas… Tavo senelė pasakė… nereik… – jis užsimerkė, suspaudė lūpas, net ūseliai įsirėmė į smakrą, paskui susirietė ir galvą paslėpė rankose.

Sūnus norėjo ar klausti, ar vėl imti ir vesti, nes taip juk doro nieko nebus, bet nieko taip ir nepadarė, nes tėvas atsitiesė, batais gremždamas dobilus, atvirto ant nugaros, atmetė rankas ir sušvokštė:

– Sūnait… man… lab… log…

Jis staiga pabalo, papilko ir griebėsi už širdies.

– Tėvai! Kas tau? Kas?

– Vesk… vesk… – tyliai pasakė tėvas. Ne pasakė – suvapėjo. – Vesk ma… namo…

Sūnus palindo po juo, užsimetė ant pečių ir nušleiveno. Laimė, buvo pakalnėn. Tėvas kažką vapėjo, bet buvo galima neklausyti, buvo galima neklausyti, nes reikėjo eiti, greičiau, greičiau, greičiau eiti namo. Per tą griovį, per tą prakeiktą griovį, per tą prakeiktą statumą… Ne, čia jau reikėjo atsikvėpti. Jis nuleido tėvą ant griovio krašto – jis buvo geltonas, gaudė orą, lyg jo vis būtų per mažai ir per mažai.

– Oi! – pasakė staiga ir atsisėdo. Pažvelgė išsigandusiom akim, griebėsi širdies ir pamažu nuvirto kakta ant tako.

– Tėvai, kas tau? Tėvai!

Tėvas išmetė rankas, suleido pirštus į žolę ir plėšė pamėlusiais kumščiais, o veidu ir krūtine plojosi prie žemės.

Viskas, miršta, pagalvojo sūnus.

Per pievą į šalis mėtydamas savo sieksnines kojas skuodė brolis. Jis žiūrėjo į tą bėgimą ir galvojo: kodėl taip lėtai, taip lėtai, taip lėtai jis ten bėga?

Tėvas pusiau sėdom gulėjo daržinėj ant kupečio šieno, suklotas kailiniais, kilimėliais, senom antklodėm – kas kliuvo į ranką, tik galva kyšojo gaiviems daržinės skersvėjams. Veidas buvo pageltęs, sukritęs, kvėpavo tik protrūkiais. Dabar jis jau nieko nesuvokė. Sūnūs šniokštuodami trynė ledines rankas ir kojas. Jaunėlis vos valdėsi.

Motina atnešė pūslę su karštu vandeniu ir tylom atsistojo šaliau.

– Matai, vaikutėli, koks mūsų gyvenimas. Visą mielą amželį tik taip. Nieko daugiau nemačiau. Kaip tik pasieks butelį, tai ir negyvas kaip galvijas.

Sūnus skaičiavo pulsą. Paskui pakišo ranką po skudurais ir ilgai klausė širdies.

– Nesmerk jo dabar, – pasakė atsisukęs. – Jei gali, nubėk pas Enskaitį švirkšto ir kofeino.

Motina susigūžė.

– Kas… yra?

– Širdis labai bloga, paskubėk.

Motina dar pastovėjo, pravirko ir nuėjo į trobą. Užsimetusi megztinį, ji kažkaip keistai susikūprinus perėjo kiemą, paskui protekine pasileido miestelio pusėn.

Po valandos tėvas ėmė kvėpuoti lygiau, giliau. Veidas atgijo, rankos sušilo. Jiedu su broliu įnešė jį į kambarį, suklostė, atidarė langą, prie kojų padėjo karštą pūslę.

Naktį sūnus porą kartų pabudo ir ėjo žiūrėti. Tėvas kvėpavo sunkiai, bet ramiai.

Švintant atrado jį klūpantį – alkūnėm įrėmęs kelius, galvą įbedęs į pagalvę. Tėvas krūptelėjo, atsisėdo ir nebežinojo, ką dar padarius.

– Gulk, gulk, tėtuši, – suėmė petį sūnus.

Tėvas klusniai atsigulė, apsikamšė, paskui paklausė:

– Kur tu mane radai?

Klūpodamas jis, matyt, stengėsi prisiminti. Sūnus papasakojo.

– Šį kartą tau buvo blogai.

– Ir tik butelaitis sauso vyno, dviese…

– Tik tiek?

– Bufetininkė dar po stikliuką romo pripylė, jos gimtadienis. Tas, rodos, ir pribaigė.

– Gal apsinuodijai kuo?

– Kad nieko nevalgiau, sūnaitėli.

Tėvas, rodos, kalbėjo teisybę: buvo visai suėjęs į save.

– Ir kaip aš per pylimą perėjau, kaip į tvenkinį neįvirtau… Jeigu dar liksiu gyvas – viskas, pažadu tau.

– Gerai, nekalbėk. Negalvok, nesinaršyk, pagalvosi paskui. Pasistenk dar užmigti. Gal gerti nori?

– Gal ir atnešk.

Sūnus atnešė vandens su uogiene, pastatė greta ant grindų.

– Ačiū, sūneli. Ar pabūsi čia kiek?

– Poryt išvažiuojam į Palangą.

– Visi trys? Ar anūkėlis irgi čia?

– Yra. Knarkia už sienos.

– Kažin, gal atsikelčiau… Kad nenumirčiau nematęs.

– Ką čia niekus šneki, tėtuši! Miegok. Išsimiegosi – dar atsibos. Miegok, – tvirtai suėmė kaulėtą tėvo petį.

– Kaip man blogai, sūneli, kaip blogai…

Šitaip tėvas šnekėjo pirmą kartą.

Dieną tėvas slankiojo kur atokiau ir sėdinėjo pavėsiukuose. Ilgai tvarkėsi daržinėj, rausėsi dėžėse su senom vinim ir visokiais gelžgaliais – lyg ko ieškojo, lyg ir iš anksto žinojo nerasiąs.

Pamatęs anūką senasis bandė jį pasišaukti, bet šis skersas nukurnėjo pas savo mamytę. Senasis nedrąsiai įėjo į trobą ir prisėdęs ant laiptelių pastogėn žiūrėjo anūkėlį šlamščiant košę.

Motina triūsė prie plytos ir tylėjo. Nė žodeliu neįsikišo ir tada, kai sūnaus žmona, maitindama mažąjį, pasiteiravo tėvo savijautos ir šis su aiškiu dėkingumu marčiai papasakojo visą tą, anot jo, pačiam nesuprantamą nutikimą. Motina tebetylėjo. Tėvo savikritika pakibo nejaukioj tyloj. Jis išėjo sumišęs ir nusiminęs.

Popiečio valandą tėvas atėjo į verandą.

– Tavo mažasis miega? Gal nueitume pasižiūrėt vasarojaus?

Buvo karšta, trūkčiojo tyras vėjūkštis, viskas aplinkui spindėjo, ribėjo. Tėvas pirmas ėjo takeliu, braukė ranka per šviečiančias miežių varpas ir samprotavo, ar užteks to mišinio karvei, jei gaus dar tris pirmininko žadėtus vežimus šieno.

– Ryt jau galėsim imtis. Mat koks gražumėlis.

Paskui, žiūrėdamas į pievas, pasakė:

– Ačiū, vaikeli, kad pasirūpinai manim. Rodos, būsiu išsikapstęs. Pasižadu tau…

– Tikrai, tėtušėli, negerk. Arba aš užmušiu kokį vieną tavo kaimyną.

– Ką jie kalti, berniuk. Aš pats, senis, kaltas. Žinau, kad nereikia, bet va… Taip jau įpratom. Pats kartais stebiuosi, kaip dar nepasidariau alkoholiku. O gal tu manai, kad aš jau toks?

Ir nusišypsojo, pirmąsyk šiandien nesumišęs.

– Nieko, berniuk, mes dar gyvensim. Širdis silpnėja, bet jėgų dar turiu. Nebepadarysiu, ko nepadariau, matau. Nei jums jau padėti negalėsiu, nei mamaitei namų nebepastatysiu, bet nors padėsiu daugiau. Nieko nebepakeisiu, aišku. Bet nors tuo pačiu atidesnis būsiu. Va, visą dieną sugaišau. Norėjau ir aš savo motinėlę aplankyt, jau pusmetis nemačiau. Galėjau kitą dieną parinkti, galėjau, žinoma, pirma tą mišinį sudoroti, bet ar paskui jau darbų nebebus? O man motina irgi brangi. Tikrai, koks gi aš jai sūnus, jei per metus porą kartelių tik aplankau! Jei aš pirmas numirčiau, jūs mamos nepamirškit, prižiūrėkit geriau kaip aš savo. Sako – nors nuotraukėlę turėčiau, o ir tos neturiu. Žinai, senelė: pavartytų, pažiūrėtų, prisimintų. Nusiųsk jai savo vaikelio nuotrauką, tegul nors iš nuotraukos pasižiūri. Sunku jai ten vargšei, o padėti negaliu. Ne pinigais. Pinigų jai pakanka, artimo reikia. O ką ji čia rastų pas mus? Pats žinai, su tavo mama jos nesutaria, čia atvežta tik greičiau numirtų. Pavažinėsiu dažniau. Kad tik tavo mama tą suprastų. Ir jos priekaištų man sunku klausytis. Bet šitaip aš jau neištišiu. Pasižadu tau. Mes turim gyventi. Gėrimu žudytis būtų dar didesnė nuodėmė. Dabar nors porą kartų per metus aplankai, ir tai jai geriau, turi kam širdį išlieti. O jeigu kitaip padėti negali, tai nors priekaištus turi išklausyti. Juk nesakytų, jeigu galėtų, o jei jau sako – labai jau turbūt blogai jai ten vienai…

1973

Liūdesys

Už lango kaukia telefono laidai, ūžauja vėjas ir greitai bėga prėski debesys. Properšose švysčioja balzganas mėnulis ir viena kita žvaigždė.

Aš pamažu šylu. Rimsta šalčio virpulys, garuoja nejaukumas ir palengva apima keista ramybė.

Viskas čia taip pat, kaip prieš dešimt, kaip prieš penkiolika metų: kambarys toks pat šaltas, taip pat ūžauja vėjas, taip pat bėga debesys, blykčioja žvaigždės. Ar buvo tie penkiolika metų? Ar buvo kokia nors pasaulio plėtra? Visas tas kibirkščiuojantis įvykių, jausmų, minčių chaosas?

Buvo, žinau. Buvo. Tai ir yra ta ramybė, kuri leidžiasi nuo tų šaltyje spindinčių šviesulių… Anksčiau, tada, prieš penkiolika, prieš dvidešimt metų tie šviesuliai… a, ką ten… Aš daug ką radau, ir neišaiškinsi juk,

neišpasakosi, tokius dalykus gali tik išgyventi… Kaip tu išreikši, pavyzdžiui, jausmą, kad namas yra tavo kūno tąsa, tavo gyvenimo dalis, toks jau gerokai papuvęs namas ant vienos iš kalvų… Kad ir visą tą chaosą atkurtum, argi supras kas, jei pats to nebus ieškojęs… O jei ir supras, tai argi pajus taip, ir aš juk tam jausmui tik kevalą kokį…

– Ko tu nemiegi? – sušnibžda motina. Ji klausia tyliai, nes aš galbūt miegu. Žinau tą jos madą.

– O tu kodėl ne? – atsakau nenorom.

– Negaliu dar. Širdis kažko daužos. Kvailioja, – paaiškina ir, žinau, nusišypso tamsoj. O gal ir ne.

– Bet apskritai dabar ji geresnė? – paklausiu.

– Kiek ji begali būti geresnė, – sako lėtai. – Kai vaistus sugėriau – geriau, bet žinai… nėr ko norėti, nebe tas amžius.

Baltoj pagalvėj aiškiai matau dūlant jos galvą. Ji pasisukus šonu į mano lovą ir žiūri pro langą į šiaurę. Į rėmą brazdinas kažkokiu stebuklu išlikęs putino lapas.

– Ar tau nebus šalta? – dar kartą klausia ji.

– Nebus, nebus, nesijaudink. Ne mažas esu. Sušalsiu – susirasiu ką nors ir užsiklosiu, – sakau nekantriai. – Ne taip yra tekę, – bandau taisytis.

Ji tyli labai jau ilgai.

– Užtat, – sako ji, – kai pagalvoji… Kodėl taip? Kodėl tuos kitus vaikus lyg ir daugiau matėm, o tu… Juk iš teisybės mažiau prižiūrėjau. Koks gi tas kambarys buvo? Amžina ledaunė. Ateinu kartą naktį, kojos iš po kailinių išlindusios, baisu – ledinės. Tie kailiniai sunkūs, nelankstūs, stovi kaip stogas, o po jais antklodėlė gi plonytė, suplyšus… Verkti noris, negaliu sau atleisti.

– Čia dar naujiena! Kuo tu čia dėta? Juk pats norėjau turėti atskirą kambarį, tai ir turėjau!

– Atskirą kambarį! Gerai, kad galėjai turėt atskirą kambarį, bet kad jame gyvent būtų galima, tai mes turbūt pasirūpint turėjom. Tau, aišku, gana buvo ir to, tu…

– Aš vykdžiau grūdinimosi programą!

– Tu vykdei grūdinimosi programą ir likai be sąnarių. Ar neprisidėjo ir tas? Nesakyk, niekas be pėdsakų nepraeina. Kiek tau tada to protelio tebuvo – gauni, ką nori turėt, o kad nežmoniškai – taigi tau nesvarbu. O mes jeigu jau leidom tau, tai turėjom pasirūpint, kad bent kiek žmoniškiau…

Tie kailiniai nudrimba, ir guli į ragą sušalęs, kol nuo šalčio pabundi. Prieš rytą dar kojos nesušilusios! Eik eik, vaikutėli, baisu pagalvot.

– Aš jokios skriaudos nejaučiu. Priešingai. Čia buvo mano karalystė.

– Visą mielą mokyklėlę prie lempos. Kaip tau dar akys nesugedo…

– O kaip žmonės prie balanos dirbo?

– Tai ne raideles blusinėjo, ne valandų valandom, ne kiauras naktis. Tie drabužėliai… Ar tu atsimeni, kaip iš jūreiviškų kelnių tau tokias pasiuvom, kiek buvo džiaugsmo. Kas tau dabar tokias vilktųsi. Pastatytos vienos pačios stovėdavo.

– Užtat trejetą metų drembiau.

– Eik, nešnekėk, vaikutėli, verkt norisi.

– Ko gi dabar? Kas pasidarė?

– Nežinau, dabar dažnai pagalvoju. Juk vis geriau norėjau, vis kaip nors geriau. O ką gi mes matėm?

– Matai, mama, atsimink vieną dalyką. Per daug savęs ir nekaltink, juk karas, juk pokaris buvo. Aš augau prasčiau, Siga, o Rita, o Paulius jau viską turėjo. Atsimenu, apie akordeoną kaip apie gryniausią svajonę kalbėjau, dviratį… Paulius jau motociklą turėjo. Žinoma, nelinksma, kad tokiu metu teko, bet negi dabar plėšysies. Nieko juk tuo nepakeisi.

Ji vėl gerai patylėjo.

– Nebepakeisi, aišku. Kas buvo, tas buvo. Bet va, kodėl? Kodėl vieniems žmonėms toks likimas, kitiems kitoks… Ne, aš ne taip šneku. Kodėl nėra teisybės, kodėl vieniems žmonėms lengviau viskas ateina, kitiems sunkiau, kiti išvis… Aš suprantu, kad jeigu nedirbsi, nesieksi, tai ir neturėsi, bet kad ir dirbdamas – ką tu turi? Na ką gi tu, vaikutėli, turi? Juk tu netinginiavai? Juk tu nė laiškų parašyt mums nespėji, juk tu nė šeimynos neturi, juk tu dirbi dieną naktį, o ką tu turi? Aš nesakau, aš suprantu, protas ne iš dangaus nukrinta, viską reikia suskaityt, sugalvot, Rita bijo su tavim kalbėt, sako, tokia kvaila pasijuntu. Bet ar tu laimingas, vaikeli?

Dabar patylėjom abu.

– Žinau, tu man gali įrodyt, aš jūsų jau nesuprasiu, bet aš galvoju sau viena: nesi tu laiminga, ne. O tokia Janulienė rankas į klubus, nosį į priekį: taip, aš laiminga, laiminga! Mano vaikai mokslus baigė, turi šeimas, turi mašinas, mus aplanko, dovanų kalnus priverčia, dėti nėra kur, aš laiminga, kiekvienas gali man pavydėt.

– Nereikia klausyt žodžių, mama.

– O tu, vaikeli, manai, kad ji nelaiminga? Manai, kad ji nesijaučia tikrai laiminga? Aš suprantu, būna nuotaikų ir jai, visko būna, bet ji jaučiasi laiminga, tikrai jaučiasi. Žiūrėk, nulėks pas bobas, nulėks į kultūros namus, tame pensininkų chore dainuoja, visus balius apeis – visur jos pilna, visur jai smagu, visur jai linksma, visur jai gera. Vaikšto namuos – daineles traukia! Aš neatsimenu, kada dainavau. Uždainavau sykį dabar kažkada, balsas nulūžo, prisiminiau pamūšius, kai iš šokių eidavom – negaliu, apsižliumbiau, jokios laimės, jokios, vien tik širdies skausmas. Kvaila, sako, tu, spjauk į viską, žiūrėk kaip dar pagyvent. Ir tikrai – ji gyvena, ir jai gerai, o man blogai, man vis kažko negana.

– Visiems žmonėms būna liūdna. Liūdesys yra žmogiškumo ženklas. Jei jau gyvuliams liūdna būna, tai kaipgi žmogui nebus. Ir juo žmogus yra daugiau žmogus, tuo jam liūdniau pasauly. Džiaugsmas yra akimirkos, o liūdesys – tas tai nuolatinis.

– Bet kodėl gi? Kodėl taip?

– Man rodos, kad taip klausinėjo visi žmonės per amžių amžius.

– Ir ką rado?

– Ką rado? Nežinau. Kiekvienu atveju atsakymai turbūt buvo vis kiti. Bendras atsakymas buvo mirtis. Ir tiek. Iš viso to liko istorija. Visi tie klausinėjimai ir atsakinėjimai ir sudaro istoriją. Daugiau nieko.

– Man rodos, jei būčiau išsimokius, būtų gal vis tiek lengviau. Bent pasakyt mokėtum. O dabar tik jauti ir eini sau kaip juodas debesis: nei pasakysi kam, nėr gi ir su kuo pašnekėt. Pasakyk tokiai Polei, juk geriausia mano draugė, – tik nustebs, o tai ir pasijuoks. Su tėvu mes jau dešimtmečius nebesišnekam.

– Įpratot taip per vargus, negandas. Pakalbėtumėt – vėl būtų gerai.

– Ką tu, vaikutėli! Ką tu! Jis pats pirmasis, jis baisiausiai išjuoktų.

– Netikiu kažkaip.

– Ar jam, vaikel, ko bereikia? Ar jam svetimom mintim galvą besukti? Jam dabar kad tik kuo mažiau kas judintų, kad tik jis galėtų su savo negaliom, savo bėdom – ir tiek. Atsiskyrėm mes, užsidarėm, stengiamės nekliudyt viens kitam – ir tiek. Jaunystė praėjo, vaikai išėjo, nebėr kas jungia, o bendras stogas tai dar ne ryšys. Ir aš netikėjau, kad taip kada nors bus, o yra – ir nepakeisi.

– Netiesa, mamuže. Jau kas pakeičiama, kas ne, o tai – tikrai pakeičiama. Pagaliau reikia norėt pakeisti. Jei to jausmo nebus, nebus to noro – tada tikrai.

Ji ilgai tylėjo.

– O iš kur tas noras turi ateiti? Iš kur jis gali ateiti? Pažiūrėk tu į mūsų gyvenimą – kur tam susipratimui buvo gyventi? Juk kai pasižiūri nuo pradžių, tai taip ir matai, kaip jis mirė, mirė ir mirė žingsnis po žingsnio. Išėjau už turtingo, už inteligento, galvojau: bent jau vargo nevargsiu. Teisybė, gyvenom tuos kelerius metus – nieko daugiau negalėjau norėti. Valgio visokio, drabužio visokio, baldai tuoj, butas. O ar jaučiaus laiminga? Kad ir nesakė nė žodžio, o jaučiau, kad atėjau ant gatavo, kad esu vargo mergaitė, kad aš ne tik niekuo prisidėt negaliu, bet ir apie praeitį negaliu prisimint. Kaip šmėkla ta praeitis ėjo visą gyvenimą. Tada nepriminė, tada nereikėjo, o prasidėjo bėdos, nesutarimai – ir iškilo viskas, ne vieną dieną praverkiau, visko prigalvojau. Būčiau už kokio griovakasio išėjus, gal ir šiandien laimingesnė būčiau. Buvo įpratęs viską imt gatava, o kai reikėjo ant savo kojų atsistot – ir nebeliko žmogaus. Ir žmogaus nebeliko, ir sutarimo, ir tos vadinamos laimės. O vaikus tai į pasaulį paleidom, kas už juos atsakys? Ką aš jiems pasakysiu, kai reikia duot valgyt, o čia tik vienas maišelis grucės. Tėvas prisigėrė, nuvirto po stalu, miega. O aš turiu jus pamaitinti. Pamatei lašinius valgantį Januliuką, akys kaip adatėlės pasidarė, seilė iki žemės, aš tik vedu, tik skubinu, einam, vaikeliuk, einam, tuoj valgysim – o ką?

– Tada, pirmaisiais metais čia?

– Tada. O kiek tokių metų buvo. Gal tik Pauliukas žmoniškiau…

– Mes, neatsimenu, kad nepavalgę buvom.

– Jūs neatsimenat, o aš neužmiršiu. Iš kur ta meilė, sutarimas, kad jam vis gerai ir gerai, o aš su savo mintim ir darbais vis viena ir viena. Ar yr daug kas taip dirbęs?

– Teisybė, tu dirbai.

– Vaikeli, vaikeli… O ką aš mačiau, ką girdėjau? Ar tarė užuojautos žodį, suprato? Ne, nejautrus buvo, ne, nors ir geras, norėjo galbūt geras būt. Jums stengės būt geras. Bet man… Iš kur tokiam gyvenime supratimui būti, kaip jis atsigaut gali? Aš ir negaliu atleisti. Yra dalykų, kurie neatleidžiami…

– Matai, atsimink, kad laikai tai tikrai ne dieviški teko.

– Kas man iš to, vaikutėli, kas man iš to? Negi nuo to lengviau? O jei jau jis mokytas, jei jau suprato, kodėl nerado užuojautos žodžio, kodėl dar visada pridėdavo ir nuo savęs?

– Nemanyk, kad kitas angelas būt buvęs.

– Kažko nesitikiu. O bet imu ir pagalvoju. Juk visoki būna žmonės. Kartais tas juodnugaris žmoniškesnis už tą gerąjį, už tą mokytąjį.

– Taip, taip, žinoma…

– Tai kodėl man būtinai toks likimas turėjo tekti? Ar aš kalta kuo? Jau jeigu kalta, tai kad svajojau. Svajojau, kai jauna buvau, ir šiaip, ir taip… O kas tas svajones išugdė? Ar ne tas pats vargas? Ar ne tas pats vargas paskui, kai pamačiau, kad kitaip nebus, kad tik pati galiu ką padaryt, amžina darbo katorga virto? Vis norėjau kažko daugiau. Gal kad mokyta būčiau buvus – kitur tą savo norą būčiau atradus, kaip tu kad į knygas sukišai. Man buvo šeima, buvo vargai, buvo ūkelis, kiaulės, trys kartai valgyt, skalbiniai. Kai pradėjau į tą pusę, taip ir variau.

– Juk tu žinai, kad visa tai mes kaip vientisą džiaugsmą atsimenam?

– Iš kur čia, vaikeli, tas džiaugsmas, iš kur? Ar tai tokio džiaugsmo aš jums norėjau? Ar tokio džiaugsmo norėjau sau? O gyvenimas baigtas, nebėr. Dar metai, dar kiti, ir, žiūrėk, mirsi. Kartais pagalvoju: Viešpatie, nejaugi viskas? Nejaugi gyvenimas taip ir praėjo? Praėjo, žinau – o netikiu. Šešiasdešimt metų… Na kiek dar? Dešimt? Dvidešimt? Dvidešimt nebenoriu, nenoriu būt ubage. O dešimt – kas gi tas dešimt metų, jei šešiasdešimt kaip mirktelėjimas buvo? Gerai pagalvok, juk pats jau atsimeni, kai čia atsikraustėm – dar jauni buvom, dar, rodos, viskas ir prieš akis, čia jau gi viskas pasibaigė! Kam gi tas žmogus iš viso gyvena?

– Į tai dar niekas neatsakė.

– Netikiu.

– Ir aš netikiu. Bet žinau. Kiekvienas atsako savaip.

– Na, tu atsakysi. Esi protingas, tu atsakysi. O aš? Ką atsakysiu aš?

– Man rodos, kad tu jau labai daug ir atsakei. Išleidai mus nežmoniškiausiom sąlygom, sukūrei namus, į kuriuos visi grįžta kaip į užuovėją, kaip į vienintelę pasauly vietą…

– Aš suprantu. Ir jūsų meilė man yra laimė, taip, bet aš galvoju… negi tik tiek tėra iš to gyvenimo? Išaugint vaikus, išleist ir numirti?.. Aš iš gyvenimo tiek daug tikėjaus, tiek kažko gražaus, nepaprasto, man vis norėjos kažko, norėjos… galvojau… na, dar metai, dar, bus jau kitaip, tada pažiūrėsim…

– Čia, man atrodo, mamuže, ir yra visa tavo nelaimė. Tu norėjai daug ir daug padarei. Bet nemokėjai, nenorėjai pamatyt, kad būtent tai ir yra viskas, kad nieko kito nėra, kad yra, kas yra, kad jei esi laiminga dabar – tai pasidžiauk, tai bus lengviau ir kentėti, ir kentėjimą priimsi ne kaip

bausmę kokią, o kaip kažką, ką reikia įveikti, veikti ir dėl to pajust pasitenkinimą ir stiprybės įgaut… Ko gi tu daugiau galėjai norėt? Kitokio gyvenimo būdo? Norėjai kito vyro? Norėjai gyvent mieste? Norėjai savo namą turėt? Ar tu manai, kad ir visa tai turėdama tu nebūtum dar ko nors norėjus? Sakai – štai aš, tavo vaikas, baisiai nelaimingas: badavęs, šalty augęs, nė kelnių dorų neturėjęs… Aš matau, kas iš to išėjo, matau, kaip tai paveikė mus, mes visi užtat kažkokie dalykiškesni, griežtesni išėjom už tuos, kurie augo po mūsų, kurie jau viską turėjo ir galėjo kultivuot savo dvasią, kai mūsoji tik gruode spirgėjo… Bet ar tau neatrodo, kad svarbiausia – kiek tu žmogus kitam žmogui, kiek tu atliepi, kiek nori jam atliept. Mes iš pat mažens buvom to mokomi: būk žmogus kitam žmogui čia, čia pat, vardan jo paties, o ne kažin kieno. Ar tu nepastebi, mamužėle, vieno daikto. Tu buvai žmogus, bet vis vardan kažko, vardan aukštesnio, didesnio, nepaprastesnio. Tu virdavai nuostabiausią žirnienę, bet norėjai dar kažko geriau ir buvai nelaiminga, nes negalėjai to padaryt. Tu buvai nuolaidi tėvui, bet dėl mūsų, o ne dėl jo paties – kad ir jam sunku, kad ir jis kenčia, kad jo charakteris kitoks, kad kitaip jis negali ir dėl to galbūt yra ne mažiau nelaimingas. Tu buvai laiminga, kad mes išaugom ne galvažudžiai, pasiekėm mokslus, bet tu galvoji – negi tik tiek? Bet juk visa tai tu rinkaisi savo valia? Juk galėjai mest viską ir išeit po velnių. Gal būtum buvus laimingesnė, bet man rodos – priešingai. Ta praeitis būtų dar labiau persekiojus. Tai kodėl, jei jau taip, negali visko priimti taip: aš to norėjau ir yra taip, kaip norėjau; buvo sunku, bet aš įveikiau; aš didžiuojuos ir esu laiminga, nors sunku, oi, kaip kartais sunku… Kodėl tu negali taip pasakyt? Ne išsimokslinimas čia svarbu, kitas ir išsimokslinęs lieka to nesuvokęs. Čia labiausiai kalta prakeikta idėja, kad gerai gali būt kažkur, kažkada, dėl kažko, tik ne čia, ne dabar, ne dėl mūsų pačių veiksmų. Aš tau nenoriu priekaištauti, bet aš matau – čia ir tavo tikėjimas kaltas. Argi ne tiesa? Argi ne iš jo eina mintis, kad viskas čia yra nelaimė, bausmė, netobulytė, o ten, kažkur – ten kažkur gali būti kažkaip kitaip. O žinok – kitaip nėra ir nebus. Yra tik tai, ką čia padarai, atrandi, kuo pasidžiaugi ir paliūdi. Bet jei tai priimi kaip savo apsisprendimą – kodėl to nevadint laime? O jei laikai tai nelaime, kodėl nieko nedarai tam pakeisti – juk viskas irgi tavo valioj!

– Į bažnyčią aš nueinu tik šiaip sau, – tyliai, ramiai pasakė ji.

– Ne apie bažnyčią aš kalbu. Bažnyčia čia tik tarp kitko. Vaikščiok į ją kiek tinkama.

Ji ilgai tylėjo. Vėl žiūrėjo pro langą. Debesys dar labiau praskydo, danguj geltonai švietė mėnulis, kambary buvo beveik šviesu.

– Aš tave suprantu, vaikutėli, suprantu. Bet ir tu kada nors mane geriau suprasi, – pasakė. Patylėjusi dar pridūrė: – O gyvenimas praėjo per greit, tikrai per greit.

– Gyvenimas velniškai trumpas. Juk ir aš šit pusę nugyvenau.

– Ar tau nešalta? – vėl pasiteiravo ji. – Kiek valandų? Trys! Viešpatie! Tau gi ryt anksti keltis. Miegokim, vaikuti, užteks. Tų dalykų juk neišspręsi.

– Ne, neišspręsi.

– Kaip mūsų močiutė. Jau miršta, jau visai baigias. Tik kad kelsis, kad sės: „Tai jeigu einam, tai einam, ko ji čia laukt." Visą amželį bėgo, skubėjo, rūpinos ir mirt kitaip nebemokėjo – ko gi čia laukti, ko gaišti, greičiau.

1973

Rytą į darbą

Neišsimiegojau, tai aišku. Aštuntą kėlėsi lenkelis, trankėsi ir zirzino skutimosi mašinėlę, paskui tas juodnugaris, tas vadinamasis dėstytojas, devintą – antras lenkelis, tylus kaip pelė, bet devintą reikia jau keltis, jei noriu papusryčiaut, dešimtą uždaro valgyklas, kukuok sau. Jei vanduo prausiantis per šaltas, aišku, kad neišsimiegota. Pats kaltas, iki pirmos užsiskaičiau. Miegą man reikia saugot, širdis neištvers.

Kas buvo, kas atsitiko – nežinau. Papusryčiavęs sugrįžo tas juodnugaris. Nuotaika jo puikiausia, spindi.

– O, ir tu jau atsikėlęs?!

– Kai gyveni su tokiais tvarkingais vyrais, ir pats daraisi tvarkingas, – atsakiau. Buvau su juo šiurkštus. Turėjau savų sumetimų. Kad jie buvo ne iš piršto laužti, rodė pats juodnugaris: stengėsi kalbint, juokauti ir įsiteikti.

– Tu su ta savo pypke visą biblioteką pagadinsi, – pasakė rengdamasis.

Aš tuosyk rinkau nuo kėdės savo rūkymo įrengimus.

– Tikrai, man rodos, baigiu ten jau visiems įkyrėti, – pasakiau nuoširdžiai. – Man ir pačiam ten įgriso. Mielai užsidaryčiau į kokį personalinį kambarį.

– Ar ten tokių yra? – paklausė juodnugaris.

– Ten tai nėra. Aš sakau – galėtų man tarybų valdžia paskirti kokį kambarėlį.

– O ką tu tarybų valdžiai davei?

– Ji man irgi nieko.

– Vadinasi, jūs kol kas nesat sudarę sutarties!

Jis, aišku, juokavo. Didingai, monumentaliai, kaip dera jo stotui. Paskutinius jo žodžius aš girdėjau jau duryse ir jis tikriausiai nustebo, kad aš taip greit išlėkiau. Ne mažiau nustebęs buvau ir aš: skubėjau išeit, nes pasidarė graudu, bijojau, kad nepravirkčiau. Kas tai buvo? Nežinau. Tiktai tie žodžiai vėl sukėlė mano pusamžio, be jokių rezultatų praėjusio pusamžio jausmą, aš pajutau nuovargį ir pagalvojau, kad mums, mažiesiems ir silpniesiems, turbūt dera pasitraukt. Mes neištversim šitos komunizmo statybos įtampos, subliukšim. Išliks tokie kaip dėstytojas – plačiapečiai, kietagalviai; parems komunizmo rūmą, o mes kaip kirmėlėlės raičiosimės žemai.

Norėjau valgyti. Pirmadienį prisipirkau knygų, nė nepastebėjau, kad liko tik pora rublių, užtat vakar nevakarieniavau, paskutines kapeikas laikiau šiam rytui. Tiesą sakant, nė nelabai norėjau. Matyt, buvau apsinuodijęs dešra, kurią suvalgiau rytą bufete, – tai ir pietus nenoriai valgiau, ir iki uždarant biblioteką buvau nealkanas – tik tada pusryčiai ir ėmė virškintis kartu su pietumis. Sutaupiau daugiau kaip pusrublį, papusryčiauti buvo galima iš savo pinigų, nereikėjo dar skolintis. Tai buvo ypač malonu, ir aš galvojau, ko noriu. Norėjau ko nors mėsiško (tik ne dešros, Viešpatie, brrr…) ir šilto. Ko nors tokio panašesnio į namų gaminį – sultingo, švelnaus, su geru padažu. Keista, vakar, prieš naktį plaudamas dantis, panorau nuryt pastos putas – taip kvepėjo ajerais, ir išvis… taip ir sukilo rijimo refleksas.

Durys į valgyklą dėstytojų bendrabutyje neatsidarė. Užsitrenkė? Pavėlavau? Ne, ant durų kabojo lapelis, prisegtas smeigtuku: „Š. m. kovo 11 d. dirbs tik bufetas, kadangi valgykla uždaryta remontui.“ Pastovėjau, dar paspaudžiau rankeną. Užėjo toks noras trenkti kumščiu, nuplėšt tą lapiūkštį, spirti kojom. Tegul išeina tie valdininkai, aš jiems paaiškinsiu, viską išaiškinsiu, ką jie daro. Ne, šitaip negalima, kvaila, nusprendžiau jau eidamas lauk. Iš karto užgulė tokia neviltis, kad nieko nė galvot nenorėjau, bet paskui nejučia pasinėriau į apmąstymus: taip juk negalima, reikia kažką daryti. Reikia turbūt parašyti į laikraštį, geriausia studentų, kaip pasiūlymą:

mes nuvargstam, mes išsenkam šitaip, darykit ką nors… Visą dieną bibliotekoj dirbi, į kiną, teatrą nenueini, pusę dešimt eini namo, pavalgysi iki dešimtos, o bufetas jau uždarytas. Kiek kartų taip buvo! Grįžt į miestą? Iki tol ir gastronomą uždarys. Ir eini gult nevalgęs. Rytą kelies anksčiau, o čia: „Aptarnausim tik žemės ūkio darbuotojų suvažiavimo delegatus“, „Aptarnausim tik draugystės traukino delegatus“… Gerai, bet ką gi daryti mums? Va, imkit ir pasakykit: kur? Trakų gatvėj už pusryčius kone rublį mokėt? Kiek tada turėtume stipendijos gauti? Į sultininę? Atidaro nuo dešimtos. Žuvėdra? Tik dešrelės ir šaltiena… Apskritai, ką čia ir kalbėt, gerbiamieji, supraskit mūsų padėtį. Mes dirbam, kiekvieną minutę norim skirti darbui, o čia… koks čia remontas? Juk melas? Remontai mėnesiais daromi, čia – remontas vienai dienai. Ir pagaliau kodėl remontas mūsų sąskaita? Kodėl patogumai kažkam mūsų sąskaita? Mes norim dirbt ir dirbam, norim, kad ir kiti dirbtų kaip reikiant… Ir taip toliau, ir panašiai. Parašyti: „Iš akademinės buities“ ar panašiai. Kam bufetas mūsų bendrabutyje, jei dirba nuo dvyliktos iki devynioliktos? Nuo dvyliktos! Tai tų, kurie iki priešpiečių miega, malonumui? Ak, ir pasiustų valgykla. Vedėja gi pažįsta mane, lotų kaip šunes. Bet ir rektorius kaip pažiūrėtų… Gal prieš skirstymą geriau patylėt… nenorės imti purkštautojų… Patylėsim, kol parašysiu, pusdienį sugaišiu, vien tik nervai, išsiblaškysiu, dabar gi disertacija svarbiausia, reikia nusiraminti, susikaupti.

Taip, bet neviltis nuo to nemažėjo. Ėjau pamažu, nežinojau, kur sukti, bet ir galvot nenorėjau. Pakako taip eiti, ir tiek. Jausti kojų svorį. Su kažkokiu malonumu jaučiau, kaip ant manęs lekia mašina, kaip šoferis stabdo, kaip aš keliu nuo gatvės ant šaligatvio koją iš po pat mašinos rato. Kaip nesustojo tas ir nepradėjo keiktis – nežinau. Buvau abejingas, užtat gal nė nebūčiau atkreipęs dėmesio į keiksmus. O gal ne, greičiau būčiau sustojęs ir ką nors pasakęs, bet galų gale ar ne vis vien…

Kavos prisiminimas, vien prisiminimas supurtė širdį. Rytą, dar pusmiegis, galvojau: baigsiu disertaciją, imsiu dirbti, mesiu ir rūkymą, ir kavą (ir netikėjau, aišku, nes kiek jau kartų…). Dabar su kažkokiu malonumu tariau sau: tai kas! Tegul! Tegul kava ir bandelė bus pusryčiai, vėl sutaupysiu, ir papietaut dar be skolos galėsiu.

Gėriau savo stiprią kavą, kaip visada paniręs į savotišką nieko negalvojimą. Mačiau veidus, skyriau žmones, supratau atskirus žodžius ir frazes, bet nieko nenorėjau galvoti. Nebent jaučiau. Jaučiau savo menkumą

šitoj žmonių masėj, šitoj kamšalynėj, šituose šimtuose, tūkstančiuose, milijonuose pasaulėlių, apsitaisiusių spalvotais rūbais, užsidariusių įstaigose, įmonėse, susiduriančių parduotuvėse, gatvėse… Mačiau jų viltis ir iliuzijas kaip seniai pereitą žemę. Jaučiau savo pasaulį, kuris supratimo siūlais siejosi su kiekvienu iš jų ir vis dėlto buvo svetimas, nes nei aš jų, nei juo labiau jie manęs… Kas gi… Pagaliau ar man svarbu. Matau jėgą, kuri mus skiria, uždengia vieną nuo kito. Mano matymas yra mano jėga, nors ji nieko ir nereiškia. Nieko nereiškia, o aš štai vis dėlto eisiu ir dirbsiu. Beviltišką, kvailą darbą, niekam, nė man pačiam nereikalingą.

Į politinį knygyną neisiu. Kitu kart būčiau nuėjęs, atsirinkęs naujienas ir paprašęs palaikyti iki penktadienio, iki stipendijos. Dabar nenoriu. Tai vis dėlto žeminimasis, ne kas kita. Nereikia man jokių malonių, iš nieko, nors tos mergaitės ten mielai paliktų, pasaugotų, žino, kad knygos man reikalingos. Nereikia. Užeisiu penktadienį, pasiimsiu, kas bus likę, pakaks.

O į grožinės užeisiu. Čia turbūt naujienų nebus, galima bus žvilgtelėti ir išeiti. Tas apsilankymas knygyne pasidarė tarsi ritualas, man čia malonu bent pasisukinėti, įsitikinti, kad tikrai nieko naujo.

– O Putino raštų negausit?

Paklausiau visai nepagalvojęs. Gal tiesiog buvo nepatogu, kad nepasisveikinau, norėjau tuo klausimu nemalonų jausmą nutrinti.

– Nebegausim.

– Tai jau buvot gavę?

– Buvom.

– Mhmmm… – numykiau aš.

– Jums paieškosiu, gal dar bus, – keldamasi pasakė mergaitė. Tokia keista mergaitė, rudaakė. Aš išsigandau, kai pirmąsyk pamačiau jos akis: beveik juodos, ar ne lėliukės taip išsiplėtusios, ji net paraudo, kai aš taip tyrinėjau. Dabar vėl persigandau:

– Jei galit, palaukit iki penktadienio. Aš visai sulindęs į krizę, – pasakiau pernelyg jau smagiai, pabrėžtinai drąsiai ir užtat aiškiai kvailai.

– Gerai, – tuoj sutiko ji ir nusišypsojo, – užeikit penktadienį.

Aš tuoj nėriau į gatvę.

Keista, kažkas buvo įvykę. Kiek nedaug gerumo reikia, kad žmogus vėl pasijustum žmogiškiau. Juk čia ta pati malonė, argi ne taip, o vis dėlto… Aš turbūt iš tiesų pervargau ir sergu bent kiek, jei taip kinta nuotaikos, jei nuo kiekvieno žodžio puolu į bedugnes. Kuo visa tai baigsis?

Ir vėl nei iš šio, nei iš to susigraudinau. Taip kažkas gnybtelėjo širdį, staiga pamačiau save mažą, silpną, vieną ir nusiminusį iš kažkur aukštai atsidūrusį tokioj didelėj miesto gatvėj, pilnoj švininės pavasario šviesos.

Ir baisiausiai nudžiugau, kai pamačiau savo draugą, savo gerą pažįstamą. Jis irgi pamatė mane, mes iš tolo ištiesėm viens kitam rankas.

– Sveikinu! – pasakiau gal kiek per daug jau egzaltuotai. Jis praėjusią savaitę buvo priimtas į Rašytojų sąjungą, aš žinojau, kaip jis gyvena, maniau – bus bent dabar lengvėliau. Butą doresnį gaus, ar ką. Ir morališkai… Juk trisdešimt metų jau…

– E, – numojo jis ranka, ir aš supratau, kad čia ne kuklinimasis. – Į darbą eini?

– Į darbą, kurgi kitur. Visai dienelei prisirakint.

– Greit baigsi.

– Negreit. Greit pradėsiu dirbti, o rašymą dar negreit baigsiu. Absoliutaus šlamšto nenoriu, o ką nors geresnio ne taip greit…

– Užtatai. Ar bent turi kur gyventi?

– Turiu. Bendrabutį. O žmona tai kaime.

– Nekas.

– Eik, eik. Kai pagalvoji – komedija. Dar gali vadint komedija. Bet ar ilgai taip galėsi vadint – negaliu garantuoti.

– Apatija.

– Nežinau, kas čia, bet kažkas labai blogai. Bet tu žiūrėk: turiu pusrublį, norėjau papusryčiaut – valgykla uždaryta. Atsistojau kavos – nėr, automatas sugedęs, einu prie kito. Knygelių lyg būtų, nėra tiek, kad galėtum nusipirkti. Einu, galvoju, vos neapsiverkiu. To dar nėra buvę.

Jis pažiūrėjo, ar nejuokauju.

– O aš naktiniu sargu ėmiau dirbti. Reikia pinigų. Neišsimiegojęs važiuoju į kitą darbą. O ką darysi?

– Tikrai?

– Tikrai, nemeluoju.

– Tai kaip gali rašyti?

– Aš ir nerašau. Ar tuos scenarijus rašymu pavadinsi? Tarnyba. O kitko juk nespausdina.

– Mano irgi vėl atmetė.

– Kad nors gert būtų noro. Va, nešiojuos butelį degtinės. Trečia diena. Nėr noro. Pažiūrėk, jei netiki.

Tikrai, portfelyje šalia laikraščio vartaliojosi puslitris.

Aš nusisukau ir nebeturėjau ką sakyti. Laimė, atvažiavo jo autobusas.

– Na, lik sveikas.

– Būk sveikas.

Viešpatie, pagalvojau sau, Viešpatie, ir jis dar turi jėgų bent kartkartėmis parašyti kokį apsakymą su viltinga pabaiga… Kaip dergė jį dėl to simboliais pridengto liūdesio – juk tai buvo ne kritika, o tyčiojimasis. Ir tada jis parašė tą savo garsųjį optimistinį opusą. Tada aš dar nežinojau, kad jam gimė antras vaikas, bet tada dar nė sargu nereikėjo dirbti. Na, priėmė į rašytojus, kvalifikavo tinkamu viešai reikšti visuomenės nuotaikas, na… bus lengviau, bent jau opinijos prasme, bus rašytojas, o juk nerašys, negalės… dar gal išsiderės butą, dar gal už tai ką parašys, o paskui tylės, dirbs sargu ir gers. Gal ir ne, kas žino, gal susitaikys, įpras, nors ne, jis negalės.

Viešpatie, o aš maniau, kad tiktai man taip, kad tiktai aš suprantu ir negaliu. Jis supranta ir gali ir tai, būtent tai yra viskas, jau nebe komedija.

Bibliotekoje buvo pilka, nyku. Pasidėjau knygas ant įprasto stalelio, pasėdėjau. Ne, disertacijos rašyti šiandien tikrai negalėsiu. Mano visuomeninio kvalifikavimosi darbas nusikels dar viena diena į ateitį. Pietums dar turiu, apie vakarienę galima negalvoti, dabar aš noriu galvoti tik apie tai. Kaip tas juodnugaris sakė – sandėrio su valstybe, vadinasi, dar nepadarei. Kodėl gi ne? Padariau. Kas aspirantūra – ne sandėris? Nepadarysiu darbo, už kurį moka stipendiją, – sandėris bus nutrauktas, vilčių kada nors kvalifikuotis masių vadu – jokių… Kaip nesugebantis… Būsiu ne į viršų perkeltas, o nušveistas į žemę kaip šiukšlė, kaip kirminas – tyliai, nevilčiai, abejingumui.

Ar bent tada kiek suprasiu, kas yra žmogus – iš tiesų, o ne pagal tą technologiją, kurios tobulintoju aš noriu kvalifikuotis?

1973

Gera diena

Nudribo lovon visai patenkintas.

Bjauriai nesisekė, bet diena vis dėlto gera. Popiet kai prakiuro – iškart septyni puslapiai. Iš viso – devyni. Gerai būtų buvę įvykdyti visą normą, bet jautė – dabar jau eis, ir ryt išlygins tą puslapio skolą, gal dar ir į priekį

pavarys. Būtų gera poryt iki popiečio baigti, galėtų nueiti pas Rocių, leisti sau tą malonumą. Svarbiausia – sekretorius bus visiškai patenkintas. Viskas bus „jo stiliumi“. O vedėjas turės pripažinti aukštą lygį. Malonu, kai šį tą gali. Velniai griebtų! Nieko, čia tik lapeliai, rožės dar žydės!

Aišku, penkių rublių bulvių vežėjams tikrai nereikėjo duoti. Kiek kartų sakiau sau: nesistenk pirmiausia išleisti smulkių, turėk atsargos. Jų visada labiausiai prireikia, kai neturi. Šlykščios buvo tos jų kalbos, taip jau brutaliai provokacinės: be pietų, ir dar ilgai neradom, žmonos guls nelaimingos. Įprato už kiekvieną vinį po rublį gaut. Apskritai gerai, aš jiems parodžiau, kad aš – ne jie, įžūliai, kaip į akis – še, turėk. Ir nepasakysi, kad nemandagiai. Pats užsinešiau paskutinį maišą, jūs, vyrai, važiuokit, skubėkit namo pavargę. Supras – nesupras, o stilius geras. Svarbiausia – būti aukščiau už prašytoją, geriau būti davėju. Geras jausmas: galiu! Galiu – ir viskas iškart savo vietose. Aišku!

Bet penkių rublių nereikėjo duoti. Būtų užtekę trijų – nei per daug, nei per mažai. Tinka ir cigaretėms, ir degtinei, o kam jūs leisit – pasiuskit. Penki per daug visais atžvilgiais, niekas tiek, aišku, nedavė, ir aš visiškai nenoriu, kad tokie galvijai juoktųsi – apsiskaičiavo! Tai dosnumėlis! Užtai nieko ir neturi. Ir panašiai. Niekada nereikia persistengti. Kas per daug – tas nesveika. Ir dabar žmogus negali atsikratyti negero jausmo, nors protu suvokti, kad nenusižeminai, kad esi teisus. Nereikia nusileisti iki jų lygio. Apskritai reikia daugiau galvoti, geriau viską numatyti. Kuo mažiau atsitiktinumų, tuo geriau. Kiekvienas nukrypimas trukdo darbą, alina jausmus. Mano laikas brangus. Diena turi būti kaip krištolas, vieno tikslo pilna. Tik tada galėsiu jaustis padaręs viską. Dideliems darbams reikalinga didelė erdvė. Skaidri. Rami. Kuo banalesnė buitis, tuo dvasiai erdviau. Išmoksta jau ir mūsiškiai vertinti žmones. Rodos, menkniekis – bulvės. Atvežė, tereikėjo pasakyti, kiek nori. Pigu, patogu. Bulvės rinktinės. Valgyk sau į sveikatą ir kurk. Ir žmona patenkinta, tave labiau vertins. Ne kažin kas, aišku, bet vis – į tą pačią tvarką. Rami tvirta tvarka. Aiškumas. Tikslas.

Dabar diena atrodo ne tik gera, bet ir tyra. Jis pamėgino ją įsivaizduoti vientisą nuo pat ryto: atsikėlė, nusiprausė, pavalgė, pavaikščiojo, jausdamas keistą einančio laiko jausmą. Jam reikėjo nepasiduoti. Sėdo prie stalo. Buvo sutrukdžius sena alkoholikė. Ji kartkartėm pereina kvartalą. Paskambino, stovi ištiesus ranką, linksi kaip tikra ubagė. Kaip kokia gyva Juozapota ar Žemaitės davatka. Ir iš kur jų dar atsiranda? Gyventų sau senelių

prieglaudoj. Ne, bėga, geria. Gėda, ir tiek. Ir tie dar suka galvą dėl to, kas jau išspręsta, aišku. Ir lieka drumzlės, kaip krislas geram vyne. Koši per dantis – ir neišspjauni. Tokios tamsios karviškos akys. Nereikia atidarinėt durų. Kai dirbi, ir telefoną reikėtų išjungti.

Reikės pasakyti žmonai, nusprendė, tegul užsako. Ir užsimerkė, jausdamas praėjusios dienos prasmingumą. Paskui išgirdo duslų vonios čiaupo kliokimą ir jį saldžiai nusmelkė mintis, kad diena dar nebaigta.

1976

Ūkio prekių parduotuvė

Iš kur jis čia atsirado – niekas nieko dorai nežinojo. Šiaip jau miestelis žino viską labai tiksliai, o iš kur atsirado šitas – niekas nieko doro pasakyti negalėjo. Tiesiog vieną gražią dieną pamatė, kad porą mėnesių spynom nukryžiuota ūkio prekių parduotuvė atlapa, o už prekystalio sėdi šitas juodžius ir smilko cigaretę. Smilko sau cigaretę, nugara į lentyną atsirėmęs, koją ant kojos užmetęs, ir žvairuoja tokiom baltom akim. Žmonės apžiūrėjo lentynas, į kampus žvilgtelėjo ir laukia – va, iš sandėliuko išlįs patenkintas Kavolis, pagalbininką sau išsikariavęs, ir prasidės prekyba. Juokėsi visi iš to Kavolio streiko: duos, mat, kas padėjėją jam, irgi! Vienam čia nėra kur apsisukti, o jam dar padėjėjo! Gal gentvines štukom pardavinėt pradės ar dar kokiai racionalizacijai jo prireikė? Pradžioj juokėsi, paskui pyko, skundus rašyti ėmė: kur matyta kaimui be ūkio prekių verstis ir trečią, ir penktą savaitę, ką? Darbo čia daug, keli kaimai sueina, nepasakysi, bet mums kas iš to, tvarkykitės, dėl to valdžia esat, o mums kad prekių būtų! Gal ir tie jų skundai padėjo, ne kitaip ir bus, ir tie Kavolio streikai dabar nebeatrodė tokie kvaili, o kad padėjo – bus galima priminti, jog vienas jis taip greitai nieko nebūtų pešęs.

Ir, žinoma, visi labai nustebo, kada tas juodžius pakilo ir kaip koks šeimininkas pasiteiravo:

– *Čevo vam?*

Tas nustebimas reiškė daugybę klausimų, tarp kurių buvo: tai gal jis rusas? kaip susišnekėsim? o kur Kavolis? ir panašiai. Kas jų nesprendė čia, tas nusipirko ir ėjo lauk, nes žmonių rinkos daugiau, visi buvo stigę

pristigę, ir tas juodžius darbavosi įšilęs, nė pietų parduotuvės neuždarė ir dar vakaro gerą valandą užleido, ir dar žymėjosi į sąsiuvinį, ko kas prašo, ir jis neturi, ir sakė: *budet*! Kažkas paprašė lėkščių – pažadėjo. Kažkas pasiteiravo taurelių – ir tų pažadėjo. Kažkas jau tyčia – paprašė šaldytuvo. Tas juodukėlis pasakė: *čerez dve nedeli*.

Čia jau aišku, komedija. Ir pats jis buvo kažkoks komediantas: dirbs, pluš sau šnopuodamas, vis tylom, o paskui kad užbliaus! O ko? Mūsų žmogus taip pratęs: pagalvos, pasvarstys, padės, vėl paims. O šitam tie monai kaip pirštu į gėlumą: *što!!! razve celyj čas nestojali?!* – atseit, gal nelaukei čia visą valandą, kad negalėjai sugalvot, ko tau reikia? Nei žydas, nei čigonas, nei turkas… nesuprasi. Kaip koks arabas: čir-čirrr! – ir vėl gerai. Taip ir paliko: Arabas.

Kitą dieną jau ir kaimai žinojo, kad parduotuvė vėl veikia, kad dirba ten kažkoks arabas, kad pas jį gali užsiprašyti ko tiktai nori.

– Gal ir skolon duos, – juokėsi kiti.

Juokai juokais, o po savaitės kitos Arabas pardavinėjo ir lėkštes, ir lėkštutes, arbatines ir kavinukus, šaukštus, šakutes ir peilius, visokiausių spalvų dažus, skalbimo miltelius ir košes visokiausiais vardais, nuodus musėms ir žiurkėms ir gausybę kitų seniai neregėtų ir išvis negirdėtų dalykų. O kai vieną dieną parvežė po porą trijų rūšių šaldytuvų ir juos iki pietų nupirko, kas pirmesnis suspėjo ateiti, kai kitą sykį visą krautuvėlės kampą prikrovė porceliano ir krištolo servizų, miestelis suprato: ė, čia nebe šposai. Pritilo ir tie, kurie giežė Arabą Kavolio vieton įlindus: ką tu, broleli, suk šiaip ar kitaip, o reiks pripažinti, kad Kavolis ir su penkiais pagalbininkais nieko į tą pusę nebūtų pasukęs, tokia jau jo mada buvo – to nėra bazėj, to negausi, nė nesvajok, o tas jam tiesiog neapsimoka: lėkštės vežant dūžta, baldai apsibraižo ir panašiai.

Arabas plušo ir tylėjo. Bliovė, žinoma, kaip bliovęs, bet gal tokia jo kalbėjimo mada buvo ar ką, o ir suprasti žmogų reikia: visą dieną ant kojų, vis ristele už prekystalio, ristele į sandėlį, o čia kokia žiopla bobelė tai šio, tai to, pati nežino ko, kiekvienas kantrybės netektų! Dar ir taip jis geležinių nervų, ir aiškins, ir rodys, kad tik ne per ilgai, juk ir kiti laukia. Ir lietuviškai per pusmetį ėmė graibytis, kas jau visai nemokėjo rusiškai, galėjo kalbėti lietuviškai, Arabas beveik visada suprasdavo. Kaimietės, miestelėnėms prilygti negalėdamos, savo negudrius prašymus stengėsi nors vienu kitu Arabui geriau suprantamu žodeliu puošti. Tiek to įsiteikimo, bet, va, kad nors ir tiek…

Rodės, ne kažin kaip to įsiteikimo reikėjo Arabui. Leido visus vienodai greitai, vis niūrus toks, net nepatenkintas kažkuo. Tik su mokytojom, ypač jaunesnėm, gal atidesnis buvo. O ar ne vyras ir buvo, ar ką? Tegul ir strošnas, kaip sakė kaimietės, vis tiek to paties kirpimo. Kitas mūsiškis ir be miklumo, žiūrėk, kaip panelių aprūpintas! O šitas nedūko, šitas kas vakarą ant motociklo ir kažkur į rajoną. Pas šeimyną, kalbėjo.

Vienu žodžiu, per pusmetį Arabas taip prijaukino miestelį, kad ūkio prekių parduotuvė pasidarė pačia garsiausia vieta. „Kas naujo pas Arabą?“, „Buvai šiandien pas Arabą?“, „Užeik pas Arabą ir palauk, aš irgi užbėgsiu.“ Ir panašiai. Kavolio laikai visiems dabar rodės nutolę kaip sapnas. Apkiužus krautuvėlė buvo kažkokia pasikeitusi, maloni.

Arabui tai nerūpėjo. Jam rūpėjo, kad nėra kur krauti baldų. Tą bėdą jis tai dažnai minėjo. Kur jis paspaudė mygtuką – jam ir teliks žinoma, bet jau visai rudenėjant statybininkai paliko įpusėtą valgyklą ir per savaitę užbaigė baldų paviljoną – tokią gražią baltų plytų daržinaitę. Arabas trims dienoms uždarė savo „Ūkines prekes“ ir krovė į paviljoną po du sunkvežimius per dieną.

Ir ko tik nebuvo tame paviljone! Sofos ir sofos-lovos, sekcijos knygoms, veidrodžiai, virtuvės komplektai ir foteliai, drabužių spintos ir net indaujos, tokios tarsi senoviškos ar, sako, labai madingos. O jau spalvų, atspalvėlių gražumas! Buvo ir didelis juodas svetainės komplektas.

Dabar jau, sakyk, miestelis pablūdo. Bet ir Arabas buvo kitoks! Lakstė jis tarp stirtų dailios medienos, rodė, skaičiavo, įtikinėjo, pats prižiūrėjo gerai mašinon pakrauti, ramino kiekvieną gausiant ko reikia – jeigu ne šiandien, tai ryt, nepremenno, rėkdavo ant žioplių, bet visas kažin kaip spindėjo, niūrumos veide anei šešėlio! Rodės, apie tokį štai darbą jis ir buvo svajojęs! Rodės, kad naują gyvenimą buvo pradėjęs. Klakters spyną ant savo „Ūkinių prekių“ ir virtinės prieky lekia per kiemą. Atleis įkyruolius, atmes vinis ar kokią skalbimo košę – ir vėl paviljone. Visą žiemą prekyba virė. Ne tik miestelis, kaimai – ir rajonas čia ėmė važiuoti. Ir, po velnių, gaudavo čia, pavyzdžiui, raudonmedžio ar ko panašaus. Apie šaldytuvus kalbėti nevertėjo: nors dešimt galėjai imti ir vežtis tuoj pat.

Ar kad miestelis pasisotino pirmiausia ir galėjo apsidairyti, o Arabo persona nepasidarė aiškesnė nė per nago juodymą, ar kad to juoduko smarkumas nebetilpo jokiam žinomam žodyje – miestely vėl ėmė plaukiot visokios pasakos, padavimai ir šiaip jau neaiškios šnekos.

Buvo, pavyzdžiui, sakoma, kad jis joks arabas ar turkas, o graikas, kažkur iš Krymo ar nuo Kaukazo. Vieni sakė, kad jis pabėgęs nuo chuntos, kiti – nuo žmonos su vaikais, nuo gruzinės, o gruzinai tokių juokų tai nemėgsta. Šnekėjo – čia jis su viena tokia ruse susimetęs, kyšius imąs už geresnius daiktus, bet mieliausiai tai natūra, greitai miestelis turės jau ir savo arabų.

Aišku, čia buvo Kavolio ir C° vandenėlis.

Arabas, sakyk, negirdėjo. Dirbo kaip dirbęs. Tik buvo linksmesnis. O kodėl ne? Visi buvo pažįstami, visi jau buvo draugai, ten jau varduvėse buvęs, ten per gegužį, ten šiaip kuria proga. Ir paaiškėjo, kad kitos kalbos visai ir ne pasakos buvo. Antai jis tikrai buvo kažkurio galo graikas: taip jau gražiai dainavo graikiškas dainas, pats gitara pritardamas – tikras Zorba. Kultūros vedėja lipte prilipo į saviveiklą tempti. O jei kas sakė, kad mergos tuoj tuoj ims peštis, Arabas, galvą pakreipęs ir prisimerkęs, stebėjos. Tada galėjai matyt, kaip jis viduj sau kvatojasi laimingas. O jau dainavo – be galo.

Dovanų jis iš teisybės labai nesipurtė, bet reikalauti nereikalavo, tik sakė: gerai, pravers *ten*, *ladno*. Ko, rodos, buvo dūkti, kad iš Arabo be kyšio negausi: juk ne tiek sau – patiems nešėjams gera darė. O miestelis putojo, kad jis ir girtas kasdien, popiet vos už stalo pastovi, ir miegojo pas tą ir aną, ir šokiuose su kompanija siautė. Visai smagu pasidarė, kai vieną rytą Arabas atėjo mėlyna paake, o pridurmais atsimušė aidas, kad kažkoks kaimietis už žmoną pakratė.

Visą žiemą miestelis buvo pilnas Arabo.

Užtat kai vieną pavasario dieną pasklido žinia, kad Arabas užmušė žmogų, niekas per daug nenustebo: rodės, taip ir turėjo nutikti, taip tegalėjo baigtis. Ir lyg nusivylė visi, kad ne peiliu smeigė, smaugte pasmaugė ar kojom suspardė, o paprasčiausiai girtas ant girto motociklu užlėkė.

Palaidojo miestelis tą eigulį, žmoną nugailėjo ir ėmė laukti Arabo likimo, o nesulaukdamas vėl apie parduotuvę prašneko: kaip čia dabar bus, bene vėl Kavolis sugrįš. Sakė, Kavolis dabar dar griežčiau padėjėjo paprašęs, nes kaipgi, dabar dar tas baldų paviljonas, vienam dabar čia jau niekaip, aš ne arabas.

O kol valdžia sprendė, visi vis dažniau Arabą minėjo ir sakė, kad jau ir kas čia dabar beateis, o taip gerai kaip prie Arabo, tikrai nebebus, teisybė.

1973

Kareiva

Kas kas, o Kareiva galėjo būti patenkintas. Tikrai galėjo. Tokią žmoną gavo, persikėlė į naują butą ir mašiną, sako, jau gerokai pastūmę. O ką, dviese, ir dar tokias algas imdami – juk ir jis, ir ji kas mėnesį po porą šimtinių, ne mažiau, o gal ir daugiau, suneša – ne toks didelis vargas ir „Zaporožietį“, ir visą „Moskvičių“ įveikti. Riedėk sau, berneli, su ta savo lėle ir švilpauk.

Bet, matyt, teisybė, kad žmonės sakė: kai gerai, dar geriau norisi. Vyrai seniai markstės, kad Kareivai su pačia kažkas ne taip – anoj gėrynėj tik prisimerkė, kitoj kažką suburbėjo, kai vyrai jo mokytojaitę liežuviais užkliudė. Kalbėjo miestelyje, bet netikėjo. Pagalvok sveiku protu: labai tu jau čia gražuolis koks ar įžymybė? Ne. Tegul, gali sakyt, nebjaurus, ir dailaus augimo, ir jaunas, bet ji juk tikra gražuolė, karalaitė, kaip tu į ją nežiūrėsi. Gerai sakė kirpėja – nors pavydėsi, vis tiek žiūrėsi. Tegul ji ir mokytoja, ne kažin kas dabar mokytojas, mokykloj greit nužydėsi, jei dar ir savo vaikais apsikrausi, bet juk visiems aišku, ne amžinai jaunas būsi, o kol esi – duok Dieve kiekvienam tiek! Ir šiaip – juk inteligentė, mokslus pabaigus, galėtum tik klausytis išsižiojęs, kad jau taip prie mokytos traukė. Jei šeimininkė ne kokia, tai ar iš tų jaunųjų dabar yra šeimininkių, kas tau norės kiaulėm užsiimt, teatrų parketus šlifavęs, o juk, teisybė, mokytojos sako ir laiko nelieka, jeigu dorai savo darbą padaryti nori. Gal ir nelieka, bet argi reikia: ar ne teisybė gerai pagalvojus – kam žmogus mokeisi, tuo užsiimk, ko čia su kiaulėm tąsytis, su jom ir pats apkiaulėji, nori nenori. Katra tokia ėmė po daržą, po tvartą lakstyti, kuo nuo kokios kitos bobos skirias? Ir vaikai tokiai kad tik greičiau atstumt, ir išeina paskui gluši, niekur be technikumų netinka. Kareivienė ir kol nevedus buvo, ir dabar – vien mokykloj, vaikai giria, išmoko, sako. Nori pasikrapštyt darželyje – kodėl ne, ridikėlis, salota, pomidorėlis koks labai gerai, savo išaugintas ir dvigubai skanesnis, bet čia daugiau, kad žemės kvapo neužmirštum, o jei tu mokytojas būdamas visai į žemę sulįsi, tai kada tu vaikus mokysi, už ką tada tau algą mokės?

Kareiva tas kalbas žinojo. Miestelis – ne miestas, čia neilgai truks viskas į tavo ausį sueiti. Girdėjo Kareiva tas kalbas ir dar labiau niršo. Man nusispjaut, galvodavo iš darbo grįždamas. Nusispjaut man ant jūsų visų filosofijų ir ant estetikų. Pilvas turi savo estetiką, su jūsų estetika jo neužkimši. Ir jums jos prašvinktų, jei trečius metus raudonus menkės konservus

reikėtų kvėpinti. Kokia skaistybė! Su kiaulėm mat sukiaulėji. Kokia švelnybė! Tai imk, še tą popierių, duok man čia kumpį, duok čia kopūstą, ne dovanų juk prašau, moku, kiek nori, – tada užjausk, pliurpk, kiek tik tinka.

Badu nemirštam, išmaldos neprašau. Rasiu dar sūrio, dar lašinių, dar yra bulvių ir kruopų. Pakepint bulvių? Bulvinių blynų? Jos tai nebus dar, bus dar mokykloj. Raityk rankoves!

Nesu ir aš stuobrys, tiek suprantu dar, kad ne kurortai ir jai. Bet ką daryti? Jai tų darbų nemažės juk. Aš ne kasdien juk iš miesto pieną čia vešiu! Spausti į miestą? Statytis tvartą?

Taip ir pasakė: duok čia pavalgyt, pasakojo paskui bufetininkas. O ko tau duosiu, čia ne valgykla, draugas, išgerti – prašau, konservukų turėjau kaip tik kardžuvės partiją – prašau. Sausainių, saldainių – vaišinkis. Pasiuntė mane po velnių, išgėrė šimtuką baltos ir išėjo. Buvo labai įniršęs, iš karto matės – kažkas nutikę. Grįžo su eiguliu, paėmė puslitrį, tą pačią kardžuvę, kando ir gėrė. Šiaip jis ne per didžiausias mėgėjas, kad ir smagumui, kiek pastebėjau, bet tąsyk maukė, maukė kaip veršis. Tas eigulaitis buvo nenusiteikęs, atgaliais dantim siurbčiojo, bet paskui, matyt, įkaušo, pralinksmėjo, o kai atėjo veterinaras ir laiškanešys ir dar po butelaitį paėmė, tai dainas buvo bepradedą vedžiot. Aniems būčiau jau nebedavęs, bet šitie gi visai blaivūs buvo, kokia teise aš jiems užginsiu? Jokia! Neturiu tokios teisės, o Kareivėliui, matyt, labai širdį skaudėjo. Tas veterinaras jį dar kiaulinti ėmė, sako, taip ir taip, galėtum tu ją suprasti, juk tikrai čia skylė, tupykla, o ne miestelis, ar čia yra kas nors žmoniška, sako, aš, sako, tiesiog dvėsdavau, kol pas šeimininkus bent pietų įsiprašydavau. Valgyklą, sako, penkti metai stato ir tiek dar statys, nes ką su ja darysi, jeigu ir į parduotuvę nieko nepaduoda. Skeletų sriubą, sako, ragų nagų kotletus valgysim ir melioracijos kanalo kisielium užgersim. Kareiva, pirmąsyk aš jį tokį mačiau, dievaži, pasiūlė tam į lempą, tai, vadinasi, į snukį, taigi… na… užvožti, vos nesusiėmė, tas veterinaras piktas, pasirodo, visi mažiukai pikčiurnos, ne man, sako, į snukį siūlyk, pats, sako, savo lempą prasivalyk, gal, sako, geriau matysi. O aš matau, dievaži, geruoju čia nesibaigs, išgujau juos, eikit, sakau, vyrai, namo. Kareiva dar butelį pasiėmė, jei į namus, tai ko man neduot, man juk ir planas rūpi. Taigi. Tik džingt! tik džidžirrkšt! girdžiu. Jau susilupo, galvoju, va tau, galvoju, draugai! O čia jis, mat, į langą. O parduotuvės langai taigi kokie, vakaras tylus, o kai stiklai nukrito, girdžiu, juokias! Tik paskui, mat, kokie juokai išėjo…

Nepasodino Kareivos penkiolikai parų, kaip žadėjo. Bet miestelyje jau kada nesirodo. Ką manai – gėda. Nors ko čia labai graužtis! Buvo – buvo, kam nepasitaiko. Kas norėjo – paliežuvavo, o šiaip tai jau kitą dieną viską į juokus nurašė.

Vyrai užkandinėj prirėmė įgaliotinį – negalėjai, girdi, ir be tų pabaudų apseit, negana užmokėjo už stiklą, juk ne koks valkata, rimtas vyras, ir kam nebūna!

– Tegul džiaugias dar taip išsisukęs, – atrėžė įgaliotinis. – Galėjo ir metų gauti.

Pasakė kaip išminčius, o durnybė kaip žirniai pūslėje, nusprendė vyrai. Kuo čia dabar dėti tie metai, jeigu tavo žmona tikrai tave palieka!

1973

Vienos meilės istorija

Jis pažiūrėjo pro langą ir pamatė. Taip vėliau ir pasakojo: pažiūrėjau pro langą, matau užpakalis. Be niekur nieko. Ne visai užpakalis, užpakaliukas. Bet jau ir geras. Jau tas. Ir ne visai be nieko, bet nesakysi, kad ko nematytum. Taip kaip ant delno.

Jis pamatė ir numirė.

Ne tai kad numirė, bet beveik. Neteko kvapo. Užmiršo, ką daręs. Žodžiu, išsilaikė. Mat buvo labai karštas. Kaip paskui sakė: čia jau aš už save neatsakau.

O kai atsipeikėjo, apsidairė – ar kas nemato.

Mergaičiokė žaidė su veršiu: kasė kaktą, graibštė papilvę, braukė sprandą, čiulpino ranką. Ir darė tokią gimnastiką, kad jam ir vėl aptemo. Tokio gražumo dar nebuvo matęs.

Kol stovėjo užsimerkęs, galvojo: sekmadienis, po pietų, kaitra, nė gyvos dvasios.

Tada atidarė langą ir išlipo lauk, į baltus dobiliukus. Viskas aplink spindėjo.

Trumpai tariant, jis ją išprievartavo.

Bet šitaip pasakyti būtų aiškiai per trumpai pasakyti. Šitaip pasakius visiškai nesuprastumėm to, kas dėjosi paskui. Todėl reikia pasakyti keletą

papildomų žodžių, kurie, jei ir nėra ypač malonūs mūsų pačių moralinio stabilumo požiūriu, tai bent jau į tą mūsų pasakojimą įlieja šiek tiek mokslinės šviesos.

Griežtai tariant, jis savo poelgio išsigando, dar neatsipalaidavęs nuo savo karštumo, dar visoms aistrų malonėms siaučiant. Švelniau sakant, ne tiek išsigando, kiek nustebo. Tas nustebimas jį apėmė kaip nežinia iš kur pažvelgus šalto proto akis. Kur ne! Mergaitė mėtėsi, ne ištrūkt stengdamasi, jei tikėsi jo žodžiais, o netikėti, kaip matysim, nors ir galima, bet nebūtina, ji darė jam patogumą ir, anot jo, kaip išmanydama. Maža to, ji ne kentėjo – žydėjo. Jam buvo ir gražu, bet ir šalta. Proto akis rodė: jei jai daugiau, tai daugiau tik kaip trylika. Taip iš teisybės ir buvo.

Bet dar labiau jis išsigando po to. Ji pagulėjo, paskui paverkė kretėdama, be ašarų, rankom žolės įsitvėrus, bet greit atsisėdo, susitvarkė plaukus, atsikėlė ir kaip niekur nieko nuėjo. Nuplėšė motiejuko šiaudą, įsikando ir nuėjo kramtydama.

Pavakariu jis išslinko į miškelį. Niekaip negalėjo rasti sau vietos, anot jo. Galbūt ir taip. Bet čia jis vėl pamatė ją. Grįždamas. Ji ėjo priešais. Tada faktiškai ir prasidėjo visa istorija, dėl šventos ramybės pasibaigus tik dideliu skandalu.

Trumpai tariant, jis kas vakarą slinkdavo į miškelį, o ji arba jau būdavo ten, arba atbėgdavo uždusus. Žodžiu, meilės istorija. Graži meilės istorija, pačiu brutaliausiu būdu nutraukta vieno budraus stovyklos auklėtojo dėka. Triukšmas, aišku, buvo pasaulinis: į teismą tokį! sušaudyti! ištremti! iškastruoti! ir panašiai.

Žmona suleido nagus sau į plaukus ir inkštė:

– Su vaiku… Su tokiu vaiku… Su tokiu vaikeliu!

Teismo, aišku, buvo šauktasi. Bet visus į šaltą protą atvedė mergaitė.

– O ką jūs žinot, gal aš norėjau!

Tada jo žmona atsikrenkštė, nusispjovė į ją ir nuėjo.

Ilgai tarėsi su tėvais ir stovyklos vadovais, išvažiavo ir teisingumo atstovai. Mergaitę tuoj pat išsivežė.

Visi ėmė laukti bent skyrybų. Bet paniekintoji tylėjo. O vienąsyk abu su vyru ėmė ir atėjo miestelin. Aiškiausiai tyčia, žmonių akims.

Kalbų, aišku, buvo lig valiai. Bet ir kalbos tos buvo keistos. Jos greičiau priminė legendą, kuri juo toliau, tuo labiau ėmė suptis kažkokia spindinčia šviesa.

Taip ir baigėsi be pabaigos šita meilės istorija. Nors, tiesą sakant, sunku pasakyti, kiek ten buvo tos meilės. Kažkaip sunku įsprausti ją į tą žodį, kai vienam keturiolika, o kitam šešiasdešimt.

Nors jis nesutinka:

– Ko čia! Juk viskas keičiasi. O mergaičiukė auksinė. Moderniška. Ir mums nėra ko atsilikti. Tik prie senės tylėkit. Pasidarė labai pasiutus. Tikra niemka. Pavyduliauja.

1974

ĖJIMAS
Novelės

Trys staliukai už šešiasdešimt kapeikų

Aš sėdėjau kavinėje priešais didelį langą, tikriau – priešais stiklinę sieną, padalytą dideliais kvadratais, kurie ją darė panašią į didelius vieną šalia kito sustatytus langus, ir gurkšnojau raudoną vyną. Gėriau vyną ir rūkiau žiūrėdamas į skverelį ir tolėliau, į gatvę, kuria baigę darbą skubėjo žmonės. Savo darbą aš taip pat baigiau, bet skubėti neturėjau kur. Sėdėjau žiūrėdamas į žmones ir į apsnigtą skveriuką. Vakar rytą paspaudė šaltis, o pavakariu ir per naktį krito retos snaigės, ir diena atėjo šviesi, erdvi ir tarsi daug paprastesnė. Skverelis styrojo lyg retas šepetys, o prie liepos ant žemučio pjedestalo sėdėjo granitinė mergaitė vos apsnigtais nuogais pečiais. Sniego jai prikrito ir ant šlaunų, o ji sėdėjo palenkusi galvą ir kaire ranka tarsi glostydama skverelį-šepetį mąstė, sakytum jai būtų vis tiek, kad jau žiema ir kad žmonės, žieminiais rūbais apsirengę, skuba greičiau pasiekti namus.

Jau temo, šviesos užsidegė gatvėje ir kavinės palubėje, ir stiklinėje sienoje atsimušė jų atspindžiai, mažytėmis vaivorykštėmis sužėrėdami rieboko valytojos skuduro paliktuose pėdsakuose. Man nepatiko tie švytintys skuduro pėdsakai ir aš ėmiau žiūrėti į skulptūrą.

Čia buvo šilta, ir aš su pasimėgavimu rūkiau, kartkartėm nugerdamas raudono vyno, žiūrėjau į mergaitę ir galvojau, kad geriau būtų, jeigu ji ateitų čia – pasėdėtų, sušiltų ir mes ką nors pakalbėtume. Tikrai.

Ji pakėlė galvą, pažvelgė į mane, pamažu nusivalė sniegą nuo šlaunų, paskui nuo pečių, pasitaisė plaukus ir kiek pagalvojusi tiesiai per stiklą įėjo į vidų, priėjo prie mano staliuko ir atsistojo.

– Atsisėsk, – pasakiau aš, lyg man būtų vis tiek.

– Ačiū.

Ji atsisėdo, vėl pasitaisė plaukus, dešine ranka ant stalo krašto pasirėmė smakrą ir žiūrėjo didelėmis juodomis akimis.

Jos oda turėjo vos pastebimą granito atspalvį, bet buvo švelni ir lygi. Jai buvo ne daugiau kaip devyniolika.

– Tai atėjai?

– Atėjau.

– Kodėl pas mane?

– Nežinau. Aišku, galėjau nueiti ir pas kitą.

Aš nusijuokiau.

– Gudri tu. Nežinai! Negi tu būtim atsisėdus pas tuos jauniklius?

– Aš nuoga, – pasakė ji.

– Įsivaizduok, kokia būtų jo mergaitės veido išraiška. Tikriausiai atsikeltų ir išbėgtų. Ir jis išeitų žvilgčiodamas į tave.

– Gal man išeiti?

– Aš vienas.

– O ji ar myli jį?

– Nežinau. Jis tai tikrai ne. Tavo oda pašiurpo. Išgerk vyno. Palauk, aš pakviesiu padavėją ir paprašysiu taurelės.

– Nekviesk, nereikia. Aš noriu išgerti iš tavo taurelės – ji tokia graži, žiūrėk, kaip lūžta šviesa – kaip sniege, kada šviečia mėnulis.

– Arba gatvės žibintai.

– Ne, gatvės žibintų šviesa manęs nepasiekia, aš per daug atokiai nuo gatvės. Man sniegas spindi tada, kai šviečia mėnulis. Mėnulis slenka pamažu, sniegu pamažu slenka ir jo šviesos ratas, kol mėnulis pasislepia už dūmtraukio. Tu nežinai, kaip tada pykstu ant to dūmtraukio. Bet aš kvaila, juk žinai, kiek logikos mes teturim! Suprantu, kad dūmtraukis nepasislinks, bet vis tiek pykstu.

Ji nusišypsojo.

– Čia taip gera.

Aš pasiėmiau cigaretę.

– Gal ir tu rūkai?

– Niekada nerūkiau. Bet ir nenoriu. Čia taip gera, kad aš ir vyno nenoriu.

– Ne, bet aš matau tris staliukus.

Aš klausiamai pažiūrėjau į ją.

– Ko taip žiūri? Aš gi skulptūra ir negaliu sukinėtis kaip man patinka. Kartais, žinoma, labai norėtųsi pasisukti ir viską pamatyti, bet aš matau tik tris staliukus – aną, tą ir va šitą, prie kurio sėdim…

– Tu matai šitą staliuką?

– Matau.

– Dabar man aišku…

– Kas tau aišku? – skubiai paklausė ji.

– Kad tu mane pamatei ir aš tau šiek tiek patikau.

– Koks pagyrūnas!

– Gerai, gerai, pasakok.

– Pasakok! Aš jau užmiršau, apie ką kalbėjom.

– Kalbėjom apie tai, kad tu matai tris staliukus, bet tau jų mažai ir kartais norėtum matyti daugiau.

– Koks tu bjaurus, – pasakė ji.

Mes pažvelgėm vienas į kitą ir nusišypsojom. Ji pakėlė dešinę ranką ir apžiūrėjo didžiojo piršto nagą. Paskui užkėlė koją ant kojos ir susimąstė. Sulenkta per riešą ranka laisvai kabojo priešais kelį. Ji nelankstydama pamažu judino ilgus pirštus, o aš žiūrėjau į jos kelį ir galvojau, kad jei jis matytųsi pro kojinę truputį nuslinkus sijonui, aš turbūt būtinai panorėčiau ranka pajusti ramų, miegūstą kelio sąnario gurgždesį, visų sąnarių, kaulų, raumenų tvinksėjimą, kai iš širdies jiems ateina nauja kraujo siunta. Nebuvau tikras, kad kažko panašaus nejaučiu ir dabar, bet ji pasižiūrėjo, nusišypsojo ir vėl žaisdama savo ilgais pirštais pasakė:

– Supranti, būna taip, kad sėdi, sėdi ir pajunti, kaip viskas išnyksta – namai aplink stovi, bet jų nėra, nėra liepos, kur auga šalia manęs, ir savęs visai nebejaučiu. Ne, ne visai, bet tai jau ne įprastas kūno svoris, nes svoris – tai ryšys su žeme. Svoris – tai nuovargis arba tai, kada tau gera. O man tada rodosi, kad aš sėdžiu jausdama tik milijardus mažyčių jėgų sąveikų, ir jei tada galėčiau judinti ranką ir vesčiau ją ten, kur tų jėgų sąveikos laukas baigiasi, mano ranka nubrėžtų ore įvairias formas. Nubrėžtų pečius, nugarą, krūtis, supranti, – viskas, kaip iš tiesų yra, kaip mane iškalė. Žodžiu, aš galėčiau pati pakartoti save, bet tai būčiau ne aš, nes tai būtų tik mano formos. O aš žinau, kad aš – ne tik formos.

– Tu per daug galvoji, – pasakiau aš.

– Oho! Žiūrėčiau, ką tu darytum mano vietoje! – pasakė ji gyvai, kaip mergiūkštė, ir balse nuskambėjo slaptas pasitenkinimas, kad ji tokia mąsli ir, ko gero, protinga.

– Deja, taip nėra, – pasakiau aš, šaipydamasis, bet nepajutusi pašaipos ji tęsė:

– O tau ar taip nebūna? Kartais aš galvoju, kad panašiai, o gal ir taip pat jaučia visi – ir namai, ir medžiai, ir žmonės, tik vieni tai suvokia, o kiti – ne.

– Ir ką tu jauti, kai junti šitą būseną? – paklausiau.

– Tada aš klausiu savęs – kas gi aš esu? Ir tą pačią akimirką vėl pradedu suvokti save kaip pažįstamas, gerai žinomas formas turintį kūną. Tada atsiranda jausmas. Paprastai man būna labai liūdna, nes žinau, kad turėsiu sėdėti kaip sėdėjusi, geriausiu atveju žiūrėti pro langą į tris staliukus arba, jeigu tai žiema, sekti mėnulio ratą. Bet tu supranti, kaip ilgainiui ir tas žiūrėjimas įgrįsta, nes kai grįžti į save, norisi ką nors daryti – eiti, bėgti, judėti, kad tik vėl nereikėtų pajusti tos būsenos, kada tu, atrodo, prasidedi iš nieko. Tu supranti, kaip aš tada žiūriu į tuos žmones, kurie sėdi prie staliukų…

Aš aiškiai įsivaizdavau, kaip iš už lango šviesose gali spindėti vynas – rausvas, gelsvas, raudonas.

– Jie pakelia rankas, lenkiasi per liemenį, sukeičia kojas, užsidega cigaretes, kalbėdami judina lūpas, geria. O aš sėdžiu. Ir matau tris staliukus.

– Bet dabar ir tu čia sėdi. Ir kalbi, ir kojas sukeiti. Rūkyti nenori, nesiūlysiu, bet išgerti tai gali.

– Išgerti galiu, bet čia taip gera, kad net nesinori. Ir galvoti nesinori. Ir kalbu aš ne todėl, kad norėčiau išreikšti savo mintis, o greičiau dėl to, kad man malonu kalbėti. Malonu kalbėti. Ir sėdėti. Čia šilta, kėdžių medžiaga tokia šiurkšti, bet man malonu jausti tą šiurkštumą, aš nieko kito ir nenoriu. Amžiais taip sėdėčiau.

– Taip, čia malonu, – pasakiau aš. – Ypač kada šalia sėdi tokia moteris. Na – mergaitė. Dar visai mergytė.

– Aš skulptūra, – pasakė ji.

– Mergaitė kaip skulptūra, – pasakiau aš. – Tu žinai, kad esi graži?

Ji patylėjo.

– Turbūt žinau. Ar tau patogu, kad aš nuoga? Man atrodo, kad visi į mane žiūri.

– Matai! Kad esi graži – nesupranti, o kad nuoga – supranti? Žiūrėk man! Tu nuoga ir graži kaip skulptūra, ir tegul jie žiūri. Jie taip pat nuogi. Nesvarbu, kad apsirengę. Jie nuogi akimis, kurios nurenginėja drabužius, dengiančius tik trūkumus. Tu neturi trūkumų, tu neturi ko slėpti, ir drabužiai tau nereikalingi. Daugelis iš čia sėdinčių naktį nurengs vienas kitą ir ieškos tavęs, bet tavęs nebus. Ir jie vėl ieškos. Išgerk, paskui prisipilsiu aš.

Ji klausėsi susimąsčiusi, bet tai buvo skulptūros susimąstymas – plačiai atmerktos akys žiūrėjo kaip į sapną, o kai pasiūliau išgerti, ji tarsi nubudo, žvilgtelėjo į stikliuką, paskui į mane ir nusišypsojo taip, kaip gali nusišypsoti tik laimingas žmogus.

– Kaip spindi! Atrodo, visą šviesą sugeria.

Vynas buvo pigus, bet atrodė iš tiesų gražiai – sodrus, sunkus skystis išsiliejo trapiose sienelėse ir spindėjo nuo palubės lempų. Vynas buvo gražus, o apie kainas ji nieko nenusimanė.

Ji atsargiai paėmė taurelę ir keldama prie lūpų valiūkiškai žvilgtelėjo į mane. Didelėse akyse žybtelėjo pažinimo džiaugsmo kibirkštėlė, aš pastebėjau, kad drėgna, taurelę priliesti pasirengusi lūpa virptelėjo – vos vos, bet spėjau pagauti tą nuostabų nekantrumo virpulį.

Stikliuką ji laikė atsargiai, taip atsargiai, kad man buvo aišku – jos rankos dar akmeninės. Jos dar niekada nelaikė trapaus stiklo, ir mergaitė taip bijojo suspausti stikliuką, jog aš žinojau, kad jis tuoj iškris. Taurelė išslydo, atsimušė į jos akmeninį kelį ir sudužo. Ant grindų garsiai pabiro šukės.

Ji nemirkčiodama žiūrėjo į mane, ir juodi, iš siaubo išsiplėtę vyzdžiai pulsavo pirmyn–atgal, pamažu atsileisdami.

– Tik tu neišeik, – pasakiau aš. – Nekreipk dėmesio. Neišeik, gerai?

– Čia jūs?

Prie mano staliuko stovėjo jaunutė padavėja. Aš pažiūrėjau į ją ir man atrodė, kad jai kažkodėl norisi juoktis.

Granitinė mergaitė sėdėjo skverelyje. Aš pažiūrėjau į jos pečius, bet sniego nepamačiau – buvo jau tamsu ir pūtė vėjas.

– Jūs sudaužėt stikliuką?

– Aš. Kiek kainuoja?

– Šešiasdešimt kapeikų.

Ėjimas

Kai ji išėjo, buvo popietė. Po kojomis grikšėjo gerokai apdžiūvęs žvyras. Garsiai karksėdamos skersai gatvelę perėjo dvi vištos. Kažkur mykė karvė.

Miestelio pakraštyje vieškelis leidosi į laukus. Patraukė lengvas vėjūkštis – laukai kvepėjo drėgme, pernykščiais bulvienojais ir dar kažkuo neapčiuopiamu: lyg ežeru, lyg praeitim.

„Ką aš jaučiu?“, – galvojo ji, žiūrėdama į daubą ir kalvas, ir mišką toli. Arimai džiūvo saulėje, ir miškas tarsi lakmuso juostelė mėlynavo nuo aitrios drėgmės. „Ką aš jaučiu? Nesuprantu. Tik žinau, kad reikia eiti, nes kažkas turi atsitikti. Gal nueiti iki ano miško? Bet kur tau…“

Pakelės kriaušėje, panašioje į kupetą spygliuotos vielos, kabojo keletas akmenų – kriaušė jau vedė vaisius, ir vaikams, matyt, nelengva buvo juos nudaužyti. Kriaušės pumpurai jau buvo gerokai pabrinkę.

Miške ji stabtelėjo. Pagriovio eglutėje strikseno mažytis paukščiukas. „Turbūt iš nykštukų“, – pagalvojo ji. Toli krankė varna. Paskui pasigirdo genys. Nuo žingsnių miškas skambėjo kaip didžiulis tylintis būgnas.

Nykštukas purptelėjo į atžalyną.

„Kur aš nueisiu?“, – pagalvojo ji, jusdama, kad noro eiti nebelieka. „Iki kryžkelės? O paskui?“ Už kryžkelės pelkė, priaugusi viksvų ir susivijusių berželių.

Kurį laiką ji ėjo nesidairydama, jausdama pušų ir eglių kamienus ir erdvėje pakibusias viršūnes. Ji praėjo kartimis aptvertą daigyną ir sustojo prie storo, apipuvusio, kažkada kažkieno į griovį nuversto kamieno. Pavasariai ir mašinų ratai apnešė jį žemėmis, žievė seniai jau buvo nusiluobusi, o tarp smulkių kerpių ir samanų augo dvi nedidelės eglutės, per kamieno puvėsius skverbdamosi prie žemės.

Ji nusisuko ir nuėjo, jausdama kad ėjimas visai betikslis.

„Dar pažiūrėsiu tą pelkę. Dabar ji turėtų būti užtvinusi“, – galvojo ji, sukdama keliu į dešinę.

Lomoje per kelią tekėjo rudas vanduo. Sunkaus rudo vandens buvo pilnas visas pakelės griovys ir miško upelis: miškas plovė puvėsius, bet vanduo judėjo labai lėtai, ir praskaidrėti jis negalėjo, galėjo tik išdžiūti.

Pelkė buvo neapsemta. Tai jai pasirodė netikėta ir pažiūrėjusi į šakotas pušis, kokios išauga tik ten, kur daug erdvės ir saulės, ji nuėjo tolyn, stengdamasi suvokti, kodėl ji vėl pajuto, kad kažkas turi atsitikti.

Ji prisiminė pelkę ir pagalvojo, kad pamačiusi banguojantį vandenį būtų sustojusi, o paskui, galbūt, pasukusi atgal. Bet pelkė buvo neapsemta, vanduo tik balomis telkšojo tarp sausų pernykštės žolės kuokštų, ir ji nesustodama nuėjo.

Burkavo du laukiniai balandžiai. Jų ūkimas gūdžiai skambėjo per mišką, kol ji priėjo arčiau, – tada karveliai pakilo ir, sunkiai nešdami krūtines, per pelkę nuskrido eglynų linki. „Uldukai“, – pagalvojo ji. „Kodėl uldukai?

Paprasti miškiniai karveliai. Uldukais aš juos tik norėčiau vadinti, nes man patinka tas vardas.“

Kairėje kelio pusėje geltonavo gluosnis. Ji sustojo nustebusi ir nudžiugusi, ir pirma mintis buvo prisiskinti „kačiukų“ ir parsinešus pamerkti. Rytoj ant stalo prikris geltonų dulkių, ir ji galės sušluoti jas į delną ir daug ką prisiminti. Čia kaitino saulė, ir oras virpėjo ir keistai dūzgė. Ji minutėlę stovėjo, jausdama tik spindulių kritimą, bet paskui, priėjusi arčiau, suprato, kad dūzgia bitės. Gluosnis buvo juodo debesies fone ir degė dar aiškiau, kaip kadaise jos piešiniuose rudenio medžiai, ir toje šviesoje sunkiai ir nerangiai judėjo juodi taškiukai.

„Kaip jos surado? Juk sodybų čia arti nėra. Jos turbūt aukštai pakyla, o tokia geltona dėmė matosi iš labai toli.“

Ji peršoko per griovį ir vos pastebimu takeliu patraukė į mišką. Kairėje tįsojo ištekinių pušų šešėliai, dešinėje spindėjo milijonai jaunuolyno spyglių, ir ji ėjo jusdama, kaip tas švytėjimas ir šešėliai jungiasi kažkur kojose ir kad dabar jai nieko daugiau nereikia, ir kad ji nieko daugiau negalėtų dabar daryti, tik eiti.

Staiga švytėjimas prigeso, dingo ir šešėlių kontrastai, ir ji pajuto, kad dabar kažkas atsitiks. Dabar tikrai kažkas atsitiks.

Pro pušų vainikus pasimatė dangus, ir ji beveik bėgte išbėgo į pamiškę. Saulę uždengė didžiulis juodas debesis, nuo pamiškės per ežerą nutįsęs iki kaimo kitame krante ir dar toliau. Pūtė vėjas, ir ežeras kaip juoda derva sunkiai teškeno paskutiniais šviesos blyksniais. Pūtė vėjas, bet erdvė nuo ežero iki debesies, nuo pamiškės iki kaimo ir dar toliau susigūžė ir laukė.

Ji stovėjo ant pamiškės skardžio ir taip pat laukė. Tyla darėsi nepakenčiama.

Staiga toli nuo ežero nusileido pilkos juostos, siūbtelėjusi pralėkė šilto ir drėgno oro banga.

„Lietaus bus, va kas turėjo atsitikti! Kodėl aš tik dabar tai supratau?“ – pagalvojo ji, bet tą pačią akimirką ją apėmė toks džiaugsmas, kad sprygtelėjusi žemyn ji nubėgo ežia kone juokdamasi, kad bus lietaus ir kad ji bijo sušlapti.

Lašai krito vis dažniau ir vis didesni, ir pagaliau užvirto tikra pavasario liūtimi. Ji bėgo vieškeliu, prie didžiulio seno gluosnio, bet paskui susigūžė užuovėjoj, nusišypsojo pagalvojusi, kad visa tai vis tiek veltui. Kojos jau mirko, plaukai prilipo prie kaktos, o lašai krito vienas šalia kito

ir sunkiai tiško į žemę, ir atrodė, kad dabar žemėje daugiau nieko nėra – tik šitas lašų kritimas, vėl keistai juntamas ir kojose, ir pirštuose.

Paskui ji pamatė, kad kažkoks žmogus aria. Jis tik užsimetė ant pečių maišą ir aria sau, lietui pilant. Ji žiūrėjo, kaip lašai tyška į neseniai išverstas drėgnos žemės vagas, o žmogus pamažu leidžiasi nuokalnėn, iškelia plūgą ir apgręžia arklį.

Lietus ščiuvo. Jis praėjo taip greitai, kaip buvo ir atėjęs, už ežero jau švito dangus, ir ji žinojo, kad kai debesis nuslinks visai ir vėl švies saulė, dangus bus visai kitoks negu ten, prie miestelio, kai ji išėjo – jis bus toks pat aukštas, toks pat gilus, bet paprastas ir aiškus.

Tada ji pamažu nuėjo. Ji ėjo kelio pakraščiu, po kojomis gurgždėjo žvyras, ir ji žiūrėjo, kaip užankančio ežerėlio pakraštyje pro rudus pernykščius lapus kyšo gelsvi ajerų ūgliukai, ir vis rečiau ir rečiau į vandenį krinta lietaus lašai.

Nušauti muziką

– Kur suksim?

– Nežinau. Reikėtų kavos.

– Karšta.

– Gal į blyninę. Po porciją sklindžių.

– Tegul ją velniai.

Paskui ėjom tylėdami. Buvo po penkių, bet negelbėjo nė medžių šešėliai, per dieną nuo tokios kaitros įkaito visi užkampiai.

Į Jaunimo parką rinkosi šokiams. Šiandien buvo ketvirtadienis. Antradienį, ketvirtadienį ir šeštadienį čia visada šokiai. Ir sekmadienį.

– Negaliu pakęsti tos smarvės, – pasakė Algis, kai pro šalį praėjo dvi mergaitės, ir nuo jų dvelktelėjo kvepalais ir pudra. Viena jų buvo tik su suknele.

– Ar ne dėl to, kad tą smarvę tik uostyti ir tegali?

– Gal ir dėl to. Suka vidurius.

– Todėl kad persirūkei ir nori ką nors įmesti į pilvą. Mane tai pasiutimas ima. Norisi kam nors užvožti į snukį. Matai – ta viena tik su suknele.

– Važiuojam išsimaudyti, a?

– Tik ne dabar. Reikia ko nors užvalgyti. Žinai, kas dabar troleibusuose.

– Kamšalynė.

– O dar kiek iš darbo grįžtančių. Neturiu jokio noro. Galvoj vieni dūmai.
– Tai kur sukam?
– Gal į šašlykinę. Norisi ko nors aštraus.
– Galima.
– Paimsim „Gintaro kranto“.
– Bus šiltas.
– Paprašysim, kad atšaldytų.
– Pašaldys! Žinai, kad šaldytuvo neturi.
– Patys atšaldysim. Padėsim į kriauklę, kol iškeps šašlykas, ir atšals.
– Galim.

Moteris po liepom pardavinėjo ledus, kita – cigaretes ir obuolius. Pro atviras vaisių parduotuvės duris trenkė drėgme ir apvytusiais bulvių daigais.

Senos gatvės šaligatviai buvo siauri, žmonių daug, jie ėjo ir žemyn, ir aukštyn, į viršų be perstojo važiavo mašinos, ir mes ėjom vienas už kito lenkdamiesi su praeiviais ir kaskart žvalgydamiesi į mašinas. Skersgatvyje tiesiai ant grindinio tirpo ledo gabalai, vanduo raudonomis plytomis tekėjo per kanalizacijos vamzdžio groteles.

Šašlykinėje vyrai valgė atsisagstę marškinius. Ant kėdžių atkalčių kabojo švarkai. Kvepėjo pomidorų sultimis ir actu.

– Velniava! – pasakė Algis.

Laisvą staliuką radom antrajame kambaryje. Pro langą švietė saulė. Palubėje didžiuliais sparnais mojavo du ventiliatoriai, bet nuo to nebuvo nė kiek ne vėsiau. Tik mašinos čia ne taip girdėjosi. Už nailoninės užuolaidos judėjo praeivių siluetai.

– O išsimaudyti reikėtų, – pasakė Algis.
– Pirma užvalgykim.

Buvo karšta, norėjosi atsilošti ir ištiesti kojas, nuo lakstymo iš redakcijos į spaustuvę, iš spaustuvės atgal ir nuo sėdėjimo užsikniaubus ant stalo maudė kelius, užpakalį ir nugarą, bet kėdė buvo nepatogi, ir aš vėl užsikniaubiau ant stalo žiūrėdamas, kas išraižyta ant plastmasinio stalo. Tai buvo labai panašu į korektūros skaitymą ir aš pasakiau:

– Nueisiu laikraščių. Šiandien nespėjau nė laikraščių peržiūrėt.

Jis mostelėjo ranka ir aš išėjau. Pro taupomąją kasą, ortopedinės avalynės dirbtuvę, jaunavedžių saloną nuėjau prie laikraščių kiosko. Mergaitė su storais, ne mažiau kaip penkių dioptrijų akiniais padavė laikraščius ir padėjo kapeiką grąžos. Aš pasiėmiau kapeiką ir liepų šešėliais nuėjau

atgal. Gera buvo eiti po liepomis, čia jau jautėsi vakaras, ir kai grįžau, ant stalo buvo padėta duona, taurės ir vynas.

– Skaitysi?

– Ne.

– Tai pabandysim vyno?

Algis pastūmė savo stiklą.

Mes išgėrėm po gerą gurkšnį.

– Šaltas ar taip atrodo? – pasakė Algis.

– Gal ir atrodo.

– Bet gerai.

– Gerai.

– Labai.

Aš atsiverčiau laikraštį.

Jis žiūrėjo pro langą, paskui išgėrė iki dugno ir atsargiai pastatė taurę.

– Gerai.

– Prasklaidys dūmus.

– Geras birzgalas.

– Matysi, tuoj pakils tonusas, tada galėsim pagalvoti ir kas toliau.

– Kas toliau! Aš dar turiu parašyti interviu.

– Nespėjai? Ryt padarysi.

– Ryt turėsiu atiduoti. Poryt eis.

– Rytoj ir man dienelė bus – tik laikykis.

– Ir vis tas pats.

– O ko tu nori?

– Spjauti į viską ir išvažiuoti kur nors.

Aš peržiūrėjau antrą, trečią puslapį, paskui padėjau laikraščius prie sienos, už vazos su popierinėmis servetėlėmis. Paskui pripyliau vyno.

– Išvažiuot kur nors prie ežero, gaudyt žuvį ir žinot, kad niekur nereikia skubėti, – pasakė jis.

– Fantazija, – pasakiau aš.

– Fantazija, – pasakė jis, žiūrėdamas pro langą.

– Imam atostogas kartu ir važiuojam prie Japonų jūros.

– Romantika, – pasakė jis neatsisukdamas.

– Tik poilsiui.

– Poilsio man reikia dabar.

Aš patylėjau.

Kai suvalgėm šašlykus, išgėrėm vyną ir užsirūkėm, buvo jau pusė septynių. Saulė švietė tik į patį kambario galą, taupomosios kasos šešėlis pamažu kilo į palubę ir buvo nebe taip karšta. Dabar buvo užimti visi staliukai, kambaryje skambčiojo peiliai ir šakutės, žmonės kalbėjo ir juokėsi ir nebegelbėjo nė vynas. Kalbėti nesinorėjo ir eiti taip pat nesinorėjo, bet mes žinojom, kad eiti reikia, nes sėdėti ant tų faneros ir geležies kėdžių darėsi nebeįmanoma.

– Klausyk, einam sušauti, – pasakė Algis, kai mes išėjom į gatvę ir sustojom prie durų siauru šaligatviu praleisdami žmones. – Po penkis šūvius. Aš statau.

– Einam.

– Po penkis, – pasakė jis moteriai.

Šautuvai stovėjo prie sienos, nes niekas dabar nešaudė, ji buvo viena ir skaitė knygą. Pastūmusi knygą į šalį, ji padavė kelis šautuvus, paskui pasiėmė saują šovinukų ir atskaičiavo po penkis. Šovinukai po vieną papsėjo į skardinius bulgariškų konservuotų pipirų dangtelius.

– Geras buvo šašlykas.

– Geras, – pasakė jis. – Į ką šauni?

– Į bombas. O tu?

– Muziką.

Aš įsirėmiau į barjerą alkūnėmis ir pamažu nusitaikiau į mažiausią apskritimuką. Prieš užtaisydamas nepabandžiau gaiduko, jis spaudėsi labai sunkiai, ir aš nepataikiau.

– Žemai, – pasakė moteris.

Šį kartą prisitaikiau beveik į centrą. Bomba pokštelėjo, kai aš jau atsitiesiau.

Algis nepataikė. Aš užtaisiau ir vėl nusitaikiau. Nukrito antroji bomba ir sprogo dar garsiau. Gerai nukrito, jautėsi, kaip atsikabino ir nukrito. Pataikė ir Algis. Nuo dėžutės nuslydo dangtelis ir už stiklo ėmė suktis lėlės. Paskui pasigirdo muzika.

– Tai kaip? – pasakiau aš.

– Mušu lėktuvą.

Jis numušė lėktuvą, moteris nuspaudė jungiklį ir lėktuvas, krypuodamas uodega ir tarškėdamas, atskrido iki mūsų galvų, paskui pamažu nuslydo atgal. Tuščiame tire plokštelė dainavo „Meilės atostogas“, o dėžutėje už stiklo striksėjo lėlės.

– Balaganas, – nusišypsojo Algis.

Aš taikiausi į trečią bombą. Nukrito ir ji. Paskui ketvirta. Liko pati didžioji.

– Pakabinkit bombas, – paprašiau aš. – Dabar aš statau. Po penkis?

– Gerai.

– Kai numuši, jauti, kaip krinta.

– Man nesiseka.

– Ką čia šneki – iš dviejų muziką nušovei.

– Gerai tos lėlės šokinėja. Tikras balaganas.

– Geras balaganas.

– Jūs gerai šaudot, – pasakė moteris. – Aš žinau.

Plokštelė baigėsi ir muzika nutilo. Aš nepataikiau.

– Algi, duok muziką!

– Tuojau.

Mes pataikėm beveik kartu – pirma nukrito dėžutės dangtelis, paskui sprogo bomba, paskui vėl užgrojo „Meilės atostogas“.

– Ką ten dainuoja?

– Kažką apie delfinus. Atplaukia iš jūros ir atneša laimę.

– Delfinai? Gerai!

Aš numušiau visas bombas ir paprašiau dar pakabinti, o Algis paėmė dar po penkis, o kai visos bombos buvo numuštos, paėmiau dar po penkis, ir dabar jau šaudžiau stovėdamas. Šaudžiau ilgai nesitaikydamas, vos tik suvedęs taikiklį, ir kai spaudžiau gaiduką, žinojau, kad bus.

Algis šaudė atsirėmęs, gerai prisitaikydamas. Aš visą laiką jaučiau, koks jis ramus, ir kaip dainuoja „Meilės atostogas“. Ir man atrodė, kad dabar galiu pataikyti nė nesitaikęs.

Kai plokštelė nutilo ir moteris uždarė dėžutę, Algis numušė bombą. Ji pokštelėjo labai garsiai, nes buvo tylu, ir aš paskutiniu šoviniu muziką dar kartą įjungiau.

Lėlė vėl ėmė šokinėti, bet klausytis nebesinorėjo.

– Išjunkit, – paprašiau moters.

Tada padėjau šautuvą, išsiėmiau cigaretes ir mes su moterim užsirūkėm.

– Jūs gerai šaudot, žinau, – pasakė ji.

– Malonu, kai jauti, kad pataikei. Bomba dar nesprogo, bet žinai, kad pataikei.

– Gerai šaudot. Užeikit dažniau.

– Jums darbo daugiau.

– Mano toks darbas.

Kai Algis baigė, mes atsisveikinom ir išėjom į gatvę. Gatvė jau visa buvo šešėlyje, bet aikštelėje švietė saulė.

– Tai kaip? – pasakiau aš.

– Tvarka. Geras balaganas.

Paskui iki aikštės ėjom tylėdami. Nuo gatvės grindinio kilo kaitra. Ties kampu moteris dar pardavinėjo ledus.

– O gal nuvažiuojam išsimaudyti? – pasakiau aš.

– Ne. Tiek to. Man reikia parašyti tą interviu.

– Kavos tai būtų galima išgerti.

– Čia tai gera mintis.

Kavinukėje už aikštės mes išgėrėm kavos, parūkėm, paskui susėdę ant akmeninės skvero tvorelės vėl užsirūkėm.

Saulė jau nusileido, čia neseniai palaistė rožes, kvepėjo vandeniu ir dulkėm. Mes sėdėjom priešais nedidelę nevažinėjamą gatvelę. Centrinę gatvę tik girdėjom. Ten sustodavo ir vėl nuvažiuodavo troleibusai, garsiai kalbėjo ir juokėsi. Jautėsi, kaip pamažu vėsta.

– Ką galvoji?

– Gerai pašaudėm, – pasakė jis.

– Gerai. Man dabar atrodo, kad nė nesitaikiau. Tik suvedu, spaudžiu ir žinau, kad bus.

– Čia ta muzika.

– Užtai dabar tuščia.

– Visai. Kaip iššluota.

– Žinai, eisiu namo.

– Rašysi?

– Rašysiu.

– Eisiu ir aš.

– Į biblioteką?

– Į biblioteką. Ten labai gera dirbti. Pabandyk kada.

– Pabandysiu.

– Iki rytojaus.

– Iki.

Per aikštelę nuėjau prie troleibusų sustojimo vietos galvodamas, kaip grįžęs padrybsosiu, o paskui sėsiu rašyti. Gera rašyti vakare, orui vėstant,

kai iki rytojaus niekas daugiau neberūpi. Aikštės plokštės buvo karštos ir kvepėjo lyg dulkėm, lyg uolom. Paskui aš prisiminiau delfinus ir pagalvojau, ar jų yra Japonų jūroje.

Ramybė

Žmogus norėjo valgyti ir jo jutimai buvo aštrūs ir tikslūs. Tyliai ošdamas pušaitėse, kurios vietomis jau siekė juosmenį, geltonom kalvom traukė vėjas. Žmogus klausėsi jo ramaus garso ir ėjo prie didžiųjų skardžio pušų. Pro jų kamienus buvo matyti šviesos beržų viršūnės, vėjas jau dvelkė drėgnu juodžemiu, bet žmogus neskubėjo. Tyliai, lygiu žingsniu jis ėjo prie upės, klausydamasis sauso pušų ošimo. Tas ošimas nešė ramybę ir žmogus tikėjo ja, bet ėjo jausdamas kiekvieną nugaros ir kojų raumenį, ėjo atsargiai, nes žinojo, kad toje ramybėje gali pasirodyti tokia pat tyli ir rainuota angis, o kai ji akimirksniu susiries į bjaurų žiedą, bus vėlu. Žmogus nebijojo, jis buvo tik labai budrus, bet ir akimis, ir ausimis jis jautė tą jaunose pušelėse tyliai šniokščiančią ramybę ir norėjo eiti.

Priėjęs skardžius su pušimis viršuje ir beržais bei juodalksniais žemiau jis kurį laiką žengė pakriūte, paskui radęs patogią vietą nušoko žemyn. Pro sausus spyglius ir lapus basos kojos pajuto juodžemio drėgmę; skardis buvo status, ir žiūrėdamas, kur patogiau atsistoti, žmogus greitai leidosi žemyn jausdamas, kad drėgmės vis daugėja. Apsitaškęs juodu dumblu jis peršoko vieną šaltinį, paskui, šiek tiek paėjėjęs, – antrą. Buvo jau popietė, ir šaltinio vanduo blizgėjo prieš saulę. Žmogus stabtelėjo žiūrėdamas į saulės blyksnius – jie išnykdavo ir vėl atsirasdavo lygiai toje pačioje vietoje. Jam pasidarė neramu ir jis greitai nuėjo norėdamas kuo greičiau pasiekti miško pakraštį. Čia tįsojo lygi pieva. Dabar vėjas nešė vandens, samanų ir spanguolių kvapą. Už pievos miškas vėl kilo aukštyn. Skardžiuose kerojo milžiniškos pušys, kur baigėsi pieva, rangėsi šviesios žalumos juosta – ten tekėjo upė ir jos pakrantėse augo lapuočiai. Iš skardžių į upę pamažu čiurleno daug šaltinių, pieva buvo klampi ir žmogus patraukė miško pakraščiu. Dabar jis stebėjo ir mišką, ir pievą, bet matė tik vieną pušį – jos šaka beveik siekė tuščią šio kranto pievą. Žmogus smuktelėjo į dumblą ir vėl pasidarė atsargesnis – išgirdo, kaip skardžių viršūnėse ošia senos pušys, kaip pieva pamažu slenka samanų ir spanguolių

kvapas, bet netrukus jis išėjo į pakilesnę vietą, moliną kalvelę, kuri, nusėta geltonais šalpusnių žiedais, suko prie upės ir tada, jau visai nebesisaugodamas, greitai nužingsniavo prie upės, prie didžiosios pušies.

Upė buvo nedidelė – ir perbrendama, ir peršokama. Jis jau girdėjo ją, girdėjo vandens teškenimą per senas kerplėšas ir akmenis, ir jo šnervės virptelėjo netikėtai padvelkus žuvimi. Tada jis pasilenkė, o kai iki upės liko keli žingsniai, atsigulė ir nušliaužė ietį paėmęs už smaigalio. Pakrantėje riogsojo didelis apsamanojęs akmuo, už jo buvo labai patogu pasislėpti ir žmogus prisiglaudė prie jo, paskui viena ranka patogiau atsirėmęs akmens briaunos, kita remdamasis į žemę ėmė pamažu keltis. Susivijusios medžių šaknys. Pavasario potvynio suneštas smėlis. Pagaliau akmenys – vienas, kitas, trečias – tamsūs, žaliomis vandens samanomis apaugę. Vanduo dar stiprus, dar pavasario jėgos kupinas, bet šaltas ir permatomas – kiekviena akmens kruopelytė kaip ant delno. Žuvies nebuvo. Ne, žuvis buvo. Didelė, sunki ji tįsojo prie akmens upelio vidury, o virš jos srovėje vijosi žali dumbliai. Žuvis pamažu judino priekinius pelekus, retkarčiais pasukdama uodegą ir vėl atsistodama prieš srovę, o akis žiūrėjo tiesiai į žmogų. Jis sustingo, paskui ėmė pamažu leistis norėdamas patogiau atsisėsti, pasiimti ietį ir tada jau keltis tikrajam susitikimui. Nuo akmens nutrūko kerpės ir žmogaus ranka nuslydo. Jis staigiai kluptelėjo ir spėjo pamatyti, kaip blykstelėjo šviesus didelės žuvies pilvas, o jo atšvaitas nusklendė juodu stačiu upelio krantu. Iš apmaudo žmogui virptelėjo pečių raumenys ir pašiurpo oda, bet jis nepadarė nė vieno nereikalingo judesio – ramiai pasiėmė ietį, patogiai atsigulė ant kairiojo šono, alkūne remdamasis į drėgną ir šaltą žemę, dešiniąja ietį pakėlė ant peties, atrėmė ją sulenktos kojos keliu ir sustingo. Žmogus pasirengė. Jis žinojo, kad žuvis grįš. Žuvis grįš, nes ji taip pat turi namus, ir jie jos namais nebebus tik tada, kai jis ją nudurs.

Kiek laiko praėjo, žmogus nežinojo. Saulė jau seniai pasislėpė už skardžio pušų, akmenys dar labiau pajuodo, papilkėjo geltonas smėlis, o vanduo pagelto, žmogus nejautė kairiosios kojos, ranką taip pat badė, jis norėjo šlapintis, bet dešinė dar buvo lanksti – jis nepastebimai judino pirštus ir peties raumenis ir žinojo, kad žuvis jau grįžta. Kurį laiką ji sustojo prie gretimų akmenų ir žmogus apmirė bijodamas, kad ji ten nepasiliktų nakčiai. Jis net nustojo judinęs pirštus, bet prie akmenų prišliaužė šešėlis ir tyliai sustingo virš ilgų žalių dumblių. Paskui žuvis vikstelėjo uodega norėdama

apsisukti ir panerti po dumbliais. Žmogus staigiai kilstelėjo, atmetė ranką ir dūrė ten, kur tuoj turėjo pasirodyti balsvėjanti papilvė. Aštriu garsu nuskambėjo ieties paliestas vanduo, suskrebėjo žvyras, džergžtelėjo akmuo ir iš vandens iššoko žuvies galva ir skausmo išplėstas viršutinis pelekas, paskui žuvis paniro, iššoko, bet žmogus jau buvo upelyje. Jis apčiuopė į žuvį įsmigusią ietį ir viena ranka smeigdamas ją gilyn į dugną, antrąja slinko slidžiu žuvies kūnu iki žiaunų. Suleidęs pirštus į žiaunas pakaklėje, jis iškėlė žuvies galvą į orą. Žuvis žioptelėjo kartą, kitą, jos kūnas suvirpėjo, ji trenkė uodega, bet ją laikė ietis ir žmogus paėmė už žiaunų kita ranka. Tada jis iškėlė žuvį, prisispaudė prie krūtinės ir kartu su ja atsirėmė į statų krantą. Žuvis sieks kelius. Žmogus ištraukė ietį, išmetė ją į pievą ir išlipo pats, vis dar spausdamas minkštas žuvies žiaunas. Paėjęs keletą žingsnių, jis numetė žuvį ant pievos ir kai ji, didžiulė, skaidri, su raudonų šlakų eilėmis šonuose, kruvina papilve ir sutraiškytomis žiaunomis išsitiesė ant žemės, žmogus susmuko greta. Jis gulėjo užsimerkęs, žuvis kartkartėm šoktelėdavo, o kai pirmasis nuovargis praėjo, žmogus atsisėdo, pažvelgė į trūkčiojančią uodegą, paskui atsikėlė ir paėjėjęs toliau nusišlapino. Paskui įbrido į upelį, atsiklaupė vandenyje, atsigėrė, nusiprausė, o išlipęs vėl atsisėdo greta žuvies. Jis sėdėjo ilgai, sėdėjo ir žiūrėjo į jos dėmėtus šonus, į aprimusius pelekus ir žiaunas, kol vėl išgirdo, kaip ošia miškas.

Pievoje tįsojo ilgi šešėliai, buvo visai ramu, o aplink tvyrojo kvapas, kuris nešė ramybę ir poilsį. Poilsiui laikas dar nebuvo atėjęs, žmogus dar turėjo grįžti namo, bet jis sėdėjo nesuprasdamas, kodėl tas kvapas neša tokią ramybę ir kas ja kvepia. Paskui žmogus suprato, kad kvepia žuvis. Žmogus buvo jau nebejaunas, ir jį vis dažniau apimdavo toks nesuprantamas jausmas. Vakare jis bus sotus, bus sotus ne tik jis, bet tai buvo ne ta ramybė. Rytą didžiojoje drumzlinoje upėje jis nudūrė dvi lydekas. Rytą jis gerai pavalgė, buvo galima nueiti lydekų ir vakarui parnešti. Bet jis atėjo čia. Ėjo per tuos smėlynus saugodamasis angies, ėjo per pelkę, ėjo tūnoti čia iki vakaro, ėjo žinodamas, kad turi būtinai čia ateiti, nes čia, permatomame vandenyje, gyveno šlakuotos žuvys, kurios dingdavo tarsi šešėliai vos tik ant kranto pasirodžius. Dabar didelė šlakuota žuvis gulėjo greta, ji kvepėjo ir dumbliais, ir samanotais akmenimis, ir permatomu vandeniu. Ji pati buvo panaši į permatomą vandenį ir nešė ramybę, visai kitokią negu didžiausia lydeka.

Žmogus sėdėjo ir galvojo. Jis norėjo suprasti tą ramybę. Ir negalėjo, nes nežinojo, kad tik po kelių amžių ji bus pavadinta grožio jausmu.

Paskui jis atsikėlė, ietimi persmeigė žuvį per žiaunas, užsimetė ją ant pečių ir nuėjo namo. Ten, kur valgydami tą žuvį turėjo gimti nauji žmonės, sugalvoti lanką ir strėles, paskui šautuvą ir kulkosvaidį, patrankas ir raketas, kurie turėjo ir galėjo dar daug ką sugalvoti, bet negalėjo ir negali paaiškinti, kodėl apima nerimas, kai žiūri į šaltinį, kuriame saulės šviesa išnyksta ir atsiranda lygiai toje pat vietoje, ir kas yra ta ramybė, kurią per amžių amžius ant savo pelekų neša permatomos žuvys.

Kai motokrosas baigiasi

Jis guli lovoje, vieną ranką pakišęs po galva, antrąja apkabinęs jos šiltus pečius, ir kvėpuoja nakties orą, kuris kalvos šlaitu nusileidžia nuo tamsių pušynų ir net per tris namų eiles atneša samanų kvapą. Jis kvėpuoja tą mišką, žino, kad kvėpuos juo visą naktį, o kol užmigs, galvoja apie ją – kokia ji kaskart nauja ir nepamainoma.

Jis pakelia ranką aukščiau ant peties, jos karšta oda liejasi į pirštus ir šnerves kartu su tolimu mišku ir jis galvoja, kad gerai, jog yra pasaulyje toks *motokrosas*. Šiandien jis važiavo gerai. Labai gerai. Ir jei ne tas vabalas, jis galėjo laimėti trečią vietą. Jam truputį apmaudu, kaip visada, kai neįvyksta tai, ko tikėjaisi, arba įvyksta kitaip. Bet jis žino, kad nei čempionu, nei nugalėtoju jis netaps – ne toks jo tikslas, tai tik *rungtynių* azartas daro nugalėtojus ar nelaiminguosius. Jo tikslas ne toks, jis važiavo labai gerai ir jeigu ne tas vabalas, būtų atvažiavęs dar geriau. Vabaliukas pasiutiškai graužė ir kol jis trynė akį, iš trečio tapo šeštu. Paskui, kai jis tą vabaliuką išėmė – gulėjo jis akies gleivėse mažytis, juodas, sutrūkinėjusiu pilvuku – ir kai jį pakvietė treneris, jis nuėjo, vabaliuką nesąmoningai atsargiai nuvalydamas į tepalais ir benzinu dėmėtas kelnes. Jis ir dabar neapmaudavo, nes žinojo, kad vos tik jis pasiduos tam jausmui, *motokrosas* taps *rungtynėmis*, o jam reikėjo visiškai ne to. Žiūrovų šūkavimai, garsiakalbiai, vėliavėlės ir perdegusio benzino migla dirgino sąmonę, bet nebuvo poreikio, koks buvo važiavimas akiniais nepridengtomis akimis. Jis mėgo ir diržą. Platų odinį diržą, kuris veržė liemenį, ir jam atrodydavo, kad jis, stangrus ir elastingas, nieko kita negali daryti, tik vieną po kitos pramušinėti oro sienas, o medžiai patys pasitrauks šalin. Važiavimas nepridengtomis akimis buvo ir dirgiklis, ir kažkas visiškai nauja.

Žmonių su chronometrais ir šachmatinėmis vėliavėlėmis pasaulis čia baigėsi. Čia prasidėjo kitas. Mėgindamas išsiaiškinti tą jutimą jis juokaudamas sakydavo, kad akys jam kaip kažkokie barometrai, kurie absoliučiai tiksliai fiksuoja ir judėjimą, ir pačią erdvę, ir jeigu jis akimis nejaustų oro srovės, negalėtų susiorientuoti, kai per sekundės dalį reikia pakelti mašinos rankenas ir palietus žemę vėl kilstelėti arba pasukti į vieną ar į kitą pusę. Tyla, kuri akimirką užgula akis posūkyje, beveik nesąmoningai pasuka ranką ant akseleratoriaus ir motociklas kriokdamas šoka aukštyn, o tada, kai pro pramerktas blakstienas matyti padangų išmuštos duobės ir pro šalį lekiantys medžiai, vokai fiksuoja nuolatinį greičio kaitaliojimąsi ir atrodo, kad yra ne kalnai ir pakalnės, šlaitai ir posūkiai, o tik greitis, kurį jais galima vadinti. Jis galvoja apie tai, kad turbūt yra greičio riba, kur sąmonė nebediktuoja, o priima, ir jis mąsto, kad taip turbūt jaučiasi kosmonautai. Jis nežino jų pojūčių, bet kartą važiuodamas su akiniais jis pasijuto tarsi su skafandru; tai buvo visai neįprastas būvis – greitį jis juto nugara; paskui jis suprato, kodėl tai pasirodė svetima – akiniai jį atskyrė nuo įprastos erdvės ir kūnas, pajutęs naują būklę, stengėsi prisitaikyti palikdamas sąmonei pasigailėtino stebėtojo vaidmenį. Tada ir save, ir mašiną jis pamatė tarsi iš šalies, lyg jis apie ją galvotų, o ne valdytų. Bet motociklas – mašina, kurią nenutrūkstamomis sąmonės reakcijų iškrovomis valdo ranka ir tai alina taip, kad po finišo, kai skardžiai su margais žiūrovų plotais dar kyla ir leidžiasi, o kojos linkčioja per kelius, ateina momentas, kai iš tikrųjų nieko rišlaus negalvoji, tik jauti ir kad tų jutimų chaosas, jeigu tik nesipriešinsi, virs bejėgiškumu. Nes jis galvos apie vandenį. Jis vis atkakliau galvos apie šaltą dušą, paskui šilto vandens liūtį, apie muilą ir rupų rankšluostį, kurie išplės ir išvalys odos poras, pro kurias kūną užplūs neįsivaizduojamos jėgos vėsaus oro srovė.

Motokrosas jau baigėsi, bet reikia atlikti dar daug darbų. Ir tik tada, kai jis išsimaudęs atsisės prie puoduko juodos Ceilono arbatos, kuri į tuščius rankų ir kojų pirštus įlies aitrios šilumos, ir paskui, kai jiedu gulės lovoje ramūs, bet vis dar apsikabinę, tik tada jis galės pajusti, kad jau nieko nebereikia ir vyksta tai, kas svarbiausia – jis tuoj užmigs žinodamas, kad rytą norės keltis, skustis barzdą, praustis ir eiti į darbą. Jis įjungs elektrinę skutimosi mašinėlę, paskui iki pusės nusipraus ir trindamas veidą šipru žiūrės pro langą. Jeigu rytas bus saulėtas, pušis bus gelsvai žalia, jei apsiniaukęs – mėlyna, bet ir pro langą jis girdės ir miestą, ir mišką ir norės

išeiti ten, kur geriau girdėti, kaip dar naktį palaistytu asfaltu nučeža troleibusų ratai. Kol mažąja gatvele per suskilusias šaligatvio plokštes jis nužingsniuos iki troleibusų sustojimo vietos, prisimins vakarykštį krosą, bet tas prisiminimas bus ramus kaip rytas. Ryt jo nesujaudintų net motociklo garsas, jis tai puikiai žino, prisimena – vieną rytą taip jau buvo; ir net žino kodėl: rytas buvo tylus, kažkas už tų miškingų kalvų motociklu važiavo į darbą, variklio garsas kilo į orą, leidosi ant kalvų ir jam pasirodė, kad jis girdi ne motociklą, o tas kalvas, motoro garso išvingiuotas ir dangų kaip tobulą sferą, į kurią atsimušęs garsas nesukelia pašalinių virpesių, tik tiek, kiek reikia geros salės reverberacijai; motociklas nuvažiavo ir nutilo, o jis dar matė ryto rūke dūluojančius kalvų pušynus ir erdvę, kurių nereikėjo pasiimti – jie buvo paimti vakar. Ir kai troleibusas sustos ir jis išlips, paskui atsisės prie braižymo lentos, jis lies ne popierių, o erdvę, kurią galima suraityti linijomis ir kampais, ir pastatams, kurie iš jų gims, bus lengva susilieti su tikrąja erdve – ir šalta, ir tvankia, ir juoda kaip naktis. Ir jie bus geri, tie pastatai – ir beprotiški, ir švelnūs, ir, svarbiausia, nepakeičiami, kaip motokrosas, kaip vanduo ir rupus rankšluostis, kaip ji, gulinti šalia, tyli ir deganti, visada ta pati ir visada nauja, reikalaujanti greičio, rizikos, skardžių, perdegusio benzino kvapo, švilpimo, margos minios. Ir nešanti visada tą patį – erdvę ir prasmę.

Marse užpustyti užrašai

Pūga baigėsi ir sniegas lekia ilgomis gyvatėmis. Dabar aš klausausi jo šiušėjimo ir galvoju, kuo jis skiriasi nuo pažemiu lekiančio sniego garso Žemėje. Pirmiausia, jis man atrodo sausesnis. Atsimušdamos į uolas sniego kruopelės skamba kaip stiklinės. Tas garsas toks aštrus, kad man prisimena elektrinių instrumentų muzika. Ji man visada atrodydavo kaip garso ir tylos riba, ir klausantis tos muzikos darydavosi šalta, bet kad tas šaltis bus toks, negalvojau. Šitas šaltis negyvas ir net trisdešimt laipsnių žemiau nulio čia baisiau už penkiasdešimt Žemėje. Kai pūga baigiasi Žemėje, sniego gyvatės šnara drėgme, kuri ateis vėjui nurimus. O gal ir garsas, atsimušęs į gyvus daiktus, sušyla?

Visą laiką miegu arba galvoju. Galvoju arba miegu. Kai atsibundu, neatsimenu, ką sapnavau, nes ryškios ribos tarp miego ir budėjimo, rodos,

nebeliko. Ir jeigu ką nors atsimenu ryškiau, tai tik pačias nereikšmingiausias tolimiausių dienų detales. Jokios sąsajos, jeigu ja nelaikyti to, kad viskas vyksta Žemėje.

Sako, taip būna seniams prieš mirtį. Neatsimena, ką darė prieš valandą, o ką prieš penkiasdešimt metų – iki smulkmenos. Apie mirtį galvoju ramiai, nors netikiu, kad baigtis bus tokia. Bet jeigu tos Žemės smulkmenos – intuityvus mirties jutimas? Ar tik spontaniškos pastangos būti ten, kur negali būti? Net jeigu ir taip, tai iš tiesų tas pats: juk ir seniams jų mintys apie praeitį – tai tik bejėgiškas siekimas sugrįžti ten, kur nesugrįžtama.

Galvoju apie šį ir tą, bet dažniausiai užkliūnu už to, apie ką nenorėčiau galvoti.

Tai mintys apie įvykius, kurie tau nemalonūs.

Sakysim, kaip buvau mušamas. Tave daužė ir juokėsi, o tu nieko negalėjai padaryti, nes rankas laikė užlaužę.

Galvodavau apie tai ir Žemėje, bet ten būdavo apie ką galvoti ir be to, ir aš norėdavau pabėgti. Užtekdavo tyliai suklykti – be garso, kažkur sau į pilvą. Niekas to negirdėdavo, o pačiam pasidarydavo geriau – į tą klyksmą galėjai sudėti visą savo neapykantą arba bent galvoti, kad tas klyksmas reiškia tik neapykantą – jeigu kas girdėtų, be abejo, pasakytų, kad bejėgiškumo ir baimės jame kiek tik nori.

Dabar apie tai galvoju ramiai ir man atrodo, kad tas šviesusis, kurio kumštis buvo labai kietas, bijojo. Jis juokėsi, bet bijojo. Šito anksčiau aš nepastebėjau, nes nenorėjau to prisiminti, man atrodė, kad galvoti ir be to yra apie ką. Čia ir buvo mano klaida. Sąmoninga klaida. Bėgimas nuo savęs. Kur?

Šiaip ar taip, dabar apie visa tai aš galvoju ramiai ir man kartais apmaudu, kad čia nėra baltojo. Paklausčiau, ko jis bijojo.

Galvoju apie lietų. Kaip lyja vasarą po pietų. Audra buvo vakar, šiandien vėl šilta ir lietus lyja vienodai, ramiai ir lis taip gal dar dieną ar dvi. Kaip sėdi kavinėje ir prieblandoje plauko džiūvančių lietpalčių kvapas, cigarečių dūmai ir dūzgia kavos aparatas. Lietpalčių kvapas erzina – prakaitas visada erzina, bet dabar tas su lietum sumišęs prakaitas ryškesnis ir už kavos kvapą. Ir dar labai ryškus medinių grindų kvapas. Jos prieš porą valandų išplautos, išdžiūti nespėjo ir drėgmė garuoja nuo jų kvepėdama gyvu medžiu. O už lango nuo vijoklio lapo nukrenta lašas. Ko tu čia sėdi? Todėl, kad lyja ir kad tau patinka sėdėti čia, kai lyja? Ir kad kvepia džiūvančiomis grindimis, lietpalčiais, kava.

Paskui matau sniegą, kai pūga nurimo ir šviečia saulė, o priešais gluosnių gyvatvorę sunešta pusnis. Ji beveik iki gyvatvorės viršaus, tik pačios viršūnės neužpustytos ir nuogos blizga saulėje, o žemiau šakutės aplipusios sniegu kaip šerkšnu. Saulė šviečia pažemiu ir spindi tik pačios šakučių viršūnės, o tos, šerkšnotos, – pusnies šešėlyje, ir jeigu saulė apšviestų jas, jos būtų kaip stiklinės. O dabar – kaip pūkai, minkštos ir šiltos. Be abejo, minkštos ir šiltos jos todėl, kad aš čia.

Galvoju apie drąsą. Tiksliau – apie tą ribą, kur baimė tampa drąsa ir kaip drąsa tampa baime. Drąsa ar baimė – tai tik vertinimas. Ir drąsa, ir baimė egzistuoja tik kitiems. Tau gi tai yra tik veikimas, reagavimas į aplinkybes. Kaip niekas nejaučia, ar tau skauda, ar malonu, o sprendžia tik iš to, kaip jie suvokia tavo jutimų išraišką, taip ir baimė arba drąsa žmogaus poelgiais vadinami pagal tai, koks yra aplinkybes vertinančiojo požiūris.

Mūsų skridimas – didvyriškumas? O jei man jis – tik mėginimas paneigti abejones savo valia?

Atsimenu, kaip anksti rytą gėriau karštą baltintą kavą. Bufetą tik atidarė, aš sėdėjau, žiūrėjau į lango kvadratą ant parketo ir gėriau kavą. Kaip šiluma nubėgo į pirštų galus ir iš galvos pamažu ėmė sklaidytis tabako tvaikas. Saulė tik kilo, mano darbas buvo pabaigtas, aš jį atiduosiu, o paskui gerokai numigsiu. Kaip išsimiegojau, neatsimenu, bet tą lango kvadratą ant parketo matau. Jame spindi ką tik išvaškuotos grindys.

Vyrams, kurie skris. Neimkit knygų apie drąsą, pasiaukojimą, meilę. Kai reikės, viską rasite savyje. Ir ieškoti nereikės – jūs tik dirbsit savo darbą. Bet knygų pasiimkit. Jos labai pravers. Pravers tokios knygos, kur rasite parašyta, kaip lijo lietus. Gal ten bus parašyta „lijo lietus“. Užteks. Imkit knygas apie rugių lauką – gelsvas laukas vilnija ir šnara. Apie tai, koks klampus molis ir kaip patyžta laukų keliukai. Gera knyga bus apie šunį, kaip jis lekia lauku, kada šviečia žvaigždės. Tokių knygų būtinai pasiimkit. Pravers.

Kai sugrįšiu, pirmiausia atsigersiu šaltinio vandens.

Paskutinieji

Jis buvo paskutinis Žemės vyras. Ji – paskutinė Žemės moteris. Iš tiesų taip nebuvo, bet pradžioje jie taip galvojo, nes miestus lenkdavo iš tolo,

o dar gyvi, bet suluošinti ir nuovokos netekę kaimų žmonės mirė arba jų akivaizdoje, arba jų mirtis buvo tokia artima, kad jie galėjo galvoti netrukus liksią paskutiniais Žemės žmonėmis. Praėjus kiek laiko po to, kai jie susitiko, jis ėmė akti, o ji iš prigimties buvo kurčia ir nebylė, bet, palyginti su tais žmonėmis, jie buvo sveiki ir stiprūs ir ėjo į šiaurę, tikėdamiesi ten įsikurti ir pamėginti gyventi.

Jie žinojo, kad mirties neišvengs, – jei nemirs iš bado, mirs nuo radiacijos, bet mirtis jiems atrodė dabar tokia aiški realybė, o gyvenimas tokia nebūtis, kad mintis apie mirtį jie nuvijo pirmosiomis bendros kelionės dienomis ir dabar ėjo gyventi.

Vyras buvo jau visai pavargęs, moteris taip pat beveik bejėgė, bet ji vis skatino jį ir jie ėjo į šiaurę, kur tikėjosi rasti gyvenimui tinkamą vietą.

Kai, atrodė, vilties nebeliko, jie atėjo į kaimą, gyvą kaimą. Jame gyveno trys senos moterys, trys senės, viena nebevaikščiojo, nežinia, ar nuo senatvės, ar ir čia jau pasiekė radiacija ir ji kartu su senatve artino paskutinę senės dieną, bet vyras ir moteris nutarė įsikurti čia. Čia buvo keletas tuščių apvalių rąstų trobų, buvo miškas ir upė, kuri tekėjo į šiaurę; moteris pagalvojo, kad čia netgi gražu, ir jiedu įsikūrė.

Artėjo žiema, ir jie pirmiausia pasirūpino kuru. Abu tempė iš miško sausuolius, stambesnes šakas vyras pjaustė pjūklu, paskui įprato dirbti ir kirviu, nematydamas, vien jausdamas, kol kartą susižeidė. Ranka ilgai negijo ir jiedu pamažu griovė ir pjaustė gretimą trobą. Kuro dabar, atrodo, turėjo pakakti.

Žiema buvo šilta, vėjai vis pūtė iš pietų ir senės kalbėjo, kad niekada tokių žiemų čia nebūdavę – tai speigas, tai atlydys, bet dažniausiai – pūgos. Jos buvo šiltos, bet tokios atkaklios, kad dienų dienas tekdavo tūnoti namuose, o kai nutardavo išeiti, brisdavo per sniegą beveik iki juosmens.

Senės taip pat niekur neišeidavo, jos persikėlė į vieną trobą, kiūtojo ten, prižiūrėjo trečiąją, kuri nebepaėjo. Maisto buvo nedaug, bet žiemai jo dar turėjo pakakti, ir senės, sužinojusios, kad moteris turi gimdyti, rūpinosi ja, kartais pačios atpukšėdavo, nešdamos ką nors valgomo. Nuo jų valgių trenkė vėju ir šunimi, bet jie priimdavo senių rūpestį nenorėdami jų įžeisti ir pagaliau dėl to, kad atsargos, kurias jie rado trobelėje, nyko greičiau už jų jėgas.

Moteris gimdė pavasarį. Upė išsiliejo į pievas, medžių pumpurai sprogo, skleidėsi maumedžių spygliukai.

Moteris stovėjo prie lango, žiūrėdama į kunkuliuojantį vandenį, drumzliną, verdantį kaip kalnų upėje, paskui pajuto, kad prasideda. Prasideda tai, ko jie laukė, dėl ko gyveno, apie ką be žodžių kalbėdavosi visą žiemą. Suradusi jo ranką, ji prispausdavo prie savo pilvo, kai ten atkakliai spurdėdavo tas, kuris turėjo ateiti. Jam buvo nemalonu jausti tą įtemptą moters pilvą, bet kai jis virpteldavo nuo dar didesnės įtampos, vyro nugara pereidavo šiurpulys, jis nueidavo prie lango ir jam atrodydavo, kad čia iš tiesų šviesiau negu ten, prie lovos.

Moteris keletą valandų gulėjo tylomis, tai sunkiai kvėpuodama, tai vėl nurimdama. Paskui ji pradėjo inkšti. Tada jis užkūrė ugnį, užkaitė vandenį, stalą prisitraukė arčiau prie lovos, ant jo pasidėjo didelį dubenį, atsinešė užvirintą ir jau atšaldytą vandenį, po to susirado siūlų, gabalą atvyniojo, perlenkė kelis kartus ir nutraukęs padėjo šalia dubens.

Moteris inkštė. Jis atsisėdo ant lovos, ranka pertraukė jos kaktą, ji buvo šlapia ir jis nušluostė ją rankšluosčiu. Tada paėmė jos ranką ir laikė suspaudęs. Atrodė, kad jos širdis daužosi delne, ir jos pirštai tikrai buvo susmigę į delną, skausmas ją purtė ir laužė, ir kai ji įsitvėrė į jį kita ranka, jis suprato, kad jau laikas padėti.

Paėmęs kūdikį, jis ilgai nesugraibė siūlo, o kai surado, atsiklaupė prie lovos, kriste parkrito ir užveržė prie pat pilvuko. Tada atsiminė, kad nesusirado žirklių, bet ieškoti jų jau nebuvo kada ir bambutę jis nukando dantimis. Jį apėmė silpnumas, susivaldęs jis nupuolė prie krosnies, nukėlė puodą su karštu vandeniu, pripylė jo į geldą, nusiplikęs rankas jis šliūkštelėjo iš kibiro atvėsusio vandens ir kai jam atrodė, kad vanduo jau toks, kokio reikia, paėmė vaiką nuo lovos ir prilaikydamas už sprando paguldė į vandenį. Gal per giliai panardino, nes vaikas gurktelėjo, o paskui sucypė.

Lakstydamas nuo krosnies prie stalo, nuo stalo prie lovos, jis kažko laukė ir pats nesuprato ko. Dabar, kai vaikas cyptelėjo, jam pasidarė aišku, kad jis visą laiką nesąmoningai laukė, kada vaikas suklyks. O kada suklykė, jis pastiro nuo to balso. Jis du kartus girdėjo klykiant ką tik gimusius vaikus, bet šito, trečiojo, balsas buvo visai ne toks. Tai buvo ne klyksmas, o cypimas: taip cypiama iš skausmo.

Jis buvo atpratęs kalbėti ir dabar išgirdo, kaip jis pats kažką suburbuliavo. Kaip nebylys. Kairiąja ranka jausdamas minkštą kūdikio sprando odą, dešiniąja jis šluostė jo veiduką, pamažu kurdamasis jo vaizdą. Akys, nosis, lūpos. Plaukai kaip pūkai. Petukai. Rankos, kur jos? Viena, kita… Jis

greitai pertraukė per pilvuką. O kojos? Sūnus. Jis grįžtelėjo į moterį, ji, matyt, iš jo žvilgsnio kažką suprato, nes ėmė baimingai vapėti. Drebančiais pirštais jis dar kartą apgraibė kojytes, paskui rankas. Kūdikis vėl sucypė.

Jis pakėlė galvą, susigūžė, paskui išėmė kūdikį iš vandens ir nunešė prie lovos, kur moters kojūgalyje buvo sudėti švarūs skudurai.

Kol jis nešė, ji spėjo pamatyti vaiką ir lyg žagtelėjo, lyg aiktelėjo ir tuoj nutilo. Jis padėjo vaiką ant vystyklų ir pats atsisėdo šalia. Vaikas vėl cyptelėjo. Jam, matyt, buvo šalta. Žiūrėdamas į grindis jis sugraibė porą šalia gulinčių skudurų ir užmetė ant vaiko. Šis spurdėjo ir vyras jį apkamšė, bet nesuvystė. Jis sėdėjo ir žiūrėjo, paskui pamažu apčiupinėjo rankytes, paskui kojytes, vietoj jų tebuvo minkšti surizgę strampukai.

Vyras surado dar vieną vystyklą, kažkokios šiurkščios medžiagos gabalą ir užmetė ant vaiko. Paskui prisitraukė antklodės kraštą ir taip pat užmetė ant vaiko. Pačiupinėjęs, kur turėjo būti galva, jis surado ją ir uždėjo ranką. Uždėjo, paspaudė ir nebepaleido.

Jis juto, kaip nuo moters verksmo kreta lova, o kada tas verksmas aprimo, išgirdo, kaip kamine ūžia vėjas.

Tada jis atsikėlė, nuėjo prie krosnies, atsisėdo priešais dureles, susirado porą pagalių ir įkišo juos. Malkos ėmė spragsėti, paskui įsidegė, o jis sėdėjo ir žiūrėjo į ugnį jausdamas, kaip ji vis stipriau kaitina veidą. Moteris taip pat tylėjo ir žiūrėjo į vyrą; matė jo nuo kelių nukarusias rankas, veidą, kuriuo lakstė ugnies šešėliai, ir galvojo, kas bus, kai mirs jis.

O kad tai įvyks netrukus, moteris dabar žinojo labai gerai.

Senukai naktį, kai daužosi perkūnas

Debesys juda labai pamažu ir iš viršaus jiems blyksi žvaigždės ir kitos mažos planetos, o apačioje tįso kalvos su ežerais tarpukalvėse ir upeliais, miškais ir kaimais atšlaitėse. Debesys slenka labai pamažu, savo pačių svorio traukiami, ir ten, žemai, nesujuda nė vienas lapas, o ežerai tįso kaip mirę dinozaurai ir erdvėje tarp žemės ir debesų tvylo tokia tvankuma, kad name ant vienos iš kalvų po dvigubu – lentelių ir šiferio – stogu mieganti senutė pabunda ir šaukia:

– Tėvai! Tėvai!

Jos vyras pabunda ir kilsteli:

– A? Ką? Kas atsitiko? Kas čia šaukė?

– Ateik, tėvai. Vos nenumiriau. Taip suspaudė širdį, toks juodas sunkumas užgulė, kad net šviesu pasidarė.

Senis ilgai graibo žiebtuvėlį, paskui atsikelia ir eina, o žiebtuvėlio spindulys šokinėja. Kai jis atsisėda ant jos lovos krašto, senoji verkia. Ji verkia ir gaudo orą, ir senis galvoja, kad taip ją verkiant jis girdi pirmą kartą.

– Kas gi tau atsitiko? – sako jis.

– Širdis sustojo. Kai surikau… tada… tada vėl pradėjo…

Ji švokščia, o veidas šlapias nuo prakaito ir ašarų.

– Kas gi čia dabar… – sako jis. – Palauk, praversiu langą ir atnešiu vandens.

Jis nušlepsi prie lango, praveria ir ilgai graibo kabliuką, paskui nulipa žemyn, pasemia vandens ir vėl užkopia ant aukšto. Basos jo kojos šlepsi medinėmis grindimis, o rankos taip virpa, kad atsigėrusi senoji sako:

– Išgąsdinau tave ir pati persigandau. Nebesuprantu, kas čia daros…

– Ar dabar geriau?

– Geriau, tik labai oro trūksta. Taip sunku kvėpuot ir prakaitas pila.

Ji nebeverkia ir jis sako:

– Kaip tau bus lengva kvėpuot! Toks debesis užėjo, bus audra. Gal dar gersi?

– Nebegersiu.

Jis pastato puoduką su vandeniu prie lovos kojos ir klausia:

– Gal švarius marškinius atnešt? Juk tie visai šlapi.

– Ar atrasi? Spintoj, iš kairės… Antroj lentynoj…

– Paieškosiu.

Senis atneša jai marškinius ir, kol ji persirengia, stovi prie lango ir klausosi. Pakalnėje, alksnyne, čirpia žiogas. Tie tamsos žiogai seniui visada kėlė prisiminimus ir vakarais jis sėdėdavo priemenėje ir klausydavosi, kol užsnūsdavo ir imdavo knapsėti, o laikraštis nuo kelių nuslysdavo ant grindų. Dabar jis išgirdo vėją ir malonus tų snūduriavimų čirpiant žiogams prisiminimas išnyko palikęs tuštumą, į kurią pamažu slinko juodas debesis. Vėjo dar nebuvo, bet jis juto, kaip oras pamažu slenka standžiu lapų paviršium ir aštriai tvoskia kažkuo labai senu ir labai pažįstamu.

– Tu ką nors sakei? – paklausė jis.

– Ar sapnuoji? Eik miegot, man jau visai gerai.

– Ar langą palikt? Bus perkūnija.

– Palik, aš paskui atsikelsiu ir uždarysiu.

– Nemigsiu ir aš, – pasakė jis. – Uždarysiu dūmtraukį. Tvartas turbūt uždarytas?

– Uždarytas. Ko čia slankioji, eik gulti. Perkūnsargis yra, ko tu vis baiminiesi.

Jis pamažu nulipo žemyn, uždarė dūmtraukio kaiščius, pasižvalgė pro langus; paskui vėl užkopė ant aukšto. Čia buvo tvanku kaip pirty, ir žiogas dar garsiau čirškė alksnyne.

Jiedu ilgai gulėjo tylėdami – vienas lovoje netoli praviro lango, kitas ant senos sofos prie kamino. Kampe krebždėjo pelė, o palėpėje kartkartėmis čirkštelėdavo žvirbliukai – neseniai žvirbliai išsiperino antrą vadą.

– Jau, rodos, sužaibavo. Didelis bus lietus, tokia tvankuma, – pasakė moteris.

Vyras tylėjo. Gulėjo sukryžiavęs rankas ant pilvo ir sunkiai kvėpavo.

– Ar buvai šiandien pašte? – paklausė moteris.

– Buvau, – atsakė senis.

Per miškus nugriaudė.

– Kad nors vėjelis greičiau patrauktų, – po kiek laiko prašneko ji.

– Jau traukia, – atsiliepė senis. Jis vis dar gulėjo užsimerkęs, sudėjęs ant pilvo rankas ir klausėsi, kaip stogu vilnija vos vos girdimi gūsiai. Paskui suklibėjo langas ir sunkiai sukruto kiemo kaštonų lapai. Tada sužaibavo ir vėl nugriaudė. Šone, bet tarsi arčiau. Vėjas stiprėjo. Senis jautė, kaip oras pamažu juda rankomis ir plike ir atsimerkęs pažvelgė pro langą. Driokstelėjo toli – pirma nušvito medžiai, paskui pasigirdo griaudėjimas, ilgas ir sodrus, ir vėjas ėmė lėkti trūkčiodamas, o paskui užgulė stogą be atokvėpio. Sijos virpčiojo ir traškėjo.

Moteris nuėjo prie lango, uždarė, užkabino ir vėl nušlepsėjo į lovą.

Perkūnas daužėsi jau be perstojo ir ant aukšto beveik visą laiką buvo šviesu. Senis gulėjo atsimerkęs, rankas sunėręs ant pilvo ir žiūrėjo pro langą. Kai tvyksteldavo žaibas, iš tamsos išnirdavo lekiančios ir vėl grįžtančios senosios liepos šakos, o kai į stogą ėmė papsėti pirmi sunkūs lašai ir kai prapliupo liūtimi, liepos lapai blizgėjo kaip gyvsidabris ir jai sunku buvo išlaikyti tas savo lapotas šakas ir kone sulinkus ji traukė ir traukė jas atgal, o jos siautėjo po tą gyvsidabrio, elektros, vandens ir kažkokio baisiai pažįstamo kvapo sklidiną orą.

Pamažu tvankuma nuslūgo, bet slūgo ir audra. Debesys ėjo pro šoną ir perkūnas jau trankėsi už kiemo kaštonų.

– Matai, iš didelio debesio mažas lietus, – pasakė moteris. – Gal vėl atidaryti langą. Tokia maloni ta vėsuma.

– Dar lukterk, – pasakė jis. – Aš atidarysiu.

– Ko gi tu bijai, perkūnija jau kažin kur nusirito.

Jis dar kiek pagulėjo, o kai lašai tyliai teškeno į stogą ir varvėjo pašaliuose, atsikėlė, apgraibom nutipseno prie lango, atkabino ir atidaręs vėl užkabino, kad koks gūsis neišbelstų stiklų. Bet vėjo beveik ir nebuvo. Liepa dar ošė, bet šakos jau karojo apsunkusios vandeniu, o ežeras blykčiojo ir tamsoje. Senis žiūrėjo į ežerą ir galvojo, kaip jis gali blykčiot, jei visas dangus virš jo dar ištisu debesiu aptrauktas. O gal šviesa ir pro debesis prasiskverbia? Arba miškas atspindi tą siaurą ruožą rytuose.

Pastovėjęs senis nuėjo atgal. Sustojęs prie žmonos lovos jis pamindžiukavo, pažiūrėjo į jos siluetą baltoj pagalvėj ir pasakė:

– Tau gerai?

– Gerai.

– Lietaus tai mažai buvo. Laukams daugiau reikėjo. Gal dar sugrįš. Man rodos, kad vėjas sukasi.

– Eik gult, rytą neatsikelsi. Ims tau ir sugrįš. Kad tau reikia, tai ims ir sugrįš.

– Pasiklausyk, girdi, kaip aną gegnę spaudžia.

– Tu man kaip tas gaidys. Eik miegot, paskui karvės neišvesi.

– Matai, kaip tu manęs nesupranti, – pasakė jis patylėjęs. – Nei aš bijau to perkūno, nei ką. Bet visada geriau, jeigu kokį netikėtumą budėdamas sutinki. O paskui irgi gerai – vėsu, oras grynas.

Ji neatsakė. Jis pastovėjo, pasikasė krūtinę, paskui nuėjo ir atsigulė.

Po kiek laiko į stogą vėl ėmė papsėti lašai. Perkūnija vos girdimai dar griaudėjo kažkur šiaurėje, lašai krito pamažu ir vis dažnėjo.

Moters lova sugirgždėjo, kai ji vertėsi norėdama patogiau atsigulti.

– Tu nemiegi? Gal vėl negerai?

– Miegok, miegok, – atsakė ji. Ir kiek palaukusi: – Išgąsdinau aš tave. Ir dar ta perkūnija. Nebeužmigsiu ko gero.

– Čia tas oras. Taip lengva kvėpuot.

– Lengva. Gerai, kad mes sugalvojom vasarą persikelt ant aukšto. Reikės laikytis, kol šalčiai visai užspaus.

KITI APSAKYMAI IR NOVELĖS

Miške

Mes stovėjome ant aukšto, stataus, toli nusitęsiančio jaunomis pušaitėmis ir eglaitėmis apaugusio kalno. Po kojomis buvo slėnis, toliau vėl kylantis į kalną, o dar toliau, slėnio gale, ribuliavo didelis tvenkinys, kurio pakrantėmis augo jaunas miškelis.

Buvo viena tų dienų, kai gyvybė, pabudusi iš gilaus žiemos miego, plazdėjo visu pilnumu. Ją jautei ir ant žemės, ir vandenyje, ir ore. Saulė dosniai žėrė savo spindulius, glostė ir šildė nuvargusį žemės veidą, o ji, nusikračiusi paskutinio spindulio, šypsojosi saulei mėlynomis žibučių akutėmis.

Kaitra tingiai vilnijo slėniu tik tik judindama švelnia permatoma žaluma pasipuošusių berželių, drebulių, klevų šakas šakeles. Kalno šlaitai ir slėnis buvo priaugę didesnių ir mažesnių eglaičių, pušų, žaliavusių gelsvu ir melsvu žalumu, bet aikštelėse, kurių neaprėpė medžių šakos, pro pilką pernykštės žolės šepetį kalėsi jauni, gležni žolės daigeliai, godžiai gaudantys kiekvieną spindulį. Visa tai – ir melsvai žalios pušys, ir skaidrios žolės ir berželių žalumos, ir ant samanų parimusios žibutės, ir tolumoje lyg veidrodis spinduliuojantis tvenkinys su palinkusiais prie vandens gluosniais, ir žydroje platybėje tingiai sklandanti gandrų pora, ir saulės nutviekstas slėnis – visa tai jungėsi į vieną darnų, gyvybe alsuojantį miško vaizdą.

– Puiku čia šiandien, – sako mano draugas ir pilna krūtine įkvepia nuostabių kvapų kupiną pavasario orą.

Aš nieko neatsakau – aišku ir be žodžių. Mane labai veikia šis nuostabus gyvybės atbudimas. Štai ir dabar – priekyje augančio beržo šakose straksi kažkoks pilkutis mažas paukštelis, skardžiu balsu šaukdamas savo draugę, tupinčią netoliese, drebulio šakose; per mišką pralekia varna,

tokia įprasta, bet šiandien irgi ypatinga, miela; tankumyne traška šakos – tai neša lizdus kovai – keistai nuteikia, jaudina mane. Man norisi tylėti, galvoti, džiaugtis. Draugas irgi guli atmetęs rankas, žiūrėdamas į melsvą dangaus žydrynę, bet jis negali tylėti, jis kalba.

– Žiūrėk, koks nuostabus pasaulis! Vasarą nepastebi to grožio, o dabar, kai gyvybė tik atgimsta, – kiek čia žavesio, patrauklumo. Juk praeini nepastebėjęs daugelio reiškinių, žmonių… Ogi kiekvienas traukia savo gyvenimo giesmę, kiekvienas nori gyventi…

Staiga netoliese pasigirsta švilpimas, sutraška šakos ir kažkoks vaikėzas, apsivilkęs žaliais treningais, su lazda rankoje, eina mūsų pusėn.

– Kas jis? – klausiu pašnibždomis.

Draugas skubiai atsisėda, pažvelgia pro eglių šakas ir sako:

– A, čia toks puskvailis. Valkiojasi po mišką.

Jis, matyt, supykęs, kad vaikėzas sutrukdė ramybę, todėl pakyla ir sušunka:

– Antoša, kur eini?

Vaikėzas net pašoka iš netikėtumo, išmeta lazdą ir apstulbęs sustoja. Draugas pakyla ir nueina prie jo. Aš seku paskui.

– Ką, išsigandai?

Vaikėzas kvailai nusišypso. Tikriau sakant, tai visai vaikas, dešimties, ne daugiau, metų. Jo veidas nuo išgąsčio dar išmuštas rausvomis dėmėmis, rankos dreba, jis niūriai žvilgčioja į mus, bailiai žvalgosi aplink ir, matyti, nori pabėgti. Bet draugas sako:

– Nebijok, Antanai. Juk mes draugai. Taip? Tiesa? – ir padeda ranką jam ant peties.

Vaikas nurimsta. Jis jau nebesižvalgo kur sprukti, bet apžiūrinėja mane – mat nepažįstamas.

– Sėsk, Antanai, pakalbėsim. Juk tu neskubi? Ar ne? – pats sėsdamas sako draugas. Antanas irgi sėdasi ant kupstelio ir sako:

– Kurgi aš skubėsiu.

– Tai iš kur pareini? – klausia draugas.

– Iš mokyklos, – kažkaip su pasididžiavimu sako jis.

– Ką ten veikei?

– Ką veikiau? Mokinaus, žiūrėjau… O ar tau rūpi? – staiga kažkaip pro nosį sušukdamas klausia jis.

Jis pasėdi tylėdamas, o paskui pats pradeda:

– Motina šiandien mane primušė, kad suvalgiau du kiaušinius. Sako, kad tokiam kvailiui nereikia. Tai aš pabėgau. Aš ne kvailys – nulošiau visus vaikus, – jis pabarškino kišenėje kapeikas ir tuoj paaiškino: – Bus cigaretėms!

Ir prisimerkęs, šypsodamasis spragtelėjo pirštais.

– Tai kur dabar eini? – klausia draugas.

– O ar tau rūpi? – vėl keistai taria jis, bet kiek palaukęs pasakoja: – Tėvas nuėjo į užkandinę. Eisiu ir aš. Ot pasigersiu! Sykį taip pasigėriau, kad mama mušė, o aš nejutau. Bjauri mano mama. Medaus neduoda. O aš užlipu ant aukšto, atidarau puodynę ir laižau. Sykį pamatė, tik pabėgau… Vis tiek aš jos nebijau, – jau kažkaip sau tvirtai sako jis. Paskui pasilenkia ir tyliai sako: – Aš pabėgsiu į miestą ir nusipirksiu motociklą. Niekam neduosiu, nei Vytukui, nei Stasiui, žinos kaip muštis, vot!

– O tėvui ar duosi?

– Duosiu. Tėvas geras, nemuša, duoda papirosų. Aš jį pavėžinsiu.

Jis sėdi ir kvailai žiūri prieš save. Ką jis galvoja? Gal apie motociklą, save, lekiantį plentu, brolius, prašančius pavėžinti?.. Bet staiga, suskambinęs kapeikas, sako:

– Einam palošti.

– Neturiu pinigų, Antanai, – sako draugas.

– Na ir gulėk čia, jeigu neturi, o aš einu į miestelį, palošiu.

Jis staigiai pašoka, griebia savo lazdą ir kyštelėjęs mums liežuvį neria už eglučių. Greitai pasigirsta vis tolstantis jo švilpimas.

Aš dar vis sėdžiu, apstulbintas to vaizdo. Negaliu pagalvoti, kad čia buvo žmogus, kad tai žmogus kalbėjo su mumis. O draugas, žiūrėdamas į tolumą, sako:

– Ir kas laukia tokio žmogaus. Tu tik pagalvok, ką jis kalbėjo: pasigersiu, išlošiu, cigaretės. Ir tai žmogus… Bet kas iš to. Nei jis patirs meilės, grožio, nei laimės, nebent laimė jam bus pasigėrusio svaičiojimai. Nelaimingas toks žmogus…

Jis atsidūsta ir keliasi. Aš taip pat.

Laikydamiesi eglučių šakų, mes leidžiamės žemyn. Taip pat aiškiai šviečia saulė, taip pat sklando gandrai, toks pat gražus slėnis, pilnas gyvybės, grožio. Bet ar teks jam kada nors pajusti tą gamtos grožį, ar teks jam būti laimingam? Kažin…

1956

Paprasta istorija

Saulė krypsta vakarop.

Gatvėse – pats sujudimas. Iš turgaus darda ratai, plaukia žmonės, kiūtina nusikamavę gyvuliai.

Skuba miestietės, puošnios, dažytos.

Skuba kaimietės, sijonuotos, apsikrovusios krepšiais. Namuose juk laukia darbas: vaikai, gyvuliai, visa ruoša.

Praeina alyvuotas darbininkas.

Skuba miliniu švarku žmogelis.

Gatvėse zuja mašinos. Pralekia lengvieji automobiliai, tarškėdamos ir kaukdamos mauroja automašinos, solidžiai burgzdama pravažiuoja ilga, pilna keleivių kursuojanti mašina. Matyt, miestietė. Atlekia ir mažesnės, užmiestinės mašinos.

Prie jų – spūstis.

Ant šaligatvio, atsirėmę į krautuvės sieną, į pakrypusią tvorą, kiti atsisėdę tiesiog ant žemės ar ryšulių, nekantriai dairydamiesi, laukia mašinos keleiviai.

– Kažin kiek valandų, panytėl, – klausia inteligentiškos išvaizdos merginos pagyvenusi, smulki moterėlė, pastačiusi ryšulius netoliese.

– Dešimt septintos, – atsako mergina ir pažvelgia į gatvę. Ne, mašinos nematyti.

– Jau po šešių, – dejuoja moterėlė. – Ak, tu sviete baltas! Nejaugi neatvažiuos?

Tas klausimas visų keleivių veiduose.

Toliau – kalnelis, kažkas panašaus į parką. Ten šilta, malonu. Ten – suoleliai. Bet niekas neina atsisėsti – atvažiuos mašina, nebespėsi įlipti.

Todėl sėdi ant grindinio, laukia stovėdami.

– Kiek tų žmonių, – priėjusi prie kitos kaimietės, gal kaimynės, dejuoja smulkioji moterėlė. – Kurgi tiek sutilps?

– Taigis! Galėtų dažniau tos mašinos kursuoti, nereikėtų tiek laukt. Dabar tik kas dvi valandas ateina, tai kur čia tokiai daugybei! – užgieda kaimynė.

Mašina atvažiuoja gerokai pavėlavusi. Sustoja prie šaligatvio. Žmonės, tempdami ryšulius, stumdydami vienas kitą, puola prie durų. Keli laimingieji jau mašinoje.

Spūstis užgula duris. Durys subraška. Šoferis puola prie jų:

– Kur jūs, galvijai, duris laužiate! Pasitraukit! Pasitraukit sakau!

– Į eilę, į eilę, stokit į eilę, – šaukia konduktorė. – Kitaip neleisiu!

Keletas pamažu tiesiasi į eilę. Kiti dar labiau užgula duris. Šoferis prasiskverbia prie jų ir laiko, kad neišlaužtų. Pamažu pamažu pildosi mašina. O žmonių dar daug.

Užpakaliniai beviltiškai stumia priešakinius.

– Ryšulį, ryšulį mindot! – šaukia kažkokia moterėlė.

– Hm! – murma ūsuotas vyriškis, pečiu paspausdamas žmones.

– Koja! Oi, koja!

– Nespausk, galvijau! Oi!

– Nugarą perlaušit! Viešpatie! Aš sergu… sergu… sergu… mhm… – stengdamasi prasiskverbti pro duris verkia moteris.

– Dabar visi serga, visi ligonys! – nusijuokia kažkas užpakalinėse eilėse.

Žmonės grumdosi, stumdosi, spaudžiasi pro siaurutes duris po keletą. Triukšmas. Praeiviai šaiposi.

– Viskas! Daugiau nebeimu! Mašina perpildyta! – nustelbia triukšmą konduktorės balsas.

Žmonės akimirksniu sustoja, paskui su beviltišku atkaklumu puola priekin.

Konduktorei į pagalbą atskuba šoferis. Jis keliais pasiyrimais nustumia nuo durų nelaiminguosius keleivius ir uždaro duris.

Mašinoje – kamšatis, triukšmas.

Gatvėje – nusiminimas, pyktis, beviltiškas burnojimas.

Šoferis užsirūko cigaretę, jis nesijaudina – įprasta istorija.

– Kodėl tik ta viena mašina? Ar negalėtų kursuoti daugiau? – klausia nusiminusi smulkioji moterėlė. Jai nepavyko. Lyg susigėdusi dėl kokios nešvankios išdaigos žvalgosi inteligentiškoji mergina.

– Iš kur jų daugiau imsi? – burbteli šoferis ir ramiausiai rūko.

– Vaikas serga, vyro namie nėra… Ką dabar daryti? – Moteriškė verkia.

Pro langą žvalgosi smarkioji kaimynė.

Nusigręžia, taigi – nematau.

Pavėlavusi atšlepena senutė. Padunksena į duris ir atsigręžusi į likusį būrelį dusliai klausia:

– Ar jau nebeįleidžia?

– Nebeįleidžia.

Kai kas nusišaipo:

– Pavėlavai…

Senutė lyg nesuprasdama stovi prie durų. Jos galva kreta.

Privažiuoja kita mašina. Tai į Meškuičius. Prie jos vėl metasi žmonės.

Likę pamažu skirstosi.

Kur?

Eis laukti mašinos.

Bet šiandien – turgadienis. Ant kelių – kontrolieriai, pasiruošę surašyti protokolą kiekvienam šoferiui, išdrįstančiam vežti žmones. Juk tam reikalui skiriamos kursuojančios mašinos!

Šoferis baigia rūkyti. Įlipa. Suurzgia motoras. Sunkiai siūbuodama mašina nuvažiuoja.

Žmonės išsivaikštinėja: šiandien nuvažiavo paskutinė.

O saulė leidžiasi.

Netrukus bus vakaras.

1957

Pavasaris pelkėje

Pavasaris!

Žiemos šiemet nebuvo. Buvo tik ruduo: nuo lapkričio iki kovo lietus, vėjas, purvas. Amžinai murzina migla. Kartais šlapdriba. Paskui vėl migla.

Žinai, ką reiškia pavasaris, ypač po tokios žiemos! Tai reiškia saulę, gilų dangų, lengvus debesis ir žalumą. Svarbiausia – žalumą.

Koks puikus tai laikas, kada pilki laukai pamažu atgyja: kiekvieną dieną nyksta pilkuma, kalasi rausvi diegai, paskui jie šviesėja ir viskas apsilieja žaluma.

Erdvu tada laukuose. Eik ir eik, o tave vis vilioja tolyn. Mėgstu tokį laiką.

Pavasario vėjas plaiksto lengvą drabužį, vėsina kūną, o tu eini, klaidžioji.

Štai neseniai netyčia užklydau į Deglės raistą. Deglės raistas – tai pelkės, alksnynai, krūmokšniai, viksvynai, vietomis aukštesnės vietos, apžėlusios skurdžia žole.

Pavasaris ir čia. Šiemet raistas neužtvino, Deglė spėjo nuleisti vandenį savo siaura, vingiuota vagute, todėl aplink žaliavo, žaliavo. Tik grioviai,

primurę riebių rūdžių, dar nesislėpė viksvynuose, o žibėjo, ribėjo prieš saulę.

Peršokdamas per juos, skleisdamas sprogstančių alksnių šakas ėjau pirmyn, apsibarstęs sunkiomis gluosnių „katinukų“ dulkėmis.

Padangėje virpėjo vieversys, sunkiai modamos sparnais klykavo pempės, ore skraidė žiedadulkės, skleisdamos svaiginantį kvapą.

Aikštelė.

Kiek saulės! Dvelkia vėjas. Gera, erdvu.

Staiga… užėmė kvapą.

Priešais gulėjo kaukolė.

Ji įsmeigė į mane juodų akiduobių žvilgsnį ir šypsojosi baltais dantimis.

Nejauku pasidarė nuo to atkaklaus žvilgsnio, saulėje baltuojančios kaktos, įžūlaus šypsnio.

Apstulbęs žiūrėjau į kaukolę.

Iš kur ji čia?

Žemė buvo įdubusi, paplauta vandens ir matėsi dar dalis griaučių. Matyt, labai negiliai buvo palaidotas šis žmogus.

Bet kas jis? Kada jis palaidotas?

Sunkiai apsisukau ir jausdamas už nugaros tą atkaklų nebylų žvilgsnį pamažu patraukiau namo.

Vakaras buvo giedras, gražus, toks paprastai būna pavasarį po šiltos dienos. Nuo tvenkinių kilo rūkas, lengvai slinko pavandeniu plonomis srovelėmis draikydamasis aplink pakrantės krūmelius, medžius.

Tylu tylu, toli girdisi vakaro garsai.

Kaip gera būdavo tokiais vakarais! Išeidavai prie tvenkinio, žiūri į tamsų lygų vandenį, miško atspindį, saulėlydžius ir visa būtybe jausdavai gyvenimą, gyvybės alsavimą.

O šįvakar kur tik pažiūri, ten matai akiduobių tamsą, regi negyvą šypsnį.

Baisu? Taip, baisu. Baisu, kai taip aiškiai pamatei gyvenimą ir mirtį.

Kas tai kaukolei gyvenimas, saulė, vėjas, žaluma? O juk kažkada ir ji galbūt jautė vakaro vėsą, saulės šilumą, gėrėjosi pavasariu, mylėjo.

Kas tas žmogus?

Galvoju jau visą dieną, o sprendimo nerandu. Kodėl jis ne tik nebegali džiaugtis gyvenimu, bet ir ilsėtis žemėje?

Kas užkasė jį toje pelkėje?

Staiga atsimenu.

Galbūt jis iš tų?

Buvo žiemos vakaras. Baisios pokarinės žiemos vakaras. Baisios, nes kiekvieną akimirksnį galėjai išgirsti šūvį, galėjai atsisveikinti su gyvenimu.

Ir girdėdavosi. Naktį, kai gruodu dardėdavo ratai, o juose sėdėdavo ginkluoti vyrai, tarpumiškėse lyg užkimęs šuva dažnai sukalendavo kulkosvaidis ar automatas, supyškėdavo revolveris, žemę dažnai sušildydavo garuojanti kraujo srovė.

Tada miestelyje, valsčiaus raštinėje, negesdavo šviesa, o rytą kapinėse girdėdavosi trys salvės. Dažnai taip būdavo, ir žmonės stengdavosi nesirodyti gatvėje.

Tas vakaras buvo giedras, šaltas. Žemė buvo padengta pirmuoju sniegu.

Su mama ėjau namo.

Prie valsčiaus durų pastebėjom būrelį žmonių.

Priėjom.

Ant sniego, atlapotomis krūtinėmis, suveltais plaukais gulėjo keturi vyrai. Šalia stovėjo žmogus su šautuvu.

Nespėjau gerai žvilgterti į veidus, kai mama mane patraukė šalin.

– Kodėl tie žmonės guli ant sniego? – bailiai paklausiau, bet mama suspaudė man ranką ir mes paskubom nuėjom.

Prie posūkio, boluodamas sniege, gulėjo žmogus. Tai buvo moteris. Retkarčiais pasigirsdavo kažkoks keistas garsas, sutrūkčiodavo moters nugara, ir vėl tylu.

– Mamyt, kas ji? – paklausiau vėl, kai buvom jau toli.

– Motina, – tyliai sušnibždėjo mama.

Aš nieko nesupratau, bet nebeklausinėjau. Buvo liūdna, sunku.

Paskui tamsoje aš matydavau keturis vyrus ir dažnai bėgdavau prie mamos, kad ji mane priglaustų ir nuramintų.

Praėjo dešimt metų.

Nebeatsimindavau tų keturių vyrų.

Tik dažnai girdėdavau pasakojant, kad jie užkasti Deglės raiste.

Ir štai neseniai… Taip, susitikimas.

Kažkodėl man atrodo, kad tai vienas tų vyrų.

Vakaras, puikus vakaras.

Bet grožio nejauti.

Mintys – praeityje.

Juk tie vyrai gyveno, kentėjo, mylėjo. O paskui – guli sniege.

Ir krūpčiojanti moteris.

„Motina“, – lyg girdžiu tą žodį.

Staiga jis iškyla visu baisiu siaubu.

Motina!

O sniege – sūnus; sūnus kruvinais plaukais.

Virš jo – šaltas šautuvo plienas.

Ir motina, draskanti nagais sušalusią žemę…

Kuo pavadinti tą siaubą, kada motina negali net atsisveikinti su sūnumi?

Kaip vadinti tuos niekšus, užkasusius jį pelkėje?

Dabar suprantu, kodėl taip stipriai mane glausdavo prie savęs mama, kodėl siaubu žibėjo jos akys.

Sūnus sniege, saugomas sargybinio, ir motina, draskanti žemę.

O šiandien – kaukolė.

Ir už ką?

Atsakyk man, kuris atėmei gyvybę sūnui, džiaugsmą motinai, atsakyk, ar dėl to mums lengviau?

Ne, dar sunkiau.

Juodų akiduobių žvilgsnis persekioja mane kiekviename žingsnyje ir atima paskutinį džiaugsmą, galimą pas mus – džiaugsmą vakaro žara, pavasario vėju, saule.

O gal tai geriau?

Taip! Persekiok mane, juodųjų akiduobių žvilgsni, kiekviename žingsnyje!

Persekiok!

Atimk paskutinius džiaugsmus: jie ne man.

1957

Laidotuvės

Jums, be abejo, teko matyti laidotuves arba jose dalyvauti. Žinote, kokie jausmai kyla, kai ant karsto dusliai byra žemė, verkia artimieji, šlama vainikai.

Mane visada apima kažkoks keistas jausmas. Aš vaikštau lyg apdujęs, tyliu ir galvoju: kokia menka ta mirtis, kokia ji beprasmiška. Koks trapus tas žmogaus gyvenimas. Ir tikrai, praėjus kelioms dienoms beveik nebegalvodavau apie laidotuves ir mirtį, o eidavau, dirbdavau…

Bet vienos laidotuvės man įsmigo atmintin, ir aš niekada jų nepamiršiu.

Nemačiau ten nei verksmo, nei didelių iškilmių. Taip! Jos įsmigo atmintin kaip tikrai beprasmiškos mirties paveikslas, iki pamišimo bejėgiško romumo vaizdas.

Tarškėdama langų stiklais ir durų fanera mūsų keleivinė mašina nėrė siauros gatvės grindiniu. Tuoj bus centras, kada galėsi atsipūsti, nebereikės saugotis, kad galva nepramuštum mašinos lubų.

Staiga prie pat posūkio mašina beveik vietoje sustoja, išmesdama keleivius iš nušiurusių sėdynių. Kas? Kas įvyko?

Iki tol apsišarvavęs abejinga mina pakyla milicininkas ir nupuola prie šoferio, susiūbuoja mieganti bobelė ir knabtelia nosim atlošą, kad nepargriūtų, rankenos stveriasi jauna mergina, ir visų veiduose vienas klausimas:

– Kas įvyko?

Tai garsiai pareiškia šoferiui milicininkas, bet žvilgterėjęs pro langą nutyla.

O už lango – laidotuvių eisena.

Laidotuvių eisena, jeigu ją taip galima pavadinti.

Kodėl?

Karstas, nešamas keturių vyrų, pamažu linguoja gatve, už jo eina nusiverkusi moteris, cipena keletas vaikų ir žmonės…

Taip, žmonės… Laidotuvėse jų paprastai būna minios, lydi jie velionį į paskutinę kelionę nepaisydami judėjimo, nežiūrėdami nieko – niūrūs, susikaupę. O čia…

Paskui karstą ėjo saujelė žmonių.

Mūsų šoferis užveda motorą ir pamažu aplenkęs eiseną nuvažiuoja.

Mašina jau lekia asfaltu, o akyse stovi eisena: apsiverkusi moteriškė, tylūs žmonės, skubantys praeiviai.

Staiga viena moterėlė lyg pati savęs klausia:

– Kažin ką čia nulydėjo?

Keleiviai žvilgteri vienas į kitą, trukteli pečiais: nežinom.

Tik mergina, užsimąsčiusi žiūrėdama pro langą, taria:

– Darbininką. Prigėrė raugo duobėje…

Tas kiek sudomina visus, ir mergina, nuvijusi susimąstymą, kalba:

– Rodos, užvakar, na taip, užvakar tas žmogus įkrito į raugo duobę „Elnio“ fabrike. Žinot, kokios ten duobės būna: gilios, stačiais šlaitais, pilnos dvokiančio skysčio. Nebuvo aplink ją nei tvorelės, nei vielos, žodžiu,

jokios apsaugos, o tas žmogus paslydo ir įkrito. Kad į vandenį, tai dar nieko, o dabar kad ir tuoj ištraukė, bet kas iš to: raugas išėdė skilvį, akis, burną, sako, patekę ir į plaučius. Tame rauge yra ar sieros, ar druskos rūgšties, tai, žinoma, išgelbėti nebeįmanoma. Gydė jį visaip, bet nepadėjo: tą pačią dieną mirė. Gaila žmogaus, kitoj gatvėj gyveno, pažinojau jį. Jau dvidešimt trejus metus išdirbęs „Elnyje“. Žmona paliko, trys vaikai. Jau pirma vargo, o dabar bus dar blogiau; ji pati visai serganti…

Pastebėjusi įdėmų milicininko žvilgsnį, mergina nutyla nukąsdama kažkokią mintį.

Tik moterėlės, sugraudintos velionio žmonos likimo, valandėlę dar kalbasi.

– Vargas vargelis tai moteriai. Jis jau numirė, nebejaus nieko, o tu plėšykis su vaikais, kentėk…

– Kad dar būtų sveika, stipri, dar kaip nors ir verstųsi. O dabar…

– Nejaugi negaus kokios pašalpos ar pensijos? Vis tiek turi atsižvelgti.

– Taigi, gaus… Batukams gal ir užteks tos pensijos, ne daugiau. Žinau.

Greitai kalba išsenka, ir mašina neša priekin. Visi tyli, jaučiasi mieguistumas, nuovargis. Nebesižvalgo ir milicininkas, o įbedęs žvilgsnį į priekį tolygiai mašinos supimui knapsi nosimi. Taip tyli visi.

O man akyse dar tebestovi ta retutė eisena ir rusvas karstas, apsiverkusi moteriškė.

Koks abejingumas ir romumas!

Romumas, vedantis prie pamišimo.

Retutė eisena, o kur draugai darbininkai? Jie tikriausiai dabar prie staklių, konvejerių, mašinų triukšme užmiršę savo draugą.

Ne, to negali būti.

Aš lyg matau juodą džiūsną – „Elnio“ direktorių, kažką piktai šaukiantį darbininkams, ir niūrius jų veidus; paskui – nebylus judėjimas prie staklių, stalų.

Staiga tie vaizdai išnyksta, kai prieš mane, viską užstodama, iškyla milicininko fizionomija, smeigianti mane savo smailiomis akimis. Aplink tyla.

Milicininko akys.

O ten – laidotuvės.

To niekada negalima pamiršti.

1957

Motinos širdis

Šaligatvyje žmonių srautas.

Skuba darbininkai, skuba kaimiečiai, praeina orūs kanceliariniai asmenys, praklega mokiniai.

Daug, oi daug gali pamatyti tokiu metu gatvėje.

Štai iš turgaus su gausiais pirkiniais kiūtina senutė.

Jos veidas raukšlėtas, sudžiūvusios rankos suveržtos rezginės raiščiais, blizga standžia lyg pergamentas oda; krepšelio svoris traukia ją į vieną pusę.

Ji eina pamažu, perkreipusi galvą, nejudriai linguodamasi.

Pro šalį praskuba jauna mergina.

Plonas vasariškas drabužis pabrėžia gaivališką jaunystės grožį.

Staiga senutė sustoja ir garsiai pašaukia:

– Dukryt, palauk! Dukryt!

Mergina susidomėjusi grįžtelia, bet – a, mama, – nepatenkinta susiraukia.

– Kas atsitiko? – kažko ieškodama rankinuke klausia ji.

– Kada pareisi, dukryt? Nežinau, kada būsi pietų… – klausia motina.

– Amžinai tas pats klausimas, – nepatenkinta sušnypščia duktė. – Iš kur aš galiu žinoti, kada pavyks pareiti.

– Nepyk. Žinai, man, senei, daugiau niekas ir nerūpi… Kompoto su vyšniom išvirti? Va, nupirkau. Tiek daug šiandien turguje, todėl ir atpigo. Sakau – reikia paimti…

Bet duktė jau nekantriai dairosi ir paskubomis atsako:

–Aha! Išvirk, būtinai išvirk!.. Na, aš einu, nebetrukdyk!

Ir skubiai nueina.

Senutė nuseka ją žvilgsniu.

Pastebėjusi, kad aš dar tebestoviu po medžiu ir mačiau visą sceną, ji nusišypso.

„Tai mano duktė!“ – sako tas šypsnys. Jame maišosi ir džiaugsmas, ir pasididžiavimas, ir kažkoks sumišimas.

„Mano duktė!“

Senutė pakelia ryšulius ir nueina.

Motinos širdis!

1957

Duktė mirė...

Mašinoje spūstis, karštis, tvankuma.

Žmonės lyg silkės statinėje.

Pavakarys, todėl visi skuba į miestą.

Mažytė mašina sunkiai rieda plentu.

Staiga ji visai sustoja.

Kas?

Priešais barjeras: taisomas plentas. Reikia sukti į šoną. Taigi prisidės keli kilometrai.

Triukšmas. Žmonės šūkauja, burnoja.

Niekas tada ir negirdi, kaip už lango, klebindama duris, kažką šneka senė, matyt, norėdama patekti į vidų.

Mašinos laukia dar keli žmonės, bet jie jau nebesiveržia – vis tiek nėra vietos.

Tik senė atkakliai neatstoja.

Ji beldžia į langą.

Žmonės prityla.

– Telegrama! Va, telegrama! Duktė mirė… Reikia nuvažiuoti į Šiaulius. Žmonės, paprašykit šoferio!.. paprašykit… Va, telegrama!

Visi suklūsta.

Mašina lėtai sukasi į vieškelį. Senė neatstoja:

– Žmoneliai, paprašykit gi! Viešpatie, ką man dabar daryti? Duktė mirė…

– Kad vietos nėra, motin, – šaukia jau per langą pagyvenęs vyriškis.

– Atsirastų dar, – apsižiūrinėdami aplink kalba geraširdžiai žmonės.

– Kaip nors, kad tik atsistot gaučiau, – jau pusiau bėgdama pūkščia senoji.

– Šoferi, sustok, žmogui nelaimė, reikia pavežti iki miesto, – prašo ir konduktorė.

Mašina stabteli. Atsidaro durelės.

Senė nepaprastai vikriai šmurkštelia vidun.

– O tai dėkui, o tai dėkui, – linkčioja ji, kai vienas vaikinas užleidžia jai vietą.

Uždususi ji dar ilgai pūkščia.

Mašina rieda vieškeliu.

Į vidų per plyšius veržiasi dulkės. Duobėse tranko.

Tvanku, karšta.

Dauguma tyli.

Tik prie lango moterys dairosi į laukus.

Viena jų pastebi:

– Bet šiemet niekur kukurūzų nėra. Pernai visi laikraščiai žaliavo kukurūzais, o šiemet nė laukuose nesimato.

– Atsikando, – nusišypso vyriškis.

– Kur ten bekalbės, jeigu sėjo kukurūzus, o nuėmė svėres, – staiga autoritetingai prabyla senė.

Ji nejučiom ima pasakoti, kaip pernai sėjo, kaip daug planavo ir kaip nieko iš tų kukurūzų neišėjo.

Kalba vis plačiau šakojasi.

Visi gyvai svarsto apie žemės ūkį.

Senė pokalbio centre. Rodėsi, kad ji pamiršo dukterį.

Staiga mašina šokteli į duobėtą kelią.

Sumišimas. Galvų apčiupinėjimas, bumbėjimas.

– Oi, oi, – dejuoja ir senė, atsargiai spausdama prie savęs skarele užrištą krepšelį. – Kiaušinius sudaužys paškūdnikas. Vargau vargau, kol surinkau, tai, sakau, reikia nuvežt dukrytei.

– Kokiai? Ar tai, kur mirė?

Senė išplečia akis, paskui nurausta:

– Nuja… Aha… Ne, kitai! Kitai…

Mašina suklega nuo juoko.

– Oi, gudri tu, motin, – truputį sumišęs murma pagyvenęs vyriškis.

Senė apsidairo ir išsišiepia: aha, aha, nekvaila!

1957

Kaimynėliai

Kas gali tvirtinti, kad kolūkiuose visi gyvena blogai? Niekas! Niekas to netvirtina.

Ir aš.

Štai mūsų kaimynėliai E. ir J. Kuo gi jei gali skųstis? Žemės mažai? Gyvulių neužtenka? Mūsų geroji kaimynė tik dejuoja:

– Nežinau, nežinau, kas bus! Viskas genda, pelyja. O ta mano šeimyna visai nieko nebeėda. Užlipu anądien ant aukšto – rugiai kandžių suėsti, lašiniai pelėsiais apsitraukę. Kas ir bus…

Ir kaip nedejuosi – seniau, turėdami apie dešimt hektarų žemės, jie dirbdavo pajuodę, o kilo pamažu, o dabar, kai žemė oficialiai paskelbta kolūkio, nors faktinai tebėra jų, kaimynai apsisėja ne mažiau kaip penkis hektarus kuom tik patinka: bulvėmis, kviečiais, vasarojum, dobilais. Išskirstė mažais rėželiais, prižiūri, susiveža. Jeigu kas, apsaugok Viešpatie, užkluptų, būtų galima išsiginti:

– Ne, cia ne mana, cia, znuocias, kuolūkia.

O tas „kuolūkia“ derlius sudulka į jo daržines, kito kaimyno, brigadininko padedamas.

Degtinėlės užtenka? Užtenka. Užkandžių yra? Yra! Tai ir tylėk.

Gudriai daro. Brigadininko buvusi žemė – kalnai, kalneliai. Slėniuose jis augina miežius ir bulves. Kalnus palieka jau dešimtus metus dirvonuoti. Kas priešinsis brigadininkui? Kas norėtų negauti geresnės ganyklos arba arų? O dirvonai irgi neblogas dalykas: turi kur ganytis avys, ir karvės juos smagiai skutinėja (šiemet jis pardavė tris karves), o jeigu kiti laikai – plėšiniuose bet kas užderės.

Taip ir gyvena mūsų kaimynai: vienas brigadininkas, antras buvęs primininko pavaduotoju. Nė vieno išgėrimo nebuvo, kad kaimynas neaplankytų kaimyno.

Smagu bendrauti, kai jauti tvirtą draugo ranką!

Žemė ne vienintelė kaimynų gerovės tikrovė.

Rudenį brigadininko nurodymu netoli kaimyno J. supilami bulvių, morkų kaupai: vieta lygi ir kaimynui patogi. Todėl vakarais J. namų link juda sunkūs krepšiai. Turgadieniais išdarda vežimai su bulvėmis. O vieną naktį (visai slaptai!) iš jų kiemo į Rygą išburzgė tritonė kolūkio mašina, taip pat pilna bulvių. Biznis buvo, matyt, nekoks, kad kaimynėliai spjaudėsi:

– Prakeikti latviai! Kad anus kur cemeris!

J. daržinės, kaip ir E., erdvios: buvo ūkininkai! Ten suvežami kviečiai, rugiai. Tarp kitko, brigadininkas yra ir mašinistas. Kol kiti dirba, jis gali vaišintis. O po to, žinoma, vienas kitas maišas įvirsta ir į kaimyno aruodus.

– Znocias, tu muna smirdeli! Izgerkem dar po cierkiki! Ant mūsa, znocias, geros draugystes!

Taip ir gyvena kaimynėliai.

O jų namų stogai dengiasi šiferiu, kyla nauji tvartukai, saulėje blizga verandų stiklai, sode pūpso neseniai įsigytų bičių aviliai.

Kaimynas J. yra eilinis kolūkietis. Ne tinginys. Laikraštyje visada paminimas kaip geriausias darbininkas. Kodėl gi jis negali daug turėti?

Valdžia tad ir nesistebi.

1957

Medžioklė

– Einam medžioti, – kumštelėjęs tyliai pasakė Jonis.

– Medžioti? – nesupratau aš.

– Tylėk! Einam, – ir išsitempė lauk.

– Eisi medžioti šunų? – paklausė jis tyliai ir paslaptingai.

– Kaip medžioti?

– Padangoj yra nudvėsęs paršas. Mačiau, kaip iš ten išbėgo kažkoks šuo. Jis tikriausiai ir vėl atbėgs. Einam gaudyti!

– Einam! Palauk, aš tuoj apsirengsiu.

Pagriebęs nuo vinies paltą, aš bemat vėl išdūmiau į kiemą: kad tik mama nepamatytų, neleis paskui. Jonis manęs laukė daržinėje.

– Reikia surasti virvę… – pasakė jis, knaisiodamasis už senų lentų krūvos. – Velnias, nieko nematyti… Žibinto reikėtų.

– Kam tau tos virvės?

Jis nieko neatsakė. Tik pūkštė ir kažką vertė. Pagaliau išlindo su ilga stora virve rankose.

– Pamatysi kam, – uždusęs pratarė ir paslaptingai dairėsi kažko ieškodamas.

Išėjom lauk. Jonis priėjo prie padangos durų ir ėmė rišti virvę. Užlindęs už tvarto durų, jis pasislėpė, paskui staigiai patraukė virvę: durelės užsitrenkė, bet vėl atšoko.

– Velnias! – mėgstamu žodeliu nusikeikė Jonis.

Ir vėl ėmė knebinėti duris.

– Ką tu čia darai? – supykau aš. – Pasikvietei ir tyli!..

– Pasikvietei ir tyli! Pasikvietei ir tyli, – pamėgdžiojo jis mane. – Tu geriau pasakyk, kaip padaryti, kad durelės neužsidarytų!

– Tai tu nori šunį užtrenkti, ar ne? – paklausiau.

– Mhm…

Dabar aš supratau. Padangoje gulėjo paršas. Tai jo ėsti atlekia šunys. Kai jie įbėga, dureles reikia užtrenkti – ir šuo mūsų. Bet kaip?

Mes dar kartą pamėginom, ir dar – durelės vis atšokdavo.

– Hmm, – murmėjo Jonis, vaikščiodamas aplink duris.

– Gal reikia iš viršaus leisti, – pasiūliau aš.

– Kaip iš viršaus? – piktai paklausė Jonis.

– Ogi va, virvę permeskim per balkį, pririškim dureles ir pakelkim. Kai įbėgs – paleisim ir jos užkris.

Jonis pažiūrėjo, pagalvojo ir priėjęs prie durelių nuėmė jas nuo vyrių. Dabar dirbom jau abu.

– Perkišk virvę, – nurodinėjo jis. – Dabar reikia permesti per balkį.

Po keleto nesėkmingų bandymų virvė buvo permesta. Patraukėme ją – durelės sunkiai pakilo. Prie žemės juodavo nemaža skylė.

– Kaip tik šuniui, – pasidžiaugėm abu.

– Dabar lauksim.

Mes pririšome virvę prie kiaulės gardo ir atsisėdome ant lentos. Mus užstojo tvarto durys, šunys mūsų nematys, o mes pro plyšį puikiausiai galėsim matyti, kas dedasi prie durų ir net kieme.

– Kažin ar ilgai teks laukti, – pusbalsiu tarė Jonis.

Neatsiliepiau. Galvojau apie šunį: jis pamažu atslenka, atsargiai apsidairo, mėsa kvepia, masina… Šuo įlenda pro skylutę, mes paleidžiam virvę, durelės užkrenta ir…

– O ką mes darysim, kai sugausim? – Man kažkodėl pagailo to nežinomo šuns.

– Nežinau, pamatysi… – neaiškiai numykė Jonis.

Jau temsta. Saulėlydžio nematyti, bet šiaurė ir pietūs pageltę. Šalvena. Per dieną išpuręs sniegas sušalo ir dabar skamba po kojomis.

Per kiemą kažkas ateina. Pažįstu – tai šeimininkas, Jonio tėvas.

– Joni, tėvas pamatys, slėpkimės, – sušnibždu aš.

– Tegul pamato, bene aš bijau, – drąsiai atsako jis.

Tikrai, šeimininkas įeina žibintu nešinas.

– Tai ką, saugojat, vanas? Gerai, gerai, as tuoj iseinu, galėste sėdėt, – kalba jis lengvai švepluodamas ir nė kiek nesidomi, ko čia mes sėdim. Apžiūrėjęs gyvulius jis išeina. Tvarte visiškai tamsu. Sunkiai šnopuodamos

gromuliuoja karvės, kampe retkarčiais kriukteli kiaulės, miegodamos palubėje cieksi vištos. Ant tvarto šiaudų kažkas vaikščioja.

– Kas ten būtų, Joni?

– Bijai?

– Kvailys…

Aišku – ir jam truputį nejauku, bet aš patyliu.

Jonis pradeda kalbėti pats.

– O jei čia atbėgtų vilkas ir mes pagautumėm! Tai būtų! Du tūkstančius tikriausiai gautumėm.

– Kažin, – suabejoju aš.

– Gautumėm, – užtikrina jis.

Už tvarto girdisi lengvi skambūs žingsniai.

– Šuo? – suklūstame abu.

Bet šuo nesirodo. Gal šiaip kas…

Ir aš prisimenu močiutės pasakojimą apie katiną didumo sulig verčiu. Ir akys buvusios tokios didelės lyg lėkštės, o iš burnos ėjusi ugnis…

Man nejauku. Pažiūrėti už savęs nelabai malonu…

– Šuo, – sušnibžda Jonis. Aš krūpteliu.

– Šuo, – pakartoja jis. Skubėdamas jis atriša virvę ir paleidžia. Durelės trinkteli, pasigirsta cyptelėjimas, ir mes išbėgę pamatome už kampo neriantį šunį.

– Pabėgo… Velnias… – Jonis žiūri į dureles.

– Per anksti paleidai, – apgailestauju aš. Mane apima medžiotojo įkarštis. Pagausim! Turim pagauti!

Mes vėl užtraukiame dureles ir susėdę pašnibždom aptariam nepavykusią medžioklę. Jonio balsas virpa iš susijaudinimo.

Apie vaiduoklius jau negalvojam. Šunį būtinai pagausim!

Palaukiame dar gerą pusvalandį. Jonis pakyla ir šnibžda man:

– Tu palauk, aš nueisiu atsigerti.

– Neik, nubaidysi šunis…

– Nenubaidysiu!

Aš neprieštarauju, paskui vėl sakys, kad bijau. Jis nulekia. Aš, prigludęs prie plyšio, laukiu. Praeina kiek laiko, o jis vis negrįžta. Už kampo kažkas sučeža – lengvai, lengvai. Apmiršta širdis… Kyštelia šuns galva. Šuo didelis, rudas, stiprus. Palauk, čia mūsų kaimynų šuo! Jis tyliai sėlina ir apuostęs orą pamažu šmurkšteli vidun.

Dreba pirštai. Aš atrišu virvę ir paleidžiu, puolu prie durelių ir užremiu keliu. Viduje blaškosi šuo.

– Joni! Joni! – šaukiu aš. – Greičiau! Šuo! Šunį sugavau!

Iš trobos išlekia Jonis. Paskui jį su žibintu rankose atbėga šeimininkas.

– Yra? Sugavai?

– Sugavai, vanas? Nuciupai? – klausinėja mane.

Aš nesitveriu iš džiaugsmo. Keliai virpa nuo susijaudinimo, trūkčiojančiu balsu pasakoju:

– Žiūriu – atbėga. Paleidau dureles, tik tik nenuvirto, bet užrėmiau. Pasiutęs šuo – tik neįkando, – pasakoju įsismaginęs.

Šeimininkas nesiklauso. Žvilgterėjęs pro dureles jis nukrypuoja į daržinę ir atsineša kirvį.

– Imk, – paduoda jis žibintą Joniui.

Atsargiai pravėręs dureles jis įlenda į vidų. Jonis paduoda žibintą. Aš žvilgteriu pro plyšį. Šuo įsispraudęs į kampą žybčioja akimis ir šiepdamas dantis urzgia. Šeimininkas, pakabinęs žibintą ant sienos, su kirviu rankoje nuėjo prie šuns. Nepriėjęs jis sustojo ir grįžo atgal. Šuo urzgė.

– Joni, atnešk dildę, – pasakė jis. Ir panosėj sumurmėjo: – Su kirviu neatsargu…

Nejau užmuš? Ką jis daro!

Taip, taip ir yra. šeimininkas pažiūrėjo į šunį ir šypsodamasis tarė:

– Būs gera trąsa obelikei, vanas. Bravo medžiotojai. Sugaukit po vieną kiekvienai – obuolių bus kaip mėsla.

Aš žiūrėjau į smulkias juoko raukšleles paakiuose, apvalų, savimi patenkintą veidą, pilkus iš po kepurės išlindusius plaukus ir galvojau: „Nejaugi tiesa?“

Deja, taip ir buvo.

Šeimininkas paėmė ilgą keturkampę geležies dildę. Aš pasitraukiau. Žiūrėti negalėjau. Negalėjau nė kalbėti. Kaip čia viskas?

Kodėl užmušti? Juk mes gaudėm taip sau, dėl įdomumo. O gal… gal Jonis žinojo?.. Apgavo?.. Apgavo! Tik dabar supratau: jis buvo tėvo pamokytas. Apgavo! Pamelavo…

Durelės atsidarė. Šeimininkas numetė dildę ir nuėjo atgal į padangą.

Aš žvilgterėjau. Prie sienos gulėjo šuo. Jo kailis, pavasariškai išsišėręs, spindėjo žibinto šviesoje; kojos buvo ištiestos, galva atmesta…

– Joniuk, as jų uzkasiu, o jūs dar patykokite, – pasakė šeimininkas ir paėmęs šunį už užpakalinių kojų ištempė lauk.

– Einam, dar pasaugosim, – kažkaip keistai pasakė Jonis.

– Eik…! Melagis, rupūžė! – sušukau aš ir išbėgau.

Porą savaičių su Joniu aš nekalbėjau. Stengdavausi jo nematyti, nesusitikti. O šeimininko neapkenčiau. Kai tik išgirsdavau jo zyzėjimą arba tą bjaurų „vanas“, sprukdavau kur į šalį. Jis man kažkodėl primindavo rupūžę: didelę, storą, spuoguotą.

Tą naktį aš ilgai nemiegojau. Užmigęs sapnavau šunį. Atsibudau šlapias nuo prakaito. Ir kai tik praeidavau pro obelaitę arba pamatydavau šunį, tuoj prisimindavau aną, pavasariškai išsišėrusį, tuščiu pilvu puolantį prie nudvėsusio paršo.

Po dviejų savaičių eidamas pro jų kambarį į lauką pamačiau kaimyną, šuns savininką. Jis kalbėjosi su šeimininku. Sustojau ir pasiklausiau: kalbėjosi kaip tik apie šunį.

– Zinai, kad as tai nezinau, – kažką kramtydamas kalbėjo šeimininkas. – Gal pabėga. Sugrįs. O gal kur nuspruoga. Gals aną zina.

Nebesiklausiau.

Meluoja! Meluoja!…

Pasakyti?

Ne, nesakysiu. Aš jaučiu savo kaltę, baimę. Už jas abi stipresnis buvo kitas jausmas: lyg gailestis, lyg pasiryžimas. Taip, niekada, niekada to nebebus!..

…Atėjo vasara. Po obelaite, kur buvo pakastas šuo, žolė virto juodomis bangomis. Obuoliai, pilni sarpių sulčių, masino žvilgsnį.

Kai šeimininkė pašaukė mane, siūlydama porą puikių nunokusių obuolių, aš pakilau ir nubėgau.

Šeimininkė palydėjo mane nustebusiu žvilgsniu.

1958

Paleistuvė

Jis pasinėrė.

Jie abu lėtai grimzdo gilyn. Ji apsivijo jam apie kaklą kaip pasiutusi katė ir niekas, rodos, jos neįstengs atplėšti.

Brezentinis kombinezonas jam trukdė judėti. Krūtinę spaudė oras. Jis išleido kelis burbulėlius, pritraukė ją prie savęs ir prispaudęs per liemenį smakrą užlaužė į viršų; pamažu jos rankos leidosi; jos jau nebeveržė kaklo. Judėti jis galėjo laisviau. Surietęs kelį smogė jai į paširdžius, ir jos rankos visai atsileido. Jis pagriebė ją už plaukų ir pašėlusiai dirbdamas rankomis ir kojomis ėmė kilti į paviršių.

Krūtinę plėšė. Jis iškvėpė, ir jam pasirodė, kad išgirdo, kaip oras su triukšmu išsiveržė į paviršių.

Jo vienas maldavimas buvo įkvėpti oro!

Oro! Oro!

Plaučius badė tūkstančiai adatėlių, ausyse ūžė, viršugalvyje mušė plaktuku.

Nepaleisti! Išlaikyti!

Jis įnirtingai judino kojas ir laisvąją ranką, vilko paskui save bejausmį kūną. Aplinka jam neegzistavo, tik kažkur smegenyse lyg šviesus žiburėlis plyksėjo mintis: išlaikyk! nepaleisk! Rankos ir kojos buvo lyg švininės. Jam atrodė, kad jis vėl grimzta žemyn.

Bet iškelta ranka pliaukštelėjo.

Jis iškišo galvą ir trūktelėjo oro, bet užspringo: burną užliejo vanduo. Jis paleido ją ir apsivertė ant nugaros. Vanduo jį dusino. Nekosėti! Tik nekosėti! Jis gūkčiojo ir saugodamasis netikėtos bangos kėlė galvą aukštyn. Vėjas buvo stiprus, bangavo net maža malūno užtvanka.

Jis giliai įkvėpė vieną, antrą kartą, dar… Koks brangus buvo oras! O gelmė buvo tokia kraupi, baisi, kad kaustė judesius labiau negu šaltas rudens vanduo.

Sukaupęs valią jis įkvėpė ir vėl pasinėrė. Rankos buvo nuvargusios, bet galvos neplėšė, krūtinės nespaudė, o tai ir buvo svarbiausia. Per tas kelias sekundes ji ir vėl buvo pagrimzdusi žemyn.

Varžomas sunkių drabužių jis veikė iš paskutinių jėgų. Šaltoje tamsoje pajuto ją – sunkią, bejausmę. Pagriebęs už rankos, nebijodamas, kad ji vėl įsikibs į jį, jis prisitraukė ją prie savęs ir, pamažu stumtelėdamas pečiu, pasiekė paviršių.

Su kokiu malonumu jis vėl įtraukė oro, šalto, vėjuoto oro!

Dabar – į krantą, į krantą…

Vėjas šūsteli bangą, jis spėja užčiaupti burną, vėl banga, jis vėl pasineria, o protarpiu – trumpas su vandeniu sumišęs oro gurkšnelis. Kombinezonas

pančioja kojas; atrodo, kad prie jų pririšti dvipūdžiai svarsčiai. Rankos sugrubo; jis nejaučia nei skenduolės, nei jos svorio.

Tik nepaprastas silpnumas traukia jį gilyn.

Taip sunku pajudėti!..

Negalima pasiduoti, negalima…

Jis stengiasi moters galvą laikyti virš vandens. Šliūkšteli banga, ir jis mato veidą – baltą baltą ir tamsius vandenin besidriekiančius plaukus. Jį apima baimė, klaiki gelmės baimė.

Vėl banga. Jis nespėja užsičiaupti. Springdamas vandeniu sušunka:

– Geeel…bė..kiii…!

Bet jam atrodo, kad balsas dingsta vandenyje. Virš jo vėjyje linguoja nuogos aukštų medžių šakos ir kyla į viršų, kyla…

Jis savęs jau nebejaučia.

Staiga koja užgriebia kažką kietą. Sąmonėje blyksteli mintis: dugnas. Ne, koja nuslysta: kelmas, supranta jis. Jis stojasi ir dirbdamas laisvąja ranka iškelia galvą virš vandens.

Prunkšdamas išspjauna vandenį, kvėpuoja ir kosėja, kosėja. Bangos plaka jo kaklą, o jis traukia orą – be minties galvoje, be jėgų kūne.

Netikėtai koja nuslysta, ir jis kartu su ja pasineria. Bet netrukus iškyla. Baimės nėra, galvoje tik viena mintis: į krantą, į krantą, juk jis visai netoli…

– Skęsta!.. Gelbėkit!

Kas tai? Jis, rodos, aiškiai išgirdo balsus. O gal vėjas…

Ne! Jį kažkas traukia. Prieš jį išsigandęs ūsuoto vyro veidas. Krantas… Jis suklumpa. Galva atsitrenkia į žemę. Iš burnos pliūptelia vanduo. Paskui dar…

Jam pasidaro lengviau.

O kur ji?..

Ši mintis jį prikelia. Jis atsiklaupia. Ant kranto moteris ir vyras. Tai jie išgirdo jo balsą. Dabar moteris laikė už pažastų skenduolę, stengdamasi patraukti aukščiau.

– Duokit, – sušuko jis, ir nebepažino savo balso – jo jis negirdėjo.

– Guldykit čia… Aukščiau… taip, – šnibždėjo jis, paimdamas ją už rankų…

…Po pusvalandžio, klupdamas ir skubėdamas, nešė jis ją, susuktą į nepažįstamojo žmogaus burnosą, ir jautė, kaip nenumaldomai ji dreba. Ji buvo be sąmonės, blaškėsi jo rankose, bet kvėpavo! Kvėpavo!

Ir jis, nejausdamas šalčio nei sunkaus kombinezono svorio, pats kvėpavo… kvėpavo… Jis ėjo senu parku; vėjas plėšėsi, laužė šakas; nepažįstamasis žmogus tipeno priešais, rodydamas kelią; užpakalyje ėjo moteris, kamšydama burnoso kraštus ir dejuodama:

– Dieve, Dieve…

Už medžių pasimatė namas.

– Tai jų, – pristojęs tarė vyras. – Duok, panešiu…

– Ne, – papurtė galvą jis ir nuėjo.

Duris atidarė senyva moteris. Apytamsėje priemenėje jos veido išraiškos nesimatė. Ji tik krūptelėjo, griebėsi už galvos ir sukliko:

– Jule!

Iš užstalės pakilo tėvas. Jis žvilgtelėjo į duris, ir ant stalo paptelėjo pypkė, paberdama žiupsnelį pelenų ir rūkstančio tabako.

– Kur guldyti? – paklausė jis. Kojos linko, sukosi galva.

Praeidamas jis užkliudė supamą lovelę. Ten kažkas suinkštė ir pasigirdo kūdikio riksmas.

Jis sustojo. Kaip negyvi, be lašo kraujo veiduose stovėjo tėvas ir motina, pro duris įslinkę keli kaimynai.

Paguldė ją lovoje. Jis jautė jos kūno drebulį, girdėjo aiškų kvėpavimą – taip tylu buvo kambaryje.

Lopšyje vėl pratrūko kūdikis.

– Duokit vandens, – pratarė jis ir sunkiai sudribo ant suolo.

Kažkas drebančiomis rankomis prikišo jam prie lūpų stiklinę.

Degančiomis lūpomis jis prigludo prie šaltos stiklinės. Į jį padvelkė vėjas, bangos, tamsa. Krūtinėje pritrūko oro, prieš akis plyksėdami ėmė sproginėti ratilai, ir jis neteko sąmonės.

Pabudo liepsnodamas karščiu. Degė galva, burna buvo išdžiūvusi, lūpos suplyšusios. Jam atrodė, kad kyla, krinta, paskui vėl kyla.

Sunkiai praplėšė akis. Pro langą krito pluoštas saulės spindulių. Vėjo sūpuojama į langą trynėsi nuoga klevo šakelė. Jis aiškiai matė didelį, saulės nužertą pumpurą. Tik staiga šakelė suvingiavo, pakilo aukštyn – ir jam aptemo akys. Jis pajuto, kad vėl krinta žemyn ir sudejavo.

Tą pat akimirką jo sąmonėje švystelėjo mintis: o juk taip kažkada jau yra buvę: nuogos medžių šakos kyla į dangų, o jis krinta, krinta. Bet kur, kada – neprisiminė.

Kažkas palietė jo kaktą. Jis atsimerkė ir prieš save išvydo akis, pilnas baimės ir susirūpinimo. Nustebęs ir išsigandęs jis norėjo pakilti, bet netekęs jėgų vėl krito į pagalvę.

– Gulėk, vaikel, gulėk, – šnibždėjo švelnus balsas. Vėsi ranka glostė jo kaktą, plaukus. O pajudėti jam neužteko jėgų; negalėjo net praplėšti akių.

Staiga moteris įsikniaubė į antklodę ir kūkčiodama sušnibždėjo:

– Ačiū, sūnel! Ačiū! Ačiū, tu mano vaduotojau!.. Dieve, Dieve…

Ji bučiavo jo ranką, jis juto jos šaltas ašaras.

Jam pasidarė truputį lengviau, ir sąmonėje vėl švystelėjo aukštyn kylančios nuogos medžių šakos.

Staiga jis prisiminė: vanduo, šaltis, vėjas. Ir žodžiai: „Ačiū, tu mano vaduotojau.“ Dabar jis jau prisiminė, prisiminė viską.

Atsimerkęs išvydo ne tik akis, pilnas rūpestingumo ir baimės, bet ir ją, moterį, bučiavusią jo rankas, dėkojusią jam.

Ji buvo žila. Vakaro saulė apšvietė jos plaukus, išryškindama begalinę daugybę raukšlių raukšlelių.

– Tau geriau? – paklausė ji, uždėjusi ranką jam ant kaktos.

Akyse sukosi žvaigždelės, svaigo galva, bet jis vos pastebimai linktelėjo galva – geriau, atseit.

Gretimame kambaryje suklykė kūdikis. Ji pakilo, baimingai žiūrėjo į jį.

– Jos… – sušnibždėjo tyliai.

Jis suprato; linktelėjo galva ir nusisukęs užsimerkė. Bangos, vėjas, perbalęs veidas ir vandenin nusidriekę plaukai. „Štai kodėl, štai kodėl“, – plaikstėsi mintis.

O kūdikis klykė užsiklykdamas.

– Čiūčia, čiūčia, mažytis, čiūčia liūlia, neverk, – girdėjo švelnų rūpestingą balsą.

Kas čia vyksta? Baisi istorija…

Kur ji, ta skenduolė. Jis nieko taip ir nespėjo paklausti motinos.

Kodėl visa tai įvyko? Kodėl ir kaip?

Bet vėl ėmė svaigti galva, žėruoti ratilai. Drebėjo ant sniego nukryžiuotasis, svyravo sena komoda, ir jis vėl užsimerkė.

Naktį jis nubudo. Jam pasirodė, kad jį kažkas pažadino: girgžtelėjo durys ar subildėjo kėdė. Jis įsiklausė, bet nieko neišgirdo, tik už sienos tyliai

tiksėjo laikrodis. Jam buvo kiek lengviau, bet pajudėti jėgų taip ir nebuvo. Švietė mėnulis. Lauke, matyt, šalo.

Aleksas žiūrėjo į lango atšvaitą ant sienos ir galvojo: kaip viskas keista. Guli jis čia be jėgų, nepažįstamų žmonių bute, palikęs darbą, draugus.

Kaip viskas netikėtai įvyko…

Ir kokia istorija slypi šioje šeimoje? Jis įsiklausė. Šalia laikrodžio tiksėjimo išgirdo dar kažkokį garsą. Atrodė, kad kažkas sunkiai kvėpavo.

Jis įtempė klausą. Taip, tikrai, girdėjosi kvėpavimas: trūksmingas, sunkus.

Jis grįžtelėjo ir nustėro: netoli lovos stovėjo balta šmėkla. Iki liemens ją apšvietė mėnulis, o krūtinė ir galva buvo prieblandoje.

– Kas čia? – tyliai paklausė Aleksas.

Tyla. Tik truputį suvilnijo balti drabužiai.

– Kas čia? – pakartojo Aleksas. Jis pagalvojo, kad visa tai rodosi tik nuo karščio, deginančio galvą.

Bet šmėkla žengė artyn. Įtempęs jėgas jis pakilo lovoje. Prieš jį stovėjo moteris. Mėnulio šviesoje jos veidas atrodė baltas lyg popierius, o ant pečių driekėsi ilgi juodi plaukai. Ji buvo su naktiniais marškiniais, basa.

Jis žiūrėjo nustebęs, nesuprasdamas; ji taip pat žiūrėjo – tyli, drebanti.

– Tai tu, – sušnibždėjo Aleksas.

Ji neatsakė.

Abu žiūrėjo vienas į kitą: ji tyli ir drebanti, jis pusiau pakilęs, įtempęs visas savo jėgas.

Staiga ji žengė prie jo ir sudejavo:

– Ką tu padarei!

Ji susmuko šalia ant lovos ir kūkčiojo.

– Ką tu padarei! – garsiau sušnibždėjo ji pakėlusi galvą, žvelgdama jam į akis. Jis išsigando tų akių: jos atrodė lyg pamišusios.

– Koks tu geras… – neapykantos pilnu balsu šnibždėjo ji. – Geras… Išgelbėjai mane!

Jam pasirodė, kad ji ėmė juoktis. Bet taip ir nesuprato – juokėsi ar verkė, tik trūkčiojo jos pečiai.

Jis nelaukė tokio susitikimo. Viskas buvo taip netikėta, kad netekęs jėgų atsilošė lovoje.

Ji vėl įsmeigė akis į jį.

– Ar žinai, kad mane atgal į pragarą grąžinai?

Jis tylėjo.

– Klausyk… tu… – kiek patylėjusi prabilo ji. – Nežinau, kaip tave vadina… Ir nenoriu žinoti… O tu… tu žinok, kad nereikia kištis į kitų gyvenimą!.. Ir nesugalvok dar kartą gelbėti manęs!

Ji sunkiai pakilo, išsitiesė ir išdidžiai pažvelgė į jį, kad paskui apsisuktų ir nueitų, palikdama jį visiškai nežiniai.

– Palauk, – sušnibždėjo jis ir pakilo, norėdamas pagriebti ją už rankos, bet netekęs jėgų vėl sudribo į lovą.

– Palauk…

Ji stabtelėjo, atsisuko.

– Nenueik…

Jam taip įsidiegė krūtinę, kad nenoromis išsiveržė dejavimas. Jai pagailo jo: gaudydamas orą, jis spaudė krūtinę nepaleisdamas jos iš akių.

– Tau labai bloga? – skubiai atsisėdusi ant lovos paklausė ji.

Aleksas nieko neatsakė ir dusdamas sukiojo galvą.

–Na, nurimk! Nurimk, – kalbėjo ji pataisydama jam galvą.

Skausmas krūtinėje rimo, jis ėmė kvėpuoti ramiau. Kai atsimerkė, ji tebesėdėjo šalia žiūrėdama į jį. Mėnulis apšvietė jos veidą ir jis atrodė lyg tada, vandenyje, bet akys buvo didelės, juodos ir geros… Jis tai suprato iš pirmo žvilgsnio.

Aleksas žiūrėjo į ją, ir atmintimi prabėgo visi pastarųjų dienų įvykiai.

– O aš galvojau…

– Ką? – paklausė ji.

– Aš maniau, kad padariau gerą darbą… Aš didžiavausi tuo… Man sunku galvoti – galva dega… Aš sergu, bet žinojau, kad užtat lieka gyvas žmogus. Man buvo lengviau… Dabar… Nejaugi tu negali gyventi?

Ji tylėjo. Sėdėjo susiėmusi galvą.

Tyla spengė ausyse.

Jis norėjo, kad ji prakalbėtų, prabiltų. Bet kai ji prabilo, žodžiai jam rodėsi sunkesni už akmenis.

– O tu… ar… gyventum? Dabar jis miega, o po valandėlės klyks… Aš negaliu…

Ji linktelėjo.

– Kol jo nebuvo… aš buvau… aš… Aldona… gražuolė!… O po to – paleistuvė. Draugai nieko, jie tik šypsojosi… O namuose!..

Ir ji pravirko.

– Aš nežinojau, kad jis mane apgaus… Net nepagalvojau… Jis, rodos, taip mylėjo…

Pečiai ėmė trūkčioti. Ji springo ašaromis.

– Jie manęs nesupras… Tėvas tik neužmušė… Motina prižiūri jį… o man… net vakar… po to… nepasakė nė vieno žodžio.

Už sienos suinkštė kūdikis. Ji sudrebėjo, pašoko ir, kad neparvirstų, griebėsi staliuko. Aleksas norėjo ją sulaikyti, norėjo kažką pasakyti, bet ji išsitiesė ir tyli ir tvirta nuėjo. Girdėjosi tik basų kojų šlepsėjimas…

1958

Paklausyti Bethoveno

Koncertas buvo geras. Aš jaučiau, kaip virpa užgautų stygų metalas, rezonuoja, sustiprėjęs dusliai išsilieja į orą, jungiasi su plačiais birbynių tonais ir pulsuojančia harmonija užtvindo salę. Iš prietemos mus sekė šimtai akių, bet aš žinojau, kad jos mūsų nemato: smulkiomis pirmojo vėjo bangelėmis pabiro kanklių stygos, sena pakrantės pušimi sudejavo birbynė, tolimu viesulo gaudimu virptelėjo kontrabosas – virš ežero kilo audra. Ji siūbtelėjo, įsisiautėjo ir nuskriejo, o virš ežero vėl nušvito saulė, drėgme sublizgėjo lapai, kvėpuoti pasidarė lengva ir gera. Aidėjo paskutiniai akordai, o aš kvėpavau kaip po audros – giliai giliai, jausdamas kiekvieną gaivią oro molekulę.

Mes baigėme. Kaip paprastai persirengimo kambaryje buvo triukšminga ir gyva. Sustojau prie lango. Aikštėje klykavo vaikai. Iš medžių pakilo varnų pora ir drėgmės pilnu oru tingiai nuskrido Pilies link.

– Ąžuole, renkis, eisim pietauti.

– Kur?

– Kur? Nežinau, pažiūrėsim.

– Gerai. Einam.

– Einam visi.

– Aišku visi!

Išėjom kalbėdami, tylutėliai dainuodami savo himną „Ėjo senis lauko arti“ ir juokdamiesi. Lipdamas laiptais vos nenuvirtau, ir mano geriesiems draugams tai suteikė daug juoko.

– Palaukit, – pasakiau, – kad tik kuris iš jūsų neišsitiestų!

Lyg tyčia – Pranas paėjo porą žingsnių ir išsitiesė. „Papacha“, kuria jis didžiavosi visą rytą, gulėjo sniege už dviejų žingsnių.

– Slidu, – tarė jis atsikėlęs.

– Žinoma slidu!

– Be abejo!

– Aiškus įrodymas, – sutikom mes staugdami iš džiaugsmo.

Man buvo gera. Gera todėl, kad gerai sugrojom ir kad dvi varnos tingiai nuskrido pilies link, ir kad dainavom „Ėjo senis“, o valytoja nusišypsojo ir pagrasino pirštu, ir kad Pranas parvirto, ir kad mes juokiamės. Viskas atrodė reikalinga ir būtina; jei ko nors nebūtų, iškart pajustum, kad kažko trūksta.

– Palaukit, betgi mums reikia nutarti, kur eisim pietauti!

Mes susėdom vidury aikštės ant savo instrumentų ir ėmėm svarstyti. Praeiviai žvilgčiojo į mus ir šypsojosi.

– Su skrybėlėm, Antanuk, niekas vidury aikštės nesėdi. Nusiimk!

– Ką tu! Aš neteksiu orumo.

Mes su tuo sutikom, o kai jis pasakė, kad turi dvylika rublių ir tikslingiausia būtų pietauti „Rūtoje“, visi buvom labai patenkinti.

– Kavinė tai kavinė, o kokie mūsų ištekliai? – paklausė Antanas. Jis buvo visų praktiškiausias ir mėgo tikslumą.

– Penki.

– Šeši.

– Trys.

– Du.

– Devyni.

Pranui šiandien ypač nesisekė. Štai tau ir šventė!.. Į „papachą“ pataikė sniego gniūžtė… Jis apsidairė – netoliese stumdėsi vaikiūkščiai ir karingai žvilgčiojo į mus.

– Vyrai, – tarė jiems Pranas, – baikit, nes bus blogai.

Čia pat pūptelėjo antra gniūžtė.

Šito, žinoma, aš negalėjau pakęsti, be to, Pranas pernelyg oriai jiems pagrasino. Reikėjo vaikus pagąsdinti.

Aš atsikėliau, paėmiau sniego ir paleidau į juos. Deja, tuoj pat pasigailėjau – cypdami ir kaukdami jie pasileido prie mūsų. Daugybė.

Aš apsidairiau – kur mano kontrabosas? Kol sugriebiau – Daiva jau skuodė tolyn, Antaniukas movė prilaikydamas skrybėlę, tik aš su savo kontrabosu šuoliavau paskutinis.

– Ąžuole, bėk! – šaukė Daiva ir springo juoku.

– Bėgu!

Man į nugarą pylėsi sniegas.

– Stok! – šaukiau aš, bet gavau dar kartą. Juokėsi visa gatvė, o Daiva tik tyliai kikeno – garsiai juoktis ji nebegalėjo.

– Bailiai, – koliojausi aš ir taip pat juokiausi – reikėjo girdėti, kaip patenkinti klykė vaikai.

– Palauk, padėsim instrumentus, eisim atkeršyti, – ramino mane Pranas.

– Sumušė, – juokėsi studentai; visas bendrabutis matė mūsų bėgimą.

– Perlaida! – staiga sušuko Daiva. – Keturiasdešimt penki rubliai.

– Kas?

– Perlaida?

–Parodyk!

– Iš radijo komiteto.

– Valio! Pietauti!

Visi šeši pasukom į paštą. Daiva, kaip dienos didvyris, išdidžiai užėmė eilę, o mes stovėjom prie jos ir svarstėm, ką reikės užsakyti.

– Yra žuvies. Gera žuvelė, niekur tokios nerasi.

– Juodos kavos. Būtinai. Po „Neringos“ tai geriausia kava.

Antanas, visur mėgstantis tikslumą, pareiškė, kad reikėtų paimti po taurelę konjako. Tačiau jis buvo sukritikuotas – mūsų ištekliai buvo pernelyg maži.

Eilutė buvo ilga, ir mes nutarėm, kad reikia pasiųsti į namus telegramas. Liko stovėti tik Daiva, o mes patenkinti įsitaisėm prie stalų – po koncerto greitai pasijaučia nuovargis, o kėdės čia buvo nuostabiai patogios.

– Tai ką? Rašom?

– Rašom.

Antaniukas užrašė: „Klaipėda, Daukanto 3. Mamytei.“

Staiga Pranas pasilenkė ir padėjo ant stalo šimtą rublių. Mes apstulbome.

– Iš kur?

– Radau.

Mes netikėjome. Šitas vaikinas mėgo juokus. Be abejo, norėjo nustebinti, pajuokavo ir dabar.

– Ką darom?

– Tu iš tikrųjų?

– Ką, iš tikrųjų? – pyktelėjo jis. – Pasilenkiau, žiūriu, guli. Va taip, – ir jis parodė kaip gulėjo banknotas. Surimtėjom ir mes.

– Į „Vakarines“ parašyti.

– Ką tu!

– O ką?

– Atsiras daug norinčių. Tvirtins, kad pametė, o vietos tiksliai nežinos. Kaip tu išaiškinsi?

– Reikia čia paklausinėti.

– Aplink nieko nėra.

Grįžo nusiminusi Daiva.

– Grįžtam namo. Neduoda. Tik rytoj.

Pranas padėjo prieš ją šimtinę.

– Iš kur?

– Radau.

– Radai? Ot gerai!

Ir staiga mums pasidarė aišku, kad tie pinigai mūsų.

– Pirmyn, – tarė Pranas.

– Pirmyn, – pritarėm mes ir šnibždėdamiesi, tarsi ir jausdami kažkokį pavojų, išėjome į gatvę.

Čia Antanas, kuris labiau mėgsta tylėti ir dar labiau – būti tikslus, pareiškė:

– Aš manau, kad mes nekalti. Ką darysi, jeigu randi. Jei tu nepaimsi, paims kitas. Rimčiau pagalvojus, – pridūrė jis, – studentas čia nepametė – stipendijų dar nedavė. O jei pametė toks, kuris gauna tūkstančius, tai jis turėtų džiaugtis atlikęs gerą darbą.

Mes nusijuokėm, ir vėl grįžo gera nuotaika.

Prospektu ėjo žmonės, mes jautėmės pavargę ir išalkę, žinojome, kad greit galėsime pasėdėti, pailsėti, ir tai atrodė puiku.

Kavinėje mes pertraukinėjome vienas kitą:

– Žuvies.

– Blynelių yra?

– Yra.

– Prašom šešias porcijas.

– Kavos. Juodos. Irgi šešias.

Padavėja nusijuokė:

– Išalkot?

– O kaipgi. Tik iš darbo!

Pasistiprinome greitai. Džiazas grojo lengvutį valsą. Mes rūkėme. Norėjosi tylos. Antaniukas nukratė pelenus ir pasakė:

– Jei neturtingas pametė pinigus, tai gaila.

Aš žiūrėjau į degantį papirosą. Visi tylėjome.

Kažkas pasukinėjo radijo ieškiklį. Kambaryje suskambo Bethoveno simfonija.

– Galėčiau klausyti tris dienas, – tarė Antanas.

Ir vėl visi nutilo.

– Kaip per laidotuves, – pasakė Pranas.

– Po koncerto visada jautiesi pavargęs.

Ne, čia buvo ne nuovargis.

– Ryt gausim stipendiją, – tarė Antaniukas ir patylėjęs paklausė: – Kiek „Vakarinės“ ima už skelbimą?

– Dešimt rublių.

Kaip didybės himnas gaudė Bethoveno simfonija.

– Matėt „Martį“?

– Ne, – atsakiau.

– Nematei? Būtinai pažiūrėk!

– Kur eina?

– „Neryje“.

– Reikia eiti.

– Einam ir mes? – paklausė Vijolė. – Tik į kitą. Tą mačiau.

Tyla ilgiau negalėjo tęstis. Aš norėjau eiti. Eiti bet kur, tik netylėti ir neklausyti Bethoveno simfonijos.

Aš važiavau į „Nerį“. Išėjęs pinigų neturėjau, bet gatvėje sutikau draugą, kuris, neturėdamas smulkesnių, davė šimtą.

Atsisėdau šalia moteriškės. Reikėjo pripažinti, kad jos kvepalai buvo geri. Ir veidas buvo nesenas, gerai prižiūrimas. Ji sėdėjo ir susimąsčiusi žiūrėjo pro langą.

Duodamas konduktorei pinigus, porą monetų, pastebėjau ant žemės gulinčią pirštinaitę.

– Jūsų? – pakėliau.

Moteris žvilgterėjo ir kaltai nusišypsojo.

– Ačiū.

Paskui, lyg norėdama pateisinti tą šypseną, pridūrė:

– Nesiseka man šiandien.

Aš klausiamai žvilgtelėjau į ją. Ji vėl šyptelėjo:

– Pamečiau pinigus. Dabar būčiau vėl pametus.

– Pinigus? Daug?

– Nedaug, palyginti, šimtą rublių. Sūnus kariuomenėj tarnauja, tai jam išsiunčiau šimtą, o kitą pasilikau. Krautuvėj pajutau, kad nėra. Nuėjau į paštą, bet kur tau – tiek žmonių. Maža kas vaikšto! Rado ir apsidžiaugė.

– Centriniame pašte?

– Taigi kad nežinau.

– Apie pirmą valandą?

Ji nustebusi žiūrėjo į mane – turbūt iš netikėtumo aš per daug išsproginau akis.

– Kas yra?

– Palaukit… Palaukit… – rausiausi aš kišenėje ir ištiesiau jai skolintą banknotą. – Aš radau jūsų pinigus.

– Ką jūs! – atitraukė ji rankas.

– „Neris“, – pasakė konduktorė.

Aš padėjau pinigus jai ant kelių ir nuskubėjau prie durų. Išeidamas linktelėjau jai, o ji sėdėjo ir netardama nė žodžio žiūrėjo į mane.

Prie kasos žmonių nebuvo.

– Bilietų yra?

– Nematot, kas parašyta, – piktai atsakė šviesiaplaukė mergytė.

„Bilietai parduoti“, perskaičiau aš ir sumurmėjau:

– Aha, matau… Matau…

Tik išėjęs atsiminiau, kad turiu pusantro rublio ir nusišypsojau.

Nuo kalno čiuožė berniūkštis ir visu įsibėgėjimu atsitrenkė į mane.

– Pasitrauktum iš kelio, drambly, – pasakė jis keldamasis.

– Žiūrėk kur puoli, begemote, – atsakiau aš dar sėdėdamas sniege.

– O tu vis tiek išsitiesei, – tarė jis patenkintas. Kiek paėjęs, jis vėl atsistojo, pažiūrėjo į mane ir nusijuokė, kaipgi – susidūrė dramblys su begemotu.

Važiuoti nenorėjau. Norėjau pavaikščioti. Atsiminiau moterį. O gal ne ji? Pagaliau – ar svarbu?

Grįžau namo. Visai nesigailėjau, kad nepamačiau filmo. Buvo lengva, gera, kaip tada, rytą.

O gal ta moteris – ne ta? Pagaliau – ar svarbu! Staiga kažkodėl panorau užeiti į kavinę, atsisėsti, užsirūkyti ir tylomis paklausyti Bethoveno simfonijos.

1959

Vargonų muzika

Aš nemoku klausytis muzikos. Niekada nemokėjau jos klausytis, nes niekada jos nesimokiau ir neklausiau. Mano vienintelė muzika buvo bažnyčios vargonai. Keturiasdešimt septintaisiais jų nebeliko. Gerai, kad išvažiavau, jei nebūčiau išvažiavusi, kažin, ar dabar klausyčiausi. Ji visa panaši, ta vargonų muzika; o gal aš neišmokau jos kitaip girdėti. Juk ir simfoniją tik trisdešimties metų būdama pirmąkart išgirdau, kaipgi galiu skirti vargonų muziką, vargonams reikia bažnyčios, taip kaip ir vargonų muzikai reikia mano gyvenimo iki trisdešimties metų; ne, mano gyvenimui iki trisdešimties metų reikia vargonų muzikos, nes jei ten grotų simfoniją, aš sakyčiau, kad tai ne mano gyvenimas. O gyvenimas buvo mano, aš jį gyvenau, ir net tą vakarą, žinodama, kad vargonų klausausi paskutinį kartą, ir tada norėjau gyventi. Man tada buvo dvidešimt šešeri; dvidešimt šešeri metai ir du mėnesiai, nes tada buvo kovas, o aš gimiau sausio pradžioje. Iš bažnyčios ėjau ne gatve, miestelio galukiemiais, sesers botus sniego prisėmiau; ne ėjau, o bėgau, paskui pagulėjau sniege prie daržo tvoros. Atrodo, neverkiau, o gal tik dabar man šitaip atrodo; bet gal ir neverkiau, nes ir nežinau, ką tada dariau, tik žinau, kad gulėjau ir valgiau sniegą. Paskui persirengiau, įsispyriau į senus kaliošus, pasiėmiau kibirą ir išėjau į tvartą, nes žinojau, kad sesuo vis tiek pasakys: „Miliut, vaikeli, pamelžk karvę.“ „Miliut, vaikeli“… Miliutė buvo ne vaikelis. Gal ir žinojo tai sesuo, bet man tada atrodė, kad tai mano vienos gyvenimas, kad tik aš viena viską žinau. Karvė žiūrėjo didelėm drėgnom akim, ramiai gromulavo, o nuo mėšlinų šonų į šaltą tvarto orą kilo jos šilumos garai. Tešmuo

buvo kietas, pritvinkęs, karvė atsivedė vasario pabaigoje, ir šviežias pienas tvinko net į spenius, net masažuoti nereikėjo, porą kartų trūktelėjus, iš spenio jau čiurškė baltos srovelės. Ant laktų kvaksėjo pusmiegės žibinto pažadintos vištos, kriuktelėdavo penimės, gromulavo karvė, trenkė šiaudais ir gyvulių šlapimu. Bet tą vakarą į įprastus kvapus, kurie sugniaužd avo paširdžius ir priversdavo virpėti kelius, įsimaišė visai naujas kvapas. Aš nesupratau, kas tai, koks tai kvapas, ir klausydamasi taip, lyg ausimis jį galėčiau pagauti, tampiau karvės spenius, o pienas tyško į mėšlą. Tik tada, kai pamačiau melžianti ne į kibirą, supratau, kas tas naujas kvapas – tai pieno kvapas, sumišęs su šiaudų ir mėšlo kvapu. Tai buvo visai naujas pojūtis – pilnuma, ramybė, palaima. Lyg šiaudų ir mėšlo kvapas, iki šiol kėlęs nerimą, būtų pagimdęs trečią, visai naują, pilnumą ir ramybę teikiantį kvapą, lyg neviltis, kai jis pirmą kartą paėmė mane to tvaikaus kvapo pilname ore, ant sausų pakrato šiaudų, o paskui ir neviltis ir būtinybė kartu būtų susijungusi į kietą, pilvo gilumoje jaučiamą ramybę, kvepiančią pienu, pilnuma ir palaimingu rūpesčiu. Aš primelžiau tada pieno pilną saują ir žiūrėjau į virpantį burbuliuką; apytamsėje medinėje miestelio bažnyčioje grojo vargonai, kunigas kalbėjo apie kančią, atpildą, o jis gulėjo miestelio aikštėje prie valsčiaus atlapa krūtine ir į šoną atmesta ranka, o kita užlaužta už nugaros; ir dar trys gulėjo greta; truputį pustė, sniegas biro į atlapus marškinius ir plaukus, matėsi vos plikti pradėjusi kakta, nors jam buvo tik dvidešimt aštuoneri; šalia gulėjo dar trys. Žmonės praeidavo, pirma žvilgterėję į valsčiaus langus ir tik paskui į užmuštuosius; aš klausiausi vargonų, žinojau, kad klausausi paskutinį kartą, bet nežinojau, kad dar teks melžti karvę. Ir kad kai turėsiu trisdešimt metų, pirmąkart išgirsiu simfoniją, apie kurią tada net negirdėjau, ir kad viską vis dėlto galima išverkti, o pilnumos pajautimas įsakmiai reikalaus pajausti ją dar bent kartą, bent kartelį, o jei ne pajusti, tai bent prisiminti.

1966

Svetimi

Mes svetimi. Mes visai svetimi. Nieko nebuvo. Nebuvo tų pietų studentų valgykloje prie stalo kur nors kampe, kur mažiau judėjimo, raudonų

vakarų su kovais nebuvo, nebuvo Kara-kumų dykumos, kada jis vos nemirė nuo gyvatės įkandimo, nebuvo laiptų aikštelių, tuščių kambarių, kada studentai išvažinėja atostogų, o stojantieji dar neatvyksta, ir sandėliukų, ir palėpių nebuvo, mes niekada nebuvom tuo, kuo manėme esantys. Aš tik sakiau, kad man visai ne gėda, o jis nesakė nieko, stovėjo ir žiūrėjo, ir aš mačiau, kad jis galvoja; jis netgi tada galvodavo, netgi tada aš jo nepažindavau ir aš nežinojau, ką jis galvoja, nes niekada jis man tiesiai neatsakydavo. Tik tą vieną vienintelį kartą jis buvo tikras, tada jis buvo toks, koks yra, – aš gulėjau ant grindų, o jis palankstė savo ilgus pirštus, patikrino, ar neišniro, nuėjo prie lango ir užsirūkė. Ne, ne be reikalo skandinaus, ne be reikalo, aš tada pažinau ir jį, ir save. Paskui jam sakiau, kad būčiau nusiskandinus, jei ne tie pro šalį einantys žmonės; bet dabar aš ir nuo savęs neturiu ko slėpti, nes gerai žinau, kad dar nepradėjus bristi, jau ieškojau priežasties pasukti atgal. Dumblas slidus, kojos įklimpo, sušlapau iki juosmens, bet žmonės, kurie ėjo tiltu, manęs tikrai nematė, aš galėjau tyliai žengti dar porą žingsnių, bet kai grįžau atgal, šalta buvo ne nuo vandens, o nuo minties, kad svirplys, čirškęs tirštoje kaip karamelė naktyje, gali nutilti. Ir aš buvau patenkinta, kad jis pakilo nuo taburetės ir žiūrėdamas į šlapią sijoną priėjo. Jis niekada nebuvo manęs mušęs, niekada netgi šiurkštesnio žodžio pasakęs, jis visada tylėdavo, bet šį kartą žinojau, kad jis muš. Kai nugriuvau, jis pakėlė, tada aš nugriuvau antrą kartą. O kai verkiau, žinojau, kad man daugiau nieko nereikia, nieko, tik išsiverkti, bet ir verkdama galvojau, kad muša mane ne tas, kas iš tiesų yra jis, – tik akyse šmėstelėjo įniršis, bet judesiai buvo ramūs ir tikslūs, mušė jis tik todėl, kad man to reikėjo. Nebūčiau taip pagalvojusi, jei jis nebūtų atsistojęs greta prie lango ir užsirūkęs. Tada viskas baigėsi. Aš supratau, kad mes svetimi. Jei ir liksime gyventi, būsime svetimi. Mes likome gyventi, naktį jis mane tiesiog kankino; ir niekada dar nebuvo, kad būčiau norėjusi, jog toks kankinimas niekada nesibaigtų; bet ir tada negalėjau atsikratyti minties, kad jis tai daro tik dėl to, jog žino, kad man to reikia, ir kai jis jau miegojo, aš žiūrėjau ir pusbalsiu kalbėjau: „Mes svetimi. Mes visai svetimi. Mes visai visai svetimi. Visai.“ O paskui apsikabinau ir užmigau. Kai pabudau, kraują nuo grindų jis jau buvo išvalęs, o rankšluostį pamerkęs į kibirą su vandeniu; jis skutosi elektrine mašinėle, iš peleninės kilo cigaretės dūmas. Jeigu jis būtų leidęs man pasijusti teisiai nors kraują valant! Jeigu jis būtų leidęs. Mes būtume savi. Dabar mes svetimi. Mūsų niekas

nesieja. Net vaikas. „Vaiką auginti norėčiau aš.“ Norėčiau! *Norėčiau!* Ne *noriu*, o *norėčiau!* O aš galvojau, kad jis pasakys *noriu*. Arba *nenoriu*. Norėčiau! Dieve, Dieve, mano Dieve, ir aš tokia pasidariau: „Kaip, alimentus mokėsi – pats ar per teismą išreikalaut?“ Kam aš paklausiau, Dieve mano! Mes ir vėl likom svetimi.

Ką aš daryčiau, jei jis ateitų ir pasakytų: „Grįžk.“ Tu ne vaikas, ir neapgaudinėk savęs. Viskas buvo – ir sandėliukai, ir vakarai su kovais, ir svirplys karamelės naktyje, tu išmokai galvoti, ne tik jausti, bet ir galvoti išmokai. Ir turi puikiai žinoti, kas būtų, jei jis ateitų ir pasakytų: „Grįžk.“ Bet jis neateis, ir tai tu šiandien puikiai žinai. Kelias atgal eina pro karamelinę naktį su svirpliu medyje ir vargonų muzika.

Šiandien. Jei ne – niekada.

1966

Sugrįžimai

Kai lyja lietus, sugrįžti, pavasario lietus ir šlapias asfaltas, žalias po beržų lapais, tavęs laukia kaip kadaise, naktį, lėkei dviračiu, o pakelės griovy, po tais beržais, gulėjo sukiužęs babito prikrautas sunkvežimis, šoferis miegojo ant vairo, ji tavęs laukė, o šiandien tu nori kuo greičiau būti pas tuos, kurie tavęs visada laukė ir lauks, ir tu lauksi, net kai nebus ko laukti, šitaip – kad pažiūrėtų pro langą ir ištupsėtų ant slenksčio atidaryti durų.

Ir bus kiekvienas valgis skanus, dar skanesni jie bus, kai jų nebebus, atsiminsi tuos kepintus silkių ikrus, apipiltus tirštu padažu, kuris kvepia namais ir pavasariu, nes karvė jau plėšia jauną žolę ir geltonų pienių žiedus, kaip ir prieš daugelį metų, kuriuos čia praleidai, ir jie pasiliko tavo smegenyse pavasario, pakluonių, daržinės, virtuvės kvapais.

Gal nori vyno, saugau dar porą butelių, žinau, kad mėgsti. Nemėgstu. Reikia. Tas vynas, vasaros vidurys, iki juodumo išsirpusios vyšnios, nuo saulės įkaitusios, vos ant kotukų laikosi, ir vynas saule kvepia, vasaros viduriu, palaukėm sprengiančiu brandumu ir baltais debesimis. Už lango lyja šiltas lietus ir balta kriaušė šviesiai žaliose pievose žydi lietui lyjant.

Ne, aš visai nenuvargęs, o! ir dar kaip. Koks gi gyvenimas be darbo, ypač tokio, kuriam viską gali atiduoti. Man ne taip jau labai ir reikia savęs,

kaip ir tau. Žilstu? Greičiau plinku. Pasižiūrėk. Sakau. Ačiū, pavalgiau. Tu tai jau gerokai pražilai, bet vis tiek jauna.

Vešim mėšlą. Žinoma. Nemanyk, kad užmiršau. Tie guminiai batai?

Lyja lietus, lynoja, šiltas, kriaušė žydi baltai ir šviečia lietaus lašuose, tie juodos žemės lapai; paskui rudenį – valgysim bulvinių blynų su grietine, tiršta, kad net iš šaukšto nekrinta, aš dar ne kartą čia būsiu ir tą nuovargį jausiu kaip palaimą, sugrįžimą į tai, kas praėjo, trumpam, bet ir jo užteks, gerai, kad bent taip sugrįžti gali, yra dalykų, į kuriuos negrįžtama, kartais net nenorima grįžti. Aš džiaugiuosi, kad turiu kur norėti sugrįžti. Tu žinai, ką reiškia įvykdyti kad ir mažiausią savo norą.

Laukuose vien žaluma ir dangus debesimis apniukęs, ir lietus žalias nuo tų laukų, baltas tik aplink kriaušę, tie juodi žemės lopai kvepia aitriu žemės kūnu ir tvarto amoniaku – kaip per amžius kvepėjo Lietuvos laukai pavasariais, – būsimais derliais ir bulvių blynais su grietine, tokia tiršta, kad iš šaukšto nekrenta. Ir varnėnai – maži varnėniukai – čirpia inkiluose ir net po priemenės stogu, lakstys rudenį juodais pulkais, kada rytais žemė skamba ir šalnų šerkšnas šešėliuose, o po pietų bulvienojų dūmai palengva tarp kalnų vingiuoja ir krinta kartu su tvenkinių ir pievų migla. Viskas taip aišku ir paprasta, bet nuo to aiškumo nė kiek ne geriau, kai apie savo metus pagalvoji ir darbus, kuriuos turi padaryti.

Aš tai, sūnau, galėčiau dirbti, dabar jau galėčiau, kažkaip nejučiom viskas išeina, atrodo – juo toliau, tuo lengviau, bet kiek čia ištempsi, dar penketą metų, ir viskas. Jeigu tik sveikata leis, neisiu dar į pensiją, kai jūs išvažiavot, kas mudviem su mama lieka – tik dirbti.

O vakare sėdim prie stalo, smulkios mėlynos stalo klijuotės gėlytės nuo valymo nusitrynusios, žalias skardinis žadintuvas, žirklės ir degtukai, elektros šviesa krinta ant stalo, mes sėdim, ūžauja vėjas, tyli varnėnai po priebučio stogu, vėjas klebena atsiknojusią stogo lemputę, ir kai išeini į lauką, ant priebučio laiptų, lekia jis iš tamsos, nė vienos žvaigždės danguj, nė jokio silueto žemėj, tik tamsa ir tėvai sėdi prie stalo, čia šviesu ir šilta, ir mes kartu kalbamės apie pasaulį ir kas kur vyksta ir kodėl, apie bulviakasį, paskui apie dienas, kurios eina greičiau už naktis.

Pagalvoju apie mirtį dažnai, kiek jau mums liko, juk miršta ir už mus jaunesni žmonės. Nežinau, kaip tėvas, aš tai, vaikel, pagalvoju.

Susitiksim vėl kada nors, žmonės atgimsta kituose, taip dabar sakoma.

Kas iš to, jeigu taip visi atgimtumėm, vėl šitaip susirinktumėm, tada aš norėčiau atgimti, o be jūsų, tarp nepažįstamų, bus tuščia ir liūdna. Šitaip aš nenorėčiau.

Ta muzika, dabar ji iš Paryžiaus, Senos pakrantės akmenimis bėga bangų atšvaitai, sliuogia tilto arkomis ir vėjas judina žurnalų lapus bukinistų būdelėse, ta muzika – tikras Paryžius, kuriame nėra nė vieno žmogaus, didelis šiltas miestas sušąla Lietuvos laukuos, kai po stogu su atsiknojusia lentute kalbi apie mirtį, kuri ateis dar taip negreit, galbūt rytoj.

O patalas kvepia, dvidešimt metų nė nebuvo, jeigu nesuprastum, kad jis kvepia kaip prieš dvidešimt metų – sugrįžus. Ir kvepės, kai jo nė nebebus, kvepės taip kaip prieš trisdešimt, prieš keturiasdešimt. Ir senasis ožkos kailis, prie lovos po kojom – kad viską atsimintume sugrįžę ir miegantys be sapnų.

Pusryčiai saulei šviečiant, spindulys indų lentynoj, tie patys indai, aliuminiai šaukštai apdilę, sena kavos malimo mašinėlė ir nauja – bulvėms tarkuoti, ta pati tvarka, viskas kaip tada, švaru ir pastovu.

Pusryčiai neskubant ir nerimas prieš kiekvieną kelionę, ar ko nors neužmiršai, takas per lauką ir nereikšmingos kalbos, stoviniuojam stotelėj ir už senų pušų išvažiuoja autobusas, sudie, parašysiu, stovi, paskui suka į laukus, jau šiek tiek pakumpę, ir vėl aš kažką užmiršau pasakyti, vėl kažko nepasakiau, kad vėl greit pasimatysim, gal dar ką nors, aš vėl nepasakiau to, ką norėjau pasakyti ir niekada nepasakysiu.

1968

Čemberleno irisai

Žinai, kodėl tavęs laukiu? Tu moki klausytis neklausdamas. Gerai. Niekada nieko neklausk, nes į kiekvieną klausimą gali būti šimtai atsakymų ir kiekvienas jų gali tapti dideliu melu.

Geriau aš tau papasakosiu, kodėl nekenčiu anglų.

Pažįsti Čemberleną? Lordą Čemberleną, sakai. O Čemberleno, aišku, ne. Nes jis buvo ne lordas, o paprastas Čemberlenas. Viešai taip jį vadino Valaičiu, bet už akių ir didieji jį Čemberlenu vadino. Tą vardą didieji, aišku, ir sugalvojo, nes vaikai laikraščių gi neskaito. O paskui, kad skirtųsi nuo vaikų, sugalvojo drausti: nesakyk, girdi, taip, negražu. Kas negražu?

Žodis labai gražus, įdomus toks, seniui labai tiko, nes senis skyrėsi iš visų: buvo nedidelis, apkūnus, nešiojo juodą skrybėlę ir lazdą.

Gyveno jis miestelyje savo namuke prie tvenkinio, supirkinėdavo grietinę ir virdavo irisus. Saldainių tada nebuvo – tik antri ar treti metai po karo – ir mes, nugriebę kokį červoncą, bėgdavom pas Čemberleną. Kvepėjo visas jo kambarys, baltas, šviesus, senis su balta prijuoste maišydavo geltoną tyrę, paskui praaušusią pildavo į mašiną, labai panašią į rašomąją mašinėlę, pasukdavo rankeną ir iš jos išlįsdavo plokštė supjaustytų irisų. Daugybė, ne mažiau kaip šimtas. Už vieną irisą mokėdavom du rublius. Kartą aš jų nusipirkau už visą červoncą – penkis. Šiltus dar, kvepiančius. Dantys sulimpa, kai trauki – čekšt! – atrodo išlūš. Neišlūžta. Tik norisi greičiau dar kartą sukąsti.

Vieną dieną į mūsų kiemą atėjo Julius. Jis kažką kalbėjosi su Martynu, mūsų šeimininkų sūnum. Jie abu buvo bent porą metų už mane vyresni, ir aš prie jų nelindau. Martynas nenoriai su juo kalbėjosi, nes Julius buvo rudaplaukis, bet jo motina dirbo bufete ir Julius dažnai ko nors turėdavo.

Martynas mane pašaukė ir pasakė, kad jiedu su Julium einą uogauti.

– Samuiliukai jau neša ir neša žemuoges. Žvyrduobėse pilna. Einam. Pasirinksim. Su pienu žinai kaip gerai. O tai paskui iš manęs prašysi.

– Palauk, aš pasiklausiu.

Motina nenorėjo leisti – girdi minų pilna visur, šovinių visokių. Kiek atsimenu, aš niurzgiau, bet kad patys tuos šovinius sprogdinam senoje pirtyje – nesakiau.

Paskui liepė apsiauti sandalus, padavė emaliuotą puslitrinį puoduką ir mes išėjom.

Leidomės nuo kalno į pievą. Švietė saulė, sandalų padai kliuvo už gėlių ir aš juos tyčia braukiau – sandalai buvo nauji ir man turbūt buvo malonu juos taip braukti.

Paskui aš pamačiau, kad Julius ir Martynas kažką kramto.

– Ką jūs valgot? Parodyk, – paprašiau Martyno.

Šis iškišo liežuvį. Ant jo gulėjo aptirpęs geltonas irisas. Martyno liežuvis virpėjo – saugojo, kad irisas nenukristų.

Kiek paėjėjus aš pasakiau:

– Duok ir man.

Julius nusijuokė.

– Neturiu.

– Duok.

Jis įkišo ranką į kišenę, pagraibė ir ištraukė tris irisus. Vieną įsidėjo sau į burną, kitą padavė Martynui. Aš ištiesiau ranką, bet jis irisą įsikišo atgal į kišenę ir pasakė:

– Taip aš tau ir duosiu. Padaryk ką nors.

– Ką?

Jis ilgai nesugalvojo. Padėjo Martynas.

– Perbrisk per vandenį.

Pievoje buvo dvi nedidelės duobės. Turbūt šaltiniai, tik pagilinti, kad būtų kur karves pagirdyti.

Aš priėjau prie to šaltinio. Negilu, atrodo. Atsegiau vieną sandalą.

– Aha! Nieko nebus! Su batais!

Su batais? Žinoma, svarbiausia, kad mama nesužinotų. Bet batus galima išplauti, o kol uogausim – išdžius.

Įbridau su sandalais. Duobė buvo negili, bet dumblina, ir vidury aš tiek įklimpau, kad sušlapau ir savo trumpas kelnes. Išsigandęs greit išsiropščiau. Batai buvo pilni juodos tyrės. Martynas su Julium kvatojosi. Aš priėjau ir prie jų.

– Dabar duok.

Julius surado irisą. Aš siekiau jį pasiimti, bet jis išmetė jį į orą ir sugavo burna. Iš pasigerėjimo Martynas tvojo jam per nugarą.

– Dabar duok man, – pasakiau.

Julius nustebo, paskui išsiėmė irisą iš burnos ir atkišo:

– Še.

– Šito man nereikia. Duok gerą.

– Daugiau nebeturiu. Žiūrėk, va, – jis išvertė kišenę.

– Tai kodėl melavai?

– O kas kaltas, kad tu kvailas?

Aš nuėjau prie duobės, nusiaviau sandalus, išsiploviau juos ir vėl apsiaviau. Martynas su Julium jau buvo toli. Namo eiti negalėjau, nes sandalai buvo šlapi. Tada papieviais nuėjau į gretimus pušynėlius. Nežinau, ar uogų dar nebuvo, ar aš jų neradau, o gal ir neieškojau. Grįžau po pietų su tuščiu puoduku. Į kambarį nėjau, susirangiau ant akmenų prie gluosnio ir mėtydamas akmenis skaldžiau kibirkštis.

– Ko čia sėdi? Kur tavo uogos? Martynukas pilną puoduką parsinešė.

– Suvalgiau jau.

Motina daugiau nieko nei sakė, nei klausė. O man visą laiką buvo labai keista. Tikrai žinau, kad aš tada pirmąsyk pamačiau, kokie dideli gali būti medžiai.

Sakiau pasakysiąs, kodėl nekenčiu anglų. O aš jiems jokios neapykantos ir nejaučiu. Tiesiog kai Julius juokėsi, saldainį sau į burną įsidėjęs, man pasirodė, kad jis labai panašus į tą Čemberleną.

Saldainių pas Čemberleną daugiau niekada nepirkau.

Tik kodėl aš netvojau į tą išsišiepusį snukį, o nuėjau plauti savo sandalų?

1966

Jėzus Kristus šypsosi

Jis nusipirko bilietą, priėjo prie durų, bet neįėjo, ir kol išsiėmė cigaretes, peržvelgė užimtus ir neužimtus suolus, paskui sceną su kilnojamais vargonais, baltu barokišku čembalu ir penkiais tuščiais pultais. Ant vieno pulto krito saulės spindulys, ir aliuminis spindėjo dulksvoje salės prieblandoje.

Jis užsidegė cigaretę ir atsistojo prie kolonos. Iki koncerto buvo dar dešimt minučių, žmonės ėjo neskubėdami, diena buvo šviesi ir kolonos buvo kaip šita diena, tik be šitų plikų medžių ir šito miesto oro, matomo kiekvienoje bent kiek gilesnėje perspektyvoje. Balandžių išmatos kolonų papėdėje prilipo prie uolų jūros moliuskais ir cementinės aikštės plokštės buvo apneštos karčia jūros druska.

Prie durų stovėjo vaikinas ir žiūrėjo, kaip ateina mergaitė su rožiniu paltuku. Mergina tvirtomis ir dailiomis kojomis trumpu rožiniu paltu.

– Alma! – pašaukė jis.

Ji grįžtelėjo, pamatė jį ir sustojo. Jis priėjo.

– Labas. Į koncertą?

– Į koncertą.

Vaikinas tebežiūrėjo į ją.

– Gerai. Eik.

Ji praėjo pro vaikiną net nežvilgterėjusi. Šis apsisuko ir žiūrėjo jai įkandin.

– Tu viena? – paklausė jis, kai ji nusipirko bilietą.

– O tu?

– Vienas. Paskui eisiu dirbti. Išryškinau vakarykščius negatyvus.

– Parodysi?

– Žinoma. Tu gali užimti vietą ir man?

Ji linktelėjo.

Lauke jis užsidegė dar vieną cigaretę, jos dūmas buvo ir lengvas, ir masyvus, o saulė pro kolonas pluoštais krito ant balandžių išmatų ir jų kalkių baltumas buvo dar baltesnis. Žmonės sparčiau spraudėsi pro masyvias Katedros duris. Ji sėdėjo ir žiūrėjo į tuščią sceną. Pultas nebespindėjo, užtai ryškiai švietė du seni sietynai. Ant sienų vieni apsisiautę, kiti kone pasislėpę sunkiuose kažkada paauksuotuose rėmuose kaip milžiniškos kerpės kerojo šimtamečiai paveikslai. Po jais dviejose juodų ąžuolinių suolų eilėse sėdėjo žmonės. Susikūprinę, išsidrėbę, sukeitę kojas, ant atlošų užmetę rankas žiūrėjo į tuščią sceną arba į paveikslus su aptrupėjusiais barokiniais rėmais.

Ji tyliai pasislinko ir paltu pridengė kelį. Pasižiūrėjo, nusišypsojo ir nusisuko – žiūrėjo į sceną. Jai iš dešinės sėdėjusi moteris pasilenkė ir pasižiūrėjo į jį. Jis matė tą galvą, žinojo ir akis. Ir plaukai buvo matyti – pilki nuo sutrūkinėjusių galų.

Tu nusikirpk plaukus. Trumpi tau dar geriau tiks. Žinau. Negaliu. Kaip aš koncertuosiu – negalėsiu prisipinti kasų.

– Ką tu vakar veikei?

– Nieko. Buvau namuose. O tu?

– Ryškinau negatyvus.

Oi, parodyk! Kas čia? O čia? Ta baltoji? Tu jos neįsimylėjai? O šitą aš pažįstu. Pažįsti? Iš kur? Vieną kartą, kai tu buvai Atlante, jos buvo atėjusios su Ale. Paskui mačiau koncerte. Alė rodė jos berniuką, tokį aukštą šokėją. Antanas? Aha, Antanas. Ir kaip – gražus? Gražus. Ko dabar susikūprinai? Juk žinai, kad tu man gražiausias. Tu man…

Kodėl tu man nesakei, kad turi žmoną? Tu nežinojai? Tada negerai. Net nepagalvojau. Juk ir paminėti ar nebuvo progos.

Ji labai taupi. Alė pasakojo, kad ji turi susitaupius kelis šimtus – kai tik gauna kiek, tuoj neša į taupomąją kasą. Mes iš tokių algų nieko neturim. Alė nuvažiavo į Vilnių, per dvi dienas šimto rublių nebeliko.

– Po koncerto aš tau papasakosiu vieną įdomią situaciją.

– O prieš koncertą negalima?

– Galima ir prieš koncertą. Tu su mano žmona pažįstamos.

Jos akys išsiplėtė.

– Atsimeni, kartą su Ale buvot Žvėryne, tokiam mažam namiuke, palėpės kambary. Atsimeni? Gėrėt kavą, kalbėjot apie keliones. Šeimininkė buvo mano žmona.

Ji paraudo, paskui pabalo.

– Čia tai istorija, – pasakė ji, žiūrėdama į tuščią sceną, ir jos akys taip pat buvo tuščios. Iš šono spindėjo tik obuolių baltumas, o per lėliukės kauburį persišvietė kažkokio paveikslo pajuodusi žaluma.

– Kaip tu sužinojai?

– Ji žiūrėjo negatyvus ir sako – šitą aš pažįstu. Klausykim, groja.

Jie nematė, kada atsisėdo vargonininkas, nes jam pasirodžius niekas neplojo. Iš už vagonų kyšojo tik pats vargonininko viršugalvis, o iš matinių tūtų pamažu sunkėsi toks pat matinis choralinis preliudas.

Jis užmetė koją ant kojos, patogiau atsisėdo, rankas susikišo į kišenes ir užvertęs galvą žiūrėjo į didįjį sietyną. Apdulkėjusiuose stikliniuose pakabučiuose spindėjo elektros lempučių šviesa. Anksčiau tuose pakabučiuose spindėjo žvakių šviesa, tik jie, aišku, nebuvo dulkini. Ir erelių snapai, kurie laikė pakabučius veriančią vielą, turbūt nebuvo pajuodę. Ir pakabučių netrūko. Ką reikštų pakabinti keletą šlifuotų stiklinių stačiakampių, ir sietynas atrodytų kaip naujas. Bet kas juo užsiims. O aš, kai klausausi muzikos, pasižiūriu į jį ir matau, koks jis nevalyvai senas. Auksinės apynių lapų girliandos apdulkėjusios. Humoro jausmą turėjo tie mūsų tėvai ganytojai, bažnyčios sietynus puošę apynių lapų girliandom. Turbūt žinojo, ką reiškia linksmybė? Reikėtų restauruoti tuos sietynus, tuos barokinius paveikslų rėmus – kitaip juose suskambėtų ir šita sena muzika. Bet kas tuo užsiims? Yra daugybė svarbesnių darbų. Galų gale nebūtina žiūrėti į sietyną. Galima žiūrėti pro langą, kaip vėjas drebina paskutinius tuopos lapus. Ir jeigu leisi sau daugiau nieko nematyti, tie lapai ant sidabrinių, sulčių pritvinkusių šakų bus taip pat muzika. Muzika, kurios būtum neišgirdęs, jeigu ne šita Vivaldžio *Fugeta*, du šimtmečius išgulėjusi geltonuose natomis išmargintuose popieriuose, kol tas juodas ir už vargonų kyšantis kuodas nepavertė jos taip prieinama materija.

Sietynas visą laiką sukasi – į vieną pusę, sustoja, paskui pamažu pamažu, paskui jau greičiau ir vėl pamažu į kitą, kol sustoja ir pradeda suktis atgal. Kiek jau kartų būta koncertuose, jis visada sukasi. Ir naktį, kai čia tarp tų senų paveikslų akmenine asla savo sunkias pleiskanotas uodegas

tąso žiurkės, ir tada jis sukasi. Sukasi žemė, sukasi šitie skliautai, sukasi medžiai su paskutiniais lapais ir be jų, o toje tyloje kaip Maksvelo švytuoklė švytuoja Katedros sietynas ir pamažu dyla, kol vieną gražią dieną nutrūks ir žnegtels ant galvų. Gerai, kad aš sėdžiu toliau, galėčiau pamatyti, kaip pamažu šerpetoja viela ir atsiriša elektros laido mazgas.

– Gulk! Guuuulk!

Sietynas dar nenukristų, žmonės pašoktų ir visi atsisuktų į rėkiantį beprotį, o kada suprastų, būtų jau vėlu – sunkiai šniokšdamas, sietynas žnegteltų žemyn, ir tada ant rėkiančio bepročio pasipiltų kruša keiksmų, kodėl jis negalėjęs sušukti anksčiau.

Marijos Magdalenos kūnas negyvas – žalsvas, kaip vos pradėjęs nokti obuolys. Šito Jėzaus Kristaus fizionomija – seno pederasto nekaltybė.

Virš Katedros praskrido lėktuvas ir jo metalinis virpesys sunaikino visus kitus garsus. Jis pasižiūrėjo į ją, ji vos pastebimai pasitempė. Pro kaproninę kojinę matėsi reti, bet sodrūs kojų gyvaplaukiai ir jis pagalvojo, ar ji tik neskuta jų – taip jie įtartinai trumpi.

Tylant lėktuvui vis aiškesni darėsi vargonai, ir juo aiškiau jie skambėjo, tuo minkštesnės darėsi marmurinės kolonos, didžiulėmis kerpėmis išsikerojo paveikslų rėmai, žmonės susmuko į nailoniniais, vilnoniais, medvilniniais audiniais pridengtus gniutulus, o Marijos kūnas paraudo, ji atsisėdo, ištiesė nutirpusias kojas, paskui atsigulė ir kaip kiekviena nekaltybė užsidengė akis. Jėzus Kristus žvilgtelėjo į ją, bet kadangi tie triukai jam seniai buvo pažįstami, nusišypsojo Judo šypsena ir tyliai pasakė: „Kada šitas kietas, širdis minkšta. Žiūrėk, neapsigauk.“

Dieve, Dieve… kaip gerai… Taip gerai dar niekad nebuvo… Aš einu iš proto!.. Oi!.. Ne, šitaip negalima. Dabar kitaip bus nebegalima. Taip tu iš manęs padarysi paleistuvę. Taip aš iš tavęs padarysiu moterį.

Magdalena vėl klūpojo ir meldėsi, bet iš smalsumo ji pasidarė permatoma, o krūtų speneliai sušoko į riešutus. Jėzus Kristus viską žinojo ir tokie pokalbiai jam buvo ne naujiena, tik senokai girdėti, bet prie šono jam stovėjo Judas, ir jis nori nenori turėjo vaizduoti Dievą: „Tu turi žmoną, atsimink. Kada šitas kietas, širdis minkšta, gali kažin ką prižadėti. Pagalvok, kas bus, kai prasidės kasdienybė.“

Aš turiu žmoną. Aš už tave dešimčia metų vyresnis, matęs to, apie ką tu nė nesapnavai. Aš tavęs nė nepaliesiu, kol tu to nepanorėsi. Aš nesakau, kad tave myliu, kol manęs neįtikina laikas, bet jeigu taip atsitiks ir tu

mane taip pat mylėsi, aš padarysiu viską. Viską, ko tik tu panorėsi ir ką aš pajėgsiu. Dieve, Dieve, nejaugi tu nematai, kad aš jau dabar tave myliu!.. Paverk, šitokios ašaros gražesnės.

Koncertas baigėsi. Jis atsistojo, nusišypsojo jai, ji taip pat nusišypsojo, paskui, pasimesdami tarp žmonių, nuėjo durų link.

– Kur tu dabar?

– Namo. O tu?

– Į laboratoriją. Reikia atspausdinti nuotraukas.

Ji linktelėjo.

– Iki rytojaus, – pasakė jis.

– Iki.

Lauke jis užsidegė cigaretę.

– Sveikas!

– O, čia ir tu. Sveikas.

– Kaip koncertas?

– Teisybę šnekant, nedaug tegirdėjau. Žiūrėjau, kaip sukasi sietynas.

Draugas nusijuokė.

– Jis visą laiką sukasi.

– Taip, bet tik šiandien aš tai kaip reikiant pastebėjau.

– Aš irgi vieną pikantišką detalę pamačiau. Pro langą krito spindulys tiesiai ant švento Jono plikės, ir ta spindėjo kaip tikra plikė. Tu vienas?

– Vienas.

– Kur dabar? Namo?

– Ne. Nežinau.

– Gal einam kavos?

– Einam.

Ji ėjo per aikštę. Viena. Viena ji ir tebuvo toje aikštėje. Kiti ta aikšte ėjo iš koncerto.

1967

Mirštančios žolės

Pavalgęs senis dar kiek pasėdėjo prie laužo. Tiesą sakant, iki tikros senatvės jam dar buvo gana toli, bet į medžioklę jis jau nebeidavo. Išaugo

jo ir jo brolio sūnūs, parsivedė jaunas moteris, kurios ruošėsi čia, kai vyrai išeidavo ir grįždavo dažniausiai tik vakarėjant, nešdamiesi čia kokį žvėrį, čia paukštį. Jis nebetiko tiek tolimiems žygiams, jau likdavo prie laužo, bet prie laužo sėdėti jam nesinorėdavo – moterys triukšmaudavo, klykaudavo vaikai, ir jis vis dažniau norėdavo pabūti vienas. Atokiau nuo stovyklos, ant skardžio, jis įsirengė sau užuovėją – įkasė smailiai apdegintą stuobrį, ant jo pamovė seno galvijo odą, ištempęs ją prislėgė akmenimis ir iš šonų paramstė šakomis, žemę išklojo lapais ir visokių smulkių žvėriukų kailiais. Čia jis gulėdavo ir žiūrėdavo į debesis ir saulėlydį arba sėdėdavo stebėdamas lygumą ir tolimus miškus.

Atsikėlęs senis pamažu nuėjo į pakalnę, užlipo į kitą kalvą ir nusileido prie savo užuovėjos. Pažiūrėjo į savo guolį, laužo nuodėgulius, krūvą sausuolių, paskui nuėjo prie skardžio. Apačioje tįsojo pievos, o už jų mėlynavo miškai. Senis nusileido žemyn ir nuėjo per pievas. Įėjęs į spygliuočių jaunuolyną jis sustojo, ilgai žiūrėjo į saulėje blizgantį voratinklį, už kelių žingsnių pasilenkė prie mažo geltono berželio. Buvo jau ruduo ir miške visokiausiomis spalvomis švietė lapuočiai medžiai, o pušų spygliai skleidė melsvą šviesą. Senis stovėjo ant kalno, saulė spindo tiesiai į akis, šildė rankas ir kojas, ir senis žiūrėjo tolyn, kur miškas susilieja su dangum, ir jam norėjosi nueiti ten ir pažiūrėti. Bet žinojo nenueisiąs ir nepažiūrėsiąs, jis ten jau ne kartą vaikščiojo ir žinojo, kad už to miško yra dar kiti miškai ir plikos akmenuotos kalvos, ir kai būdavo ten, jam taip pat kaip ir čia norėdavosi eiti dar toliau. Jis žinojo nenueisiąs ir nepažiūrėsiąs, nes paskui reikės grįžti, o jis jau senas, plaukai ant galvos ir krūtinės visai išbalo, po truputį ima virpėti rankos; ne, jis dar nepaseno, bet medžioti nebegalėjo; nebegalėjo vienas leistis į kelionę, kaip tada, kai grįžo vesdamasis savo moterį; jis nebegalėtų nudobti nė kiškio, ką čia galvoti apie tolimus žygius, o be to, ieškoti nebebuvo ko, jo moteris jau mirusi, ir jis ją prisimindavo su lengvu liūdesiu, kai žiūrėdamas į lygumas užmiršdavo savo sūnus ir jų vaikus, o kai jam pasidarydavo neramu, vėl prisimindavo savo sūnus ir tada eidavo ten, kur buvo jie.

Kai senis grįžo, saulė artėjo prie miško. Moterys gulėjo įsaulėje prie palapinių, snaudė arba žaidė su vaikais. Jis pasisukinėjo aplink, vyrai dar nebuvo grįžę, ir jis vėl nuėjo prie savo buveinės.

Atsigulęs užsimerkė ir rankas susidėjo ant krūtinės. Taip gulėjo ilgai, jausdamas, kaip tvinksi nuo vaikščiojimo pavargusios kojos ir maudžia

nugarą. Paskui maudulys praėjo, ir jis įsiklausė, kaip žolėse šiugžda vos juntamas vėjas. Jis buvo šiltas ir drėgnas, ir kai saulė per pusę pasislėpė už miško, vėjas visai nurimo.

Senis atsisėdo, apsikabino kelius ir žiūrėjo, kaip tamsėja po skardžiu nutįsusi lyguma.

Žemė kvepėjo drėgme ir žolėmis. Senis žinojo, kad tas kvapas – mirštančių žolių kvapas. Jau baigėsi tos dienos, kada nei justi, nei laukti pasirodo greiti, juodi debesys, nupila, nulyja ir dingsta kaip nebuvę; praėjo ir tos dienos, kai dangumi plaukia debesys baltomis galvomis ir juodomis papilvėmis, plaukia ir plaukia, o lietaus nė lašo; buvo jau ir tokios dienos, kada visas dangus – vienas pilkas debesis, ir į žemę krinta smulkutis šaltas lietus. Visos tos dienos praėjo, dabar danguje pasirodo tik vienas kitas debesiukas, o kartais visą dieną nepamatysi nė vieno, ir saulė šildo, o nuo žemės kyla drėgmė ir vos vos juda kalvomis ir virš miškų, o miškuose nekrusteli nė lapas. Tada vakarais iš klonių plūsta šiltos bangos, jų šiluma drėgna ir kvepia žole. Senis žino, kad tai mirštančios žolės kvapas, užtektų tik atmerkti akis, palenkti galvą ir būtų galima pamatyti daugybę pageltusių ir parudusių stiebelių. Bet jis žino visa tai per daug gerai, sėdi užsimerkęs, apsikabinęs kelius ir kvėpuoja lėtai ir giliai, ir jį vėl pradeda imti nerimas, nuo kurio norisi kažkur eiti.

Bus dar ilgi lietūs, bus žiema, šalčiai, palapinių tamsa, laužų dūmai, tada jie visi galvos apie valgį ir apie šilumą, ir jis galvoja apie žiemą jausdamas, kad bijo jos, nors ir žino, kad pavasario sulauks, tikrai sulauks, nors jis jau gerokai pabuvo. Nugyveno daug žiemų ir daug pavasarių, kada reikėdavo judėti, kad nesušaltum, o paskui norėdavosi judėti, nes būdavo šviesu ir šilta. Jis žino, kad sulauks šilumos, nes jis dar gana tvirtas, ir kad jo nerimas ne dėl to, kad ateina žiema.

Jis visą dieną vaikščiojo, klausėsi, tik neaiškiai suprasdamas, kas jį veda į priekį ir ko jis ieško. O kai saulė pasislėpė už miško, kai nutilo vėjas ir iš slėnio plūstelėjo šiltos oro bangos, senis nebesispyrė, kad jis jų ir laukė visą dieną. Jis laukė, nes žinojo, kad su tuo mirštančių žolių kvapu ateis jo metai.

Senis sėdėjo, rankomis susiėmęs kelius, paskui atsirėmė į juos alkūnėmis, delnais pakreipęs galvą, kad oro srovės plūstų tiesiai į veidą, o su jomis ėjo medžioklės, susirėmimai su žmonėmis nuo ežerų, jo moteris, jo vaikai, kurie gimė, kurie mirė, kurie augo, kurie augino savo vaikus, o jų

moterys buvo panašios į jo, kada ji buvo tokia kaip jos, tik jam jos niekada nebus tokios kaip ji.

Paskui aiškūs vaizdai nubluko, susiliejo, jis dabar matė tik atvaizdą, kurį prieš daugybę metų išdrožė iš briedžio rago galvodamas apie savo moterį, kokia ji sveika, stipri, gera, ir ta statulėlė kabėjo palapinėje prie nuolat degančio laužo, ir visos moterys, norėdamos būti stiprios, kai reikėdavo gimdyti, žiūrėdavo į ją ir joms iš tiesų buvo lengviau.

Pamažu temo. Senis atsistojo, nuėjo į stovyklą, iš laužo pasiėmė nuodėgulį ir grįžo atgal. Vyrai jau buvo parėję, bet jis nenorėjo žiūrėti, ką jie parnešė – paširdžiuose jautė tuštumą, kuri reikalavo ne valgio. Grįžęs įkūrė laužą, ir aplink ėmė šokinėti šešėliai.

Kurį laiką jis sėdėjo žiūrėdamas, kaip plevena ugnis, paskui sunkiai pakilo, nuėjo prie skardžio, pakasė žemę ir iš duobės ištraukė sunkų, žole apvyniotą gniutulą.

Prie laužo jis nuvyniojo žemėmis aplipusias žoles ir bakstelėjo pirštu – molis buvo minkštas, pats tas.

Jis pasidėjo jį prieš save ir vėl sėdėjo, paskui atgnybė gabalą, pagalvojo, vėl priplojo, paminkė ir ėmė spaudyti.

Darbavosi jis be perstojo. Molinas rankas šluostėsi į plikas šlaunis, šnarpštė, pukšėjo, o kai laužas prigeso, užmetė porą pagalių ir vėl darbavosi.

Figūra, kurią jis lipdė, buvo beveik baigta. Jis žiūrėjo į ją, lyg pats pirmą kartą pamatęs. Buvo tylu, iš stovyklos girdėjosi balsai, spragsėjo laužas, jo atšvaitai krito ant palapinės, ant rankų, ant figūros, kuri stovėjo prie jo kelių ir buvo beveik baigta.

Molinė figūra stovėjo prieš jį, jis žiūrėjo į ją ir galvojo. Prisiminė galvojęs apie tai, kad padarys dar vieną savo moterį, į kurią pasižiūrėjus bus lengviau jo genties moterims ir jam. Bet dabar jis matė, kad tai ne jo moteris. Čia buvo ne jo moteris apvaliomis šlaunimis ir sunkiomis krūtimis, kurios iššėrė tiek sūnų ir dukterų, čia buvo kita. Ji sėdėjo plaštakomis parėmusi galvą, alkūnėmis remdamasi į kelius ir žiūrėjo aukštyn. Ji buvo šiurkšti, šita jo nulipdyta figūra, kuri turėjo būti panaši į jo mirusią moterį, tokia pat šiurkšti, kaip būdavo iš tiesų šiurkšti su juo, tada, seniai. Ar dėl to, kad ji buvo šiurkšti, tokios stiprios ir kampuotos dabar buvo jos rankos, ar dėl to, kad jis nebegali matyti jos tokios kaip tada, sveikos, stiprios, į kurią pasižiūrėjęs ne apie jos šiurkštumą, o apie gerumą galvodavo.

Jausdavo. O gal dėl to, kad jis ne jaučia, o prisimena jos gerumą, ji dabar tokia – galvojanti, tylinti, pas jį ir ne jo – viena.

Senis išgirdo, kaip traška ugnis. Kažkur toli čirškė žiogai, vienas plyšavo visai arti ir net tada, kai liaudavosi, čirpimo buvo pilna tyla.

Senis vis žiūrėjo į figūrą ir jam pasirodė, kad ji atgijo, nes jis pajuto, kad ji sėdi ir galvoja kaip ir jis. Bet jai dar kažko trūko, ir senis pagalvojo, kad jeigu ji galvoja, tai turi matyti. Jis paėmė aštrų medžio gabaliuką ir veide išskuobė dvi trikampes duobutes. Dabar ji ir matys, ir galvos, matydamas negali negalvoti. Dabar viskas, pagalvojo jis, ir atsargiai pastatė figūrą arčiau laužo – tegul apdžiūva, rytoj jis ją išdegs ir ji bus tvirta kaip akmuo.

Jis pasirėmė alkūnėmis į kelius, delnais prilaikydamas galvą ir užsimerkė. Jis buvo pavargęs ir ramus. Tada vėl užuodė žemę. Kvepėjo ji taip pažįstamai, kad jis vėl pamatė save ir savo metus, bet jie ėjo maišydamiesi, kliūdami vienas už kito, kol mintyse jis išvydo ką tik nulipdytą figūrą. Ji žiūrėjo kažkur į priekį, lyg į tamsią lygumą, lyg į dangų, kur mirksėjo žvaigždės. Jis atsimerkė ir taip pat įsižiūrėjo į žvaigždes. Mirgėjo jų nesuskaičiuojama daugybė ir senis staiga pajuto, kad aplink tuščia, ir ne žvaigždės, o jis vienui vienas žiūri į žemę, ir ji tokia didelė, tokia neaprėpiama, kad ima suktis galva.

Iš juodos lygumos plūstelėjo šilta banga ir senis vėl užuodė žemę. Jis pažvelgė į figūrą. Ji žiūrėjo į žvaigždes, ir juodos jos akys galvojo. Tada jis suprato, kodėl jam pasidarė ramu, kada jai padarė akis. Matydamas negali negalvoti, ir apie viską, ką matys, jis dabar galvos ne vienas.

Tik dabar senis pajuto, kaip mirtinai jis pavargo. Nieko daugiau nenorėjo, tik miego.

1967

Demonstracija

Nieko panašaus! Tai tik autobusų stotis šeštadienio rytą: ilga tuščių autobusų rikiuotė, kelios mašinos išvykimo aikštelėse ir žmonių grūstis prie jo durų. Žmonių minios ir kitur, laukia, kol privažiuos mašinos. Žvalgosi, sukinėjasi, stumdosi. Pro tą tirštumą vos vos prasibrausi.

Žinoma, galima ir tai būtų laikyti demonstracija, jei pažvelgtum į tą triaukštį namą, kuriame dabar, kol vietoj nugriautos stoties statoma nauja, įsikūrė šita transporto įstaiga. Tarp antro ir trečio aukšto per visą namo ilgį kabo šūkis: TEGYVUOJA KOMUNIZMAS! Šitą antrus metus nenurimstantį šurmulį galima būtų laikyti demonstracija, nenuilstamai nešančia tą didelį šūkį – jei turėtum noro. Ypač iš toliau.

Bet žmonės žiūri tik į autobusus. Griebia ryšulius, vaikus ir puola priešais, paskui, prisispaudę, įsikibę durelių eina, kol autobusas sustoja. Išeities pozicijos užimtos.

Durys atsidaro ne iškarto, konduktorė irgi tvirčiau atsistoja.

– Tik su bilietais! Pirmiausia su bilietais, – sako ji.

Tiesa seniai visiems žinoma: tie, kurie neturi bilietų, glaudžiasi iš kraštų. Bet ir tie, kurie su bilietais, ir tie nekantrauja – braunasi, kliūva, žodinėjasi.

– Palaukit, leiskit su bilietais, – sako konduktorė, stumdama atgal nuo laiptelių tokį pusiau solidų vyrą, kuris nepateko į išėjusį autobusą ir dabar durelių įsikibo pirmas.

– Jau nebėra su bilietais, visi suėjo, – sako tas vyras.

– Ką?! O šitie visi be bilietų, – nustemba konduktorė. Taip nustemba, kad praleidžia tą vyrą. Paskui jį nelaukdami braunasi kiti. Lekia mikliau už vaikus. Mato konduktorė – ta lavina tikrai be bilietų ir jos nuostaba virsta pykčiu.

– Kokia čia tvarka, – šaukia ji ir mėgina sustabdyti vieną kitą. Kas tau paisys tavęs, moterėle, jeigu šitaip gražiai pratrūko!

– Tvarka nekokia, – sako skubėdamas vienas toks žmogutis. – Vieną autobusą praleidau, matau, praleisiu ir antrą, tai ir išėjau iš eilės.

– Kokias pasakas čia pasakojat! – dar labiau supyksta konduktorė.

– Kokias pasakas – nueikit ir pažiūrėkit, kas dedasi stotyje, – sako kitas praeidamas. Skubiai neria vidun paskutiniai. Rekordiškai greitai sulipo. Sėda. Įtampa slūgsta.

Bet ne konduktorės piktumas.

– Palaukit, įves tvarką – be bilieto išvis neįeisit, – sako ji.

– Įveskit tokią tvarką, kad nereikėtų konduktorių, – pataria vienas.

– Įveskit tvarką, kad nebūtų eilių, – sako kitas.

Smagūs jau, atsigavę, rankioja savo išbirusį humorą.

– Išmes lauk, – sako moterėlė.

– Neišmes, jei jau įlipom, tai neišmes, – nuramina ją kaimynė. Bet tyliai, kad neišgirstų ir iš tiesų nesugalvotų.

– Tikrai, – sako ką tik įlipusi mergužėlė, – valandą dešimt minučių išstovėjau, prašiau bilieto, kasininkė šnekasi su kažkokia moterim, klausiu dar, nėra, sako, ir vėl šnekasi. Aš nežinau, kas… – Mergužėlė tą savo istoriją dėsto su tokiu kūdikišku veidu, lyg didžiausią atradimą.

– Kam čia tas pasakas sekat, – vėl užsiplieskia konduktorė.

– Kodėl pasakas, – dar labiau nustemba mergelė.

– Nei jūs stovėjot, nei ką. Įves tvarką be bilietų nepriimti, tada pastovėsit!

– Ko jūs čia visą laiką mums grasinat? – labai garsiai sako vyras iš pat autobuso galo. – Ko jūs visi tik grasinat ir mokot? Kas mes – banditai kokie? Pasižiūrėkit: administracijai – visas pastatas, trisdešimt du kambariai, o keleiviams – viena kišenė.

Į kalbėtoją grįžčioję keleiviai dabar žiūri į namą ir juokiasi: tikrai. Kai kas ima skaičiuoti langus – o gal ne? Gal mažiau? Tikrai ne mažiau, gal daugiau.

– Paplėšytumėt jūs bilietus visą dieną, kitaip šnekėtumėt, – sako jau darbuodamasi konduktorė. Jau lyg ir nebepiktai, ar ką.

– Manot, mes jūsų nesuprantam, – sako tas vyras. – Bet ką mums daryti? Tai kodėl dar jūs mums grasinat, kodėl savo valdžiai nepagrasinat, kad taip dirbti per sunku, kad žmonės vienam tam kambarėly stumdosi ir ėda vienas kitą kaip šunes?

– Užslopti galima, – sako pagyvenęs vyras.

– Ten ne tik žmogus, bet ir musė užslops, – sako kažkas ir visi vėl juokiasi. Ne iš musės, žinoma, visi tai supranta.

– Aš neprieinu prie valdžios, – sako konduktorė pusbalsiu, lyg sau.

– Mes irgi, – sako tas vyras. – Esam lygūs, tai nėra ko ir pyktis.

Ir pykčio tikrai nebėra. Tą jaučia visi, su šypsenom, kaip pažįstami imdamiesi savo reikalų: ir to yra gana.

Gana, sutinka kalbėjęs vyras.

Juk tai demonstracija! Dar viena demonstracija, galvoja prie lango sėdintis saugumietis ir nežymiai atsisuka geriau pažiūrėti to kalbėtojo. Įsiminti veidą. Neįsiminsi. Eilinis gelsvas inteligentėlis, abejingai skaitantis „Tiesą“. Tokių pilna visur. Ir nežinia, kur, kada ir kaip jie prabils.

1972

Sprendimas

Pavojaus signalo Skaičiavimo centrui neperdavė nė viena Sekimo sistema, ir miestas funkcionavo taip, tarsi nieko nebūtų įvykę.

Kaip vėliau nustatė Vyriausioji technologinių funkcijų apsaugos valdyba, sektorių A6, B3, B4, B5, C9, C10 ir C11 gyventojai iškart pastebėjo, kad jų Produktų kamerose nėra pieno pakelių, tačiau apie sutrikimą Skaičiavimo centrui taip pat nepranešė, nes: 1) įvykis neturėjo precedento; 2) Miesto kodekse nebuvo šį atvejį atitinkančių nurodymų; 3) veikė netolimos praeities suformuotas psichologinis imunitetas; 4) susidarė Nuotykio situacija, kuriai Miestas 04326 dar nebuvo tinkamai parengtas visais lygmenimis. Apibendrindama savo tyrinėjimus Vyriausioji technologinių funkcijų apsaugos valdyba rekomendavo į Nuotykio situaciją atkreipti kuo didžiausią dėmesį ir parengti efektyvesnes šios situacijos technologinio neutralizavimo priemones, numatančias tiek 33 ir 34 kartų psichologinį patyrimą, tiek – ypač! – 35 ir 36 kartų naujojo psichologinio patyrimo formavimą.

Būtent 33 ir 34 kartų kai kurie asmenys pieno produktų savavališkai kreipėsi į Rytmetinio laisvalaikio realizavimo punktus (Aukščiausioji technologijos taryba į tą faktą turėtų atkreipti kuo rimčiausią dėmesį; siūloma: atkurti dienos ir nakties pamainas atskiriančią pažymėjimų sistemą), sukurdami Deficito situaciją, Rytmetinio ir Pertekliaus situaciją Vakarinio laisvalaikio realizavimo punktuose. Be to, buvo viršytas piko III laipsnis, ir kai kurie (iš viso 3842) gamintojai pavėlavo į darbą. 18 gamyklų neįvykdė savo paros gamybinių užduočių. Skaičiavimo centras paskelbė pavojaus situaciją. Vyriausioji technologinių funkcijų apsaugos valdyba ėmėsi sutrikimo priežasčių totalinio tyrimo priemonių, bet buvo jau vėlu: vis sparčiau įsijungdavo nauji negatyvūs psichologiniai faktoriai, kurdami Psichologinio nepavaldumo situaciją.

Jos genezė buvo tokia. Gamybos sutrikimo priežasčių aiškinimosi priemonių programos paskelbimas sukėlė nerimą, kurį dar labiau padidino gandai apie pieno produktų trūkumą. Jau naktinėje pamainoje tvyrojo Spėliojimų atmosfera, dėl kurios krito darbo našumas ir visas miestas neįvykdė naktinės pamainos užduočių. Gamyba neišvengiamai turėjo kristi ir toliau. Trečios paros vakarą miestas iš tiesų buvo jau nerentabilus.

Maža to – aštrėjo deficito situacijos visuose laisvalaikio praleidimo punktuose, žinios apie neaiškius dalykus ėmė skverbtis į kitus miestus.

Buvo išjungti visi ryšių kanalai, bet tai tik dar labiau padidino gyventojų nerimą. Iškilo Savavališkos migracijos grėsmė. Visos savivaldos įstaigos ir organizacijos dėjo didžiausias pastangas stabilizuoti ir ištaisyti esamą padėtį, tačiau informacijos stoka ir bendra nepasitikėjimo atmosfera atvedė prie kritinės situacijos – grupinių nuotaikų susiformavimo slenksčio.

Tada Aukščiausiosios technologijos tarybos Vykdomasis komitetas ir priėmė lemiamą sprendimą: Miestas 04326 turi būti išjungtas. Tris savaites išbuvęs izoliatoriuje miestas vėl buvo iškeltas į Žemės paviršių, o iš visų periferinių sričių plaukė būriai naujųjų jo gyventojų, kuriuos Miestas 08974 sveikino spalvingais šūkiais ir plakatais.

1972

Išmintingas žmogus

Jis gimė Europoje jau įsisiautėjus Antrajam pasauliniam karui, po kurio prasidėjo pats didžiausias perversmas Žemėje, tada vadintas Technologine revoliucija.

Jis buvo vienas tų, kurie mėgsta padejuoti dėl sveikatos ir iš tiesų yra šiek tiek ligoti, bet gyvena kitąsyk ilgiau už savo vaikus. Tas jo gal kiek ir priverstinis dėmesys savo kūnui ir iš žemdirbių paveldėtas dvasinis konservatyvumas jo daliai tekusios neramios pasaulio raidos atmosferoje laidavo jam Išmintingo žmogaus titulą – bent jau pats jis tuo tikrai tikėjo.

– Ko tu šokinėji! Ko tu šokinėji?! Žiūrėk, kaip aš…

Ir iš tiesų!

Čia, tiesa, reikėtų šiek tiek paaiškinti to Žemės kampo, kuriame jam buvo lemta gimti ir gyventi, ypatingąsias, individualiąsias Pasaulinio laiko tėkmės prielaidas. Gimė jis mažoje tautelėje Baltijos jūros rytuose – ta tautelė dar senajame pasaulyje dėl virtinės šiurkščių politinių klaidų susmuko ir pateko į stipresnių kaimynų jungą, o nuolatiniai sukilimų numalšinimai išugdė joje stiprų polinkį į rezignaciją ir nuolankumą. Jo gimimo metais ta tautelė vėl pateko į vienos iš trijų XX amžiuje viešpatavusių imperijų priklausomybę, absoliučią, o ne vien ekonominę, kaip daugelis kitų smulkesnių pasaulio tautelių: imperija pasižymėjo ypač baisiu

nukariautųjų engimu ir buvo numačiusi iki viso pasaulio užkariavimo visas jau pavergtas tauteles asimiliuoti.

Tuoj pat po karo nugalėtojai daugelį pačių aktyviausių senosios valstybinės santvarkos šalininkų sušaudė, sukišo į kalėjimus arba išvežė į neapgyvendintas savo teritorijos sritis katorgos darbams žemės ūkyje arba pramonėje.

Išmintingas žmogus, tada dar aštuonerių metų berniūkštis, jaunimo naujosios tvarkos apmokymo valstybinėje organizacijoje griežtai pasmerkė išvežtąjį dėdę, kaip buvo mokiusi mokytoja:

– Jis buvo liaudies priešas. Jis neleisdavo man skintis obuolių.

Šitą pasmerkimo dalį jis pridėjo pats nuo savęs nuoširdaus jausmo skatinamas. Užtat nuo tėvo gavo dvigubai daugiau diržų ir padarė pirmą protingą, gyvenime jam labai pravertusią išvadą: niekada nepersistenk!

Apie vyresnįjį kaimynų sūnų, nenorėjusį eiti į užkariautojų kariuomenę ir išėjusį į mišką, kur jauni jo tautos vyrai beviltiškai laikėsi prieš pavergėjus, jis pasakė:

– Kvailys! Nušaus kaip šunį.

Ir padarė antrą protingą išvadą: pats savimi tepasirūpinsi, arba kaip pasiklosi – taip išmiegosi.

Jis neįstojo į slaptą moksleivių būrelį, kuris rengėsi keršyti už savo sušaudytus brolius, bet ir nepranešė valstybės saugumo komitetui, kaip reikalavo antrosios jaunimo parengimo ištikimybei organizacijos įstatai, tik kartą išsitarė, kad šaudyti jie mokosi ne šiaip sau… Ne jo juk kaltė, kad jie iš tiesų buvo prisirinkę dar karo laikų revolverių…

Kai mirė imperijos diktatorius, kažkas pasikeitė. Kas – jis gerai nesuprato, nebuvo ir kada aiškintis, jis jau buvo studentas, reikėjo gyventi, reikėjo veikti! Jis pasirinko specialybę, į kurią buvo lengviausia įstoti. Ir mokytis ten buvo nesunku. Ir jis niekaip nesuprato:

– Ko jūs plėšotės! Kur nubėgsit?

Vienu metu, demaskavus ankstesnįjį diktatorių, kol įsitvirtino antras, varžtai buvo kiek atleisti, ir visi jauni ir seni žmonės puolė kaupti kultūros vertybių. Kurso draugai važinėjo į ekspedicijas, dirbo mokslinį darbą, visi agitavo vienas kitą dirbti dar daugiau, nagrinėti dar sudėtingesnius dalykus; kalbėjo ir jis, o vasarą kepinosi baltame to karšto pajūrio smėlyje, kol suprato vieną dalyką – ne tie laikai.

Tai buvo esminis lūžis jo gyvenime. Jis įstojo gamyklon darbininku, greit pakilo iki inžinieriaus, būtų kilęs ir dar aukščiau, bet teko pasišalinti

iš pretendentų į partiją, nes kažkoks giminaitis po karo buvo pabėgęs į užsienį: valdančiosios partijos nariui tokie biografijos duomenys netiko; o ir būdo jis buvo minkštoko, visi matė, kad įsakinėti jam yra sunku, jam kur kas geriau sekėsi mokyti išminties šiaip, būnant nevaldančiojo sluoksnio atstovu: jis galėjo būti puikus valdančiojo ir valdomojo sluoksnių idėjinio vieningumo pavyzdys. Taigi jis buvo padarytas sandėlio vedėjo pavaduotoju tiekimo reikalams ir liko juo iki garbingos pensijos, iki pat 2000 metų, bet iki tol tame krašte įvyko dar daug įvykių, kurie dar labiau sustiprino jo kaip Išmintingo žmogaus reputaciją.

Antrajam diktatoriui įsitvirtinant reikėjo sutvarkyti imperijai priklausiusias tautas, kurios kultūros kaupimo laikotarpiu buvo gerokai papaikusios savarankiško gyvenimo idėjomis. Viena jų nuėjo taip toli, kad aiškiai rengėsi atsiskirti. Tą draugystės nuvertinimą teko atkurti įvedant imperijos armiją. Vienos tautos rezignacija ekonomiškai nedaug ką reiškė – užtat koks pamokomas tas pavyzdys buvo visoms kitoms! Išmintingas žmogus juokėsi:

– Aš taip ir sakiau! Ko kito buvo galima laukti!

Kas ko turėjo ir galėjo laukti – buvo neaišku: prasmė buvo tokia gili, kad visai priklausė nuo pokalbio situacijos.

Išmintingojo žmogaus tautiečiai paniuro. Jis, būdamas jautrus, ragino nenusiminti – jis juk nenusiminė.

Tuo metu technologinė revoliucija buvo pačiame įkarštyje. Technikos ugdymas imperijų pučiamo priešiškumo atmosferoje reikalavo visų žmogiškų pastangų ir jaunimas, kuriam visų pirma atsiskleidė technologinio pasaulio prasmė, ėmė bruzdėti: jie neturėjo ko prarasti, galėjo tik gauti, išsikovoti. Šitas bruzdėjimas virto tikra revoliucija, išjudinusia visus supuvusio demokratizmo kraštų visuomenės sluoksnius. Daugelyje valstybių įvyko socialistinės revoliucijos, valdžią paėmė komunistai.

Išmintingojo žmogaus imperija triumfavo: dar labiau agitavo pasaulį už savąją tvarką, rėmė naujas vyriausybes materialiai, nepaisydama, kad saviems žmonėms visko ima stigti: valstybės saugumo organizacija buvo iš esmės reorganizuota, sustiprinta, ir buvo galima būti tikriems, kad baimė atsidurti kalėjime padengs visus materialinius nepriteklius.

Išmintingasis žmogus klestėjo: jo kaip tiekėjo postas leido jam be vargo prieiti prie visų deficitinių dalykų ir net padėti kitiems. Jis džiūgavo ir savo draugų neužmiršo: kaip buvusiam humanitarui draugų dėkingumas jam buvo didžiausias dvasinis turtas.

– Sakyk, jei tik galėsiu – padėsiu. Dabar mes turim palaikyti vienas kitą.

Bet – kaip dažnai būna istorijoj – viskas kartais pasuka pačia netikėčiausia kryptimi. Jaunimas ir Išmintingojo žmogaus gimtinėje pasirodė esąs pasaulio jaunimo dalis: kartą gražų pavasarį jauni žmonės ėmė degintis. Tai buvo precedento neturintis dalykas! Jauni žmonės degė tol, kol praėjo siaubas jų tautiečiams ir jie nevilties ir pasiryžimo pagauti sukilo.

Imperija deramai įvertino tą žingsnį: beveik visa tauta buvo deportuota į plačiąsias imperijos sritis, o į jos gyvenvietes atkelti valdovų tautos žmonės. Imperijoje vėl įsiviešpatavo ramybė – šį kartą jau kraupi. Nė viena tauta nenorėjo sulaukti panašaus likimo. Išmintingasis žmogus paliko gimtinėje vien dėl to, kad pradžioje, susideginančiųjų smerkimo kampanijos metu, vienas pirmųjų buvo taręs jų pasmerkimo žodį ir išreiškęs ištikimybę Didžiajai brolių tautai.

– Kvailiai, – sakė jis, šį kartą jau sau, tylomis, – kvailiai. Neraliuoti kvailiai.

Kaip tik tuo metu mirė antrosios, po karo iškilusios imperijos diktatorius. Ji buvo ekonomiškai silpna, ir ideologinis susiskaldymas greitai baigėsi taikos su Išmintingojo žmogaus imperija sudarymu. Taika buvo sutvirtinta taikingu kariuomenės dislokavimu ten, ir trys ketvirtadaliai pasaulio dabar jau buvo Išmintingojo žmogaus imperijos rankose. O supuvusio demokratizmo kraštus vis giliau ėdė ekonominiai, socialiniai ir rasiniai prieštaravimai. Konfliktai, kuriais dabar reiškėsi senojo pasaulio demokratija, visiems atrodė kaip laisvės karikatūra, o vieningosios imperijos galia ir ideologinis optimizmas atrodė kaip dangaus žemėje įsikūnijimas.

Imperija negailėjo pastangų įrodyti, kad būtent taip ir yra.

Viskas baigėsi tuo, kuo ir turėjo baigtis. 1998 metais svarbiausioje demokratizmo valstybėje valdžią parlamento rinkimo keliu išsikovojo komunistai, o dar per porą metų – ir likusiose valstybėse.

Naują, trečiąjį tūkstantmetį, pasaulis pasitiko vienos tautos vadovaujamas. Visi dabar buvo taip užsiėmę naujomis galimybėmis sukurti Vieningo pasaulio technologiją, kad iš tikrųjų atrodė: pasaulis įžengė į laimės dienas.

Išmintingasis žmogus kretėdamas vaikščiojo savo miesto gatvėmis ir pasiramsčiuodamas lazdele žvalgėsi, kas dedasi aplink. Jis turėjo laiko ir galėjo daug ką pamatyti ir apgalvoti.

Jis džiaugėsi, kad pasaulis išvengė branduolinio karo ir nesusinaikino. Džiaugėsi, kad dar susitinka žmonių, su kuriais galima pasikalbėti gimtąja

jau beužmirštama kalba. Džiaugėsi, kad dar yra ko pavalgyti, nors šitai žmonių masei dabar tai buvo svarbiausias rūpestis. Už miesto dabar jis nebeišvažiuodavo – ten viskas pasikeitė ir kėlė tik liūdesį. Jis vaikštinėjo po miestą – peno apmąstymams pakako ir čia.

Dabar jis buvo tikrai išmintingas žmogus, nes turėjo laiko, kurio neturėjo naujojo pasaulio funkcionieriai ir todėl negalėjo matyti, kad jų tvarkomas pasaulis ėjo prie dar didesnės katastrofos negu ta, kuri grėsė kovojant visoms trims. Jis matė, kaip gimsta nauja karta, kaip kuria savo tradicijas ir papročius; kaip formuojasi vergų karta, tikinti savo juodadarbiškos misijos prasmingumu. Matė, kaip vis tvirčiau visos rasės jungiamos vieno tikėjimo, kalbos ir gyvenimo būdo, kaip pro visą tą gyvenimo margumyną, entuziazmą ir neviltį vis labiau ryškėja būsimojo vergų ir vergvaldžių pasaulio bruožai, kaip vis plačiau ta tvarka perkeliama į kosmosą.

Senis prisiminė daug ką iš savo sunkios praeities, ir visa tai rodėsi jam buvus kaip šviesų sapną.

– Kvailiai, – kretėjo jis ant suolelio skvere, – kvailiai.

Jis turėjo teisę šnekėti – buvo iš tiesų išmintingas: tylėti iki mirties, iki gražios, kilnios, prasmingos iškriošėlio mirties.

1972

Naujųjų metų naktį

Tiku-taku! Tiku-taku!

Vienodai tiksliai, nesustodamas net trumpiausiam laikui, laikrodis nepaliaujamai skaičiuoja žmogaus gimimo akimirkas. Jis negailestingai teisingai paskelbia kiekvieną praėjusią sekundę. Koks trumpas laikas ta sekundė! Akimirka. Tačiau kaip tik iš šių akimirkų ir susideda mūsų gyvenimas. Kiekviena sekundė priartina jį prie pabaigos. Ir tik vieni išnyksta kaip dulkės, nepalikdami jokio pėdsako, kitų darbai šviečia, rodo mums kelią, įkvepia naujiems žygiams. Bet kaip pasiekti to, kad ir mirę liktume gyvi?

Šįvakar skaičiau knygą ir laukiau vidurnakčio, Naujųjų metų. Man atrodė, kad jie toli toli. Bet štai jau be keliolikos minučių dvylikta, ir laikrodis vis tokiu pat tiksėjimu paskelbs senųjų metų pabaigą ir naujųjų pradžią. Dabar aš galiu pagalvoti, ką nuveikiau per praėjusius metus. O ar neverta pagalvoti ir apie tai, ką turiu nuveikti ir per naujus metus. Argi neverta pagalvoti, ką turiu nuveikti per savo gyvenimą?

Verta! Ir reikia! Ne tik pagalvoti, bet reikia ir dirbti. Dirbti taip, kad paskui nesigailėtum, kad gyvenai pasaulyje. Tam reikia tvirtos valios, nusistatymo. Juos įmanoma išugdyti. Įmanoma ir reikia išugdyti! Nepasiduoti aistroms, šalutiniams potroškiams, bet klausyti savo sąžinės balso. Tada tik gyvenimas bus vaisingas. Tik tada tu ir tavo darbai bus neužmirštami.

Tiku-taku! Tiku-taku! Tiku-taku!

Štai jau ir Naujieji metai.

Tai ką gi? Į darbą!

1955

Neringoje

Smėlis. Jūra. Saulė.

Begalybė.

Begalybė? Taip, man visa tai – begalybė. Aplink karštas smėlis, toliau šalta jūra. Priešingybių aplinka. Tokia pat kaip ir gyvenimas. Tuščias, nykus. Eini per sausą, birų smėlį, trauki klimpsančią kojį, kad žengus vieną žingsnį pirmyn ji vėl nuklimptų. Saulė pamažu slenka dangumi, o tu vis eini. Kur? Ko? Juk tai niekada nesibaigs. O, ne! Tai baigsis, tai turi baigtis. Priekyje melsvo rūko aptrauktas pasirodė juodas miško ruoželis.

Miške, mano palaima, kad tik greičiau tave pasiekčiau! Ne, neteks užmigti šiuose nykiuose smėlynuose! Nors ir saulei nusileidus būsiu miške. Jis suteiks man taip reikalingą poilsį. Ir aš su naujomis jėgomis žengsiu pirmyn.

O saulė leidžiasi.

Greičiau! Pirmyn!

1956

Saulė

Saulė. Ji visada teka, kyla aukštyn, savo spinduliais suteikdama gyvybinę jėgą pasauliui, o paskui nusileidžia, kad pakilusi kitą rytą vėl varytų amžinąjį gyvybės ratą.

Žmogus, tas mažytis saulės vaikas, taip pat gimsta, gyvena ir pagaliau miršta. Saulė nusileidžia ne kad pranyktų, o kad kitą dieną vėl gaivintų Žemę. Tam jai nereikia jokių pastangų, bet ir be tų pastangų ji yra mūsų pagrindas. Ji palieka savo pėdsakus kiekviename žingsnyje.

Kitaip yra su žmonėmis, jų milijonai, bet ne visi palieka apie save gerą atminimą. O jeigu tavęs niekas neatmins, tai kam gyventi pasaulyje? Šviesus žmogaus atminimas, kurį jis užsitarnauja savo darbu, yra geriausias tų darbų įvertinimas, tvirčiausias iš visų paminklų.

Dažnai žmogus, užsidaręs savo egoizmo kiaute, nepritampa prie bendro darbo, nesukuria nieko naudingo. Toks žmogus, nepalikęs jokių pėdsakų, dingsta nuo žemės paviršiaus. Ir tik tas, kuris nežiūrėdamas savo gerovės

visą gyvenimą atiduoda kitų gerovei sukurti, taisyti kitų klaidas, mokyti suprasti gyvenimo esmę, tik tas sukurs sau didžiausią paminklą – atminimą.

Menkas yra žmogus palyginti su pasauliu, ir netoli jis tejžiūri.

Broliai! Gyvenkime taip, jog gyvenimo saulei leidžiantis nereikėtų gailėtis, kad gyvenai šiame pasaulyje.

1956

Peizažas

Jie pamažu užlipo ant kalvos ir prieš juos atsivėrė žiemos pavakario peizažas.

Priešais baltavo jaunais pušynėliais nusėta kalvota žemuma su puria sniego danga ant dirbamų laukų ir šen bei ten tarp pušų pasislėpusiomis sodybomis, apie kurias liudijo ir į padangę kylantys lengvi lyg pūkas dūmai. Dangus buvo aptrauktas vientisa pilka marška, bet ties horizontu, prie pat miško, ji baigėsi, ir visas dangaus ruožas švietė sodria oranžine šviesa. Ji apšvietė miško žalumą, ir švelnus šerkšnas ant pušų ir beržų paryškino medžių garbanas; pušynėliai sniego laukuose, vieniši berželiai nusvirusiomis šakomis atrodė lyg padengti lengvu, plonyčiu rūpestingo meistro meniškai išaustu karbiniu. Rodos, reikėjo mažiausio vėjelio dvelktelėjimo ir visas tas žavus vaizdas išnyktų. Bet vėjas tylėjo ir girdėjosi, kaip kažkur loja šuo ir girgžda šulinio svirtis.

1957

Pastaba

Ant šaligatvio, po apkarpytomis liepomis, netoli atvirų naujo dviaukščio namo durų sėdi kokių penkerių metų vaikas. Spygaudamas iš pasitenkinimo, jis ilga vytine čaižo liepos kamieną.

Pro šalį eina trys moterys.

Vaikas atsikelia ir pribėgęs vytine tvoja vienai moteriai per ranką, ši iš netikėtumo stabteli, paskui su nuostaba pažvelgusi į vaiką taria:

– Nemandagu, berniuk! Kas tave išmokė taip daryti?

Vaikas paniūrom žiūri į moteris, o kai jos vėl nusigręžia, pripuola ir sudrožia kitai.

Moterų nuostabai nėra ribų; bet vaikas jau toli. Jis vėl suduoda kažkokiam praeiviui.

Moterys ima ryšulius ir kalbėdamos apie tą mažą chuliganėlį nueina.

Girdžiu, kaip viena jų sako:

– Turbūt ruskiukas…

1957

Pavasario rytas

Tikras pavasaris! Kaip malonu ryto tyloje pro prikimusius varnų balsus ir žvirblių čirškėjimą išgirsti skambantį vieversėlį!

Ir rytas koks šiandien!

Iš balzganos miglos, kuri galbūt paskutinį kartą pasidabrino pušynėlius šerkšnu, išniro saulė ir kopia aukštyn. Dangus gilus, vaiskus ir mėlynas, o iš aukšto čirena, liejasi ta paprasta, nesudėtinga, akiai nematomo paukštelio melodija. Bet kokia ji miela! Ir pušynėlius, ir saulėje spindintį paskutinį sniegą, ir kiemo šermukšnį ji atgaivina, pripildo gyvybės, ir aplink pakvimpa pavasariu, tokiu laukiamu!.. Kaip veikia tas gyvybės budimas! Sprogs pumpurėliai ir senosios obels, ir jaunų vyšnių, ir beržo, ir iš jų pasirodys nauja gyvybė. O, kad visi pajustų tą jausmą – nebūtų nei pykčio, nei žudynių, nei keršto.

Nebūtų, aš tuo tikiu!

1957

Mano kiemo gluosnis

Pavasarį ant kelio radau gluosnio šakelę. Sunkūs ratai pervažiavo ją, perspaudė žievę, įmurkdė purvan.

Paėmiau tą šakelę ir man pagailo jos: ji buvo sužalota, ji turėjo žūti, o aplink buvo pavasaris – teškėjo paskutinis sniegas, kalėsi rausvi žolių diegai, vėjas buvo pageltęs nuo alksnių žiedadulkių – visur grožis ir gyvybė.

Nuploviau šakelę ir priglaudęs atšokusią žievę įmerkiau vandenin.

Ilgai ji nerodė gyvybės žymių. Bet vanduo ir saulė darė savo: pabrinko aplamdyti pumpurėliai, išmirko žievė ir – koks džiaugsmas! – pasirodė šaknelės. O pumpurai jau skleidė lapelius – mažus, bet žalius, švelnius, gyvus.

Išnešiau ir pasodinau šakelę prie šulinio, drėgnoje juodoje žemėje. Ir sukruto augalėlis gydyti savo žaizdas, augti. Stebėjausi juo.

Saulė, vanduo, oras – ir gluosnelis augo ne dienom, o valandom.

Praėjo daug metų. Žaizdotoji šakelė virto didžiuliu gluosniu, savo pavėsy slepiančiu ne tik šulinį, bet ir mano namus.

Daug įvykių prabėgo pro mano akis. Daug jų galėčiau papasakoti, bet dar daugiau užmiršau, tik purviną, sužalotą gluosnio šakelę prisimenu kaip šiandien.

Ji – mano kiemo gluosnis.

1958

Sveikas, liūdesy!

Liūdesys – mano praeitis, dabartis ir ateitis.
Mano kūnas – didžiulis korys, kurio kiekvienoje
akutėje vietoj medaus skamba liūdesys.

1

Man liūdna. Man liūdna. Man liūdna.

Kodėl viskas taip beprasmiška? Viskas taip beprasmiška, trumpa, netikra. Negi gyventi reikia vien tam, kad gyventum, kad dirbtum ir netikėtum, ką ir kam dirbi, kad būtum geras ir nežinotum, dėl ko ir kam ir kodėl tau reikia būti geram.

Tai dėl ko gi naktimis nemiegoti, dienomis nenurimti, sielotis dėl pareinančių metų?

Tu pasakei:

– Apie ką tu mąstai, vaikuti mano?

Aš neatsakiau.

Tu stovėjai prie veidrodžio ir sakei:

– Reikia kovoti su senatve. Kokia bjauri ji – raukšles palieka.

Ir aš nusijuokiau.

Nusijuokiau tikrai, iš širdies.

Sveikas, liūdesy!

1961 02 12

2

Žmogaus gyvenimas. Kūryba. Kam visa tai? Ateina mirtis ir viską nušluoja.

Skauda galvą. Skaitau apie Salomėją Nėrį, klausausi ansamblio koncerto. Galvoju apie savo merginą. Ir nieko pastovaus. Kam gyventi? Juk ji nuostabus žmogus. O kas tai mato? Ji gyvena sau ir man. Ir ji kada nors mirs. O kas pasikeis?

Per radiją kažką atlieka VII festivalio laureatas Budrius. O kitas laureatas guli lovoje ir rašo. Kol buvom kartu, visų reikėjo, dabar… Ar kas pasikeitė? Žmonės plojo, žmonės ploja, žmonės plos.

Taip ir reikia. Kitaip negali būti. Mano niekingas liūdesys – beviltiškas priešinimasis gamtai.

Kiek nuostabių paminklų liko nepastatyta. Kvailas išsigalvojimas – paminklas. Ar jis papasakos, koks nuostabus yra žmogus?

Nieko nėra amžino. Gal tik tai, kad nieko nėra amžino.

Liūdna, liūdna, liūdna, liūdna, liūdna, liūdna. Beviltiškai liūdna. Beviltiškai. Jokios prošvaistės.

Žinau, tai praeis. Gal geriau būtų, kad nepraeitų. Tada galėtum apsispręsti. Tėvas sako, kad mato manyje gyvenimo džiaugsmą. Netiesa, jis tik kartais užgožia mano prigimtį.

Aš – buvusių ir ateinančių amžių liūdesys.

Mano brangioji, už ką tu myli mane?

1963 03 03

3

Nežinojau, kad tu vaikštai tarp šitų gležnų lapų. Nukrito pirmieji lašai, ir aš išgirdau tave. Gatvė tokia kaip visada, tik lietus ne toks. Tai kas, kad pirmieji lapai tokie švelnūs – dangus pilkas ir lašai krinta įstrižai, įnirtingai, kaip rudenį. Nežinojau, kad tu ateisi su tais įstrižais lietaus lašais ir šlamėsi pirmuosiuose lapuose.

Tu atėjai.

Sveikas, liūdesy! Tu mano laimė ir skausmas, tu mano akys ir ausys, tu mano šiandiena ir rytdiena. Eime į mano kambarį, aš atsigulsiu į lovą, o tu pasėdėk šalia. Pasėdėk, pažiūrėk į knygų netvarką, cigarečių pakelius ir nuorūkas batų tepalo dėžutėje, apdulkėjusią stalinę lemputę ir laikrodį su nulūžusia rodykle; pasėdėk, pažiūrėk, patylėk, pagalvok ir atsakyk – kas yra gyvenimas ir kas esu aš, kas yra sulūžęs laikrodis ir kas esi tu.

Pagalvok, gerai pagalvok.

Kodėl gi neverta?

Taip, tu teisus – sunku suvokti save, o dar sunkiau suprasti, ką tu darai. Bet nejaugi judėjimas yra vienintelis išsigelbėjimas?

Pagaliau ar ne vis tiek? Tu atėjai. Eime. Pažiūrėsim įstrižų lietaus lašų, paklausysim pirmųjų lapų, pakvėpuosim tuo rudeniškai pilku dangumi.

Juk tai – taip pat judėjimas, o tu vienintelis mano draugas.

Eime!

1961 05 07

4

Aš vėl sveikinu tave kaip brangiausią draugą. Mudu vėl vieni. Tu žiūri. Nepažįsti? Taip, aš truputį pasikeičiau. Bet aš nekaltas, kaltas mano veidas – jis per daug greitai reaguoja į nuovargį. Aš labai pavargau, mano drauge. Labai. Dabar aš nieko negaliu dirbti. Sėdžiu, guliu, skaitinėju, rūkau. Net kalbėti su tavim sunku. Aš visiškai netekau jėgų.

Mirė Hemingvėjus. Pavydžiu jam. Ne mirties – darbo. Tiesa, jis dar daug ko nepadarė, o aš nieko nepadariau. Nejaugi ir nepadarysiu?

Šiandien skaičiau savo charakteristiką. „Stropus, sąžiningas, buityje kuklus. Domisi literatūra, muzika, menu. Rašo studentų laikraštyje, yra kurso žurnalo redakcijos narys, už sumanumą ir energingą veiklą buvo išrinktas ansamblio valdybos pirmininko pavaduotoju. Tarp studentų turi didelį autoritetą. Apdovanotas LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštu…“ Ir taip toliau, ir taip toliau. Tai tiesa, bet ji juokinga. Man buvo malonu, bet ir juokinga. Gerai, kad tada mes susitikome, mano drauge.

Tu nežinai, kas slypi už tų charakteristikos frazių. Jų reikia, kad aš galėčiau išvykti į Vengriją. Oficialus melas. Viena mano gyvenimo pusė, kurią mato žmonės, pagal kurią jie tave vertina.

Bet jie nežino mano pokalbių su tavimi. Jie nemato manęs, kada štai guliu be jėgų ir jaučiu, kad nieko negaliu dirbti, kad visi įsikalbinėjimai, jog esu tvirtas, neveikia kaip nikotinas ar alkoholis, ir man norisi verkti kaip vaikui. O verkti negaliu – net šitam trūksta jėgų.

Mano drauge, padėk man. Tu matai, koks aš silpnas – aš šaukiuosi tavo pagalbos. Padėk man. Mes tik su tavimi draugai, bet aš myliu visus visus. Ir viską, kas egzistuoja suvoktas ir nesuvoktas.

Aš žinau, kad abstrakčios meilės nėra. Meilė tik darbuose. Darbas – meilės turinys ir forma. Darbas – meilės apraiškos forma.

Aš myliu viską, viską, kas egzistuoja suvoktas ir nesuvoktas, ir guliu lovoje be jėgų.

Mano drauge, padėk man.

1961 07 08

* * *

Mėgstu aš saulę, žiogus, gelstančią miežio varpą, bekylantį audros debesį.

Nuostabiausia harmonija!

Nokstanti varpa žvilga saulėje tūkstančiais mikroskopinių žvynelių ir tylutėliai ošia žemės sulčių jėga.

Ten, nuo pušynų, kyla juodas audros debesis. Tamsi ir šalta erdvė tarp debesies ir žemės.

O čia viską užgoždami čirpia žiogai. Jų čirpime dingsta ir varpos ošimas, jų čirpime skamba saulės spindulių spalvos, jų čirpimo pilna erdvė tarp debesies ir žemės.

Kas žino, kodėl tada apima ilgesys? Lyg trauktų kelionėn, lyg norėtum išgirsti galingą simfonijos skambesį, lyg ką pamatyti.

Geras tas ilgesys. Jis neliūdina, bet veda kažkur tolyn, tolyn, virš laukų, pageltusiomis varpomis ošiančių saulės ir žemės jėgą, tarp audros debesų, juodų kaip ežero gelmė.

Veda ir veda tolyn tave nenugalima jėga ir žiogų čirpimas.

Mėgstu aš saulę, žiogus, gelstančią miežio varpą ir bekylantį audros debesį.

1960 07 31

* * *

Jums teko klausytis garvežio švilpuko vasaros naktį? Naktis tyli tyli, o miestas ir dangus vienodai žėri šviesomis.

O gal teko jį girdėti speiguotą žiemos naktį? Tokią naktį, kuri balzganai švytėdama kyla iki pat žvaigždžių?

O… o gal girdėjote tą pratisą ūktelėjimą tamsią spalio naktį? Atsimenate? Naktis tamsi, vėjuota, o pro vėjo bangas atskriejo pratisas ūksmas ir garvežio ratų dundesys. Jie bilstelėjo krūtinėje ir liko ten keldami neišsakomą ilgesį.

1960 08 03

* * *

Mėgstu aš jus, keliai. Daug tūkstančių pakelės stulpų prašmėžavo, daug beržų, tuopų ir akacijų nulydėjo, daug dulkių į rūbą susigėrė, ir dar daugiau aš viso to norėčiau.

Kai tik atsiduriu geležinkelio stotyje, kai išgirstu sunkių garvežio ratų stuksėjimą, garų šnypštimą, kai pamatau juodus dūmus ir alyvuotus veidus, mane visada apima kelionių troškulys.

1960 08 03

* * *

Važiavau pro Kauno marias. Saulės nutviekstos jos, rodos, apsitraukė veidrodine plėvele, kuri nuo įtampos skambėjo kažkokiu tonu. Man kažkodėl atrodė, kad tai mažosios oktavos sol.

Kodėl? Gal dėl to, kad tuo tonu virpėjo plento juosta skriejantis autobusas?

1960 08 03

* * *

Kas ji yra – muzika?

Kodėl ji gali pakelti į begalinę žydrynę, švelniai panerti neišmatuojamon gelmėn, sustabdyti, vedžioti prisiminimų ir jausmų skersgatviais, paskui imti šokti ar švilpauti lengvabūdišką melodiją.

Iš kur ši jėga?

Niekas pasaulyje neturi tokios jėgos.

Kodėl?

Aš nežinau.

Gal todėl jai ir pasiduodu.

1961 06 04

Tu genijus – tavo dainoje skamba Tėvynė

Tu genijus – tavo muzikoje alsuoja tavo Tėvynė. Tavo muzikoje šlama jos miškai, sniego laukuose žėri saulės kelias, lyja sodrus pavasario lietus, pakluonėmis slenka miglotas vakaras, dangaus žydrynėje virpa pilkas vyturys.

Tu genijus – tavo muzika atneša man tavo Tėvynės virpesį.

Tu gimei. Tavo Tėvynės saulė atvėrė tavo akis, tavo Tėvynės oras atnešė tau pirmąjį kvapą, tavo Tėvynės žemė apglėbė tave savo bangavimu.

Tu prisilietei prie motinos ir pajutai praėjusius savo Tėvynės amžius.

Tavo širdį, tavo protą, tavo jausmą davė tau tavo Tėvynė.

Tu augai. Tu pirmą kartą pamatei kiemo žolę, tu pirmą kartą pastebėjai kuprotą obelį, pirmą kartą pažvelgei į tamsią ežero gelmę; pirmą kartą įkvėpei drėgnos žemės kvapą, senosios pelkės dumblą ir geltonų liepžiedžių medų; tu pirmą kartą išgirdai švilpčiojantį varnėną, suklusai palėpėje ūkiant vėjui, pirmą kartą klauseisi dainos.

Tu gyvenai. Tu pamatei, koks platus, koks neaprėpiamas yra pasaulis. Tu sužinojai, kad jame daug miškų ir ežerų, daug kuprotų obelų ir švilpaujančių varnėnų, daug pelkių ir žiedais aplipusių liepų.

Bet niekur neradai *tokių* ežerų ir miškų, *tokių* kuprotų obelų ir švilpaujančių varnėnų, *tokių* pelkių ir *tokio* liepų kvapo.

Neradai todėl, kad tai buvo *tavo* Tėvynės ežerai ir obelys, *tavo* Tėvynės miškai ir varnėnai, *tavo* Tėvynės pelkės ir liepos: tu visa tai pamatei, išgirdai ir pajutai pirmą kartą *savo* Tėvynėje, ir jie tapo tau *tavo Tėvynės* dalimi.

Tavo Tėvynė – tavo kraujas, nes jį tau davė ir maitino tavo žemė. Tavo Tėvynė – suskilusi šaligatvio plokštė, nes niekur kitur ji nėra suskilusi taip kaip tavo gatvėje. Tavo Tėvynė – dulkėtas vieškelis, nes niekur kitur nėra taip malonu ištiesti nuvargusias kojas kaip čia, tarp dulkinų pakelės kiečių. Tavo Tėvynė – nusvirusi rugio varpa, nes niekur ji nėra tokia balta ir sunki, o jos duona tokia juoda ir kvapni. Tavo Tėvynė – anas apšepęs senis, krykščianti mergytė, nėščia moteris, nes jų kraujas – tavo kraujas, jų kalba – tavo kalba, jų žemė – tavo žemė.

Tavo Tėvynė – tai tu, jos praeities, dabarties ir ateities dainius.

Tu genijus. Tavo muzikoje alsuoja tavo Tėvynė.

Aš klausausi žemės virpesio ir girdžiu savosios žemės dvelkimą.

Tu genijus, nes įkvepi mane dainuoti naują dainą – *manosios Tėvynės dainą.*

1961 03 09

Mergaitės lietuje

Akimirksnis – ir saulė paskendo juodame debesyje, o į žemę pabiro šilti lietaus lašai. Bėgių lygiagretės nutįsta į tolį ir spindi lašų atnešta saulės

šviesa. O bėgiais eina dvi mergaitės, linksmai krykščia, slepia po drabužiais knygas ir gaudo tuos retus žvilgančius lašus.

1960 04 26

Tavo aureolė – sustingusio cemento raukšlės

Vakarais išeinu pasivaikščioti. Gatvių tyloje kaukši mano ramentai, bet juos nustelbia vaikų krykštavimas. Aš stoviu ir klausausi.

O kai negirdžiu šito vaikų juoko, kai girdžiu tik savo protezus, tada ateinu pas tave, Dieve.

Stovi tu bažnyčios sienoje, aukštai virš savo aureolės iškėlęs sunkų kryžių. O tavo veido nėra. Gerai prisimenu, kaip jis išsklido cemento dulkių debesėliu.

Tu nesudrebėjai prieš mano šautuvo vamzdį. Bet ar išvis tu galėjai sudrebėti, jei tavęs nesujaudino mano malda, kai purtydamas nuo milinės sprogimų žemę ėjau į priekį ir kartojau:

– Dieve, aš nusidėjėlis. Bausk mane, bet pagailėk mano sūnelio.

Žadėjau išbučiuoti tavo kojas.

O vietoj namų radau griuvėsius, o vietoj sūnaus radau kapą.

Tik tu vienas stovėjai nepaliestas ir ramus. Gerai prisimenu tavo šaltą veidą! Net prieš mano šautuvo vamzdį jis nepasikeitė.

O aš nuėjau į Vakarus.

Kas vakarą šaligatviu kaukši mano ramentai, o saulei leidžiantis man būna liūdna.

Galėtum, Dieve, paleisti tą savo kryžių. Juk niekas prie jo neklaupia. Kai tu netekai veido, net aš pamačiau, kad tavo aureolė – sustingusio cemento raukšlės.

Galėtum iš viso užsidaryti savo bažnyčioje, negąsdinti vaikų – man reikia jų juoko.

Paklausyk, Dieve! Juk gerai žinai – juokauti aš nemėgstu!

1960 04 26

* * *

Ant sienų kabo dembliai – didžiuliai nendrių pluošto audiniai. Kiekviena gija tiksliai išpjauta iš nendrės stiebo ir taip pat tiksliai atsigulusi šalia kitos.

Rausvos, gelsvos, baltos, jos siūbavo paežerėse ir liūnuose, supamos Didžiojo vandenyno vėjo. Atėjo žmogus, nuskynė jas ir ilgas valandas derino gamtos spalvas. Ir kabo dembliai, nuostabiai kruopštaus darbo ir dar nuostabesnio natūralių gamtos spalvų sąskambio suvokimo paminklas, paminklas paprastam kūrybine jėga virpančiam žmogui.

1960 04 27

Kur ir kada prasideda muzika

Sunku pasakyti, kur muzika prasideda ir kur ji baigiasi. Mes klausomės Mocarto, Haidno, Bacho, Čaikovskio, pasiduodame tam stebuklingam garsų virpesiui, ir akyse sumirga nuostabiausi vaizdai. Mes matome žemės sulčių pritvinkusį pumpurą, kuris, žiūrėk, tuoj tuoj trūks ir išties į dangų gležnus, permatomus lapelius; mes girdime jūros ošimą, ir štai jūra jau prieš tave – didinga, neaprėpiama, nesutramdoma, ji puola į krantą sunkiomis bangomis, trykšta saulėje tūkstančiais žiežirbų ir nurimusi traukiasi tolyn, kad pultų su nauja jėga; pagaliau, pasiduodami muzikos garsams, mes galime pajusti džiaugsmą ar liūdesį, pasiryžimą ar sielvartą, susimąstymą ar gailestį – prieš mus iškyla vidinis žmogaus pasaulis su visu jo nepakartojamu įvairumu.

O kartais – ar tai tylų vakarą, kada padangė dega paskutiniais saulės atšvaitais, o pievose jau raizgosi miglos siūlai, ar tamsią rudens dieną, kai nuogose medžių šakose ūkauja vėjas, plėšydamas paskutinius lapus, ar pro vagono langą žiūrint į apšerkšnijusius medžius, kurie stovi nekrusteldami, lyg bijodami pajudinti trapų spindintį tavo papuošalą, – imi, žiūrėk, ir išgirsti dainą, pradžioje tylią tylią, vos sugaunamą, paskui vis augančią, garsėjančią, – lyg sėdėtum koncertų salėje ir klausytum galingo orkestro garsų. Ir kur tik eitum, ką bedarytum, tu kvėpuosi tuo nuostabiu, neišsakomu ir nepaaiškinamu virpesiu.

Nežinia, kur prasideda muzika. Turbūt ir vėjo kaukime, ir vilnijančiame lapo kritime, ir mašinų gausme virpa patys paprasčiausi, žmogaus jausmų ir proto dar neapdoroti muzikos akordai. Tačiau viena aišku – kiekvienas gamtos kūnas gali prabilti ir kalbėti sava kalba – savo prigimties kalba.

Kaip vario gabalas, ištemptas stygų lygiagretėmis, po smuikininko pirštais prabyla stebuklingu skambesiu, taip ir žmogus, ilgai nešiojęs savyje slaptą jėgą, vieną dieną pajunta, kad jis gali, kad jis turi prabilti.

Nežinau, kada šalia manęs atsistojo muzika, dabar žengianti koja kojon. Ji turbūt visą laiką ėjo šalia, tik aš jos nejutau. Ji plieskė drebulių lapų raudonyje, čiurleno pavasario upeliuose, skrido baltuose debesyse, virptelėdavo pirmajame aušros spindulyje. Aš jutau jos grožį, bet nežinojau, kad tai muzika.

Labai ilgai to nežinojau.

Būna tūkstančiai vakarų. Visi jie panašūs – su rausvais saulėlydžiais, su migla pievose, su tyla, kokią gali girdėti tik Lietuvos kaime – ramia, svajinga ir gilia. Ir vis dėlto kai kurie jų išlieka neužmirštami visą gyvenimą.

Toks buvo ir tas vakaras – be spalvų ir garsų, paskendęs nuostabioje ramybėje.

Sėdėjau kieme ant didelio akmens ir stebėjau netoliese plytintį tvenkinį. Iš miško sklindanti tamsa tekėjo jo gelmėn, o trapus paviršius švytėjo paskutine dienos šviesa. Tame trapiame, stikliniame paviršiuje atsispindėjo juoda, dantyta miško siena ir gili dangaus tamsuma. Atrodė – ženk žingsnį ir kvapą užims ne šaltas vanduo, o begalinis krytis į erdvę. Mane apėmė keistas jausmas – lyg visas pasaulis būtų dingęs, o likusi tik erdvė ir aš.

Ir tuo metu išgirdau muziką. Supratau – tai mano draugas anoje tvenkinio pusėje virpina savo smuikelį. Šiaip jau neiškalbingas buvo tas jo smuikelis, bet dabar jis skambėjo – skambėjo be galo be krašto, kaip ta vandenyje atsispindinti erdvė, skambėjo lygiai, kaip veidrodinis tvenkinio paviršius, skambėjo melodingai, kaip lengvai banguojanti krantų linija ir kontrastingai, kaip vienintelės likusios šviesi ir tamsi spalvos.

Neiškalbinga melodija skambėjo paprasčiausiomis gamtos formomis ir spalvomis. Tai buvo taip paprasta ir taip nuostabu.

Po dviejų savaičių aš nusipirkau smuiką.

1960 05 06

Pasauli, ar tu matai savo vaikus?

Pasauli!

Ar tu matai savo vaikus?

Jie eina aukštai iškėlę galvas ir trypia visa tai, kas nespėja pasitraukti iš kelio. Jie trypia grožį, jie trypia džiaugsmą, jie trypia meilę. Jie nieko nemato, negirdi ir nejaučia.

Jie nemato grožio šviesos, jie nemato džiaugsmo platybės, jie nemato meilės akių.

Jie negirdi grožio alsavimo, jie negirdi džiaugsmo bangavimo, jie negirdi meilės plevenimo.

Jie nejaučia grožio kerų, jie nejaučia džiaugsmo skrydžio, jie nepajunta meilės virpesio.

Jie nieko nemato, negirdi ir nejaučia. Jie eina šypsodamiesi savo didybei.

– O! Grožis? Grožis – tai mes! Kito grožio nėra!

– Na! Džiaugsmas? Mūsų džiaugsmas – mes patys!

– Kas! Meilė? Mes mylime tik save!

Jie nemato, negirdi ir nejaučia, kaip šviečia, alsuoja ir keri tavo grožis.

Jie nemato, negirdi ir nejaučia, kaip plinta, banguoja ir skrieja tavo džiaugsmas.

Jie nemato, negirdi ir nejaučia, kaip plevena ir virpa meilės akių šviesa.

Jie nieko nemato, negirdi ir nejaučia. Jie eina iškėlę galvas ir šypsodamiesi trypia visa, ką sutinka savo kelyje.

Pasauli!

Ar tu matai savo vaikus?

1960 05 16

Tas laikas atėjo

– Brangusis! Aš nieko negalvoju apie tave – aš tave myliu. Myliu jau nuo tada, kai tu man liepei tavęs neįsimylėti.

Myliu, nors žinau, kad tu manęs nemyli. Kai tu sirgai, aš sėdėjau prie tavęs per naktį ir slaugiau tave, nes mylėjau. Kai tau buvo sunku, aš guodžiau tave, nes mylėjau. Kai tau buvo gera, tu nepastebėjai manęs, o aš tyliai liūdėjau ir džiaugiausi, nes mylėjau. Aš žinau – tu paliksi mane. Vieno prašau – pasakyk, kad laiku nuo tavęs pasitraukčiau.

– Tas laikas atėjo.

1960 05 16

Žmogaus portretas

Stūkso uola. Pilka ir apsamanojusi. O viduje mirga prieš amžių amžius sustingusi magma. Ateina žmogus. Jis užsimoja, trinktelia geležiniu kūju, ir uola pabyra liepsnojančia spalvų gama.

Tada žmogus surenka saulėje žėrinčias uolos skeveldras ir pamažu, derindamas spalvą su spalva, kuria savo portretą – žmogaus darbininko, žmogaus kūrėjo portretą.

1960 04 28

Nuskintieji žiedai

Gluosnio katinukai degė saulės spinduliuose.
Ji žiūrėjo į juos, o akys spindėjo džiaugsminga nuostaba.
– Neskink, nereikia, tegul džiaugiasi pavasariu, – prašo ji.
Aš nepaklausiau, nuskyniau.
Namie pamerkiau juos į šaltą vandenį ir pastačiau ant savo darbo stalo.
Jie kvepėjo drėgme ir saule, bet nebedegė – buvo pilki, apsiblausę.
Ji žiūrėjo į juos, žiūrėjo ir pravirko.

1960 04 29

Japonų meno parodoje

Servizas arbatai. Trapus porcelianas sustingęs po liaudies meistro pirštais pačia paprasčiausia, pačia laisviausia forma. Rausvas lakas standžiai prigludo prie sienelių ir spindi saulėje visomis vaivorykštės spalvomis.

Kiekvieną rytą iš jo garuodavo arbata ir tirštu kvapu sklisdavo po kambarėlį. Lūpos liesdavo vandens karštį.

Gal todėl lakas žvilga kaip sodrios lūpos, o saulės atspindžiai virpa lyg tiršti kvapūs garai.

Vėduoklės. Daug patvarių, bet preciziškų ir skoningų dirbinėlių. Vienos paprastos, su gėlėmis (kad ir kambaryje trapi japonė jaustų laukų dvelkimą), kitos prabangios, paauksuotos (kad galėtų matyti savo akis ir žaisti saulės spinduliais). Paimk, mostelk, ir pakvips Japonijos dangumi, vandeniu, žeme.

Vaikštai parodos salėmis ir atrodo, kad žengi siauru rusvu takučiu, atstumi lengvas namuko dureles, atsisėdi ant nendrinio demblio, geri kvapnią žalią arbatą ir kalbi su šeimininkais. Kalbi ne žodžiais, o širdimi.

Hirosima, Nagasaki, nejaugi visa tai liepsnojo sprogime?

Netikiu. Nenoriu tikėti…

1960 04 29

* * *

– Obelys jau žydi, – sako žmonės, gėrėdamiesi pirmaisiais žiedais.

Po kelių dienų obelys jau skendi žieduose.

– Obelys sužydo, – sako žmonės ir nemato, kad pirmieji žiedai jau nuvytę.

Praeis savaitė, kita. Lapų ir užsimezgusių vaisių žalumoje blykstels paskutiniai žiedeliai.

– Obelys dar žydi, – sakys žmonės.

Argi galima liūdėti dėl vystančių žiedų, jei jie užmezga vaisius, o kiekvienas žiedas – pirmas ar paskutinis – yra visos obels žydėjimas…

1960 05 22

Žolytė

Aš vaikščiojau po mišką grožėdamasis dangaus mėlyne ir lapų žaluma. Vaikščiojau tol, kol pavargau. Tada atsiguliau.

Prie veido prigludo maža žolytė. Ji buvo žalia žalia ir kvepėjo erdve.

– Kokia tu nuostabi, žolyte.

– Kodėl aš nuostabi? – paklausė ji.

– Tu žalia kaip tie didingieji medžiai, kvepi erdve kaip dangaus mėlynė ir priglaudi mane, kai aš pavargstu.

Žolytė nieko neatsakė, tik nuliūdo ir dar stipriau prisiglaudė.

1960 05 22

* * *

Aš pavargau. Atsisėdau pailsėti.

Gyvenimas nepavargsta. Jis nemoka ilsėtis.

Gatvės gyvos kaip visada. Pravažiuoja mašinos – pakvimpa perdegusiu benzinu. Praeina žmonės – oras virpa jų žodžiais. Leidžiasi saulė – lapai geria jos tirštus spindulius.

Gyvenimas nepavargsta. Jis nemoka ilsėtis.

Trys mažos duobutės – trys kulkų pėdsakai.

Lygiu audiniu kyla ši mūro siena. Žmogaus rankos dėjo plytą prie plytos, rišo jas cementu – statė namą, kuriame būtų daug šviesos ir saulės.

O kai suūžė bombonešiai, tos pačios rankos gynė savo šviesą ir saulę.

Trys mažos duobutės – trys kulkų pėdsakai. Kažin – kas ką? Kieno šie paskutiniai širdies dūžiai? O, kokie ryškūs jie lygiame mūro audinyje!..

Ką gi – kelkis, brolau. Ilsėtis ne metas.

1960 05 28

Laiko tėkmėje

Medžių lapams išsiskleidus, viskam aplink sužaliavus ateina pirmasis pavasario lietus. Dangus būna ūkanotas, beveik be vėjo ir šilta – tai pirmas tikrai čionykštis, lietuviškas lietus.

Tada tik dangaus drėgmė spindi lapų žalumu, aplink medžius lyg žalios aureolės šviečia.

Tada atsikeli gerai išsimiegojęs, nes lyta visą rytą, tada paniręs savin eini į darbą ir gyveni praeitimi, o kiekvienas dabartinės tikrovės impulsas vėl pajudina tą praeities miglą ir ji suspindi širdyje pačiais keisčiausiais išgyvenimais, kurių vardas, deja, vis dėlto vienas – laiko tėkmės jutimas.

1972

Sugrįžimas į tėvų namus

Nereikia nė pajudėti. Tu čia ir ten, nes ir ten visada buvo taip pat, tik pagal tradiciją skaičiuojamas laikas ten pribarstė šviesulių – buvusiais įsivaizduotų dalykų. Jų nebuvo, buvo tas pats liūdesys, ta pati spengianti erdvė, kurios garso dar nebuvo išmokusi skirti siela, neturėjo dar jam pavadinimo – jį dar reikėjo atrasti išplėtus tą erdvę iki viso pasaulio ir už jo, kiek tai prieinama žmogaus protui, – kad būtų galima sugrįžti žinant tik vieną dalyką: visur tas pats begalinis liūdesys, į kurį telpa viskas, pradedant pirmojo prisiminimo šviesa, baigiant užsisklendžiančio laiko žinojimu.

1972

Upė

Štai: verpetai, juodumas, blyksniai, nejauku, krūmai, nusvirusios šakos, blausus geltonumas, dugnas, šiekšta, vandeningas vėjas, pliuškėjimas, erdvės, graudu, tekėjimas iš nežinios, artumas, žuvelės; keista, medžių atspindys, vanduo.

Tai yra upė.

Ne, tai jos aprašymas.

Ne, tai nėra aprašymas. Tai yra žodžiai, kuriuos reikia sudėstyti tam tikra tvarka, tada bus jos aprašymas.

Pavyzdžiui: po nusvirusiom šakom, blyksėdama ir verpetuodama, teka ji iš nežinios, iš kažkokių keistai artimų ir tolimų erdvių, ir vandeningas vėjas kaip amžinas gamtos paslapties nerimas…

Arba: ji blyksėjo ir verpetavo, tyliai sliuogė po nusvirusiom medžių ir krūmų šakom, ir tas jos skubėjimas iš kažkokios tolimos ir kartu labai artimos pažįstamos erdvės priminė jam…

Viešpatie! Bet juk tai irgi *ne upė!*

1972

NEIDEOLOGIZUOTOS TIKROVĖS VAIZDAI

Keli autobiografiniai štrichai, kurie bent kiek siejasi ir su Lietuvos istorija

Pirmąsyk po daugelio metų, beveik po dešimtmečio, aš sėdu prie publicistikos su tokiu pat noru ir aiškumu kaip tąsyk. Tik vienas nedidelis skirtumas: tąsyk aiškumas plaukė iš noro rašyti, o dabar priešingai – noras rašyti yra aiškumo pasekmė.

Kas gi yra tas keistasis aiškumas?

Nelengva paaiškinti.

Turbūt bus tiksliausia jį pavadinti filosofija. Arba galbūt paprasčiau – požiūriu į gyvenimą, gyvenimo supratimu.

Aš nebuvau abejingas tikrovei, niekada. Gal net per daug. Tikriausiai iš tiesų per daug, nes konfliktų su aplinka niekada nestokojau. O juk buvau iš droviųjų… Bet buvo vienas, ko gero, ne tiek įgimtas, kiek išugdytas bruožas, kuris pats savaime, kartais prieš mano valią, imdavo ir susprogdavo visai nepageidaujamu rezonansu. Tas bruožas buvo tikėjimas tiesa. Tik pagalvokit – jeigu yra tiesa ir jeigu aš matau, kad tai štai yra netiesa, tai kaip galiu sutikti! Jūs, kurie vadinate šitai tiesa, klystate, o ne aš. Ką šitai reiškė viešai pasakyti drovuoliui, gali suprasti tik tas, kuris pats toks būdamas, buvo tokioje situacijoje ne vieną kartą. Kiek abejonių! O galgi ne aš teisus? Iš tiesų… Gal suprantu ką ne taip.

Ieškojau. Lyginau. Mąsčiau.

Žinoma, tai buvo nuolatinė kančia.

Mačiau, kad daug kur buvau iš tiesų teisus aš. Mano tiesa negalėjo būti neapginta, neginama ir aš netylėjau. Ir juo dažniau mane priversdavo nusileisti, tuo karščiau tikėjau, kad tie žmonės klysta, klysta tikriausiai ne iš blogos valios, o jei ir iš blogos – tai galima gi jiems išaiškinti, įrodyti ir jie supras, ir viskas bus gerai!

Tai buvo tipiška mano kartos pozicija, kartos, kuri į savarankišką gyvenimą įsitraukė septintojo dešimtmečio pradžioje.

Ne visi, žinoma, buvo drovūs, ne visi ta tiesa tikėjo su drovuoliui būdingu atkaklumu, bet dauguma tikėjo: yra tiesa, yra tam tikra abstrakti tiesa, teisingumas, ir ji mūsų terminijoje figūravo kaip objektyvi tiesa, ir užtenka tau ją suvokti ir tu būsi neklaidingas, gana ją išaiškinti kitiems – ir jie nebeklys, ir nyks melas, neteisybė, niekšybės. Žmogus iš prigimties yra geras, tiktai nebūkime abejingi, tiktai būkime įžvalgūs, protingi, geri ir viskas spręsis.

Drįstu teigti, kad tai buvo ne tik mano, mano kartos, bet ir beveik viso praėjusio dešimtmečio populiarioji filosofinė koncepcija arba gyvenimo filosofija. Bent jau didžiosios visuomeniniame gyvenime dalyvaujančiųjų dalies filosofija – su nedideliais nukrypimais. Bent jau daugumos meno pasaulio žmonių santykis su aplinka. Ar nepatvirtina mano minties tas įkarštis, su kuriuo buvo griebiamasi darbų, keliami pasiūlymai, teikiamos idėjos? Pavartykime to dešimtmečio periodiką. Pakaktų „Kultūros barų“, kuriuos, beje, ir dėl dėmesio objekto, ir dėl bendradarbių rato platumo galima laikyti centrine praėjusio dešimtmečio visuomeninės minties konfrontacijų arena, taigi – ir reprezentacine institucija. Kiek čia idealizmo, meilės, tikėjimo, užmojų, kiek čia vilčių! Ir viso to pagrindas: na, susiimkim, na, pagalvokim, na, taip, bet…

Atradimai gimsta iš nuojautų. Nuojautos reiškiamos mintimis. Mintys tik tada tampa įsitikinimu, nauja pasaulėžvalga ir pasaulėžiūra, kai jas išgyveni, kai jos tampa tavo vidine savastimi.

Savo jaunystės pasaulėžiūrą aš reiškiau gyvenimu iki jos logiško galo. Darbas „Baruose“ buvo ne šiaip darbas, buvo gyvenimas aukščiausia to žodžio prasme: aš aiškinausi ir sau, ir kitiems aiškinau, kas yra tiesa, ir taip mes, aiškindamiesi ir aiškindami, ėjome į priekį sėdami kultūros sėklas.

Tiktai, o tik!.. Kodėl jos ne visos dygo? „Kur dingsta geros idėjos?“ – klausėme mes, kai aiškiai žinojome: idėjos tikrai buvo geros, jas tik reikia prižiūrėti ir auginti. Kodėl šitas klausimas lieka be atsako? Kodėl vis dažniau mintys, plaukiančios iš ankstesnių įvykių logikos visai nuosekliai, staiga pasirodo esančios kažkodėl neteisingos, ne visai teisingos, ne visai priimtinos?

Kas tai? Valdžią turinčiųjų kvailumas? Bet kodėl mes jo privalome paisyti? Demagogija? Betgi juk tai nusikaltimas! Kodėl jų niekas nebaudžia? Kodėl jie, priešingai, jaučiasi tuo tvirčiau, juo mes atkaklesni?

Čia yra kažkas ne taip! Bet kurgi ir kas gi ne taip? Kodėl ta objektyvioji tiesa, ta mūsų tiesa, kurios objektyvumu mes nė kiek neabejojome, staiga ėmė darytis neobjektyvi, nepakankamai objektyvi ir pan.

Čia prasidėjo abstrakčių spekuliacijų sritis, kurioje mes neturėjome įgudimų, kurioje, matyt, stipresni buvo jie, tai buvo mūsų silpnybė, kurią mes turėjome įveikti.

O įveikti nebuvo kada. Reikėjo atsidėti, reikėjo susikaupti, įsigilinti, darbai griuvo vienas per kitą, o numarintų gerųjų idėjų daugėjo, reiškėsi nuovargis ir neviltis: tai, kas iki šiol buvo aukščiausias idealas, kas buvo buvimo laimė, dar, pasirodo, nebuvo aukščiausia sfera, o jie, ją pasiekę, mus tvarkė, nurodinėjo. Ir mes buvome kūrybiški, stiprūs, bet viso labo technologai…

Dabar galima tik stebėtis savo tikėjimo jėga arba, tiksliau, aklumo laipsniu, kad dėl tos objektyvios, absoliučios ar kitos panašios tą aukščiausiąją galią teikiančios tiesos buvo galima ryžtingai atsisakyti to, kas pradėta ir gerai pavaryta jau priekin, ir imtis visai kitos sferos, imtis abstrakcijų meno paslapties dėl tos realiosios galios, kurią jos turėjo suteikti.

Dabar, jau beveik penketą metų prasėdėjęs prie pasaulį du tūkstančius metų judinusios minties šaltinių, aš tik su nuostaba ir nostalgija galiu prisiminti tą vaikiško tikėjimo ir beprotiško darbo metą… Taip, aš įžengiau į naują sferą, prieš mano akis atsiskleidė amžių gyliai ir toliai, aš susiejau dabartį su praeitimi ir ateitimi, pamačiau žemės kampą, kuriame gyvenau ir dirbau tarsi gaublyje ant stalo, tiktai kaip gyvą, plastančią būtybę, ir aiškumas, kuris pamažu kaip rytas nugiedrėjo galvoje, virto vien tik juodu liūdesiu.

Kur mes gyvenome ir gyvename! Ar tai įmanoma? Ar buvo įmanoma padaryti tai, ką buvome padarę? Su tokiu aiškumu kaip šiandien – niekada. Niekada! Mes būtume priversti tylėti – jei ne dėl savo principų siekti tiesos ir tik tiesos (tada būtų buvusi aiški ta tiesa ir mes būtume turėję tiesiai į akis sakyti: jūs, kurie pliauškiate apie savo objektyvias tiesas, melagiai ir nusikaltėliai), tai dėl principų tų, kurių principus su visu savo aiškumu mes būtume neigę (kas galią turėdamas leis jo paties akyse tą galią naikinti!). Mes būtume tylėję, kaip tylėjo ta visuomenės dalis, kuri jau tąsyk viską žinojo.

Tai mūsų laimė ar nelaimė, kad mes tada nesupratome? Kad tada nesupratome, jog ta tiesa, ta objektyvioji abstrakti esybė, kurios vardu buvo

šnekama kiekvienąkart, kai reikėdavo ką nors autoritetingai paneigti, tebuvo suktas ideologinis triukas, atpirkimo ožys, ant kurio galima karti visus kvailius ir naivuolius, kurie dar kažin kuo tiki.

Tai negi tik tai išskaičiau aš savo „išminties knygose“? Ne, bet supratau tai irgi vėliau. O pradžioje iš tiesų tebuvo neviltis, dar baisesnė, negu prieš tas išminties knygas paliečiant.

Ir atsirado ji, deja, ne iš tų knygų. Ją atnešė 1968 m. rugpjūčio tankai. Štai kur buvo tiesa, jūs, aklieji! Štai kas yra tiesa, jūs, apkvaitėliai! Štai kas yra tikroji idėja: jėga!

Kokios kitos idėjos tąsyk galėjo turėti kokią prasmę? Bent jau tokią, kad dėl jos būtų buvę galima jei ne aukotis, tai gyventi jomis kaip tikruoju savo gyvenimu?

1968 metai buvo lūžis mano sąmonėje. Ir ne tik mano. Daugelio daugelio akys atsivėrė tikrovei. Sumišimas, nusivylimas, skepticizmas, abejingumas. Ar ne tie bruožai kiekvieną dieną vis aiškiau įsigali mumyse, ar ne jiems mes kuriame naujas savo proto schemas? Pasižvalgykime po tuos pačius laikraščius, gal ir pakaks.

Beje, turbūt ne.

Tas, kuris prievartą padarė savo principu, dangstė ir dangstys melu, vienokiu ar kitokiu, švelnesniu ar brutalesniu. Pažiūrėkime tad į tuos laikraščius, tą mūsų visuomenės sąžinę – kiek ten brutalaus atviro melo, ciniškiausio niekšiškumo. Jau nė nebeslepia: pilietiškumas, idėjiškumas, partiškumas. Tai ir tik tai šiandien yra tiesa, apie ją, beje, ir nebūtina užsiminti…

Kam visa tai, kam visa tai reikalinga? Mes juk matom!

Taip, matom, ir tai yra mūsų nelaimė: mes nuošalyje; mes niekada nebetarsime žodžio, mes liksime tylūs kaip šešėliai. Prieš mus pakyla ne argumento jėga, o jėga kaip argumentas.

Ir mes nutylam, neriamės neviltin, apsiginkluojam ironija, sarkazmu. Sau. Tai apsauga tik sau.

O į gyvenimą eina ir eina jauni žmonės, taip, kaip ir mes prieš dešimtmetį ieškantys aiškumo. Ką jie ras?

O! Ras jie daug ką. Neapykantą, principingumą, aistringumą ir t. t. – ir vis tos pačios objektyviosios tiesos priedangoje. Ir bus principingi, aistringi ir nepakantūs, bet jau tik tam, kas bus įdėta į tos objektyviosios tiesos turinį. Bus akli nepakantumo pagrindu, kaip mes kad buvome – atlaidumo. Jie bus prieš mus.

Ką mes galėsime jiems priešpriešinti? Savo neviltį, ironiją, cinizmą?

Galbūt. Galbūt ir tai.

Bet visų pirma – tai neapykantą, lygiai taip pat, kaip prieš dešimt metų meilę. Neapykantą melui, smurtui, demagogijai, niekšybei. Ir ne kaip žmonių neprotingumo padarams, o kaip sąmoningai organizuotai apakinimo sistemai. Mes tai juk matom!

Kas iš to, kad matom, jeigu mums užrištos burnos? Ar tai tik ne nauja beprotybė? Ar tai ne naujas mūsų aklumas? Mūsų nelaimei…

Bet nekalbėkime apie laimę, kada reikia gyventi. Laimė ateina tik su tuo, kas išgyventa. Mes gi norim gyventi, ir tai yra mūsų jėga.

Ar ne mūsų aklumas pagimdė tai, kas pareikalavo tankų? Ar ne žmonių kvailybė vedė pasaulį priekin per visus mums žinomus du tūkstančius žmonijos istorijos metų? Bent jokios kitokios jėgos aš neaptikau tose išminties knygose, kurios pradžioje varė į neviltį ir kurias visai kitaip nušvietė tankų prožektoriai!

Mūsų tiesa – prieš demagogiją, tiesa yra tai, ką mes laikome tiesa, ir niekas daugiau. Nes kas gali nurodyti, ką tu turi laikyti tiesa, kai tu pats žinai, kas ji yra?! Kas?!

Neapykanta melui yra mūsų tiesa. Tai yra mūsų tiesa labiau negu prieš dešimtį, dvidešimtį metų.

Mes tokie pat, kaip ir buvę. Tokie, kaip esam ir liksim.

Nebent tik tiesą panorėtum laikyti nelaime…

Bet tai irgi priklauso tik nuo tavęs.

1968

ČIA MANO ŽEMĖ

Mano pase įrašyta – latvis. Tačiau latviu savęs nelaikau. Girdžiu – kas čia nuostabaus? Tokių žmonių šiandien labai daug. Daug šiandien lietuvių, kurie nebelaiko savęs lietuviais, yra rusų, kurie tik iš tradicijos save rusais vadina. Tie žmonės sociologui parodo objektyvią dinamiškos XX amžiaus visuomeninių santykių dalį. Pasaulyje, kuris išgyvena pramoninės revoliucijos sukeltus neregėtus pakitimus, o visuomenės pažanga reikalauja juos dar labiau spartinti, tautybė norom nenorom tampa antraeile asmens savybe, tarsi asmeniniu žmogaus reikalu. Šiandien niekas neklausia, ar tu lietuvis, latvis, rusas ar vokietis, svarbu, kad tu žmogus, ką tu kasdieniu darbu duodi savo visuomenei, kuri savaip sprendžia pasaulio pažangos jai keliamas problemas. Milžiniškas problemas – imtinai iki žmonijos likimo. Tokių klausimų akivaizdoje tavo tautybė turi tik dvi reikšmes: arba ji yra absoliuti vertybė kaip rusui, bušmėnui, prancūzui, arabui, anglui ar kiekvienam kitam, tegul ir pačios mažiausios nacijos žmogui, arba ji neturi jokios vertės – nebus žmonijos, nebus ir tavęs. Totalinių, su žmonijos likimu susijusių klausimų akivaizdoje tautybė yra lygiai tiek pat prasminga, kiek ir beprasmė kategorija.

Man buvo juokinga, kai jauna pasų skyriaus darbuotoja įdėmiai paklausė, kokią tautybę aš renkuosi – mano tėvas buvo latvis, o motina lietuvė. Tada turėjau šešiolika metų ir buvau pasaulio pilietis. Tą 1955 m. sausio mėnesį, kai nepriklausoma valstybe buvo paskelbta kažkokia Afrikos kolonija, virš apšerkšnijusių mūsų kaimo pušų kabojo raudona žiemos saulė, buvo ramu, iškilminga ir grįžęs į kambarį parašiau eilėraštį apie tai, jog visa Afrika greit bus laisva ir pati ims kurti savo ateitį. Daug tokių eilėraščių buvau parašęs – ir apie Baironą, ir apie Leniną, ir apie Lermontovą.

Tai buvo žmonės, kurių idėjomis negalėjai nesižavėti nykioje mokyklos aplinkoje su skundais, grasinimais ir „kalimu“. Savo pasaulyje aš buvau aukščiau už visą tą kasdienybę. Po to, kai kartą iš mano kūrybos buvo pasijuokta, rašiau tik sau ir piktdžiugavau, kad galiu būti ne toks kaip *jie*. Dar labiau *ne toks* pasidariau (bent jau savo akyse), kai iš Šiaulių grįžau *latviu*. Tiesa, tai buvo ne vienintelis mano pasirinkimo motyvas. Mylėjau tėvus ir nenorėjau nepaisyti jų susitarimo, kad vyriausias sūnus pratęs senelių tradiciją. Galų gale juk tai vis tiek.

Pirmojo savo kursinio darbo temą pasirinkau „Donelaitis – pasakėtininkas pasaulio pasakėtininkų fone“. Kad ir ypatingai nesivarginau, tačiau darbą rašiau ne be dėmesio. Ezopas, Žanas de La Fontenas, Ivanas Krylovas, daugybė smulkesnių figūrų – buvo ką studijuoti, ką lyginti. Dėstytojas Jurgis Lebedys grąžino darbą, vienur kitur pavingiavęs pieštuku ir gale pažymėjęs, kad reikia dar rimtai padirbėti; Donelaičio savitumo darbas neatskleidė. Aš siutau. Kokio velnio dar reikia, juk viską nuodugniai išanalizavau – ir skirtumus, ir panašumus. Vasarą dar padirbėjau, bet pataisiau tik kai ką, pieštuku pavingiuotus faktinius netikslumus. Rudenį darbas buvo įvertintas patenkinamai ir aš džiūgavau, kad daugiau su dėstytoju Lebedžiu susitikti neteks. Ko ne ko, o pedantiškumo pakęsti negalėjau!

Įnirtingai skaičiau didžiuosius pasaulio protus ir gailėjausi, kad nėra užsienio literatūros specialybės, nereikėtų knaisiotis po visokiausias senienas, tautosakos rinkinius su kvailais rit-rito, leliu-mai ir taip toliau. Kalbantis su draugais nė nemėginau slėpti, kad visa ta dainų poetika – niekai.

– Ką aš padarysiu! Ji manęs nejaudina!

– Kaip jį jaudins, juk jis latvis, – atsimenu, atsainiai pasakė vienas.

Latvis čia niekuo dėtas, tas mano kolega nemėgo manęs – ir tiek.

Trečiame kurse rašiau apie Praną Vaičaitį. Neišvengiamai turėjau palyginti Vaičaičio poetikos priemones su liaudies dainų poetika. Ir staiga padariau atradimą. Tada jau porą metų dalyvavau liaudies ansamblyje, pabuvojau Latvijoje, Užkaukazėje, žinojau, kaip traukia namo ir ką reiškia sugrįžimas į savo miestą, savo namus, kur pakluonėje žaliuoja sulaukėjusios slyvos, vakarais kabo migla ir gali girdėti, kaip už gero puskilometrio, kitame daubos šlaite, melžia karvę. Tąkart aš atradau, kad Vaičaitis *tėviškėlę, kraštą, šalelę* daugeliu atvejų vartoja ta pačia prasme kaip ir liaudies dainininkai. „Neleisk manęs, motinėle, į svečią šalelę“, – dainuoja liaudies dainos mergelė, o ta „svetima šalelė“ viso labo kitas kaimas!

Dievuliau mano, koks naivumėlis! Ką ji sakytų, jei reikėtų į svieto kraštą nusitrenkti, kokiais žodžiai tada savo meilę įprastam kampui apsakytų? Deja, ir Vaičaitis kalba tais pačiais žodžiais. Negana to – kur tik jis tolsta nuo liaudies dainos leksikos, kur tik savais žodžiais savo jausmus mėgina išsakyti, ten ir seklėja eilėraštis. Mus jau buvo mokę ir dar kartą mokę kiekvieną reiškinį vertinti istoriškai, ir jeigu aš neišplūdau Vaičaičio dėl tos jo dar tokios nerangios kalbos, dėl tokių „nevisuotinių“ minčių, tai tik todėl, kad galų gale supratau, ką reiškia „vertinti istoriškai“. Ir kas padėjo – liaudies dainelė! Nėra prasmės čia aiškinti, kokiais keliais sąmonėje susijungė visa, kas mano iki tol buvo patirta, bet dabar jau supratau, kuo skyrėsi nežinomas lietuvis dainininkas nuo Bairono, aš pats – nuo Vaičaičio. Kaip kevalai, pelai, įpakavimo dėžutės nuo jausmų ir siekimų nubyrėjo žodžiai, svetimžodžiai, sakinių konstrukcijos, visa, be ko negali egzistuoti materializuota mintis ir jausmas. Ar ne galvijas buvai, Donelaičio savitumo ieškodamas tik tame, *kaip* jis pakeitė La Fonteną! Žmogau, jeigu nori būti žmogumi, žiūrėk, *kodėl* jis taip darė. Ir pamatysi, kad jis tai darė ne didelių minčių ir didelių jausmų ieškodamas, o iš meilės savo būrams, iš meilės *žmonėms*. Tai kas, kad kitokie jie buvo, tai kas, kad kitokia kalba apie juos Donelaitis kalbėjo, – žiūrėk, ką ta kalba sako! Atsimink, kas jis buvo, atsimink, kur gyveno, atsimink, kuo gyveno – viską sužinok ir atsimink, tik tada kalbėk.

Naivus, apgailėtinas ir ilgas šiandieniniam jaunimui gali pasirodyti tas mano „atradimų“ kelias, bet aš džiaugiuosi juos padaręs: tik tada baigėsi mano vaikystė. Vėlokai? Taip, vėlai – tik du dešimtmečius nugyvenus. Gaila, žinoma, tačiau kito kelio nebuvo, visa mūsų karta brendo kur kas lėčiau, nei dabar bręstama. Bet sakau, aš patenkintas ir tuo, nors mokyklai niekada neatleisiu, kad ji mokė mylėti ne žmogų, o žmoniją, ne darbą dirbti, o šlovinti darbo sąvoką. Ne vieną ir šiandien girdžiu gražius žodžius apie žmoniją kalbantį, o į žmogų priešais jį patį su panieka žvelgiantį. Ne vienas senus šūkius apie darbą skelbia, pats nė piršto nepajudindamas tą darbą pastumti į priekį.

Negali mylėti žmonijos, nemylėdamas žmogaus, negali dirbti darbo, nedarydamas ko nors *konkretaus*. Ką – tavo reikalas: ką nori, ką sugebi, ką manai svarbiausia esant. Tačiau kaip jį dirbi – tai jau ne vien tavo dalykas. Žmogus negali gyventi ne visuomenėje ir – nori jis to ar ne – yra su ja susijęs įvairiausiomis pareigomis: ir maloniomis, ir nemaloniomis,

bet neišvengiamomis. Dažnai, oi dažnai tos pareigos atrodo nepakeliama našta, baisiausia prievarta, ir beveik be išimčių taip yra tik todėl, kad žmogus nesuvokia, *kam* jis dirba. Ir kaipgi suvoksi, jei nematai ryšio tarp konkretaus ir bendra, jeigu yra galimybė meilę darbui išreikšti žodžiu, o ne veiksmu, kuris susijęs su kur kas didesnėmis pastangomis negu karščiausia deklaracija. Meilė yra nuolatinis aukojimasis. Sąmoningas aukojimasis ne dėl atpildo, nes tik tas, kuris ne atpildo siekia, gauna jį kaip meilę, kaip pasitenkinimą, kaip prasmę.

Iš tiesų, kam čia man, fabriko direktoriui, rūpintis neteršti Šešupės, Neries ar Kuršmarių? Užduotis aš įvykdau, baudas iš vienos algos sumokėti sugebu, premijos tą nuostolį dešimteriopai kompensuos, o pasaulis platus, ir aš ne prie Neries ar Šešupės atostogas galiu praleisti. Viena kita upė – ne tiek jų pasaulyje numirė ir dar numirs. Reikia rūpintis esminiais dalykais, reikia žiūrėti planų, jų neįvykdžius sutriks nuo mūsų įmonės priklausančių gamyklų darbas.

Viską supranta direktorius, iš esmės jis teisus, tačiau niekas jokiais argumentais nepaneigs, kad jis myli tik save. Jis dirba žmonių labui, tai tiesa, bet jis jų nemyli. Nes mylėti galima tik konkrečius žmones. Jis dirba dėl pasaulio ateities, tai tiesa, bet pasaulio jis nemyli. Nes pasaulį galima mylėti tik mylint žemę, kurioje gyveni. Žemę su jos žmonėmis, upėmis, ežerais, miškais, paukščiais ir saule. Kas keliavo, tas žino, kad ir ta pati saulė, visų žmonių daliai tekusi saulė, kiekviename krašte kitokia.

Negalima mylėti pasaulio nemylint žemės kampelio, kuriame pats gyveni. O jo negalėsi mylėti, jei nesuprasi, kaip pasaulio problemos tampa to žemės kampo problemomis ir kaip to žemės kampo problemos siejasi su pasaulio problemomis. Visa, kas įprasmina žmogaus gyvenimą ir veiklą žemėje, yra kultūros kūryba. Nereikia nei viso pasaulio apkeliauti, nei dideliu išminčiumi būti, kad pamatytum, koks margas yra pasaulio kultūros vaizdas. Tačiau reikia žinių ir noro suvokti, kad pajėgtum pamatyti, kaip ta išorinė įvairovė tarsi kevalai, pelai ar įpakavimo dėžutės nubyra, kai pamėgini suvokti, kas tarp jų bendra. Kaip ir žmones, įvairiausiomis kalbomis kalbančius ir nuostabiausiu nepanašumu besiskiriančius, jungia jų amžinieji žmogaus jausmai, taip ir kultūras, tegul skirtingiausiomis formomis išsikristalizavusias, jungia tie patys juose materializuoti žmogaus siekimai. Daug amžių tie siekimai buvo realizuojami nesąmoningai, nemaža amžių jie buvo ir nesąmoningai, ir sąmoningai naikinami,

bet dabar, kada pasaulis visomis priemonėmis turi kovoti dėl pažangos, visomis priemonėmis jis priverstas mokytis ir meilės žmogui. Viena parankiausių pasaulio piliečio auklėjimo mokyklų yra Tėvynės meilės mokymas, nes tik jis per savo kultūros idealus gali padėti žmogui išsiaiškinti, kas yra pasaulio kultūros idealai.

* * *

Kodėl mes menkiname vienas kitą?

Kodėl negalime pakęsti nė menkiausios kritikos?

Todėl, kad nuo pat mažens šito mes ir temokomi, – kas buvo anksčiau? Nieko! Na, dabar tai bent!

Jau nuo pat mokyklos suolo sužinom, kad visokios ten postilės ir biblijos parašytos žargoniška kalba, kad Imanuelis Kantas buvo šimtą kartų neteisus ir t. t., ir pan.

Iš teisybės, kokia menkybė mūsų didžiai mokslingam jaunimui gali pasirodyti toks dalykas: „Tlumoczius arba Slownikas Angielckaj – Lietuwyszkas ir Lietuwyszkai – Angielckas Del grejto ir Langwo Iszmokimo Sznekos Angielsckos. Su uwogomys ir apraszimu kozno zodzio kaip reijk isztart. Sudetas per Mikola Tawaraucką (Izdavymas Pyrmas). Shamokin 1875. Kasztu ir Spaustuwe Mikola Twaraucka.“

Nors tai buvo pirmoji lietuviška knyga Amerikoje, pirmoji, padėjusi pamatus tokiai knygų leidybai, kad mes ir dabar lietuvių kultūros neįsivaizduojame be daugelio Amerikoje išleistų lietuviškų knygų, nepaisant to, aš esu tikras, daugelis mūsų žmonių į ją ranka numotų – kokia prasmė apie ją kalbėti!

O prasmė ta, kad kol nesuprasime, kodėl reikia tai suprasti, negalėsime pasididžiuoti turintys normalią, humanišką nūdienos kultūrą. Nesuprasdami to, nesuprasime ir vienas kito šiandien ir niekinsime, ir riesimės, save aukščiau už visų laikų ir savo laiko visus kitus žmones keldami.

Kol nesuprasime, kad ne niekinti reikia tai, kad buvo daroma ir labai primityviai padaroma, o pasistengti pajusti, kaip sunkiai pro lenkiškus žodžius su lietuviškomis galūnėmis skverbiasi lietuviškos raštijos ateitis, kaip pamažu ji apsivalo ir ima vis lietuviškiau lietuvių dvasinį pasaulį reikšti, tol nesuvoksime, ką reiškia šiandieninė kalbos valymo akcija ir kam

kalbą iš viso reikia mokėti. Galų gale nuo to supratimo priklauso, ar suprasime, kodėl iš viso reikia lietuviškai kalbėti ir lietuvišką kultūrą kurti.

Nes kultūra ne niekinimu, ne žeminimu, o supratimu ir išmintimi ugdoma.

Piktintis, kad mes mokomi tik niekinti (tipiškas pavyzdys yra kad ir penkiatomė „Lietuvių literatūros istorija“), per maža. Į tai galima atsakyti tik susikaupimu, dar labiau įsigilinant į žmones ir žemę, iš kurių mes prasidėjome.

* * *

Meilė – tai visų pirma abipusis supratimas, trokštamas ir galimas fizinių ir dvasinių galių susijungimas, tai nuolatinis pasiaukojimas vienas kitam, ir ne atpildo dėlei, nes tik tas, kuris ne atpildo siekia, gauna jį kaip meilę, kaip prasmę.

Kas išdrįs man prieštarauti – jei ne man, tai savo sąžinei turės prisipažinti, kad meilę jis tik vaidina.

O, nelaimingi, kurie myli nemylėdami! Juk jie ir mato, ir supranta, ir vis tiek atleidžia. Bet kas išdrįs pasakyti, kad tie, nelaimingieji, yra pasigailėjimo verti kvailiai – jei ne man, tai savo sąžinei turės prisipažinti, kad jie niekada nemylėjo ir kad patys mielai sutiktų pabūti tų kvailių vietoje. Priešingu atveju jie patys – nelaimingi invalidai, džiūgaujantys, kad dvasios invalidumas netrukdo vaikščioti ir be ramentų.

Meilė tėvynei, savo žemei – tai irgi visų pirma jos supratimas, skirtumas tik tas, kad noras būti jai geresniu ne toleruoja ją, o iškyla kaip siekimas ją geresnę padaryti. Meilė tėvynei – tai ne tik pasigėrėjimas jos miškais, upėmis, saulėlydžiais, jie kiekviename krašte savotiškai gražūs. Meilė savo žemei – tai supratimas, kodėl tas jos grožis toks. O šis supratimas ateina tik sužinojus labai daug dalykų: kaip čia anksčiau būta, kaip keistasi, kas tave pasiekė ir kas dingo. Tas supratimas – tai jos istorija. Nebūtinai jos kunigaikščiai, karaliai, bajorai, karai, datos ir visa kita, ko mes paprastai iš vadovėlių mokomės. Nebūtinai, nors ir jie yra istorija, kaip ir tos žemės valstiečiai, sukilimai, skurdas ir vargas. Tiksliau – ne tik vieni ir kiti dalykai, o kodėl taip būta, kaip šita žeme istorija ėjo, kokius pėdsakus paliko pasaulio raida, kuo nuskriaudė, ką išugdė, ką atnešė, ką nušlavė. Toks

yra tas supratimas, ne istorijų eilutėse, o tarp eilučių surašytas, ne paskaitomas, o pajuntamas, šios dienos aiškumą su miglų gaubiama praeitimi susiejantis ir paverčiantis nauja tavo sąmonės žeme, kurioje, žiūrėk, ir tavo paties pradžia nuogomis šaknimis semia gyvybę. Maža mes žinome apie save, trūksta mums žodžių net aiškiausiems dalykams pasakyti, tačiau tai, kad be to supratimo neįmanoma žmogumi būti, būti ne invalidu – tik dvasios invalidas turbūt ir prieštarautų.

Žmogus be meilės gali gyventi, nes jam dar lieka meilė savo žemei, žmogus be meilės savo tėvynei gali tik egzistuoti. Jam nebus prieinamas joks grožis, nes žemės negalima mylėti apskritai, reikia mylėti arba jos miestą, arba jos medį, arba jos jūrą… Mylėti galima tik konkrečią žemę.

Žinoma, ir vilkas myli savo mišką, karvė – savo pievą. Žmogaus meilė – ne tokia meilė arba ji ne žmogaus meilė. Žmogaus meilė supratimu paremta. Tai sunki meilė, bet kaip tik todėl ji ir žmogiška.

1969 02 12–1969 09 08

ŽMOGIŠKOJI MŪRINĖS LIETUVOS PRASMĖ

Kas privalo atgyti dainoje,
turi žūti tikrovėje.
Frydrichas Šileris

1

Vieną šiltą rugpjūčio naktį, kai šiaurėje grasius audros debesis kartkartėmis apšviesdavo begriausmiai žaibai, sėdėjau traukinio koridorėlyje ir skaičiau jau senokai vartytą, bet taip ir neperskaitytą Mariaus Katiliškio romaną „Miškais ateina ruduo“. Traukinys lėkė per miegančią Lietuvą, miegojo žmonės vagone, aš važiavau atostogauti, ir toje visuotinės ramybės atmosferoje dar ryškesnės buvo aukščiausios klasės meistro ranka nutapytos praėjusio gyvenimo aistros.

Sena tiesa, kad visko, ko širdis geidžia, gali rasti kiekvienoje knygoje, tai juo labiau teisinga grožinio kūrinio atžvilgiu, ypač talentingo. Šitame romane ir pats banaliausias, tiek kartų visų epochų rašytojų eksploatuotas meilės trikampis puslapis po puslapio iš grynai literatūrinės konstrukcijos darėsi kažkokiu saldžiai skausmingu, neįveikiamai logišku ir pikta lemiančiu buržuazinės Lietuvos kaimo gyvenimo simboliu. Puslapis po puslapio, skyrius po skyriaus artėjo fatališkai neišvengiama baigtis, ne kaip žinojimas, kuriuo dar pusiaukelyje apdovanoja negrabiai suregzta „gyvenimo gabalo“ schema, o kaip nuojauta gyvenime, kad viena po kitos senka galimybės ir lieka vienintelė, paskutinė. Dabar suprantu, kad ne tiek savo užmačiomis vaduodamasis, kiek autoriaus norus vykdydamas tą naktį galvojau apie esmines buržuazinės Lietuvos – mažo, atsilikusio, viską iš savęs išsunkti turinčio krašto – problemas, ypač apie tą Tiliaus Gelažiaus, svarbiausios romano figūros, atstovaujamą kartą, kuri brendo tada, kai universalusis vaižgantiškasis entuziazmas buvo jau tik liūdnai komiška ten kažkur Kaune gyvenančių senukų privilegija, o praktiškasis pradas išsikerojo senojo Doveikos gerovės ramybės peripetijose; jaunatviškame Tiliaus, Monikos, Agnės egoizme buvo galima įžvelgti tik paprasčiausią

jaunystės bekompromisiškumą, bet istoriniame kontekste šis bekompromisiškumas reiškė ir naujosios kartos bruožus, kartos, kuriai ne optimistiški šūkiai buvo gyvenimo realybė, o ši pastaroji juos savaip interpretavo… Ne visai naujajai kartai atstovauja Tilius, Monika, Agnė, bet gana didelei jos daliai, tai, kuri jau galėjo pasinaudoti „senukų“ sukurta švietimo sistema, bet tik kai ką sužinoję apie pasaulį, savo kraštą ir save – tiek, kad širdyje pabudo nerimas, nuo kurio darosi ankštos mažos krautuvėlės sienos, kambarėlis antrajame pieninės aukšte nykus, o bernų kambarys tam reikalui pertvarkytoje viralinėje – nepakenčiamas, ir norisi visko, bent jau pasieniečio munduro, pieninininkės vietos kur nors labiau žmonėse, o – jei nieko kito nebegalima – Doveikos gerovės arba nuplikusio vargonininko dėmesio ir litų. Šios naujosios kartos dalies kultūriniai idealai kuklučiai, o svarbiausia – šitiems žmonėms į gyvenimą su jo galimybėmis ir normomis įsitraukti lemta vadovaujantis ne protu, o nuojauta, polinkiais, emocijomis (nes neįmanoma kam nors save skirti sąmoningai, nesuvokiant, kaip tai susisieja su visa realybe), ir dėl to jie visi eina akiplotu, dėl to jų bekompromisiškumas nėra tik paprasta jaunystės teisė, dėl to jie taip dažnai ir taip skaudžiai nudega, o jų kančios tokios žmogiškai tikros ir taip vertos mūsų užuojautos – dabar, kada mes skaitom, kada viskas jau praėję ir mes tiek istorijos, tiek autoriaus dėka matom tas sienas, kurias įveikti jiems stokojo jėgų. Katiliškio romano jaunieji atstovauja tai buržuazinės Lietuvos išaugintai kartai, kuri, nors ir netekusi kai kurių saitų su tradicine valstietiška pasaulėjauta ir psichologija, ne tik čia, Katiliškio Basiuliškėse, bet ir tikruose Lietuvos kaimuose, miesteliuose ir net miestuose liko perdėm valstietiškos kultūros karta, sykiu su ankstesnėmis generacijomis nulėmusia tegul jau ir gerokai išsidiferencijavusio viso ketvirtojo dešimtmečio Lietuvos intelektualinio ir politinio gyvenimo valstietišką charakterį – su asmeninėmis ambicijomis vietoj dalykinio principingumo, su savo kiemo patriotizmu vietoj radikalaus blaivumo, su subjektyviausiais vaizdiniais apie ateitį vietoj istorijos reikalaujamos konkrečios veiklos programos. Dar ne šiai kartai buvo lemta užtikrinti moderniam gyvenimui pasišovusios tautos poreikius… Istorinė praeitis negailestingai koregavo istorinę dabartį. Kaip ir kada tas santykis galėjo pasikeisti? Romano baigties melodrama simboliškai taip pat prasminga. Tačiau gyvenime istorija Tiliaus kartai skyrė kur kas dramatiškesnį ir prasmingesnį likimą: devintajai bangai atslūgus būtent tos kartos sukaupta energija

ir empirinė patirtis sprendė svarbiausias praktines pokario metų Lietuvos problemas: vieni tos kartos vyrai tapo rajkomų sekretoriais, kiti miškuose įsirengė bunkerius, treti … treti, kaip pats Katiliškis, pasakoja mums, naujoms kartoms, kaip būta tada, kai mūsų dar nė nebuvo, ir kodėl mes turim spręsti tokias, o ne kitokias mūsų daliai tekusias problemas.

2

Tyli Tiliaus Gelažiaus drama rutuliojasi netoli Basiuliškių klegant griovіakasiams, kurie prieš pusmetį, kertant mišką, buvo jo draugai; dabar be Tiliaus per pelkę kasamas magistralinis griovys, kuris dviem metrais nuleis ežero vandenį ir leis prieiti prie durpės, tokios kietos, kad „prilygsta briketams ir rudajai angliai“. Girininkas, vienas iš tų, kurie „neseniai baigė mokyklas ir išėjo plėšti krašto dirvonų“, uždarbiaujantiems gimnazistams paaiškina: „Durpė – Lietuvos ateities laidas. Ji išsaugos krašto grožį ir turtą – miškus, be atodairos teriojamus kurui ir statybai. Durpėmis kūrens plytines, suks mašinas, minkys molį. Molynai šiame krašte neišbrendami, kai palyja.“ Ir reziumuoja: „Durpė sukurs mūrinę Lietuvą.“

Tai tik tarp kitko. Zimagorams, gimnazistams ir uždarbiaujantiems ūkininkams rūpi litai ir kaip geriau praleisti sekmadienį. Tilius tyli ir geria, neaiškių asmeninės grėsmės nuojautų kamuojamas. Faktų visuomeninis determinavimas – didesnius mokslus išėjusiųjų, tokių kaip girininkas, privilegija. Determinavimas žodžiais. O jų gyvenimiškoji prasmė priklauso nuo ūkininkų, zimagorų, tylinčio Tiliaus, visos jo kartos ir visos „iš savęs“ brėstančios Lietuvos.

Žiūrėdamas į rausvus jau pastebimai aptriušusius mūrus ir mūrelius, tuos anų dienų svajonių apie mūrinę Lietuvą likučius kur nors Žagarėje ar kitame rajono miestelyje, pirmiausia pagalvoji apie siaubingą Lietuvai tekusį istorinį palikimą – baisų ekonominį skurdą – ir tas titaniškas pastangas, kurių reikėjo ieškant jame atsparos taškų normaliai visuomenės brandai užtikrinti. Ką šioje realybėje reiškė „mūrinės Lietuvos“ idėja? Mūrinė Lietuva buvo svajonė, ilgalaikis siekimas, vaizdingas, suprantamas ir patrauklus buržuazėjančios visuomenės lozungas. O reiškė jis ūkio modernizavimą, specializavimą pagal visoms kapitalistinio pasaulio šalims tą pačią kapitalistinio gamybos būdo diktuojamą tvarką neatsižvelgiant

į tai, ar valstybė didelė ar maža, subrendusi ar jauna: kurk pati, skolinkis iš kitų, šitai ugdyk, nuo to atsisakyk; sukis kaip išmanai, o kalbėk tokia kalba, kokia šioje draugijoje priimta kalbėti.

Kai mes kalbame apie šiandieninę nacionalinės kultūros raidą, jos ateitį, perimamumo ir nuoseklaus ugdymo problemas, kartais susidaro įspūdis, kad visos praėjusios kartos tuos klausimus sprendė – mažų mažiausiai – racionaliau, ir baltieji Lietuvos mūrai simboliškai aliarmuoja kultūrinę anemiją. Tokie būgštavimai dažniausiai be jokių išlygų atmetami teigiant, kad kartu su technine pažanga koja kojon žengianti ir visuomenės dvasinė branda… Būtų gražu, jeigu tai būtų teisinga bent teoriškai.

Taip, baltųjų Lietuvos mūrų mums nereikėjo pradėti nuo durpės: per karo audras išliko ne tik nemaža raudonųjų mūrelių dalis, bet ir žmonių, turinčių visuomeninio gyvenimo patirtį, kuri, kaip žinia, auga lėčiau nei namai ar kiti panašūs dalykai. Nestokota ir pasiryžimo. Pagal Lietuvos atstatymo ir pramoninio išvystymo planą numatyti cemento, plytų, statybinių blokų fabrikai gulė ne tyruose – šliejosi prie to, kas iš anksčiau buvo likę, globojami tų, kurie apie tai šį tą jau išmanė arba mokėsi išmanyti. Liūdnos atminties pokario metų „gamybinėje poezijoje“ stengtasi įprasminti anaiptol ne nebūtus dalykus, nors prasmės ir poezijos ieškota šiek tiek pernelyg tiesmukiškai ir sklandžiai.

O problemų būta. Ir iš tiesų milžiniškų. Kolektyvizacija ir „pramoninis perversmas“ dėjo pamatus visai naujai realybei: politinei, ekonominei, psichologinei… Formavosi nauja kultūrinė atmosfera, brendo nauja Lietuva. Kone dviejų dešimtmečių prireikė tai tiesai daugiau ar mažiau visuotinai suvokti. Kaipgi ji buvo suvokta? Kuo buvo išreikštas šis suvokimas?

Ką ji reiškė krašto kultūriniame gyvenime?

Visų pirma – naują, aukštesnę kolektyvinio ūkininkavimo pakopą, naują šio ūkininkavimo būdo plėtotę ir naują pramonės raidos tarpsnį.

Ji taip pat reiškė naujas žmonių dvasinio gyvenimo gaires ir problemas.

Kuo ji pasireiškė gyvenime?

Pirmiausia ji nebuvo tik vaizdus ir patrauklus šūkis, turintis kelti nuotaiką ir skatinti kūrybinę energiją, – tai buvo tik didelio gerai apgalvoto konkrečios veiklos plano simbolis. To plano esmė – svarbiausių Lietuvos ūkinės veiklos sričių požiūriu ištirta ir įvertinta visa Lietuvos teritorija ir jos gamtiniai, ekonominiai ir visi kiti resursai; planas konstatavo jų būklę ir nubrėžė bendriausias jų tolesnio ugdymo ir eksploatavimo gaires.

Pagal esamų kompleksų išsidėstymą buvo nubrėžtos pramonės, žemės ūkio, turizmo ir poilsio zonos, apibūdinta jų ateitis, numatyti konkretūs šios ateities realizavimo darbai…

Realizuota elementariausia visuomenės sąmoningo gyvenimo būtinybė.

Lietuvai, kaip žemės ūkio kraštui, svarbiausias uždavinys buvo modernus savo žemių sutvarkymas, toks jų kultūrinis būvis, apie kurį svajojo, kurio siekė dar buržuazinės Lietuvos agronomai – maksimalus žemės derlingumas. Prie jau nuo pokario burzgusių traktorių į laukus išriedėjo šimtai naujų mašinų. Virto krūmai, tiesėsi kanalai, stambėjo dirbami sklypai. Kartu griuvo senosios pirkios, vietoj jų planuose numatytose vietose kilo balti mūrai ir mūreliai, keitėsi kraštovaizdis, keitėsi žmonių buitis, kito ir žmonės…

Kartu keitėsi, tikrove tapo kiti planuose numatyti dalykai, dygo gamyklos ten, kur jų būta, bet dar sparčiau, kur iš viso nieko panašaus nematyta, statėsi kurortai, šalia esamų kūrėsi nauji draustiniai, imtas planuoti pirmasis nacionalinis parkas, ėmė pildytis senoji svajonė – buvo pradėtas liaudies buities muziejus…

Nė dešimtmečio dar netruko ta pakitimų audra. Ir tai, beje, tik pradžia…

Ką ji atneša, matome visi. Bet ką visa tai reiškia?

Persitvarkymas moderniam gyvenimui, naujų kultūros raidos atsparos taškų kūrimas?

„Ką galima kalbėti apie kultūrą, kai nebūtin šluojama ištisų kartų pasaulėjauta, estetinius idealus formavusi aplinka, nei dokumentinėse kino juostose jos nepaliekant atminčiai, nei nuotraukų albumuose! Muziejus! Tai visai kas kita. Ką galime kalbėti apie kultūrą, kai naikinami tokie vienkiemiai ir kaimai, kurių galbūt visai netrukus pasigesim turistaudami! Kokia čia kultūra, jei melioracija grasina unikalioms pelkėms ir net girioms!“

Taip yra kalbama vienų.

„Sentimentai! Nepagrįsti būgštavimai. Nė viena giria dar nemirė ir nemirs – apie tai ir galvojama, ir daromi konkretūs žygiai. Naikinami nenaikintini gamtos kampeliai? Visa, ką mokslininkai rekomenduoja, stengiamasi apsaugoti. Ištisi seni kaimai paskelbiami liaudies architektūros paminklais ir paimami valstybės globon. Visa, kas vertingiausia, bus išsaugota ir mums, ir ateities kartoms.

Kalbėdami apie kultūrą nekalbėkim tik apie tai. Kalbėkim ir apie žmonių buities pagerinimą, apie aprūpinimą darbu ir darbo sąlygas, kalbėkim

apie švietimą ir meną, apie laisvalaikį ir biudžetą, kalbėkim apie turtingą, turiningą dabartį ir užtikrintą ateitį. Ne tik kalbėkim – dirbkim.“

Taip jiems yra atsakoma.

Ar visa tai įmanoma nedarant to, kas daroma dabar? Turbūt – ne?

Žinoma – ne.

Todėl ir daroma. Kaip galim, kaip mokam, kaip suprantam. Todėl ir pasikeitimų audrą lydi aistrų audra.

Kurios jų atspindi kardinalias Lietuvos gyvenimo kryptis, o kurios tik asmeninius jausmus ir ambicijas? O gal istorijai palikime spręsti apie pažiūrų teisumą ir aistrų prasmę. Juk iš esmės mūsų kelias teisingas – kūryba: ji garantuoja istorinę dabartį ir užtikrina ateitį? Ginčai mums tik naudingi: jie atskleidžia nepastebėtus reiškinių prasmės aspektus, tikslina mūsų sampratas, tobulina priemones. Juk kiekvienas planas, kiekviena programa yra gyva ir optimali tik tuo atveju, kai ji nuolat tikrinama, papildoma ir patikslinama pagal naujus empirinius duomenis.

Šiandien jau niekam nekelia abejonių, kad melioruojant padaryta nemaža klaidų, aiškėja gyvenviečių planavimo ir statybos kliautys, dar deramai nesuderiname žemės, vandenų, oro, gyvosios gamtos pertvarkymo ir apsaugojimo sistemos grandžių.

Mokslinis išmanymas, kuris būtinas tokiai grandiozinei programai realizuoti tiksliai ir teisingai, anaiptol ne per didelis: kvalifikuoti specialistai visko neaprėpia, jų gerokai stokojama, o „vietinė iniciatyva“ būna anaiptol ne pati racionaliausia.

Palietus mums savo krašto pietinius pakraščius, pokalbiams netruko prisistatyti lenkų specialistų delegacija. Matyt, apie kiekvieną netikslumą žemė netrunka pranešti per šimtus kilometrų. Todėl būtina pro savo aistras mokėti ją išgirsti.

Kūrybiškumo pamatas – kuo platesnis, visapusiškesnis mokslinis žinojimas. Moksliškumas – tai visų pirma atsargumas. Bet tai nereiškia neryžtingumo. Nes ryžtingumas yra sugebėjimas bemat surasti naują uždavinio sprendimo variantą.

Savo darbus geriau atlikti mes mokomės dirbdami ir gindami tai, ką manome esant teisinga. Daugelį dalykų jau mokam padaryti visai neblogai.

Visa tai simbolizuoja naujoji mūrinė Lietuva, mūsų proto, širdies ir rankų kūrinys.

Ką jis reiškia mūsų dvasiai? Kokia yra to kūrinio žmogiškoji prasmė?

3

Šiandien mes dar neturime nė vieno – nei grožinio, nei mokslinio – veikalo, kuriame atsispindėtų svarbiausios socialistinės „mūrinės Lietuvos“ aistros.

Kalbant apie grožinius kūrinius – galgi iš tiesų, anot Frydricho Šilerio, „kas privalo atgyti dainoje, turi žūti tikrovėje“, t. y. nueiti į praeitį, įgyti istorinę perspektyvą? Net ir suprasdami šio postulato sąlyginumą, turėsime pripažinti, kad savo romanuose, apysakose mes kol kas tebenagrinėjame karo ir pokario metų istorines ir asmenines dramas, o tuose didesniuose ir kameriniuose kūriniuose tolimesnės praeities aistra tik dėl labai geros valios ir stiprios sociologinės intuicijos jų „bendražmogiškų kolizijų“ srautą pavyktų susieti su mūsų realaus gyvenimo problematika. Tai tik eskizai, bandymai, lavinimasis tiems darbams, kuriais menininkų dėka anksčiau ar vėliau apvainikuojama kiekviena istorinė epocha, kiekvienas svarbesnis visuomenės gyvenimo tarpsnis.

Natūralu, kad šių darbų pamatai dedami, patirtis kaupiama visų pirma mokslo darbuose ir publicistikoje: čia problemos susijusios su žmonių aistromis, čia išryškėja kasdienybės žmogiškoji prasmė ir dramatizmas.

Kuo šiose srityse galime pasidžiaugti? Šiame klausime slypi anaiptol ne vien visuomenės literatūriniai interesai. Mokslinės gyvenimo studijos ir publicistika yra tos jėgos, kurios brandina ne tik dainą, bet ir tai, apie ką dainoje bus dainuojama: jos ugdo pačią gyvenimo tikrovę. Spauda, viską orientuojanti, aptarianti, įvertinanti, savarankiškai mąstyti, jausti ir vertinti mokanti spauda – dažniausiai vaidina tą vaidmenį, kurį statiškoje visuomenėje vaidina psichologiškai konsoliduojančios nejudrios papročių normos.

Ir čia būtų kuo pasidžiaugti.

Visų pirma pastangomis rimtai argumentuojant formuluoti problemas. Tiesa, tos pastangos dažniausiai atsimuša į tą paprastą aplinkybę, kad tarybinė kultūrologija tebėra pradinėje raidos stadijoje, tebesiryškina tik svarbiausius metodologinius principus ir kultūros – ypač dvasinės kultūros – reiškinių analizės metodika anaiptol neteikia to, kas seniai jau turėjo būti įprastu kultūros darbo įrankiu. Antra aplinkybė yra ta, kad kultūros reiškinių analizė dar negali būti paremta sociologiniais duomenimis – būtinu rimto argumentavimo faktoriumi. Todėl tiek formuluojant,

tiek ir argumentuojant kultūros problemas neapsieinama be – tegul ir geriausių norų padiktuotų – intuityvių vaizdinių ir spekuliacijų. Tačiau tos pastangos nėra beprasmės – nuo ko nors pradėti vis tiek reikia.

Rimčiausiai kol kas sprendžiamos materialinės kultūros kūrybos problemos. Turime – ką jau kalbėti apie straipsnius – net keletą reikšmingų vienos ar kitos kultūros srities visuomeninę problematiką gvildenančių darbų.

Dvasinės kultūros problemų analizė beveik be išimties tebėra dvasinės kultūros ugdymo priemonių, technologijos problemų analizės lygio. Padėtį bando taisyti entuziastingi ir gana produktyvūs žurnalistai, tačiau rezultatai dažniausiai būna tokie: žmogus myli gėles todėl, kad jis jas myli. Dar liūdniau pasidaro, kai, pavyzdžiui, iš dailės parodos recenzijos sužinai tik tai, kuo šio dailininko potėpis skiriasi nuo ano, kokias spalvas naudoja tas, o kokias šitas, kokias temas šis gvildena ir kokių anas negvildena. Visai rimtu tonu taip dėsto per puslapį, du, tris, numeris po numerio, ir nebūtinai tas pats autorius… Kai kartais randi kokį straipsnelį, pastraipą ar bent eilutę su samprotavimais ar bent užuomina apie tų dalykų prasmę, darosi ne lengviau, o dar sunkiau – visa ta spausdintų eilučių masė ima plaukti pro šalį kaip sunki, šalta, viskam abejinga technologijos lavina.

Kam visa tai? Ką visa tai reiškia?

Tam, kuris visa, kas čia aprašoma, gamina, gal įdomu ir tai. Bet nėra neteisūs ir tie, kurie sakosi nieko nesuprantantys ir svarbiausia – nerodo noro suprasti. Nes aiškinama jiems lygiai taip pat ir apie tą patį.

Gerti negalima, nes nesveika.

Vogti negalima, nes nemoralu.

Į koncertus vaikščioti būtina – tai padeda formuotis visapusiškai asmenybei.

O kodėl tuose baltuose tvarkinguose mūreliuose, kur yra ir radijas, ir televizorius, per kuriuos skaitomos protingos paskaitos ir sakomi naudingi patarimai, geriama ir švenčių, ir ne švenčių dienomis – pačia pirma pasitaikiusia proga ir kiek tilps?

Ką reiškia prie vienkiemių erdvės pripratusiam žmogui bendra gyvenvietė? Kaip naujas bendrabūvis veikia jo nuotaiką, darbingumą, psichologiją, moralę?

Kokias moralines ir materialines pasekmes turės nesulaikomas kaimo senėjimas ir kokie – psichologiniai, materialiniai, patriotiniai – stimulai gali užtikrinti šios problemos sprendimą?

Problemos, problemos, problemos. Sprendžiamos ir nesprendžiamos, suvoktos, nejaučiamos, visai nežinomos. Spręstinos nedelsiant ar dar kentėtinos. Problemos, kurios apibūdina mūsų dvasinio pasaulio realybę.

Problemos, nuo kurių raidos priklauso mūsų dabartis ir dar labiau – ateitis.

Taip, daugelį jų išsprendžia paprasčiausia gyvenimo tėkmė. Bet ar tai yra mūsų idealas?

Turbūt ne?

Turbūt be maksimalių dvasinių galių nesukursime ir tų materialinių galių, kurias įgyti mes pasišovėme? Be dvasinių pajėgų turbūt ir didžiausia materialinė galia liks bevertė?

Kaip ir materialinių vertybių kūryba, dvasinių vertybių kūryba yra reguliuojamas procesas.

Kada žinoma, kas yra ir ko reikia. Kada tai, kas reikalinga, mokama kurti. Kada prieštaringiausia realybė priimama be išlygų ir paverčiama sudėtinga atsinaujinimo programa.

4

Kūryba yra nuolatinis atsinaujinimas. Kūryba yra nuolatinis vienų vertybių neigimas ir kitų teigimas. Nesugebėjimas nuolat pervertinti vertybių žmogui reiškia stagnaciją, kūrybinį išsekimą, nevaisingumą. Tautai tai reiškia istorinę nebūtį.

Dilemą – arba vertybių užkonservavimas ir istorinė nebūtis, arba praradimai įgyjant ir istorinė dabartis – gyventi galių dar turinčios tautos sprendžia ir be programų pasukdamos antruoju keliu.

Deja, jų istorinės ateities garantijų tai dar neteikia. Vietą ateities istorijoje garantuoja sugebėjimas determinuoti save kaip pasaulio dalį kiekvienoje naujoje pasaulio istorinės dabarties situacijoje ir mokėjimas tuo pagrindu koreguoti svarbiausias savo kūrybinių galių ugdymo kryptis.

Kūryba įprasmina žmonių gyvenimą net ir tada, kai tos prasmės neieškoma. Kūryba duoda atsakymą tam, kuriam toks klausimas iškyla.

Visapusiškas kūrybinių galių ugdymas yra žmogiškoji baltųjų mūrų Lietuvos statybos prasmė. Atsinaujinimas dabarčiai ir ateičiai yra ją lydinčių aistrų prasmė. O kad tos aistros reikštų ne asmenines ambicijas,

reikia suvokti, ko rinkdamiesi istorinę ateitį galime atsisakyti ir ko jokiu būdu nevalia.

Būtent tai ir yra visuomenės kūrybinis pajėgumas. Būtent šitai yra svarbiausias socializmo tikslas.

UŽGESO MEDŽIŲ ŠVIESA

Nukritus lapams ir auksinei medžių šviesai pamažu susigėrus į žemę ateina pačios pilkiausios, pačios nykiausios dienos. Niekas nebedengia žemės – nei permatomas pavasario virpėjimas, nei vaškinė vasaros alsa, nei rudens lapų švytėjimas, nei žiemos sniegas. Pilkų debesų prislėgtas žmogus lieka akis į akį su bejėge gamta ir savo veiklos pėdsakais joje. Jie, šitie pėdsakai, dar akivaizdesni pasidaro iškritus pirmajam sniegui, kuris, žiūrėk, netrukus vėl nutirps, palikdamas balas ir miglas. Tas lakus ankstyvas sniegelis, būsimojo žiemiškojo gamtos grožio pranašas, kaip niekas kitas išryškina „antrinę gamtą“ – žmogaus pėdsakus žemės veide: per balzganas kalvas ir klonius tįso juodi keliai, pilkšvoje migloje kūpso kaimų kupetos, miškeliai ir miškai, net laukai, ir tie pagal nevienodą jų apdorojimo būdą (arimas, pieva, žiemkenčiai) po tuo sniegeliu sušoka į skirtingus masyvus. Visi žemės tūriai netenka individualių bruožų ir išryškėja kaip visuma, kaip didelis žemėlapis ar maketas.

Tuo metu „‚antrinė“, žmogaus sukurtoji „gamta“ iškyla į pirmąją vietą. Natūralioji gamta jos nekompensuoja, ir tai, ko kitu metu gal nė nepastebėtum, dabar žeiste žeidžia savo netikslingumu, beprasmiškumu.

Kiek kartų tuo metu važiavau per Lietuvą, tiek kartų grįždavau aibės klausimų kamuojamas. Prisimindavau, ką gera, gražaus mačiau ir buvau matęs, bet tie dalykai nuskambėdavo tik taip: vadinasi, gali būti kitaip!

Gali, tikrai gali būti kitaip, tik kas ir kaip tai turi padaryti?

Nukrito lapai, užgeso jų ugniniai kamuoliai pakelėse ir pasirodė, kad pakelės želdiniai – tai tvarkytų ir nesutvarkytų „apsauginių juostų“ likučiai: čia išnykę, čia sunykę, tik krūmeliai kaip piktžolės styro, ten suvešėję, iškeroję virš visų nuostatų ir normų, o dar kitur vietoj jų žiemkentis

po sniegeliu žaliuoja. Iki pat kelio, po mašinos langais. Ir iki miško kažkur tolumoje.

Ką reiškia visa ta kakofonija? Nereikia būti nei kelininkų reikalų žinovu, nei dideliu estetu – ir vienu, ir kitu atveju kriterijus tėra vienas: iki galo atliktas darbas. Jau senokai imta kalbėti, kad ištisinės pakelės medžių juostos mūsų sąlygoms yra ir neefektingas, ir neestetiškas kraštovaizdžio elementas. Ir, rodos, kartu su tomis kalbomis užkliuvo visi pakelių želdinių plėtimo ir priežiūros darbai: pasodintieji augalai auga kaip įstengia, su jais elgiasi kaip kas nori ir kaip išmano – kolūkiai išaria, keleiviai ir praeiviai irgi neglosto. Jeigu jau aišku, kad tos juostos nei kelių nuo sniego neapsaugo, nei grožio neteikia, tai kas gi turėtų padaryti tvarką tuose pakelės brūzgynuose? Darbo, rodos, nebūtų daug – kai kur reikėtų tik iki galo išnaikinti, kai kur – patvarkyti ir papildyti. Kaip tai ir daroma palei Vilniaus–Kauno autostradą. Beje, ne tik tai. Čia vietom nokstančios varpos vos ne ant asfalto svyra, o vietom ant plento nubyra miško spygliai ir sausos šakutės. Civilizuoto žmogaus kūrinys iš gamtos paėmė tik tiek, kiek jam iš tiesų reikėjo ir pats tapo neatskiriama gamtos dalimi, sužmogintos gamtos, iš tiesų humaniškai sužmogintos gamtos dalimi. Tos varpos virš asfalto, ta neliesta miško tankmė per autobuso langą, rodos, tiesiog ranka pasiekiama – tai naujųjų laikų Lietuvos gamtos bruožai. Nedideli, bet daug reiškiantys bruoželiai. Daug reiškiantys, jei jie taps principu tvarkant visus Lietuvos kelius. Jokia geometriškai tobuliausia medžių juosta nesuteiks tokio pasigėrėjimo ir nebus tokia prasminga, kaip vienas kitas pavėsį teikiantis medis, o šalia, nuo kelio iki kelio, – javų laukai.

Suprantama, ne viskas iš karto padaroma. Bet ar padaroma ir tai, ką tikrai galima padaryti? Vilniaus–Kauno autostrada buvo didžioji mūsų kelininkų mokykla, jos kūrimo principai ir darbo metodai jau taikomi rekonstruojant kitas svarbiausias magistrales. Bet negi tik svarbiausioms magistralėms privalus kelininkų išradingumas ir dėmesys?

Daug plentų vietoj senųjų vieškelių šiandien nusitiesė per miestelius, per kaimelius, gyvenvietes. Plentas, žinoma, geriau nei vieškelis, tačiau ir plentai ir dulka, ir purvini. Laukiant, kol galėsim visur nutiesti autostradas, ar nebūtų galima bent per miestelius ir gyvenvietes kelio išasfaltuoti nuo krašto ligi krašto? Pažiūrėkim, kaip atrodo, įsivaizduokim, kaip jaučiamasi tose gyvenvietėse, kai nuo prasilenkiančių mašinų ant namų ir žmonių gula debesys dulkių arba tykšta purvino vandens klanai? Paplentės

namai apmurę kelio dulkėmis nuo pamatų iki stogų, ir dažyk juos nedažęs, valyk nevalęs – tuoj vėl bus tokie pat. Atsimenu, kokį įspūdį padarė švarūs vokiečių pakelių namukai. Niekaip negalėjau suprasti, kodėl jie čia tokie. O supratau, kai pamačiau, kad ir šaligatvį, ir gatvę (plentą) vokiečių moterys nušluoja grindų šepečiu. Ir norėdamas neaptaškysi, neapdulkinsi. Mes irgi turime neblogą švaros įnagį – lapuotą šluotą. Kodėl nesuteikti galimybės ja pasinaudoti lietuvėms? Manau, kad ir kaimo traktorininkas nebedrįstų tarkšti plentu, drabstydamas iš priekabos mėšlo luistus ir vikšrais gadindamas plento dangą – nereiktų jokių inspektorių, patys gyventojai tokį pamokytų kultūros.

1970

VILNIAUS ŠVIESA

Apie Vilnių yra prisakyta daug žodžių. Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui jis – daugiabokštė pasaka, Mikalojui Vorobjovui – su dvasinio kilnumo antspaudu, Česlovui Milošui – susikryžiuojančių regionų keistenybė, Tomui Venclovai – dialogo miestas. Man jis – vienas gyvųjų pasaulio stebuklų, ir juo toliau, tuo labiau. Kodėl? Todėl, kad jis, kaip ir kiekvienas stebuklas, yra nepaprastai gražus ir paslaptingas.

Kodėl gražus?

Stebuklo paaiškinti, bent pasiaiškinti sau, neįmanoma. Tačiau jeigu bandoma, reikia atsakyti į klausimus, kas jį sukūrė, kaip sukūrė ir kodėl.

Ieškodamas atsakymų į klausimą – kas, remiuosi mintimi, kad gyvieji miestai yra gyvųjų tautų tvariniai: Paryžius – prancūzų, Berlynas – vokiečių, Niujorkas – amerikiečių, Maskva – rusų.

Vilnius yra lietuvių sukurtas miestas, lietuvių tautos kūrinys. Venclova teigia, kad „Lietuvos sostinė primena palimpsestą – senovinį rankraštį, kur po tekstu ryškėja ankstesniojo teksto ar net kelių tekstų pėdsakai.“ Tai visiškai tinka etniniu požiūriu aiškintis ir miesto kitimus: įgydami naujos civilizacinės patirties, kisdami kultūriškai iki aukštuomenės nutautėjimo imtinai, lietuviai formavo savo sostinę visų pirma kaip vidines bėdas išgyvenę žmonės, ieškodami sambūvio ir santarvės ir su savimi pačiais, ir greta esančiaisiais, kurių Vilniuje, Rytų ir Vakarų sankirtoje, būta visokių ir iš visų pasaulio kampų. Tačiau miestą generuojančios dvasios lietuviška prigimtis atsekama netgi giliausio unijinio nutautėjimo metais, netgi juodžiausiais okupacijų laikotarpiais.

Kodėl kalbu palyginti taip kategoriškai?

Todėl, kad lietuvių gyvenimo stilius beveik tobulai išreikštas Vilniaus urbanistikos stiliumi, o aš drįstu imtis atsakomybės apibūdinti ir tautos gyvenimo stilių.

Koks gi jis?

Tai betikslio gyvenimo stilius.

Nenorėčiau įsivelti į diskusiją dėl šios prielaidos, kuria reikia paaiškinti ką nors kita. Juo labiau kad apie tautų tikslus išvis stengiamasi nekalbėti arba bent jau nutylėti tais atvejais, kai jie, tie tikslai, pasidaro perdėm ryškūs. Bet mes vargu bau beturime ką prarasti, galime tik įgyti, todėl tiesa, kad ir labai trapi, geriau negu Niekas, apie kurį dabar visi politikuojame, filosofuojame ir kuo apskritai gyvename.

Pateiksiu keletą pavyzdžių. Kas verčia krikštytis Mindaugą? Valstybės idėja ar karūna? Deja, ne idėja, o interesas. Interesas nėra tikslas. Žalgirio mūšis. Didi pergalė. Ar tikrai didi? Čia būtų galima daug ką išsamprotauti, tačiau faktas lieka faktu: Ordinas nesunaikinamas – aplamdomas, bet nepribaigiamas. Ko Vytautas eina prie Vorsklos? Nugalėti, tai yra, kaip sako Gintaras Beresnevičius, atsisėsti į Aukso ordos sostą. Ir iš tiesų pralaimi. Ką daro su naujai sukurta valstybe tie, kurie pasirašo Liublino uniją? Lietuvių bajorai palenda po lenkiškais herbais ir taip ir neišsiblaivę nueina į 1795 metus. Ką ten vis į istoriją kreiptis! Net ir antrą kartą atkūrę nacionalinę nepriklausomybę, mes taip ir nesugebėjome suformuluoti valstybės plėtros strategijos. Valstybė tarsi karšta bulvė vyriausybėms ėmė deginti rankas ir dabar tik klausimas, kuri ją ir kur išmes visai.

Vilnius aiškiai betikslis. Pasijutęs sostine ir kiek paūgėjęs, jis gan greitai visiškai susitaiko su provincijos centro, malonumų vietos vaidmeniu ir nurimsta. Jame randame vienui vieną tiesią gatvę – Naujamiesčio prospektą. Netgi tarybiniais metais, kai viskas buvo išliniuota, naujieji gyvenamieji kvartalai išrangyti ir net suraityti apskritimais, už tai skiriamos Maskvos premijos Žirmūnams, Lazdynams. Susidaro įspūdis, kad Vilnius niekada nepripažino vakarietiško racionalumo ir netgi jo minimumo – matematinio tikslingumo.

Tačiau Vilniaus betikslišKumas nėra betvarkiškumas, nėra chaosas. Daugybė autorių pažymi Vilniaus kontrastingumą: šalia rūmų – lūšnelės, šalia senamiesčio kvartalo – nepaliestos gamtos sklypai. Tai greičiau vilnietiškojo pakantumo negu chaoso ženklai. O tikslo negeometrizuojama vilnietiškoji tvarka yra tokia: namas šalia namo stoja ne glausdamasis

aklasienėmis kaip Rygoje, Taline ar Krokuvoje (tik nedideli kvartalai Vilniuje koriuojasi pagal šį vakarietišką principą), o tupia greta vienas kito per pagarbų atstumą, kaip kaimuose, be to, ten, kur reljefas leidžia įsikurti šviesiau, aukščiau, erdvę aprėpiamiau pasiimant sau visą mielą dieną. Vorobjovas pažymi, kad pati Vilniaus gamta „turėjo savo plastinį gymį, savo architektūrą“. Todėl, pasak jo, sekdama gamtiškąja, žmogaus tveriamoji architektūra kuria tas neišsemiamas miesto grožio metamorfozes, įvairuojančias pagal šviesą iš dangaus skliauto. Vilnius yra tarsi gamtos vaisius. Tarsi didelis gatvinis kaimas. Jo žavesys – kaimietiškas jaukumas, o principas – sodybos individualumas, netgi žiūrint į didikų rūmus ar bažnyčias. (Norėčiau priminti: kaip nurodo Augis Gučas, ir šiandieninės Vilniaus statybos yra sodybos principo interpretacijos.)

Taigi Vilniaus urbanistinis pamatas yra esmingai lietuviškas.

Nuo Gedimino laikų į Vilnių ima plūsti kitų tautų žmonės – totoriai, karaimai, žydai, rusinai, vokiečiai. Bona Sforca atsigabena smagią italų kompaniją, nuspalvinančią visą vilnietiškojo baroko tradiciją. Deja, ir ji įsilieja į tą patį specifinį vilnietiškumą, ką jau kalbėti apie tai, kad nei vokiečiai, nei žydai, nei lenkai Vilniui neprimeta kitų principų, o įsirašo į miestą tik su savita savų gyvenviečių specifika, kurios pajauta yra tokia stipri, kad, pavyzdžiui, lenkams Vilnius ir šiandien yra su niekuo nesulyginamas šviesos ir nostalgijos miestas. Taip, dvasinio ir politinio gyvenimo tolerancija, įtvirtinta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės statutuose ir vykdyta valdovų politikomis, ne vienai tautinei bendrijai miestą leidžia laikyti ne tik savo namais, bet ir savo tėvyne. Tai ypač pasakytina apie žydus, kuriems Vilnius kaip Šiaurės Jeruzalė yra kur kas reikšmingesnė ir prasmingesnė metafora negu lenkų romantikams Vilnius kaip Šiaurės Atėnai. Kai kurios tautinės grupės palieka ryškų pėdsaką ir Vilniaus urbanistiniame peizaže: tikrai vakarietiškos miesto struktūros susiformuoja vokiečių, žydų gyvenamuosiuose rajonuose, išplėtojančiuose taupias Pilies gatvės struktūras į platesnes vakarietiškosios gyvensenos panoramas. Bet lygiai kaip tautinės grupės, kai Lietuva vis dar valdėsi pati, niekada nepersvėrė Vilniaus gyventojų daugumos, taip tipiškai vakarietiškasis urbanizmas niekada neužgožė Vilniaus urbanistikos (pabrėžiu – urbanistikos, o ne architektūros) sodietiškojo patoso, kurio esmė kondensuota Čiurlionio „Karalių pasakoje“. Kai Vilniuje ima dominuoti nutautėję lietuviai ir lenkai, urbanistikoje į pirmą vietą išsiveržia architektūra, Vilnios

slėnį prismaigstydama įvairių bokštų, kurie, landšafto sėkmingai koreliuojami, sodybos principą išplėtoja iki Vilniaus dangaus.

Vilniaus statytojų etninės (nacionalinės) prigimties sklaida per miesto urbanistiką ir architektūrą kolei kas beveik nenagrinėtas pas mus klausimas, tačiau naujų civilizacinių iššūkių akivaizdoje gali būti ne tik įdomus, bet ir labai naudingas.

Neabejotina – Gediminas Vilniuje įsikūrė kaip sostinėje. Tačiau kaip įsikūrė? Išsiuntinėdamas laiškus ir kviesdamas čia kitų kraštų meistrus bei pirklius ne į svečius, o į namus – kaip savų specialistų pakaitus. Karolis Didysis stiprina Karolingų imperiją, siekdamas perkelti pas save Romą. Rusų carai kapoja galvas, skuta barzdas, moko kalbėti be rašto, kad viskas matytųsi, – moko savus, rusinus. Ir ką gi – po poros trejeto šimtmečių jie įžengia į Vilnių, sugriauna miesto sieną, Valdovų rūmus. Gediminas Lietuvoje pradeda, o tiksliau – pratęsia ir sustiprina atsakomybės už valstybę, už jo darbų tęstinumą perdavimo kitam tradiciją. Tai dar bando pakeisti Kęstutis, tačiau jungiamosios gyvenimo grandies nėra, viskas vyksta pernelyg sparčiai, inkliūzai ir implantai lapoja netgi keistame dviejų sostinių – Krokuvos ir Vilniaus – sąveikos lauke, ir po Liublino unijos Vilniaus kaip sostinės klausimas jau nebeaktualus: tai provincijos miestas; Krokuva, o paskui Varšuva tvarko ir Vilniaus geopolitinę atmosferą. Taip, žinoma, čia atvažiuoti gera, čia malonu netgi reziduoti, bet ne kaip Paryžiuje, o kaip vasarnamyje ar priemiesčio viloje. Vadinamasis Vilniaus kultūrinis klestėjimas, dabar ypač akcentuojant Žygimanto Augusto laikus, yra lietuvių nacijos saulėlydžio metas, gyvenimo priemonių pavertimo gyvenimo tikslais prieblanda. Renesansas Vilniuje – tai Abiejų Tautų Respublikos piliečio sąmonės formavimosi laikotarpis, lietuvių gyvenimo betikslišku mą įforminęs juridiškai, o sostinę pavertęs tiesiog miesto prabanga.

Betikslis gyvenimas visada patrauklesnis negu tikslingas: betikslišku mas nereikalauja atsakomybės, panaikina daugybę pareigų, palengvina moralinę savijautą. Jis gali būti sklidinas saulėto augalinio ar gyvūninio buvimo džiaugsmo, atmiešto neaukštų ir nesudėtingų jausmų, paprastų minčių. Su sostinės statuso praradimu Vilnius itin sujaukėja, tiesiog suklesti barokiškai puošniai liulančiais rūmais. Ir niekas, išskyrus keletą klasicistinių proveržių, nebesudrumsčia miesto tekėjimo mėgavimosi gyvenimu vaga tiek, kiek gyvenimu mėgautis leido istorijos vėjai ir asmeniniai

finansai, nutekinami čia, beje, irgi pagal Lenkijos, o vėliau – Rusijos geopolitinius bei politinius limitus.

Dar viena svarbi aplinkybė sąlygoja Vilniaus specifiką: Vilnius yra dviejų krikščionijos regionų, stačiatikių ir katalikų regionų, europinės ir eurazinės kultūros regionų paribio, kai kas sako – ir dviejų civilizacijų ribų, miestas.

Jeigu – vėlgi kiek kategoriškai, bet apeliuojant į galimą nuomonių skirtumų suderinimą, – tartume, kad Vakarų civilizacijos prioritetas yra principai, o Rytų – vertybės, tai Vilniaus specifikos pajautą galėtume papildyti ne tik neatmesdami to, kas jau pasakyta, bet netgi visa tai išplėtodami.

Mat lietuviškoji miesto prigimties koncepcija, kurią patvirtina sodybos principu paremta vilnietiškoji urbanistika, sustiprinta lietuvių nacionalinio gyvenimo betiksliškumo (kodėl jis toks susiformavo – atskiras klausimas) argumentų, verčia mus daryti prielaidą apie Vilnių kaip ne principų, o vertybių sklaidos ir raiškos urbanistinėmis struktūromis vietą. Vakarietiškoji principų kultūros architektūra, kurios visiems stiliams Vilniuje atstovaujama stipriai interpretuojant, linksta į sodybos principu pagrįstą urbanistiką, suteikiančią visai kitą negu Vakarų Europos miestuose skambesį. Vakarietiška architektūra, sodietiškosios urbanistikos suformuota į kraštovaizdį, išlaikydama formų griežtumą pažemėse, jas rytietiškai išplauna, ištirpdo, sakyčiau, sušvelnina bokštų lygyje, sukurdama tokį darinį, apie kurį, kaip Rytų ir Vakarų sintezės siekinį, kalbėjo Stasys Šalkauskis. Man atrodo neabejotina, kad Vilnius – vienas tokios sąveikos produktų.

Gaila, žinoma, kad jis sukurtas lietuvių nacijos degradavimu. Matyt, kaip kompensacija už istoriškai neišnaudotą laiką atlietuvintame Vilniuje tarybmečiu buvo iškirsta dabartinė Vokiečių gatvė, šiuo metu formuojamas 20–40 aukštų pastatų akcentas Kalvarijų gatvės rajone visiškai nesuvokiant, kad taip naikinamas gamtinis urbanistinis Vilnios–Neries slėnio kompleksas, kai visas pasaulis savo senamiesčius ima saugoti tokius, kokie jie yra, jeigu tik juos turi.

Panašios „kuriančios“ jėgos Vilniuje veikė visais amžiais. Todėl belieka tik stebėtis, kad Vilnius toks išvis buvo sukurtas – nors ir be tikslo, bet gyventi norinčių žmonių miestas.

Tai – tikroji Vilniaus stebuklo paslaptis. Ji šiandien vienintelė teikia vilties.

2003

NEMUNO PRINCIPAS

Ieškant Nemuno ateities

Ar sunku pasakyti, kuri yra *Lietuvos upė?*

Net „Klausimėlio“ išminčiai, ko gero, atsakytų: Nemunas. Niekas neabejoja, kad Latviją simbolizuoja Dauguva, Rusiją – Volga, Vokietiją – Reinas, o Lenkiją – Vysla. Niekas neginčys Prancūzijos upe esant Seną, Brazilijos – Amazonę, Indijos – Gangą, Egipto – Nilą.

Taigi: *upė* dažniausiai ar bent jau labai dažnais atvejais yra *tautos gyvenimo erdvė*.

Kai kurių tautų gyvenimas taip susijęs su jų upe, kad – galima sakyti – upės gyvenimas kelia ir ugdo tautos gyvenimą, yra ta didžioji galia, kuri duoda ne tik gyvybę, bet ir gyvenimo būdą. Užtenka paminėti Nilą, nuo kurio potvynių ir atoslūgių priklausydavo ne tik egiptiečių derliai, bet ir karalių, net ištisų dinastijų likimai.

Nemunas nėra toks fatališkas lietuvių gyvenimo elementas, o ir gimė jis tik paskutiniam ledynmečiui pasibaigus, kai Nilo žmonės jau buvo sukūrę galingą civilizaciją. Sako, ir vagą keitė. Bet vis dėlto Nemunas yra tikras Lietuvos pagalbininkas, be kurio jos istorija būtų visai kitokia.

Tautų, kaip ir žmonių, yra namisėdų ir klajoklių. Visa žmonijos istorija turi savo klajoklinį periodą, nieko čia nauja. Nauja mūsų galvai būtų gal tik tai, kad ir civilizuotų žmonių bendruomenėse randasi tokių, kurie nepatenkinti tyliais vakarais ir monotonišku dienos darbu. Iš jų visada auga plėšikėliai, keliautojai, nuotykių ieškotojai ar paprasčiausi migrantai. Tai nebūtinai migracijų pradininkai. Kartais tai savitų civilizacijų – kaip vikingų civilizacija – kūrėjai. Bet dažniausiai tai visokie pusiau plėšikaujantys perėjūnai, kaip antai Kryžiaus žygių dalyviai arba bent jau keliautojai, kaip Kolumbo, Magelano ar Kortasaro vyrukai.

Viena tokia grupuotė, vos išnešusi kudašių iš Jeruzalės žlugus trečiajam Kryžiaus žygiui ir per avantiūras Europoje jau bebaigianti išgaišti, Prūsiją nukariauti užsimojusio, bet nevaliojusio tuščiagalvio Konrado Mazoviečio pakviesta, taip įsitvirtino jo dovanotoje Kulmo žemėje, kad per penkiasdešimt metų ne tik nusiaubė ir pavergė prūsus, bet ir atsisuko prieš savo darbdavius lenkus, o galiausiai užgrobė Žemaitiją, Kuršą, Estiją, Gotlando salą. Popiežius apsiramino ir pašventino juos kovai su Šiaurės netikėliais.

Nemunas tapo žūtbūtinių mūšių su lietuviais riba. Septynis šimtus metų ta kova vienokia ar kitokia forma, vienaip ar kitaip vyko tarp Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir vokiečių riterių ordinų. Panemunės pilys – mūsų sąmonei iki šiolei deramai taip ir nesurasti nebylūs to ilgaamžio strateginio pasipriešinimo paminklai.

O kad panemuniais eina *Didysis lietuvių karo kelias* – tą faktą mūsų galvos, ko gero, jau turėtų gana aiškiai apčiuopti.

Kai žmonės dar tik apgyvendino Žemę, upės buvo ir natūralios kliūtys genčių klajonėse, ir natūralios susisiekimo linijos tiems, kurie nepabūgo iš kažkur į kažin kur plūstančių vandenų, o beveik visiems ji buvo turtinga gyvenimo versmė su savo žuvimis, paukščiais, vėžiais, bebrais, ūdromis, krokodilais, begemotais ir kitais gyviais, – nelygu šalis. Prie Nemuno gyvenę jotvingiai, kuršiai, skalviai, žemaičiai, lietuviai ypatingo santykio su didžiąja upe nėra sukūrę. Dainose Nemunas, Nemunėlis figūruoja dažnai, net kiti vandenai nemunėliais vadinami, tačiau griežtai tariant, visi didieji vandenys – ne tik jūra, bet ir Nemunas – baltų gentims ir lietuviams yra likę už besąlygiško savumo ribų. Gal tai dėl to, kad Nemuno delta, Kuršių marios, Baltijos jūra anksti nuo Lietuvos atplėštos, kad iš už Nemuno nuolat grėsė kryžiuočių antpuoliai, o aukštupys buvo svetimėjančio etnoso užsėdamas – nebuvo jis patikimas ir artimas, greičiau šaltas ir nuolat galintis bausti kaip tėvelis. Pasak mūsų istorikų, net XIII amžiuje ikimindauginė lietuvių žemių konfederacija vos vos lietėsi Nemuno. Tai ar galėjo jis tekėti per širdį? – Tik pro akis. Nepalyginti arčiau širdies lietuviams buvo Neris, Dubysa, Šešupė, Nevėžis. Ir tik nacionalinio atgimimo epochoje XIX amžiuje Nemunas gula lietuvių savivokon kaip naciją generalizuojanti upė, lietuvių ir Lietuvos upė.

Tada kuriama daug tautinių simbolių – didžiųjų kunigaikščių, kovotojų milžinų, skaisčiųjų bernelio ir mergelės, stebuklinių dainų, Lietuvos nuo jūros lig jūros (nors ir tame jūrų mąstyme Baltijos jūra – tai „Palangos

jūra“, o Juodoji – Vytauto žirgo girdavietė). Nemunas tame panteone taip ir lieka lingvistinis simbolis, į nacionalinę sąmonę jis neateina nei kaip istorijos veikėjas (natūrali siena tarp kryžiuočių ir kitų pavergėjų pretenzijų ir lietuvių įsitikinimo, kad jie gali ir turi gyventi patys sau ir „per save“ – nepriklausomi), nei kaip prekybos ar bent jau transporto traktas (tai įžvelgė vikingai, dėl to kovėsi vokiečiai – visų pirma užgrobė Baltijos rytinės pakrantės upių žiotis, o paskui organizavo Hanzos kelius ir ryšius, tai bandė suvokti ir panaudoti Abiejų Tautų Respublikos lenkai). Lietuviai taip ir liko ir neprekybinė, ir nepramoninė nacija, nors Nemunas teikė itin palankių galimybių.

Tad, suprantama, nėra ko norėti, kad Nemunas per visą Lietuvos istoriją būtų buvęs mūsų širdies upe, kai realiai jis tebuvo pasienio upė: panemunės pilys ir šiandien tai atkakliai primena.

Kaip ir visą nacionalinį gyvenimą, Nemuną kaip Lietuvos upę su jos tautai nešta istorija, gamta ir nauda, su kraštovaizdžiu ir jį gobiančia erdve, nacijos politika ir geopolitika reikėjo atrasti tik išsivadavus, tik tapus nepriklausomiems.

Nes tada apie viską, taigi ir apie Nemuną, buvo galima ir rūpėjo mąstyti savo galva ir savo protu spręsti.

Beveik dešimtį metų klampojusi per demokratines politines kovas, kitą dešimtmetį įklimpusi į autokratinį režimą Lietuva valstybiškai buvo susirūpinusi visų pirma mokyklų ir pieninių statyba bei „mūrinės Lietuvos“ programa. Kitkam nebeužteko energijos, išteklių ir laiko.

Užtat netrūko entuziastų individualistų – jie triūsė visose įmanomose veiklos srityse. Profesorius Steponas Kolupaila yra neprilygstamas Nemuno žmogus visą Pirmosios Respublikos metą. Jis mąsto apie hidroelektrinę prie Nemuno, o Susisiekimo ministerija projektuoja ją tokią humanišką aplinkai, kad vandenį pakelia vos aštuonis metrus ir neužlieja nei kaimų, nei slėnių.

Okupacinio režimo valstybinio finansavimo sąlygomis ankstesnius tyrimus tęsia profesorius Alfonsas Basalykas. 1955–1959 metais pastatoma Kauno hidroelektrinė vandenį pakelia 20 metrų ir užtvindo 63 kvadratinius metrus su šešiolika miestelių ir kaimų. Tas įgyvendintas projektas – vienas iš septynių Nemuno užtvankų kaskados: prie Mastų, Gardino, Druskininkų, Alytaus, Birštono, Kauno ir Jurbarko. Tarybinė valdžia gamtos resursus naudoja be atodairos visur, kur įkelia koją, – Sibire, Vidurinėje Azijoje, Tolimuosiuose Rytuose, Centrinėje Rusijoje. Nesikuklina ir su savo

nacionaline upe Volga. Ką jau ten Nemunas! – tegul dirba. Propagandistų pareiga viską pavaizduoti kaip būtinybę, protingumo įsikūnijimą ir grožį.

Tokių atsiranda be vargo. Ir padirbėta jų rimtai. Jeigu dabar kas pasiūlytų nuleisti tas tolydžio dumblyne virstančias Kauno marias – kokių pasipriešinimo akcijų susilauktume! Vienas Alytaus hidroelektrinės statybos ideologų taip ir argumentavo: kaip gražiai žaliomis mariomis skrajotų alytiškių jachtos!

Nemunas netgi šiandien mums yra dar ne mūsų. Teka tokia nelabai išvaizdi upė, jau gerokai užteršta, tolydžio senkanti. Baltarusiai, antai, nė nemano atsisakyti Gardino hidroelektrinės, žvėris Lukašenka į kalbas nesileidžia, jo parankiniai loja gerai pastatytais balsais, tai ko mes čia taip blaškomės su kažkokiais humanizmais! Statykime ir mes, juo labiau kad Europos Sąjunga reikalauja ir reikalaus tam tikro procento hidroelektros, juo labiau kad už tokią energiją bus primokamas ir geras sąnaudų padengimo procentas!

Vidurio Europos geopolitinė situacija ir šiandien neleidžia mums Nemuno įsisąmoninti kaip mūsų gyvenamosios erdvės stuburkaulio ar centrinio nervo. Didžioji Nemuno dalis – 462 kilometrai – yra Baltarusijos teritorijoje, 99 kilometrai Nemuno plaukia sienos su Rusija režimo užklotas ir tik 359 kilometrai laisvai srūva Lietuvos teritorija.

Kai Lietuvoje išnaikinami mašalai, jie laimingi dauginasi Baltarusijoje. Kai Kaune įrengiamos galingos miesto nuotekų vandenvalos, kodėl dar lengvesne širdimi į marias neplukdyti popieriaus fabrikų nuodų iš Kaliningrado eksklavo (Karaliaučiaus) miestų? Jeigu būtų susprogdinta okupacinio režimo palikta uždelsto veikimo bomba – pastatytos septynios Nemuno hidroelektrinės, – tarp tų elektrinių išlikusiose Nemuno vagos atkarpose upė tekėtų kaip vos vos srovenantis griovys. Septyni tvenkiniai, duodantys viso labo keletą procentų Lietuvai reikalingos elektros energijos, bet Lietuva jau be upės, kuri buvo ir gynybos siena, ir – kad ir neįspūdinga – laivybos arterija, ir nuostabiausia šiuolaikinio turizmo erdvė, be upės, kuri Europoje septyniolikta pagal baseino plotą, keturiolikta pagal ilgį, taigi ne iš griovių kategorijos!

Tie, kurie leidžia į orą nuodingus gamyklų teršalus, garsiai šaukia: ne! Ir JAV nepasirašo Tokijo konvencijos.

Tie, kurie mąsto apie tolimesnę ateitį, o ne tik šios dienos pelną, sako: taip! Šiltnamio efektas jau veikia. Potvyniai, nuošliaužos, tornadai yra

pradiniai ženklai, kurių tąsa apie 2050 metus bus akivaizdžiai katastrofiška. Atšilimui plėtojantis ir tirpstant ledynams, Grenlandijoje susiformavęs ežeras vieną gražią dieną plūstels į Atlantą ir nužudys Golfo srovę. Prasidės naujas ledynmetis.

Žinoma, po tūkstantmečių, kai Žemė vėl atsigaus, Nemunas bus jau kitas ir kitoks. Ir vardas jo, be abejo, bus panašesnis į Jangdzė.

Tai ko čia dabar kliedėti tvarka, jeigu ji nebe nuo mūsų priklauso! – sako ir mūsų *pragmatikai*.

Lietuviškesnė man atrodo Sigito Gedos filosofija: „Jeigu žmonės imtų šaukti, kad pasaulis jau griūva, aš vis vien raginčiau pataisyti kokią nors tvorą."

Jeigu Nemunas, įsisiautėjant sausroms vasarą, šalčiams žiemą, susitrauktų ir į virvytę, bet ant jo kraštų tebegyventų mano anūkų anūkai, aš ir sau, ir jiems, ir visiems sakyčiau: saugokim Nemuną! Jis – ne tik vanduo, kuris po keleto dešimtmečių bus brangesnis už naftą, o apie auksą nėra ko nė kalbėti. Jis – ne tik baisingųjų šamų užuoglaudos ir plėšriųjų ūdrų veidrodis. Jis – ne tik nuostabieji jo slėniai su seniausiais gamtiniais arealais ir istoriniais ženklais. Ir netgi ne tik erdvė, prie kurios mes karta po kartos pripratome ir nė nebepastebime, kad ji tokia yra, – tik kai patenkame prie Daugavos, Reino ar Volgos, visada ją prisimename ir pagal ją lyginame visa kita.

Nemunas yra kur kas daugiau – visa kartu sudėjus, tik dar pridėjus, kad ta visuma ir yra esmė: krašto ir jo tautos dvasios daiktiškasis pavidalas, iš kurio viskas kyla ir kurian viskas sugrįžta. Neamžini yra žmonės. Neamžinos ir tautos. Bet mirti žmogus pradeda, kai netenka tautos, o tauta – upės. Arba ir nusižudydamas kartu su savo aplinka, kurios svarbiausias nervas yra upė su savo vandeniu – visos gyvasties ištaka.

Neabejoju: požiūris į vandenį, taigi ir upes, ežerus, jūras, į vandenynus greitai labai sparčiai keisis. Kai žmonių sąmonė ims suvokti, kad už visų tų vandenų fragmentų slypi viena stichija, gyvybės stichija – vanduo. Ir kad ji visa, kaip ir jos daiktiškieji fragmentai, turi ribas, nėra nemirtingi. Marsas mums sako: kažkada ir Raudonoji planeta buvo vandenų supama.

Kad galėtume mokytis, turime turėti ko mokytis.

Nemuno ir istorinis, ir šiandieninis valstybinis fragmentiškumas yra vienas didžiausių iššūkių mums: turime rasti būdą, kaip Nemuną suvienyti. Jis turi gyventi vienu režimu – jo ateitį pačion toliausion gyvybingumo perspektyvon globojančiu režimu.

Tai neįmanoma, pasakys dauguma *pragmatikų*. Tai būtina, atsakys jiems visi, kurie turi sveiko proto. Tikrai žus dar ne tik Syrdarja, Amudarja, jeigu nebus kas pasako: ji yra mūsų upė, ir už jos gyvybę mes atsakingi visam pasauliui. Negalime paveikti nei Kazachijos, nei Uzbekijos vyriausybių, bet dėl jų upių likimo turime galimybę kalbėti ir veikti Jungtinėse Tautose. Sakau tai dėl to, kad būtų aiškiau, jog turime ką veikti čia pat: pabandyti paveikti Baltarusijos režimą, kad atsisakytų Gardino hidroelektrinės, nenaikintų baseino upelių, neterštų vandenų. Jei jų suniokotas Nemunas patenka pas mus, mes turime ir teisę, ir pareigą reikšti pretenzijas. Tai kas, kad „pagal tradiciją“ mes laikomės „nesikišimo“ politikos. Tai bloga politika. Tokia politika tik atriša rankas mūsų pačių energetikos spekuliantams ir aplinkos naikintojams. Turime ką daryti. Galime daug padaryti.

Po Irako karo JAV tikrai nebesiryš užpulti nė vienos – kad ir paties reakcingiausio režimo – šalies be JT sankcijos. Tarptautinė politika galima ir „iš apačios“: jeigu Lietuva sugebėtų tarptautinėmis sutartimis nustatyti vieningą viso Nemuno baseino priežiūrą ir pasiūlytų jį kaip vandenų priežiūros ateities iššūkių akivaizdoje modelį, neabejotina, kad anksčiau ar vėliau jis būtų aprobuotas kaip *Nemuno principas*.

Jo esmė skaidriai aiški: *nepriklausomai nuo politinių ir geopolitinių aplinkybių pasaulio upės prižiūrimos ir naudojamos dėl gyvasties Žemėje išsaugojimo*.

Tokių daugiašalių sutarčių likimai paprastai yra gerokai problemiški.

Nemuno principas turi būti paremtas personalinės atsakomybės nuostata: *atsakomybė už upės* (*ežero*) *likimą tenka nacijai, kurios nacionalinė upė ši upė yra*.

Kitaip sakant, už upės likimą pagal tarptautinį mandatą atsako *viena nacionalinė valia*.

Ar sugebėtume mes, savo nacionalinę upę dar tik atrandantys?

Nesikuklinkime: daug tautų dar nė nesuvokia, kad toks atradimas joms būtinas.

Alytaus hidroelektrinės projekto užblokavimas visuomenės jėgomis rodo: tie, kurie lieka gyventi Lietuvoje ir su Lietuva, savo nacionalinę upę yra jau ne tik atradę, bet ir pramokę ją ginti.

2004

VILNIUS IR ATGIMIMAS

Nereikėtų kalbėti apie Atgimimą, jeigu nebūtų Apmirimų – okupacijų, stagnacijų, blūdų ir kitokių sutrikimų. Tokių lietuvių istorijoje būta ne vienas. Kartu su tauta tada kentėjo ir jos sostinė.

Iš istorijos ūkų į Neries ir Vilnios santaką, pasivadindama Vilniumi, lietuvių valstybės sostinė ateina kažkur iš šiaurės – nuo Kernavės ar iš dar kur. Iš Vilniaus, imperijai augant, ji bando persikelti į Naugarduką, Lucką, Vitebską, kol galų gale – kaip Abiejų Tautų Respublikos centras – apsistoja Krokuvoje. Po Žygimanto Augusto Vilnius jau aiški provincija, tolydžio vis labiau lenkėjančių lietuvių didikų ir bajorų atokvėpio, kultūrinio pobūvio vieta. O, taip, dvivalstybinio patriotizmo nestokota ir tada, bet jis toks regioninis, toks giminiškas, medžioklėmis ir gira persmelktas, kad Adomo Mickevičiaus „Ponas Tadas“, supstydamas ypatingo grožio miglomis, bando gelbėti jį ir dėl to, kad pačiam autoriui seniai reikia sėdėti emigracijoje.

Tikra lietuvių sostinė Vilnius yra prie Gedimino, Algirdo ir Vytauto. Gediminas sudursto jo stuburkaulį, Algirdas apaugina raumenimis, o Vytautas užbaigia, deja, nespėdamas pabaigti – paversti karalystės sostine.

Nedaug ką galime patikimai pasakyti apie to meto Vilniaus kasdienybę – kalbą, papročius, šventes. Dėl ko galime neabejoti – Vilnius tuo metu lietuviams yra jų žemės centras, o kadangi jie rengiasi čia gyventi amžinai (žemės nepardavinėja) – ir pasaulio centras. Gediminas kviečia visus valstybinio gyvenimo inovacijoms reikalingus specialistus, Algirdas kardu ir santuokomis stiprina valstybės sparnus, Vytautas būtent Vilniuje rengiasi užsidėti pagaliau iškovotą karūną.

Kai seki povytautinės valdovų grandinės santykį su Vilniumi, negali nejausti, kaip Lietuva jiems netgi pagal rezidavimo Vilniuje trukmes virsta

meile per prievartą. Kaip mūsų šiandieniniams liberalams. Ir – priešingai – kaip stiprėja lenkų meilė Vilniui, kaip jis per lenkų kultūron nuėjusius lietuvius vis giliau nugula širdin ir romantiškomis istorijomis kvaitina jų sąmonę. Kaip ir šiandieniams lenkų turistams ir prezidentams.

Rusų santykis su Vilniumi kaip kristale koncentruojasi Žemutinėje pilyje: pirmiausia ji nugriaunama, paskui susprogdinama, galiausiai leidžiama pasistatyti rūmus taukuotam pirkliui Šliosbergui. Lenkai ploja ir juokiasi.

Pirmasis Atgimimas, davęs pasauliui Pirmąją Lietuvos Respubliką, į Vilnių atneša ir kaip trumpą sapną palieka šviesiausias lietuvių viltis ir baisiausias dvasios kančias, būreliui Valstybės Tarybos vyrų bandant atvesdinti į pasaulį vieną tautų apsisprendimo laisvei kūdikių. Kaunas, tikras Lietuvos karų miestas (į jo pilį atsiremia Panemuniu iš Vakarų einantis Didysis lietuvių karo kelias, o nuo jo fortų carinė Rusija vėliau žvelgs į Vakarus), padeda atgauti Vilnių (niekas – joks Stalinas, Čerčilis, Ruzveltas ar de Golis nebūtų ėmęsi spręsti Vilniaus lenkiškosios okupacijos problemos, jei Lietuva, palaikoma tautos, nebūtų Vilniaus atsikovojusi diplomatijos frontuose). Deja, niekuo daugiau nei tvirtove Kaunas niekada netapo ir Laikinosios sostinės vardą sagstyti jam šiandien – tai daryti aliuzijas, tegul ir nesąmoningas.

Esu iš tos kartos, kuri į Vilnių atvyko jau po Stalino mirties. Vilnius dar gyveno aidu atsimušusia Vengrijos revoliucija, Universitete dar tyliai dalytasi Rasų demonstracijos įspūdžiais. Nors ir niūrus, jis iškart tapo savas. Vilnius mano kartai visada buvo vienintelė Lietuvos sostinė.

Daug spalvų reikėtų turėti paletėje, jeigu norėtum nupiešti tą pokarinį sostinės lėto šviesėjimo paveikslą, kurį teko stebėti, kuriuo teko gyventi ir į kurį bandyta įlieti savo mėgstamų atspalvių. Tačiau bendras įspūdis nedviprasmiškas: Vilniaus veidas tolydžio šviesėjo. O šviesiausias jis buvo 1988–1989 metais, kai neviltys slinko praeitin, o viltys pleveno savo skaidriausiais pavidalais. Lietuvos Atgimimas tada tobuliausiai įsikūnijo būtent Vilniuje, visų pirma jo dviem didžiaisiais mitingais Vingio parke ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamuoju suvažiavimu Sporto rūmuose. Baltijos kelias tą šviesą išskleidė į visą rytinį Baltijos krantą ir pasaulį.

Kad būtų suprantamesnė ta jau dvidešimtmetė praeitis – keletas epizodų.

Vienas – iš Gedimino aikštės, paties pirmojo mitingo. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis ką tik įsikūręs, dar ne visai aišku, kaip turi elgtis, koks santykis turi būti nustatytas su valdžia, kokiomis nuostatomis vadovausis

į mitingą susirinkusieji. Ir Iniciatyvinėje grupėje, ir į Maskvą palydimų LKP delegatų gretose, ir – pagaliau – aikštėje nežinios įtampa. Visi kalba kaip ir dera kalbėti iš tribūnų – su pakilimu ir patosu, bet geranoriškai, samprotauja apie išeitis iš padėties, kuri vadinasi stagnacija, reiškia ryžtą dirbti kartu su visais susirinkusiais. Ir aikštė – žmonių nuo krašto iki krašto ir dar toliau – pamažu atsileidžia. O kada pradeda lyti lietus, kada kažkas ima rinkti aukas ir maža mergytė ant tėvo rankų kyla prie tribūnos, mesdama savo ledams taupytas kapeikėles, – ji tampa simboliu to pasiaukojimo, kuris suneš ir blokados auksą, ir kraujo auka apgins televizijos bokštą, Medininkų užkardą, pagaliau visą Lietuvą, pasauliui tik pamažu pamažu suvokiant, kas ten darosi toje Lietuvoje, tame amžinai neramiame Vilniuje.

Liepos 9 d. LKP delegatai sutinkami Vingio parke. Sakoma, tądien susirinko per 100 tūkstančių. Man rodos – daugiau. Saulė, karštas vėjas, mėlynos pušys aplink estradą ir žmones su trispalvėmis – kaip margas kilimas. Erdvė – virš debesų. Jau nebe tiek svarbu, kas kalbama, nors klausomasi labai atidžiai. Jau svarbu, ko lietuviams reikia: būti kartu, jausti tylų pritarimą vienas kitam šitaip būti drauge su savo tegul ir viltimi dar, bet bendra. O kai nuo estrados viršaus per visą jos aukštį nusileidžia trispalvė, kai sugiedama „Tautiška giesmė“, visi jaučia įvykus kažką, kas gali atsitikti tik kartą gyvenime: vienijimosi tautoje džiaugsmas nuo šiol bus visų, dalyvavusių šioje bendrumo pajautoje, mąstymų ištaka, atspirties taškas.

Rugpjūčio 23-iosios minėjimas jau be to saulėto virpesio, su kalbomis apie praeitį, liečiančią ir kiekvieno atskirai, ir visos tautos negyjančias žaizdas. Jau nebe vienybės jausmo, jau tą jausmą virš ir kiekvieno atskirai, ir visų kartu keliančios bendros minties reikia čia susirinkusiesiems, ir Vingis tą vakarą tampa pirma viešąja tautos mąstymo erdve, kurią dar supa nueinančios tvarkos konvencijos ir standartai, bet jie laužomi čia pat, visų akyse kuriant naujus ir minčių, ir jausmų orientyrus.

Steigiamojo suvažiavimo dienų Lietuvos niekas dar panoramiškai nenupiešė taip, kad pasijustų tikrieji lietuvių revoliucijos su dainomis mastai ir gelmės. Viena detalė ir čia gal geriausiai pristatys tas skrydžio į laisvę dienas: Lietuva tuščia – tušti keliai, parduotuvės, gatvės, kaimai, nes visi sėdi prie televizorių, tik pertraukomis pasistiprindami ir pamaitindami kitą gyvastį.

Baltijos kelią, prasidėjusį Vilniaus širdyje, išvydo visas pasaulis. Ir tik dabar pradeda suvokti, kas buvę: susirūpino „to reiškinio“ pripažinimu pagal UNESCO programą, nors jau du dešimtmečius Lietuva pati gerbia

dvasiškai, ir fiziškai – kiekvieno rajono postovio vieta pažymėta kryžiumi, kurį žmonės rūpestingai prižiūri.

Visi tie įvykiai ir reiškiniai, tolydžio toldami ir reflektuojami naujos istorinės tikrovės bei naujų iššūkių, iškyla sąmonėje kaip istoriškai šviesiausias, skaidriausias Lietuvos laikas – laikas, galimas gretinti su Gedimino vilčių begalybe. Ir nepaisyti to, į ką jos pavirto sudužusios.

Kas pritrenkia keliaujant Didžiosios Lietuvos keliais, ypač jos rytiniais pasieniais dabarties Ukrainoje: kas trisdešimt penkiasdešimt kilometrų, o kai kur ir tankiau, susmaigstyta gynybinių atramos taškų grandinė. Kiek materialinių išteklių, kokios organizacinės energijos reikėjo sukurti tokią gynybinę infrastruktūrą!

Mes dar nesame regėję savo imperijos tapsmo kaip visumos, nors pilys ir miestai sudarė visos jos valdymo sistemos, viso jos tinklo atramas. Dar ne miestų tauta esame, dar mūsų nedomina mūsų pirmtakų sukurtoji pilių ir miestų galybė.

Netgi tarybiniais metais visuomeninė sąmonė gana ilgai rėmėsi tik dviem didžiaisiais Lietuvos miestais – Vilniumi ir Kaunu. Klaipėda buvo atoki – ten, kažkur prie jūros, kažkaip nuo Lietuvos atsiknojusi. Net apie 1980-uosius, kai „Minties“ leidykloje planavome turistinius reklaminius albumus, dar įrodinėjau Lietuvos didžiųjų miestų triplekso principiškumą. Dabar „didieji“ vėl pabirę, kuria savarankiškas savo būties erdves ir gravituoja neaiškius naujus darinius.

Atgimimo laikais visi miestai buvo persmelkti tos pačios prabudimo, kėlimosi dvasios. Tas labai praktiškas ir konkretus jausmas ir siekis juos gal kiek niveliavo, nors prisikėlimo skaidra kiekviename buvo kitokia. Vilnius skyrėsi tuo, kad Atgimimas čia buvo intensyviausias ir šviesiausias.

Tą jausmą labai stiprino Vilniaus urbanistinis stilius – miesto struktūros ir spalvos. Vilnius apskritai – baltas miestas. Kaunas pilkas, Klaipėda ruda, o Vilnius – baltas. Tą jo baltumą itin ryškiai galima pajusti, Vilnių sugretinus su Ryga, Talinu, Krokuva – miestais, turinčiais rimtus senamiesčius. Net siaurosios Vilniaus senamiesčio gatvelės neužgesina miestą modeliuojančių baltų plokštumų reflektavimo visai čia pat, net ant šešėliuoto šaligatvio. Taip ir matau žmones, traukiančius į tiesiog iki požemių peršviečiamą Gedimino aikštę, kurios istorijoje nuo šiol bus įrašyti ir mitingai, ir kareivių su „bananais“ kolonos, ir badautojų palapinė, ir vėliavą Bokšte vėl keliančiųjų eisenos.

Dar viena esmiška Atgimimui Vilniaus vieta – Kalnų parkas. Vietas istorija taip pat renkasi, matyt, pagal tam tikrą logiką. Gedimino aikštė tapo principinių pareiškimų vieta, Vingio parkas – epochą žyminčių sambūrių padange, o Kalnų parkas – svarbesnių su tauta aptarti būtinų klausimų diskutavimo vieta. Beveik laukinė gamtinė aplinka, laisvai jaustis leidžiantys piliakalnių šlaitai tuo pat metu rodo kiekvieną oratorių, garsina kiekvieną žodį.

Visi trys svarbiausi Vilniaus savitumai – balta miesto spalva, urbanistinių struktūrų kompaktiškumas ir jų sąlytis su laisva gamta netgi miesto širdyje – ir pačius didžiausius susibūrimus darė akimis aprėpiamus ir širdyje sutalpinamus, artimus ir šviesius, laisvus ir nuoširdžius. Ko tuo metu ir reikėjo. Kas buvo tiesiog būtina.

Kai dabar klausiama, kas yra vienybė ir kaip ją atkurti, atsakymą sufleruoja ir senoji mūsų istorinė sostinė: reikia gyventi kartu ir turėti bendrus to bendro buvimo tikslus.

Ir savo istorija, ir kultūra Vilnius prisidėjo prie ano meto mūsų bendrumo išryškinimo ir išskleidimo. Joks Vilniaus istorikas ar kitas rašto žmogus negalės nutylėti šio fakto. Būtų labai gera, kad tose būsimosiose refleksijose ano meto tikrovę atkurti kuo mažiau trukdytų Adomo Mickevičiaus tipo nostalgija.

2008

PIRMASIS ATGIMSTANČIOS LIETUVOS SAVAITRAŠTIS

1988 metų vasara buvo kupina neįtikėtinos įtampos. Tačiau šviesios. Visi Sąjūdyje dar buvome savi arba beveik savi, kiekvienas su savo dar neapkarpytomis viltimis ir lūkesčiais, kiekvienas bandąs įnešti į judėjimą tai, kas svarbiausia, reikšmingiausia, neatidėliotina. Iniciatyvinės grupės posėdžiai, kiekvienas sakytum karštas politinis forumas, mitingai, akcijos, programos rengimo seminarai, o greta – santykiai su vis plačiau į visuomeninę raišką įsitraukiančiais kitais sambūriais, grupėmis ir grupuotėmis, su Sąjūdžio rėmimo skyriais rajonuose, pagaliau – su estais, latviais, su Maskvos demokratais; visa tai plūsta viena kunkuliuojančia srove, naktį trumpam panardinančia į juodą miegą, o po keturių penkių valandų vėl išmetančia į būdravimą su pasiraginimais keltis, nes reikia važiuoti į Šiaulius, Eišiškes, Maskvą ar Taliną.

Visa tai taupiais sakiniais fiksuoja rotaprintinis biuletenis „Sąjūdžio žinios“, su poetiniu įkvėpimu dėliojamas Arvydo Juozaičio namo palėpėje kažkur Žvėryno pakraštyje, kopijų kopijomis sklindantis po visą Lietuvą.

„Žinios“ operatyvios, „Žinios“ veiksmingos, „Žinios“ informatyvios ir įdomios, tačiau Sąjūdžio erdvėje jau plaukioja tekstai su teoriniais mąstymais, įvairių programų projektai, parengiamieji Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo dokumentų variantai. Keturių puslapių leidinys viso to sutalpinti negali, kad ir kažin ką! Sąjūdžiui reikia normalaus daugiatiražio laikraščio.

Čia verta prisiminti Sąjūdžio santykį su kompartijos kontroliuojama „oficialiąja spauda“: pradžioj Sąjūdį ji tiesiog apšmeižia, paskui blokuoja tyla, kol pagaliau įsileidžia daugiausia įvairių interviu pavidalu ir suka ten, „kur reikia“. Palankesnę poziciją po plačiai nuskambėjusio pirmo neigiamo rašinio užima Algimanto Semaškos vadovaujamos „Vakarinės naujienos“, kuriose dirba Ona Balčiūnienė, pagrindinė pirmųjų sąjūdinių publikacijų

vakariniame laikraštyje rengėja. Nesvetimas yra ir „Gimtasis kraštas“, greta „Literatūros ir meno“ pradėjęs spausdinti tikrai polemiškus ir pertvarkos dvasią remiančius straipsnius. Bet jie turi savo programas ir darbo barus ir jokiu būdu negali susitapatinti su Sąjūdžiu, gali jį tik reprezentuoti. Gerai, kad palankiai. Gana nepiktybiška yra ir „Komjaunimo tiesa“. Tačiau „Tiesa“, „Sovetskaja Litva“, „Červony Štandar“ ne tik superkritiški Sąjūdžio atžvilgiu – jie priešiški. Sąjūdžiui reikia savo tribūnos, žūtbūtinai reikia.

* * *

Keletas žodžių apie „Sąjūdžio žinias“.

Dabar, kai „Sąjūdžio žinių“ komplektas jau išspausdintas fotografuotu leidiniu, galima pasakyti: 1988 m. birželio 13 d. pasirodęs lapelis su antrašte „Sąjūdžio žinios“ Nr. 1 pradeda tai, kas įeina ne tik į mūsų žurnalistikos, bet ir į lietuvių kovos už laisvę istoriją. Pirmąjį numerį pasirašo Jonas Malinauskas ir Alvydas Medalinskas. Antrąjį (jis pasirodo kartu su pirmuoju ir yra atsakymas į piktą žurnalistės straipsnį apie Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą) – Saulius Lapienis ir Zigmas Vaišvila. Visi jie yra tų lapelių tekstų autoriai. Redaktoriaus dar nėra. Vieni numeriai rengėjus nurodo, kiti – ne, tačiau už viso to stovi Artūras Skučas, penktajame numeryje paskelbiantis savo straipsnį „Ar turime kitą alternatyvą?“, kuriame siūlo skirti partiją nuo jos vadovybės, šią kaltina uzurpatoriška veikla, reikalauja pašalinti iš postų ir sušaukti neeilinį partijos suvažiavimą. Aštuntajame numeryje pasirodo Iniciatyvinės grupės pareiškimas, kuriame straipsnis įvertinamas kaip neišreiškiantis Iniciatyvinės grupės pozicijos, nekompetentingas ir neatsakingas, o numerį kaip redaktorius pirmąkart pasirašo Arvydas Juozaitis. Penkiasdešimtajame numeryje jis pasirašo atsisveikinimo laiškelį, o aštuoniasdešimtajame, redaguojamame jau Juozo Glinskio, sulaukia žinutės: „Sąjūdžio žinios“ SVEIKINA savo Tėvą – pirmąjį redaktorių Arvydą Juozaitį, balandžio 18 d. sulaukusį Kristaus amžiaus.“

Viskas būtent taip ir yra: iš revoliucinio chaoso iškyla dar sunkokai apibūdinamas būsimasis *reiškinys*, kurio personaliniu pavidalu tampa Arvydas Juozaitis, Sąjūdžio kilimo dienų vėliavnešys, filosofas ir rašytojas, olimpinis medalininkas, dabar ėmęsis taipogi ir žurnalistikos ne kaip kokio nors rašinėjimo, o kaip būdo kalbėti tiesą, dažnai pralenkiant laiką

ir balansuojant ant pačios revoliucinio judėjimo bangos viršūnės. Atsisveikindamas su redaktoriaus pareigomis jis negali nepasakyti: „Visą nuostabiąją mūsų vasarą pragyvenęs kartu su šiuo laikraščiu reiškiu gilią pagarbą jo rengėjams, rėmėjams ir skaitytojams. Būta klaidų. Bet patikėkite – jos ne iš geros valios stokos.“

Niekas ir nebandė priskirti jam blogos valios. Maža to: su Steigiamuoju suvažiavimu pasibaigus Iniciatyvinės grupės geros valios mandatui ir prasidėjus Tarybos kovoms dėl valdžios, pareikalavusioms rašytinės Moralinės vienybės deklaracijos, Arvydas turi drąsos pasakyti: „Po Steigiamojo suvažiavimo Sąjūdis žengia į visiškai naują gyvavimą. <…> „Sąjūdžio žinioms“ reikia naujos koncepcijos.“ Nebepasirašinėjęs jau keleto pastarųjų numerių, jis pasirašo 50-ąjį ir savo „nuostabiosios vasaros“ kūdikį paleidžia eiti savo keliais.

Kalbėti apie „Sąjūdžio žinias“ – tai kalbėti visų pirma apie Arvydą Juozaitį, tuo nė kiek nesumenkinant kitų laikraščio leidėjų ir bendradarbių, tokių pat tikinčiųjų ir pasišventėlių, daugelis kurių ir šiandien yra sąžiningi lietuviškosios žurnalistikos žmonės. Arvydas ten ryškiausias.

* * *

Dar 1988-ųjų liepos viduryje per susitikimus su kompartijos vadais kalbama apie „Sąjūdžio žinių“ turinio gerinimą, apie popieriaus ir kitų spaudos priemonių įsigijimą, tačiau rugpjūčio pradžioje ne vienas Iniciatyvinės grupės narys jau užsimena apie poligrafiškai dauginamą daugiatiražį laikraštį kaip apie „pirmaeilį klausimą“. Liepos 31 d. mano dienoraštyje įrašyta: „Ar nemesti visko ir neužsiimti laikraščio leidimu? Pavadinant jį „ATGIMIMAS“? Ar gal dar kurį laiką pamėginti derinti visus savo darbus ir su šituo? Taip tikriausiai ir darysiu, bet laikraščio leidimo, ko gero, imsiuos.“ Bronislovas Genzelis mano, kad redaktorium galėtų būti Balčiūnienė, Linas Medelis ar Virgilijus Čepaitis. Kol vyksta svarstybos, aš aiškinuosi laikraščio leidimo „Minties“ leidykloje galimybes. Esu leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas, vyriausiasis redaktorius Edmundas Juškys neprieštarauja, kad būtų leidžiama „Minties“ bazėje, direktorius Zigmas Maliukevičius, kad ir novijamas CK vyrukų, sukandęs dantis kenčia mano „gastroles“, o direktoriaus pavaduotojas gamybos reikalams

Julius Niedvaras su šiuo leidiniu sieja planų viršijimo, taigi ir atlyginimų didinimo viltis. Ir šitaip „Mintis“ tampa „Atgimimo“ gimtaviete.

Rugpjūčio 8 d. jau klijuoju maketą, rodau jį Antanui Rybeliui, Gintarui Songailai, Medalinskui ir su jų pritarimu – Iniciatyvinės grupės nariams.

Kaip Iniciatyvinė grupė patvirtino redaktorių, nei atmintis, nei dienoraštis nefiksuoja. Ilgai derinu redkolegiją, į kurią įtraukiame visus bent kiek laikraščio ideologine kontrole suinteresuotus Iniciatyvinės grupės narius. Antanas Buračas, Čepaitis, Genzelis, Vytautas Landsbergis, Justinas Marcinkevičius, Vaišvila, vėliau – ir Bronius Kuzmickas yra iki pat nepriklausomybės nekintanti redakcinė komanda. Aš esu vienas redkolegijos narių su prierašu *redaktorius*.

Tvirtinimo redaktoriumi procedūra Vilniaus miesto partijos komiteto biure dienoraštyje (įrašas 1988 m. rugpjūčio 23 d., 6.23 val. ryto, taigi liudijama 22 diena) aprašyta gana išsamiai: „Popiet nuėjau į partijos miesto komiteto biurą. <…> Dar nebuvau tokiam biure <…> – tikras mažas teismas! <…> Kažkoks aktyvuolis uždavė gal dešimt klausimų, tarp jų ir tokių: kaip jūs manot bendrauti su užsieniu? Kaip jūs numatot kontroliuoti savo finansus? Ar neleisit laikraščio lenkų kalba? Ir t. t. Atsakiau, kad per laikraštį su užsieniu nebendrausim, o pats laikraštis turi tikti kiekvienam pasaulio gyventojui, ir lietuviui, ir amerikiečiui, žmonės visur vienodi. Čia jau ideologija, burbtelėjo. Kaip užtikrinsim objektyvumą? Neklastosim faktų. Dėl viso kito galėsim ginčytis. Ir t. t. Manau, atlaikiau spaudimą garbingai: atsakinėjau ramiai ir dalykiškai, neįsižeisdamas. Tai, matyt, pajuto: Zaleckas sumišęs šypsojosi, Šaltenienė ėmė raminti – per daug klausimų jau duodam draugui Ozolui. Išėjau su nutarimu ir palinkėjimais, kad šitas laikraštis būtų objektyvesnis, įtaigesnis, o svarbiausia – kad rašydami apie Vilniaus reikalus neužmirštume pasitarti komitete.“

Daugiau su miesto komitetu susidurti neteko, jie tebuvo partinės biurokratijos teritorinis sraigtelis, o laikraščio registravimas reikalavo lokalizavimo…

Užtat jau rytojaus dieną kvietėsi LKP CK instruktoriai, įtikinėdami bendradarbiauti ir neskatinti „gatvinių tendencijų“, nes mūsų judėjimas turėtų būti *ataka mozgov* (protų ataka), judėjimą reikią internacionalizuoti (beje, Vakarai mus irgi vadino nacionalistais), pašalinti kai kuriuos ekstremistus…

Po visu šituo „indoktrinavimo“ stogu tuo pat metu ieškojau bendradarbių. Tuo metu jau senokai bendravau su Audrium Penkausku, Nagliu

Puteikiu, kurių klausinėjau, kas iš jų rato sutiktų ateiti į mano siūlomą nežinią. Pasiryžta tik istorikas Gintautas Sliesoriūnas, bet ir jis kažkur užkliūva. Jaunimas turi savo interesų, kai kurie – ir darbus, o rizika čia didelė. Tai aš gerai įsisąmoninu, todėl vėliau, jau laimindamas į redakciją ateinančius žurnalistus, siūlau neskubėti atsisakyti turimų darbų: jeigu mus išdaužys, jokių pragyvenimo šaltinių jiems pasiūlyti negalėsiu.

Audronė Urbonaitė iš „Kalba Vilnius“ į „Atgimimą“ ateina besąlygiškai: arba–arba. Nuo penktojo numerio, kuris beveik visas skirtas Steigiamojo suvažiavimo pirmosios dienos kalboms, ji pasirašinėja kaip redaktoriaus pavaduotoja ir jau pati kalbina kolegas. Pamažu renkasi pirmoji redakcijos bendradarbių komanda… 1988 m. 11-ąjį numerį pasirašinėja jau du pavaduotojai – Medelis ir Urbonaitė. Nuo 1989 m. 13-ojo numerio laikraštis išeina oficialiai pristatydamas visą redakciją. Kolektyvo atsinaujinimo proceso stengiausi nekontroliuoti. Net ir stengtis nereikėdavo – įvykiai neleisdavo. Pradėjus dirbti Medeliui su nauju redakcijos žmogumi susipažindavau jau dažniausiai kaip su bendradarbiu. Kai kurie praskriejo giliau atmintin taip ir neįstrigę. Tačiau būrelis pirmųjų liko man žmonėmis visam gyvenimui.

Tai ekspansyvioji jautruolė Urbonaitė. Lėtas, bet kietas Medelis. Save ir kitus nuolat tobulinantis Audronius Ažubalis. Delikačioji Dalia Žilaitytė. Subtilioji Laima Žiūkienė. Redakcijos energetinis polius Violeta Gaižauskaitė. Slaptingoji Asta Skaisgirytė. Stropumo etalonas Birutė Neverauskaitė. Jie kuria ne tik laikraštį – kuria atmosferą, kurią prisimeni kaip iš tamsių tikrovės luitų šviesą gaminančių žmonių kartais iki skausmo įtemptą judėjimą. Laikraštis ne tik informuoja, laikraštis ir formuoja, o ne vieną problemą pirmasis ir siūlo spręsti. Gaila, kad į tas ištakas dar nežvilgtelėjo nei sociologai, nei istoriosofai, nors, tiesą sakant, kas kaltas? – ir patys tai prisiminėm tik po šitiek metų!

Artėjant nepriklausomybei laikraštyje rodosi vis nauji veidai ir vardai – Vytautas Žemaitis, Valdas Kaminskas, Audrius Zdanavičius, Audrius Siaurusevičius, Aleksandras Dobryninas, Birutė Vyšniauskaitė, Zenonas Nekrošius, Regina Dobelienė, Grigorijus Jefremovas. Jie kuria naujosios Lietuvos intelektualinę atmosferą, dalį savo gyvenimo patirties išsinešdami iš pirmojo buvusios Tarybų Sąjungos teritorijoje oficialaus opozicinio laikraščio.

Kad ir fragmentiškai suminėdamas redakcijos bendradarbius (o jie nusipelno tikrai išsamaus savo įnašo ir į „Atgimimą“, ir į Lietuvos žurnalistiką

ir apskritai į visuomeninę mintį aptarimo!), negaliu nepaminėti pačių pirmųjų, dar iki redakcijos susiformavimo prie laikraščio pasirodymo prisidėjusių žmonių. Svarbiausiųjų dvejetas – Rybelis, „Minties“ leidyklos Filosofinės literatūros redakcijos vedėjas, ir Neringa Geležauskaitė, iš Vilniaus universiteto liaudies dainų ir šokių ansamblio laikų pažįstama savanorė. Antanas patarinėjo ir padėjo tvarkyti pirmuosius tekstus, Neringa tvarkė techninius spausdinimo reikalus. Su ja ir nunešėme pirmojo numerio maketą bei medžiagą ir įteikėme spaustuvės Strazdelio gatvėje žmonėms. Tam rengėjų būriui dar priklauso ir Jūratė Konovienė, Elvyra Kriaučiūnaitė, Feodosija Olševskaja, Gintaras Balionis, Henrikas Klajūmas, Penkauskas. Jei kas primins man, kad ko dar nepaminėjau kaip pirmtako, mielai prašviesinsiu savo ir tautos atmintį kituose tekstuose.

* * *

Nuo 1990 m. 29-ojo numerio mano ilgai įkalbinėtas vyriausiojo redaktoriaus pareigas perėmė Rimvydas Valatka. Jis į redakcijos tvarkymą žiūrėjo kitaip. Pasirodė nauji žmonės, naujos temos, naujos kryptys ir nauji užmojai.

Paskui man dar ne kartą teko grįžti redakcijon ir gelbėti ant bankroto slenksčio atsidūrusį savaitraštį. Ko tik neteko griebtis! Kaip ir visa Lietuva, savaitraštis sunkiai išgyveno adaptavimosi laisvojoje rinkoje smūgius. Išgyveno labai skausmingai, bet išgyveno. Kartais klausiu savęs: ar vertėjo atiduoti tiek laiko, padėti tiek pastangų? Juk „Atgimimas“, kaip ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, buvo valstybės atkūrimo dvasios iškelti reiškiniai ir galbūt su valstybės atkūrimu turėjo pasitraukti istorijon? Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis pasitraukė jo vietoje 1990 metais susikūrus Lietuvos sąjūdžiui. „Atgimimas“ pasiliko. Tiesa, kitoks nei 1988–1989 metais, nors iki 1992-ųjų idealizmas jame dar bandė kelti galvą. Paskui tarpais jau ir sunku apibrėžti laikraščio paskirtį – jis blaškosi kartu su visa Lietuva ir politiškai, ir materialiai. Turėjau viltį, kad radęs jaunuosius, kurie sugebės laikraštyje įžvelgti savo galimybių žemę, laikraštį išplukdysiu į kitą krantą. Taip ir atsitiko. Dabar galiu džiaugtis, kad buvau užsispyręs, dėkoti visiems pakeliui bendradarbiavusiems ir padėjusiems, nes „Atgimimas“ šiandien turi savo informacinę nišą, savo stilių, problematiką ir ideologiją,

su kuria – norint – galima diskutuoti ir pačiame laikraštyje, kaip ir kadaise. Dar viena mintis guodžia ir pateisina pastangas: tautos Atgimimas ne tik nepasibaigęs, jis tik tik prasidėjęs, ir laikraštis netgi pagal pavadinimo raidę darbo turi ne vienam dešimtmečiui.

* * *

Aplink redakciją spietėsi ar bent jau sukosi keliolika nuolatinių autorių, kurie buvo tikrai mūsų autoriai ir kuriems vietos visada atsirasdavo. Nežinau, ar ir kiek už tuos straipsnius kas gaudavo honoraro. Daugelis ir rašė ne dėl pinigų, o dėl to, kad geresnės tribūnos tuo metu tikėtis nebuvo galima.

Daug straipsnių rašė Iniciatyvinės grupės, o paskui – ir Sąjūdžio Seimo tarybos nariai. Aktyvus buvo Juozaitis, stengęsis apmąstyti teisės ir demokratijos problemas. Kazimira Prunskienė nuolat tikslino ekonominio savarankiškumo problematiką. Landsbergis nebuvo itin aktyvus, mėgo geriau būti paklausinėjamas. Įdomu, kad 1989 metais galima rasti jo pirmąją eilėraščių publikaciją Jono Žemaičio slapyvardžiu. Nevengė laikraščio puslapių Kazimieras Motieka, Genzelis, Kuzmickas, Buračas, Vaišvila, Vytautas Radžvilas, Kazimieras Antanavičius.

Sąjūdžio žmonėmis buvo periodiškai ką nors „Atgimime“ skelbiantys Arūnas Bubnys, Linas Jonušas, Laimantas Jonušys, Algimantas Prazauskas, „Aušrinės“ redaktorė Zita Čepaitė, vėliau tragiškai žuvęs Kęstutis Žičkus ir daug kitų vėliau valstybės gyvenime aktyviai pasireiškusių žmonių.

Aš, kaip vyriausiasis redaktorius, stengiausi nepiktnaudžiauti laikraščio plotą naudodamas savo mintims, tačiau kartkartėm paskelbdavau Lietuvos politinės padėties apibūdinimą ar probleminę analizę. Daugiausia laiko man atimdavo laiškai: stengdavomės skirti jiems visą laikraščio puslapį, juos atrinkdavau pagal tematikos ir problematikos aktualumą, tada atiduodavau parengti. Visas mano dienoraštis mirga įrašais, kad svarbiausias darbas vykstant į susitikimus traukiniais ar autobusais – perskaityti ir atsirinkti kuo daugiau laiškų. Labai gaila, kad vėlesnės redakcijos neišsaugojo jų archyvo.

Skelbėme labai daug oficialiosios medžiagos – Steigiamojo suvažiavimo kalbas, LPS Seimo sesijų aprašymus, priimtus dokumentus, LTSR konstitucijos projektus, įvairių programų projektus ir kita. Dokumentus lydėdavo analitiniai straipsniai, net diskusijos.

Nuo 1989 m. 27-ojo numerio laikraštis pirmas Lietuvoje išėjo maketuotas kompiuteriu, kurį gavome iš JAV, iš Pasaulio lietuvių bendruomenės, jos pirmininko Broniaus Nainio dėka.

Pakito ne tik laikraščio vaizdas – atsirado daugiau nedidelių interviu, komentarų, laikraštis dinamiškėjo.

* * *

Šiek tiek apie santykius su valdžia. Visų pirma – su savąja, t. y. Iniciatyvinės grupės, o vėliau – su Tarybos aktyviausiais reguliuotojais ir jų pretenzijomis.

Iš pat pradžių buvo sutarta, kad redkolegijos nariai susipažintų su eilinio numerio turiniu. Siūlyta tai daryti kiekvienam iš eilės, o redkolegiją tik informuoti.

Suprantama, tokia iš kompartijos praktikos ateinanti tvarka Sąjūdyje buvo neįmanoma – per daug darbų griuvo ant redkolegijos narių kasdieniame tiesioginės politikos lauke, kur jau ten dar ir savo pačių laikraščio kontrolė! Tačiau entuziastų buvo. Ypač – pradžioje.

Po to, kai LTSR Aukščiausioji Taryba nepatvirtino Lietuvos TSR įstatymų viršenybiškumo prieš TSRS įstatymus ir Sąjūdis surengė protesto mitingą, 1988 m. lapkričio 22 d. 8-ąjį numerį padabinau visą puslapį užimančiu užrašu: „DEMOKRATIJA? NE! AUTOKRATIJA nugalėjo LTSR vienuoliktojo šaukimo Aukščiausiosios Tarybos dešimtojoje sesijoje“, ir palydėjau griežtu prierašu, redkolegija be didelių abejonių liepė jį sušvelninti, esą konfliktas didelis ir be to. Ne veltui, matyt, kaip liudija mano dienoraštis, vienas iš spaustuvininkų, gavęs derintą numerį, pasakė, kad palyginti su „Literatūra ir menu“, esam kaip avinėlis.

Iš dešimto numerio Čepaitis nurodė išimti ketintą persispausdinti „Allgemeine Zeitung“ Michailo Gorbačiovo karikatūrą. Redakcija protestuodama vietoj karikatūros paliko tuščią plotą.

Labai stipriai Taryboje buvau išpeiktas, kad viename iš pirmųjų 1989 metų numerių redakcijos buvau pasveikintas su penkiasdešimtmečiu. Redakcija padarė siurprizą, pradėdama nuo manęs skelbti Sąjūdžio lyderių „portretus“. Suvokiau, kad pakils vėjas. Man gana buvo šiaip įteikto gražaus piešinuko su aliuzija į donkichotizmą – su plunksna kaip ietimi prieš

Kremliaus malūną. Beje, mano kritikai visiškai nepyko, kai jų nuotraukos netyčia atsidurdavo pirmajame puslapyje. Pirmąjį puslapį su „Atgimimo bangos“ komandos nuotrauka netgi išgyrė. Vėliau kišimasis į laikraščio turinio formavimą apstojo ir dėmesys susitelkė į „Atgimimo“ finansinę kontrolę: pinigų reikėjo ir Sąjūdžio veiklai (išsimokėti atlyginimus kai kuriems būstinės darbuotojams), ir planuojamam partiniam dienraščiui. Susikūrusi „Atgimimo“ bendrovė norėjo įsigyti nedidelę spaustuvę, tačiau šio projekto teko atsisakyti, nes Tarybos komisija, vadovaujama paties Tarybos pirmininko, lėšas išsireikalavo į Sąjūdžio kasą.

Būtent per „reguliavimą“ leidžiant ar pristabdant spausdinimą LKP CK spaustuvėje buvo daromas kompartijos spaudimas. Bene ryškiausiai tą savo galią CK pademonstravo po konflikto dėl „estų išdavimo“ – nepalaikėme jų Aukščiausiosios Tarybos paskelbto Estijos įstatymų viršenybiškumo. Kurgi ne! Kas tau, apšauktas autokratu, išliks ramus! Buvo kas praneša, koks laikraštis (tegul ir sušvelnintas) pateko spaustuvėn, todėl rytą CK instruktorius paskambino, kad numerį spausdinti uždrausta. Atsakingas CK darbuotojas tai nekėlė ragelio, tai sakė, kad nieko negirdintis (!). Kol patekdavom pas „aukštesnįjį“, kuris paprastai rezervuotai žiūrėdavo į žemesniųjų keliamus „nesusipratimus“, praeidavo keletas valandų, kol galų gale išaiškėdavo, kad tie žemesnieji vykdė pačių aukščiausiųjų valią.

Tarpais jie nė nesislėpdavo. Antai po to laikraščio leidimo sustabdymo aš, Landsbergis, Čepaitis ir Mečys Laurinkus buvom iškviesti į CK. Mus priėmė Algirdas Brazauskas, Vladimiras Beriozovas, Lionginas Šepetys, Justas Vincas Paleckis ir Gediminas Kirkilas. Brazauskas, pacitavęs mūsų įstatų naująją versiją, pagal kurią mes, anot jo, skelbiamės nepriklausantys nuo jokios valdžios, todėl su savo spauda galime verstis kaip išmanom. Landsbergis sutiko įstatus pakoreguoti, tada ana pusė, kol įsigysime savo įrangą, sutiko leisti laikraštį spausdinti kokioje kitoje, ne LKP CK, spaustuvėje – kitaip „nesuprasią“ CK nariai. Ir ateityje Sąjūdžio laikraščiai būsią toleruojami tik jei bendradarbiausime su partija. Savaime suprantama, valdžiai labiausiai rūpėjo pats *perestroikos* procesas, o ką mes ten apie jį rašėme, buvo antraeilis, nors irgi kontroliuotinas, dalykas.

Blokavimas biurokratinio aparato pelke iki pat pabaigos buvo pats mėgstamiausias partijos vadų santykių su Sąjūdžiu aiškinimosi būdas. (Reikia pripažinti, kad per du dešimtmečius nuo anų laikų šis metodas ištobulintas neįtikimai!)

* * *

Galvojome sukurti galingą informacinį centrą su „Sąjūdžio žiniomis“ kaip dienraščiu, „Atgimimu“ kaip savaitraščiu, rusiškuoju jo variantu „Soglasije“, „Aušrine“ vaikams, septyniais kraštų laikraščiais ir metraščiu „Europa“. Kalbėtasi net apie anglišką savaitraščio variantą. Viskas buvo pradėta. Maža to: Petras Vaitiekūnas suorganizavo kelių dešimčių leidinių spausdinimą įvairiose spaustuvėse kone visiems TSRS regionams. Jie suvaidino svarbų vaidmenį mūsų išsivadavimo procese. Tačiau niekas, išskyrus „Atgimimą“, neišsilaikė ilgiau kaip iki 1991 metų. Gaila. Dar labiau gaila, kad ligi šiol neaptarta nė vieno jų reikšmė mūsų išsivadavimo judėjimui, nors Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio periodas aprašytas netgi akademinės „Lietuvos istorijos“ tomu. Tokios atskiriems faktams ar reiškiniams skirtos studijos padėtų tiksliau suvokti visą išsivadavimo vyksmą. Nors, tiesą sakant, kokį savo istorijos tarpsnį esame pakankamai pristatę sau?

„Atgimimą“ dar tada, pačioje laikraščio leidimo pradžioje, supratome kaip Lietuvos politikos laikraštį. Pats virsmo metas reikalavo visų pirma pervertinti istoriją. Ir nors didesnių istorinio pobūdžio publikacijų, kurios būtų nuskambėjusios taip triukšmingai, kaip pirmieji istoriografiniai tekstai „Literatūroje ir mene“, „Komjaunimo tiesoje“, „Gimtajame krašte“, nepaskelbėme, tačiau istorijos peržvalga ir pervertinimas buvo vienas pačių svarbiausių laikraščio darbų. Istorijos analizė buvo tiesiogiai siejama su politinėmis aktualijomis, nuo kurių buvo žvelgiama į ateitį. Tai lėmė nepaprastai svarbią Lietuvos istoriografijai teorinę ir praktinę poziciją: istorija laikyta ne tik protingų įžvalgų mokytoja – istorinio pagrindimo reikalauta iš kiekvieno rimtesnio politinio projekto. Ne veltui Molotovo–Ribentropo sandėrio metinių minėjimai, o vėliau ir šio okupacinio pakto dokumentų buvimo ir pripažinimo nusikalstamais reikalavimai tapo svarbiausiais išsivadavimo kilimo įvykiais ir Lietuvos valstybės atkūrimo filosofine, politine bei teisine baze. Laikraštis šia prasme dirbo išsijuosęs.

Labai svarbiu reikalavimu laikiau visų naujų istorijos faktų ar dokumentų skelbimą. Pradžioje viską, ką redakcija gauna. Šia pozicija suabejojau tik tada, kai paskelbėme melagingą tekstą, giliai įžeidusį garsiąją aktorę Tėfą Vaičiūnienę, – ji su ašaromis klausė, kodėl mes taip padarėme.

Pasitikėjimas žmonių geraviškumu buvo toks, kad aš nė neįsivaizdavau Atgimimo epochoje ką nors galint griebtis šmeižto. Pats savo atžvilgiu buvau patyręs visko, bet maniau, kad tai politinės kovos negarbingasis aspektas ir kad pagal jį nereikia daryti išvadų, jog kas nors gali griebtis sąmoningo šmeižto politikoje nedalyvaujančio žmogaus atžvilgiu.

Pati rimčiausia laikraščio politinių diskusijų vaga buvo požiūris į TSKP ir jos lietuviškąjį padalinį. Maniau, kad normali europinė valstybė turi turėti dvi stiprias partijas – kairiojo ir dešiniojo sparno. Tik tai gali garantuoti sveiką demokratinį procesą ir spartų Lietuvos persiorientavimą į demokratinių standartų reguliuojamą elgseną. Kad Sąjūdžio pavidalu Lietuva jau turi didelės ir stiprios dešiniosios partijos užuomazgų – neabejojau, nors ir mačiau iš Sąjūdžio gimstant visą pluoštą naujų politinių jėgų. Ryškėjant antikomunistinėms nuotaikoms ir – atitinkamai – šitoje situacijoje stiprėjant dogmatinėms nuotaikoms Lietuvos komunistų partijos narių gretose, iš pradžių abejingai stebėjęs TSKP agoniją, ilgainiui ėmiau pritarti Genzelio ir jo aplinkos jaunųjų pastangoms reorganizuoti LKP atskiriant ją nuo TSKP. Laikraštyje dėstydamas tokios pertvarkos būtinumą ir reikšmę demokratijai, sulaukiau aršios kritikos, imtinai iki „organizacinių priemonių“ vien dėl to, kad „jis (t. y. aš) buvo komunistas“. Turėjau tikslą priversti lietuviškąją KP padėti Lietuvai išsivaduoti, savo nusikaltėlius žmoniškumui nubausti, paprašyti tautos atleidimo ir pasileisti, iš atgailą atlikusiųjų suformuojant naują kairiąją partiją. Dabar man pačiam nepatogu prisiminti savo naivias intencijas.

Labai svarbų darbą redakcija atliko publikuodama įvairių naujų dokumentų projektus. Laikraštyje galima rasti beveik visus Konstitucijos variantus, Sąjūdžio programos, įstatų tekstus, Seimo ir jos tarybos posėdžių aprašymus. Dabar jie – svarbūs istoriniai šaltiniai.

Neblogai buvo nušviečiami Sąjūdžio ir Lietuvos apskritai ryšiai su užsieniu – Baltijos šalimis, Maskva, Varšuva, JAV.

* * *

Na, betgi čia – ne „Atgimimo“ veiklos studija, o nedidelė panoraminė apžvalga, nereikalaujanti ne tik teiginių statistinio patvirtinimo, bet ir apžvalgos sistemiškumo, todėl baigdamas šį įvadėlį, pristatantį buvusių

redakcijos darbuotojų (net nesmagu juos taip vadinti – visi jie buvo kažkuo nepalyginti daugiau) įspūdžių apie aną nepakartojamą metą rinkinį, noriu pasakyti, kad „Atgimimas“, kaip svarbiausias Antrosios Respublikos politikos laikraštis, nusipelno rimtos studijos, analizuojančios laikraščio turinį epochos reprezentavimo ir poveikio ano meto procesams požiūriais. Redakcijoje buvo posėdžiaujama kuriant įvairius Sąjūdžio projektus, redakcijoje rinkosi partijų ir visuomeninių organizacijų stalas, tapęs daugiapartinės sistemos užuomazga, redakcija pradėjo kovą dėl spaudos išsivadavimo iš partinės kontrolės, bandytos vykdyti ir LKP, ir LPS vadovų. Gerai atsimenu, kaip 1989 m. spalio 25 d. visa valstybinė spauda irgi panoro būti laisva: tegul partija savo informaciją leidžia rotaprintu, o mes norime dirbti visuomenei. „Tikra demokratinė spaudos revoliucija“, – įrašiau savo dienoraštyje. Ar galėjome būti labai glostomi? Kartu išgyvenę tokias įtampas, ar galime likti nesusiję visam gyvenimui?

* * *

Likimas taip sudėstė įvykius, kad stovėjau prie „Kultūros barų“ lopšio. Maniau, kad šviesesnio ir džiugesnio gyvenimo tarpsnio man nebus duota.

Buvo. Buvo duotas „Atgimimas“ – ne tik pirmas tikras tikrai nepriklausomas laikraštis, bet ir ištisa Lietuvos istorijos epocha – šviesiausių vilčių, didžiausių siekių ir nepaprastų išsipildymų metai. Kai kurie buvo sunkūs, kai kurie dramatiški, kai kurie tragiški, bet visus juos gaubė atsiveriančios Nepriklausomybės dangus. Jis švietė mums ir atrodė, kad ir mes skaidrėjam.

Kai prisimeni dabar aną metą, žinai tokio jau tikrai nebesulauksiąs. Nors… kas gali garantuoti!?.

Kaip kompensacija už tai, kas praėjo, ir kaip liudijimas, kad pasaulis yra atviras naujoms prošvaistėms, yra ir lieka bendražygiai – nuostabus kiekvieno mūsų bendras turtas.

2009

1986.08.30

Mūsų literatūros žmogus degradavo. Jis papratęs netikėtai daro, ką daro. Jis neturi tikslo. Jis nebeturi ko daro, net žino, kad gyvena, nebelabai supranta, kaip gyvena. Jis nepatriotiškas, nebelabai supranta nebeprisitaiko. Jis nuotaikingas vaizdo pokyčiais. Jis didis vartotojas, net naikės, nebelabai supranta kitus žmones ir daiktus. Jis žemaūgis, nebotas, dogmatiškas ir t.t.

Mūsų literatūroje nėra žmogaus. Yra gyventojas. Gyventojų yra. Pagal mūsų literatūrą, Lietuvoje ne 3,5 mln. žmonių, net ne gyventojų, o gyventojų.

Mūsų literatūros žmogus visai be istorijos jausmo. Jis momentas jam niekas neprieina ne praeities, ne ateities. Dabartis yra ne praeities išraiška, o priešistata. Dabartis yra kažkas iš ateities ir tampa

III
KRITIKA

Triptikas. *Aušra'3*. 1965 m. Popierius, rotaprintas, 59,5 × 88,7 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 866

POEZIJA, INTELEKTAS, IDEOLOGIJA

Nėra prasmės kalbėti apie poeziją – ji išgyvenama.

Taip, žinoma, ir apie Dievą nėra prasmės kalbėti – juo tikima. Bet ir apie poeziją, ir apie Dievą juk kalbama.

Ir reikia kalbėti.

Atsisakymas kalbėti – tai nesugebėjimo kalbėti teoretizavimas. Šitas „vitalizmas“ pas mus darosi ypač populiarus. Poezijos neišreikši abstrakcijomis, neperteiksi aprašymais – todėl ji yra tik juntama, išgyvenama.

Kalbėti – reiškia vertinti. O vertinti – tai argumentuoti savo nusiteikimus. Nekalbėti – reiškia nevertinti, nes galbūt nesugebama nieko daugiau kaip „ak! ok!“ arba „niekas“, „šlamštas“.

Kodėl gi? Kodėl taip?

Vertinti – tai sugebėti suformuoti savo pritarimus ar paneigimus – kodėl taip nusiteiki.

Gali būti minėtasis emocinis vertinimas.

Gali būti formalus vertinimas – stilius, išraiškos priemonės, „problemos“, „gyveniškumas“ ir t. t.

Tikrasis vertinimas yra poezija išreikštos poeto filosofinės (santykio su gyvenimu) pozicijos vertinimas.

Kodėl būtent toks vertinimas yra tikrasis?

Todėl, kad jis paliečia svarbiausia – literatūros paskirties klausimą. Literatūra nėra savitikslė. Poezija yra vienas būdų stimuliuoti realųjį gyvenimą tenkinant estetinio pasitenkinimo poreikį, kuris yra ne kas kita, kaip pasaulio harmonijos poreikis. Poezija, proza savaip – estetiniu poveikiu, kaip filosofija minties pilnatve, aktualizacija – tenkina žmogaus amžinąjį harmonijos troškimą. Kiekvienas turi išankstinį tokios harmonijos jutimą

ir jį randa arba neranda poezijoje. Tas išankstinis modelis labai įvairus: nuo primityvaus daiktiškumo jutimo poreikio, natūralistinio vaizdo išraiškingumo iki sudėtingo formalaus poezijos pajautimo ar poezijos filosofinio pagrindo ir jo išraiškos poezijoje ieškojimo.

Bet apskritai estetinio poveikio *vertinimas* visais atvejais yra galimas tik sugebant suvokti poezijos daugiaplaniškumą ir jį išreikšti sprendimais.

Atsisakymas vertinti yra visų pirma nesugebėjimas vertinti, galintis pasireikšti ir kaip vertinimo idiotiškumas.

Tai yra galų gale atsisakymas kelti poezijai svarbiausią – gyvenimo stimuliavimo – reikalavimą. Kiekvienos produkcijos, rodos, aukščiausia paskirtis yra gyvenimo reprodukcija. Jei poezija atsisako to, faktiškai ji atsisako savęs: gali rašyti indiferentišką ekvilibristiką, o kas gi skaitys ją, jei gyvenimas galbūt ir dėl to, kad prie jo stimuliavimo ta ekvilibristika nė piršto neprikišai, ims ir nutrūks, baigsis, žus tavo poezijos žodžiais besinaudojanti tauta, žus pasaulis? Kam tada tavo „poezija“ bus reikalinga?

Kas pasakyta apie *požiūrį* į gyvenimą ir poeziją kaip vieną to požiūrio reiškimo būdų, kuriuo *išreiškiamas* tavo santykis su gyvenimu, yra *pasaulio vertinimas*.

To vertinimo būdų begalė, bet svarbiausia sąlyga, kad tavo vertinimas būtų poezija, yra estetinio poreikio tenkinimo galimybės sudarymas. Rašymas pats savaime gali tenkinti tą menininko estetinį poreikį kaip chaoso įveikimas, harmonijos suteikimas tam, kas kankino kaip netvarka. Tačiau poezija skirta komunikacijai, t. y. kitų veikimui, kitų skatinimui.

Todėl adresato klausimas ne fikcija. Tuo pasireiškia poezijos istorinis sąlygotumas, ir nuo jo nė vienas nėra laisvas. Visų laikų poetu taps šitas savo žmonėms rašantis žmogus ar liks tik šito meto žmogus, priklauso ne nuo to, ar jis rašys savo žmonėms, ar protingesniems, geresniems, kurie jį supras, o nuo to, ar jis sugebės savo meto žmonėms kalbėti tai ir apie tai taip, kas yra svarbu ir šio, ir visų kitų žmonių atžvilgiu. Žodžiu, jis mąstys, teigs, skatins ne empirizmą, o humanizmą.

Kuo čia gali pasikliauti poetas?

Jausmu?

Jausmus gali sukelti daug kas, net barzdą pešantis skustuvas.

Pasikliauti gali tik intelektu, kuris atskleidžia pasaulį neaprėpiamybėje ir iš neaprėpiamybės gimdo kančią, kurią turi įveikti poezija, suteikdamas jai harmoningą savo jausenos perteikimą.

Intelektas orientuoja tavo santykį su pasauliu, rodo, ką reikia mylėti, ko nekęsti, ką smerkti, aukštinti, turint prieš akis svarbiausia – gyvenimo tęstinumą.

Tai jau yra amžinosios poezijos prielaida.

O *kaip* tu tai darysi – kitas reikalas.

Tą patį tęstinumą galima aktyvinti ir pasyvaus, ir aktyvaus gyvenimo propagavimu. Vienam tai bus priimtina, kitam ne, bet tai jau bus idėjų poezijoje kova, išryškėjanti komunikuojant ir vertinant poeziją. Idėjos gali būti nepriimtinos, tačiau poezija kaip pasaulio harmonizavimo būdas menu nuo to nebūtinai turi nustoti buvusi, jei tik idėjos nėra antihumaniškos bent jau visuotinybės mastu. Čia reikšis istorinis poezijos sąlygotumas, „epochos savivokos“ pėdsakai ir pan. Poezijoje kaip istorinio laiko produkte jos estetiškumas išliks.

Tą tęstinumą gali propaguoti grynai estetinio pobūdžio minties aktyvinimu – tai bus formalios poezijos pavyzdys, įdomus, vertingas, bet kur kas lokališkesnis.

Poezijos nelaimė, kada ji tenkinasi kasdieninės sąmonės pasaulėžiūra; tokia poezija nueina kartu su kitais laiko daiktais ir dūlo užmarštyje. Joks jausmas jos neišgelbės. Priešingai: jausmingumas, laiko forsavimas grynu pavidalu yra pats tikriausias poezijos trumpalaikiškumo ženklas.

Poezijos deimantas yra poeto protas, mintis. Tame deimante kristalizuojasi visa empirika, ji įvertinama, t. y. formalizuojama ir ištrykšta į erdves poezijos pluoštu, kurio ryškumas priklauso nuo deimanto – minties galios – skaidrumo.

Ką reiškia Eduardo Mieželaičio kaskados? Kad tokios užtvaros nėra, kad empirika per akis (daiktiškumas), ausis (knyginis pasaulis) patenka tiesiai į ranką ir gula idiotizmu trenkiančiu plūdimu.

Ką reiškia Justino Marcinkevičiaus „dramatizmas“ jo dramose-poemose? Totalitarizmo programos skelbėjo dramatiškumo poetizavimas yra ne kas kita, kaip totalitarizmo teisinimas. Žmogus problemą užčiuopė, bet įvertinti ir išreikšti ją taip, kad ji reikštų Lietuvos gyvenimo skatinimą, intelekto pritrūko.

Ką reiškia Marcelijaus Martinaičio kukutiškas stoicizmas? Poetizuoti amžinąjį savo taikstymąsi, kada tolesnis taikstymasis tolygus mirčiai, – tai ne gyvenimo teigimas, o jo apraudojimas.

Ką reiškia Sigito Gedos struktūralizmas? Nesitaikstymą bent jau primetamų estetiškumą garantuojančių „teorijų“ atžvilgiu. Tai šis tas, bet tai vis dėlto žmogaus futliare priešinimasis.

Tu tik vienas taip galvoji, ar ne?

Užtat kad ne vienas.

Tie žmonės irgi galvoja, bet jie dar neatėjo iki galo – iki aktyvaus literatūros vaidmens supratimo. Tačiau jų intelekto raida juos atves. Už formalių eksperimentų nieko nebėra. O tas, kuris formalų eksperimentą supranta kaip pasipriešinimą (kitaip nei Mieželaičiui, kuriam jis yra savitikslis), eksperimentų žavesiui išblėsus, liks vienas kelias – neformalaus aktyvumo kaip vienintelės gyvenimo tęstinumo priemonės estetizavimas.

Mūsų kritika…

Apie kritiką nedaug ką gali kalbėti, nes jos paskirtis pas mus ne gyvenimo skatinimas, o jo stabdymas, nors ji nuosekliau taiko mano išdėstytą principą – intelekto lemiamą vaidmenį poezijos kūryboje. Tik tas intelektas jų suprantamas kaip ideologija – kolektyvinis intelektas, „objektyvi tiesa“. Raginimai pagal jį perdirbti empiriką yra iš esmės teisingi – jie užtikrintų komunizmo kūrybą aktualizuojančių estetinių vertybių gynimą. Tad čia ne ideologijos, o gyvenimo, kurį ta ideologija dengia, klausimas. Gyvenimas eina savo keliais neigdamas tą ideologiją, o ideologija bando jį sustabdyti. Raginimas gyvenimą estetizuoti pagal tą ideologiją yra raginimas gyvenimą ne vesti į priekį, o jį stabdyti. Tad kritikos pastangos yra iš esmės klaidingos ir klaidinančios.

Kritikos raginimai atspindėti gyvenimą komunistinių idealų šviesoje yra raginimai meluoti apie gyvenimą, jo tendencijas, paskirtį. Kadangi tie raginimai remiasi „objektyvia tiesa“, neklaidinga tiesa, visa, kas plaukia iš jos, yra jau ne raginimai, o reikalavimai. Mūsų kritika yra reikalavimas meluoti, kurti pseudogyvenimiškas vertybes, pseudoestetiką, pseudoliteratūrą.

Atspindėjimo reikalavimas yra reikalavimas atsisakyti savarankiško mąstymo – savo santykio su pasauliu paieškų, savo filosofijos, savo idealo ir viso to išreiškimo savita poetine bandymų sistema.

Iš čia tas „vitalizmas“ – pasidavimo ideologijos normoms teoretizavimas, atsisakymo gyventi ir kurti teoretizavimas.

Ar ne iš čia tiek epigonizmo, ar ne iš čia ir toks sunkus, lėtas – nes sąmoningai nėra skatinamas – intelekto brendimas ir apskritai pilka, vienmatė visa mūsų literatūros panorama.

Kažkas šviečia iš gilumų kaip salos, uolos ar rifai.
Bet jie tokie neryškūs!
Virš jų plyti stori ideologijos vandenys.

1975

KRISTIJONO DONELAIČIO „RAŠTŲ“ RECENZIJAI

Gerbiamieji! Kam jūs darot iš Kristijono Donelaičio socialistą?! Taip rašyti – ir net ne rašyti, o kalbėti! – gali tik pamokslininkas. Pirmiausia didaktiniai reikalai. O kad jie tarsi putelė tvylo paviršiuje – tai jau jutulingo žmogaus pajausto pasaulio grožio perteikimo reikalas! Taip taip! Ir tik taip.

Su kokia gaivalinga šviesa tas pastorius kalba apie žoleles ir gėleles, šieną šlamščiančius jaučius – visa, kas sudaro gamtinę žmogaus aplinką, kurioje Dievo skirta plėtotis žmogiškai buičiai! Čia Donelaičio būties jausmas giliausias. Bet kažkoks sokratiškas – nepažinsi gamtos tvarkos, ja gali tik gėrėtis. Kas už to – ne mums suprasti, „mes, glūpi daiktai, n'išmanom tavo davadą, / ir tavo mislys neigi bedugniai mums pasirodo, / kad mes kartais per giliai pasidrąsinę žiūrim“. Keistas tas „būties klausimų atsisakymas“ žmogui, kuris juos jaučia kaip bedugnes, bet kaip tik dėl to atsisakymo – toks daiktiškas gamtiškojo daiktiškumo jutimas: viskas reljefiška, šviesu, lyg tarsi būtum, pirmąsyk ledui užsitraukus po spengios nakties, išėjęs pačiuožinėti: rūpi tik ledas, jį ir šviesą virš jo tematai, o jauti po juo dūlančias gelmes. Tas įprastinio, nuolatinio peizažo akcentavimas, poetinimas, meilė jam – tik dar vienas laikinumo šiame pasaulyje jutimo santūrus išreiškimas.

Santūrumas – dar štai kas didu Donelaičio poemoje. Tai ne šiaip jau „literatūrinė priemonė“, tai ontologinė pozicija, plaukianti iš pasaulėjautos, susiformavusios protu išvaikščiojus ir širdimi palietus visas žmogui prieinamas pasaulio versmes.

O kas išties nuostabu, tai santykis su Dievu. Juk tokio gilumo žmogui Dievas turėtų būti visų minčių alfa ir omega. Dievas dažnai, tiesa, pasirodo poemoje, bet ne kaip būties viešpats, o kaip moralinių normų atramos

taškas. Ir pagarba jam kokia! Ne į jį apeliuojama, o jis nurodomas nedorą būrą mokant doro būro pavyzdžiu! Perdėm jau žemiškas ir pozityvistiškas čia Dievo vaidmuo. Dievas čia tik lietuvninkų sukurtos ir iš amžių paveldėtos tvarkos sankcionuotojas, o ne daugiau. Ir dievotumas – tai tos tvarkos saugojimas, o ne Dievo garbinimas. Dievui pagerbti visai pakanka būti ištikimam lietuviškiems papročiams ir tradicijoms.

Iš kur tas pozityvizmas?

Turbūt iš kelių šaltinių.

Visų pirma – tautinio. Krikščioniškasis Dievas – vokiečio Dievas, nori to ar ne. O vokietis – ponas, lietuvninko engėjas. Galų gale gamtinės aplinkos daiktiško pajautimo pilnatvė, reljefiškumas nebūtų suprantami, neturint galvoje Donelaičio ryšių su dar stipriai dvelkiančia lietuvių pagoniškosios pasaulėjautos tradicija.

Taigi be ontologinio, čia turime ir grynai istorinę Donelaičio fenomeno aiškinimo galimybę.

Antra – tai jau labiau siejasi su intelektine, ontologine pozicija – svarbus ir Vakarų Europos kultūros, kurioje susiformavo Donelaičio intelektas, lėmęs jo ontologizmą ir pasaulėjautą, įtakos pobūdis. Nors ir auklėtas neoklasicizmo (žr. Leono Gineičio monografiją) atmosferoje, bet nuo europinių to meto intelektinio gyvenimo sūkurių atsitvėręs Tolminkiemio pievomis ir medžiais, bendraudamas daugiau su antikine klasika negu su savo meto lektūra, Donelaitis buvo labiau renesansinio tipo asmenybė, kuriai, bent jau širdyje, po kunigo drabužiu ir su pareigomis susijusių normų paisymu, niekas nekliudė plėtotis. Ar to nepatvirtina kone atviras ir tiesiog pavergiantis savo autentiškumu gurmanizmas (kaip jis aprašo valgius, patalą šiltą ir pan.) ir sausi, pamokslininkiški pamokymai būti protingiems, nepersiryti ir neišdvėsti (beje, tai nenaudinga ir tautinių idealų šviesoje); interesų platumas ir sugebėjimai (sodas, daržas, ūkis, bažnyčia, poezija, fortepijonai, barometrai), ant kurių griūva šuniškų vokietpalaikių užmačios, grasindamos visa sugriauti, ir klebonas su kantrybės netekusio mėgautojo aistra puola į mūšį prieš visą tą šutvę. Visur kunkuliuojanti energija, kylanti iš visapusiškumo, tegalinčio plėtotis jautrios prigimties pagrindu, jautrios ir visaties aprėpimo reikalaujančios prigimties. Jei ji ko atsisako, tai tik patyrus tų dalykų neprieinamumą. Bet tas atsisakymas duoda daug ką kitur – meilę buičiai, be kurios Donelaičio kaip poeto (šalia pamokslininko ar mechaniko) nebūtų.

Ir vis dėlto jo kaip poeto gimimui paaiškinti to negana. Gamtos aplinkos aprašymai yra didžiausi poetinės įtampos laukai. Bet gamtos aprašymai yra nedidelis poemos sluoksnelis tarp visų eilučių. Kur kas daugiau papročių aprašymų, kurie gali būti traktuojami etnologiškai, gali būti žiūrinėjami kaip lietuviškos dvasios peizažas, gali – bet yra pajungti didaktiniams sumetimams, rodant, kas čia gera, kas ne. Bet tai laikyti vien didaktiniais sumetimais, būtų per siaura. Jeigu čia ir esama didaktikos, tai ir ji turi savo paskirtį: išsaugoti žmogų, kurio dvasios šviesa yra Donelaičio kaip žmogaus buvimo sąlyga – kaip pievos, laukai, miškai ir kita. Donelaičio didaktika pajungta išsaugoti jo krašto nematomąjį, dvasinį peizažą. Juk ne skaityti, o sakyti poema yra sukurta! Ji – kaip tie fortepijonai ir barometrai skirta realiam gyvenimui stimuluoti. Mes iš jos jau galim daryti „literatūrinės kūrybos aktą“, „poemą“ ar pan. Tą „poemą“ Donelaitis atskirais plėkais laikė – pasirinktinai paskaityti pagal reikalą ir įkvėpimą.

Ar tai ne gurmano, renesansininko požiūris?

O kad didaktika tarnavo ne abstrakčioms, bet realioms gyvenimo normoms saugoti ar smerkti, kad ji turėjo būti „padaryta“ ne apskritai žmogui, o būrui – tai juk ir Donelaitis, norėdamas *gyventi*, turėjo prisiimti kokią nors formą: šaltyšiaus, amtmono, būro ar kokio kito socialinio tipo. Jis prisiėmė kunigo. Po sutana neprarado savęs, nors susivaržė savo padėties varžteliais – mokytojui derama asketo kauke, uolaus Dievo tarno vaidmenimi ir t. t. Tai matyti poemoje, bet ne tai yra poezija. Tai – istorijos dulkės poezijoje. Tiksliau gal – istorinis poezijos drabužis. O pati poezija – po juo.

Ar ne silpnesni yra visi etnologiniai poemos epizodai už gamtinius? Ar neskuba atlikęs mokytojo poeziją Donelaitis prie gamtos, kur jis žingsniuoja atsilapojęs ir ją vieną gerdamas? Net etnologiniuose epizoduose tų gamtinių plynaukščių kiek primėtyta! Ir kur iš tiesų stiprus jis savo „etnologijoje“, tai valgių ir valgomų dalykų aprašymuose ir dar pykčio protrūkiuose prieš ponpalaikius – tuos, kurių negali mokyti ir tuo sulieti juos su savimi bent dvasinės akcijos rezultatyvumo tikimybe, kurie griūva ant jo kaip priešiška socialinė, tautinė, moralinė neganda ir griauna jo trokštamą fizinio ir dvasinio gurmano gyvenimą, kovos su tuo sėkmingumui turi prisiimti visus laiko sąlyginumus ir dar forsuoti juos, kad būtum aukštesnis.

Bet visa tai yra „ne tai“.

Gelmės juoduoja ir širdy, ir danguj.

Užtat saulei júodumas pripildžius žolių šviesa šviečia visus metus.

Pasakėčios – aiškiausiai literatūrinio darbo pradmenys. Rašoma pamokymui. Bet rašoma. Ir netelpama į istorijėlės rėmus: pradedama aiškinti, mokyti kaip iš sakyklos. Gyvenimo interesai transformuoja literatūros kanonus.

Tie praktiniai literatūra galimi spręsti interesai tokie stiprūs, kad alegorijos nebepakanka. Alegorinė pasakėlė per menka, jos negelbsti ir prilipdomi moralai. Reikia imtis konkrečių faktų.

Ir štai – „Pričkaus pasaka“. Tai „Metų“ branduolys. Tiltas į „Metus“. Net ne į „Metus“, „Metus“ mes padarėm“. „Pasaka“ – tiltas į pamokymų srautą, luitus įvairiausių istorijų, pagraudenimų ir patarimų, aplink kuriuos dvasiai atlėgus išsilieja grynosios poezijos ežerai – lakštingalos giedojimo, gandro darbų, rudenio žemės nugaros ir kiti apmąstymai.

„Pasaka“ dar aiškiai rašoma – ir kompozicijos, ir įvykių nuoseklumo, logiško jų išdėstymo paisoma kaip įprasta. Užtat patys žodžiai mediniai, epizodai apkapoti – Donelaitis daugiau rūbu negu kūnu rūpintis pasinešęs, kaip paprastai pradedant.

Bet tiltas yra!

Ir jis išeina į savo pasaulio erdves. Savo dvasios teigimą.

Ir lūžta visi formaliniai, išmoktiniai apdarai – eilėdara tik iš tolo primena antikinę eilutę, laikas slenka luitais viens ant kito, veikėjai vienas per kitą perima tą pačią mintį. Ir tik pasąmonėje tarsi beribio kosmoso bendrumą jauti plastant tam tikrą apibrėžtybę, pastovumą – lietuvninkų pasaulio, kuris ir sąlyginis, ir tvirtas, ribas, nes tai yra vienintelė mums tekusi ir absoliučią vertę turinti konkretybė. Visa kita – kaip nebūtis, ir vis dėlto – smerktina, atmestina.

1975

LAIŠKAI Į ATEITĮ

Kiekvienas žmogus turi savo slaptažodį: pasakei jį – ir atsirakina.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės žmogiškoji esmė – tai jos širdies šviesa.

Radau tuos du žodžius 1926 m. spalio 16 d. laiške Felicijai Bortkevičienei, ir Bitė iš savo fragmentų ir skaidulų suėjo į *viena* – kažką permatoma, kaip pats Lietuvos atbudimo rytmetis, taip daiktiškai fiksuotas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio žvaigždynuose, Kazio Šimonio vizijose, Antano Žmuidzinavičiaus smėlėtuose pušynuose, kur viešpatauja gerumas, galintis kilti tik iš širdies ir augališkai skaidrios išminties.

Ar neidealizuoju to meto?

Įsitikinęs – ne.

Geras dalykas buvo laiškai. Sakau *buvo*, nes laiškų laikai baigėsi, juos pakeitė mobiliųjų telefonų pokalbiai, geriausiu atveju – jų žinutės, kurios kaip ir pokalbiai tuoj pat dingsta be pėdsako. Laiškas – tai dokumentas, netgi autorizuotas dokumentas, stipresnis ir vertingesnis už dienoraštį. Dienoraštyje žmogus kalbasi pats su savimi, paprastai – protingiausiu pokalbininku pasaulyje, ir jam pasiaiškinti dėl savo nesėkmių – jokių problemų, o laiško adresatui viską reikia įrodyti, nurodyti, informuoti. Laiške žmogus priverstas būti autentiškas, dienoraštyje – nebūtinai, telefono pokalbyje – būtinai neautentiškas.

Bitė savo laiškuose tikrai daugiabriaunė: ir švelni, ir įpykusi, ir dėkinga, ir nelaiminga, ištikima, draugiška, prieštaraujanti, įrodinėjanti, pasitikinti ir tikinti, nenuolaidi ir rezignuojanti, kovojanti, prašanti, netgi gudraujanti, besibylinėjanti, dejuojanti. Kaip pati rašo 1926 metais Juozui Tumui: „Aš ne avinėlis – spyriaus, kiek įmanydama ir sugebėdama.“ Ne avinėlis, bet ir ne vilkas, dėl rublio ar lito pasirengęs perkąsti kitam

gerklę (kaip visą gyvenimą ją kankinę giminaičiai dėl Puziniškio), ne tinginys dirbti ne tik galva, bet ir rankomis (darbų, plušėjimų aprašymas pagal Bitės laiškus galėtų duoti atskirą puikų jos portretą), ne išdavikas nei draugams, nei priešams (pakanka prisiminti, kaip ji rūpinasi knygnešiu Antanu Bataičiu, Bulotom po atentato prieš Voldemarą, sodiečiais, ką jau kalbėti apie savo mokinius arba augintinius, ypač Bronelį, tą jos angelą sargą; kaip diplomatiškai vengia sukelti ginčus su politiniais oponentais). Bitė savo laiškuose – nei juoda, nei balta, o žmogumi norintis būti žmogus, kurio gyvenimas, kaip sako ji pati, „tai darbas ir kova su žudančiomis mane gyvenimo aplinkybėmis…“

Tokių žmonių, tiesa, buvo visais laikais. Kas Bitę darė išskirtinę asmenybę netgi tarp humanistų? Trys jos dvasios savybės: liaudiškas gyvenimo būdas, demokratinė mąstysena ir tautinė orientacija.

„Gal kitų akyse atsveria storos gramatikos motinų ašaras! Aš lig to dar neišcivilizavau“, – sako ji skaudžiai savo vos ne dievinamam Povilui Višinskiui 1901 m. gruodžio 18 d., nuo Petro Avižonio, 1878 metų „Lietuviškos gramatikėlės“ autoriaus, skriaudų gindama jaunesnį jo brolį Juozą Avižonį. Toks santykis su žmonėmis – visą gyvenimą: liga nuo pervargimo trinant sodiečiams žoleles tėvo vaistinėje, steigiant „Žiburėlį“ ir remiant per vargus į šviesą bandančius prasimušti lietuvių varguolius, gydant žmones karo metu, mokant rašto po karo, organizuojant moterų judėjimus, mokant gimnazijoje, pagaliau dalyvaujant visuomenės ir politikos gyvenime.

Šešiasdešimt dvejų metų Bitė rašo: „Mano būdo svarbiausioji yda yra per daug didelis jautrumas, svetimų vargų atjautimas… ir tas traukte atitraukdavo nuo plunksnos, o neturėdama laiko atsidėjus ir netrukdoma rašyti, nieko dailės atžvilgiu ypatingo nepagaminau iki šiol… Tiek to!.. Vis tik turėjau gražų gyvenimą, kurio neatstotų man asmeniniai joks dailės veikalas…“

1908 metų laiškas Sofijai Kymantaitei – tai demokratijos pagrindų tekstas, kuris turėtų būti ištisai skelbiamas politologijos chrestomatijose: „Ar mes jungiamės ypatiškumus viena kitai rodyti, ar visuomenės darbą rimtai atlikti? Nesuprantu, kodėl mano nepasitikėjimas, ar gerai atliksi darbą, gali tamstą užgauti! Jei kas nors nepasitiki, kad aš kokį viešą darbą gerai atliksiu, ir pasisiūlo man šį tą paaiškinti, pakritikuoti, aš tik džiaugiuos, nes viešas darbas nuo to tik laimėti gali. Jog toks nepasitikėjimas mano ypatos neužgauna, nes nelaikau save nė už visažinantį, nė be

suklydimų. <…> Nuosekliai galvodamos, galime sakomajame atsitikime prieiti prie to – kad Tamsta mums visiems nepasitiki, nes *pati viena* buvai paskirsčius temas ir dabar rašai: „tą pasiėmiau, nes nebuvo kam pasiimti…“ Ar tai tiesa? Ar klauseis manęs, ar paimsiu, ar ne?“ Ir taip toliau – smulkiai ir aiškiai išdėstytas visas tarimosi mechanizmas pabrėžiant, kad nepripažinsianti jokios diktatūros, bet nusilenksianti „prieš nutarimus, įvykintus daugumo balsų“. O pabaigoj priduria: „Tikiu, susitikusios lygiai širdingai sveikinsimės…“

Tautinės orientacijos požiūriu labai įdomus 1926 m. balandžio 11 d. laiškas Tumui: „Laikau jus 1) geru tautiečiu ir 2) geros valios žmogumi – ergo pasiryžau…“ Ir t. t. Ne geros valios žmogumi ir geru tautiečiu, o geru tautiečiu ir tik paskui geros valios žmogumi. Tai uždaros visuomenės žmogaus sąmonės ženklas, pasakytų mūsų šiandieniniai liberalai, atsilikimo, konservatyvumo ženklas. Tai žmogaus idealisto pirmoji pakopa, pasakykime mes, nes tik apsisprendimas gyventi toje ar kitoje tautoje yra kultūros idealų, taigi ir žmogaus aukštesnių siekių, pamatas, visų jo visuomeniškai reikšmingų ir naudingų darbų variklis. Bitė ne tik iki išsekimo vardan tautos triūsė. „<…>vis knisaus, vis ieškojau gilesnio turinio“, – rašo Tumui 1925 metais. „Tikėjaus visuomet šviesesnių laikų…“ – guodžiasi 1940-ųjų balandį, jau visai prieš pabaigą. Tuo pat metu jos idealai buvo labai konkretizuoti: „Pavargo mano akys, žiūrėdamos į žmones, pavargo ir širdis. Ilgiuos Višinskių, Jablonskių ir kitų tokios pat rūšies“, – rašo 1925 m. pavasarį. Vargu bau šiandieniniai išsivaikščiojimo ir Lietuvos ideologai supras, koks sugrįžimo į Lietuvą virsmas vyko XX amžiaus pradžioje, kurį apibūdindama Bitė Tumui sakė, kad apsisprendimo lietuvybei problemą jai išsprendė gyvenimas su lietuviškai kalbančiais sodiečiais, liaudimi: išeiti iš lenkiško dvarelio namų į žmones reiškė natūraliai įžengti į Lietuvą, mylėti tuos žmones reiškė mylėti Lietuvą. O kultūriškai atviresnio žmogaus už Bitę sunkiai ir rastum to meto Lietuvoje: suprantanti lenkiškai, prancūziškai, vokiškai, rusiškai, ji gyvena lietuviškai, visų pirma visą gyvenimą ištikimai kalbėdama ta kalba, ją nuolat studijuodama, jos mokydama, ja kurdama ir ją kurdama. Todėl ir josios demokratijos supratimas buvo ne sprukimas į krūmus dėl tolerancijos, o kova už principus – aiški, be kompromisų ir garbinga.

Apie 1926–1927 metus Bitės laiškai keičiasi, rodydami gilumines jos dvasios slinktis.

Pirmąkart nevilties šūkis išsprūsta 1924 metais laiške Jadvygai Juškytei: „Jadvyga, ar mes to tikėjomės?!“ 1927 m. sausį Bortkevičienei prasiveržia: „Rašykite nerašę, o faktas faktu liks: šalis paversta ubagais. <…> Pačių žmonių paklausykite: visi nori žemės, o gavę – dauguma keikia. <…> Arkliai sulig kate, karvės sulig vovere…“ Kitoje to paties laiško vietoje: „<…> tas tiek pavogė, tas tiek… O vagys laisvi… <…> Į žmones vis tas veikė demoralizuojamai. Vieni sako: „Pavogsi kelis litus – pasodins kalėjiman, pavogsi tūkstančius – būsi ponu ir ramiai ponausi.“ Kiti žiūrėjo į tuos apkaltinimus kaip partinį šmeižtą…“ Juzefai Višinskienei 1926 m. balandį rašo: „Turiu tvirtą įsitikinimą, kad visi seimiečiai ir apskritai kauniečiai nelaiko rankos ant tautos pulso.“ Bortkevičienei: „Sodžiuje dabartiniais laikais didžiausis nepasitenkinimas, bet kokį žodį tars tas mūsų sfinksas, sunku pasakyti. <…> Aš tik jaučiu, jog smunkame. Visą okupacijos laiką išbuvau. Mačiau daug vargstančių ir vargo, bet buvo noro spirtis, priešintis… o dabar visi lyg žemę pardavę, be vilties, kad galėtų sulaukti geresnį rytojų. <…> Jaunuomenės idėjinės tik lašas karjeristų jūroje. <…> Išėmimų yra, aišku… Vilties nors jūs nepameskite!“

Nepameta ir pati. 1927 metais laiške Juozui Lindei cituoja Petro Leono laišką apie jo statomą namą: „Visi skundžiamės, kad maža litų ir kad sunku gyventi, tačiau statomės ir tvarkomės nesulyginamai greičiau ir daugiau, nei prieš karą.“ O pati apibendrina: „Iš tikrųjų problema, apie kurią dažnai galvoju, ir ji mane ramina. Tvarkomės, nes jaučiamės *namie*, pas save, o ne kažin kieno įnamiais.“ Tai – apie nepriklausomybę. Nepriklausomybę ji akcentuoja ne viename laiške, ji jai tiek svarbi, kad Bitė linkusi taikytis ir su 1926 metų perversmu: „Tik kad apvaizda gelbėtų nuo panašių eksperimentų politikoje, kokius teko pergyventi. Mano nuomone, ar kam tinka tas eksperimentas, ar ne – turime skaitytis su įvykusiu faktu, kitaip ruošime sau kilpą. Užsieniui mūsų laisvė nebrangi. Godžiomis akimis žiūrima ne nuo šios dienos į mūsų šalį ir tykojama progos mus praryti. Suglaustomis eilėmis turime laikytis ir tvarkos sergėti ir teisėtumo. Bet ar daug kas tą supranta? Ir ar visiems mūsų rėksniams tėvynė brangi?..“ 1929 m. balandžio 9 d. laiškas Bortkevičienei – ištisas teisingos politikos traktatas, pradedamas nuo Jogailos išėjimo užkuriu į Krokuvą kritikos, akcentuojantis niokojantį neteisingos žemės reformos poveikį („<…> tai naujos sunkios tragedijos pradžia, kurios vaisiai jau *aklųjų* matomi: tai mūsų šių dienų emigracijos statistika. O kiek tuo laiku turto sunaikinta

visokiais būdais?! Jokia statistika aikštėn nesugebės iškelti tų materialių nuostolių, kokius mūsų valstybė pakėlė.“). Labiausiai Bitę skaudina „moralė, kuri, lyg limpamoji, užkrečiamoji liga, ėmė mūsų tarpe siausti“.

Vis labiau senstanti, besiligojanti, nepriteklių spaudžiama, užgauliojama, vienatvėn, kaip ir jaunystėje, tik su nuovargio gramzda, nyranti moteris vis dažniau nesusilaiko: „Gyvenu, kaip visuomet, gera viltimi, rankų nenuleisdama. Nors kasdien šalčiau darosi šiame pasauly… Trūksta idėjos draugų…“ (1931 m. kovo 30 d. laiškas Juškytei.) Ta savijauta varijuojama dešimtis kartų.

Ir vis dėlto Bitė lieka savimi: „Laike, kur žmonės virtę puslaukiniais ir ryžtasi vienas kitą suėsti, sunaikinti „būtinai turi išaušti žmoniškesnių laikų aušra, kur žmogus <…> stengsis kiekviename išvysti daug kentėjusį brolį… ir išties jam brolišką ranką“ (1934 m. vasario 28 d. laiškas Bortkevičienei). Atsidūrusi tarp trisdešimtmečių, Bitė jaučiasi „ypatingai, lyg pakliuvusi svetimųjų tarpe“ – taip jie „nesuvokia nei tų kovų, <…> nei tų siekimų, kurie dar šiandie neduoda mums ramiai akių užmerkti…“ (1934 m. liepos 20 d. laiškas Lindei). Tačiau Lietuva kuria, gyvena, ir Bitė savo geriausiai draugei Juškytei 1934 m. gruodžio 27 d. rašo: „<…> šviesesnė ateitis išaušo, kada mūsų žilos galvos nulinko… Kad ir šitaip jau darbuotis neįstengiame, kaip kadaise, bet džiaugtis kiekvienu mūsų tautos laimėjimu dar sugebame ir branginti viena kitos neužmiršome.“

Septyniasdešimt penkerių sulaukusi Bitė kolegoms mokytojams prasitaria, kad jos ir „šiaipjau neperdaug vikrus kūnas tiek suvaržytas“, jog jokia kelionė neįmanoma, tačiau „minčių lakumas išliko“. Ir, pridursime, skaidrumas: „Europa, kuri per amžius buvo lyg žemės rutulio šviesėja, – kuo pavirto šiandien?..“ – rašo 1938 m. gruodžio 28 d. Antanui Viskantui, tęsdama apie pasiryžimą „sukurti sau tėvynę“: „Nors maža tautelė, vis dėlto pakilome. Kiek dabar mokyklų?! Analfabetų veik neliko. Tikėkime visi, kad audra neįstengs mus nušluoti ir dabar…“ O pati kliedi Vilniumi: „Jei užtektų man sveikatos ir pagyvensiu iki vasaros, būtinai keliausiu į Vilnių“ (1939 m. lapkričio 17 d. laiškas Bortkevičienei), gyvena viltimi „seną sostinę išvysti“. Paskutiniame savo laiške 1940 m. birželio 26 d. rašo Bortkevičienei: „Gyvenimas man nelengvas, bet kas daryti, senatvę sulaukus?.. Juk einu jau 80-tus metus. Tik dėkoju Dievui ir geriems žmonėms, kad dar galiu gimtąja kalba pasidžiaugti ir tvirtai tikėti, kad, ir kentėdama, ir vargdama, mūsų tauta nežlugs…“

Dabar, kai jau žinai istoriją, kuri Bitei buvo dar tik nujaučiama ateitis, negali nematyti, kaip josios ir „to sfinkso“, ir „gobšaus užsienio“, ir „karjeristų kartos“ jutimuose tiksliai įžvelgiamos svarbiausios mūsų istorijos traukos kryptys, kurios ne taip jau ir svarbios vagiantiesiems ir lobstantiesiems, žudantiems ir kariaujantiems, bet esminės norintiesiems gyventi Lietuvoje kaip savo žemėje. Dviejų kartų netapatumo motyvas, Bitės gyvenimu iškentėtas motyvas yra tarp eilučių besiplaikstantis dar vienas laiškas ateičiai, kuri mums – jau dabartis ir kurioje jau mes privalome paliudyti Bitės tragiškojo optimizmo teisumą: buvo vis dėlto idealistų, jos kartos idėjų tęsėjų, netgi laisva valia pasirenkama mirtimi laisvę gynusių kare po karo. Kokiu šypsniu sfinksas nusišypsos vėl? Ar vėl per kokį miškų karą ar dar žiauresnį miestų karą eis mūsų laikų idealistai, Višinskio, Bitės, Kudirkos, Basanavičiaus ugdyti, Žemaičio, Ramanausko, Krivicko, Lelešiaus grūdinti? O gal pamažėle mutuos kartu su konjunktūrine visuomene ir lauks progos suorganizuoti kokį nors naują Atgimimo sąjūdį?

Bet kuriuo atveju Bitės laiškai yra laiškai mums, jeigu mes norime gyventi atsakingai ir garbingai. O tai reiškia – gyventi apskritai.

2004

TRYS LIETUVIŲ TARYBINĖS LITERATŪROS DEŠIMTMEČIAI (1940–1970)

Nenorėčiau nukrypti į smulkmenas, norėčiau užčiuopti svarbiausius mūsų literatūros raidos etapus, jos pakilimo ir smukimo laikotarpius, sužydėjimo ir stagnacijos periodus, literatūros gyvenimo atmosferą ir atskirų, didesnės įtakos turėjusių kūrinių pasirodymą, susiedamas su politiniais, socialiniais, ideologiniais Lietuvos visuomeninio gyvenimo poslinkiais bei visa nacionalinės lietuvių kultūros branda.

Čia turėčiau pasakyti, kad rašau tai nesiremdamas jokiais specialiais tyrimais, vadovaudamasis tik tuo, ką pats patyriau, atsimenu, sužinojau, eidamas savo filosofinius mokslus, taip pat visą trečiąjį dešimtmetį stengdamasis pats įsitraukti į gyvąjį literatūros procesą.

Šioje vietoje taip pat turėčiau pabrėžti tą aplinkybę, kad rašantysis yra beveik vienmetis su tarybine lietuvių literatūra, taigi visi jo pastebėjimai gali būti įdomūs ir tuo, kad yra paties tarybinės lietuvių literatūros reiškinių formuoto žmogaus reakcija į juos, o dėl tos paprastos aplinkybės, kad kitokia – netarybinė – literatūra jo kartos žmonėms iš viso buvo neprieinama, tad jo reakcija, jo literatūros reiškinių vertinimas yra grynai tarybinės lietuvių literatūros proceso ir visos visuomeninės minties raidos produktas, šito laikmečio literatūrinės savivokos apraiška.

Iš viso to, kas čia išdėstyta, aiškėja, kad čia bus nemaža subjektyvių pastebėjimų ir samprotavimų, tačiau galbūt tai ir gerai: taip autorius tikisi paaiškinti ir savo literatūrines koncepcijas, kurias jis pasiryžęs dėstyti tiek savo grožine kūryba, tiek ir literatūrine publicistika, nuo 1970 metų sąmoningai įsitraukdamas į literatūrinio gyvenimo tėkmę.

1

Apskritai visi tie trys dešimtmečiai buvo orientavimosi naujoje istorinėje situacijoje dešimtmečiai, bandymas susivokti savyje ir rasti savo santykį su labai komplikuota realybe ir dviprasmiška menininko padėtimi joje, buvo naujų pajėgų ugdymas, naujos, jau tarybiniais metais gimusių žmonių kartos vedimas į literatūrą, kuriems tarybinė Lietuvos tikrovė buvo vienintelė realybė ir kurie dėl bendros literatūrinės brandos specifiškumo paskutiniojo dešimtmečio pabaigoje išėjo į literatūros areną arba kaip „bendražmogiškojo humanizmo“ kontempliuotojai, arba kaip sąmoningi tautinių vertybių teigėjai, tačiau ir vienu, ir kitu atveju tarybinio gyvenimo idėjos ir paties gyvenimo apraiškos buvo aprioriška realybė. Tai kartai, matyt, bus lemta tarti svarbiausią žodį ateinančiame dešimtmetyje, todėl į jos gimimo ir formavimosi prielaidas bei aplinkybes čia bus kreipiamas didžiausias dėmesys analizuojant atskirus laikotarpius, palikusius mūsų literatūrai ir svarbių literatūrinio gyvenimo tradicijų, taip būtinų normaliai tolesnei literatūros raidai, ir kūrinių, kurie be abejonės išlaikys laiko bandymus ir į lietuvių literatūros istoriją įeis ne tik kaip šio laikotarpio lietuvių literatūros dokumentai.

2

1940–1941 metai buvo visuotinės suirutės ir nesusigaudymo metai: visi daugiau stebėjo ir stengėsi prisitaikyti prie iš išorės diktuojamų įvykių, negu sąmoningai juos pakeisti. Ta situacija apibūdino ir prieškarinį nesusigaudymą pasaulio politikoje, ir precedento neturintį azijatišką Rusijos klastingumą, o visų labiausiai – Lietuvos, ramaus pasaulio kaimo, idealistinį naivumą, pasitikėjimą pasaulio pagarba kuriančiam žmogui. Daug šioje situacijoje buvo ne tik politinių alternatyvų, bet ir dvasinio pobūdžio negalių, ir viena ryškiausių buvo vadinamųjų kairiųjų pozicija, besiremianti neaiškiais marksistinės laisvės ir lygybės šūkiais, 1940 metais pasireiškusi siaubingai aklu ištisos kartos dalies entuziazmu ir išsiliejusi – ko gero, jiems patiems stebintis – poemomis ir odėmis užkariautojams.

Kai 1940 m. birželio viduryje buvo nuversta senoji valdžia ir tarpuvaldis, kai birželio 17 d. buvo sukurpta nauja vyriausybė su Justu Paleckiu

priešakyje, net Vincas Krėvė-Mickevičius, aiškiai numatęs didžiules permainas ir savo veikla nutaręs amortizuoti šitaip pakrypusių įvykių raidą, dar nesuprato, kas gi vyksta. Tik primygtiniai rusų reikalavimai ir tai, kokia forma tie reikalavimai tuoj vykdyti rinkimus į vadinamąjį Liaudies seimą, buvo išdėstyti, abejonių nebepaliko net šitam kairuojančiam romantikui. Ne visi, deja, naująją padėtį suprato ir tada, bet ji jau ir taip ėmė aiškėti.

Liepos 14–15 dienomis, per pačią rugiapjūtę, buvo įvykdyti rinkimai.

Liepos 21 d. prasidėjo Seimo posėdis, Lietuvą paskelbęs tarybine respublika, liepos 30 d. išvyko, o liepos 31 d. atvyko į Maskvą Seimo delegacija prašyti Lietuvą priimti į Tarybų Sąjungą. Rugpjūčio 3 d. tas prašymas buvo patenkintas.

Salomėja Nėris ta proga perskaitė savo „Poemą apie Staliną“.

Tai buvo kulminacija visais atžvilgiais ir prie to dar ne kartą teks sugrįžti: tokie dalykai teikia gražių progų pamąstyti ir apie asmenybės vaidmenį istorijoje, ir apie asmenybės dialektiką, ir apie asmenybės istorijos supratimą – taip sakant, pamąstyti filosofinėje plotmėje. Čia norėtųsi tik paklausti: kažin, ką tada jautė Lietuvos lakštingala? Jos atsakymas labai praverstų ir šiandien ne vienam „intelektualui“, „poetų poetui“, savo kvaila didybe prisidedančiam prie mūsų literatūros ir apskritai gyvenimo nežmoniškojo *status quo*.

Nė kiek netenka stebėtis tokių „asmenybių“ kaip Liudo Giros ar Jono Marcinkevičiaus, kuriems buvo nesvarbu apie ką rašyti, kad tik mokėtų, Vytauto Montvilos ar Aleksandro Gudaičio-Guzevičiaus, kurie buvo vis „prieš“, kurie kovojo už šitą tikrovę garbstančiais rašiniais – tai buvo daugiau ar mažiau natūralus jų gyvenimo finalas; visiškai nesuprantama yra Nėries, Petro Cvirkos, Antano Vienuolio aktyvioji pozicija, jų tas susiblokavimas su užkariautojais, kad net teisybei badant akis jie užsimerkia ir gieda savo. Nėris rašo poemą po poemos, dešimtis eilėraščių, Cvirka važinėja, agituoja, administruoja su prasčioko humoristišku entuziazmu, Antanas Venclova irgi gaidiškai kikena: taip-taip-taip!

Ir taip – iki karo, nors jauti, kad jis bus, kad galbūt geriau būtų apsižvalgyti… Kas tai – noras gelbėti tautines pozicijas? Tokio sąmoningumo, man rodos, čia nesama. Yra tik kvailas optimizmas: kas?.. a… nieko, pažiūrėsim… ne, viskas bus gerai!

Tuo tarpu vežami žmonės.

Uždaromi laikraščiai, leidyklos.

Valomos bibliotekos.

Kas kas, o su ideologiją ir net politiką darančiomis sferomis susiję žmonės, kokie buvo 1940 metais rašytojai aktyvistai, nežinoti negalėjo.

Tai kaip vertinti jų santykius su „tylinčiaisiais“ – tuo metu dar visi prieš 1940 metus kūrę rašytojai buvo neišsibėgioję! Kaip vertinti „Tarybų Lietuvos“ laikraščio pastangas supažindinti skaitytojus, ką kuria ir su kokiomis nuotaikomis gyvena Vincas Mykolaitis-Putinas, Ieva Simonaitytė, Juozas Paukštelis, Venclova ir kiti? Kaip vertinti 1940 m. lapkritį pasirodžiusio pirmojo „Raštų“ žurnalo numerio užsiangažavimą kurti naujos literatūros pagrindus – kaip tą patį senąjį idealizmą, tą patį prasčiokiškąjį „a, bus gerai“ ar kaip sąmoningą kovos už kultūrą apraišką naujomis visuomeninėmis aplinkybėmis, kurių nepriklausymą nuo idealistų valios net kvailiausi idealistai jau turėjo pajusti?

1941 metus „Tarybų Lietuva“ pasitiko su įsakmiu būsimojo socialistinio realizmo ideologo Jono Šimkaus straipsniu „Rašytojai turi būti avangarde“. Po trijų mėnesių „Tiesa“ įsako dar kategoriškiau: „Rašytojas turi rašyti“, Šimkus pritaria, kad ne pareigos, kuriomis apkrauti aktyvistai, čia kaltos, bet padėtis ne ką tepagerėja: tylėję tyli, loję loja, o džiūgavę – ir tie aptyla.

Daug kam pradeda aiškėti, kokia turės būti naujoji literatūra ir koks bus rašytojo gyvenimas: kiekvienas naujas kūrinys „apsvarstomas“, kiekvienas naujas leidinys aptariamas – nuo 1941 metų šalia visokiausio plauko džiūgavimo ir draugystės sambūrių, vadinamų literatūriniais vakarais, susitikimais ir pan., kaip juodo darbo forma vis labiau plinta įvairūs aptarimai, svarstymai, skaitymai – naujųjų kūrinių rankraščių ideologinės kokybės patikrinimo ir aprobavimo forma, kuri ypač suklestės pokario metais. „Tiesos“ straipsnis buvo jau ne pačių aktyvistų kūrinys – tai buvo partijos ideologų nurodymas, kuriam aktyvistas turėjo pritarti, – nuo šiol ir čia viskas bus taip pat: vieni nurodinės, kiti pritars.

Organizuojama jaunųjų rašytojų sekcija – nuolatinei konsultacijai pradedantiesiems rašytojams teikti…

Darbų, žygių, pasiryžimų, pasidrąsinimų – gausybė, o knygų – gal dešimties autorių pora dešimčių knygelių, kurių gera dalis vargu bau ir literatūra gali būti vadinama…

3

Jei kam karas ir buvo rūpimų klausimų sprendimo būdas – tik ne Lietuvai. Karas Lietuvai nenešė jokių kūrybos galimybių, tai buvo tik galimybė suvesti sąskaitas, kuria ir pasinaudojo tiek viena, tiek kita pusė. Ir jeigu rusamas nebuvo progos dėl staigaus užpuolimo susidoroti su žymesniu skaičiumi nelojalių piliečių, trys metai vokiečių okupacijos leido gerokai paretinti su tarybų valdžia 1940–1941 metais spėjusių susisieti kūrėjų gretas.

Aktyviausieji prieškario veikėjai tokią galimybę buvo numatę ir daugelis spėjo išbėgti į Rusiją kartu su besitraukiančia armija.

Tylėjusieji buvo linkę patylėti ir dabar, išsklidę po kaimus ar užsiėmę perdėm neutraliais kultūros darbais miestuose.

Pasidrąsinimui sunkiu okupacijos metu buvo leidžiamas kuklus „Kūrybos“ žurnalas ir almanachas „Varpai“ (pirmojo išėjo keturi numeriai, antrojo – dvi knygos). Kaip ir visiems okupantams, vokiečiams netiko ir tokie darbai, ir tie keli gyvybės ženklai – tai visas neramių trejų metų pastangų aruodas.

Rusijon išbėgusiųjų padėtis buvo kitokia: jų veikla kad ir nebuvo ypač skatinama, tai bent jau toleruojama.

1942 metų pradžioje rašytojai ėmė burtis prie Gorkio srityje besiformuojančios Lietuviškosios divizijos, kur jie užsiėmė visokiais rašytojui sunkiai derančiais darbais – imtinai iki čiastuškų rašymo kareivių saviveiklai.

Tačiau pamažu pamažu veikla diferencijavosi ir rašytojai ėmėsi laikraščių leidimo, radijo laidų, publicistikos, apeliuojančios į patriotinius, tautinius jausmus, o kartais parašydavo ir vieną kitą tikrai menišką tėvynės ilgesio pagimdytą kūrinėlį.

Bene svarbiausias dalykas buvo literatūros almanacho „Pergalė“ parengimas: nuo karo pabaigos tas leidinys tapo vieninteliu Lietuvos literatūros žurnalu ilgiems dešimtmečiams.

Kalbėti apie literatūrines karo meto literatūros savybes galima daugiau neigiama prasme: karo metų literatūros utilizavimas 1940 metų aktyvistams padėjo dar giliau persiimti visai tarybinei literatūrai būdingais „visuomeniškumo“ principais, tad į tėvynę jie grįžo jau užsigrūdinę kovotojai ir pokario negandos jiems jau tikrai galėjo rodytis palyginti su karo meto bėdomis ne tokios siaubingos. Be to, šiaip ar taip, jie buvo išgelbėti

nuo aiškiausios mirties, ir tai taip pat daug ką lėmė jų santykyje su naujomis alternatyvomis. Kad tie dalykai nebuvo juokų darbas, kad karo suirutėje ir totalitarizme daug buvo išgyventa, rodo žymiausiųjų veikėjų mirtys pačiame amžiaus brandume, betgi per tą laiką išaugo, subrendo nauja, karo, karta, kuriai nereikėjo patirti lūžių, nes traškesį jie įsiurbė su jaunystės svajonėmis, jie galėjo gyvuoti ir dirbti dar gana ilgai (nors daugelis jų taip pat neilgai tvėrė).

O 1944 m. liepos viduryje, jie, senieji aktyvistai, jau buvo Lietuvoje ir dairėsi, nuo ko ir kaip pradėti.

4

1944–1945–1946 metai yra ypatingi visam literatūros periodui. Tai perėjimo metai. Jiems taipogi būdingas prieškarinis neryžtingumas, dairymasis, delsimas. 1946 m. rugpjūčio 14 d. CK nutarime dėl žurnalų „Zvezda“ ir „Leningrad“ buvo „duotos gairės“ tarybinei literatūrai ir joms turėjo paklusti ir naujosios Lietuvos kultūros kūrėjai…

[Nebaigta.]
1971

NEVILTINGOSIOS TIESOS ŠVIESA

Viltingoji tiesa spindi kaip saulė. Neviltingoji – juoda kaip naktis. Bet jos yra abi, ir abi žmogui baisiai reikalingos: tamsioji – kad tiesoje pasimatytų nelaimės dugnas, šviesioji – kad per nelaimės kraštą įregėtum, kur eiti toliau. Tik laimė tiesos nereikalinga. Tokia savarankiška, kad laimės troškimas užsimerkęs ir su netiesa nueina…

Ilgai mes troškome laimės: laimės! Kad ir tiesos sąskaita! Užtat dabar teks, matyt, dar ne kartą ir dar ne tokią kaip Romualdo Granausko „Gyvenime po klevu“* gerti mums nevilties kupiną tiesą, kol bent kiek apmažės mūsų saviapgaulės sukurtasis skausmas.

Nenoriu pasakyti, kad Granausko apysaka yra šimtaprocentinis šedevras. Bet nenorėčiau sutikti ir su Valentino Sventicko manymu („Literatūra ir menas“, 1987 m. sausio 1 d.), kad „naujo stipraus lietuviško tiesos balso šiemet kol kas neišgirdome…“ Granauskas pasakė labai rimtą lietuvišką tiesą.

Apie ką ta tiesa?

Apie neatsakomybę.

Pirmiausia, apie neatsakomybę už save ir už ateitį ir apie populiariausią tos neatsakomybės apraišką – masinį girtuokliavimą, tikrą visuomenės rykštę, nuvariusią į kapus žmonių turbūt daugiau negu karo ir pokario metai, jau dabar davusią mums ilgiems dešimtmečiams ir net amžiams visuomenę visuomenėje – tūkstančius vargšų savimi pasirūpinti nesugebančių apsigimėlių. Mes dar iki galo nesuvokiame šitos nelaimės masto, mes dar nežinome, ką darysime toliau, mes dar neradome priemonių, kaip tą nedalią sulaikyti: juk alkoholinė genetinė destrukcija tebevyksta!

* Granauskas R. *Gyvenimas po klevu* // Pergalė, 1986, nr. 12.

Antra, apie neatsakomybę už kitą žmogų ir – kartu – už dabartį ir apie populiariausią šitos neatsakomybės apraišką – papročių ir tradicijų, saugojusių sveiką kiekvienos tautos gyvastį, degradavimą. Mes iki šiol tebekuriame naujus papročius ir tradicijas nė nepastebėdami, kad jie seniai tapę dvasinio svetimumo, nedoros dangstymo forma. Tradicijos ir papročiai ir suprasti buvo kaip įstatymų ir nutarimų eksplikavimo būdas, labai hėgeliškai, labai priešingai Karlui Marksui, kuris manė, kad tradicijos ir papročiai yra vis dėlto moralinio, o ne juridinio žmonių gyvenimo būdas, kad jie yra ir turi būti kuriami pačių moralės ieškančių žmonių, o ne už juos papročius duodančių biurokratų. Juk ne iš karto jungtuvės iš dvasios šventės virto kūno maudymu šampane santuokų rūmuose ir degtine – namuose! Kaip dorovinio tikrumo aidas dvelkteli senosios Kairienės pavėžėjimas namo mašinėle, bet apie kokią moralę, kokius žmonių dvasinius ryšius kalba ir laiškininkės „pastaba“ Kairienei dėl pensijos, ir Kairienės pokalbiai su buvusia sūnaus žmona ir su anūkiene! Individualaus, asmeniško administravimo savivale išvirtusi tariamai juridiškumu paremta moralė – štai Granausko apysakos žmonių santykių dorovinė esmė. Ar maža mes kiekvienas esame susidūrę su tokiais „valstybinio teisėtumo“ vykdytojais, pradedant tualeto valytoja, baigiant kuo nori? Ar ir ne šitos nedalios įveikimo būtinumą akcentuoja – šalia kitko – partijos paskelbta persitvarkymo programa? Juk jeigu mūsų santykiuose būtų išlikę doros ir dvasiškumo bent tiek, kiek jų praveža tie nepažįstamieji mašinėlės važnyčiotojai, – ar reikėtų mums šiandien apie tai kalbėti, ar reikėtų mums persitvarkyti ir persiorientuoti gujant biurokratizmą netgi iš dorovės erdvių?!

Trečias Granausko tiesos apie neatsakomybę aspektas – tai tiesa apie neatsakomybę už savo žemę ir jos praeitį, istoriją, už praėjusių kartų sugyventą ir normalių tautų taip saugojamą istorinę patirtį. Ne kunigaikščių laikus siekia Granausko apysakos žmonių atmintis, o viso labo tik XIX amžiaus kaimą su jo išsaugotomis ir suformuotomis vertybėmis. Ir vis dėlto kokia tolima šita praeitis atrodo, kaip negailestingai nugrimzdusi ji į praeitį, pro kaimą užklojusį javų lauką ji dar bando prasimušti ir vešlesniais buvusių sodybų kvadratais, ir senosios Kairienės moralais ar tais pačiais mašinėlę užsėdusiais važnyčiotojais. Neužmirštami yra Kairio pievos pjovimo, sėdėjimo saulėlydyje, senojo kaimo grimzdimo į rugių lauką vaizdai!

Kodėl viskas atrodo taip toli, tarsi už šimtmečių, nors tas kaimas buvo dar ir mūsų, amžiaus vidurio kartų, tikrovė, o jo liekanos stūkso ne tik Liaudies buities muziejuje, bet ir vienoje kitoje pamiškėje ar tarpumiškėje? Toli todėl, kad išėjusi yra ten gyvenusi dvasia: net Kairienė jau nebe ta, jau riejasi su buvusia marčia ir anūkiene, ir šneka jos su Onele tarsi vėjo pustomos vėlinių žvakės. Ką kalbėti apie alkoholyje sudegusį sūnų ar girtuokliaujantį anūką – nėra ko perpasakoti, jų paveikslai – mūsų akyse tebebūnančių kartų gyvenimas. Ar galima nepamatyti, kiek juose esmingai kraupios tiesos!

Iš kur tos kartos? Kaip jos atsirado?

Jos – rezignacijos produktai. Kai Kairienė klausia sūnaus, ką jis darys su savo kreivojančia žmona, gal muš, – sūnus atsako: „Kurvizmo neišmuši.“ Tai raktas į apysakos prasmę. „Kurvizmas“ – ne tik žmonos pasilakstymai, tai lėtas ir nenumaldomas dvasios kreivinimasis ir kreivėjimas, kaip vijokliui be atramos linkstant slinkti pažeme – kur už ko užkibti.

Kodėl taip dedasi?

Tokia dvasia buvo nuolat ir sistemingai ugdoma. Ugdoma nutarimų, kurie prieštaraudami sveikam protui nurodinėjo arti dobilus ir sėti kukurūzus, kurie reikalavo kaimus statyti pagal „šniūrą“ vėjų perpučiamoje pagairėje, kurie komandavo nori nenori stoti į pionierius ir komjaunimą. Ugdoma nurodymų, kad tas, kuris nepristatys tiek ir tiek pieno, negaus savo karvei ganyklos, kad kiekvienas kolūkiečio šeimos narys privalo nuimti tiek arų cukrinių runkelių, kad šito žmogaus rinkti garbės kolūkiečiu nereikia. Ugdoma susitarimų, kad pirmininkienė pirmoji pasižiūrės parduotuvės gaunamas prekes, kad paskyra automobiliui šiemet bus paskirta vyriausiajai buhalterei, kad agronomo duktė tik dėl akių studijuos su kolūkio stipendija. Ir t. t., ir pan. Visi mūsų publicistai ir rašytojai neaprašys faktorių ir faktų, „rutuliojusių“ rezignavusią sąmonę į naujus nuopuolius – tikrovė turtingesnė už pačias didžiausias pastangas.

Bet kodėl ta dvasia lūžo ir pradėjo kreivintis? Juk buvo nepasiduodančių, visais laikais buvo manančių, kad jų tauta eina gyventi ir žydėti! Ar Lietuvoje nebuvo? Ar Lietuva yra jau tokia intravertų Steponų žemė, kad užtenka jų žmonoms nubėgti pas kokį pajuodėlį – jie jau ir lenda į butelį, ir kaskart vis smagiau?

Ką ir kalbėti, teisybės yra: rezignuoti Lietuva buvo labai linkusi. Ir, ko gero, tai jau irgi įsėdo į genų atmintį, nes nuo karų su kryžiuočiais metų

kiek kartų per šimtmetį būdavo nušluojama nuo žemės paviršiaus aktyviausioji žmonių dalis? Likdavo rambiausieji, labiausiai prisiploti sugebantys. Ar kitaip buvo dabar? Kas nežuvo kare ar pokario kovose, tas gerokai atvėso kas kur ir kas kaip. Liko Kairiai, kurie geriau bepjauna savo šienelį lig amžiaus galo. Kokią dvasios šviesą ir kiek jos išsaugojo Kairių kaimynai? O iš teisybės – kuo daugiau turėjo rūpintis Steponas, jeigu ne savo pasodybiniu sklypu, darbu ir šeima? Ar atsimenam, kaip mes tada visi buvom už moters išsilaisvinimą iš vyro jungo, už jos sulyginimą su vyru darbe, už skyrybas vos tik „pasibels meilė“. Kas jam daugiau lieka – žmogui, kuriam visuomeninis gyvenimas yra traktorius, o asmeninis – žmona? Tai tik Stepono sūnui, Kairienės anūkui, nieko nebereikia, netgi žmonos, gana televizoriaus – „padarei darbus ir žiūrėk sau, žiūrėk“.

Granauskas apie gyvenimą pasakė daug tiesos. Bet dar daugiau nepasakė. Ir nepasakė svarbiausio: o vis dėlto mes gyvename, turime gyventi ir gyvensime! Norėjo šitam mus išprovokuoti? Apysaką aš taip ir supratau. Bet šitą supratimą man reikėjo nešte pernešti per kone narkotizuojančią apysakos neviltį.

Kaip tik todėl ir galvoju: apysaka – svarbus žingsnis mūsų literatūros raidoje. Joje jau įveikta Broniaus Radzevičiaus empirizmo trumparegystė. Bet apysakos protas gyventi mūsų dvasios dar nekelia.

Štai kodėl apysaka yra svarus tiesos žodis. Nors ir ne šedevras.

1987

ŽMOGUS ATSAKINGAS UŽ ŽMOGŲ

Gal ir nelengva ne specialistams iškart pastebėti, tikrai nelengva visai visuomenei sužinoti ir jau, be abejonės, nepaprastai sunku visapusiškai perimti etapinius nacionalinės raštijos brandos veikalus. Tačiau stengtis visa tai daryti – būtina: tai yra vienintelis realus kultūros, intelekto, tikrumo jausmo ugdymo ir formavimo kelias. Juo labiau kad per porą liaupsizmo dešimtmečių mes vos vos nepraradome sugebėjimo skirti, kas verta savęs, kas ne, kas reikšminga, o ko iš viso nėra.

Šiandien niekas iš lietuviškai skaitančių, manau, nesiimtų įrodinėti, kad Lietuva neturi savo filosofijos.

Į lygią greta su kitų epochų filosofine mintimi stojo ir tarybinio meto lietuvių filosofija. Ji nevienalytė. Pokarinis – marksizmo-leninizmo suvokimo – laikotarpis buvo dėl istoriškai suprantamų priežasčių dogmatizmo metas. Jį apribojo Eugenijaus Meškausko sukurta ir jo mokinių išplėtota originali marksistinė gamtos ir istorijos aiškinimo metodologija. Tai buvo pamatas plėtotis Meškausko antrosios kartos mokinių filosofijos istorijos, ypač aktualiausių šiuolaikinės pasaulio filosofijos krypčių tyrimams, davusiems aukšto lygio referatyvinio pobūdžio darbų. Svarbiausių pasaulio filosofinės minties faktų skelbimo ir tyrimo programa subręsta šalia marksistinės metodologijos tyrimų mokyklos, ir vienas jos kūrėjų yra Jokūbas Minkevičius, kurio 1987 metais išėjusi knyga „Žmogaus problema: būti ar nebūti?* daug ką apibendrina ir pradeda naują mūsų filosofinės minties raidos etapą.

Kuo ji principiškai nauja? Tuo, kad čia pirmą kartą lietuvių tarybinėje filosofijoje įžengta į laisvos filosofinės kūrybos erdvę. Kad ir kokio minties

* Minkevičius J. *Žmogaus problema: būti ar nebūti?* – Vilnius: Mintis, 1987.

originalumo pasiekta ne vienoje mūsų filosofinėje knygoje, jos operuoja tekstais, kuriuos komentuoja, analizuoja, apibendrina, kritikuoja, vertina, siūlo savus problemų sprendimo metodus ar principus. Minkevičius tiria ne tekstų faktus, o gyvenimą.

Tai nereiškia, kad Minkevičiaus knygoje neanalizuojami tekstai. Tekstų į valias. Visa knyga yra trys dideli istorinės savivokos apibūdinimai, trys filosofijos istorijos skerspjūviai – gamtos, visuomenės ir paties savęs supratimo raidos aspektais. Kas norės rasti svarbiausias mintis apie gamtą, visuomenę ir žmogų, jos bus po ranka Minkevičiaus knygoje. Tačiau tie tekstai autoriui yra ne tikslas, o priemonė: medžiaga, pretekstas refleksijai, solidarizavimasis su praeities ir dabarties mąstančiais žmonėmis.

Autoriaus tikslas – kas yra šiandieninis pasaulis, šiandieninis žmogus. Bet ne taikos, ekologijos, demografijos ar resursų problemos, kurios ir be šios publikacijos visiems yra žinomos, sudaro šios knygos turinio dramatizmą. Jis teigia irgi paprastą, aiškią, beveik banalia jau tampančią tiesą: žmogus ir tik žmogus atsakingas už tai, kur jis atsidūrė, žmoguje, ir tik jame pačiame slypi ateities galimybė. Ta galimybė – tai ne kokia nors spekuliatyvi tikimybė, o visiškai konkretus savęs ir savo aplinkos suorganizavimo pagrindiniam tikslui sugebėjimas. Tokia yra svarbiausia knygos išvada.

Taip, reikėtų sutikti su tais, kurie teigtų, kad knygos patosas – kriticizmas. Mūsų visuomenės sąmonės, mūsų dvasios apsivalymui knyga ir parašyta. Ji pasirodė labai laiku, gaila tik, kad deramo rezonanso mūsų visuomenės gyvenime nesulaukė. Gal buvo per ankstyva?

Galvojant apie mūsų ir filosofijos, ir visuomenės ateitį, nejučia kyla tokia mintis: mūsų sąmonė jau vaduojasi iš daugelio dogmatinių stereotipų, o ką pozityvaus jai gali pasiūlyti mūsų filosofija? Ar išeidama į nepriklausomo mąstymo erdvę ji neturėtų ryžtingiau sukti ten, kur sukdavo visos didžiosios koncepcijos, teorijos, doktrinos, – į pozityviųjų idealų, siekinių, imperatyvų išryškinimą? Kad žmogaus būvis šiandien problemiškas, mums jau ganėtinai aišku. Bet kad žmogaus imperatyvas yra *būti* – aišku taip pat. *Kaip būti?* – ar ne toks, rodos, turėtų būti tolesnis klausimas, ar ne tokia turėtų būti antra svarbiausia naujojo mūsų filosofavimo etapo knyga?

1988

AR GALIMAS LIETUVIŲ ISTORINIS ROMANAS?

Kad lietuvių istorinis romanas bando atgimti – neabejotina. Kad jis dar nėra toks, kokio norėtume, – taip pat akivaizdu. O mes jau imame jausti tarsi ir kokį atlėgį: ne, neišeina jis geresnis kažkodėl ir, ko gero, neišeis – lyg trūksta kažko, kažkas kažkur lyg ne taip, lyg dar sykį urmu būtume puolę ne ten…

Kai šitaip dedasi, gal sveika būtų tiesiai paklausti: ar istorinis romanas galimas mums – būtinas, prieinamas, įveikiamas?

Būtinas – taip. Tačiau, atrodytų, dar tikrai neįveikiamas. Bent jau artimiausiu metu.

Kodėl?

Man rodos, todėl, kad mūsų visuomeninė sąmonė tokia, jog istorinio romano ji kol kas nesuvokia kaip būtinos saviraiškos formos.

Kokia šiuo požiūriu turėtų būti toji sąmonė? Ji turėtų būti istoriška: tiek istorizuota, kad dabartį galėtų suvokti tik kaip visuomenės nugyvento istorinio laiko tąsą. Šitaip istorizuota gali būti tik nacionalinė sąmonė – sąmonė, suvokianti save kaip visuomenės bendros veiklos produktą.

Nesinorėtų čia leistis į nacionalinės sąmonės genezės, raiškos ir brandumo svarstymus. Atidžiau žvilgtelėję į mūsų sąmonės santykius su valstybe ir raštija kaip tautos fiziškumo ir tautos dvasiškumo objektyvavimosi būdus, ar galėtume nepripažinti, kad pernelyg dažnai ir pernelyg visuotinai mes dar norime gyventi nepakankamai pilietiškai ir nepakankamai racionaliai – ne visada nuosekliai pasinaudodami savo socialistine valstybe kaip viso mūsų gyvenimo reprodukcijos priemone (ar reikėtų mums dar dabar ragintis viešumui, aktyvumui, demokratijai ir kt.), ne visai pasinaudodami savo raštija kaip nacionalinio intelekto sveikatos

reprodukavimo priemone (ar jau laidavome, tarkim, visų raštijos rūšių ir žanrų tolygų plėtojimą?). Tad ar ramia sąžine galime teigti turintys brandžią nacionalinę sąmonę?

XX amžiaus kultūra yra žinojimo kultūra. Todėl mokslinio žinojimo prioritetas, jo konstruktyvus poveikis visoms kitoms kultūros sritims yra neabejotinas. Brandi istorinė mokslinė savivoka praeityje visada ieško dviejų dalykų: tautos būties ir buvimo realijų. Pirmasis savivokos aspektas išreiškiamas istoriosofija, antrasis – istoriografija. Praeities mokslinis supratimas gali būti konstruktyvus tik tuo atveju, kai visuomenė disponuoja ir istoriosofiniu, ir istoriografiniu mokslinės savivokos potencialu: be istoriosofijos neįmanomos tikslingos istorijos faktų paieškos (kaip gali rasti, jeigu nežinai, ko ieškai!), ką jau kalbėti apie faktų reikšmių ir prasmių ryškinimąsi, o – savo ruožtu – net pati produktyviausia istoriosofija be faktų greitai gali virsti tuščia sofistika.

Šiuo metu mes disponuojame tik pačiais elementariausiais nūdienos savivokai būtinais istoriosofijos pradmenimis. Tai greičiau net ne pradmenys, o istoriosofijos poreikio liudijimai. Pavyzdžiui, šiame pokalbyje apie istorinę prozą jie pasireiškė kaip bandymai arba patikslinti nusistovėjusias sąvokas, arba naujai interpretuoti žinomus faktus – būsimo naujosios mūsų istorijos tyrimų metodikos kūrimo pranašai, kol kas neįsikūniję bent kiek konceptualesniu straipsniu, ką jau kalbėti apie studiją ar monografiją. Iki jų, o paskui iki jų turinio visuomeninio suvokimo – ne vieno dešimtmečio kelias.

Rodos, kur kas geresnė padėtis istoriografijos baruose. Yra sukaupta nemaža – ypač archeologijos, etnografijos – faktų, kai kurie apibrėžti istorijos klausimai gal net ir visai patenkinamai faktografuoti. Tačiau sudėtingų istorijos reiškinių net ir faktografiniai paliudijimai yra tokie menki, tokie fragmentiški, kad daugeliu atvejų sunku apie tai kalbėti net kaip apie mūsų istorijos mokslo trūkumus. Pavyzdžiui, ką nuosekliau galime pasakyti apie Lietuvos istorinę demografinę dinamiką? Ką išsamiau žinome apie istorinių baltų genčių etninės sąveikos procesus, apie asimiliacijos ir genocido faktus, turėjusius tokios reikšmės per visą lietuvių tautos istoriją? Ką galime pasakyti apie istorinę lietuvių savivoką ir būdingąsias jos kultūrinės raiškos formas?

Tai, žinoma, specifiniai, didelės mokslinės brandos reikalaujantys klausimai, tačiau būtent tokios analitikos stoka kliudo nuodugniau paliesti

ir jau sintetiškai apžvelgti ištisus Lietuvos istorijos laikotarpius. Ar galime ką nors tikslesnio pasakyti apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaidmenį istoriniam pačios lietuvių tautos likimui? Mes beveik nepažįstame unijinės Lietuvos, neturime aiškesnio supratimo apie Lietuvą Rusijos imperijos sudėtyje. Neturime Lietuvos vaidmens Pirmajame pasauliniame kare prasmingos apžvalgos. Susidaro įspūdis, kad buržuazinė Lietuvos respublika mums taip pat dar ne istorija – išsamiau jos vaizdo taip pat dar nepabandėme nusipiešti. Štai kodėl šiandieninę mūsų mokslo apie praeitį būklę apibūdinti, matyt, galėtume tik taip: istorijos tyrimų jau turime, o istorijos pažinimo – dar ne.

Suprantama, pavieniui neįmanoma padaryti to, ką įveikti galima tik kartu, todėl mokslininkai, aišku, galėtų pasiteisinti: trūksta specialistų. Taip, jų mažiau negu maža. Tačiau jei norime, kad visuomenė būtų sveika ir darbinga, ji privalo turėti viską, ką – greta kitų intelektualinės produkcijos gamintojų – gali pateikti istorikai. Aiškinti, kas kaltas dėl tokios Lietuvos istorijos mokslo situacijos, – ne šio rašinio tikslas, aišku tik, kad tokia ji toliau būti negali.

Ką nutars daryti mokslininkai – jų ir jiems vadovaujančių institucijų reikalas. Mes, kurie naudojamės jų darbais, manome, kad svarbiausioms epochoms – pagoniškajai Lietuvai, Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, unijinei Lietuvai, carinės Rusijos Lietuvai, buržuazinei Lietuvos respublikai, tarybinei Lietuvai – apibendrinamuosius, patiems plačiausiems sluoksniams prieinamus veikalus būtina sukurti nelaukiant, nei kol bus sukaupti „visi faktai“, nei kol bus subrandintos geresnės konceptualinės pozicijos. Juos būtina sukurti, kad būtų galima perrašinėti ne rečiau kaip kas ketvirtį amžiaus papildant naujais faktais, stengiantis išryškinti tų faktų reikšmes ir prasmes. Šitaip tikslingai ir planingai nesuteikus visuomenei pačios esmingiausios (greta akademinių istorijų) istorinės informacijos, neįmanoma produktyvi visuomenės (o ir pačių mokslininkų) dvasinė veikla, kultūrinė ir idėjinė branda.

Kad galėtų tapti visuomenine sąmone, istorijos supratimas ir žinojimas turi būti išpopuliarintas, plačiausių visuomenės masių įsisąmonintas. Mūsų pastangos populiarinti netgi turimą istorinę žiniją yra visiškai nepatenkinamos. Mokslininkai vis dar mano, kad populiarinimo darbas – ne jų reikalas. Žinoma, periodikos darbuotojai dažniau galėtų imti mokslininkų interviu, patys informuoti apie naujus atradimus, naujus veikalus.

Bet žurnalistų specializacijos lygis dar labai žemas, o mokslininkų siūloma populiarizacija – pernelyg speciali, kartais net formalistinė. Niekaip iki šiol negaliu užmiršti recenzijos, kurios sulaukė Marijos Gimbutienės knyga: vien tik nepasitenkinimas ir keleto faktų kritika. Ir daugiau jokio garso apie tą tikrai išskirtinį darbą! Ką tai turėtų reikšti? Ir ne tik šiuo atveju. Ar buvo visuomeniškai perskaityta Juozo Jurginio ir Ingės Lukšaitės knyga „Lietuvos kultūros istorijos bruožai“? Ar įvertintas naujasis jau ir pakartotas „Lietuvos istorijos“ leidimas? Ar tai reiškia, kad taip jau rimtai triūsiame, jog nebėra, pasak Edvardo Gudavičiaus, galvos kada pakelti? O gal vis dėlto būtų galima pakalbėti ir pasikalbėti apie tai, kas atrasta, ką tai reiškia, ką reiktų keisti mūsų visų mąstysenoje, ką visiems daryti toliau? Ar ne tokioje aplinkoje tik ir galėtų bręsti visuomeninis, sykiu ir rašytojų, istorizmo jausmas?

Padėtis, kaip matome, labai nepalanki visuomeninės sąmonės istoriškumui tvirtėti. Deja, ji tokia ne vien dėl to, kad istorikų labai nedaug, kad jie orientuojasi vien į istoriografiją, kad jie neigiamai žiūri į populiarizaciją, kitaip sakant, ne vien dėl mokslininkų nevisuomeniškumo. Nors ir kaip keista, dar didesnė blogybė, kai jie stengiasi būti visuomeniškesni: rūpindamiesi, kad mokslo apie praeitį faktai būtų tikslūs ir teisingi, mokslininkai šiandien bene vienintele savo tikra visuomenine veikla laiko „neteisingų faktų“ medžioklę, nesvarbu kokiame – analitiniame, populiarinamajame ar beletristiniame – tekste. Gerai, žinoma, jeigu taip kritikuojami moksliniai tekstai: jie turi operuoti tiksliais duomenimis. Bet negi tuo atveju, kai kritika apsiriboja tik griežtu „netiesos atskleidimu“ – o taip dažniausiai ir būna, – norom nenorom galvoji, kam tai parašyta? Parodyti, koks kitas (kritikuojamasis) yra neišmanėlis? Ir kad jis pagaliau nutiltų? Suprantama, gerai, kad istorikai ir rašytojams nurodo faktų netikslumus, iškraipiusius istorijos prasmę ir esmę, nors rašytojai atkakliai gina psichologizmo prioritetą netgi istoriniuose veikaluose, savo antiistorizmą teisindami teise tikrovę interpretuoti „pagal veikėjų sklaidos logiką“. Ši ydinga pažiūra kritikuojama ir kalbant apie kūrinius nūdienos temomis: faktai, kurie negali būti tikroviškai motyvuoti, vadinami gyvenimo netiesa. Mokslininkų pretenzijos rašytojams dėl istorinės tiesos paisymo visai pagrįstos ir labai reikalingos. Netgi per mažai jų išgirsta rašytojai, nes ir dauguma mokslininkų sutinka, kad beletristinė išmonė gali būti „laisva“. Žinoma, tuo dažnai reiškiasi ne mokslininkų pagarba rašytojams, o priešingai – panieka

jiems: rašytojai yra niekų šnekėtojai, tačiau kol tauškia ne apie istoriją – tetauškia. Bet kai rašytojas pabando įkelti koją į tikrą istorijos erdvę – tegul laikosi! Taip, žinoma, rašytojas nežino daug netgi tų faktų, kurie yra žinomi mūsų mokslininkams, daugelį žino apgraibom, bet jis ir neturi iš ko sužinoti! Tie faktai arba guli specialaus perskaitymo reikalaujančiose mažatiražėse publikacijose, arba yra net ir mokslininkų dar neatrasti! O mūsų mokslininkams visai nesvarbu, kodėl tas net geranoris rašytojas yra toks pasigailėtinai neistoriškas, jiems visai nesvarbu, kad jis dažnai vienas ryžtasi duoti visuomenei tai, ką privalėjo duoti mokslininko bent jau minimaliai padedamas. Mokslininkas pila savo „faktų tiesos“ saugotojo kritiką, džiaugiasi atlikęs gerą darbą ir net nepastebi, kad atmuša rašančiuosius ir nuo pačios istorijos. Ir ar tik rašančiuosius?

Čia nenoriu teisinti istorine tematika kuriančių rašytojų. Iki tikro istorinio romano mums dar toli gražu. Kol kas turime (su nedidelėmis išimtimis) tik pseudoistorinę beletristiką – arba į istorinį laiką nukeltus tuos pačius mūsų pamėgtus „vidinius monologus“ apie save, arba istorinių pseudokoncepcijų beletristinį „įfaktinimą“, arba – geriausiu atveju – nuotykėliais pervertų pažintinių vaizdelių rinkinius. Vaizdžiai tariant, tokia literatūra kaip chaosas supa ir turi supti erdvę, kurioje galės įvykti istorinės prozos kosmoso formavimosi drama.

Nors būtent ši istorinį romaną pranašaujanti literatūra maitina istorijos ištroškusią mūsų sąmonę, tačiau ne iš jos, atrodo, kils istorinis romanas. Ir ne iš šiandieninio mokslo sukauptos istorinės žinijos. Tų dviejų elementų istoriniam romanui atsirasti negana: reikalinga jų sąveika. Nepasakysi, kad rašytojai nekryptų tos sąveikos link. Bet daugelis jau turi tokius tvirtus savo kūrybos metodus, tokią kūrybos patirtį, kad ji neleidžia ir neleis „išduoti savęs“ atsidedant tikro istorinio – siekiančio atkurti istoriją – romano kūrybai. Nebent jaunieji… Bet jie to geranoriškumo ir valios stokoja dar labiau negu vyresnieji: istorinis romanas reikalauja pasiaukojamo rimto darbo, o jaunoji karta įpratusi pernelyg lengvai rėkšti kūrybos vaisius, pernelyg myli save, pernelyg stipriai užsikrėtusi baisia genializmo liga, kad galėtų atsidėti istoriniam romanui rimtai ir besąlygiškai. Nepasakysi, kad istorikai nebando išsiveržti už dešimtmečiais itin uoliai diegtų stereotipų, tačiau bendras mūsų istorijos supratimo horizontas pernelyg žemas, scientistiškas, be labiau apibrėžtų visuomeninių tikslų ir prasmių. Gal spartesnio atsinaujinimo viltis būtų galima sieti

su jaunaisiais istorikais. Tik kur jie? Kur prasmenga dešimtys kasmet mokslus baigiančiųjų? Kaip nutyla į mokslo įstaigas atėjusieji? Kur jūs, jaunosios istorikų kartos? Gal jūsų išvis nėra?

Galėtume pasakyti: koks mūsų istorijos mokslas, tokia ir jos beletrizacija.

Iš dalies būtume teisūs. Bet negi teisumas čia tikslas? Jeigu savo visuomenę norime matyti kultūringą, t. y. turinčią visas normaliai diferencijuotas kultūros sritis, tai negi galime palikti savo rašytojus vienus pačius su netirtais istorijos šaltinių klodais, kad jie vien savo laiku ir savo galva viską ir ištirtų, ir aprašytų, ir dar interpretuotų taip, kaip reikalauja beletristika? Antra vertus, negi tas visas su mumis susijusias mūsų istorijos mokslo problemas spręsti turėtume palikti vien mokslininkams? Ar tai ne mūsų visų bendras darbas: istoriją turėti tarsi jau ir norėtume, bet joje būti – kol kas, rodos, dar ne?

1988

NETRADICINIAI ŽANRAI

Vertėjų konferencijai parengtame perspektyviniame vertimų sąraše vos ne pusę pozicijų sudaro kūriniai, kuriuos, be abejonės, galima būtų pavadinti dar (deja!) netradiciniais lietuvių vertimo žanrais – filosofijos, ekonomikos, teisės, medicinos, biologijos traktatai, esė, apybraižos.

Tai – ne atsitiktinumas. Tai išraiška tos mūsų vertimo darbais sukurtos padėties, kuri, viena vertus, įgalina leisti „Pasaulinės literatūros biblioteką“, antra vertus, reikalauja išeiti į naujus vertimo horizontus. Rodos, atėjo metas proporcingai reprezentuoti visus vertimo reikalaujančius žanrus.

Atrodytų, tai banali tiesa. Taip nėra. Ir ne tik dėl to, kad dar tik prieš pusantro dešimtmečio vertimus sudarė beveik vien beletristika ir šiek tiek mokslo populiarinimo literatūros, bet ir todėl, kad iki tolygaus visų žanrų reprezentavimo mums dar labai toli ir kad apie tai reikia labai rimtai kalbėti.

Vertimai nacionalinėje leidyboje – nelengvas klausimas. Jeigu sutiksime, kad leidyba yra svarbiausias nacionalinio intelekto reprodukavimo būdas, turėsime pripažinti, jog vertimų leidybą būtina vertinti kaip tolygią nacionalinių originalių tekstų skelbimui. O mes kone be abejonės laikomės nuostatos: kad ir prastas, kad tik originalas.

Nuostata suprantama: tai vilties nuostata. Tikrai, jėgų turime ne per daugiausia, švaistytis jomis – nevalia. Tačiau kai vis su ta pačia vilčių vėliava išeina trečia prasta to paties autoriaus knyga – tai jau nebe nelaimė, tai jau tragedija. Per neišsipildžiusių vilčių liberalizmą mus užplūsta tokia šimtą ir tūkstantį kartų kartotų tiesų glituma, kad ima slėgti psichiškai, bukinti intelektualiai ir – kas baisiausia – baidyti nuo nacionalinės literatūros. O mes, pavyzdžiui, leidžiame keliasdešimtąją kelionių po gamtą ar gamtos populiarinimo brošiūrėlę, kai tokios knygos kaip „Kontinentai,

kuriuose mes gyvename“, „Žemė“, „Okeanas savyje ir mumyse“, „Žemės augalų pasaulis“, „Žemės gyvūnų pasaulis“, „Šalys ir tautos“, „Pažinimo džiaugsmas“ ir daugelis kitų, kurios kiekvienam galėtų tapti neužmirštamos, – tas knygas nuo mūsų atskiria mūsų pačių susikurtos abejotinos sampratos. Tai tik vienas iš daugelio tokio pobūdžio faktų.

Atsimenant, kad vertimai turi išsikovoti vietą po saule dažnai labai aktyvios originaliųjų tekstų kūrėjų, ypač visuomeninės politinės literatūros tekstų kūrėjų, leidybinės savitaigos situacijoje, vilties nuostata darosi labai problemiška.

Vertimas lietuvių kultūrai opus dar iš praeities. XVIII ir XIX amžiai, kada rusų, vokiečių, lenkų ir kitos Europos tautos ėjo aukštąsias savo vertimų kultūros mokyklas, kaupė pradinį vertimų kapitalą, Lietuvoje paliko – palyginti su tuo, kas turėjo būti padaryta, – tik bandymų versti nuolaužas. Nebus apsirikta pasakius, kad Lietuva tik XX amžiuje mokosi ir versti, ir vertimus leisti.

Taip, turime gana gražių verstinės ir originaliosios knygos balansavimo nacionalinėje leidyboje pavyzdžių. Ne vienas jų aprašytas spaudoje. Bet, manau, akcentuotina tai, kad tik vertimas kiekvienai nacionalinei kultūrai gali pateikti visą istorinį žmonijos intelekto įkūnijimą (o be jo pažinimo neįmanoma jokia sveika, konstruktyvi, visavertė nei atskiro žmogaus, nei tautos sąmonė); antra, tik vertimas gali operatyviai pristatyti tas visuomeninei sąmonei brėsti reikalingas naujausias žinijos sritis, kuriomis pasirūpinti nepajėgūs nacionaliniai kadrai.

Visai suprantama, kad kiekviena tauta didžiausią dėmesį skiria beletristikos vertimui: tik per beletristikai prieinamą subjektyvizaciją kultūros objektyvybė pateikiama žmogui maksimaliai įtaigiai. Tad visiškai aišku, kokie praradimai yra kiekviena neišversta rimta poezijos ar prozos knyga. „Pasaulinės literatūros biblioteka“ perleidžiami svarbiausi jau turimi beletristikos vertimai, jie plėtojami šakinėmis serijomis – „Istorinio romano biblioteka“, „Politinio romano biblioteka“, „Užsienio novele“, „Žiburiais“, „Žvaigždynu“ ir kitomis. Turbūt natūralu siekti, kad kuo greičiau būtų išversti ir išleisti tie veikalai, kurie lieka už minėtų serijų, ir toliau sudarydami mūsų pasaulio literatūros, ypač poezijos, pažinimo baltas dėmes. Nėra normalu, kad „Pirmosios knygos“ apimtimi tėra pristatyti Pjeras de Beranžė, Polis Eliuaras, Raineris Marija Rilkė, Federikas Garsija Lorka ir kitos pasaulio poezijos viršukalnės. Knygų badas baigiasi, atėjo

ryžtingų priemonių ne tik prieš trečiaeilės, bet ir prieš antraeilės svarbos beletristiką metas.

Apie beletristinių žanrų vertimo reikalus galime kalbėti tų darbų tobulinimo aspektu, o nebeletristinių – publicistikos, filosofijos, mokslo – kūrinių pristatymo lietuvių skaitytojui problematiką sudaro dar gana elementarūs klausimai.

Kiek geresnė filosofinės literatūros vertimo ir leidimo būklė. Per dešimtmetį išleista septynetas chrestomatinių tomų, penketas klasikos fundamentaliųjų ir šešetas populiarinamųjų darbų. „Minties“ leidykloje pradėtos leisti ekonominės minties, teisinės minties, eseistikos palikimo, publicistikos klasikos serijos – visos paremtos vertimais. Į šį darbą įsitraukia „Šviesa“, pradėjusi pedagoginę mintį pristatančių klasikinių veikalų seriją. „Mokslas“ planuoja skelbti gamtos mokslo klasikinius veikalus. Yra visos galimybės iki šimtmečio pabaigos išsiversti bent jau pačius svarbiausius pasaulio filosofijos ir mokslo istorijos veikalus. Būtų gera, kad deramai būtų pristatyta ir istorinė literatūrologija, menotyra, kad vertimais rimčiau, ypač pristatydama lotyniškąją Lietuvos literatūrą, pasiremtų „Lituanistinė biblioteka“.

Specializuotos palikimo serijos – pagrindinė visų tautų vertybos forma. Antai rusai savo mąstysenos brandą gilina prie šimtojo tomo artėjančia „Filosofskoje nasledije“ serija, serijomis „Istorija estetiki v pamiatnikach i dokumentach“, „Pamiatniki mirovoj estetičeskoj i kritičeskoj mysli“, „Iz istoriji sovetskoj estetiki i teorii iskusstva“, „Issledovanija po folkloru i mitologii Vostoka“, „Jazykovedy mira“, „Etnografičeskaja biblioteka“, „Ateističeskaja biblioteka“, „Pamiatniki istoričeskoj mysli“ ir daugybe kitų, dar daugiau specializuotų. Mes tokių galimybių neturime. O knygų, besąlygiškai turėtinų lietuviškai, yra kur kas daugiau, negu jų telpa ir tilps į tas nūdien būtiniausias mums specializuotąsias vertimų serijas. Tą mintį turint galvoje ar nevertėtų visoms leidykloms suglausti pečius ir, greta specializuotųjų serijų, leisti universalią „Raštijos paminklų“ seriją. Kasmet vis didesnė rusų „Literaturnyje pamiatniki“ vertė moko: kas nors iš tiesų rimta padaroma tik ilgai ir atkakliai dirbant. Dabar, kai lietuvių kultūra vis aiškiau suvokia, kad prasmingos beletristinės formos ir esmingos estetinės vertybės yra ne kas kita, kaip visuomenės dvasios kristalai, išgryninti visais raštijos žanrais žėrinčiame kūrybos žaizdre, – tokia pasaulio raštijos paminklų serija būtų labai laiku.

Likviduojant istorinės žinijos perėmimo skolas svarbu nepridaryti naujų; pirma, nepamiršti deramai pristatyti naujausią pasaulio mokslinę ir filosofinę mintį, antra, laiku pasinaudoti pasauliniais žinijos populiarinimo pasiekimais.

Reikia pripažinti, kad padėtis šiuose abiejuose darbo baruose dar nedžiuginanti.

Mokslo naujausių darbų iš esmės nepristato netgi šiaip jau labai sistemiška filosofijos leidyba. Matyt, būtų tikslinga atidėjus daugybę smulkmenų rasti galimybių išsiversti ir naujausią Didžiojo Tėvynės karo istoriją, ir Romos klubo įkvėpėjo Aurelijaus Pečėjaus „Žmogaus savybes“, ir Aleksejaus Losevo „Renesanso estetiką“, ir tarybinės literatūrologijos pasididžiavimą devyntomę „Pasaulinės literatūros istoriją“, ir amerikiečių literatūrologijos šedevrą „Literatūrinę JAV istoriją“, ir analogo pasaulio raštijoje neturintį enciklopedinį „Pasaulio tautų mitų“ dvitomį, ir daugybę kitų nepamainomų knygų, kuriomis dabar Lietuvoje gali naudotis tik keliolika ar – geriausiu atveju – keliasdešimt žmonių.

Naujausių žinijos populiarinimo darbų mūsų leidyklos yra priverstos ieškotis kitose kultūrose, nes į populiarinimą dauguma lietuvių mokslo žmonių žiūri gana rezervuotai. Gerai, kad malonės nelaukiama, bėda tik ta, kad vertimui renkamasi mažesnių apimčių ir dažnai ne patys geriausi bei naujausi darbai. Todėl už mūsų knygų pasaulio durų lieka tokie veikalai, kaip jau minėta populiarizacinė enciklopedija „Pažinimo džiaugsmas“, populiarizacinė „Europos meno istorija datomis“ ir kitos panašios knygos, kurių Lietuva negali neišsiversti, jeigu ji nori laikyti save teikiančia normalias dvasinės brandos prielaidas visiems šito norintiems žmonėms. Aišku, išleisti tokius darbus nelengva. Kaip tai galima būtų daryti – kitas klausimas. Čia kalbama apie principą. O jis ir šiuo atveju visai aiškus: mes privalome būti didesni už visus negalėjimus – ir skyrium, ir kartu paimtus. Tam mus nuolat orientuoja ir nemirtingasis Lenino priesakas, jog būtina praturtinti save praeities kultūros pažinimu, perimti visas pažangiąsias kultūros vertybes. Tam mus skatina visas mūsų nūdienis gyvenimas.

Įvairus ir esmingas yra vertimų poveikis nacionalinei kultūrai. Norėčiau akcentuoti porą trejetą ypač aktualių momentų.

Man rodos, būtent netradicinių žanrų vertimų gausėjimas sparčiausiai stimuliuoja mūsų kultūros valstietiškumo transformacijas. Visos valstietiškosios kultūros yra empiristinės, todėl, jeigu jos ir pripažįsta racionalumą,

tai daugiau kaip gudrumą, kurio esmė yra ne įveikti, o išsisukti. Dar ir dabar gana ryškus šiuolaikinės lietuvių – ypač humanitarinės – kultūros antiracionalizmas, tačiau racionalumo kaip protingumo prestižas tvirtėja. Kartu stiprėja kultūros konstruktyvumas.

Labai įdomi vertimų poveikio kryptis – tikrumo jausmo ugdymas. Net nuostabu, kaip tvirtai, kaip žinodamas į gyvenimą įeina ne vienas jaunasis, kaip – jau proto šviesos išgryninti – prabyla viduriniosios kartos žmonės. Dėl Lotynų Amerikos literatūroje užfiksuotų jusliškumo pagavų tikrumo niekaip nenorime iš jos išsivaduoti, nors ir jaučiame, kad hipnozė užtruko pernelyg ilgai. Tikrumo troškulys – stipriausias visuotinis lietuvių kultūros išgyvenimas. Bronius Radzevičius – pats tragiškiausias šiandien tų mūsų paieškų simbolis.

Neabejotinas vertimų poveikis lietuvių raštijos žanrų, jos stiliaus kaitai. Su naujų filosofinių tekstų skelbimu susijęs eseistinio pobūdžio rašinių formavimasis, eseistinės stilistikos skverbimasis net į perdėm akademiškas sferas – filosofijos monografijas. Išversti tuos tekstus – reiškė juos suprasti, o suprasti – reiškė juos išgyventi. Vertimas tapo būties išgyvenimu ir nauju jos supratimu, kuris iš principo buvo atviras ne tik vertėjams, bet ir tiems, kurie buvo nusiteikę tekstus perskaityti gana įdėmiai. Be „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ ir kitų verstinių filosofijos knygų šiandien neturėtume daugelio geriausių „Filosofijos istorijos barų“, „Estetinės kultūros“, „Etikos etiudų“, „Problemų“ tekstų, ne vieno „Kultūros barų“, „Mokslo ir gyvenimo“, „Švyturio“, „Literatūros ir meno“, kitos periodikos straipsnių.

Tačiau didžiausią poveikį netradicinių žanrų – ir visų pirma filosofijos tekstų – vertimai padarė lietuvių kalbai.

Dabar ji apskritai šiek tiek sumišusi. Jau trečią dešimtmetį pradėjęs jos gryninimo vajus šiandien nebe toks ryžtingas, nes suprasta, kad nuo blogos kalbos neįmanoma apsaugoti – reikia išmokyti geros kalbos; o šios neišmokysi vien iš kalbos vadovėlių. Kitaip tariant, jau suprasta, kad kalbos problemų sprendimas paprastai yra anapus pačios kalbos, bent jau už teiktinų ir neteiktinų žodžių ribos. Ne veltui kalbininkai, ypač kalbos kultūros puoselėtojai, atleidę vieno ar kito žodžio tramdymo vadžias, susirūpino, kokius principus pateikti žmonėms, kad jie kaip kalbos subjektai, kaip laisvi kalbos vartotojai galėtų ir pasirinkti sau reikalingus žodžius, ir nebijotų išduoti gimtąją kalbą. Nebijotų ne tik išduoti – nebijotų ir kurti,

kai tai yra reikalinga. Jau priekaištaujama, kad nūn kone kiekvienas pareiga laiko nukalti kokį naują žodį. Išties, užmojis visuotinis. Rezultatai, tiesa, kartais kelia šypseną. Tačiau nepamatyti, kad tos pastangos iš kalbos valymo etapo išveda į kalbos kūrimo erdvę, – būtų visiškai nebejuokinga. Nes per tas ir kalbines, ir nekalbines pastangas kuriama naujoji lietuvių kalba – ta kalba, kuri išreikš naująją mūsų ir būtinę, ir buitinę savivoką, ta kalba, kuri reikalinga ir drąsiai gyventi dabar, ir ryžtingai eiti į ateitį, ta kalba, su kuria, kaip puikiai pasakė gerbiamasis Dominykas Urbas, mes galėtume puikiai jaustis pačiose aukščiausiose kultūros sferose. Iki jos dar toli. Bet ji bus. Nes suprasta svarbiausia: kalba ne tikslas, o priemonė; norint kalbėti, reikia gyventi, o norint gyventi, nepakanka tik kalbėti.

Būtinis, viršfizinis savo buvimo išgyvenimas pareikalavo tokių prieš keletą metų nevartotų, o dabar tiesiog banaliais atrodančių žodžių, kaip *esatis*, *esamybė*, *pajauta*, *suvokinys*, *samprata*, *pasaulėjauta*, *pasaulėžvalga* ir pan. Negaliu plėtotis šia tema. Ji turėtų būti mūsų dėmesio lauke kiekvieną dieną. Tokio darbo kaip, pavyzdžiui, „Grynojo proto kritikos“ „įlietuvinimo“ patyrimą reikėtų tuoj pat padaryti prieinamą ne tik kitiems redaktoriams, bet ir neredaktoriams.

Vertimai dar kartą priminė mums, kad, užuot laužius galvą, galima ir reikia iš naujo skaityti žodynus: iš tiesų ten, anot Miroslavo Dragovičiaus, tarsi emocijų kondensatoriuje glūdi visa sukaupta žmonių išmintis. Ten – visi tautos potyriai, sampratos, horizontai, dora ir viltys. Pasirodo, kad *omuo*, *aumuo* – tai visiškai tas pat, kas Kanto *grynasis protas*; *suprotis*, *samprotis*, *supratimas* – kas *intelektas*; kad *juslė*, o ne *jutimas* yra jutimo sugebėjimą, o ne vyksmą nusakantis žodis. Yra tokių branduolinių žodžių, iš kurių, rodos, gali emanuoti visas pasaulis – tik rask juos… Kaip rasi, jei nežinai, ko ieškoti! Lygiai žodyne, lygiai galvoje žodis rasis tada, kai bus sugyventas jo turinys ir sugyventas taip tikrai, kad nesileis apgobiamas jokiu kitu žodžiu. Kas suteikia šitą jausmą? Tiktai žinojimas – viso žmogaus nueito kelio kaupiant minties patyrimą pakartojimas, perėjimas per pasaulio erdvę ir laiką taip plačiai ir giliai, kad, kaip teigė Renesanso žmonės, virš tavęs lieka tiktai dangus. Tai savo ruožtu tegali duoti arba keletas gerai išmoktų pasaulio kalbų, arba vertimai. Išmoktos kalbos – keliems tūkstančiams žmonių, jeigu ne vienetams, vertimai – visiems, visai verčiamajai kultūrai.

1986

EUROPOS RYTO ERDVĖS

Sekant Herodoto „Istorijos“* įvykius, neapleidžia keistas ryto šviesos jausmas: tarsi grįžtų į tave seniai sapnuotos ar vaikystėje matytos iš nakties miglų išnyrančios erdvės. Kad ir kaip aukštai pakyli virš tų nesuskaičiuojamos daugybės knygoje minimų genčių ir žmonių, knibždančių tarp Raudonosios, Svetingosios (Juodosios) ir Vidužemio jūrų, norom nenorom galvoji: o kaip dabar ten, Aistijoje, Germanuose, Galuose? Ten dar, deja, tamsu, ten dar nekritusi žodžio šviesa. Tada dar aiškiau, net su kažkokiu nerimu pajunti, kas yra Raštas, Knyga, ką jau tada buvo supratę juos sau „daiktais“ pavertę žmonės. Jiems priklauso ir Herodotas, sugebėjęs vaizdžiai nupiešti helėnų ir barbarų didžius ir nuostabius žygdarbius, kad jie, sykį nutikę, nebenupultų nežinomybėn. Kylant graikų raštijai Europos rytas švinta.

Herodotas – ne pirmas ir ne paskutinis graikų istorikas, nors Cicerono ir pašauktas būti istorijos tėvu. Iki jo rašė ir Eugeonas, ir Eudemas, ir Hekatajas, ir Akusilajas, Charonas, Melesagoras, ir daug kitų vadinamųjų logografų, pasakojusių visokiausias istorijas pradedant mitais, baigiant pačių matytais ar pramanytais nutikimais. Viso to nestinga ir Herodoto veikale. Iš logografų fragmentų sunku pajusti, kuo Herodotas išsiskyrė iš jų, o juk būtent jo veikalas palikuonių buvo visas išsaugotas (panašiai išliko tik „Iliada“ – jėgos pašlovinimas ir „Odisėja“ – proto pagarbinimas, negailestingai nugrimzdus į Letą visoms kitoms, neesminėms herojinio epo poemoms). Atsakymą duoda, ko gero, ne Herodoto sekamos istorijos ir dėstomi faktai, o sugebėjimas konstatuoti neatskirybę (pasak Dioniso Halikarnasiečio, logografai tuo ir buvę stiprūs, kad sugebėję kalbėti

* Herodotas. *Istorija* / vert. J. Dumčius – Vilnius: Mintis, 1988.

trumpai, aiškiai, tiksliai, vartodami tik tam tinkamus pasakymus, kitaip tariant, kad buvo sukūrę atskirybės apdorojimo stilių), o aprėpti visumas jungiant į jas tokius, rodos, nejungiamus dalykus kaip gamtos pastebėjimai ir žmonių portretai, anekdotai ir skaitmeniniai duomenys, samprotavimai ir įtikinėjimai, sarkazmai ir pasigėrėjimai. Herodoto stiliuje jau gana aiškiai apčiuopiama laiko tėkmė. Tiesa, to pojūčio pobūdis dar gerokai mitologiškas – kai tik pasirodo naujas žmogus, tuojau kaip apie atskirą pasaulį pasakojama apie jo kilmę ir būdą, gerus darbus ir niekšybes (beje, juo arčiau graikų pasaulio, tuo tie pasakojimai ilgesni, išraiškingesni, detalesni, su kalbomis ir nuotykių aprašymais). Ir apie kiekvieną tautą taip pat: apibūdinamas visas jos gyvenimas, visas Herodotui žinomas jos judėjimas, jos užgyventa erdvė ir laikas. Todėl ilgam sustojama prie Lidijos, ilgai klaidžiojama po Egiptą, pačią Persiją, paskui ryškių kontūrų neturinčias skitų ir trakų erdves. Betgi iš visų tų uždarų, ratu savyje besisukančių erdvių išsiveržiama. Lidijos erdves sujungia ir prie kitų pritvirtina Kyro žygiai, į Egiptą nuveda Kyro sūnus Kambizas. Persija, Skitija, Trakija aprašytos Darijaus žygių metu, ir visa tai sudaro tiktai tarsi kokį pusę knygos užimantį įvadą į pačios didžiausios, ribų praktiškai jau nebeturinčios erdvės aprašymą – pasakojimą apie Heladę, apie Darėjo ir Kserkso žygius prieš helėnus, ant kurių (Herodoto duomenimis) trimis milijonais karių užgriūva ta ilgame įvade kelta žmonių ir tautų, likimų ir vilčių, valios ir turtų, ginklų ir pykčio masė. Šioje – helėnų – erdvėje įstringa ir nutrūksta Herodoto pasakojimas, ir jeigu pamanytume, kad jo tikslas buvo tik persų ir helėnų karo aprašymas, galėtume apgailestauti, kad jis taip ir liko neužbaigtas, nes tas karas truko ilgiau negu Platajos ir Mikalės mūšiai.

Tad koks gi Herodoto tikslas?

Kaip apie „Istorijos“ prasmę, taip ir apie jos tikslą galima, man rodos, kalbėti tik laikantis paties plačiausio požiūrio: kūrinys dar pernelyg sinkretiškas.

Taip vertinant Herodoto tikslą, matyt, teisingiausia būtį suprasti kaip tikslo ieškojimą. Ir ne bet kokio tikslo, o esminio, būtiško, kurio ieškoma dviem svarbiausiomis kryptimis: aprašant gyvenimą ieškoma rašymo tikslo, rašant apie gyvenimą ieškoma gyvenimo tikslo. Herodoto „Istorija“ – tai niekuo nepakeičiamas bandymo išeiti už mitologinės duotybės ir gyvenime, ir literatūroje dokumentas. Mokantis rašyti – mokomasi gyventi, gyvenant pagal padarytas išvadas – keliami nauji rašymo tikslai. Maždaug

tuo pat metu kaip Herodotas kuria elėjietis Zenonas, savo aporijomis įrodęs daikto ir minties apie jį netapatumą ir tapęs brandžiosios graikų filosofijos takoskyra. Herodotas lygiai tokią pat takoskyrą nori nubrėžti per visą tikrovę ne iš principo, o konkrečiai, atskirdamas daiktus nuo to, kas apie juos sakoma, ir turbūt nebe pirmą kartą pademonstruodamas, kad didžios esminės idėjos gimsta vienu metu įvairiose kultūros srityse ir kad tas gimimas visur būna nelengvas!

Graikai „Istorijoje“ nelabai skiriasi nuo persų: geidžia ir turto, ir didybės bei garbės, ir nesibodi peštis, ir būti niekšais, net nusikaltėliais. Ir vis dėlto pamažu, žingsnis po žingsnio, ryškėja, kad graikai skiriasi nuo kitų tautų. Kuo?

Visų pirma padėtimi – jie yra ne puolantys, bet puolami žmonės, o tai iš esmės keičia būties situaciją: užkariautojas visada yra savo paties ydų ir negalių vergas, puolamasis nelaisvės akivaizdoje turi galimybę maksimaliai aktualizuoti sau laisvę – pačią svarbiausią žmogaus ir tautos vertybę. Kad ir kokie įtempti nuolat būdavo persų ir helėnų santykiai, kad ir kaip dažnai graikai kariavo tarpusavyje, jie buvo iš esmės taikos žmonės. Prekyba, vedusi juos į Mažąją Aziją ir Pontą, Trakiją ir Egiptą, o ne grobikiškas karas, tąsęs persus po tas pačias pasaulio erdves, atspindėjo graikų dvasios esmę, todėl suprantama, kad graikai ne strėle ar ietimi, o žodžiu ir susitarimu buvo labiau linkę spręsti savo reikalus. Daug kas pasaulyje iki jų jau buvo kūręs įstatymus, bet tik graikai sukūrė juos tokius, kokius paskui mokėsi formuoti visas pasaulis – kaip dvasinės santarvės žymenis. Kuo skyrėsi persų ir graikų įstatymai, ką jie reiškė vieniems ir kitiems, iliustruoja Kserkso ir jo patarėjo graiko Demarato pokalbis – išdrįs ar neišdrįs stoti į mūšį graikų laivynas? „Žinoma, – sako Kserksas, – jeigu juos valdytų vienas žmogus kaip pas mus, jie galėtų pasidaryti narsesni, negu yra iš prigimties, ir botagu varomi eitų prieš gausesnį priešą, nors jų būtų ir mažiau. Bet būdami laisvi jie nieko tokio negalėtų padaryti“ (VII, 103). Kad ir rizikuodamas nukentėti už teisybę, Demaratas atsako, kad „ir lakedaimoniečiai pavieniui kovodami niekam nenusileidžia narsumu, o kartu kaudamiesi pralenkia narsumu visus kitus. Mat būdami laisvi jie yra ne visai laisvi – jie turi valdovą įstatymą, kurio bijo labiau negu tavo valdiniai tavęs. Todėl jie daro visa, kas tik pagal jį privalu, o pagal jį tas pats privalu visada – nebėgti iš kautynių lauko nuo gausesnio priešo, likti rikiuotėje ir arba nugalėti, arba žūti“ (VII, 104).

Nors dar labai toli nuo Herodoto mąstysenos yra būsimasis Antikos psichologizmas, nors autoriaus jausmai dar labai prislopinti rūpesčio teisingai įvardyti ir sugrupuoti į visumą raštan dedamus daiktus, skaitant niekaip negalima atsikratyti minties, kad viena sunkiausių Herodotą kamavusių nuojautų buvo etninės vienybės būtinumas. Jis nebyliai stovi ne tik už graikų miestų vienijimosi Maratono, Termopilių, Salamino, Platajų mūšiams scenų (kiek čia smulkmeniškų aistrų, ambicijų, savanaudiškumo, niekingo sukčiavimo, bailumo, trumparegiškumo ir net kvailumo pavyzdžių!), ne tik už santykių su dievais ir likimu interpretacijų, bet ir už pačios „Istorijos“ kaip pagiriamojo žodžio vienybei ir pasiaukojimui, išminčiai ir drąsai, pareigai ir aukai, kaip monumento visus suvienijusiai, pavyzdžiu tapusiai ir nuo šiol jau įkvėpti galinčiai Pergalei! Netgi stilius pulsuoja tos būtinybės jautimo ritmu. Mes pasakytume taip: Herodotas regi, kaip iš papročiais paremtos miestų-valstybių jurisdikcijos ima formuotis visiems bendra nuostata, visiems bendra politika, kurios iki šiol nebūta, kurią reikia apčiuopti ir sutvirtinti, kad galėtų veikti Periklio sukurti graikams idealu tapę įstatymai, kad Tukididas galėtų parašyti jau nebe paprotinių, o politinių kategorijų išskaidrintą „Istoriją“ ir t. t.

Herodotą mes vertiname kaip istoriką, etnografą, geografą. O kiek jis prisidėjo prie helėnų dvasios politizacijos, pagaliau – jos racionalizacijos? Ne vienas tyrinėtojas nurodo ir net akcentuoja Herodoto naivųjį racionalizmą, iliustruodamas tai ir pernelyg tiesmuku padavimų, legendų ir net gamtos reiškinių aiškinimu. Galima, žinoma, pašiepti Herodotą, teigusį, esą doriečiai kilę iš Doro, o persai – iš Persėjo, lidiečiai – iš Lido, o joniečiai – iš Jono. Galima apgailestauti, kad Dzeuso orakulų įsteigimo Libijoje ir Dodonėje paaiškinimas irgi neatrodo pakankamai rimtas: pasak mito, orakulus įkurti nurodė du iš Tėbų atskridę juodi karveliai, o Herodotas teigia, kad juos įkūrusios iš Tėbų pagrobtos dvi moterys, juodais karveliais laikytos dėl to, kad buvusios tamsiaveidės ir šnekėjusios nesuprantama kalba. Galima tokių priekaištų daryti Herodotui. Bet dar rimčiau priekaištauti turėtume patys sau, jeigu nepastebėtume svarbiausio: Herodotas ir vardus, ir mitus, ir visus kitus faktus jau bando nukelti į patyrimu paremtą priežastingumo žemę. Lygiai tuos pačius ryšius, atstumdama mitų determinizmus, konstatuoja ir į vientisą pasaulio paveikslą bando sujungti ir graikų filosofija, nejučia užčiuopdama visiškai naują,

tik jai vienai prieinamą dvasinės veiklos sferą – tų ryšių tikrumo įrodinėjimą ir to įrodinėjimo tikrumo įrodinėjimą!

Herodotas nefilosofuoja. Jo svarbiausias rūpestis – aprėpti kuo daugiau tikrų faktų: dėl to jis keliauja po visą oikumeną, renka ir grupuoja įvairiausius duomenis, pasakoja nuomones: „Aš privalau pasakoti tai, kas yra pasakojama, bet tikėti tuo, kas pasakojama, nebūtinai privalau. Šita mano pastaba galioja visiems mano pasakojimams“ (VII, 152). Dėl to „Istorija“, būdama milžiniškas savo meto nuomonių šurmulys, yra ir toks dvasios tvarinys, kuris dėl skrupulingo tikrinimo ir nuolatinio aiškinimo mitologemas ir kitus sinkretizmus, kaip ir pasaulis savo inertiškąsias dalis, yra jau nugramzdinęs į tokią savo medžiagiškumo gelmę, kad virš jos jau gali iškilti skaidrus racionalumo horizontas. Šiuolaikiniai mokslininkai net neabejoja, jog Herodotas sako tiesą, kai kalba, kad armija ėjo iš punkto A į punktą B. Jie nepasitiki tik Herodoto nuorodomis dėl tų armijų judėjimo priežasčių. Nepasitikėjimui esama pagrindo. Daugelis didžiųjų įvykių aiškinama kerštu už skriaudą: Darėjas keršija skitams už jų žygį į Midiją, Kambizo žygį į Egiptą skatina egiptiečių ištremtas gydytojas ir pan. Mes šitaip nepratę, mums viskas atrodo buvę kur kas sudėtingiau. Galbūt ir taip. Bet ar ne pernelyg giliai kartais į tai įklimpstame? Ar kartais per tą istorinių sąlygų daugiaplaniškumo žavesį nepametame esmės? O esmė visada buvo ir bus ta pati: istorijos ištaka visada buvo ir bus žmogus. Mat patys didieji darbai ir žygiai turi visai konkrečias pradžias ir pabaigas. Jos būna visiškai aiškiai susijusios su žmonių vardais, dažnai nei tikėtais, nei lauktais, ir būtent tai yra didžioji istorijos tiesa: savo simboliais ji renkasi žmones ne pagal jų gyvenimo nuopelnus, o pagal tai, kas kuria istoriją. Leonidas tampa Leonidu ne dėl to, kad jis yra Leonidas, o kad atsistojęs prie tarpeklio žūva nepraleisdamas persų. Herodotas tampa Herodotu ne dėl to, kad jis yra Herodotas, o kad parašo knygą, kuri graikų dvasią veda į naują jos brandos etapą.

Pasakojama, kad penkiametis Herodotas, uoste su motina žiūrėdamas į laivus, grįžtančius iš Salamino mūšio, paklausė:

– Dėl ko jie kovojo?

Ir ieškojo atsakymo visą gyvenimą.

Herodoto „Istorija“, kurią išvertė mums gerai žinomas klasikinių kalbų specialistas Jonas Dumčius (kaip vis dėlto gaila, kad knyga išėjo jau po

vertėjo mirties), o suredagavo Danutė Mėlynienė, „Mintis“ pradeda naują knygų seriją „Raštijos paminklai“.

Laimingesnės pradžios serija negalėjo tikėtis: Herodoto „Istorija“ yra visais atžvilgiais tipiška knyga. Pirmiausia dėl to, kad tai raštijos dokumentas: tokių istorijos, etnografijos, geografijos, medicinos ir kitus specialius duomenis pateikiančių, literatūros stilių formuojančių, net prozos ar poezijos meno užuomazgas demonstruojančių sinkretiškų knygų turi kiekviena epocha. Jos paprastai netelpa į jokią specializuotą seriją ar leidybos programą, todėl dažnai lieka už nacionalinių kultūrų dėmesio ribų. Ne išimtis čia ir lietuvių leidyba: per keletą dešimtmečių iš tokio pobūdžio darbų beveik nieko neišversta ir neišleista. (Ta pačia proga pažymėtina, kad anksčiau išleistos Herodoto ištraukos, kadangi netraktuotos kaip mokyklinis leidinys, vertintos geriausiu atveju santūriai: ten nedaug nei Herodoto, nei knygos.) Antra, reikšminga ir tai, kad „Istorija“ tikrai yra paminklas. Daug yra sinkretiškų knygų, kurios įdomios vienu ar kitu atžvilgiu, vienai ar kitai tautai ar žmonių grupei, bet iki visuotinės raštijos paminklo lygio jos nepakyla: nėra nei dalykiškai, nei stilistiškai, nei kaip nors kitaip reikšmingos. Herodoto „Istorija“ yra visiems iškilus žmonijos dvasios brandos paminklas.

Sukaupti svarbiausius tokio pobūdžio žmonijos tvarinių vertimus, padaryti juos prieinamus kiekvienam lietuviškai skaitančiam, idant jie galėtų užmegzti ryšius su tūkstantmečiais kaupta žmonijos dvasios patirtimi – toks yra naujosios serijos siekis.

Kitąmet turėtų pasirodyti antroji serijos knyga – „Pančatantra“. Paskui darbas gal eis sparčiau. Jau rengiamas „Hamurapio įstatymas“, Tito Livijaus „Nuo miesto įkūrimo“, „Asirijos ir Babilono tekstai“, „Manjosiu“, Polibijo „Visuotinė istorija“, Cezario, Cicerono raštai. Planuojama išleisti Tukidido „Istoriją“, „Permainų knygą“, „Istorijų knygą“, Plinijaus Vyresniojo „Gamtos istoriją“, Kvinto Kurcijaus Rufo „Aleksandro Didžiojo gyvenimą“, paskui „Bibliją“, „Koraną“, „Upanišadas“ ir kt.

Gražūs yra „Vyturio“ leidyklos ketinimai prisidėti prie serijos plėtojimo: jau rengiamas Plutarcho „Paralelinių biografijų“ tritomis, pilni brolių Grimų „Pasakų“, Anderseno „Pasakų“ rinkiniai. Su mokslo paminklų publikacijomis žada serijoje dalyvauti „Mokslo“ leidykla, o užbaigusi „Pasaulinės literatūros biblioteką“ – ir „Vagos“ leidykla. „Raštijos paminklų“ serija yra universali ir išties reikalauja visų leidybinių pajėgų susivienijimo: iš to laimėtų tik skaitytojas ir nacionalinė kultūra.

Bandant nustatyti „Raštijos paminklų“ serijos vietą pagal jos dalykinę prasmę, be abejonės, ją tektų žymėti pirmuoju numeriu. Po jos eitų specializuotosios: „Pasaulinės literatūros biblioteka“, „Iš filosofijos palikimo“, „Pedagogikos klasika“ ir kt. (čia neminima „Lituanistinė biblioteka“, „Lietuvos mokslo paminklai“ – akademinės, o ne visuomenei skirtos serijos).

Serija tik pradeda savo biografiją. Kokia ji bus, kiek ilgai truks jos gyvenimas, priklausys nuo to, kaip mes suprasime jos tikslus ir prasmę.

1988

ANTIVOLDENAS, ARBA GYVENIMAS MIESTE

Neseniai pasirodė Henrio Deivido Toro knyga „Voldenas, arba Gyvenimas miške“*, kurią išvertė filosofas Rolandas Pavilionis. Išvertė, matyt, neatsitiktinai ir ne vien kaip literatūrinį tekstą. Nenorėčiau ir aš leistis į literatūrinių knygos privalumų vertinimą. Norėčiau susitelkti prie knygos autoriaus minčių apie gyvenimo minimalizavimą ir atsigręžimą į gamtą. Šiandien jos mums tokios aktualios, kad daugiau kaip prieš šimtmetį kitoje žemės pusėje gyvenęs žmogus prabyla į mus kaip lauktas pokalbininkas.

Šis pokalbininkas neeilinis. Jis išmintingas, kaip ir kiekvienas, kuris savo filosofiją ir meną išgyveno pats, kuriam akademinė filosofija buvo tik priemonė, o ne tikslas. Toro, kaip ir Ralfas Emersonas, Natanielis Hotornas, priklauso tai XIX amžiaus JAV rašytojų plejadai, kuri, būdama pakankamai sociališkai angažuota ir dėl to tikėjusi pozityvios veiklos prasmingumu, aiškiai suprato, kad Naujajai Anglijai netinka jokia europiečių doktrina, kad sėkminga socialinė veikla ir kūryba turi ryškinti Jungtines Valstijas bendram gyvenimui konsoliduojančią pasaulėjautą ir pasaulėžvalgą. Šių mąstytojų ir rašytojų veiklos terpėje išauga pirmieji tikrai nacionaliniai Jungtinių Valstijų kūrėjai – Hermanas Melvilis ir Voltas Vitmenas. Dar tolokai ateityje brandžiosios Jungtinių Valstijų teorijos mąstytojai – Čarlzas Pirsas, Viljamas Džeimsas ir rašytojai – Teodoras Dreizeris, Ernestas Hemingvėjus, Viljamsas Folkneris. Tačiau būtent šių titanų kūryboje su visomis universalizmo priegaidėmis skamba Emersono, Hotorno išreikštas Amerikos kaip vienintelės šio krašto žmonių gyvenimo vietos motyvas.

* Toro H. D. *Voldenas*, *arba Gyvenimas miške* / vert. R. Pavilionis – Vilnius: Vaga, 1984.

Panašiai kaip senovėje graikams, Henriui Toro aplinka, kurioje reikia gyventi ir su kuria būtina nustatyti kuo aiškiausius ryšius, turi būti, galima sakyti, natūrali. Tiesa, tos aplinkos „nuistorinimas“, „nukultūrinimas“ (visi kultūriniai antsluoksniai dažniausiai Europos sugestionuoti) neturi tikslo aplinką paversti kokia nors tik fiziniam vartojimui tinkama ar netinkama medžiaga, kaip dažnai tokį požiūrį į gyvenamąją aplinką formuoja europiečių racionalumu paremtas utilitarizmas. Anaiptol! Henriui Toro aplinka – visada gyva gamta. Jam nebereikia, nebeįmanoma eiti savo pirmtakų graikų keliu – skverbtis į materialybės gelmes ją „nudaiktinant“ tiek, kad liktų tik medžiagų stichijos – Oras, Vanduo, Žemė, Ugnis, Eteris. Jam nebereikia su tų stichijų pagalba savo buvimo pajautą kelti iki būties racionalumo sampratos. Tai jau padaryta. Racionalumas pagal europietišką modelį Toro gyvenamuoju laiku jau ketvirtas šimtmetis sluoksniavosi kaip Naujojo pasaulio kultūra. Sluoksniavosi netvarkingai, kaip ir jame telkęsi žmonės, iš esmės nemąstantys apie to pasaulio pažinimo tvarką, darnų užvaldymą. Jie gyveno, paprasčiausiai kuo daugiau visko vartodami. Toro, kaip ir kitiems, kurie į tą pasaulį ateina ne kaip vartotojai ir ne kaip svečiai, bet kurie nori suvokti, kaip tas pasaulis gali būti apgyventas su maksimalia nauda ir žmogaus dvasiai, ir kūnui (taigi europietiško racionalizmo siūlomo gyvenimo būdo iš principo neatmeta), tas apmąstymui reikalingų daiktų „apvalymas“, pasirengimas mąstymui yra ypač sunkus.

Dabar, kai Toro gyvenimas praeityje ir jau ilga yra Toro kūrinių istorija, galime tik stebėtis ir užjausti tą žmogų, tiesos instinkto ilgai ir atkakliai vedamą per Konkordo laukus ir miškus, kenčiantį dėl savo socialinio neapibrėžtumo ir vis dėlto tikintį, kad paslaptinga galia, skatinusi jį rašyti poemą „Konkordas“, kurioje veikia Upė, Miškai, Tvenkiniai, Kalvos, Laukai, Pelkės, Pievos, Gatvės, Namai, Miestiečiai, taip pat Rytas, Vidurdienis ir Vakaras, Pavasaris, Vasara, Ruduo ir Žiema, Naktis, Bobų vasara ir Kalnai Horizonte, – kad ta galia, įsikūnijusi tuose aplinkos pajautos tvariniuose, pagaliau duos ir atsakymą, kas jis, Toro, kas yra jo kraštas ir kaip jis gali ir turi gyventi, kokia jų visų bendroji būtis. O tais laikais? Tada visa tai reikėjo išgyventi, savo išgyvenimus suvokti kaip vertybę, atrinkti vertingiausias, rasti tikriausias jų išraiškas, nuo laiko nenykstančias formas… O taip pat nelengva, kai reikia dėl kasdienės duonos pardavinėti pieštukus, draugų ir nedraugų akyse ginti savo garbę ir savo mintis, visoje toje sumaištyje rasti tylos valandą gamtos bylai! Ir visa tai – niekam nežadant,

niekam negarantuojant, kad tau pasiseks! Kad mes sugebėtume taip nuosekliai eiti savo nuojautų keliais, nepaskęsdami užplūstančių kasdienių pagavų apžavuose, kad visą laiką proto akys mus vestų tiesos, šviesos link!

Į gamtą žmonės ir tautos gręžiasi tolydžio, kai tik prireikia iš esmės atgaivinti tiesos pajutimą. Tai gali būti nevienodo masto atsigręžimai – epochiniai (Antikos pirmieji amžiai, Renesansas) ar trumpalaikiai, mažesnės reikšmės. Šiuo metu, kai daugiau kaip pusė Lietuvos žmonių susitelkė miestuose, o du trečdaliai kaimiečių persikėlė į miestiško tipo gyvenvietes, kai aptilo džiugesiai dėl civilizacijos teikiamų patogumų (elektra, dujos, vonios, kanalizacijos ir t. t.), prasidėjo masinis žvalgymasis į gamtą: aplink miestus auga kolektyvinių sodų žiedai, savaitgaliais į miškus, miškelius, prie upių ir ežerų nutįsta automobilių virtinės, nemaža inteligentų puolė įsigyti senus, dar nebūtinai nugriautinus namus kaime. Visuotinis gamtos troškulys!

Neabejotina – jis didesnis ir amžinesnis negu dabartinės jo apraiškos formos. Nulaužė ankstyvo pavasario audra seną klevą, partrenkė gatvėje – ir kol kiemsargių brigada supjausto, praeiviai sustoja ar praeidami svaigsta nuo salsvo medienos kvapo, o jų širdys prisipildo keisto nerimo. Nusiperka miestietis gležną tulpę, pamerkia žiemiškoje kambario prieblandoje – ir gyvybės šiluma pasrūva baldų paviršium. Kam nežinomi tokie jausmai, tas daug ko gyvenime dar nepatyrė!

Nuo seno mūsų žmonėms būdingas jautrumas gamtai. Jis stiprus ir pastovus ir gyvenime, ir mene. Tik kodėl taip dažnai jis susikoncentruoja į kokį nors mažą gamtos lopinėlį, daiktelį – tampa meile kuo nors pažymėtam ir net nepažymėtam beržui ar ąžuolui, rugsėjo pirmosios ar gimtadienio gėlių medžioklės azartu? Jeigu mūsų gamtos jausmas toks fundamentalus nacionalinės pasaulėjautos bruožas, tai iš kur tas jo raiškos fetišistinis pobūdis? Ar ne iš anų „Voldene“ aprašomų laikų? Ar tai ne ano meto gamtos – visuotinės, visagalės, tyros, teisingos, nesibaigiančios ir nepabaigiamos gamtos – sampratos modifikacijos?

„Mūsų gyvenime būna metas, kai į kiekvieną pamatytą vietovę esame linkę žiūrėti kaip į galimą savo namo vietą“, – rašo Toro. Bet ir Toro krašto žmonėms, ir mums seniai praėjo laikai, kai galėjai pasirinkti tą vietą, kurią nori, kuri tau krito į širdį. Ką ir kalbėti – ir namus statome, ir juos apstatome kitaip negu Toro ir jo amžininkai, negu mūsų senoliai. Ir aplinka už langa net kaime retai kur be gelžbetonio konstrukcijų, elektros stulpų,

melioruotų pievų, asfalto. Na, bet į mišką savaitgalį pabėgti, sode pasikapstyti galime.

Neabejoju, kad Toro knygą daugelis perskaitys kaip bėgimo nuo civilizacijos stichiją simbolizuojančio miesto siausmo, bėgimo gamton raginimą. Nors Toro mintis ir intencija yra platesnė: rašytojas kviečia minimalizuoti savo materialinius poreikius, civilizacijos daiktais užverčiamoje erdvėje paliekant kuo daugiau vietos dvasiai. Todėl, sako Toro, gyvenkime taupiai, kaip ir gamta, darydami tik tai, kas būtina. Iš gamtos mokykimės gyvenimo išminties. Pirma išmokime gyventi darnoje su gamta, tik tada galėsime gyventi civilizacijoje.

Gamta visada buvo ir bus žmogaus įkvėpėja. Tačiau per šimtmetį, skiriantį mus nuo Toro, mūsų ir gamtos vaidmenys pasikeitė: nebe gamta yra mūsų užnugaris, nebe gamta mus sergsti – mes esame gamtos užnugaris, mes sergstime gamtą! Praėjo tas metas, kai gamta buvo pajėgi ištaisyti žmogaus santykių su ja klaidas. Tiesa, kai kur ji nepajėgdavo jų ištaisyti jau senovėje: Sachara, Mažosios Azijos pusdykumės, Vidurinės Azijos dykumos – tai vis intensyvių civilizacijos židinių pėdsakai. XIX amžiuje šie židiniai susijungė ir virš žaliųjų gamtos plotų. XX amžiuje žmogus aplinkos tvarkymuose pažengė taip toli, kad tiesia rankas socializuoti netgi genetinį fondą.

Taip, Toro teisus: gyvenimo poreikių minimalizavimas gali padėti sėkmingai spręsti ne tik ekologijos problemas. Mūsų fizinės erdvės jau beveik išeikvotos. Iš ekstensyvaus plėtotės būdo mes visuotinai pereiname į intensyvų – vidinių plėtros išteklių paieškų kelią. Tai visos šių dienų civilizacijos gyvenimo ir etikos, ir logikos pagrindinė kryptis, miestų eros žmogaus dorovės patosas.

O mes? Ar mes, užuot kovoję dėl to, kad būtų sutvarkytas, pavyzdžiui, vandens tiekimas ir valymas, ir toliau vilsimės, kad galima „šoktelėti“ prie gryno vandens ir, deja, ten patiems gerokai pateršti? Ar mes, užuot paraginę atitinkamas valdybas, kad suorganizuotų mums medžių sodinimo talkas, kurios padėtų praturtinti kiekvieną miestą visais jame galinčiais augti medžiais ir kitais augalais, – ar mes ir toliau sodinsime kokį krūmelį tik savo palangėje? Užuot pagalvoję, kaip apželdinti namų laiptines, pamerkiame kambaryje už rublelį nupirktą gvazdiką ar tulpę, ar iš pakelių prilaužytų alyvų, ievų šluotą – ir taip jau sutvarkome savo ir gamtos santykių pusiausvyros reikalą…

Nieko nepadarysi, reikės mums išmokti visiems būriu tvarkyti savo miestus – želdinti juos pagal generalinius apželdinimo planus, ir ne tik skverus, gatves, bet ir kiemus, balkonus, butų palanges, remontuoti ir rekonstruoti su tikru istorizmo jausmu, su tikru perspektyvos jausmu statyti. Nes tai ne tik miestų, tai ir ateities kūrimas. Japonai ne iš pedantizmo ir kokių keistų savo dvasios polinkių išmoko kurti sodus vieno kvadratinio metro kiemo plotelyje arba ant palangės padėtame keraminiame inde.

O pirmiausia mums, matyt, teks išmokti miestą vertinti. Miesto gyventojai tikrais miestiečiais tampa negreit. Jie kaupia civilizacijos dvasią ir išreiškia ją subtiliausiais niuansais kurdami ir mokslo teorijas, ir menus. Jie jaučia miestą kaip iš amžių gilumos žmogaus dvasios iškeltą peizažą, jie moka ir miesto vaizdą „skaityti“, o jį „skaitydami“ jaučia tik jiems atsiskleidžiantį miesto formų džiaugsmą. Mūras jiems yra tikrojo peizažo elementas kaip kalnų žmogui kalnai. O medžiai mieste – tai kito pasaulio tvarinys. Toks žmogus ne tiek iš augalų, kiek iš pastatų kitimo jaučia laiko tekėjimą. Jis, kaip ir kiekvienas žmogus, mato saulę ir mėnulį, mato naktį ir vakarą, mato žvaigždes ir galaktikas – bet kitaip negu kaimo žmogus, gamtos lygumų arba kalnų žmogus. Mūsų kelias į savo būties jautimą eina ir eis jau per buitį mieste, nesvarbu, ar mes esame gimę mieste, ar jame išgyvenę tiek metų, kad jau juntame: nebe tėvų sodyba ant kalvos yra mano pasaulio centras, o šitas miestas, pilnas įtempto ir prasmingo gyvenimo, nuo kurio priklauso ir šio, ir kitų miestų, ir kaimų, ir nūdienos, ir ateities pasaulis – visas tavo ir tavo vaikų gyvenimas.

Gyvenimas mieste – šiandieninis gyvenimo būdas.

Gyvenimas mieste ne mažiau gražus negu voldeniškoji vienatvė.

Tačiau, žinoma, ji labai reikalinga, kad savo gyvenimą galėtume pamatyti ir suprasti dar aiškiau.

1986

BUVIMO KANČIA IR DŽIAUGSMAS

Ko neišgirsi šiandien apie Čingizo Aitmatovo „Ešafotą“! Jis dar neišverstas į lietuvių kalbą, o jau sulaukė ir recenzijos, ir gausybės atsiliepimų, kiekvienoje bibliotekoje žurnalo su „Ešafoto“ publikacija laukia dvi trys dešimtys žmonių, vyksta aptarimai, kuriuose diskusijos dažnai peržengia ir ginčų rėmus. Romaną savo susirinkime aptarė ir lietuvių rašytojai, be kita ko, primindami kritikams jų pareigą analizuoti visų pirma nacionalinę produkciją.

Esu rašęs apie persitvarkymo metą pradėjusios lietuvių literatūros kolei kas svarbiausią faktą – Romualdo Granausko apysaką „Gyvenimas po klevu“. O prie Aitmatovo romano „Ešafotas“ – žymiausio šiuo metu visos daugiatautės literatūros fakto – sustoju tvirtai įsitikinęs, kad darau teisėtą ir būtiną žingsnį: nesuvokusi „Ešafoto“ reikšmių ir prasmių, negali bręsti jokia tarybinė nacionalinė literatūra.

Kodėl?

Pirmiausia todėl, kad romane iškeltas ir sprendžiamas tikėjimo – esmingiausio būties išgyvenimo būdo ir vienos svarbiausių sociumo kūrimo galių – klausimas.

Šiandien tai pats svarbiausias ne tik Lietuvai, ne tik Tarybų Sąjungai, bet ir visam pasauliui klausimas. Svarbiausias todėl, kad ateitį žmonijai gali užtikrinti tik tikėjimas.

Bet ar religinis tikėjimas? Būtent tai nedviprasmiškai teigiama Aitmatovo romane. Tiesa, rašytojo rodomas religinis tikėjimas modernizuotas – tai daugiau „proto religijos“ atmaina, kurios pirmtakių nesunkiai rastume visoje Naujųjų ir Naujausiųjų laikų istorijoje. Ir vis dėlto tai, kas siūloma, yra abejonės nekeliantis religinis tikėjimo variantas: tai liudija

ir Avdijaus Kalistratovo disputas su dvasinės mokyklos vadovu, ir „balade apie gruziną“, ir Isyk Kulio link žingsniuojantis Bostonas, ir daug kitų romano epizodų.

Kodėl rašytojas, šiuolaikiniame gyvenime jausdamas religijos problemiškumą, suprasdamas jos reformavimo būtinybę, kalba vis dėlto apie religinį, o ne apie supasaulietintą tikėjimą? Juk esama ir tokio, ir jis nė kiek ne mažiau paveikus ir reiškiasi įvairiausiomis mūsų gyvenimo formomis bei normomis. Gal kaip tik dėl to, kad sekuliarizuoto tikėjimo būta per daug ir kad jis pasirodė netinkamas, rašytojas siūlo grįžti prie senojo – religinio? Ko gero, taip. Bet ar daug kas besąlygiškai sutiks, kad rašytojo rodomi atsinaujinimo keliai visai priimtini?

Tikėjimas (ne religija, o būtent – tikėjimas) yra toks esmingas ir toks senas mūsų proto pūdymas, kad dėl susikalbėjimo tikrai nepakenks į jį žvilgtelti iš tolėliau.

Dabar jau ir mums, materialistams dialektikams, darosi neabejotina, kad žmogus yra dviejų – materialaus ir dvasinio – pradų sintezė (antraip būtų paneigta pati dialektinio mąstymo galimybė). Materialusis visais laikais buvo suprantamas kaip neveiklus, dvasinis – kaip veiklus pradas. Žmogus, kaip ir visa gyvastis, visada kryptingai veržėsi aukštyn ir tolyn, visada orientavosi į aktyvų buvimą, į savo pasyviųjų pradų įveikimą. Juo aktyvesnis buvo tas buvimas, tuo labiau jam būtinas buvo jo materialiojo pastovumo pradmenų dvasinis įkūnijimas. Taip žmoguje formavosi tikrumo pajauta – dvasinis savojo materialaus buvimo analogas.

Visa žmonijos istorija yra tikrumo paieškų istorija. Ieškoma tokios atramos, kuri leistų patikimai jaustis netgi pačioje nepatikimiausioje, nestabiliausioje – veikimo – situacijoje. Tie ieškojimai, žmogėjančiam padarui tolydžio kopiant iš gyvūno į žmogaus erdvę, kaupėsi dviejų visą tolesnį žmogaus kelią nulėmusių galių pavidalu: galia žinoti ir galia tikėti. Galia žinoti kaupėsi iš žmogaus siekio jo sąmonės rodomą daiktą vis talpiau pripildyti paties daikto, o ne savo požiūrių į jį. Galia tikėti kaupėsi iš žmogaus troškimo pažinti netgi tai, ką žinoti buvo tiesiogiai neįmanoma, – apie tai galvota kaip apie galimybę ir viltasi, kad kaip galvojama, taip ir yra – tikėta esant. Abi galios pasaulį žmogui rodė visai kitokį: žinojimas – realų materialiai, tikėjimas – realų idealiai. Pirmasis buvo nedidelis, bet daiktiškai tikras, antrasis daiktiškai buvo tik tikėtinas, užtat begalinis. Tikrumo troškimas vertė apsispręsti – tikėjimas ar žinojimas pasaulį piešia

tikresnį, tikėjimas ar žinojimas esmingiau garantuoja buvimą. Nenuostabu, kad tikėjimo ir žinojimo koegzistavimą per laikotarpį, kuris buvo būtinas evoliuciniam tų galių kaip žmogaus sugebėjimų įtvirtinimui ir paliko mums pirmykščių mitinių sinkretizmų kultūrą, užbaigė toks žinojimo galios protrūkis (Antikos kultūra), kad racionalizavo ir mąstymą, ir gamtą. Visuotinybės trokštanti sąmonė pajėgė užslopinti jį tik suformuluodama naują – ne racionalumo, o idealumo (t. y. nedaiktiškumo), kaip absoliutaus tikrumo išraiškos, idėją. Ta idėja tapo Viduramžių kultūros prielaida, o ją pagimdžiusi krikščionybė – tos kultūros forma ir sankcija.

Sutinkame, kad tikėjimas ir religija – ne tas pat. Bet kai tik pasaulėvokos klausimus reikia spręsti konkrečiai, visą netgi aiškiai ne tikėjimo, o tikėtinumo problematiką mes be didesnio širdies skausmo atiduodame religiniam tikėjimui. O tikėjimas, kaip ir pasaulėvokos būdas ir savitaigos atramos taškas, su religija niekada iki galo nebuvo sutapatintas netgi Europoje, kur religijos pretenzija į imanentišką tikėjimo išraišką buvo stipresnė negu kitur. Tai leido susiformuoti Naujųjų laikų idėjai apie absoliutų materijos tikrumą. Ja tikint panašiai kaip anksčiau idealiuoju (dieviškuoju) absoliutu, materija Izaoko Niutono fizikos pavidalu racionalizuota taip, kad tapo suvokiama bemaž kaip idealumas (ši samprata atsispindi ir Georgo Hėgelio absoliučiajame idealizme). Tikėjimo medžiagiškumo idealizavimo galimybė buvo visų Naujųjų laikų ne tik teorinio, bet ir praktinio proto patosas. Beveik užmiršus savikontrolės būtinumą, pažanga laikytas technologinis sociumo organizavimas ir tobulinimas filosofijoje, moksle, pagaliau ir praktiniame gyvenime (Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, termobranduolinė, ekologinė, resursų išnaudojimo ir atliekų, demografinė problemos), įsigalint tokiam būties deidealizavimui, gyvenimo problemiškumui ir buvimo paradoksalumui, kuris neigė jau ir žinojimo – pagrindinio Naujųjų laikų sąmonės prasmių argumento – autoritetą. Ir jeigu šiandieninė žinojimo kultūra vieną savo socialinę bėdą tegali pridengti kita (žemės ūkio neefektyvumą bandoma paslėpti mėsos paruošoms iššaudant saigas), jeigu tos kultūros žmonių santykiai yra jau tik nežmoniškumas (narkotikų prekijai, biurokratas partijos sekretorius, Bazarbajus, Ober-Kandalovas), jeigu jos raiška morali gali būti tik tiek, kiek neigia pati save (Avdijaus, Bostono žūtys), gal tikrai teisus Aitmatovas – turi būti nukryžiuotas naujas Jėzus Kristus, kurio vardas nebūtinai yra Avdijus Kalistratovas?

Tokios viltys galimos. Bet tiktai tiems, kurie dar tiki arba idealaus (Dievas), arba materialaus (gamta) absoliutumo galimybe. Šia viltimi vaduosis, ją teigs ne vienas ir dar ilgai. Tiems, kurių pasaulėvokos nuostata bus ne absoliuto žinojimas, o žinojimo absoliutumas, – ateities galimybės ryškės ne mažiau dramatiškai negu abiem būties tikėjimo atvejais, bet skirtingai nuo jų.

Čia reikia atsiminti: niekas negali būti tiksliai pakartota – kiekviena rekonstrukcija yra naujas seno pagaminimas. Kad ir kaip kas nors šito norėtų (ar nenorėtų), tikėjimas negali būti prikeltas senąja religine forma, tikėjimas gali būti tiktai iš naujo išgyventas bandant suvokti, ką jis gali duoti atgaivindamas esmingąją patirtį. Kad ir kaip kas nors šito norėtų (ar nenorėtų), žinojimas nebegali šiandien egzistuoti klasikine besąlygiško tikrumo forma, jis gali būti tiktai iš naujo apmąstomas mėginant suprasti, kaip jis gali sustiprinti žmogaus savivoką.

Kaipgi pagal klasikinę racionalumo sampratą žinojimas egzistuoja individualiam žmogui? Bendra nuomone, jis egzistuoja „aš žinau“ pavidalu. Bet „aš žinau“ bet kurio daiktiškumo atžvilgiu yra ne kas kita, kaip tikėjimas, kad to reiškinio vidinis analogas manyje atitinka jo priežastį išorėje. Jeigu net grynai pažintinis „aš žinau“ turinys tikras tėra tuo tikint, tai suprantama, kiek turi padidėti tikėjimas savo žinojimo tikrumu, kai jis pereina į veiksmus, elgesį, darbą, – yra verčiamas naujais jį atitinkančiais rezultatais! Žinojimas, jeigu jis nėra savitikslis (būtent į tokį absoliutų grynumą ir „tikrumą“ orientuoja ir daugelis pozityvistinių pažinimo koncepcijų, prisidėdamos prie nevaldomos ir bedvasės žinojimo plėtros), gali egzistuoti tik tikint juo man esant tokioje dvasios būsenoje, kuri nedvejoja žinojimu (priešingu atveju prarandama galimybė veikti), įdaiktina žinojimą ne tik jį atitinkančiais, bet ir dvasiai reikalingais pavidalais. Tikėjimas, jeigu jį norėsime suprasti kaip nereliginę visuotinybės siekiančios dvasios būseną, bus ne kas kita, kaip valia žinoti – dvasios nusiteikimas, troškimas žinojimą išplėtoti iki begalybės. Šia prasme Aristotelio protas-absoliutas yra ne kas kita, kaip dar galutinai nesureligintas tikėjimas, o Niutono visuotinės traukos dėsnis – jau sekuliarizuotas tikėjimas. Pagaliau ar ne tikėjimas gana menko tikrumo žinojimu yra projektai pakeisti upių tėkmes, apgyvendinti kitas planetas, išsaugoti taiką sukuriant globalinę kosminę termobranduolinio ginklo sistemą ir panašūs. Kad mūsų išmanyme yra daugiau tikėtinumo ir tikėjimo negu tikrumo

ir žinojimo, rodo net tekėjimo krypčių nepakeitusių upių sekimas laukų drėkinimo sistemose, visus apskaičiavimus niekais pavertusi Černobylio katastrofa, pagaliau visa XX amžiaus pasaulio situacija, į kurią patekta laikant technologinį žinojimą visiškai patikima sociumo kūrimo galia. Juk tikėjimas, kad gamtos tvarka pagaliau atskleista, buvo tik mechanistinių realybės ryšių būtinis išplėtojimas!

Tiesą sakant, XX amžiaus globalinės grėsmės išaugo ne iš šiandieninės racionalumo sampratos – šiandieninė, palyginti kad ir su pirmuoju pokario dešimtmečiu, yra jau gerokai kitokia. Visų pirma joje nebe toks svaigiai patrauklus egzistencializmas, tas apriorinškas klasikinio racionalumo neiginys, joje nebe toks agresyvus pozityvizmo scientizmas, ji pagaliau nebe taip beprecedentiškai remiasi politine jėga kaip patikimiausia pasaulio tvarkymo priemone. Pirmieji naujojo racionalumo sampratos ženklai buvo kibernetizmas technikoje, struktūralizmas filosofijoje ir naujoji antropologija sociologijoje, pasireiškusi visų pirma kaip daugybė kultūrologinių koncepcijų Amerikoje ir – ypač – Romos klubo programos Europoje. Tame įvairiabalsiame kalbėjime ryškėjo ir teberyškėja tik pačios bendriausios orientacijos: protas ir žinojimas negali būti absoliutus pasaulėvokos ir pasaulėdaros atskaitos taškas, protą valdo valia, o valią – dvasia, kurios esmės ir sąsajų su žmogaus aplinka mes dorai dar ir nežinome; ekstensyvios raidos galimybės baigiamos išnaudoti, ir skubiai reikia rasti intensyvaus buvimo atramos taškus; nei protas, nei gamta žmogaus buvimui garantijų neteikia, jas turi pasiūlyti naujos žmogaus dvasios savybės, kurias iš savęs turi iškelti pats žmogus, dabar esantis akistatoje su nebūtimi taip, kad galų gale ima suvokti: jis ir yra būtis, ir ne dangus, ne žemė, o tik jis pats ją sau gali garantuoti. Bus ar nebus pasaulis, gyvens ar negyvens žmogus, priklauso tik nuo jo – kiek tikras jis pasirodys esąs pats sau! Ne kaip tikrai jis atskleis sau Dievą, ne kaip tikrai jis sau išsiaiškins Gamtą, o kiek tikras bus jis pats!

Tai reiškia viena: kad ir kiek yra svarbūs ir tikėjimas, ir žinojimas, kuriais vadovaudamasis žmogus kūrė Viduriniuosius amžius ir Naujuosius laikus, svarbiausia vis dėlto yra žmogaus dvasia, kuri šiuos du savivokos būdus valdo ir nukreipia. Ir, matyt, ne vieno kurio pirmumas, o išmintinga jų sąsaja tegali laiduoti raidos konstruktyvumą.

Niekas neabejoja, kad Tarybų Sąjunga – pirmoji komunizmą kurti pradėjusi valstybė. Bet kurti proto visuomenę buvo pradėta su tokiu menku

visuomeniniu proto potencialu, kad jos kūrimas buvo pagrįstas ne tiek realiu visuomeninio proto gausinimu, kiek tikėjimu tuo, tikrovėje vis labiau tolstant nuo visko, kuo buvo tikima. Daugelis išsivysčiusių pasaulio šalių toliau tobulino savo technologinę kultūrą, o čia augta beatodairiško gamtos turtų eksploatavimo sąskaita, prie resursų išsekimo kritinės ribos ateinant kartu su visu pasauliu, tiktai kitaip nei daugelio kitų šalių, ne tik su senkančiais resursais, bet ir be technologijų. Iškilo svarbi spartaus kultūros racionalizavimo problema.

Michailo Gorbačiovo iškelta tarybinio žmogaus ir visuomenės atsinaujinimo programa turi labai aiškų tikslą – pasiekti, kad kuo greičiau būtų galima pasakyti: socializmu ne tikime, socializmą mes žinome. Iki šiol jis kurtas metafiziškai – vykdant tai, ką pažinusios „pasaulinius procesus“ nurodinėjo „šviesios galvos“. Dabar jis bandomas kurti realiai – mokantis protingai elgtis kiekvienam atskirai ir visiems kartu. Visuomenės demokratizacija – tai mūsų visuomenės realaus protingėjimo matas. Pratęsdama pasaulio naujo racionalumo paieškas, ši programa veda ne tik į socialinio, bet ir į intelektualinio gyvenimo pirmąsias pozicijas.

Nelengvas tai kelias. Mūsų pasaulis nuėjęs tiek toli, kad kone iki galo išnaudoti ne tik žmogaus aplinkos, bet ir dvasios resursai – pradedant žinojimu, baigiant morale. Praktiškai nebeturi vertės jokie principai, išskyrus vieną – prisitaikyti, kad nors kuriam laikui išliktum…

Bet eiti reikia. Atsisakius lieka viena – mirtis. Greitesnė, lėtesnė, bet neabejotina žūtis. Nebūtinai mūsų, kaip linki mūsų idėjiniai priešininkai. Bet būtinai visų.

Yra du ėjimo demokratizacijos keliu būdai. Pirmas – nedaryti to, ką manai esant netikra. Nemeluoti, kai iš tavęs nori melo. Nevogti, kai iš tavęs reikalauja pavogti. Netylėti, kai iš tavęs reikalauja tylos. Antras – daryti tai, ką laikai esant tikra. Tikėti būtimi, kai žinai, kad tavęs laukia nebūtis. Džiaugtis pasauliu, kai matai jo skausmą. Teigti savo tautą, kai supranti, kad net jai pačiai jos nereikia. Reikalauti tvarkos, kai aplink viskas griūva. Ką bepasirinktum, be tikėjimo nežengsi nė žingsnio. Betgi nė vienu atveju nebūtina religija – priešingai, tas kelias apskritai galimas tik tada, kai patiki proto galimybe. Čia ir slypi visa paslaptis: pasaulis šiandien galimas tik tiek, kiek nebegalimas Absoliutas. Nes Dievas, Gamta – tai tikėjimas laukiant, o pasaulis jau toks, kad laukti nebėra kada. Ir nėra reikalo. Sekuliarizuotas tikėjimas yra tikėjimas žinant ir veikiant. Pasaulis šiandien galimas

tiek, kiek žmogus supranta, kad tuos klausimus, kuriuos jis pats privalo išspręsti, jis negali perduoti spręsti kitiems – žmonai, kaimynams, direktoriui, partijai, klasei, pasauliui, Dievui. Bet spręsti turi būtinai kartu su jais.

Taip žmogaus dieviškumą, beje, ir supranta Aitmatovas: Dievo malonė reiškiasi mūsų valia, žmogus savo proto galia valdo save, jis pats sukuria sau naują požiūrį į savo esmę. Avdijui būtent šitaip egzistuoja dieviškumo esmė – per žmogų ir žmoguje.

Kam prireikė Aitmatovui religinės problematikos ir terminologijos, jeigu jis ją modernizuoja tiek, kad sprendžia pačius aktualiausius šiandieninio asmenybės persiorientavimo klausimus? Atsakymai galėtų būti trys. Pirma, filosofinis šio persiorientavimo supratimas prieinamas nedaugeliui, o jį turi pajusti, suvokti ir įvykdyti visi. Žmogaus savivokai išdogminti, visuomenės gyvenimui demokratizuoti ir buvimui subūtinti žmogų plėšte išplėšiant iš pragmatiškai ciniškos gyvensenos turi būti panaudotos visos žmonių sukauptos kultūros priemonės, taip pat ir religija – per maža turime laiko filosofinei ir ideologinei savišvietai, kuri, anot rašytojo, daugeliui žmonių yra ir neefektyvi. Antra, religijos ir ateizmo, tikėjimo ir žinojimo klausimai mūsų visuomenės moksle taip supainioti arba (be nedidelių, dažnai mažai žinomų išimčių) sprendžiami taip nekompetentingai, kad patenkinamo atsakymo negali duoti net inteligentijai, kuri priversta atsakymų ieškoti pati ir rasti juos ne visada ten, kur galėtų. Esu įsitikinęs, kad ir „Ešafoto“ autorius, susirūpinęs susikaupusių problemų kuo visapusiškesne aprėptimi, nuėjo labiau jų „atspindėjimo“ negu galimo konstruktyvaus suvokimo link. Trečia, Aitmatovas yra pavargęs ir įpykęs. Jo sieloje nebeliko ankstesnės besaikės meilės ir besąlygiško grožėjimosi, joje susikaupė skausmas, kančia ir nerimas, netgi jam nebūdinga skubra ir netikėjimas, kad kas nors dar pataisoma. Taip suvoki abu svarbiausius romano herojus – Avdijų ir Bostoną. Taip suvoki ir viso „Ešafoto“ religinius motyvus. Ir tada darosi nenuostabu, jog pagauni save galvojant, kad romanas yra ne tiek meno kūrinys, kiek visuomenės sąmonės provokacija – šokiruojanti, sukrečianti ir užgaunanti pačias svarbiausias nuojautas tiesa: daugiau tiesa negu menas, bet tokia tiesa, toks žodis, kuris gimdo naują pasaulį.

Jau romanu „Ilga kaip šimtmečiai diena“ Aitmatovas pasakė apie gyvenimą tai, ko ir kaip nebuvo sakęs nė vienas tarybinis rašytojas. Nebent seniai – Michailas Bulgakovas, Ivanas Buninas ar dar anksčiau – patys didieji.

Aitmatovas, kaip ir anie, kalba su tokiu būties jautimu, tarsi šioji bylotų kiekviena akimirka, tarsi ir Akbaros žingsnį, ir Avdijaus teismą, ir Bostoną, einantį Isyk Kulio link, matytume nuo aukštų vėjuotoje saulėje spindinčių kalnų. Tada ir užmiršti visus kūrinio nenuoseklumus, nelygumus, dirbtinumus, tiksliau tariant, tada supranti, kad visa tai niekai palyginti su tuo, kas pasakyta apie gyvenimą, su tuo, kad pasakytas gyvenimas.

Ir tegul su daug kuo nesutinki, tiksliau, būtent dėl to, kad nesutinki, eini su Bostonu ir sakai jam:

– Nedrįsk žudytis! Negi nesupranti, kad pasaulis gyventų ir be tavęs? Bet be tavęs jis būtų koks buvęs, o su tavim bus kitoks.

1988

ALGIMANTAS ŠVĖGŽDA: ALTERNATYVA

Lietuvių dailės kritinė situacija neabejotina, nors ir neakivaizdi. Taip yra todėl, kad dailės kūrybos rezultatų apstu, tačiau juos vertinančiai sąmonei neaišku, kurie iš jų tikri, kurie ne, kurie perspektyvūs, o kurie beprasmiai. Esama autoritetų, esama pripažintų kultūros darbininkų, esama būrio jaunų savitų novatorių: dailininkų yra, bet dailės kaip reiškinio, kaip kultūros galios nėra.

Kodėl? Todėl, kad dailė kaip nacionalinės kultūros reiškinys atsiranda tada, kai įgyja bendrumo jausmą, o jį įgyti gali tik iš savo visuomeninės paskirties supratimo: tik visuomeninis tikslas įprasmina visas meno tėkmes ir tėkmeles – įveda vertybių hierarchiją, apibrėžia tikrumo ribas, atmeta pseudovertybes.

Ten, kur kultūros kūrybos refleksija gana intensyvi, tas bendrumas gali kilti iš meno savivokos, t. y. kritikos. Bet gali kilti ir iš pačios dailės.

Kai Algimantas Švėgžda surengė savo 1984–1986 metų Berlyne sukurtų darbų parodą, tapo aišku: lietuvių dailės ateities siektinybė įgijo aiškų konkretų pavidalą.

Kodėl Švėgždos kūrybai tenka ribos vaidmuo?

Todėl, kad jis atsisveikino su tuo mūsų dailininkų jau seniai apgyventu plušėjimo kupinu kūrybos kaip pasaulio daiktų perdirbinėjimo ruimu ir išėjo į naują suvokimo erdvę, kurioje dailininko paskirtimi laikomas pasaulio daiktų savarankiškosios būties kontempliavimas.

Viename pokalbyje skulptorius Mindaugas Navakas yra pajuokavęs maždaug taip: negi mūsų dailininkai būtinai turi išvažiuoti į Paryžių, kad iš ten parsivežtų lietuvių meną? Nežinia kas – ar žvilgsnis į gyvenimą iš Berlyno, ar nuo savo sveikatos ribų, ar nuo miegūstai šiltų empiristinių

pasivartymų nusikračiusios minties bus paryškinęs naująją Švėgždos pasaulėvoką ir pasaulėžvalgą. Aišku viena: tas Švėgždos buvimas ne Lietuvoje vėl bus tapęs lietuvių dailei jos atsinaujinimo vieta.

Vis dėlto svetimas kraštas šįkart, rodos, bus buvęs tik fonas, kontekstas, padėjęs lengviau eliminuoti naujumo sugyvenimui nebūtinus jausmus, mintis ir daiktus. Pasaulėvokos ištaka ir atramos taškas šįkart, rodos, bus buvusi kančia (kaip tobulai viename piešinių subūtintas ties buvimo ir nebuvimo riba žmogų laikyti galįs ligos absurdas!), iš kurios apsisprendimas būti – kaip tarpais prigęstantis, tarpais įsiliepsnojantis žmogaus laisvos valios stebuklas – kėlė ir ugdė naują meilę gyvenimui, gyvenimui paisant tos materialybės, kuri (vėl koks absurdas – mūsų, žodžiais ją taip mylinčių!) buvo taip paniekinta ir suniokota, jog ėmė rodytis perdirbama į ką patinka, o mums patiems nebereikalinga net ir kaip sveikata. Ką jau kalbėti apie meną: jame – toks įsitikinimas ėjo dar iš praėjusio amžiaus – materialybė tiesiog privalėjo būti naikinama, ir tai buvo daroma pradedant impresionistinėmis vizijomis, abstrakcionistinėmis konstrukcijomis, baigiant pop ar opartiškais žaidimais. Dailininkas kartu su nedaugeliu žmonių pasaulyje, aplenkdamas daugelį savo tautos žmonių, suvokė, kad žmonijos padėtis XX amžiaus antrojoje pusėje iš esmės pasikeitė: nebe pasaulio materialumas, iki tol laikytas žmogaus buvimo tikrumo, patikimumo tašku, o pasaulio idealumas – žmonių orientacijos, tikslai, idėjos – yra žmonių atspirties taškas ir ateities prielaida, ir bus ar nebus ta ateitis, priklausys nuo to, kaip esmingai žmogus pasaulio idealumą perorientuos jo materialumo gerbimo linkme.

Ne tik suvokė tai – ir išreiškė. Visa paroda yra pagaliau vėl atrastų daiktų, turinčių savo nepriklausomą gyvenimą, pašlovinimas. Pradedant Marcelijaus Martinaičio „Kukučio baladžių“ iliustracijomis, baigiant paskutiniais vokiečių žemės etiudais. Bet visa savo pasaulėžiūros galia naujoji Švėgždos pasaulėvoka skleidžiasi jo rugio šiaudo kontempliacijose. Aš atėjau į parodą ir nebeišeinu iki šiol: pasijutau sugrįžęs namo. Ir ne į prarastąjį kaimą, ne į taip smarkiai sugyventą ir jau nebepakeičiamą miestą, o į visą žemės pasaulį, bet irgi ne tiek daiktiškąjį – vokiškąjį ar japoniškąjį, o į tą, kuriame yra būtis, iš kurio ji per kančią ir meilę kyla pasaulio daiktais, kuriuos mes po tiek metų, tiek šimtmečių, jau tik priėję savo galimybių ribą sugebėjome, bent jau panūdome išvysti kaip daiktus, o ne kaip mūsų vaizdinius apie juos ar dar blogiau – kaip savo interesus.

Švėgžda juos išvydo, užfiksavo ir pateikė mums tik susitapatinęs su ta būtiškąja kančia ir meile, tik jų akimis išvydęs pasaulio vertybes. Matyt, tas kankinamai aiškus būties galimumas tik per konkretų buvimą, sugebėjimas amžinybę jausti laikinumo pavidaluose ir pripildo šitą kūrybą išvystančio žmogaus sielą tos nuostabos, kuri jau pro žiūrinčiojo sielos laikinybės dulkes ir amžių sąsajas veda į tuos laikus, kuriuose žmogaus ryšiai su gamta, su būtimi buvo kitokie, taip pat ir į tuos, kuriuose jie vėl turėtų būti kitokie: nebe turėjimo, o buvimo ryšiai.

Nenoriu Švėgždos paskelbti besąlygišku mūsų naujosios dailės vadu ar ideologu. Tačiau jo menas – nebeapeinamas lietuvių dailės faktas, ir tiek, kiek jis bus suvokiamas kaip alternatyva net tuo atveju, kai jo alternatyvumas bus kvestionuojamas, – nuo šios parodos bus viena svarbiausių mūsų meno diferencijavimo ir poliarizavimo idealiųjų paskatų. Švėgždos menas nenustumia į šalį jo amžininkų ar jaunesnės kartos dailininkų kūrybos: kiekvieno ji bus tokia, koks yra ją kuriantis žmogus. Tačiau jie visi eis į ateitį, tapdami ateities, o ne praeities meno reprezentantais tiek, kiek suvoks ir išgyvens Švėgždos patirtį bei pamokas.

O Švėgžda ir tada bus buvęs pirmas, naująją pasaulėjautą išreiškęs ne kaip nuojautą ar intenciją, o kaip principą ir likimą.

1987

KARTŲ RYŠYS – MŪSŲ UŽDAVINYS

Jeigu 1940 metais Lietuvos Respublika nebūtų sunaikinta, tokių filmų nebūtume kūrę.

Aš irgi anuomet priklausiau prie tų žmonių, kurie, kaip man dar prieš peržiūrą sakė režisierius, vienoje recenzijoje jo klausė: kodėl taip ilgai rodo vandens bangavimą, medžio sudiržusią žievę, žemės grumstus? Norėjau tiesaus sakymo, veiksmo, idėjos aiškumo. Idėjas tada aiškiai išsakydavo žinia kokie filmai – ne mūsų filmai. Rimtauto Šilinio filmas „Iš senųjų laikų“ yra tipiškas ano meto filmas – kai autorius meluoti nebegali, bet tiesos pasakyti dar negali.

Ir negali ne tik dėl to, kad neleidžia. Jis jos dar ir nežino. Dauguma mūsų nežino.

Nenuostabu: esame atkirsti. Esame atkirsti nuo savo istorinių šaknų. Esame atkirsti nuo išeivijos, kuri turi tikslą ir žino, ką daryti. (Beje, po savo politinių nuotykių meto įgijęs šiek tiek daugiau laiko išstudijavau kelioliką išeivijos knygų ir išsivadavau iš kai kurių iliuzijų – besąlygiško išeivijos pozityvaus vertinimo.) Svarbiausia – esame atkirsti nuo pasaulio meno plėtotės, ji pasiekia mus fragmentiškai (daugiausia per lenkų, vokiečių publikacijas) ir kartais tik iškreivina mūsų mąstymą.

Esame uždaroje erdvėje, bet gyventi norime. O kas nori gyventi, tas į gyvenimą žiūri rimtai ir ieško atramų savyje.

Ko ieškojom tada? Atsimenu ne vieną diskusiją vos ne iki muštynių su šiandien visiems žinomais filosofais Arvydu Šliogeriu, Jonu Balčium, Antanu Nesavu, žuvusiu diplomatinėje tarnyboje Gruzijoje: įsižiebia koks naujas supratimas, nušviečia dvasią ir aplinkui pasidaro aiškiau. Visi tuo metu ieškojom tikrumo. Kas buvo tikra anuo metu ir viduje, ir išorėje – tai

tavo žemė. Žemė, kurioje gyveni. Iš santykio su savo žeme pajautų išaugo daugybė ano meto mąstymo, meno, kultūros reiškinių. Kontempliuodama gyvenimo savo žemėje tikrumą subrendo visa tarybinio meto lietuvių fotografija, drįstu sakyti – ir kinas, ypač dokumentinis. Tas grožėjimasis žemės pavidalais yra tikrumo jausmo ir paieška, ir turėjimas, pradžioj dar poetizuojamas ar dramatizuojamas, uždaromas pačioje gamtoje, paskui jau siejamas su sociumu („Iš senųjų laikų“), su politika, ką matom „Nojaus arkoje“, galop išvedamas į veiksmą – tokį dramatišką, gyvą (kaip paskutiniame Šilinio filme apie lito banknotų kūrimo aplinkybes), kad prilygsta meninio filmo dramaturgijai, tik yra vertingesnis tuo, jog visi „artistai“ yra dokumentiškai realūs istoriniai asmenys.

Visa tai tik dar kartą patvirtina seną tiesą, kad gyventi norintis žmogus gali kurti esant bet kokiam režimui. Ir tarybiniais metais Lietuvoje sukurta nesenstančių kūrinių. Jų galios kyla iš meilės savo žemei, iš ryšio su žeme.

Šiandien, kai gyvename jau net nebe urbanizuotame pasaulyje, kai mūsų pasaulis daugiau virtualus negu realus, jaučiu, kad šitie filmai apie meilę savo žemei – menas, kilęs iš taip giliai išjausto ir ne tik jausmams atrasto žemės tikrumo, – bus vieni svarbiausių mūsų naujųjų kartų intelektinių saitų su savo žeme. Ypač – globalizacijos išvietintųjų asmenų ir kartų ryšys.

Atrasti savo žemę, kaip ir savo tautą, kaip ir savo tikėjimą, – kiekvieno atskiro žmogaus, kiekvienos naujos kartos uždavinys. Kitaip ne tik nebeprikels niekas nė vieno senelio iš kapų milžinų – ir kas kelia neliks.

Privalome pasirūpinti, kad būtų. Tai mūsų – nueinančiosios kartos – uždavinys.

2003

APIE FOTOKAMERĄ IR NAUJĄJĄ DAILĘ

Kaip meno raidos neįmanoma nagrinėti atsietai nuo mokslinės minties augimo, taip negalima neatsižvelgti į technikos ir ypač fotokameros poveikį šiandieninės tapybos (konkrečiai – abstrakcionizmo) atsiradimui.

Impresionistai, didžiausieji meno revoliucionieriai, naujojo meno pradininkai, savo kūriniais išreiškė jų gyvenamojo meto mokslinės minties suformuotą pasaulėjautą, kai praėjus palaimintajam klasifikavimo ir tradiciniam, dar Viduramžiais prasidėjusiam daiktų ir jų tarpusavio ryšių apibendrinimo laikotarpiui, kiekvienas daiktas ar jų visuma suskilo į neišaiškintų priešybių sumą, kuri dar ir šiandien gali būti (ir yra) traktuojama tik subjektyviai.

Kaip niekas neteigia, kad mokslas nuo Karlo fon Linėjaus ir Čarlzo Darvino žengė žingsnį atgal, taip niekas, rodos, neturėtų teigti, kad menas nusmuko. Tačiau visa nelaimė, kad menas, labiau negu mokslas išreikšdamas subjekto poziciją, gali būti ir subjektyviau traktuojamas. O jeigu viena ar kita jo kryptis nepripažįstama arba pagal tai, kiek greitai ji pasiekia visuomenės sąmonę, galime spręsti apie visuomenės ir galbūt dar labiau apie visuomeninės santvarkos potenciją – demokratiją, socialines sąlygas, netgi valstybingumą.

Tačiau mokslo tiesa, sėkmingiau prasiskverbianti pro pačius konservatyviausius valstybės rėmus (mokslo raida neatskiriamai susijusi su technikos pažanga, o tuo suinteresuota kiekviena valstybė, netgi ta, kuri yra iš esmės nukreipta prieš individą arba jo grupę, grupuotę ar net tam tikrą visumą tiek pačios valstybės kūne, tiek šalia jo), efektingiau skinanti sau kelią mokslo tiesa, atneša ir naują pasaulėjautą, kurios išraiškai, norėtų kas to ar nenorėtų, reikalingos naujos formos.

Netgi atsiradus pirmajam dar labai primityviam fotoaparatui pasigirdo balsų, paskelbusių tradicinės dailės pabaigą. Tačiau ir tradicinės realiosios dailės baigmė buvo kitokia. Fotoaparatas, viena iš daugelio galimų mokslinės minties būdų techniškoji išraiška, nepakeitė raižiklio ar teptuko, kaip ir ta mintis, davusi šį konkretų techninį rezultatą, nebuvo tokia universali, kad galėtų pretenduoti į revoliucinius mokslo pertvarkymus. Ta mintis buvo viena iš daugelio mokslinės minties atšakų, sudarančių konkretaus laikotarpio bendros mokslinės minties lygį, kuris, beje, formavo ir naują žmogaus pasaulėjautą ir kartu etinius bei estetinius įsitikinimus.

Niekas šiandien tapydami akvareles ar freskas nesinaudoja Egipto faraonų laikų dažais (nors gaila!) – šiandien kiekvienas teplioja masiškai fabrikų (irgi mokslinės minties rezultatas!) išleidžiamais dažais. Jie kaip medžiaga turi savo specifines savybes, į jas kreipiamas anaiptol nemenkas dėmesys, siekiant bendro kūrinio išraiškingumo.

Fotoaparatas taip pat negalėjo likti kokia izoliuota zona, nes vis labiau tobulėdamas techniškai jis sukūrė ne tik tobulesnius anūkus ir proanūkius, bet ir atsidūrė savotiškoje neandertaliečio būklėje, lyginant jį su kinu ir televizija, šiandien pripažintomis naujomis mūzomis!

Savaime aišku, kaip kiekviena mokslinė mintis, atskleidusi naujus pažinimo horizontus, suformavusi šimtus skirtingų pasaulėjautų grupių (dailės istorijoje žymimų *krypčių*, *srovių* ir kitais terminais), pirmiausia prisiimdavo tam tikras pareigas, o jas realizavusi, prisiimdavo naujas, taip ir fotoaparatas, atitikdamas naujų laikų dvasią, jos poreikius fiksuoti vis labiau intensyvėjantį visuomenės judėjimą, prisiėmė neabejotinas funkcijas. Viena vertus, jų realizavimo rezultatais šiandien niekas neabejoja – laikraščiai, žurnalai, kartais tampantys vien iliustruota visuomenės gyvenimo kronika, vis didėjantis fotoinformacijos poreikis (galingoji mūsų laikų „daiktinio įrodymo“ instinkto patenkinimo būtinybė) – visa tai iš dalies aišku ir paprasta. Čia fotoaparato teisėmis ir funkcijomis niekas neabejoja.

Tačiau yra ir antra pusė – meninė nuotrauka. Išskirti ją iš tam tikro laikotarpio reiškinių visumos – tai nepripažinti tų funkcijų, kurias prisiėmusi fotokamera pagimdė ypatingus visuomenės gyvenimo faktus – kiną ir televiziją.

Žiūrėti į meninę nuotrauką tik kaip į atskirą meną, nedarantį poveikio kitiems menams, – tai prieštarauti pagrindinei šių dienų meno raidos

tendencijai, pripažinti ją kaip daiktą savyje, o tuo pagaliau iš esmės ir remiasi šiandieninio meno filosofinės ištakos.

Paradoksai egzistuoja tiktai sąmonėje. Šiuo atveju tuos paradoksus sukuria visuomenės sąmonė arba tiksliau tai, kas teigiama esant visuomenės sąmone. Kaip ir pasibaigus klasikiniam daiktų ir reiškinių klasifikavimo bei apibendrinimo amžiui klasifikavimo ir apibendrinimo *apskritai* būtinybei teko naujos funkcijos, fotokamera, labiausiai atitinkanti naujuosius klasifikavimo tempus, *prisiėmė*, o ne *panaikino* konkrečių daiktų ar reiškinių fiksavimą. Ji sėkmingai panaudojo netgi individualią tų daiktų ar reiškinių matymo galimybę – tik todėl šiandien mes galime kalbėti apie meninę nuotrauką.

Ne atsitiktinumas, o logiška būtinybė buvo ir tai, kad vaizduojamasis menas, skatinamas mokslinės minties ir jos įtakos filosofijai, etikai, estetikai, pajuto *būtinybę* atsisakyti tradicinių, nuo seniausių laikų per Antiką, Renesansą, Viduramžius į XIX amžių atkeliavusių formų.

Vaizduojamasis menas tas formas su džiaugsmu perleido fotokamerai, kuri sugebėjo jas padaryti, tiesa, kiek saviškiau, bet ne mažiau tiksliai ir nepalyginti sparčiau, negu tai buvo galima padaryti kaltu ar teptuku.

Tai buvo naudinga visiems – ir meno konservatoriams, ir liberalams, ir revoliucionieriams. Pirmieji galėjo gyventi viltimi, kad tradicinė forma nežuvo (jeigu tik jie pajėgė suprasti šios transformacijos neišvengiamumą). Antrieji galėjo filosofuoti ir apibendrinti tai, kas sukurta, ir spėlioti apie ateitį. Tretieji neigdami, bet iš esmės laikydamiesi tų tradicinių formų, galėjo žvelgti pirmyn ir ieškoti to, ką vadiname naujais keliais.

O jų galvose mintys virte virė.

Nesvarbu kaip – ar savo žuvimu prie senojo kūno prijungę naują turinį jie pakeisdavo visumą, ar nuosaikiu ir kruopščiu darbu lydydami naują lydinį iš senų ir naujų momentų jie kūrė naują meną, išreiškiantį jų pasaulėjautą, suformuotą žemėje iš žemiškų, nors ir neįprastų komponentų.

Mokslinė mintis, pajutusi iki šiol egzistavusių tiesų reliatyvumą, nepastovumą pavertė pastovumu, prieštaravimuose atrado vienybę, ir tai nušvietė pasaulį nauja šviesa, kurios nebūdamas aklas iš prigimties arba apakintas niekas negalėjo nematyti. Juo labiau menininkas, kurio žinojime sunku dažnai atskirti mokslo ir meno sferas.

Susiformavo naujas mokslo raidos etapas, susiformavo nauja žmogaus pasaulėžiūra, o su ja ir pasaulėjauta, ir ją išreiškė naujasis menas.

Juo galima abejoti, jo galima nesuprasti, jį galima netgi atmesti su išimtimis ar be išimčių, galima netgi niekinti arba prakeikti, bet jo egzistavimo fakto nepripažinti nevalia. Visa tai, kas egzistuoja, turi pabaigą. Galima teigti greitą naujojo meno pabaigą. Tačiau būtų geriau, jeigu mes pasistengtume suprasti jo pradžią. Tada ir dabartis atrodytų kitokia.

Visa, kas egzistuoja, neatsiranda iš nieko. Nenukrito iš dangaus ir naujasis menas, beje, jau pusę šimtmečio atšventęs. Ir visuomeninės santvarkos nuopelnas čia tik toks, kiek ji toleruoja individualybę, visa kita palikdama naujos mokslinės minties, meno tradicijų ir meno sąveikai.

1964

LIETUVOS FOTOGRAFIJA

Fotografijos reikšmė šiandieniniame visuomenės gyvenime remiasi dokumentalumu, kurį seniai ir galbūt negrįžtamai, nesunaikindamas pats savęs, prarado (beje, ne be fotografijos pagalbos) visas kitas plastinis menas. Dokumentalumo akcentavimas nepaneigia fotografijos žanrinės įvairovės, o tik išryškina specifinę fotografijos jėgą – sekunde, sustok! Meninės fotografijos jėga slypi ne pačiame sekundės sustabdyme, o ką fotografas joje išvydo ir parodė mums.

Dauguma fotografų, kurių kūrinius matome almanache,* dirba arba bendradarbiauja periodinėje spaudoje. Juos tai neabejotinai veikia. Matyt, neatsitiktinai ir į šį pateko darbai, kurie padarė jį ne tiek meninės fotografijos leidiniu, kiek almanachu, atspindinčiu bendrąją mūsų fotografijos būklę.

Jeigu tai nepadidino leidinio meninio svorio, tai gal bent praturtino kuo kitu? Deja, man rodos, nuo šio eklektiškumo rinkinys nepraturtėjo nei jausmu, nei savitesne gyvenimo situacija, nei pagaliau įdomesne atlikimo technika, rakursu, kompozicija. Kada įvairių polinkių autoriai iš esmės visi yra lyriški (net savotiškai melancholiški) arba santūrūs (dažniausiai – kameriški), norom nenorom galvoji, kad mūsų meninė nuotrauka pažengė ne taip jau toli. Šiaip ar taip, mūsų dienų gyvenimo aistros liko už knygos ribų. Tik tolimi jų atšvaitai dvelkia viename kitame įdėmiame žvilgsnyje, momente. Gerai, jei šis žvilgsnis ar momentas ką nors sako. O jei autoriaus intelektas reiškiasi tik matomo objekto patvirtinimu? Tada savo erudiciją neišvengiamai teks pabrėžti tik fotografui prieinamomis

* *Lietuvos fotografija* / sudarė S. Krivickas – Vilnius: Vaga, 1967.

ir dažnai tik jį vieną jaudinančiomis priemonėmis. Sukdamasi ribotame temų rate, mūsų fotografija (beje, ne tik fotografija) kenčia stiprią estetizavimo anemiją.

Tuo, žinoma, nenoriu paneigti fotografikos suverenumo autoriteto, juo labiau kad ir recenzuojamame albume yra puikių darbų (Romualdo Rakausko „Saulė ežere“ ir „Vandens ritmas“, Aleksandro Macijausko „Siluetai“ ir „Vyro portretas“, Povilo Karpavičiaus „Trakų pilis“ ir „Talinas“, Viliaus Jasinevičiaus „Skalbėja“). Originalus natūroje pastebėtas šviesos ir šešėlio santykis, linijų ritmas čia, tinkamai panaudojus fototechniką, tampa prasmingu veiksmu, kasdienybės smulkmenų nuvargintą žvilgsnį nuvedančiu už tos ribos, nuo kurios prasideda savarankiškas, savo kontrastų logika pritrenkiantis daiktų pasaulis.

Tai – ryškiausi šio almanacho fotografikos pavyzdžiai. Kur kas daugiau tokių darbų, kuriuose grafiškai paryškintos struktūros padeda tarsi pirmąkart išvysti gerai pažįstamą objektą (Romualdo Augūno „Sieliai“, Mariaus Baranausko „Mano gimtinė“, Rimanto Dichavičiaus „Senos kapinės“, „Banga ir akmenys“, Algimanto Kunčiaus „Šviesa ir šešėliai“, Romualdo Kunčiaus „Visą amžių“, Henriko Liandzbergo „Žiema“, Birutės Orentaitės „Moteris“, Rakausko „Obelys žiemą“, „Kelias“, Liudviko Ruiko „Miškas“, „Miškas žiemą“, Antano Sutkaus „Neringa“, Juliaus Vaicekausko „Žvejai“, Audriaus Zavadskio „Senas parkas“, Miroslavo Znamierovskio „Vilniaus viršūnės“). Deja, ne visi jie, parodę pasaulį tarsi pirmąkart, pajudina žiūrovo emocijų pasaulį. Neatsitiktinai turbūt čia vyrauja neutrali peizažo ar architektūros kompozicija.

Kita nuotraukų grupė – tai „momentinės“ reportažiniu metodu darytos nuotraukos. Jurijaus Kurnosovo „Finišas“, Augūno „Turistas“, A. Kunčiaus „Mergaitė“, „Bulviakasis“, Adaukto Marcinkevičiaus „Skeptikai“, Viliaus Naujiko „Į šventę“, „Šeimyna“, Rakausko „Ką dar pagrojus?“, „Rankos“, „Nauji laikai“, Sutkaus „Mergaitė“, Anatolijaus Streleckio „Regbio rungtynės“, Vaicekausko „Kolūkio veteranas“, Zavadskio „Mergaitė“ – šiose nuotraukose tarytum girdi praėjusį ir vis dėlto niekada nepraeinantį gyvenimo judėjimą.

Brandžiausi šio almanacho ir turbūt visos 1958–1967 metų mūsų meninės fotografijos darbai yra būtent tie, kuriuose fotografas, net ir reportažiniu metodu dirbdamas, su dailininkui būdingu atidumu organizuoja kadrą išlaukdamas iki tos lemtingos sekundės, kada natūra „prakalba“

tuo, ko fotografas tikėjosi. Tokie darbai yra Marcinkevičiaus „Darbininkas“, A. Kunčiaus „Rašytojas K. Boruta“, „Rašytoja I. Simonaitytė“, „Lietuvis“, „Rudens šviesa“, Naujiko „Šienpjovys“, „Kolūkiečio portretas“, Sutkaus „TSRS liaudies artistas K. Petrauskas“, Rakausko „Rankos“, Karolio Dineikos „Senelė“. Niekas kitas neparodys mums tokio fatališko rašytojo žvilgsnio, kuriame jauti viską – ir praeitį, ir ateitį, amžinybę, tokios kylančių rankų įtampos, šienpjovio, per erdvėse žydinčią pievą dalgiu švytuojančio tavo prisiminimų begalybėje, kaip fotografijoje sustabdyta lemtingoji būties sekundė. Galima apgailestauti, kad tokių darbų nedaug, bet labiau, negu apgailestauti, reikia džiaugtis tuo, kad yra visos galimybės jų turėti.

Kadangi specialių meninės fotografijos leidinių dar ir skaičiuoti nepradėjome, ir fotografai gali bendrauti su visuomene tik parodose ir periodinėje spaudoje, pastarosios vaidmuo mūsų fotografijos ateičiai nepaprastai svarbus. Dar daugeliu atvejų fotografija vaidina utilitarinį grafišką ar informacinį vaidmenį ir tas principas vienodai taikomas tiek visai plokščioms, tiek ir reljefiškoms, gyvo gyvenimo garsus ir kvapus pagavusioms nuotraukoms. Ši lygiava – ne tik nuostolis patiems leidiniams, bet ir fotografijos meno augimo stabdys. Mes turime savitų fotomenininkų, ir kiekvienu atveju nederėtų drovėtis išryškinti, kuo kiekvienas jų ne toks kaip kiti. Pakanka pažvelgti į dviejų subtilių gamtos poetų – Virgilijaus Juodakio ir Kęstučio Verbicko – kūrybą. Pirmasis svaigina ta sunkiai nusakoma bangos lūžyje ar gulbės skrydyje virpančia poetiškai suvokta gamtos nuotaika, o antrasis žavi racionalistišku gamtos formų begalybės teigimu. Bet ir vienas, ir kitas tai, ką jaučia, rodo mums meniniu vaizdu.

Apie autorių individualumą remiantis vien almanacho medžiaga kalbėti plačiau netenka. Bet ir šita pirmoji pažintis, be abejo, padės geriau juos pažinti. Gal net – ir patiems fotografams save.

1968

PIRMOJI „REGNUM“ VARIACIJA VILNIAUS TEMA

Atsimenu, kai 1956 metų pavasarį iki dangaus trūko vieno Žemaitijos ežero ledas. Rudenėjant, per vasarą užsidirbęs pinigų, nusipirkau plastmasinį fotoaparatą. Nežinau, kiek dešimčių tūkstančių negatyvų yra mano archyve. Fotografavau iki pat 1990 metų pabaigos. Ir dabar ant mano darbo stalo mažutė 1943 metų „Leica“.

Ko mes ieškojome spaudydami fotoaparatų užraktus – ir mėgėjai, ir profesionalai? Kiekvienas atsakytume savaip. Tačiau esu tikras – nė vienas to meto fotografuotojų nepaneigtų, jei pasakyčiau: savo žemės. Teisingiau – meilės Tėvynei. Bet tada mes retai taip kalbėjome. Daug žodžių, kaip ir dabar, buvo užšaldyta, tarp jų – ir gyvybiškai svarbių. Kalbėjome kitaip, savaip, sunkiai ir pamažu kuriamu stiliumi, suprantamu gal ir nedaugeliui, bet būtinu tąsyk, kad sužinotume, kas vyksta mumyse, ir perduotume kitiems, kurie norėjo tai sužinoti ir suprasti.

Ir matėme, kad fotografija pati tampa iki tol Lietuvoje nebūta kalba, pačia tikriausia kalba apie gyvenimą ir jo prasmę. Kada nors bus parašyta ir tarybinių metų lietuvių fotografijos istorija. Iš jos, manau, gana aiškiai matysim, kaip apie šešiasdešimtuosius pramušamas fotografijos ikonų stilius, kaip iš fotolakštų pradeda žvalgytis gyvi veidai, tikri įvykiai, pagaliau ateina ištisi pasakojimai, vos ne romanai – nuo Algimanto Kunčiaus vaizdų, Aleksandro Macijausko ekspresijų iki Vito Luckaus geostruktūrų, jauniausių tada Vytauto Balčyčio, Andriaus Surgailio ir kitų neologizmų. Nuostabų pasaulį, įvairovės pasaulį sukūrė Lietuvos fotografai. Tai kaip reta vieningas pasaulis – tikras savo žemei, o tikras, nes mylimas, kaip mylima, tegul ir tyliai, gali būti tik Tėvynė.

Čia šiandien pristatyto „Vilniaus“*, vieno pirmųjų apie mūsų sostinę kuriamų albumų eilės fotografijos – iš mūsų šviesoraščio meno jau aukštosios brandos laikų. Viskas daiktiškai tikra ir tikrai nedaiktiška: taip tikra, kad daiktai mūsų akyse anihiliuoja save, mūsų akyse tampa menu, tarsi mes dalyvautume meno gimime, kartu su autoriais būtume jo kūrėjai. Nuostabus efektas. Tačiau jis neleidžia išsiskleisti mūsų dvasiai ir pradėti džiūgauti, nes prie daiktų mes nepriartėjame, dar aiškiau pasijuntame esantys šalia jų, virš jų. Ne ištremti už jų ir dėl to svetimi. Pakilę virš jų, bet su jais, o gal ir patys per juos. Galingas efektas: tarsi būtume pasaulio kūrėjai. Aš pažįstu Balčytį. Žinau jo pastangas. Aš šiek tiek pažįstu pasaulį. Žinau, ką jam gali reikšti kūrybos pastanga, ko verta yra kūrybos pastanga, ypač šių dienų pasaulyje, kur beveik vienintele atrama tampi pas sau. Galiu pasakyti autoriui: noriu, kad jis gyventų šiame pasaulyje ir kurtų. Jo kuriamas pasaulis yra žmogaus pasaulis.

Ir porą žodžių apie Vaidotą Daunį. Apie „Vilniaus“ žodžių autorių. Fotografijos knygos kaip knygos kūrėją, kaip leidybos žmogų. Ištisos leidyklos autorių. Knygų pasaulio autorių. Likimo leista buvo ir man jau seniai sužinoti, ką reiškia leisti knygas, ką reiškia išleisti knygą. Norėčiau, kad jis tai darytų Vilniuje iki žilos galvos, iki leis jo, to šiandien jauno žmogaus, jėgos!

O apie *Regnum* – tą ypatingą Daunio kultūros pasaulį, man neregėtą, netikėtą, netgi nenujaustą praėjusio meto siaurųjų kultūros būrelių pasaulyje, kuriuos taip pat teko laimė patirti. Kuo jis taps, kaip jis atrodys, tas *Regnum* pasaulis kada nors iš būsimosios mūsų kultūros ateičių?

Nežinau. Bet kad šviesiai – tikrai. Kiek anie fotografinių ir kitokių mano jaunystės atradimų pasauliai buvo mūsų išsilaikymo galios, tiek šis kultūros universumas su jo žurnalais, knygomis, muzika, paveikslais, pagaliau – taure šampano šitokiais vakarais bus – tikiu – kada nors galimas pavadinti viena mūsų atsilaikymo ištakų. Atsilaikyti galima tik kartu. Dėkoju Vaidotui Dauniui ir visiems, kurie su juo, už tą galimybę.

Būtis yra reali. O jeigu ji reali žmogui, tai ji ir konkreti.

1994

* Balčytis Vyt., Daunys V. *Vilnius* – Vilnius: Regnum, 1993.

ANTANAS POŠKA DAR LAUKIA BŪTI ATRASTAS

A. Poškos fotografijų parodos katalogo įžangai

Antanas Poška yra vienas spalvingiausių lietuvių fundamentalistų. Jis ne šiaip sau lietuvis, kuris mano, kad lietuviškumas gimsta kartu su juo, kad jis egzistuoja pats savaime kaip oras: užtenka gimti lietuvių šeimoje – ir tu jau lietuvis. Poška gerai jaučia, koks trapus, koks subtilus, koks kultūriškas daiktas yra *tautiškumas*, kaip lengvai jis pažeidžiamas ir nesunkiai sunaikinamas, su kokiomis baisiomis pastangomis jis atkuriamas. Kaip tik todėl jis taip atkakliai ir taip visuotinai ieško to, kas lietuviškąjį tautiškumą identifikuotų ir paliudytų ne tik esamybėje, ne tik istorijoje, bet ir priešistorėje, kitų tautų istoriniame gyvenime ir nūdienos buvime, netgi – kiek tai įmanoma – pasaulio tautinėje sąrangoje.

Poška savo užmojais rasti lietuvių šaknis ir pamatus turi kai ką daukantiška, kai ką basanavičiška. Tačiau tautos dvasia iš istorijos analų jau pakelta ir Simono Daukanto palikuonys rašo savo istorijas, kiekvienas savaip vaizduodamas lietuvių tautos bruožus. Tautos idėja jau paremta ir sutvirtinta ne tik archeologijos ir etnologijos faktais, bet ir nepriklausoma valstybe, ir Jono Basanavičiaus palikuonys sistemiškai tyrinėja atkurtos Lietuvos pilkapynus ir piliakalnius. Todėl Poška, vejamas nepaprastai gilaus tiesos instinkto, patraukia pasaulin. Jo uždaviniai tokie dideli, aptinkami dalykai tokie įdomūs, o jis pats toks naujo, nepatirto, tikro, gilaus pažinimo ir žinojimo gurmanas, kad visur užtrunka ilgiau negu galima, plėšosi į visas puses, dorai nedaug ką baigdamas ir dėl geriausiai jo gyvenimo daliai tekusių vėtymų bei mėtymų per didžiąsias nacionalsocializmo ir komunizmo grumtynes tampa patiems lietuviams mažai pažįstamu egzotišku keliautoju ir svajotoju.

Poška yra dar neatrastas. Kartu su kitais Pirmosios Lietuvos Respublikos keliautojais, mokslininkais, filosofais, per tą neilgą dviejų dešimtmečių

nepriklausomo gyvenimo laikotarpį atkakliai bandžiusiais suvokti ir įprasminti iš numirusių prisikėlusios didžios tautos savaimingumą, Poška reikšmingai sustiprino tą kartais su fanatizmu besiribojančią mūsų rimto požiūrio į gyvenimą dvasią, kuri paskui davė mums tokius jau viso pasaulio pripažįstamus žmones kaip Marija Gimbutienė, Algirdas Julius Greimas, Jonas Mekas ir kiti didieji lietuviai, jau savo dienų vaikai. O Poška pats dar laukia mūsų dėmesio.

Taip pat ir savo fotografiniu palikimu, kuris tokio, koks buvo Poška, daiktiškojo pasaulio mylėtojo negalėjo būti nesukurtas. Galime tik džiaugtis, kad išsaugotas. O šiandien vienu savo kraštu atsiveria čia.

2003

MANO BIBLIOTEKA

Laikau save rašto kultūros žmogumi, rašau dienoraščius, mąstau raštu, raštu kalbu kur kas geriau negu balsu. Toks mano buvimas susiklostė dėl dviejų, kaip dabar man atrodo, aplinkybių: pirma, buvau tiek drovus, kad šią savo nedalią įveikinėjau ir įžūlumu, o poreikį „elgtis protingai“ kur kas patogiau buvo realizuoti vienumoje apgalvotais rašto žodžiais; antra, nuo pat mažumės patiriamas žodžių ir darbų netapatumas, ypač totalinės propagandos ir gyvenimo tikrovės skirtumas traukė aiškintis, „kokioje vietoje“, kodėl ir kaip žodis ir tai, kas juo sakoma, išsiskiria arba – priešingai – kaip daiktas „apsirengia“ žodžiu. Taip pamažu „suėjau į raštą“, rašydamas viso gyvenimo dienoraštį (išleistos dvi knygos), krūvas apmąstymų („Supratimai“ ir kitos knygos), etnologinio tipo užrašus (spaudai rengiama „Sodyba“, „Miestelis“ ir kitos knygos, išleistos septynios „Nepriklausomybės kronikų“ knygos), iki šiol teberašau publicistiką (knyga apdorotas tik vienas etapas – 2004–2008 metai – „Kodėl griūva mūsų pilys“). Šiuos savo gyvenimo faktų ir mąstymų užrašus šiandien laikau akivaizdžiausiu įrodymu, kad viena vienintelė – žodžio ir rašto – santykio problema gali paveikti visą žmogaus gyvenimą, pasukdama filosofijos studijų ir politinio veikimo keliu ir paliudydama tris nepaprastas epochas – okupaciją, nacionalinę nepriklausomybę ir globalistinę eurointegraciją.

Šiaip ar taip, toks buvo bent jau mano gyvenimas – su raštu ir per raštą.

Suprantama, jame ypatingą vaidmenį vaidino tai, kas jau surašyta, – knygos. Kaip išmokau skaityti – neatsimenu, o štai pirmoji skaityta knyga iki šiolei spindi atmintyje kaip grynasis gėris. Perskaičiau ir metriką, stebėdamasis raidelių mažumu ir žodžių bereikšmiškumu.

Čia pora žodžių apie požiūrį į knygą apskritai. Pirmosios Respublikos visuomenės nuostata, kad rašyti mokėti yra būtina, o skaityti knygas – jau prabanga ir yra tik inteligentų privilegija, buvo tvirta: laikraštis buvo įprastas dalykas, bet knygų kaimo trobose – retoka, o knygų „etažerių“ galima buvo tik užtikti. Tačiau kas parašyta buvo laikoma tiesa ar – blogiausiu atveju – tikėtinu dalyku. Tarybinė politika knygas laikė nepaprastai svarbia ideologinio auklėjimo priemone, steigė bibliotekas ir kultūros namus, agitavo tapti bibliotekų skaitytojais, agitatoriai netgi nešiodavo knygas į namus – pratinimas prie knygos buvo sudedamoji „socialistinės kultūrinės revoliucijos“ dalis.

Knygos buvo pigios. Neįtikimai pigios, palyginti su „Smetonos laikų“ knygų kainomis. Bet ir tokių žmonės negraibstė. Kas tau puls prie kokio nors „Stalingrado mūšio“! Be to, apie 1949–1952 metus, pirmaisiais kolektyvizacijos ir kolektyvinio ūkininkavimo metais, kai už darbadienį gaudavo 100 ar 200 gramų rugių, kiek daugiau pašarinių grūdų ir kokias 15–20 kapeikų pinigais, – kas tau puls pirkti kad ir 20 kapeikų kainuojančią knygą! Užtat buvo platinimo planai. Mano tėvas sykį parsinešė iš parduotuvės du storiausius Vladimiro Lenino „Rinktinių raštų“ tomus: nori nusipirkti kilogramą cukraus – pirk knygą. Tėvas buvo gudruolis: nori pažinti priešą – sužinok, ką jis galvoja, sakydavo. (Mūsų laikų tėvams tenka sunkesnis uždavinys – pirma sužinoti, kas priešas.) Tie du raudoni tomai tebėra mano knygų rinkinyje.

Ne jie buvo *mano bibliotekos* pradžia. Aiškiau skyriau *tėvo biblioteką* ir *savo biblioteką*. Tėvo knygos buvo jo darbo kabinete – *raštinėje*. Kai kurias gaudavo iš Šiaulių apskrities veterinarijos valdybos, kai kurias pirkdavo pats, bet tai buvo jo profesinės knygos – veterinarijos, farmakologijos, veterinarinio darbo organizavimo ir administravimo klausimais ir puikavosi sukrautos ant didžiulio Bazilionų veterinarinės apylinkės, kuriai tėvas vadovavo, rašomojo stalo. Vieną kitą pavartydavau, bet tai buvo *ne mano* knygos.

Mano biblioteka, kuri pradžioj tilpo palei sieną ant mano rašomojo stalo, pradėjo kauptis iš dovanotų knygų. Pirmosios buvo tėvų dovanotos gimtadienio proga: „Pasaulio tautų pasakos“, „Lietuvių liaudies pasakos ir padavimai“. Baigęs ketvirtą skyrių (pradinę mokyklą) kartu su garbės raštu gavau Arkadijaus Gaidaro „Būgnininko likimą“, vėliau už rajonines sporto varžybas – Aleksandro Fadejevo „Jaunąją gvardiją“, o už antrą vietą rajono moksleivių rašinių konkurse – visą pluoštą knygų su įklijuotais įrašais. Tada jau reikėjo sukalti lentynėlę, užimančią visą sieną virš rašomojo stalo.

Pirmą neišdildomą įspūdį paliko Kazio Borutos „Baltaragio malūnas“. Knygą buvome gavę iš bibliotekos savaitei, motina neištvėrusi vakarais pradėjo skaityti ją garsiai. Taip ir skaitė ji šitą sakmę prie žibalinės lempos, visai šeimai kas kur sutūpus virtuvėje.

Pirma savo paties pirkta ir iš Šiaulių knygyno parsivežta knyga – Maironio „Pavasario balsai“. Nepamirštamoji – Eduardo Mieželaičio „Mano lakštingala“. Net žadą užėmė, kad galima taip rašyti. Kad sugebama taip rašyti: mokykliniai ir propagandiniai maršo tempu parašyti eilėraščiai buvo pripratinę, kad poezija turi būti su plieniniu ar bent jau betoniniu aidu. Trenkte pritrenkė Mieželaičio verstas Avetiko Isahakiano eilėraštis apie meilę: kruvinos aistros šilkinių moduliacijų kupinas ketureilių stebuklas. Iki „Žmogaus“ ir – ypač – jo iškleidimo daugiatomiu publicistiniu komentaru kiekvieną naują Mieželaičio knygą imdavau tikėdamasis atradimo.

Antroji mano biblioteka susiformavo studijų metais, keliaujant per bendrabučius, kur knygos turėjo nuostabią savybę savavališkai dingti, patogiausia jas tramdyti buvo uždarant tėvų sodyboje, juo labiau kad pertvarkant kambarių paskirtį gavau sutikimą svetainėje sienas panaudoti knygų eksponavimui. Lentpjūvėje už plento išpjovėm lentas, per vasarą daržinės skersvėjuos padžiovinom, o rudenį sukaliau nuostabaus grožio lentynas. Mano biblioteka buvo šedevras. Čia turėjau įvairių žodynų, tautosakos rinkinių, lietuvių rašytojų (Jono Biliūno, Salomėjos Neries, Petro Cvirkos, Antano Venclovos) raštų rinkinius, Justino Marcinkevičiaus, Algimanto Baltakio, Pauliaus Širvio ir kitų, netgi labai tarybinių, poetų knygų, Vytauto Rimkevičiaus „Studentus“, Marcinkevičiaus „Dvidešimtą pavasarį“, Kazio Sajos „Silva studentauja“ ir Romualdo Lankausko „Tiltą į jūrą“.

Tikras netikėtumas buvo Aleksandro Solženicyno „Viena Ivano Denisovičiaus diena“, sukrėtusi autentiška informacija apie gyvenimą anapus oficialiojo tarybinio gyvenimo. Kad peržengus ribą gali būti labai nekas, žinojome visi, bet kaip tai atrodo – nenutuokėme.

Po universiteto keliaujant per laikinai samdomus butus knygos keliavo kartu, tarpais nubyrėdamos, tarpais „nuskolinamos“, tarpais tiesiog nušvilpiamos. Taip po vieno vizito pasigedau iš Maskvos Aleksandro Puškino muziejaus parsivežto milžiniško albumo apie impresionistus. Išsaugojau tik knygą apie postimpresionistus.

Tuo metu, 1962–1970 metais, mano biblioteka turtėjo dviem kryptimis, augo trimis. Pamatas ir toliau buvo naujausia lietuviška literatūra. Atėjo

daug jaunų įdomių autorių, mano kartos žmonių, su daugeliu kurių buvau ir pažįstamas, ir vienaip ar kitaip bendradarbiavau ir net bičiuliavausi. Jų knygos negalėjo nerasti vietos mano knygų rinkinyje, kuris pūtėsi ne dienom, o valandom. Knygos ir toliau buvo pigios, ir būdavo dienų, ypač po gauto honoraro, kai parsinešdavau visą ryšulį knygų knygelių. Marcelijus Martinaitis, Sigitas Geda, Romualdas Granauskas, Jonas Juškaitis, Judita Vaičiūnaitė pamažu brovėsi į pirmąsias literatūros proceso linijas, aš įdėmiai sekiau jų bandymus pakilti aukščiau konjunktūrinės esamybės ir daugelis to meto knygų mano bibliotekoje yra prirašytos džiugių šauktukų bei pastabų. Iki 1968 metų visi gyvenome tikromis laisvėjimo viltimis.

Naujas mano bibliotekos baras buvo „smetoninė literatūra“. Dominikonų gatvėje, kur dabar sriaubiamas alus, buvo nuostabus antikvariatas, o kaimynystėje Antakalnyje gyveno neprilygstamas knygius, buvęs bendramokslis Ipolitas Ledas, kuris vis pašnibždėdavo antikvariate esant tokią ir tokią knygą arba pats nupirkdavo žinodamas tiksiant man perparduoti – kad nepražiopsočiau, kad nepaimtų kiti. Taip įsigijau Stasio Šalkauskio, Antano Maceinos, Prano Dovydaičio ir kitus „Smetonos laikų“ leidinius, daug smulkių dar carinės okupacijos laikų leidinėlių. Tai buvo nesistemiška bibliofilystė – dirbau „Kultūros baruose“, rašiau daugybę straipsnių, dalyvavau įvairiausiuose renginiuose, žodžiu, gyvenau sodrų to meto dvidešimtmečių gyvenimą, kurio stilistika buvo radikaliai priešiška klasikinės bibliofilijos reikalaujamajai. Nepaisant to, džiaugiuosi ir tuo, ką tuo metu pavyko įsigyti. Ką jau kalbėti apie tai, kad knyga turėjo būti *mano*, idant galėčiau žymėtis pastabas ir pasiimti ją kada panorėjęs – gyvenimas kambaryje su knygomis, tarp knygų buvo tapęs būtinu kasdienio buvimo fonu. Kambaryje galėjo daugiau nieko nebūti, tik rašomasis stalas, kėdė ir knygos, geriausia – knygos lentynose palei sienas, kad visos matytųsi ir būtų galima prie jų prieiti, jeigu reikėjo pasiimti citavimui ar pasiskaitymui. Iki šiol negaliu pamiršti šviesos, kuri atėjo iš Maceinos „Socialinio teisingumo“ ir „Buržuazijos žlugimo“ bei Šalkauskio „Kultūros filosofijos“, kurias visas iš savo juodo apdriskusio portfeliuko ištraukė mano vyresnysis bičiulis Ipolitas. Jų asketiškas apipavidalinimas liko manuoju knygos kultūros etalonu.

Kitas naujas baras – Vakarų rašytojų vertimai. Pasirodė Ericho Marijos Remarko, Ernesto Hemingvėjaus, Antuano de Sent-Egziuperi, Džono Steinbeko ir kitų rašytojų vertimai. Kiekviena tokia knyga buvo įvykis, naujas pasaulio atradimas. Maža to. Jų knygų herojai buvo mūsų gyvenimo

idealai ir mes gerą dešimtmetį vėluodami gyvenome tų kūrinių dvasia. Remarko, vėliau Hemingvėjaus herojų pamėgdžiojimas buvo tapęs liga: vadinomės Seniais ir Senėmis, gėrėme konjaką (viskio tiesiog nebuvo), trankėmės po pasaulį (iš vieno už vasaros atostogas pasiimto atlyginimo nusibeldžiau iki Vladivostoko ir Japonų jūros, grįždamas per Sibirą traukiniais, kitą vasarą – į Šiaurę, per Baltąją ir Barenco jūrą iš Archangelsko į Murmanską aplenkdamas Kolos pusiasalį; kelionė vienumoje buvo tų knygų inspiruotas vienatvės išgyvenimas).

1968 metais atmosfera pasikeitė. Į Prahą tramdyti Prahos pavasario, atnešusio „komunizmą su žmogišku veidu“, įriedėjo Varšuvos pakto tankai. Aš mečiau žurnalistiką ir nuėjau bendrauti nebe su „seniais“, o su „senaisiais“ – sistemiškai studijuoti filosofijos. Savo juodumu tai buvo pokariniam beveik prilygstantis Lietuvos dešimtmetis: aiškiai matėsi, kad imperija dūsta, valdžia blaškosi, vaidindama rimtį ir išmanymą, o liaudis spurda, vietomis iki kibirkščių ir dūmų. Lietuvoje pasirodė savilaida.

Sėdėjau Mokslų akademijos bibliotekoje, vaikščiojau po knygynus, rengiau savo ir kitų publikacijas – mat beveik porą metų redagavau filosofijos žurnalą „Problemos“, kurį sutramdžius (reorganizavus redkolegiją) buvau „paaukštintas“ – rekomenduotas darbui LTSR Ministrų tarybos aparate. Į knygų kioską ten atveždavo tokių knygų, kurias kiti knygynai matydavo kaip savo ausis (daugumą jų nomenklatūros suinteresuotieji išsiveždavo tiesiog iš knygų bazės). Ką kioskininkė laikydavo „saviesiems“ (ir čia buvo tokių) „po stalu“, ką ne, tačiau dažnai pavykdavo pirmam pamatyti „ant stalo“, ir tada knyga neišvengiamai atsidurdavo pas mane. Taip susipirkau visai neblogų fundamentalių meno albumų rinkinį. Iš jo gana akivaizdžiai mačiau Europos meno raidą kaip mąstymo ir gyvo gyvenimo grožinį suvokimą. Vaikštinėjau po epochas ir iš grožio tylėjau.

Tuo niūriuoju Lietuvos dešimtmečiu mano biblioteka praturėjo vokiškais Johano Volfgango Gėtės, Frydricho Šilerio, Godfrydo Lesingo raštų rinkiniais, rusų kalba leidžiamos filosofijos palikimo serijos „Filosovskoje nasledije“, „Pamiatniki filosovskoj mysli“, „Pamiatniki pismennosti“, Levo Tolstojaus, Antono Čechovo, Ivano Turgenevo daugiatomiais raštais, pavieniais svarbiausių rusų ir kitų pasaulio tautų į rusų kalbą verstų autorių raštų rinkiniais. Galvojau: didelė dalis gyvenimo dar prieš akis, perskaitysiu, bent jau perversiu bandydamas suvokti visumas. Perversti perverčiau viską. Perskaičiau, deja, labai nedaug ką.

Visą laiką surydavo lietuvių rašytojai. Tuo metu kaip tik įsismarkavo jų „Raštų“ serijų leidimas. Nespėjus baigti serijų serijos, pradėti leisti nuo serijų beveik nesiskiriantys „Raštų“ komplektai. „Pokario berniukai“, tapę tarybiniais klasikais, šlavė honorarus, o tokiems knygiams kaip man, norėjusiems prie savęs turėti visą lituanistiką, katastrofiškai tuštino kišenes.

Tuo metu pagaliau „gavau butą“, t. y. pagal to meto LTSR Ministrų tarybos profsąjungos tvarkomą butų fondą man buvo skirtas „trečiojo lygmens“ keturių kambarių butas Kačalovo (dabar Teatro) gatvėje. Knygas galėjau susisteminti ir išskleisti: savo darbo kambaryje – parankines darbui knygas, sūnaus kambaryje – enciklopedijas ir istorijas, dukros – vaikų ir jaunimo, o svetainėje – lietuviškąją ir pasaulio grožinę raštiją. Teisybę pasakius, tai buvo ne tiek butas, kiek biblioteka, ir mano svetainėje nuo 1979 metų rinkdavosi Arvydas Šliogeris, Jonas Balčius, Arvydas Juozaitis, Antanas Nesavas, o diskusijos kartais baigdavosi visiškai karštai.

Mano biblioteka tuo metu buvo tikras mūsų intelektinio gyvenimo fonas – tikras netgi fizine šio žodžio prasme. Nauja knyga dažnai tapdavo kokio nors klausimo inspiratore, o svarstybose būdavo braidoma nuo kasdienybės absurdų iki subtiliausių metafizinių įžvalgų. Neperdėdamas galiu pasakyti, kad Šliogerio filosofinis estetizmas ir mano filosofinis prakticizmas mudviejų kartais ir žiauriuose ginčuose čia galutinai sutvirtino savo pozicijas, Šliogerį tik trumpam įtraukęs į būsimąjį Sąjūdžio sujudimą, bet netrukus išvedęs į grynosios filosofijos kūrybą, sudėtą į daugiatomius originalius kūrinius, o mane nuvedęs į politiką ir jau nebepaleidęs. Reikia pabrėžti: to meto – nuo 1980-ųjų iki pat Sąjūdžio susikūrimo – mano gyvenimas buvo tiesiogiai mano bibliotekoje turimos literatūros veikiamas ir pačios bibliotekos gaubiamas. Ne čia galbūt aiškintina, ką reiškia gyventi su knygomis ir tarp knygų, tačiau kai kurie mano kartos žmonės, manau, supras, ką sakau. O sakau tai todėl, kad tokio tipo žmonės dabar yra „nueinanti gentis“, nes ateina skaitmeninės informacijos vartotojų gentis, kurios ir informacijos saugyklos bei vartojimo būdai yra kitokie, ir knyga, jos pobūdis bei paskirtis gerokai skiriasi nuo XX a. pabaigos knygių. Būtų įdomu sužinoti kitų knygų žmonių savijautą, nes net ir knygų žmonių intencijos bei jų raiškos būdai yra labai skirtingi. Pavyzdžiui, aš galiu tik pavydėti savo bičiuliui Ledui, taip susitapatinusiam su savo biblioteka, kad ji iškilo aukščiau už jį, tapo ne tik meile, bet ir savotiška bažnyčia. Man biblioteka buvo darbo įrankis, nors mano polinkis

į sistemiškumą šitą „priemonę“ išaugino iki didžiulio, mane jau irgi tam tikru mastu valdančio, rinkinio. Ir visiškai naujas lietuvių kultūroje yra profesoriaus Domo Kauno meilės knygai išugdytas fenomenas – fundamentalus knygotyrininko darbas, vainikuojamas unikaliausių knygos istoriją ir teoriją apibendrinančių darbų.

Beje, čia nieko nauja: kiekvienas sąžiningai ir kryptingai atliekamas darbas yra kultūros darbas, ir tautos yra turtingos tik tiek, kiek jose randasi žmonių, taip savo darbus dirbančių visuose jos gyvybinės veiklos baruose ir sferose.

Kalbant apie tą laikotarpį reikia paminėti dar du sąsajų su gyvenimu ir mano biblioteka momentus.

Pirmasis. Tuo metu pasirodo vadinamosios savilaidos knygos ir rankraščiai. Gauname tuos daiktus patylomis kokiose nuošaliose vietose, greitai skaitome arba (jei taip sutarta) perduodame patikimu atrodančiam žmogui. Rankraščiai dažniausiai rusų kalba, nes Maskvoje jau veikia Helsinkio susitarimus dėl žmogaus teisių gynimo Tarybų Sąjungoje įtvirtinti bandantys žmonės. Helsinkio grupė įsikuria ir Lietuvoje, tačiau jos tekstų klausomės daugiausia per Amerikos arba Vokietijos radijo stotis, trukdomas taip, kad kartais girdi tik fragmentus. Rusai turi gana turtingą anksčiau sukurtą necenzūruotąją raštiją – gauname ištisus storus traktatus. Vienas mane taip patraukia, kad įkalbu žmoną išversti į lietuvių kalbą. Šliogeris parašo pirmą visai savarankišką darbą (vėliau paskelbtą „Būtis ir laikas“ pavadinimu), o kad saugumas nesunaikintų, jeigu būtų krata, padaro keletą egzempliorių, vieną jų patiki saugoti man.

Antrasis. Patys pradedame leisti knygas. Vos 1968 metais įstojęs į Vilniaus universiteto aspirantūrą aš įsitraukiau į „Problemų“ žurnalo rengimą ir redagavimą. Turėjau leidėjo ir redaktoriaus patirties: 1964 metais dirbau biuletenio „Meno saviveikla“ meniniu redaktoriumi, 1965 metais inicijavau ir kartu su grupe „chunveibinų“ kūriau „Kultūros barus“ ir dirbau ten atsakingu sekretoriumi, o po mūsų sutriuškinimo – muzikos, paskui – kultūros skyrių redaktoriumi. „Problemas“ iš paprasto mokslo darbų pusmetinio rinkinio į filosofijos problemų platesniems visuomenės sluoksniams skirtą ketvirtinį leidinį reorganizuoti pasiūlė Bronislovas Genzelis ir realizavo padedamas mano jau minėto Ledo. Redkolegija ir bendradarbiai susibūrė į tikrai Lietuvos padėčiai neabejingų žmonių būrį. Labai greitai žurnalas patraukė tam metui originaliomis marksizmo

interpretacijomis, o labiausiai – Vakarų filosofų tekstų vertimais. 1974 metais išleidome pirmą „Problemose“ skelbtų vertimų rinkinį, pradėjusį devynių tomų „Filosofijos istorijos chrestomatiją“.

1980 metais man pavyko atsisveikinti su LTSR Ministrų taryba ir įsidarbinti „Minties“ leidykloje. Ten dirbau beveik dešimtmetį, planuodamas, inicijuodamas, pats rašydamas ir redaguodamas įvairias, daugiausia filosofijos ir kultūrologijos, knygas. Apie tuo metu sukoncentruotą ir iš dalies įgyvendintą nacionalinės leidybos modelį esu rašęs šio metraščio trečiajame tome. Ir šiandien su malonumu prisimenu kartu su Antanu Rybeliu ir kitais bendradarbiais konstravęs ir leidęs „Iš filosofijos palikimo“ (didžiojoje ir mažojoje serijose išleista trisdešimt visas epochas aprėpiančių knygų), „Iš Lietuvos filosofijos palikimo“ (serija, tebeleidžiama ir dabar, jungia daugiatomius Maceinos, Šalkauskio, Vydūno, Adomo Jakšto raštų rinkinius, pavienius autorius reprezentuojančias knygas), „Civilizacijos metmenis“, eseistikos seriją, „Istorinio romano biblioteką“ ir kitas serijas bei knygas.

Tuo metu tapo prieinama knygų bazė: ten jau galėjau lankytis kaip „savas“ – knygų leidėjas. Tai buvo puotos metai: pirkau visas didžiąsias rusų leidyklų leidžiamas knygas, pradedant enciklopedijomis, meno albumais, baigiant aktualiausiu deficitu, tokiu kaip „buržuazinių filosofų“ raštai ar tik „tarnybiniam naudojimui“ (buvo ir tokia knygų kategorija) išleistais leidiniais.

Tai buvo savotiškas svaiginimasis. Atlyginimas su honorarais tuo metu buvo tikrai neblogas, bet jis ištirpdavo praktiškai tik maistui, komunalinėms paslaugoms ir… knygoms. Tik prieš vasarą prasidėdavo mūsų „pasitarimas“, kiek rublių turi likti šeimos biudžete, kad vaikams būtų galima nupirkti mokyklines uniformas, reikmenis, vadovėlius. Viena paguoda šiandien: šeimyna knygoms nebuvo alergiška, priešingai. Bėda buvo viena: knygos vėl ėmė kauptis kampuose. O dar rankraščių archyvas (apie jį reikėtų kalbėti atskirai).

Sąjūdžio metais apie kokią nors sisteminę manosios bibliotekos priežiūrą negalėjo būti nė kalbos: tiek pirmuosius pokario metus, tiek ir Dainuojančios revoliucijos metus žymi juodosios skylės, kuriose plaikstosi vienas kitas to meto leidinėlis. Tiesa, čia turiu pilnus „Sąjūdžio žinių“, „Atgimimo“ komplektus, Sąjūdžio rajonuose leidžiamų leidinių. Vienu požiūriu mano bibliotekos padėtis pagerėjo: nors butukas, kurį po ilgų diskusijų skyrė Vilniaus savivaldybė, buvo nedidelis, bibliotekai buvo leista pritaikyti patalpas rūsyje – ir mano knygų turtai vėl kurį laiką laisviau atsikvėpė.

Kurį laiką. Nes greitai ir rūsio patalpos prisipildė. Perkėliau čia nemažą 1964–1968 metų sukaupto „Kultūros barų“ archyvą, čia prieglobstį atrado ir mano rengtųjų „Problemų“ numerių rankraščiai. Kaip absurdiško darbo pavyzdžius išsaugojau darbo LTSR Ministrų tarybos sekretoriate tekstus. Čia rado vietos nedidelė dalis „Atgimimo“ tekstų ir fotografijų (kas nepateko pats mane, buvo, deja, nuvežta į makulatūrą – tikra Atgimimo poezija). Sunaikinus Lietuvos centro sąjungą, mano su draugais kurtą politinę partiją, iš užimtų patalpų kai ką pavyko pervežti mano dispozicijon. Turiu labai vertingų Pirmosios vyriausybės dokumentų. Dešimtmetis Seime taip pat paliko krūvą popierinių pėdsakų. Paskui – įvairių visuomeninių judėjimų organizavimosi paliudijimai. Ką jau kalbėti apie keliasdešimt segtuvų su publicistikos tekstais ir jų juodraščiais. Esu rašto su originalu kultūros žmogus, skaitmeninis informacijos variantas man yra tik atsarginis jos saugojimo būdas. Toks požiūris į rašto kultūrą šiandien, žinoma, kelia daug papildomų sunkumų. Užtat man niekas negalės priekaištauti, kad ką suklastojau. Ir pats nenoriu dalyvauti neatsakingos raštijos kultūroje: rašantieji kompiuteriu neturi originalų, jie iš esmės yra sutikę ir savo, ir kitų raštiją laikyti manipuliuojama, taigi ir falsifikuojama. Matyt, dėl to taip atkakliai netgi iš istorijos siekiama išgrūsti jos *tikrumo* reikalavimą, patikimu laikant tą jos variantą, kuris įtikimiau papasakojamas masinei sąmonei.

O knygos yra toks žmogaus sukurtas daiktas, kuris iš principo nusistatęs prieš melą ir bet kokį manipuliavimą tiesa. Visais laikais užrašyti stengtasi visų pirma tik tai, kas laikyta tiesa, t. y. vertybe, daug kam – aukščiausia vertybe. Todėl net dėl nežinojimo ar tiesos suvokimo specifikos kitaip paliudyti faktai knygose dažniausiai nėra melas, o jei ir yra sąmoninga netiesa, visai nesunkiai tai galima nustatyti iš kitų šaltinių. Su visa autoriams tenkančia atsakomybe.

Mūsų gyvenimas mūsų knygose – tai autentiškiausias gyvenimo tikrovės paliudijimas. Net jeigu ta tikrovė liudyta tokiu kaip marksistinė metodologija ir socialistinis realizmas būdu. Išmokus tuos tekstus skaityti kaip egiptiečių hieroglifus, ir apie tas mirusias kultūras – tiek aną, seną, tiek šią, ne per seniausią – galima išskaityti įdomių dalykų.

Aš jų nebeišskaitysiu. Nes nebeskaitysiu. Nebeturiu laiko. Kaip paprastai – pritrūksta laiko. Labai nedaug: studentui – vienos nakties, istorikui – vieno gyvenimo. Užtat manau, kad mano bibliotekos likimas būtų

prasmingas, jeigu rasčiau kur ją priglausti, kas perimtų kaip pamatą jos pildymui ir sisteminimui, suteikdamas galimybę tiems, kurie norėtų ja naudotis skaitydami jos knygas bei rankraščius ir išskaitydami tiesą.

Sūnus jau buvo įėjęs į knygas. Deja, jis žengtelėjo anapus palikdamas man ir savo knygas. Dukros interesai kiti. Anūkai per jauni. Bibliotekos neturi patalpų, kurios leistų persiorganizuoti į savotišką lietuvių knygos muziejų. Ką ten kalbėti apie tokią biblioteką, jei net Mokslų akademijos biblioteka, sukaupusi neįkainojamus knygų ir rankraščių lobius, mūsų liberalų planuojama naikinti!

Turiu vilties, kad neišdraskytą savo knygų rinkinį, šiaip jau niekuo ypatingu neišsiskiriantį, išskyrus vieną savybę – bandymą lituanistiką aprėpti sistemiškai, – pavyks kur nors priglausti ir perduoti į gyvas rankas. Kalbos su mano vidurinės mokyklos Bazilionuose vadovu nėra formalios: šis žmogus supranta rašto ir knygos vaidmenį mūsų istorijoje ir ateityje.

Šiandien savo biblioteką kaupiu jau atrinktinai. Kai knyginė produkcija gausa ima naikinti savo prasmes, pradedant vidine blokada, prekinių tekstų prioritetizavimu, kalbos degradavimu į neraštingą greitakalbystę, kai knygos kainuoja fantastiškus, palyginti su atlyginimais, pinigus, reikia rimtai pagalvoti, ką įsigyti ir ko ne.

Aš ir toliau glaudžiu prie savęs filosofijos, istorijos, meno literatūros, politologijos tekstus, dienoraščių ir memuarų knygas. Man labai įdomūs regioniniai žurnalai, periferijos poetai ir memuaristai. Su malonumu renku negausius serijos „Filosofijos klasika“ tomus, „Lietuvių literatūros lobyną“, „Pasaulinės literatūros biblioteką“. Skaitau daugiau negu bet kada.

Esu įsitikinęs, kad knyga ir vėl išgelbės Lietuvą. Nes tik knyga padeda įgyti gyvenimo *supratimą*. Visais kitais būdais galima gauti tik *žinojimą*. Didesnį ar mažesnį jo gabalą. Visumą galima aprėpti tik knygų visuma.

Svajoju, kad bus išleista nauja, kur kas konceptualesnė ir 120 tomų neviršijanti „Pasaulinės literatūros biblioteka“. Būtina mums turėti kanonizuotą „Lietuvių literatūros biblioteką“. Privalome išsileisti „Filosofijos klasikos biblioteką“. Ir visų šių korpusų istorijos vienatomes apybraižas.

O tas visas knygas kaip pilietinę pareigą paskelbti perskaitytinas kiekvienam.

Tada turėtume vilties savo ateičiai.

2009

Kelionės etiudas *Žarenų kryžkelė*, 1961 07 18. Popierius, pieštukas, 12 × 6,6 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 854

Prahos Karlo tiltas. Popierius, tušas, 18 × 11,6 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 862

Autoportretas su fotoaparatu. Popierius, tušas, 6,9 × 11,5 cm.
Lietuvos nacionalinis muziejus, Gp 856

Paaiškinimai

Rengiant šį Romualdo Ozolo raštų tomą remtasi išlikusiais kompiuteriu perrašytais poezijos ir prozos rankraščių variantais, dukters Jurgos perduotais rankraščiais, taip pat buvo peržiūrėtas Lietuvos centriniame valstybės archyve esantis Ozolo rankraštynas, periodinė spauda, kurioje daugiausia bendradarbiavo Ozolas, ir jo paties rengti leidiniai. Kadangi daugelio publikacijų istorinė apžvalga pateikta šio tomo pratarmėje, šiuose paaiškinimuose daugiausia apsiribojama bibliografinėmis jų nuorodomis.

I. Poezija

Septyniasdešimt penk(t)i. Čia perspausdinami visi šio rinkinio eilėraščiai. Sudarydamas šį rinkinį Ozolas eilėraščius buvo sudėjęs atbuline seka – nuo vėliausiai parašyto iki ankstyviausiojo. Šiame tome jie sudėti pradedant ankstyviausiuoju ir baigiant vėliausiai parašytu eilėraščiu.

Kiti eilėraščiai. Čia pateikiami parinkti ir chronologiškai sudėti eilėraščiai iš Ozolo sudaryto pluošto, pavadinto „Eilėraščiai. Autobiografija: poetinės variacijos“, kurį sudaro 346 kompiuteriu perrašyti puslapiai. Spausdinama pirmą kartą.

II. Proza

1. *Apysakos:* 1) **Pievų žydėjimas.** Spausdinama iš rankraščio.

2) **Visi metai yra geri.** Šios apysakaitės parašymo data nenurodyta. Kaip galima spėti iš jos turinio, ji rašyta greičiausiai Ozolo darbo „Kultūros barų“ žurnale

laikotarpiu, t. y. maždaug XX a. septintojo dešimtmečio viduryje. Čia spausdinama pirmą kartą.

2. *Apsakymai ir novelės:* 1) **Rinktinė.** Čia ištisai perspausdinama Ozolo, matyt, spaudai rengta apsakymų ir novelių rinktinė, tačiau, atrodo, ji nebuvo pasiūlyta jokiai leidyklai. Iš šio rinkinio dvi novelės buvo publikuotos periodinėje spaudoje. Tai „Aš ta, kurios laukiama“ („Tarybinė moteris“, 1966, nr. 2, p. 8) ir „Kibiras raugintų kopūstų“ („Tarybinė moteris“, 1973, nr. 2, p. 12–13). Visa kita spausdinama pirmą kartą.

2) **Ėjimas.** Tai Ozolo sudarytas suporuotų aštuonių novelių ciklas, pasirašytas Romualdo Ąžuolo vardu. Jų parašymo data taip pat nenurodyta. Pusė jų buvo publikuotos periodinėje spaudoje: „Trys staliukai už šešiasdešimt kapeikų“ („Kultūros barai“, 1966, nr. 12, p. 55), „Ėjimas“ („Tarybinė moteris“, 1966, nr. 2, p. 9), „Marse užpustyti užrašai“ („Švyturys“, 1969, nr. 3, p. 20) ir „Senukai naktį, kai daužosi perkūnas“ („Tarybinė moteris“, 1967, nr. 12, p. 6–7). Kitos novelės spausdinamos pirmą kartą.

3) **Kiti apsakymai ir novelės.** Novelės „Paprasta istorija“, „Pavasaris pelkėje“, „Laidotuvės“, „Motinos širdis“, „Duktė mirė“, „Kaimynėliai“ parinktos iš ciklo „Vaizdai ir mintys“. Novelės „Demonstracija“, „Sprendimas“ ir „Išmintingas žmogus“ – iš ciklo „Mano žemė“. Kiti apsakymai ir novelės parinkti iš įvairių pavadinimų neturinčių pluoštų. Visi šio poskyrio apsakymai ir novelės spausdinami pirmą kartą.

3. *Miniatiūros* parinktos iš miniatiūrų pluoštelio, tik keletas iš ciklų „Vaizdai ir mintys“ ir „Mano žemė“. Spausdinamos pirmą kartą.

4. *Apybraižos:* **Neideologizuotos tikrovės vaizdai.** Pirmąkart publikuota žurnale „Nepriklausomybės sąsiuviniai, 2023, nr. 2(44), p. 45–47. Spausdinama iš rankraščio.

Čia mano žemė. Spausdinama iš rankraščio. Prie jo pridėti šiek tiek vėliau parašyti du fragmentai. Pagal Ozolo sumanymą ši apybraiža turėjo įeiti į knygų ciklo „Kelionių knygos“ IV dalį „Lietuvos atradimas“.

Žmogiškoji mūrinės Lietuvos prasmė. Yra išlikę šios apybraižos Ozolo ranka taisytas mašinraštis ir vėlesnis rankraštinis jos variantas, pavadintas „Nauji straipsnio metmenys“. Prie jo pridėtos ranka rašytos pastabos. Spausdinama iš rankraštinio varianto. Parašymo data nenurodyta, bet pagal kitas tokio pobūdžio publikacijas galima spėti, kad tai 1969 metai. Yra išlikęs ir nebaigtas rankraštis

šia tema „Mūrinės Lietuvos eskizai“ – greičiausiai vienas šios apybraižos variantų. Pagal Ozolo sumanymą ši apybraiža turėjo įeiti į knygų ciklo „Lietuvos apybraižos“ III dalį, pavadintą „Problemos“.

Užgeso medžių šviesa. Spausdinama iš rankraščio. Ši apybraiža taip pat turėjo įeiti į „Lietuvos apybraižų“ III dalį „Problemos“.

Vilniaus šviesa. Apybraiža parengta pagal pranešimą, skaitytą konferencijoje „Vilnius – daugiatautis kultūros miestas“ (2002 09 14). Šiuo pavadinimu spausdinta žurnale „Naujoji Romuva“ (2003, nr. 1, p. 39–45). Perspausdinta Ozolo knygoje „2002-ieji: Lietuva: politinis metų portretas“ (Mintis, 2003, p. 295–299). Iš šios knygos perspausdinama ir šiame Ozolo raštų tome, tačiau pasirinktas pirminis, patrauklesnis pavadinimas.

Nemuno principas. Pirmoji publikacija žurnale „Dainava“ (2004, liepos 30–rugsėjo 2 d., p. 11, 15). Perspausdinta Ozolo knygoje „2004-ieji: Lietuva: Antrosios respublikos pabaiga“ (Mintis, 2005, p. 151–155). Šiame tome perspausdinama iš pastarosios knygos.

Vilnius ir atgimimas. Spausdinama iš rankraščio.

Pirmasis atgimstančios Lietuvos savaitraštis. Spausdinama iš knygos „Atgimimas: pirmasis atkurtosios nepriklausomos Lietuvos savaitraštis“ (Diemedžio leidykla, 2009, p. 7–24), išleistos Sąjūdžio savaitraščio „Atgimimas“ dvidešimtmečio proga.

III. Kritika

Poezija, intelektas, ideologija. Spausdinama iš išlikusio mašinraščio (žr. šio tomo „Pratarmę“, p. 17).

Kristijono Donelaičio „Metų“ recenzijai. Spausdinama iš nepublikuoto rankraščio.

Laiškai į ateitį. Spausdinama žurnalo „Šiaurietiški atsivėrimai“, 2004, nr. 1, p. 49–50.

Trys lietuvių tarybinės literatūros dešimtmečiai (1940–1970). Spausdinama iš nepublikuoto rankraščio. Yra pagrindo manyti, kad šis straipsnis turėjo būti įvadas Ozolo sumanytam, bet nerealizuotam knygų ciklui „Literatų kartos“.

Neviltingosios tiesos šviesa. Pirmieji šio straipsnio variantai spausdinti savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (1987, vasario 21 d., p. 2) ir autorių kolektyvo straipsnių rinkinyje „Šiuolaikinis pasaulis ir literatūra“ (Vaga, 1989, p. 77–81). Paskutinis

variantas paskelbtas Ozolo knygoje „Išsivadavimas: 1971-1984 metų asmeninio dvasinio gyvenimo štrichai“ (Pradai, 1998, p. 550–554). Čia straipsnis perspausdinamas iš šios knygos.

Žmogus atsakingas už žmogų. Spausdinama iš žurnalo „Švyturys“ (1988, nr. 5, p. 19).

Ar galimas lietuvių istorinis romanas? Pirmasis variantas išspausdintas savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (1987, birželio 27 d., p. 4–5). Šiame tome spausdinama iš straipsnių rinkinio „Istorinė proza“ (Vaga, 1988, p. 184–192).

Netradiciniai žanrai. Pirmasis variantas publikuotas savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (1986, spalio 25 d., p. 4). Čia spausdinama iš pertvarkyto varianto, paskelbto straipsnių rinkinyje „Meninio vertimo akiračiai“ (Vaga, 1986, p. 111–118).

Europos ryto erdvės. Pirmoji publikacija savaitraštyje „Literatūra ir menas“ (1988, rugpjūčio 13 d., p. 4). Čia spausdinama iš Ozolo knygos „Išsivadavimas...“ (p. 554–562).

Antivoldenas, arba Gyvenimas mieste. Spausdinama iš žurnalo „Kultūros barai“ (1986, nr. 1, p. 42–44).

Buvimo kančia ir džiaugsmas. Pirmasis variantas išspausdintas straipsnių rinkinyje „Šiuolaikinis pasaulis ir literatūra“ (p. 81–90). Čia spausdinama iš Ozolo knygos „Išsivadavimas...“ (p. 562–571).

Algimantas Švėgžda: alternatyva. Spausdinama iš žurnalo „Kultūros barai“ (1987, nr. 12, p. 14–15).

Kartų ryšys – mūsų uždavinys. Atsiliepimas po Rimtauto Šilinio filmų „Iš senųjų laikų“ (1969) ir „Nojaus arka“ (1987) peržiūros „Skalvijos“ kino teatre 2003 m. kovo 24 d. Spausdinama iš rankraščio.

Apie fotokamerą ir naująją dailę. Spausdinama iš, atrodo, niekur nepublikuoto mašinraščio.

Lietuvos fotografija. Recenzija. Spausdinama iš žurnalo „Kultūros barai“ (1968, nr. 4, p. 66).

Pirmoji „Regnum“ variacija Vilniaus tema. Recenzija. Spausdinama iš savaitraščio „Atgimimas“ (1994, vasario 16 d., p. 9).

Antanas Poška dar laukia būti atrastas. Antropologo ir keliautojo Poškos fotoparodos katalogo įvadas. Spausdinama iš rankraščio.

Mano biblioteka. Spausdinama iš rankraščio.

Asmenvardžių rodyklė

Aitmatovas, Čingizas 22, 614, 616, 620
Akusilajas 602
Algirdas (*Didysis Lietuvos kunigaikštis*) 544
Andersenas (*Andersen*), Hansas Kristianas 607
Antanavičius, Kazimieras 555
Aputis, Juozas 20
Aristotelis 122, 138, 617
Augūnas, Romualdas 632
Avižonis, Juozas 573
Avižonis, Petras 573
Ažubalis, Audronius 553

Bachas (*Bach*), Johanas Sebastianas 500
Baironas (*Byron*), Džordžas Gordonas 515
Balčytis, Vytautas 634–635
Balčiūnienė, Ona 549, 551
Balčius, Jonas 625, 643
Balionis, Gintaras 554
Baltakis, Algimantas 640
Baranauskas, Antanas 18
Baranauskas, Marius 632
Basalykas, Alfonsas 540
Basanavičius, Jonas 577, 636
Bataitis, Antanas 573
Beranžė (*Béranger*), Pjeras Žanas de 597
Beresnevičius, Gintaras 534
Beriozovas, Vladimiras 557
Bethovenas (*Beethoven*), Liudvigas fon 457, 461, 463
Biliūnas, Jonas 640
Bortkevičienė, Felicija 572, 575–576
Boruta, Kazys 633, 640
Brazauskas, Algirdas 557
Bretkūnas, Jonas 18
Brežnevas, Leonidas 298
Bubnys, Arūnas 555
Bulgakovas, Michailas 620
Buninas, Ivanas 620
Buračas, Antanas 552, 555

Cezaris, Gajus Julijus 607
Charonas 602
Ciceronas, Markas Tulijus 602, 607
Cvirka, Petras 580, 640

Čaikovskis, Piotras 500
Čechovas, Antonas 642

Čemberlainas (*Chamberlain*), Austenas 468–469, 471
Čepaitė, Zita 555
Čepaitis, Virgilijus 551–552, 556–557
Čerčilis (*Churchill*), Vinstonas 284, 545
Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 533, 535, 572

Darėjas 603, 606
Darvinas (*Darwin*), Čarlzas 627
Daukantas, Simonas 18, 636
Daunys, Vaidotas 635
Demaratas 604
Dichavičius, Rimantas 632
Dineika, Karolis 633
Dionisas Halikarnasietis 602
Dobelienė, Regina 553
Dobryninas, Aleksandras 553
Donelaitis, Kristijonas 18, 126, 514–515, 568–570, 652
Dovydaitis, Pranas 641
Dragovičius, Miroslavas 601
Dreizeris, Teodoras 609
Dumčius, Jonas 602, 606
Džeimsas (*James*), Viljamas 609

Eliuaras (*Eluard*), Polis 597
Emersonas (*Emerson*), Ralfas Voldas 609
Eudemas 602
Eugeonas 602
Ezopas 514

Fadejevas, Aleksandras 639
Folkneris (*Faulkner*), Viljamsas 609

Gaidaras, Arkadijus 639
Gaižauskaitė, Violeta 553
Geda, Sigitas 542, 566, 641
Gediminas (*Didysis Lietuvos kunigaikštis*) 18, 536, 544
Geležauskaitė, Neringa 554
Genzelis, Bronislovas 551–552, 555, 559, 644
Gėtė (*Goethe*), Johanas Volfgangas 642
Gimbutienė, Marija 593, 637
Gineitis, Leonas 569
Gira, Liudas 580
Glinskis, Juozas 550
Golis (*Gaulle*), Šarlis de 545
Gorbačiovas, Michailas 556, 619
Granauskas, Romualdas 20, 22, 584–585, 587, 614, 641
Greimas, Algirdas Julius 637
Grimai (*Grimm*) broliai 607
Gučas, Augis 535
Gudaitis-Guzevičius, Aleksandras 580
Gudavičius, Edvardas 593

Haidnas (*Haydn*), Francas Jozefas 500
Hėgelis (*Hegel*), Georgas Vilhelmas Frydrichas 616
Hekatajas Miletietis 602
Hemingvėjus (*Hemingway*), Ernestas 494, 609, 641–642
Herodotas 602–607
Hotornas (*Hawthorne*), Natanielis 609

Isahakianas, Avetikas 640

Jakštas, Adomas 645
Jasinevičius, Vilius 632
Jefremovas, Grigorijus 553
Jonušas, Linas 555
Jonušys, Laimantas 555
Jonuškaitė-Šaltenienė, Aldona 552
Jucys, Adolfas 17
Juodakis, Virgilijus 633
Juozaitis, Arvydas 549–551, 555, 643
Jurginis, Juozas 17, 593
Juškaitis, Jonas 641
Juškys, Edmundas 551
Juškytė, Jadvyga 575–576

Kambizas 603
Kaminskas, Valdas 553
Kantas, Imanuelis 517
Karolis Didysis 536
Karpavičius, Povilas 632
Katiliškis, Marius 520–522
Kaunas, Domas 644
Kęstutis (*Didysis Lietuvos kunigaikštis*) 536
Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija 573
Kyras 603
Kirkilas, Gediminas 557
Klajūmas, Henrikas 554
Kolupaila, Steponas 540
Konovienė, Jūratė 554
Krėvė-Mickevičius, Vincas 580
Kriaučiūnaitė, Elvyra 554
Krylovas, Ivanas 514
Krivickas, Povilas Sigitas 577, 631
Kserksas 603–604
Kudaba, Česlovas 17
Kudirka, Vincas 253, 577
Kunčius, Algimantas 632–634
Kunčius, Romualdas 632
Kurnosovas, Jurijus 632
Kuzmickas, Bronislavas Juozas 552, 555

La Fontenas (*La Fontaine*), Žanas de 514–515
Landsbergis, Vytautas 552–553, 555, 557
Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas 17
Lankauskas, Romualdas 640
Lapienis, Saulius 550
Laurinkus, Mečys 557
Lebedys, Jurgis 514
Ledas, Ipolitas 641, 644
Lelešius, Justinas 577
Leninas, Vladimiras 254, 599, 639
Leonas, Petras 575
Lesingas (*Lessing*), Godfrydas 642
Liandzbergas, Henrikas 632
Lindė, Juozas 575
Linėjus (*Linné*), Karlas fon 627
Livijus, Titas 607
Lorka (*Lorca*), Federikas Garsija 597
Losevas, Aleksejus 599
Luckus, Vitas 634
Lukašenka, Aliaksandras 541
Lukšaitė, Ingė 593

Maceina, Antanas 641, 645
Macijauskas, Aleksandras 632, 634
Maironis 18, 640
Malinauskas, Jonas 550
Maliukevičius, Zigmas 551
Marcinkevičius, Adauktas 632–633
Marcinkevičius, Jonas 580

Marcinkevičius, Justinas 552, 565, 640
Marksas (*Marx*), Karlas 585
Martinaitis, Marcelijus 565, 623, 641
Medalinskas, Alvydas 550, 552
Medelis, Linas Virginijus 551, 553
Mekas, Jonas 637
Melesagoras 602
Mėlynienė, Danutė 607
Melvilis (*Melville*), Hermanas 609
Meškauskas, Eugenijus 17, 588
Mickevičius (*Mickiewicz*), Adomas 544, 548
Mieželaitis, Eduardas 20, 565–566, 640
Mikelinskas, Jonas 20
Mykolaitis-Putinas, Vincas 581
Milošas (*Miłosz*), Česlovas 533
Minkevičius, Jokūbas 588–589
Mocartas (*Mozart*), Volfgangas Amadėjus 500
Molotovas, Viačeslavas 558
Montvila, Vytautas 580
Motieka, Kazimieras 555

Nainys, Bronius 556
Naujikas, Vilius 632–633
Navakas, Mindaugas 622
Nekrošius, Zenonas 553
Nėris, Salomėja 73, 580, 640
Nesavas, Antanas 625, 643
Neverauskaitė, Birutė 553
Niedvaras, Julius 552
Niutonas (*Newton*), Izaokas 616

Olševskaja, Feodosija 554
Orentaitė, Birutė 632
Ozolaitė-Kručkienė, Jurga 16, 650

Paleckis, Justas Vincas 557, 579
Paukštelis, Juozas 581
Pavilionis, Rolandas 609
Pečėjus (*Peccei*), Aurelijus 599
Penkauskas, Audrius 552, 554
Periklis 605
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė 572–577
Petrauskas, Kipras 633
Pirsas (*Peirce*), Čarlzas 609
Plinijus Vyresnysis, Gajus 607
Plutarchas 607
Polibijas 607
Poška, Antanas 636–637, 653
Prazauskas, Algimantas 555
Prunskienė, Kazimira Danutė 555
Puteikis, Naglis 552

Radzevičius, Bronius 587, 600
Radžvilas, Vytautas 555
Rakauskas, Romualdas 632–633
Ramanauskas-Vanagas, Adolfas 577
Remarkas (*Remarque*), Erichas Marija 641–642
Rybelis, Antanas 552, 554, 645
Ribentropas (*Ribbentrop*), Joachimas fon 558
Rilkė (*Rilke*), Raineris Marija 597
Rimkevičius, Vytautas 640
Rufas, Kvintas Kurcijus 607
Ruikas, Liudvikas 632
Ruzveltas (*Roosevelt*), Franklinas Delanas 545

Saja, Kazys 640
Semaška, Algimantas 549

Sent-Egziuperi (*Saint-Exupéry*), Antuanas de 641
Siaurusevičius, Audrius 553
Simonaitytė, Ieva 581, 633
Skaisgirytė, Asta 553
Skučas, Artūras 550
Slavėnas, Paulius 17
Sliesoriūnas, Gintautas 553
Solženicynas, Aleksandras 640
Songaila, Gintaras 552
Stalinas, Josifas 545
Steinbekas (*Steinbeck*), Džonas 641
Strareckis, Anatolijus 632
Surgailis, Andrius 634
Sutkus, Antanas 632–633
Sventickas, Valentinas 19, 584

Šalkauskis, Stasys 537, 641, 645
Šepetys, Lionginas 557
Šešelgis, Kazimieras 17
Šileris (*Schiller*), Frydrichas 520, 526, 642
Šilinis, Rimtautas 626, 653–654
Šimkus, Jonas 581
Šimonis, Kazys 572
Šinkūnaitė, Eugenija 17
Širvys, Paulius 640
Šliogeris, Arvydas 625, 643
Šliosbergas, Abraomas 545
Švėgžda, Algimantas 622–624, 653

Tolstojus, Levas 642
Toro (*Thoreau*), Henris Deividas 609–612
Tukididas 607
Tumas-Vaižgantas, Juozas 18, 572, 574
Turgenevas, Ivanas 642
Tvarauskas, Mykolas 517

Urbas, Dominykas 601
Urbonaitė, Audronė 553

Vaicekauskas, Julius 632
Vaičaitis, Pranas 514–515
Vaičiūnaitė, Judita 641
Vaičiūnienė, Tėfa 558
Vaišvila, Zigmas 550, 552, 555
Vaitiekūnas, Petras 558
Valančius, Motiejus 18
Valatka, Rimvydas 554
Vasinauskas, Petras 17
Venclova, Antanas 640
Venclova, Tomas 533, 580–581
Verbickas, Kęstutis 633
Vydūnas 645
Vienuolis, Antanas 580
Viskantas, Antanas 576
Višinskienė, Juzefa 575
Višinskis, Povilas 573, 577
Vyšniauskaitė, Birutė 553
Vytautas (*Didysis Lietuvos kunigaikštis*) 18, 544
Vitmenas (*Whitman*), Voltas 609
Vivaldis, Antonijus 473
Voldemaras, Augustinas 573
Volkaitė-Kulikauskienė, Regina 17
Vorobjovas, Mikalojus 533

Zaleckas, Kęstutis 552
Zavadskis, Audrius 632
Zdanavičius, Audrius 553

Zenonas Elėjietis 604
Znamierovskis, Miroslavas 632

Žemaitis, Vytautas 577
Žičkus, Kęstutis 555
Žygimantas Augustas (*Didysis Lietuvos kunigaikštis*) 536, 544
Žilaitytė, Dalia 553
Žiūkienė, Laima 553
Žmuidzinavičius, Antanas 572

ROMUALDAS

OZOLAS

RINKTINIAI RAŠTAI

IV

Poezija. Proza.
Kritika

Sudarytojas
Antanas Rybelis

Redaktorės
Irena Perkauskienė
Reimunda Ruškuvienė

Dizaineris maketuotojas
Vidas Čerkauskas

Išleido
Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius
www.lrs.lt

Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių 25C, LT-03153 Vilnius
www.petroofsetas.lt